

ION GHICA

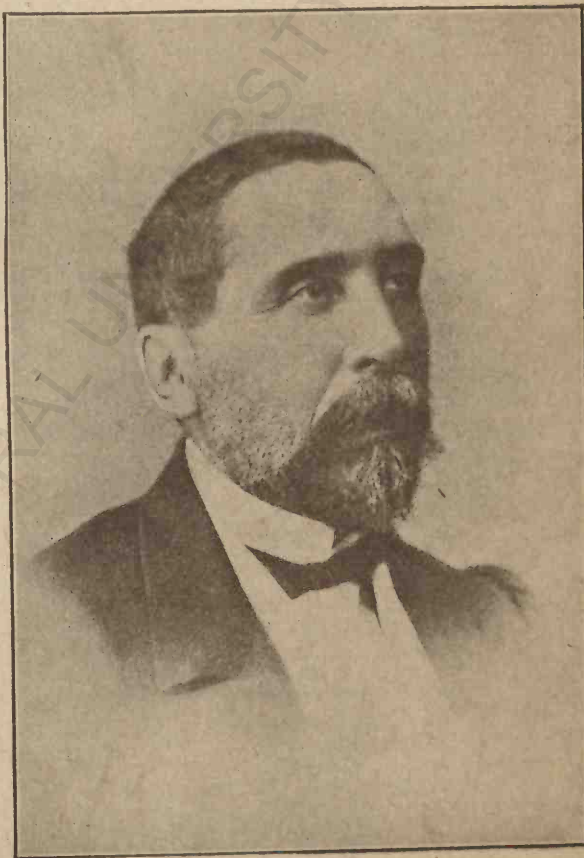
SCRISORI

CĂTRE

V. ALECSANDRI

Publicate cu o caracte-
rizare, note, planșe și
două hărți afară din text
de profesorii

C. I. BONDESCU
și
D. MĂRĂCINEANU

EDITURA „CULTURA ROMÂNEASCĂ” S. A. R. — BUCUREȘTI

BCU IAS/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

ION GHICA

SCRISORI

CĂTRE

V. ALECSANDRI

Cu un *Adaos*.

Publicate cu o introducere,
note, planșe și două hărți afară
din text.

de profesorii

C. I. Bondescu și D. Mărăcineanu

BUCUREȘTI

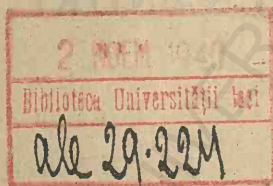
Editura „CULTURA ROMÂNEASCĂ”, S. A. R.

STR. PITAGORA, 18

1940

Nr. 312. - Exempl. 3000.

1940-41

2052

Ion Ghica
(Acad. Rom.)

INTRODUȚIUNE.*

Când am început a înțelege cele ce se petrec în lume, intrase de curând în cursul timpului un secol nou, secolul al XIX-lea, secol mare și luminos între toate, menit a schimba fața lucrurilor pe pământ, dela apus la răsărit; secol care a adus cu dânsul o civilizațiune cu totul și cu totul nouă, nebănuită și nevisată de timpii anteriori; civilizațiune ieșită din descoperirile științifice datorite geniului omenesc, care a dat râurilor, mărilor și oceanelor vapoarele, a înzestrat continentele cu drumuri de fier, a luminat pământul cu gaz și cu scânteia electrică, ne-a dăruit telegrafia, telefonía și fotografia; prin mecanică și prin chimie a transformat toate artele și măestriile, a în-sutit și înmiit producțiunea, și a ridicat pe om din robie și din apăsare la egalitate și la libertate; a văzut renăscând ca din cenușă state nouă ca Grecia, ca Belgia, România, Serbia și Bulgaria. Secolul acesta a văzut la lucru atâția oameni de geniu, care s'au ilustrat în științe, în arte și în litere: pe Humboldt¹, pe Cuvier² și pe Arago³; pe Goethe⁴, pe Byron⁵ și pe Victor Hugo⁶; pe Beethoven⁷,

---

* tipărită în revista *Convorbiri literare* nr. 8, 1 Noembrie 1886, pp. 625—642 (sub titlul «INTRODUCERE la Scrisorile lui I. Ghica către V. Alecsandri»).

1. *Alexander v. Humboldt* (1769—1859), celebrul naturalist german, autorul vestitei *Kosmos* sau *Descrierea fizică a lumii*.

2. *Georges Cuvier* (1769—1832), vestitul întemeietor al Anatomiei comparate și al Paleontologiei.

3. *Dominique François Arago* (1786—1853), celebrul fizician și astronom francez.

4. *Johann Wolfgang von Goethe* (1749—1832), celebrul poet german.

5. *George Gordon lord Byron* (1788—1824), vestitul romantic englez.

6. *Victor Hugo* (1802—1885), cel mai strălucit dintre poeții francezi ai sec. XIX. Șeful școalei romantice franceze.

7. *Ludwig van Beethoven* (1770—1827), vestitul compozitor de muzică german.

pe Mayerbeer⁸, pe Rossini⁹ și pe Wagner¹⁰; pe Wat¹¹, pe Franklin¹² și pe Pasteur¹³.

Pe la anul 1821, tunul încetase d'a răsună în Europa; el își produsese efectul: deșteptase naționalitățile, una câte una, din amorteala în care erau căzute de secolii, și România scăpa din ghiarele Fanarioților. Grigore Ghica¹⁴, nepot de frate al lui Grigore Vodă Ghica al Moldovei¹⁵ asasinat pentru împotrivirea sa la cedarea Bucovinei, și Ioniță Sturdza¹⁶, numiți de Poartă Domni ai Principatelor, erau amândoi Români cu nașterea și cu inima. Boierii începuse a se zice Români, a vorbi și a scrie românește și a se desbăra de morfologia¹⁷ cuvintelor de felul lui *pliroforisi*¹⁸, *metachirisi*¹⁸, *plictisi*¹⁹, care se întinsese chiar asupra cuvintelor ca *regularisi*²⁰ și *pursuivarisi*²¹.

8. *Giacomo Meyerbeer* (1791—1864), german, (unul din cei mai mari compozitori dramatici muzicali din sec. XIX.

9. *Gioacchino Rossini* (1792—1868), mare compozitor de muzică italian.

10. *Richard Wagner* (1813—1883), mare geniu muzical german.

11. *James Watt* (1736—1819), vestit tehnician în mecanică scoțian.

12. *Benjamin Franklin* (1706—1790), vestit om de Stat și publicist american. (Inventatorul paratrăsnetului).

13. *Louis Pasteur* (1822—1895), vestitul savant chimist francez, descoperitorul procesului fermentațiilor, al profilacției turbării și al boalelor contagioase în de obște.

14. (1755—1834) primul Domn pământean al Țării Românești (1822—1829), fiu al marelui Ban Dimitrie Alexandru Ghica («Bătrânul»), 1718—1807, acesta frate Domnului Moldovei asasinat la 1777 pentru împotrivirea la cedarea Bucovinei.

15. Grigore Alexandru Ghica, Domn al Moldovei 1764—7, al Țării Românești 1768—9, al Moldovei 1774—1777, când a fost asasinat de Turci; frate cu marele Ban Dimitrie Ghica (vezi nota 14).

16. Ioniță Sandu Sturza, primul Domn pământean al Moldovei după Fanarioți, (1822—1829).

17. forma.

18. cuvinte grecești dispărute din limbă odată cu încetarea Fanarotismului: *pliroforisi* = a lămuri; *metahirisi* = a întrebuința, a se folosi de..., a pofti.

19. acesta pătruns în limba orășenească.

20. lat. *regula* grecizat după moda de atunci.

21. fr. *poursuivre* grecizat.

Școli românești de învățământ secundar se deschisese în Sfântu-Sava²² și în Trisfetitele²³, și mai mulți tineri erau trimiși să studieze în Franța, în Germania și Italia, destinați că, la întoarcerea lor în țară, să predea științele înalte: Filosofia, Dreptul, Matematicile, Științele naturale și fizice în limba română.

Dela zaveră²⁴ rămaseră în țară trupe turcești, un Beșli-aga²⁵ cu câțiva neferi²⁶ în fiecare județ și doi Baș-beșli-aga²⁷: unul cu reședința în București și altul în Iași. Beilicul²⁸ după malul stâng al Dâmboviței dela Jienița²⁹ și Beilicul de lângă Sfânta Vineri³⁰ din Iași erau cazărni turcești.

Mai tot malul stâng al Dunării, pe o depărtare de mai mulți kilometri de râu, era *ray*³¹ al fortărețelor Brăila, Giurgiu, Turnu, Calafat și altor pozițiuni întărite. Dup'a-

22. Colegiul Sft. Sava fusese din vechi o școală domnească, înființată în București de Șerban Cantacuzino, Domn al Munteniei (1679—1688), numai pentru cartea grecească. La Ghica e vorba de cea dintâi școală națională întemeiată la Sf. Sava de Gh. Lazăr (1818) după năzuința boierimii naționaliste de atunci. În 1831, această școală a ajuns cel dintâi gimnaziu național din Țara Românească. Azi *Colegiul Național Sf. Sava*.

23. Mănăstirea Trei-Ierarhi (pe slavonește: Trisfetite) din Iași. Aici a întemeiat Vasile Lupu în 1640 o școală de slavonie, devenită mai târziu grecească. Aici, în 1813, a întemeiat Gh. Asachi școala sa de inginerie cu predarea în limba română; iar la 1 Ianuarie 1828 s'au întemeiat o *gimnazie* și o școală normală cu învățatură românească.

24. (bulg. *zavêra*) revoluția grecească din 1821.

25. (turc. *beşli ağâ*) polițai șef al beșliilor, călărașilor lăsați de Turci în țară pentru poliție.

26. (turc. *nefer*) soldat (poteraș).

27. (turc. *baş-beşli-aga*) comandant de beșlii.

28. (turc. *beşlik*) palatul unde trăgeau demnitarii turci trimiși în Principate.

29. pe unde azi e cartierul dintre Piața 8 Iunie—podul Șerban Vodă și Văcărești. *Jienița* păstrează până azi (str. Jieniței-Sf. Nicolae) numele magaziiilor domnești de grâne care se aflau în preajma Curții, (*Jienița* s. *jîtniță*, din slav *žitnica*, cit. *jîtnița*, înseamnă hambar de păstrat grânele).

30. vestită biserică în Iași.

31. = *raia*, (turc. *raja*) «pământ supus, sau sub ocrotire» (nota lui Ghica).

tunci a rămas unor sate riverane numirile de Vizir, Mola-Braim, Mola-Scorțaru, Muftiu, Nazaru³² și altele. Acele sate erau sub imediata³³ protecțiune a unor Turci puternici din cetăți; nici proprietarii, nici autoritatea domnească nu îndrăsneau să calce în acele pământuri, domenii întinse, care astăzi se arendează fiecare cu sute de mii de franci pe an, precum sunt domeniile Brăilei și Giurgiu, Moșia-Mare a Ipsilantoaei, Paraipanul lui Arsa-che³⁴, și multe altele pe care proprietarii lor le părăsise, sau se vindeau pe nimica, ca și bălțile, stuhăriile și pădurile de insule, dela care Românii nu puteau trage niciun venit și se foloseau numai Turcii.

Silistra-Valesi³⁵, Begler-beiul³⁶ Rumeliei, avea mai mare putere în Principate decât Domnii. Pe un singur ordin al lui Gavanozoglu³⁷ către Baș-bešli-aga din Iași, a sburât capul boierului moldovan Hasanache, luat fără voia lui Vodă, ziua namiezei mare, din Curtea domnească, unde ocupa funcțiune militară. Grigore Vodă Ghica³⁸ a trebuit, după cererea lui Kehaia-beg³⁹, să aresteze pe boierul Alecache Vilara⁴⁰, care îi era nepot de soră prin căsătoria cu fata lui Rallet⁴¹, să-l dea pe mâna Pașei dela Giurgiu,

32. toate nume turcești de comune românești din județul Brăila.

33. (fr. *immédiate*) absolută.

34. de sigur, Apostol Arsachi (1789—1869), aromân din Corița, fost doctor al Pantelimonului și Colței, deputat în 1858, ministru în 1861—2, prim ministru în 1862.

35. (turc. *vali*, *valisi*) guvernator.

36. (și *beilerbei*; turc. *begler-begi* și *bejler-bej*) pașă cu trei tuiuri, guvernator de ținuturi (erau trei: al Rumeliei, al Anatoliei și al Damascului).

37. vestit pașă turcesc, în Silistra.

38. Domnul Muntean 1822—29.

39. mareșalul marelui vizir.

40. vestit om politic, al cărui însemnat rol se întinde dela mișcarea iberică, la care a fost părtaș (1821), până la domnia lui Barbu Știrbei, 1849: fost membru al Comisiei pentru alcătuirea Regulamentului Organic; fost de câteva ori influent ministru în timpul domniei pământene și a domniilor Regulamentului Organic.

41. Anastasia, sora Domnitorului, căsătorită cu Rallet, era soacra lui Villara.

să-l trimeată surghiun la Eski-Zagra⁴², unde a fost deținut mai mulți ani la Zindan.

Până pe la 1826, Cârjalii⁴³ făceau incursiuni prin țară și veneau până la barierele Bucureștilor tăind și părjoland.

Principatele erau cu numele și cu faptul grănarul Sultanului. Niciun product nu putea să iasă din țară până mai întâi nu se aprovizionau toate serhaturile⁴⁴ cu trebuincioasele garnizoanelor și locuitorilor cetăților dunărene: cu oi, grâu, orz, ovăz, unt, miere, cerviș⁴⁵, seu, etc., care se luau de Capanlii⁴⁶ dela săteni români, cu voie fără voie, pe prețurile ce se fixau pe fiecare an de Marele Capan⁴⁷ din Tarigrad⁴⁸ pe șase lei kila⁴⁹ de orz, zece parale⁵⁰ ocaua⁵¹ de unt, douăsprezece parale mierea, etc.

Guvernorii provinciilor din apropierea Dunării, și mai ales Pașii Silistrei, Rusciucului și Vidinului, erau aleși totdeauna dintre Turcii cei mai viteji, cei mai ispitiți în războaie și mai dârji, tot viță de Dere-Beghi⁵², de cei de care tremura chiar Saraiul⁵³ împărătesc, ca Pasvantoglu⁵⁴,

42. localitate în Rumelia.

43. (turc. *kyrğali*, cit. *kârgali* = tâlhar): cete de tâlhari organizați militărește care, răzvrățiți împotriva Porții, prădau orașe și sate și din Turcia și din țările vasale ei. Sub Pasvantoglu (vezi nota 54), ajunseseră spaima Olteniei și a Munteniei.

44. (turc. *serhadd*) ținuturi de graniță turcești.

45. (turc. *červiș*) un fel de seu (untură de vită).

46. furnizori (nota lui Ghica).

47. căpetenia administrației împărătești de aprovizionare.

48. azi Istambul.

49. *chila*, veche măsură pentru cereale, având în Muntenia 680 litri și în Moldova 430 litri.

50. = 0,40 l. vechiu (dela 1867, de când s'a introdus la noi leul nou = 1 fr. aur, leul turcesc valora 40 de parale sau un leu vechiu.

51. = 1,272 kgr. în Muntenia (în Moldova, 1,291 kg.).

52. (turc. *dere beji*), mici prinți cărmuitori despotici.

53. palatul.

54. (turc. *pasvan(t)-oglu* = fiu de paznic). Osman (1797—1812), șeful răzvrătiților împotriva Porții pe la 1800; zadarnic atras de Turci cu numirea lui ca pașă a Vidinului, a rămas același căpitan al cetelor de Pazvangii sau Cârjalii, cu care prăda ținuturile dunărene, «spaimă a Munteniei», amenințând adesea chiar Bucureștii.

Caraosmanoglu, Mustafa Bairactaru⁵⁵, Hussein Paşa, Said Mirza, Tahir Bosnali, Gavanozoglu. Ei tratau pe Domnii noştri ca pe nişte zapcii⁵⁶, le trimeteau ordine scrise şi verbale, şi apoi pas să nu le fi urmat! Pentru a sbura capul unui Domn, era destul să vie în Bucureşti sau în Iaşi un Capugiu⁵⁷ cu un gealat, să arate arzul⁵⁸ Sultanului, şi capul Domnului era luat în traistă şi dus la Țarigrad. Astfel a căzut capul lui Grigore Vodă al Moldovei⁵⁹, al lui Hangerliu, Domn al Valahiei⁶⁰.

Intr'o călătorie ce am făcut în munţi cu poetul Alexandrescu⁶¹, am găsit la Cloşani în Mehedinţi pe unul *Banul Niculae*, ţăran cu iţari şi cu cojoc, dar cu barba mare şi ras la cap, ceea ce-i da un aer de boier. El ne-a povestit cu multă vervă cum ajunsese deodată *Ban mare*.

Badea Niculae, clăcaş din satul Băileşti din Dolj, fu-

55. (turc. *bairakdar*, stegar). Mustafa paşă de Rusciuk, supranumit Bairactaru (1755—1808); vestit Mare Vizir turc; luptă fără izbândă pentru reîntronarea lui Selim III, detronat de Ieniceri; alungă pe Mustafa IV; aşază pe tron pe fratele acestuia, Mahmud II; în răscoala din 15 Noemvrie 1808 ucide pe Mustafa IV, dar piere şi el în flăcările palatului dinamitat; v. p. 11; în 1806 (războiul ruso-turc încheiat cu pacea dela Bucureşti, 1812), Bairactaru ocupase milităreşte Bucureşti; cu banii Bairactarului, vestitul negustor armean Manuk a ridicat, la început s. XIX, cel mai mare şi renumit *han* în Bucureşti.

56. (turc. *zabıjji*) subprefecţi, administratori, pe atunci simpli strângători de dări.

57. (şi *Capigiu*; turc. *kapijji*) aprod împărătesc («trimis al Porţii»; nota lui Ghica).

58. (turc. *arz*) porunca (scrisă) (ordin împărătesc; nota lui Ghica).

59. vezi nota 15 (despre împrejurări, vezi M. Kogălniceanu, *Trei zile din istoria Moldovei*).

60. Constantin Hangerliu, 1797—1799; Zilot Românul înseamnă (în Cronica lui (ed. Hasdeu, 1884) următoarele amănunte: (Hangerliu) «ticălosul, ieşind din baie la odaia de musafiri, acolo orându-i împărăteşti l-au omorît, şi luându-i capul şi despuindu-l, lăsându-l numai în izmene, l-au târit de picioare ca pe un câine din casa de sus, jos în mijlocul curţii domneşti, aruncându-l pe zăpadă amestecată cu noroiu şi băligar de cai, unde au stătut dela 7 ceasuri din zi până au innopiat, de l-au văzut tot norodul, hulindu-l toţi pentru faptele lui... osândindu-l cum i se cădea. Şi de acolo l-au ridicat oamenii şi l-au îngropat la mănăstirea Sfântul Spiridon-Nou, iar capul l-au luat orându-i de l-au dus la Țarigrad, spre încredinţarea împăratului».

61. Grigore Alexandrescu (1812—1885). Călătoria, în Oltenia, 1842, e descrisă de Gr. A. în *Memorial de călătorie*.

sese scăunaș, adică comisionarul unui Turc din Vidin, anume Mustafa, pe seama căruia strângea zaherea⁶² de prin satele vecine, pe prețurile Capanului. Intr'o zi Mustafa dispăre din Vidin, și bietul Niculae, după ce aleargă vreo trei ani căutându-l în toate părțile cu răboajele⁶³ comptabilității legate de brâu, află în sfârșit că acel Mustafa se găsea în Tarigrad. Turcu, în vestita răsculare a Ienicerilor contra lui Sultan Selim al III-lea⁶⁴, ajunsese tare și mare, devenise acel fioros Vizir Mustafa Bairactaru, spaima Ienicerilor.

Badea Niculae, Oltean cutezător, cum îi află de știre, își ia răboajele și-o pleacă să-l găsească, ca să-și încheie socotelile. Ajuns la Tarigrad, nu se sperie nici de Cavași⁶⁵, nici de Capugii⁶⁶, care îi opreau intrarea conacului⁶⁷ vizirial, împinge, răstoarnă și dă năvală drept în odaia lui Mustafa Bairactaru.

Fostul său amic și asociat, cum îl vede, i s'aruncă în brațe, zicându-i:

— Bre, Niculae, bine ai venit! A sosit vremea să te procopsești și tu după urma mea. Rămâi aici, să zic să-ți dea tainuri⁶⁸. Vroiu să te fac om.

— Cum vrei tu, Mustafa, îi răspunde Niculae, să-mi las eu țara, cuprinsul meu, unde m'am născut și unde voiu să mi se odihnească oasele, când oiu muri?

— Dacă e așa, îi zice Vizirul, spune-mi ce este mai mare acolo la voi? Acea vroiu să fii.

62. (turc. *zaherè*) provizii.

63. semnele, socotelile (*răbojul*, din sârb. bulg. *рабош*, era un lemnșor prismatic întrebuințat de oameni neștiutori de carte în anumite datorii ale lor: datornicul, s. p. lua asemenea lemnșor, alături de el punea un altul de aceeași lungime dar mai subțire, și, în același timp, făcea pe amândouă o creștătură, semn al datoriei de care era vorba; răbojul mai gros îl păstra datornicul, celălalt creditorul).

64. (1789—1808), aliatul lui Napoleon I împotriva Angliei; a voit să distrugă pe Ienicerii ajunși rebeli; detronat, spânzurat.

65. (turc. *kavas*) jandarmi.

66. (turc. *kapiği*) aprozi, slujitori ai curții.

67. turc. *konak*) locuința, palatul.

68. (turc. *tajin*, cit. *taîn*) porție de hrană, întreținere.

— Apoi, deh! mai mare decât toți la noi este Vodă, răspunde Niculae.

Turcu, la aceste cuvinte, stă nițel pe gânduri, cu mâna pe barbă și-apoi îi zice:

— Vezi, asta o să fie cam cu greu, pentrucă la numirile astea de Bogdan-Beg⁶⁹ și de Iflak-Beg⁷⁰ se amestecă totdeauna diavolii ceia de Elcii⁷¹, scot la maidan⁷² fiecare pe câte un cirac⁷³, aleargă pe capete, ei și dragomanii⁷⁴ lor, în sus și'n jos pe la toate regealele⁷⁵, fac fel de fel de intrigi, strigă de-ți ia auzul și aduc mare supărare și năduf Sultanului. Dar spune-mi, după Domn ce vine?

— Cine să vie? Vine Mitropolit, răspunde Niculae.

— Ei bine, Mitropolit să fii! și ia condeiul să scrie.

Niculae, speriat că vrea Turcu să-l facă Mitropolit, sare strigând:

— Stai, Mustafa, nu scrie! că eu am nevastă și copii, păcatele mele! Acolo nu e ca la voi, Mitropolitul trebuie să fie călugăr și arhieru. Cum o să-mi las eu nevasta, să mă duc să mă călugăresc? Nu fac una ca asta odată cu capu.

— Dar după Mitropolit ce vine? întrebă iar Mustafa.

— După Mitropolit, boier mai mare este Banul cel Mare⁷⁶.

— Ban Mare fii, dar!

Poruncește de-i aduce îndată un caftan⁷⁷ și-l îmbracă, îi dă și o scrisoare vizirială către Domnul Valahiei.

69. Domn al Moldovei (numire turcească dela *Bogdan*, Domnul Moldovei, 1504—1517).

70. Domn al Valahiei (numirea turcească a Valahiei, Vlahiei: Iflak).

71. (turc. *elçi*) consuli.

72. (turc. *majdan*, *mejdan*) piață; *scot la maidan* = dau la iveală.

73. (turc. *çirak*) favorit («protejat»; nota lui Ghica).

74. (it. *dragomanno*), tâlmaci oficiali.

75. (turc. *riğal*) mari demnitari.

76. cea mai înaltă treaptă boierească: îndată după Domn; cărmuitorul Olteniei.

77. (turc. *kaftan*) haină scumpă, lungă până jos, cu mâneci: îmbrăcarea era forma de întărire în demnitate.

Niculae ia scrisoarea, o bagă în sân și o pleacă cu dânsa la București drept la Vodă, care citind-o rămâne pe gânduri, că nu era glumă cu Mustafa Bairactaru. Să nu facă pe Niculae Ban Mare, își găsea beleaua cu Viziru; să-l facă, își aprindea paie în cap cu boierii țării. Așa s'a hotărît să intre la tocmeală, crezând că doar l-o împăca cu un zapcilâc⁷⁸, o vătășie de plaiu⁷⁹, cu o isprăvnicie⁸⁰ cel mult; dar Badea Neculae, la toate propunerile lui Vodă, răspundea, ținând-o una și bună cu vorba:

— Cum a zis Mustafa!

Vodă, dac'a văzut ș'a văzut că n'o scoate la căpătăiu, poruncește de-i aduce o cărucioară de poștă, chiamă pe un edecliu⁸¹ și-i dă pe Niculae în seamă, să-l ducă în munte la Cloșani, cu ordin către vâtaful de plaiu d'acolo, că nici pasărea măiastră să nu-i afle de știre.

Când l-am văzut, bietul om trăia de vreo treizeci de ani în Cloșani, uitat cu totul de ai lui, dar iubit și stimat de locuitorii plaiului, care toți i se închinau cu respect și-i ziceau *Banul Nicolae*.

Vodă a avut noroc că Vizirul Mustafa Bairactaru, strimtorat de aproape de Ieniceri, apărând pe Sultan Mahmud al II-lea⁸², nepotul nenorocitului Selim, a preferit mai bine să puie foc prăfăriei, să saie în aer cu palat cu tot, decât să cadă pe mâinile Ienicerilor. Așa n'a apucat să afle de renghiul jucat amicului său Niculae, pe care până la moarte îl credea Ban Mare în Țara Românească.

De altfel înăuntrul țării, Domnii erau stăpâni și stăpâni absoluți; tăiau și spânzurau; rar însă, foarte rar, uzau de această prerogativă, se mulțumeau a trage su-

78. slujbă de strâns dările

79. subprefectură.

80. (slav *ispravnikū*), prefectură.

81. (turc. *jedekli*), slujitor.

82. a domnit 1809—1839, urmând lui Mustafa IV, care a domnit numai un an (1-07-1808); ucis în Noemvrie 1808 de marele Vizir Mustafa Bairactaru.

pușilor lor, din vreme în vreme, câte o falangă⁸³ bună, având, bine înțeles, precauțiunea a așterne postav roșu, când tălpile erau viță de boier cu caftan.

Pe hoții de cai și pe omoritori îi trimeteau la Telega⁸⁴, la Slănic⁸⁵ sau la Ocele-Mari⁸⁶, sau îi aruncau în câte o ocnă părăsită.

Pe borfași îi da prin târg, bătându-i la spete.

Pe măcelari și pe brutari, când îi prindeau cu ocaua mică, îi țintuiau d'o ureche în mijlocul târgului.

Femeile vinovate le expuneau în piață legate de un stâlp, cu capul ras.

Pe feciorii de boier, când făceau vreo neorânduială sau vreo necuviință, îi poșteau la cafea, în odaie la Că-mărăș⁸⁷, la Tufecibașa⁸⁸, sau la Bașcihodar⁸⁹, și acolo li se trăgea câteva nuiiele la tălpi, ca să le vie mintea la cap, și apoi surghiun la vreo mănăstire.

Dacă vreun boier prindea prea multă poftă de vorbă, se bănuia sau se dovedea că ținea corespondență cu Tarigradu, se pomenea pe la miezul nopții cu vizita unui edecliu domnesc, care-l scula din somn, îl lua în căruța de poștie și-l ducea surghiun la Mărgineni⁹⁰, la Snagov⁹¹, sau la Poiana Mărului⁹²; sau cel puțin îl mărginea în casă sau la moșie, cu pază, ca să nu comunice cu nimeni. Când vina era mai grea, edecliul îl pecetluia, ca să nu se poată primeni cât ținea osânda.

Grigore Vodă Ghica⁹³, când s'a dus la Tarigrad să pri-

83. bătaie la tălpi.

84. în jud. Prahova.

85. în jud. Prahova.

86. în jud. Vâlcea.

87. boier cu grija cămării domnești.

88. (turc. *tüfekçi-başı*) comandant de pușcași.

89. (turc. *baş-çokadar*) vâtaf de slujitori.

90. mănăstire în jud. Prahova.

91. mănăstire în jud. Ilfov.

92. mănăstire în jud. R. Sărat.

93. Domnul dela 1822—1829.

mească domnia dela Sultan, luase cu dânsul pe un boier anume Filip, fiul unui Marseliez pribegit, venit cu Ipsilant. Acel Filip făcuse cunoștință cu un impiegat al Porții, și la întoarcerea sa în țară seria Turcului cele ce se petreceau la domnie, ceea ce aflând Grigore Ghica a pus de l-a pecetluit și l-a surghiunit.

Deși Domnii aveau fiecare un Postelnic⁹⁴ pentru relațiunile cu Consulii, dar acțiunea acelor funcționari se mărginea mai mult în cele ce priveau interesele sudiților⁹⁵ străini; iar chestiunile adevărat politice și internaționale erau tratate mai totdeauna la Țarigrad de Reis-efendele⁹⁶ Porții cu Elciii⁹⁷ puterilor interesate. Lucrurile se petreceau totdeauna cam în modul următor:

Mihai-Vodă Sturdza⁹⁸, pe la anul 1842, ducându-se în voiaj în străinătate, încredințase trebile domniei vărului și Ministrului său favorit, Logofătului Costache Sturdza⁹⁹. Tot p'atunci Consulul Grecesc, lipsind și el în concediu, lăsase cancelaria consulatului în seama unui dăscălaș anume Căminarache, om de casă și de masă boierului Sturdza. Grecu, îngâmfat să se vadă el reprezentant de putere europeană, îmbracă haine cusute cu fir, își trănțește în cap o șleapă¹⁰⁰ cu pene, își pune spanga¹⁰¹ la brâu și o pleacă să facă vizită oficială Locotenentului de Domn. Glumețul Costache Sturdza, când îl vede gătit astfel, îl apucă râsul și-l primește cu „ce e asta, caraghiozule?”

Grecușorul, nemulțumit de o asemenea primire, se suără; părăsește salonul ministrului, se duce la Consulat,

94. ministru de externe.

95. (it. *suddito*) supușilor.

96. marii cancelari.

97. (turc. *elci*) consuli.

98. Domnul Moldovei din 1834—1849.

99. vestit boier în întâia jumătate a sec. XIX; prezident al Divanului, ministru de justiție.

100. *șleapca* (rus. *šljapka*) pălărie tricorn.

101. (rus *špaga*) sabia.

dă bandiera¹⁰² elinească jos și rupe relațiunile cu guvernul Moldovei, declarând că s'a făcut ofensă Regelui Oton¹⁰³, în persoana reprezentantului său.

Afacerea ajunge la Constantinopol, unde Ministrul Greciei aleargă în toate părțile, cerând reparație dela Poartă, și după trei luni de negocieri și intervenire a mai multor puteri amice se hotărăște ca Postelnicul cel mare al Moldovei să se ducă în plină uniformă la Consulatul elinesc din Iași, să exprime părerea sa de rău pentru neînțelegerea urmată și după aceea să asiste la ridicarea steagului grecesc, care să se facă cu muzică și cu onoruri militare.

După îndeplinirea acelor formalități, Grecu, îmbrăcat iar cu uniforma știută, se duce să facă vizită Locotenentului domnesc, și atunci Marele Logofăt îl primește cu mâna întinsă, răsturnat într'un fotoliu, zicându-i: „Na, mascara¹⁰⁴, vino de sărută mâna”. Grecu i-a sărutat mâna, și astfel s'a închis incidentul. Căminarache a făcut chef mare în ziua aceea, că de trei luni fusese înțărcat dela masa bogată în mâncări bune și vinuri alese a mărețului boier Costache Sturdza.

Acum vreo cincizeci de ani¹⁰⁵ populațiunea țării se compunea numai de Români, afară de câteva sute de familii de Greci, venite cele mai multe în urma Fanarioților, de câțiva Armeni refugiați din Turcia; Nemți foarte puțini, iar de Ovrei nici vorbă. Rar, foarte rar, se auzea prin orașe câte un bocceagiu¹⁰⁶ strigând: „marfă, marfă” cu legătura rezemată pe cot. Invaziunea jidovească a început cam de pe la 1830, de când în Austria și în Rusia

102. (fr. *bandière*) steagul.

103. rege al Greciei 1832—1862.

104. (turc. *maskarâ*, pehlivane.

105. 1879—50=1829.

106. (turc. *bogçağy*) negustor ambulant.

îi iau la oaste, așa că până pe vremea Regulamentului¹⁰⁷ locuitorii țării erau împărțiți în mai multe categorii, sau clase:

1. clasa țăranilor dela sate, talpa casei, cum s'ar zice, care plătea dări și ducea toate sarcinile Statului, se deosebea în:

clăcașii, așezați pe moșii boierești, mănăstirești sau domnești. Ei clăcuiau, adică plăteau proprietarului în muncă chiria pământului pe care locuiau și în care se hrăneau; și în:

moșnenii sau *răzășii*, adică proprietari mici, șezători la țară în pământurile lor;

2. câteva mii de Țigani, robi ai boierilor, ai mănăstirilor sau ai Statului.

Aceștia se deosebeau în:

netofi, oameni fără casă și fără șatră, nomazi; umblau în călduri cu capul gol, netunși, desplețiți și nepieptănați, înveliți în câte o otreapă, o rogojină sau un țol vechiu rupt și soios ca într'o manta, ducând copiii în cărcă sau în glugă; furau ce puteau și mâncau ce găseau: hoituri imputite, câini, pisici și mortăciune; când apăreau undeva, era spaimă. Armașul¹⁰⁸ Manolache Florescu a căutat să-i stabilească, împărțindu-i ca robi pe la proprietarii care au voit să-i primească pe moșiile lor; a luat chiar el, pe moșia sa din județul Dâmbovița, Vizurești, mai multe familii de le-a așezat acolo. Știu că mulți au murit de inimă rea, văzându-se deveniți stătători; dar cei care au rămas muncesc pământ;

*țigani de laie*¹⁰⁹, nomazi și ei, dar aveau șatre sau corturi; ei se deosebeau, după meseriile ce exersau, în ru-

107. Regulamentul organic (pus în aplicare în Muntenia în Iulie 1831 în Moldova, în Ianuarie 1832) a fost constituția, dată de Ruși, sub care au trăit țările românești până în 1847-1849, iar strict juridicește până după Unire.

108. mică treaptă boierească, căpetenie polițienească.

109. (pol. ceh *laja*) ceată nomadă.

dari¹¹⁰, ursari, cărămidari, fierari, spoitori și salahori la zidari. În vremi mai vechi, unii erau aurari și își plăteau birul către vistierie din aurul ce găseau în râurile dela munte.

Armașul cel mare¹¹¹ avea toată autoritatea asupra robilor Statului, strângea birul dela ei, și uneori profita de salahoria lor, ca să-și facă pe ieftin o căscioară la țară, sau la București;

figani de vatră, mai toți robi boierești sau mănăstirești, erau meseriași sau servitori pe la casele stăpânilor și proprietarilor lor, unde slujeau zi și noapte, îmbrăcați sau despuiați, mâncați sau nemâncați, dar totdeauna desculți și bătuți.

Robii boierilor și mănăstirilor nu plăteau nimica la Stat, erau proprietatea absolută a stăpânilor, puteau să-și vândă cum voiau, în familii sau izolați;

3. boierănașii, neamurile și mazâlii¹¹², sau nobilimea cea dela țară, în care se aflau mulți din urmașii Domnilor și boierilor vechi cei mai iluștri, erau scutiți de dări către Stat, dar nu aveau alte prerogative, nici privilegii;

4. populațiunea orașelor se compunea din meseriași și neguțători, împărțiți în isnafuri¹¹³ sau corporații: croitori, cavafi¹¹⁴, işlicari¹¹⁵, curelari, ceaprazari¹¹⁶, tabaci, brașo-

110. (sârb. *ruda*, prăjină) lingurari.

111. căpetenia armașilor.

112. (turc. *mazul*) boieri scoși din slujbă.

113. (turc. *esnaf*) breaslă.

114. (turc. *kavaf*) cismar.

115. (turc. *işlik*) înaltă «căciulă» boierească, de stofă; formă cilindrică bombată sau ascuțită; mărimea, înălțimea sau circumferența balonului, adesea extraordinară, depindea de treapta boieriei.

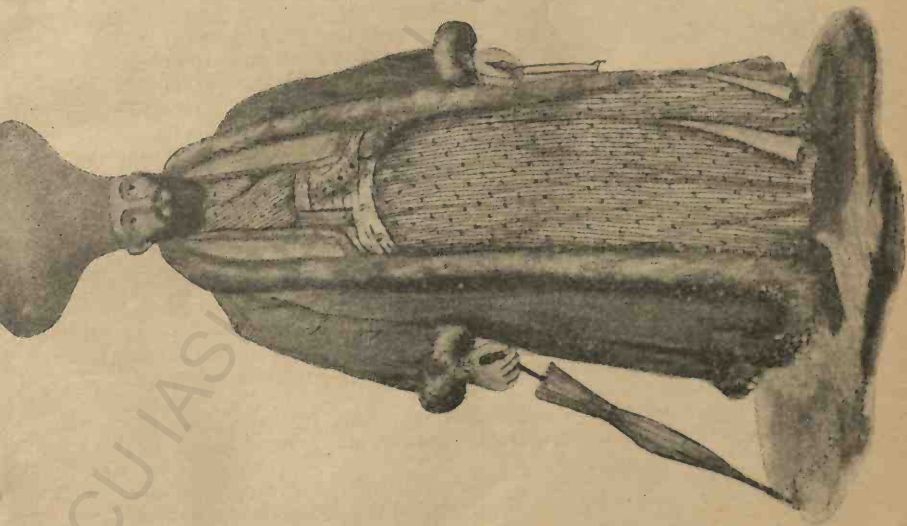
116. (turc. *çapraz*=cataramă) găitănari (negustori de găitane, șireturi).

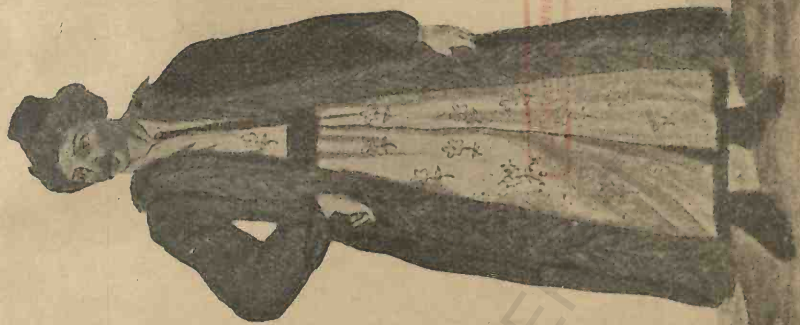
Pasvantoglu
(V. A. Urechia)

Boier român; s. XVIII.
(Donescu-Cion)

Boier român; s. XVIII
(Cion)

veni¹¹⁷, gabroveni¹¹⁸, bogasieri¹¹⁹, lipscani¹²⁰ și zarafi¹²¹; fiecare corporație cu starostele¹²² său;

5. câteva sute de boieri mici, fără barbă, ziși starea a doua și a treia, între care se prenumărau: edeclii¹²³ domnești, bașcihodarul¹²⁴, tufecibașa¹²⁵, divictarul¹²⁶, cafegibașa¹²⁷, stolnici¹²⁸, șătrari¹²⁹, slugeri¹³⁰, medelniceri¹³¹, cluceri de arie¹³², etc., până la serdari¹³³, căminari¹³⁴ și cluceri mari¹³⁵;

6. boieri ziși din starea întâia, boieri cu barbă ale căror ranguri începeau dela Aga¹³⁶ și Spătar¹³⁷, până la Logofăt al Credinței¹³⁸, treizeci sau patruzeci la număr; dintre aceștia se luau slujbașii cei înalți administrativi și judecătorești.

Dela Logofăt al Credinței în sus, rangurile de Logofeți

117. negustori de mărfuri de Brașov.

118. cușitari (cușite de Gabrova-Bulgaria). Gabrovenii făceau mare negoț la noi; hanul Gabrovenilor, care venea în dosul Curții domnești, Hotelul Gabrovenilor, iar azi strada Gabrovenilor, în aceleași vechi locuri din sec. XVIII, le păstrează numele.

119. (turc. *bogasy*) manufacturiști.

120. negustori de mărfuri de Lipsca (Leipzig).

121. (turc. *sarraf*) bancher.

122. (slav. *starosta*), președintele.

123. (turc. *jedekli*) mici slujitori

124. (turc. *baș-čohadar*) vâtaf de slujitori.

125. (turc. *tüfekçi-başı*) comandant de pușcași.

126. (turc. *divîtdar*) slujbaș cu grija celor necesare pentru scris domnesc.

127. (turc. *kahveçî-başı*), căpetenia *cafegîllor* domnești.

128. (slav. *stolnikŭ*) șefi-bucătari domnești.

129. slujitori cu grija corturilor domnești.

130. (tatar?) *sulgeri*: slujitori cu aprovizionarea cu carne a Curții.

131. (slav. *mědēnica* cit. *mendenița*) boierinași care turnau de spălat Domnului înainte de masă.

132. (slav. *Klučjari*, cit. *Klučiar*) boierinași cu grija grânelor pentru Curte.

133. (turc. *serdar*) comandanți de oaste.

134. (slav. *kamenŭ* cit. *camen*) boierinași cu strângerea dării pe băuturi (*camenă*).

135. vezi nota 132

136. șef (prefect) al poliției.

137. șef de armată (general).

138. ministru al învățăturii publice.

de țara de sus¹³⁹ și de țara de jos¹⁴⁰, de Vornic de țara de sus și de țara de jos¹⁴¹, până la Ban Mare¹⁴² inclusiv, zece sau doisprezece cel mult, formau ceea ce se numea Protipendada¹⁴³.

Boierii cei mari purtau contoș¹⁴⁴ și pe cap guguman¹⁴⁵ de samur¹⁴⁶. Cei *halea*¹⁴⁷ țineau dinaintea lui Vodă, la ceremonii, bastoane lungi de abanos cu mânerul de fildes. În ziua când cineva îmbrăca caftan de boier mare, era trimis acasă cu alaiu, călare pe cal domnesc. Acolo îl aștepta Berber-bașa¹⁴⁸ al Curții, care-l rădea, însemnând cu bri-ciul pe unde să lase să-i crească barba. În tot timpul acestei ceremonii îi bătea în curte meterhaneaua¹⁴⁹ cu surle¹⁵⁰, cu tobe și tumbelchiuri¹⁵¹.

139. în sec. XVIII, în Muntenia, județele de munte alcătuiau țara de sus, fără ca acest nume să aibă o răspândire mai mare. În Moldova numirea era mai veche și mai răspândită; ținuturile Hotin, Dorohoi, Hârlău, Cernăuți, Suceava, Neamț, Bacău erau *Țara de sus*.

140. în sec. XVIII, în Muntenia, țara de jos erau județele de câmpie în Moldova, mai din vechiu, ținuturile Lăpușna, Orhei, Soroca, Iași, Cărligătura, Roman, Vaslui, Tutova, Putna, Covurlui, Fălci (aparte ținuturile Bugeac, Acherman (Cetatea Albă) și Ismailul).

141. ministru de justiție.

142. vezi nota 76.

143. (grec. *y proty pentas*, cele dintâi cinci); la obârșie, după organizația bizantină, protipendada românească era alcătuită din cele cinci mai înalte boierii, «dregătorii»: marele *Vornic*, marele *Logofăt*, marele *Spatar*, marele *Paharnic* și marele *Postelnic*; apoi s'a adaus marele *Vistier*; mai târziu, boieriiile s'au înmulțit; au ajuns simple titluri; *protipendadă*, în sec. XVIII, era sinonim cu *boierime*, indiferent de treaptă.

144. = *contăș* (polon *kontusz*) manta lungă blănită.

145. și *gugiman*, *guciman* (turc. *güğemin*): căciulă blănită, fundul de stofă: roșie pentru boieri, albă pentru Domni și beizadele.

146. (turc. *samur*) un fel de jder de Siberia cu lână fină brună-aurie.

147. în activitate de serviciu, sau de funcțiune; cei care aveau numai rang, fără a avea funcțiune se ziceau *Paia*. În Moldova, șirul rangurilor diferea puțin de acel al rangurilor boierilor munteni (nota lui Ion Ghica).

148. (turc. *berber-başı*) șeful bărbierilor.

149. (turc. *mehter-hanê*) muzică instrumentală turcească.

150. (sârb. *surla* din turc. *surna*) un fel de flaut.

151. (turc. *tümbelekj*) chimvale, țimbal.

În vârful piramidei de clase era Domnul cu cabanița¹⁵² și cucă¹⁵³, cu sabie, topuz¹⁵⁴ și tuiu¹⁵⁵.

Boierii mari și mici, nu numai că nu plăteau nicio dare către Stat, dar aveau și privilegiul de a scuti un număr de dajnici¹⁵⁶, dela trei până la optzeci, după importanța rangului la care erau ajunși; acești scutiți erau scutelnicii și poslușnicii¹⁵⁷ boierilor, și, în loc de a plăti dările lor către Stat, le plăteau patronilor boieri, în bani sau în muncă. Regulamentul Organic a desființat acest privilegiu pentru viitor, conservând acelor ce-l aveau la 1831 o rentă via-geră în bani, pe care-i primeau dela visterie, rentă care astăzi este, cred, cu totul stinsă.

Birul către Stat se făcea în *lude*¹⁵⁸. Marele Vistier întocmea tabele pe județe, pe plăși și pe sate, după trebuințele țaranului. Acea tabelă, cum ajungea la sat, obștea se aduna duminica în sobor¹⁵⁹ la ușa bisericii și făcea cislă¹⁶⁰, puind asupra fiecărui sătean o dare potrivită cu starea și cu puterea sa.

Veniturile celelalte, ocupurile¹⁶¹ sau husmeturile¹⁶², precum oieritul¹⁶³, vinăriciul¹⁶⁴, vămile, ocele și altele se vindeau la mezat¹⁶⁵ de Marele Vistier și se adjudecau

152. (turc. *kabanice* cit. *cabanițe*), mantie domnească, cu găitane, blănită cu samur, cu copci în briliante.

153. (turc. *kuka*) căciulă înaltă piramidală, împodobită cu pene de struț și îmbrăcată pe dinafară cu catifea aurie.

154. (turc. *topuz*), măciucă asemenea unui sceptru, acoperită cu plăci sculptate în argint și împodobite cu diamante.

155. (turc. *tui*) steag făcut din două sau din trei coade albe de cal, atârnat de o lance vopsită roș, cu semiluna în vârf.

156. *birnic* (slav. *dažda*, bir).

157. (slav. *poslušnikū*) slugile boierești.

158. (bulg. sârb. *ljude*, lume), pe obște, (nu pe ins, individual).

159. (slav. *sūborū*) adunare.

160. (slav. *čislo*), numărătoare, lista platnicilor birului pentru obște.

161. (rus. *ókupū*), arenzile (birurilor de Stat).

162. (turc. *huzmet*), dările, veniturile câmării domnești.

163. bir pentru oi.

164. zeciuială la vin: din zece vedre. una era a Statului.

165. (turc. *mezat*), licitație.

acelor care ofereau prețurile cele mai favorabile. Acei antreprenori sau otčūpcii¹⁶⁶ erau cei mai mulți Armeni și Greci, oameni veniți cu Domnii fanarioți din părțile Turciei: un Becer sau Cuparu Manolache, un Polisache, un Manuc¹⁶⁷ sau un Privilegiu; aceștia, întinzând bine sfoara, se îmbogățeau în doi, trei ani. Mulți din prețișii noștri nobili de astăzi, cărora nu le ajungi cu stremurarea¹⁶⁸ la nas, datoresc celebritatea și averea lor otcupurilor.

Erau unele funcțiuni publice fără leafă; remunerația titularului era lăsată în seama vredniciei sale, s'o facă cât putea mai lucrativă.

Logofătul Fănică, impiecat al hatmaniei¹⁶⁹, care era unul din amployații de această categorie, într'o dimineață, după ce se răsese bine pe obraz și pe cap și se spălase, ieșise în curte, legase un căpătâiu al taclitului¹⁷⁰ de clanta ușii și se încingea peste antiriu învârtindu-se și strângându-se în brâu, când un ceauș¹⁷¹ îi aduce înainte doi împricinați să-i judece. Unul se jeluia că a tras în gazdă la un han dela capul podului Mogoșoaei¹⁷², când s'a sculat a doua zi, nu și-a mai găsit cismele, furt despre care acuza pe un alt călător care dormise într'o odaie cu dânsul.

— Ai auzit tu, mă? zice logofătul Fănică, adresându-se către pârît, de ce ai furat cismele? Să le dai omului înapoi, că te ia dracul

Pâritul se apăra tăgăduind; atunci Logofătul Fănică se întoarce către pârîș și-i zice:

— Auzi, că de unde să ți le dea, dacă nu ți le-a furat el?

166. arendași.

167. vestitul negustor bogătaș din sec. XVIII; vezi nota 55.

168. lat. *stimulare(m)*: prăjină cu bold în vârf, cu care se mână vitele.

169. ministerului armatei.

170. (turc. *taklid*) cingătoare de stofă vărgată.

171. (turc. *čajuș*) aprod.

172. azi Calea Victoriei.

Și, după ce unul repetează de vreo trei, patru ori că acela îi furase cismele și celălalt tăgăduiește, Logofătul Fănică închide desbaterile, zicând ceaușului:

— Ail ți-ai, ceauș! Am înțeles pricina. Inchide-i pe amândoi la gros, să dea fiecare câte cinci lei; și dacă nu au parale, să le iei epingelele ¹⁷³.

Dreptatea s'a făcut într'un minut, dar nici până azi nu se știe cine a furat cismele călătorului.

Pe vremile acelea și până mai încoace nu existau în țară nici șosele, nici poduri peste gârle; la cea mai mică viitură de ape, comunicațiunile încetau, la malurile vadurilor stau carele și căruțele, adunate ca la bălcu, câte o săptămână, așteptând să scază apa să poată trece. Vara, când era uscat și iarna pe pârție, caii de poștie, mici și slabi ca niște pisici, sburau cu trăsura după ei, cu o înțeleală de douăzeci și douăzeci și cinci de kilometri pe oră, pe când toamna și primăvara, când era pământul desfundat de ploi, d'abia puteau lua o poștă într'o zi și aceea cu vai cu chiu, cu gură multă și cu bice bune. Cine-și mai aduce aminte astăzi de noroiul adânc de un cot din Zăvoiul Orbului, sau de vestitul Codru-Herții, în care pocneau picioarele cailor și lăsau tipar la fiecare pas!

Mulți Ieșeni poate că n'au uitat timpii dintâi ai Unirii Principatelor, când pentru a veni toamna la Cameră la București luau mai bine drumul pe la Cernăuți, Lemberg, Viena și Pesta, de unde se puneau în vapor și veneau pe la Giurgiu, decât a veni d'adrechtul pe la Focșani și Buzău.

A călători noaptea nici vorbă, căci trebuia să tragi la gazdă, când era încă soarele de-o suliță sus pe cer, dacă nu voiai să faci cunoștință cu vreun Grozea ¹⁷⁴, un Pietraru ¹⁷⁵, un Tunsu ¹⁷⁶ sau Belivacă.

173. și *ipîngea* (turc. *japynğa*), manta cu glugă, de dimie; fără mâneci.

174. vestit haiduc, (Cf. *Groza* de V. Alecsandri).

175. hoț de codru (Cf. *Pietraru*, baladă, în V. Alecsandri, *Poezii populare*).

176. haiduc (Cf. *Tunsu și Jianu* de Ion Ghica, *Scrisoarea XIII*, în ediția de față).

De o jumătate de secol, Moldova pierduse, prin luarea Bucovinei, cele mai frumoase ținuturi ale sale și nu trecuse mulți ani de când o altă parte a ei, Basarabia, fusese adjudecată Rusiei; și gurile Dunărei cu delta cu tot treceau, una câte una, în domeniul mușcălesc, așa că pe la 1840, chiar malul drept al canalului Sfântu Gheorghe, pe o distanță de mai multe kilometri se găsea în puterea Tarului.

Am văzut pe Baș-beșli-aga¹⁷⁷ părăsind cazarma Beilicului¹⁷⁸ și ieșind cu trupele sale pe la bariera Șerban-Vodă, pe când pe la bariera Moșilor, generalul Roth intra în București cu avangarda rusească¹⁷⁹.

Am văzut țara guvernată de Pahlen¹⁸⁰, de Zaltuchin¹⁸¹, Kisselef¹⁸², cu Bârzoii¹⁸³ și cu Pazarnicu¹⁸³.

Puneam noaptea urechea pe pământ la Ghergani¹⁸⁴ și număram tunurile care băteau Silistra.

Am pomenit domnia lui Grigore Vodă Ghica¹⁸⁵ și pe a frate-so Alexandru Vodă¹⁸⁶, domnia lui Bibescu¹⁸⁷ cu căpitan Costache Kehaja¹⁸⁸, ucenicul și imitatorul Pazarnicului.

177. (turc. *baș-beşli-aga*) comandant-șef.

178. (turc. *beilik*) conacul, palatul unde trăgeau trimișii Sultanului la București sau Iași.

179. în războiul ruso-turc 1828—1829.

180. contele Petru Pahlen, general rus, guvernator al Munteniei ocupate de Ruși, în 1828.

181. Zaltuchin (Jaltuhin), urmașul contelui Pahlen în ocărmuirea rusească a Munteniei, 1828.

182. Contele Pavel Kisseleff (1788—1872), guvernator suprem al Principatelor dela 1829 (pacea dela Adrianopol), până la 1834; între 1834—1856, însemnat om politic în Rusia, cu înrăurire și asupra domniilor regulamentare; din 1856, ambasador rus la Paris, până în 1862; rămas și după aceea acolo până la moarte (1872).

183. sefi de poliție din timpul ocupațiunii 1828—29 (vezi *Scrisoarea XXI*).

184. conacul lui Ion Ghica în jud. Dâmbovița, cca 35 km SS-E de Târgoviște.

185. vezi nota 93.

186. Alexandru Dimitrie Ghica, Domn 1834—1842.

187. Gheorghe Dimitrie Bibescu, 1843—1848.

188. vestit șef de poliție.

Pe atunci scriitorii cancelariilor se ziceau *piseri*¹⁸⁹, șefii de serviciu *načialnici*¹⁹⁰, masa sau biroul se numea *stol*¹⁹¹. și șeful de masă *stol-načialnic*; scriptele cancelariei se numeau *ciorna*¹⁹², *sprașca*¹⁹³, *otnoșenie*¹⁹⁴, *pricaz*¹⁹⁴ și *sdelca*¹⁹⁶; ofițerii se numeau *prapurecici*¹⁹⁷, *porucici*¹⁹⁸, *polcovníci*¹⁹⁹ și *pot-polcovníci*²⁰⁰.

Slavismul își încerca conchista prin birocrație și prin armată, precum odinioară o încercase prin biserică cu *blagoveštenie*²⁰¹, *preobraženie*²⁰², *blagoslovenie*²⁰³, *bogoslov*²⁰⁴, *zlataust*²⁰⁵, *pristol*²⁰⁶ și *denie*²⁰⁷.

Am asistat la înființarea *Societății literare*²⁰⁸ și a *Societății Frăția*²⁰⁹ și la răscularea dela 1848.

Am văzut îndoita alegere a lui Cuza-Vodă, proclamarea Unirii Principatelor și lovitura de Stat²¹⁰.

Am asistat la noaptea de 11 Februarie²¹¹, la plebiscitul

189. (rus *pisarî*) scriitor.

190. (rus *načalnikŭ*) șef de birou.

191. (rus *stolŭ*) masă.

192. (rus. *černo, černavoi*) concept, ciornă.

193. (rus. *spravka*, informație.

194. (rus *otnoșenie*) raport, circulară.

195. (rus. *prikaz*) ordin, poruncă.

196. (rus. *sdelka*) contract.

197. (rus. *praporčikŭ*) sublocotenent.

198. (rus. *poručikŭ*) locotenent.

199. (rus. *polkovnikŭ*) colonel.

200. (rus. *podŭ-polkovnikŭ*) locot. colonel.

201. (slav. *blagoveštenie*) Bunavestire.

202. (slav. *preobraženije*) Schimbarea la față (6.VIII).

203. (slav. *blagoslovenije*) binecuvântare.

204. (slav. *bogoslovŭ*) teolog.

205. (slav. *zlataustŭ*) gură de aur.

206. (slav. *prêstolŭ*) Sfânta masă din altar.

207. (slav. *bŭdenije*) slujbă bisericească de seară în postul Paștelor.

208 întemeiată 1843; nucleu al viitoarei Academii; conducător: Iancu Văcărescu; secretari Maior Voinescul II și N Bălcescu; membri: patrioți Munteni și, dintre Moldoveni, V. Alecsandri, M. Kogălniceanu, Costache Negruzzi ș. a.

209. societate secretă revoluționară; întemeietori Ion Ghica, N. Bălcescu (și Cristian Tell);

210. 2. V. 1864: nou Statut și Așezământ electoral; împroprietărirea țăranilor; sufrag universal ș. a.

211. 11. II 1866: detronarea lui Cuza.

lui Vodă Carol de Hohenzollern²¹², apoi la declararea Independenței României²¹³ și a Regatului și la încoronarea Regelui Carol I-*iu*²¹⁴.

În epoca de tranziție prin care am trebuit să trecem, ca să ieșim din starea de umilință în care eram căzuți și să ne ridicăm la o viață civilă și politică, am putut avea multe și mari decepțiuni, am putut întâlni în cale fel de fel de caractere: oameni, unii slabi de înger, care la momentul chemării au lipsit dela datoria lor; alții, regretând o stare de lucruri în care trăise, care le convenea și le profita poate, se uitau cu dor la trecutul țării; alții, îngrijați de replegarea cu care se succedau aspirațiunile și exigențele naționale, rămăneau înapoi; mulți, îngâmfați de succesele națiunii, la care nici cu gândul nu gândise, își atribuiau lor tot meritul, fără a voi să recunoască cea mai mică participare nici mersului natural al lucrurilor, nici împrejurărilor din afară. Am putut vedea oameni orbiți de invidie sau de ambiție, care nu au cruțat nici intriga, nici clevetirea, pentru a ajunge sau pentru a se susține la putere sau la favoare, sau pentru a-și face o popularitate.

Dar numărul tuturor acestora se pierde în negura mulțimii, și-apoi chiar lor nu li se poate imputa lipsa de patriotism, pentru că la timpi de cumpănă grea i-am văzut pe toți unindu-se cu trupul și cu sufletul, la glasul țării.

„Fericiți sunteți voi, tinerilor Români, ne zicea Michelet²¹⁵: în țara voastră totul e de făcut, fiecare din voi se poate distinge și chiar ilustra prin fapte patriotice și mărețe”.

Pe când Michelet rostea aceste cuvinte, numele de Român nu trecea încă dincolo de Carpați și de Dunăre; mulți

212. 8 IV. 1866.

213. 10. V. 1877.

214. 10. V. 1881.

215. Jules Michelet (1798–1874) ilustrul istoric francez.

din tinerii noştri, aflaţi la studii în Viena, în München sau în Paris, se credeau umiliţi d'a aparţine unei naţionalităţi necunoscute în lumea europeană. Le era ruşine chiar de numele lor de familie şi de botez; fiii lui Ion, lui Gheorghe sau lui Ilie se porecleau Ioanidi, Gheorghidi sau Iliadi. Astăzi îşi zic româneşte Ionescu, Gheorghescu şi Ilescu; ba chiar fiii lui Iacob, lui Moise şi lui Teohari îşi dau numele de Iacovescu, Moisescu sau Teoharescu, crezând, ca Țigani, că lulelei, dacă i-o zice pipă, Românul n'o s'o cunoască. Chiar Francezii, în mijlocul cărora trăiau sute de tineri Români, ne numeau până acum vreo douăzeci de ani Valac şi Moldav, sau Valav şi Moldac, sau cu un singur cuvânt Moldovalac, iar ţării îi ziceau Moldavie, Valachie, Moldaquie, Valavie şi cu un singur cuvânt Moldo-valachie.

Astăzi numele de Român şi de Românie, ca naţiune şi ca stat, sunt cunoscute în toate colţurile lumii civilizate; şi orice fiu al patriei îl poartă cu mândrie. ✕

Din natura lui, Românul este modest, chiar sfiicios, aş putea zice; şi de i se poate imputa ceva, ar fi că nu are destulă încredere într'insul. El preţueşte mai mult decât pare; nu este nici lăudăros, nici pretenţios. Ori de câte ori am văzut la noi în ţară un fanfaron, un om care se crede mai mult decât este, un om care să pretinză că le ştie şi le poate toate, am avut ocazie să mă conving că era viţă de străin.

Când era vorba de a se înfiinţa Curtea de Casaţie, mulţi din oamenii noştri politici se întrebau unde o să găsim douăzeci de legişti învăţaţi şi ispiţiţi ²¹⁶ cu care să se poată pune în mişcare o asemenea înaltă instituţiune; şi mai toţi deputaţii stau la gânduri dinaintea aceluia argument. Nevoia ne-a silit să îndrăsnim, — şi Curtea noastră de Casaţie nu este mai jos, în lumini şi capacitate, decât institu-

216. (slav. *ispytati*) încercaţi, pricepuţi.

țiunile de același ordin din țările cele mai înaintate în știința dreptului.

A fost un timp și nu prea de mult, când corespondența în străinătate se făcea prin cancelaria rusească și austriacă, care lua scrisorile și pachetele noastre de le expedia cu expedițiune organizată în toată forma la noi în țară, cu biurouri în toate orașele noastre. Reprezentanții puterilor străine se împotriveau la ideea de a se trece acest serviciu la poșta română. „Unde vă sunt”, îmi zicea unul din consuli, „oamenii speciali, capabili și experimentați, cărora să le putem încredința corespondența noastră diplomatică și interesele supușilor noștri?” Am răspuns acelui diplomat că, precum am putut învăța calculul diferențial și integral, așa că manipulam funcțiunile $\frac{dx}{dy}$ ²¹⁷ și $\int \frac{dx}{dy}$ ²¹⁸ tot așa de bine ca și Delaunay și Puiseux²¹⁹, nu mai puțin eram siguri a învăța, dacă nu în câteva săptămâni, dar în câteva luni, a manipula primirea, espeduirea și distribuirea scrisorilor și pachetelor, ca și impiegații poștei rusești și austriace. Nevoia ne-a silit să ne luăm asupra-ne acest serviciu și chiar dela început el s'a făcut într'un mod satisfăcător; și astăzi nimeni nu-i poate nega dreptul de a se compara și a rivaliza cu serviciile telegrafo-poștale cele mai bine organizate.

„Voiți să răscumpărați drumurile de fier”, zicea un senator, „dar unde vă sunt oamenii care să știe a le administra, unde o să găsiți impiegați capabili să le puie în mișcare, unde vă sunt inginerii care să le poată repara la trebuință?” Dinaintea unor asemenea argumente, mulți stau pe gânduri să voteze alb sau negru. Dar nevoia ne-a silit să luăm pe seama statului rezoul²²⁰ cel mai lung; și putem zice că, chiar din ziua dintâi, serviciul s'a făcut în

217. «diferențial»;

218. «integral».

219. Victor-Alexandre Puiseux (1820—1883), matematician francez.

220. (fr. *réseau*).]

toată regula și în toată securitatea, cu impiegați români; și nimeni nu poate tăgădui că liniile au fost totdeauna în bună stare, fără a regreta administrațiunile anterioare ale lui Strussberg²²¹, Bleichröder²²² sau Staat's Bahn²²³.

Nu voi pretinde că tot ce s'a făcut în țara noastră de un sfert de secol încoace este perfect, dar îmi permit a observa pesimiștilor și impacienților, că nicio țară din lume n'a progresat așa de mult ca țara noastră, într'un așa de scurt timp, și că orice progres începe printr'o stare neguroasă și plină de nedumeriri; stare de care unii dibaci știu a se folosi, aceasta mai ales când progresul se operează de jos în sus; de aceea este totdeauna bine ca impulsivitatea și conducerea reformelor prin care trece o națiune să vie dela clasele de sus, dela clasele luminate. Dela acelea să procedă spiritul de inovațiune, să nu aștepte ca inițiativa reformelor necesare să pornească de jos, căci atunci clasa numeroasă pierde spiritul de conservațiune, care trebuie să domine totdeauna la bază, și societatea intră într'o perioadă de agitațiune, care anevoie se poate astâmpăra.

Oamenii pe care instituțiunile, împrejurările, sau educațiunea i-a pus în fruntea unei națiuni, sunt datori să fie înainte-mergătorii ei, să nu caute niciodată să împiedice mersul progresului, ci să lase toată latitudinea și toată libertatea inițiativei individuale, mai ales în ceea ce privește industria și comerțul, căci ele nu se pot conduce decât numai de luminile științei, care singure pot arăta drumul care conduce pe om a deveni folositor și necesar societății în care trăiește.

---

221. antreprenorul german al construcției liniilor de fier românești (1865).

222. capitalist german, participant în 1872 la construirea de căi ferate române.

223. direcția căilor ferate germane de Stat.

Nimeni nu are dreptul d'a opri omenirea din mersul ei progresiv, care este tras de natura fizică și morală a omului; nimeni nu are dreptul d'a-i impune sisteme, oricât de geniale ar fi acele combinațiuni. Să te ferească Dumnezeu de omul care n'a citit decât o carte; acela ajunge mai curând sau mai târziu la o sistemă absolută, merge până a voi să prefacă societatea după capul său, după ideile ce și-a format; uită adevărurile sociale cele mai fundamentale, uită că progresul moral este libertatea și că progresul material este de a produce cât se poate mai ieftin, d'a pune pe om în stare bună și a-i crea timp de a-și ridica gândirea mai sus de mulțumiri materiale.

Omul la tinerețe trăește cu speranțe și la bătrânețe trăește cu suveniri. Plăcută este tinerețea, cu cortegiul ei luminos și înflorit de cugetări înalte și de iluziuni plăcute, — și frumoasă a fost tinerețea oamenilor generațiunii din care am făcut parte, generație care a trăit cu mintea ațintită la fapte mari și patriotice, plină de speranțe, de credință în Dumnezeu și în viitorul României; hrănită cu aspirațiuni înalte, din care multe, grație împrejurărilor și stăruinței oamenilor de bine, am putut a le vedea realizate una după alta; izbânde care au lăsat bătrânețelor noastre suveniri plăcute și au deschis generațiilor celor tinere un câmp întins și luminos de speranțe și mai mărețe și mai glorioase; generație care a urmat de aproape după deșteptarea românismului din letargia în care îl a fundase grecismul fanariot, ce începuse a prinde coajă și năbușa naționalitatea noastră, precum apasă astăzi asupra Albanezilor.

Cât îmi place, în orele mele de izolare, să-mi aduc aminte de unii din oamenii cu care am trăit alături, pe care i-am văzut luptând cu abnegațiune și curaj pentru redobândirea drepturilor țării și pentru libertate! Găsesc o mulțumire

nespusă a-mi rememora faptele și cuvintele lor și a le binecuvânta numele și memoria.

Intr'o seară lungă de iarnă, pe când ninsoarea bătea în geamuri, așezați pe jețuri²²⁴ la gura sobei, dinaintea unei flacări dulci și luminoase, am petrecut ore întregi și plăcute cu amicul meu Vasile Alecsandri, povestindu-ne unul altuia suvenirile noastre din tinerețe. Se apropia de ziuă, când ne-am adus aminte de camerele noastre de culcat și ne-am despărțit găsindu-ne amândoi la un gând, zicându-ne:

„De ce nu ne-am scrie unul altuia, sub formă de epistole intime, cele ce ne-am povestit într'astă seară; poate că unele din istorioarele noastre ar interesa pe unii dint'acei care n'au trăit p'acele vremi?”

Și astfel am început o corespondență, deși adesea întreruptă, dar pe care am reînnoit-o de câte ori ocupațiunile ne-au permis; corespondență în care ne-am ferit de orice invective, fără însă a ne abate niciodată a spune adevărul.

ION GHICA

ION GHICA CĂTRE V. ALECSANDRI.

CLUCERUL² ALECU GHEORGHESCU.

București, Mai 1879.

Iubite amice,

Alaltăseară, pornind dela gara ta³, adormisem adânc, legănat de valurile ascutite ale liniilor de fier Strussberg: trei locuri de o parte a vagonului erau la dispoziția capului și picioarelor mele; când pe la miezul nopții mă simții scuturat de o mână viguroasă: era conductorul, care intervenea în favorul dreptului bine plătit al unui călător îmbarcat la Mărășești; recunoscu dreptatea invocată și mă ghemuii în limitele ticketului⁴ meu, căutând să apuc de picior somnul ce fugea, când aud un glas care se îngâna în scuze pentru supărarea ce-mi adusese și mă silea să răspund, ca om bine crescut, la asemenea politeță prin cuvintele banale: — nu face nimica, domnule, — eram deștept, — sunt foarte bine. — nu dormeam, — erai în dreptul dămitale, — etc.

Dar noul venit începu o conversație.

— Știi, cucoane Iancule, că nu te mai cunoșteam? Ai albit de tot, de când nu te-am mai văzut.

1. tipărită în revista *Convorbiri Literare*, nr. 1, 1 Aprilie 1880, pp. 1-5 (sub titlul *CORRESPONDENȚA dintre d-nul Vasile Alecsandri și Ion Ghica*; la Sumar, adaus: *Din vremea lui Grigore Ghica V. V.*).

2. (slav. *klučari*) boier cu slujba supravegherii proviziunilor bucătăriei domnești (aici boierie numai cu titlu).

3. gara Mircești, jud. Roman, pe moșia lui V. Alecsandri.

4. (fr. *ticket*) «biletului» de tren.

La aceste cuvinte, simțindu-mă cam atins la amorul meu propriu, îi răspunsei cu oarecare amărăciune:

— Dar îmi pare, domnule, că barba dumitale nu are nicidecum dreptul d'a invidia pe a mea, că este, mi se pare, și mai lungă și mai albă.

— Ce are a face! îmi ripostă el, dar dumneata ești un copil pe lângă mine.

Noul venit în vagon era un bătrân bine conservat, grăscian și rumen la obraz, căruia nu i-aș fi dat nici șasezeci de ani.

— Eu te-am mai sculat odată din somn; eram tânăr atunci și d-ta erai copil ca de vreo opt, nouă anișori. Cuconul Tache, răposatul tatăl dumnitale, era ispravnic⁵ la Focșani; eu am fost trimis de am ridicat în fiare pe clucerul Alecu Gheorghescu, tovarășul dumnealui la isprăvnicie. P'atunci erau câte doi ispravnici de fiecare județ, unul pentru partea administrativă și celălalt pentru partea judecătorească, și amândoi ispravnicii în pricini grele judecau împreună, formând un fel de tribunal. Ce vremuri erau pe atunci! Clucerul Alecu făcuse mâncătorii, abuzuri, sau prevaricațiuni⁶, cum se zice astăzi...

Înțelegi, amice, că la aceste cuvinte, somnul meu, dulcele meu somn, a sburat în fuga mare și nici nu m'am mai gândit a-l prinde. Și, în loc de a închide pleoapele, am dat drumul limbii, începând la întrebări:

— Ia spune-mi, mă rog, cum ai ridicat în fiare pe acel ispravnic?

— Eram edeciu⁷ și aveam odae în curtea domnească alături cu odaia lui Tufecibașa⁸, lângă ogeacul⁹ neferilor¹⁰. La stânga, sub scară, ședea răposatul Măciucă, Dum-

5. prefect.

6. (fr. *prévarications*) afaceri necinstite cu prilejul slujbei.

7. (turc. *jedekli*) slujitor domnesc.

8. (turc. *tüfekçi-başı*) căpetenia pușcașilor domnești.

9. (turc. *oğak*), casa («cazarma»).

10. (turc. *nefer*), soldaților (poterașilor) de pază.

Grigore Ghica Vodă (1822 – 1829)

BCU IASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Boier contipist; incep. s. XIX
(Gion)

*Fecior de Curte; încep. s. XIX
(Gion)*

nezeu să-l ierte, Başciohodar¹¹ şi mâna dreaptă a lui Vodă, cum s'ar zice astăzi: întâiul aghiotant domnesc, om drept şi plin de bun simţ. Într'o noapte, după slujba curţii, mă aşezasem pe somn, când numai ce aud ciocănind la uşă şi un glas care-mi striga: „te chiamă Vodă”. Nu ştiu nici cum am sărit din pat, nici când m'am îmbrăcat; într'o clipă îmi trântisem cismecele galbene, binişul¹², legătura la cap şi hangerul¹³ la brâu, şi eram la uşa iatacului¹⁴ domnesc. Başciohodarul tocmai ieşea din odaie dela Vodă şi-mi zise repede: „Ai mai iute, că te chiamă Vodă, şi să te văd Niculae!” Răposatul Măciucă era Oltean ca şi mine şi puţinţel cam rudă după mamă. Când am intrat în iatac la Vodă, era şapte ceasuri, sau, cum s'ar zice astăzi, o oră după miezul nopţii. Vodă era cu ghicelic¹⁵ de noapte pe cap şi cu o scurteică¹⁶ lungă de pambriu¹⁷ verde îmblănită cu pacia¹⁸ de samur; o făclie galbenă ardea într'un sfeşnic mare de argint dinaintea icoanelor. Cum intru în odaie, Vodă se întoarce către mine şi-mi zice cu un glas gros şi răstit:

— Tu eşti Niculae Păunel?

— Eu, Măria Ta.

— De mult eşti la Curte?

— Numai de un an, Măria Ta.

— Măciucă mi-a spus că eşti harnic şi cinstit. Ce slujbă ai îndeplinit pân'acum?

11. (turc. *başy-çohadar*), vătaf de slujitori.

12. (turc. *biniş*), un fel de caftan, haină scumpă, lungă până la pământ, cu mâneci lungi şi strâmte; se purta de clasele mai bune peste anterlu.

13. (turc. *hanğar*), pumnal încovoiat.

14. (turc. *jatak*), odaia de dormit.

15. (turc. *geğelik* cit. *ghegelic*) scutia, căciuliţa.

16. haină lungă până la glesne, blănită (lat. *scurt*+*eidă*, sau rus-polon *kurtă*, ori turc. *kürte*).

17. stofă de lână fină (turc. *paça* = picior de animal dela genunchi în jos).

18. blană de picioare de samur (o specie de jder de Siberia, cu blană foarte fină).

— Niciuna, Măria Ta, decât că acum trei luni am în-tovărășit pe nenea Negreanu Tufeccibașa, când a prins pe Ghiță Cuțui.

— Ia plicul de pe mescioară, pecetluște-l cu pecetea de pe tăvița cu călimările, și să pleci îndată la Focșani, să-l dai în mână nepotu-meu Tache, ispravnicul, fără să te simță nici pasărea măiastră. Bagă de seamă că ai să-mi aduci pe clucerul Alecu Gheorghescu în fiare: poimâne pe vremea asta să fii cu el la scara domnească. De cumva-ți-o scăpa, mai bine să te duci să te înnecei, decât să dai ochii cu mine.

Grigore Vodă Ghica¹⁹ era un om mărunțel, barba potrivită în apărătoare²⁰ și cănită²¹, mai mult roșie decât galbenă, mustățile roșii trase în jos și despărțite sub nas prin două-trei muchi de briciu, ras pe obraz pe lângă barbă; ochii vii, glas răstit și gros; el era un om cu foarte puțină învățătură și trecea între boieri ca unul din cei mai neînsemnați, deși fusese de mai multe ori agă²², spătar²³ și chiar vistier²⁴ și ban mare²⁵.

El s'a suit pe scaunul domniei la 6 Octomvrie anul 1822, trei ani după vestitul Caragea²⁶ și îndată după zaveră²⁷, după uciderea slugerului²⁸ Tudor, eroul care, indignat de jafurile oamenilor lui Ipsilant — care din insurgenți²⁹ în contra Turcilor se prefăcuseră în cete de hoți, prădând drumurile și moșiile — intrase în corespondență cu Si-

19. Domnul Munteniei 1822—1829.

20. evantaiu (fr. *éventail*).

21. vâpsită (*câni*, derivat din turc. *kyna*, citit *kâna* = argilă roșie de colorat unghiile).

22. (turc. *agâ*) prefect de poliție.

23. (lat. *spatharius*) comandant de oaste.

24. (lat. mediev. *vestiarius*) ministru de finanțe.

25. vezi nota 76, *Introducțiune*, p. 10.

26. Domn 1812—1818.

27. (bulg. *zavera*) revoluția grecească dela 1821.

28. dela *sulgiu* (cuvânt poate tătăresc), titlu de boierinaș, altădată cu slujba aprovizionării curții și a armatei cu carne.

29. (fr. *insurgés* + lat. *insurgentes*) răsculați.

listra Valesi³⁰ prin cancelarul consulatului nemțesc, bătrânul Udriski, arătând Turcilor că răsvrătirea din Țara Românească nu era în contra Turcilor, ci în contra Fanarioților, care sărăciseră pe bieții locuitori. Atunci Chehaia-Beg³¹, care și intrase în București cu oștire turcească, a invitat pe boierii care mai rămăsese în țară să trimită pe câțiva dintr'înșii la Poartă, ca să arate Sultanului păsurile țării. Adunându-se între dânsii, ei au ales pentru această misiune pe Banul Barbu Văcărescu³², pe logofătul Mihăiță Filipescu³³ și pe Banul Grigore Ghica, care ajungând la Țarigrad și expunând starea țării și trebuințele ei, Sultanul a numit pe Banul Grigore Ghica Domn deodată cu Ioniță Sturdza în Moldova³⁴. Poarta nu mai avea încredere în Fanarioți. Ghica Grigore, fiind la domnie, a găsit țara secată cu totul în belșugul ei, înecată în datorii; boierii și negustorii pribegiți în toate părțile, și răscoale pretutindeni: în sate, în orașe și pe drumuri.

Ghica Grigore, care-și iubea țara, a luat sarcina de a stârpi jafurile boierilor și ale ciocoilor³⁵, care dela Caragea ajunsesse fără frâu; capul nu-l tăia prea mult, dar când avea câte o pricină grea, chema de se sfătuia cu trei oameni, cu Vornicul Costache Câmpineanu³⁶, Cluceru Chi-

30. Valesi = vali, guvernator turcesc al unei provincii (vilayet); Silistra-Valesi = guvernatorul Silistrei.

31. (turc *kjahja-beg*) vâtaful de curte, intendent împărătesc, mareșalul palatului, sau viziresc.

32. (1783—1827), mare Ban, caimacam; unchiu după mamă marelui orator și om politic Barbu Catargiu (1807—1862).

33. (1779—1844), frate cu lăncu Filipescu-Buzatu, amândoi răsătră-nepoți ai lui Constantin Căpitanul Filipescu (+1696); (Informație dela domnul Emanoil Hagi Mosco, rudă colaterală prin bunica sa, fiica marelui Ban Grigore Băleanu (+1807), cu o ramură a Filipeștilor).

34. Domn 1822—1829. În același timp cu Grigore Ghica în Muntenia.

35. slujitori boierești, mai târziu ei înșiși boieri; cuvânt derivat poate din prima parte: *çoka* = stofă, a cuv. turc. *çokadar* = lacheu, care înseamnă la obârșie cel care poartă stofa stăpânului său. (Gaster apud Tiktin).

36. ministru de justiție; mare patriot, fratele lui Ioan Câmpineanu și al mamei lui Ion Ghica: împreună cu mama, o Căndească (Luxandra), a suferit exilul la Edi-Culé, datorită lui Mavrogheni; mort 1833

riac și cu Bașciohodarul³⁷ Măciucă. După ce-i auzea pe fiecare în parte, se culca, dormea un somn bun și pe la miezul nopții se scula, aprindea la candelă făclia din Vinerea Paștilor dela epitaf³⁸, cădea în genunchi dinaintea iconostasului³⁹ și se ruga lui Dumnezeu ca să-l lumineze. Astfel a domnit el șapte ani și ajunsese să tremure boierii cei răi și ciocoi. Cât a domnit el, a fost bine pentru toți: liniștea domnea în țară; pâinea și carnea bună, ieftină; toată lumea: negustor, meseriaș și țăran, mânca, bea și chiuia; veselie pretutindeni. El a deschis școalele românești și a gonit pe egumenii⁴⁰ greci.

În noaptea când m'a chemat Vodă, mi se făcea ziuă la poștă la Șindrila, în cărucioara care se schimba din poștă în poștă și care ajungea în totdeauna numai în trei roate. Pe la aprinsul lumânărilor, în ziua de patruzeci de Mucenici⁴¹, îmbrăcat tiptil, eram introdus ca călugăr în odaia răposatului coconu Tache, tatăl dumatăle; parcă-l văz pe marginea patului, lângă scaunul cu două lumânări de seu în două sfeșnice de alamă cu mucari⁴². Condicaru în picioare îi citea jălbile, întingând din vreme în vreme condeiul de pană de găscă în călimările dela brâu, ca să scrie hotărîrea ispravnicului; îndată ce condicaru Nicolae Sprâncenatu, cum îi zicea lui Ipătescu, mai în urmă bărbatul eroinei dela 1848, scrisese hotărîrea ispravnicului, cuconu Tache se uită la mine întrebându-mă:

— Dela schit ești, părințele?

— Sunt dela Poiana-Mărului⁴³, am o jalbă.

Și mă apropiai de mescioara cu lumânările și-i pusei

37. (turc. *başj-çohadar*) vâtaf de slujitori.

38. (grec. *epitafion*), vâlul cel mare care acopere Sfintele Daruri în biserica ortodoxă și pe sub care trec credincioșii în Vinerea Mare.

39. (sfav. *ikonostasă* = grec. *eiconostâsion*), perete împodobit cu icoane.

40. (grec. *ygumenos*) stareți mănăstirilor.

41. 9 Martie.

42. (derivat dela *muc* < lat. *mucus*), foarfece cu care se curăță mucul lumânărilor.

43. schit în munte, în jud. R.-Sărat.

plicul domnesc în poală, cu pecetea în sus, potrivit să nu o zărească condicarul. Ispravnicul, îndată ce văzu pecetea, o și recunoscă, dar îmi zise:

— Ha, este dela părintele Egumen!

Și dete ordin condicarului și stegarului, care mă băgase în casă, să ne lase singuri. Despecetlui plicul cu grabă, îl citi și văzui că i se înveseli obrazul și-mi zise:

— Vezi, numai așa dacă nu s'or stârpi mâncătoriile și angaralele⁴⁴, să se învețe minte ciocoi; până n'o băga câțiva în oca părăsită, ei tot cred că Vodă glumește. Clucerul Alecu nu este acum în oraș; s'a dus după lude⁴⁵ în plasa Tohani, dar trebuie să vie astăseară; du-te de te odihnește, că te chem eu la vreme. Bătu în palme și porunci feciorului⁴⁶ să-mi aștearnă în odaia copiilor; m'am dus de m'am culcat în odaia d-voastră. Sunt d'atunci 55 ani, cucoane Iancule! D'abia mă furase somnul, când auzii trăsnete și pleosnete și doi surugii bătaioși, care urlau de ți se părea că cânta; peste un minut auzii și glasul lui cuconu Tache:

— Ai, scoală, c'a venit Cluceru.

Pornirăm amândoi pe jos spre casa Clucerului, la care în urma noastră ciaușul⁴⁷ de slujitori⁴⁸ înșiruia oameni de jur împrejur; când ajunserăm în pridvor, cuconu Tache intră în casă zicându-mi:

— Așteaptă aci până te-oiu chema eu, și atunci să intri în odaie cu doi stegari.

Din pridvor se vedea pe fereastră foarte bine în odaia Clucerului, luminată cu trei părechi de lumânări; o grămadă de mosafiri se și așezaseră la ghiordum⁴⁹ cu Cluceru în mijloc răsturnat pe sofa. Când intră cuconu Tache,

44. (grec. *aggareia*), împliniri de servicii, sau daruri, stoarse abuziv.

45. (slav. *ljude*), birnici.

46. slugii din casă.

47. (turc. *çauş*) vâtaful.

48. călărași, dorobanți (jandarmi de odinioară).

49. (turc. *gjørdum*) joc de cărți.

se sculară toți în sus, dar dumnealui luă pe Cluceru de mână și-l trase în odaia d'alături; după vreo cinci minute auzii că mă chiamă, mă luai îndată după glas și intrai în iatacul boierului. Clucerul ținea porunca domnească în mână, și dinții îi clănțăneau în gură. Cum intrai, cuconul Tache îmi zise:

— Îndeplinește porunca lui Vodă.

Atunci luai fiarele din mâna stegarului, mă plecai și le pusei Clucerului de picioare; în cinci minute eram pe drum cu două cărucioare de poștă, într'una eu cu ispravnicul în fiare și în cealaltă doi arnăuți⁵⁰ cu pistoalele încărcate, cărora li se dedese porunca să dea să-l omoare, dacă o căuta cumva să scape.

Când ieșeam din Focșani, răsărea luna; nici gură de surugi⁵¹, nici plesnitură de biciu, dar cărucioarele mele fugeau ca năluca cu umbra după ele, și seara, când bătea meterhaneaua⁵², mă dam jos din cărucioară și intram cu ispravnicul meu în odaia lui Măciucă, unde am așteptat până s'a sculat Vodă dela masă, până s'a culcat beizadelele⁵³, s'a osteiat⁵⁴ lumea din curte și au ieșit una după alta calescile⁵⁵ cu masalale⁵⁶: a spătarului, a aghii și a ispravnicului de curte, atunci intră răposatul Măciucă și-mi zise „aî sus”.

Când am intrat în odaia lui Vodă, Măciucă înainte, după el Cluceru cu fiarele de picioare și eu după dânsul, Vodă, care sta răsturnat pe sofa cu mâinile încrucișate sub cap și cu picioarele unul peste altul grămădit, se sculă drept în picioare și, adresându-se răstit și necăjit către Cluceru:

50. (turc. *arnăut*), Albanezi slujitori de gardă domnească (ori boierească) și slujitori polițieniști.

51. (turc. *sûrûğû*) vizitiu.

52. (turc. *mehter-handê*), muzică instrumentală turcească.

53. (turc. *bejzâde'*) prinții, fiii domnitorului.

54. *ci osteiat*, (slav. *ustojati*): s'au potolit, liniștit.

55. (rus. *koljaska*, cit. *călească*), trăsură de lux.

56. (turc. *mașala'*), torțe.

— Nu ți-e rușine, slugă necredincioasă și boier zăcaș⁵⁷! Și întorcându-se către mine, îmi zise:

— Te fac divictar⁵⁸.

Măciucă îmi făcu semn să ies; și când trecui pe lângă dânsul, îmi zise încet:

— Trimite-mi sus patru ciohodari⁵⁹.

Ce s'o mai fi petrecut după aceea nu știu, dar, după ce m'am culcat, pare că auzeam prin somn un glas care se văita strigând: „Iartă-mă, Maria ta! Cine o mai face ca mine, ca mine să pață”.

A doua zi până în ziuă, Clucerul era pornit surghiun⁶⁰ la Snagov cu cămașa pecefluită⁶¹ pe el, și a rămas acolo până la venirea Muscalilor⁶².

Când eram pe la 1829 la Craiova, I-am văzut de gât cu generalul Roth, juca cărți cu mîile de galbeni⁶³, căci era peste proviant⁶⁴.

Ion Ghica.

57. = jăcaș (dela pol. *żak*, = jaf) jefuitor.

58. (turc. *divitdar*), slujbaș domnesc cu grija a tot ce trebuie Domnului pentru scris.

59. lachei domnești.

60. turc. *sürgün*.

61. cămașa fixată cu peceți pentru ca purtătorul să n'o poată schimba.

62. până în anul 1828.

63. galbenul era monedă de aur, în valuta de astăzi cam de 500 lei.

64. (rus. *proviântă* = germ. *Proviant*) provizii pentru armată.

II.¹

ION GHICA CĂTRE V. ALECSANDRI

POLCOVNICUL² IONIȚĂ CEGANU

Ghergani, Iulie 1879.

Amice,

Aici, la moșie la Ghergani, aveam până mai deunăzi un vecin bun, cu care am petrecut multe și lungi seri de iarnă.

Polcovnicul Ioniță Ceganu din Cloșani³ bătrân verde, rumen la față, fără sbârcituri pe obraz, ras regulat în toate sâmbetele cu perdaf⁴, mustața și sprâncenele albe colilie⁵, era născut cam pe la anul 1789 și a trăit până mai acu șase luni în satul Gămănești⁶, unde petrecea în intimitatea a doi copoi vestiți, cu care gonea iepurele ziua toată din răsărit până la apus; iar toamna când se coceau coarnele⁷ și smeura la munte, se ducea tocmai pe Vulcan⁸ de împușca câte un puiu de urs și o capră neagră.

---

1. tip. în *Convorbiri Literare* nr. 2, 1 Mai 1880, pp. 55–60 (sub titlul *CORRESPONDENȚA dintre d-nii Vasile Alecsandri și Ion Ghica*; la Sumar, adaus: *Ioniță Cegaiu* = *Ioniță Ceganu*).

2. colonelul.

3. comună în jud. Mehedinți, punct de trecere în Transilvania.

4. (turc. *perdah*), ultima luare cu briciul pentru deplina netezire.

5. colilia (sârb. *kovilje*) floare de câmp cu spic alb; *albe colilie* = albe ca zăpada.

6. comună aproape de Ghergani (Dâmbovița), moșia lui Ion Ghica.

7. fruct roș și acrișor.

8. Muntele Vulcan în Gorj.

Acum un an era nun mare la nunta lui Vișanu dorobanțul, curcan⁹ cu trei cruci¹⁰ pe piept.

Polcovnicul Ioniță băuse în sănătatea însurățeilor un pahar de vin roșu de dealul Răsvadului¹¹ și prinsese la limbă. După ce se uită, una după alta, la semnele de vitejie ale milițianului, îi zice:

— Măi Vișane, cine ți le-a dat ție pe astea?

— Căpitanu, îi răspunse Vișan; mi le-a dat din partea Domnitorului, an, când ne-am întors din țara turcească.

— Dar fost-ai tu la bătălie? dat-ai piept cu Turcu? luat-ai vreun tun, vreo cetate?

— Ce să dai piept cu Turcul, domnule, că nu te lăsa nici să-i vezi, ședeau ascunși ca viezurii¹² sub pământ; și apoi batalionul nostru s'a brodit să nu fie nici când s'a luat Grivița, nici la căderea Plevnei; eram trimiși tocmai la Radișteni, pândeam să nu lăsăm să intre nici convoiuri și ajutoare, nici să iasă vreun Turc din cetate; planul Muscalilor era să-i prinză pe toți robi. Apoi după predarea lui Osman Pașa, ne-am pomenit într'o bună dimineată că ardică steag alb și trămit la gheeneraru nostru să-i închine cetatea. Am intrat în Vidin parcă era sărbătoare, cu muzica în capul regimentului.

Bătrânul, după ce ascultă povestea soldatului, oftă zicând:

— Eil și eu m'am bătut cu Turcu în tinerețea mea; am intrat în Plevna cu Camenski¹³ și cu Suvaroff¹³ și nu mi-a mai dat nimenea nicio cruce!

Când am auzit de numele lui Camenski și de bătălia din alți timpi, m'am apropiat și m'am luat cu Polcovnicu la vorbă.

9. dorobanț; *curcan*, pentru penele de curcan purtate la căciulă; alt nume: *căciulari*.

10. decorații.

11. dealuri în apropiere de Gămănești.

12. (alb. *viedzulja*, cit. *viedzul'a*, aproape *viezula*), dihorii..

13. vestiți generali ruși în războiul ruso-turc din 1806–1812.

— Cum, nene Ioniță, zici că ai fost cu Suvaroff la Plevna? dar știi dumneata că d'atunci trebuie să fie aproape șaptezeci de ani?

— Or fi nen-to, îmi răspunse el, că eram abia băiețandru ca de vreo optsprezece ani, când m'am scris la Cazaci cu bietul Tudor¹⁴ al nostru. Ne aducea ispravnicii pâlcuri, pâlcuri, și ne da pe mâna ofițerilor muscali, de ne mustrulea; după șase luni, când învățam să dăm cu sabia și cu sulita, ne-a trecut dincolo în țara turcească. Imi aduc aminte ca acum, era în ziua de Ignat¹⁵, când am trecut Dunărea pe ghiață și ne-am așezat în meterezuri¹⁶. — Cum ne-au simțit spurcații de Turci, au început să dea năvală asupra noastră; trămitea tot Zeibegi¹⁷ d'ăia cu cialmalele¹⁸ cât o clae pe cap și Arapi d'ăia negri și buzați, încălecați pe niște cai de scoteau foc prin nări; veneau tot iuruș¹⁹ cu iataganul în dinți și cu pistoalele întinse în amândouă mâinile, de ți le puneau sub nas. P'atunci nu erau puști d'astea lungile până la bătălie²⁰, ci venea moartea de-ți sta dinainte ceasuri întregi, de-o vedeai bine în față. După câte o bătălie, când ne număram, rămâneam uneori numai patru, cinci sute, din două mii câți eram; dar peste zece zile eram în păr la loc, că se umpleau golurile cu alți panduri²¹ trimiși din țară; așa era învoiala cu Ipsilant²². Războiul d'atunci între Turc și Muscal se iscase mai mult din pricina lui și a lui Moruzi²³; că după ce Sultanul se învoise cu Impăratul Alexandru²⁴ să-i ție șapte ani pe unul Domn în Țara Românească și

14. Tudor Vlad mirescu.

15. 19 Decemvrie.

16. (turc. *meteriz*), întărituri.

17. (turc. *zejbek*) soldați originari din Asia mică.

18. (turc. *çalma*) turban.

19. (turc. *iürüş*), asalt.

20. până la liniile de bătaie.

21. (ung. *pandúr*) infanterist.

22. Constantin Ipsilanti, Domn al Munteniei, 1802—1806.

23. Alexandru Moruzi, a 2-a oară Domn în Moldova, 1802—1806.

24. Alexandru I al Rusiei, 1801—1825.

pe cellalt în Moldova, s'a mîniat pe dînşii şi i-a scos după doi ani; lui Ipsilant trîmisesese chiar să-i ia capul, cum făcuse lui Hangerliu²⁵ la 1799. Il simţise că ţinea cu Muscalii şi că era înţeles cu Pasvantoglu²⁶ dela Vidin şi cu Cerni-George Sârbu, care amîndoi se răsculasera asupra Porţii. P'atunci Sultanul asculta de poveţele Generalului Sebastiani²⁷, care umbla să-l tragă în partea lui Napoleon. Ipsilant, mai norocit decît bietul Hangerliu, a scăpat de gialat²⁸ ca prin urechile acului. Prevestit de tată-său dela Tarigrad şi de ambasadorul Italinski, a fugit la Braşov, d'acolo s'a dus la Petersburg şi, în ziua de sfîntul Nicolae, intră în Iaşi cu Generalul Michelsoln²⁹ în capul oştirii ruseşti. Generalul muscal îl orînduise Domn peste amîndouă ţările. Domnia aceea a ţinut şi mai puţin decît cea dintîi, căci Impăratul a trîmis pe Generalul Cusnicov preşedinte cu deplină putere asupra Moldovei şi pe Engelhart vicepreşedinte cu reşedinţa în Bucureşti, ca să guverneze ţările cu Mitropoliţii şi cu câţiva boieri mari.

S'au bătut bine, foarte bine, băieţii noştri de astăzi; dar să ştiţi, domnule, că şi noi n'am fost mai prejos în vremea noastră. Ne băteam sabie cu sabie, spangă³⁰ cu spangă, piept cu piept; dar cine ne-a mai ştiut? că p'atunci nu erau d'alde Alecsandri să ne cînte vitejiile şi să ne înalţe în ochii lumii.

Ştii d-ta, domnule, ce om era căpitanul nostru Tudor? El, care nu rîdea niciodată, când auzea că vin Turcii asupra noastră, că se năpusteau pîgânii ca vijelia când cu

25. Constantin Hangerliu, Domn al Munteniei 1797—1799.

26. (turc. *pasvan(t)-oglu* = fiu de paznic), vestit paşă din Vidin, răsculat împotriva Porţii, des prădător al Principatului muntean între 1797—1812 (vezi şi nota 54 dela *Introducţiune*, p. 7).

27. François Horace Sebastiani (1772—1851), mareşal francez; luptător în războaiele napoleoniene (în Spania, Rusia, Germania, Franţa); diplomat; ambasador al Franţei la Constantinopol.

28. (turc. *ğellad*) călău, gâde.

29. căpetenia armatei ruseşti de ocupaţiune a Moldovei în 1806; disgrăţiat, în urma plîngerii domnitorului Constantin Ipsilanti, se sinucide; în locui vine Brozorowski, 1808; v. nota 42, p. 46.

30. (rus. *şpaga*), spada, baioneta.

gândul nu gândeai, el de bucurie începea să cânte și să joace ca un copil. Intra în foc, domnule, parc'ar fi mers la nuntă.

Românii s'au bătut totdeauna; n'a fost războiu fără ca ei să nu fi sărit asupra păgânilor. Răposatul moșu-meu Ceauș Vergea (familia noastră a fost de neam pandur din tată în fiu) își aducea aminte după la 1716, când a venit întâiași dată Mavrocordat³¹; p'atunci avea țara Dorobanți, Roșiori, Călărași, Odivoi, Seimeni, Talpași, Lefegii și slujitori; patruzeci de mii de oameni armați, pe care Grecu, când a venit Domn, i-a desființat, ca să nu ne mai putem bate cu Turcu și să rămâie ei Fanarioții stăpâni pe țară. La 1808, după ce am trecut Dunărea, ne-a luat Generalul Isaiov³², ne-a îmbrăcat căzăcește, ne-a dat masdrace³³, ne-a pus pistol și sabie la brâu și, după ce ne-a făcut smotru³⁴, ne-a orânduit la Tatargic, o bătae de tun de Vișdin, ca să ținem pe Kârjaliii³⁵ lui Mola-Aga³⁶ să nu iasă din cetate. Muncă grea, pentrucă pe toată ziua eram atacați de Arapi, și noaptea cădeau peste noi Manafi³⁷, ca să ne scoată din meterezuri; dar noi aveam poruncă dela Miloradovici³⁸: morți, tăieți, să nu părăsim locul.

Asta era pe când Bosniacu-Aga³⁹ bătuse pe Camenski⁴⁰ la Rusciuc de-l prăpădise, și pe când Mola-Aga gonise pe Muscali din toate pozițiunile de prin prejurul Calafatului:

31. Nicolae, 1716, sau frate-său, Ioan Mavrocordat (1716—1719), care i-a urmat îndată după mutarea lui Nicolae în Moldova.

32. = Isaiev; trimis de generalul Michelson la Craiova să curețe Oltenia de Turci.

33. (turc. *mizrak*) lănci, sulite.

34. (rus. *smotru*) revista, inspecția militară.

35. vezi nota 43 dela *Introducțiune*, p. 7.

36. alt Pasvantoglu.

37. cete de ale pașei Manaf Ibraim, locotenet al lui Pasvantoglu; au prădat Oltenia prin 1801.

38. comandantul rus al armatei ruseștii de ocupațiune a Țării Românești în 1806. București în 23. XII. 1806.

39. căpetenia Rusciucului.

40. vestit general-șef Nicolae Kamenski; a înlocuit pe generalul Pangration=Bangration, care, alături de Miloradovici, avea comanda armatelor rusești din Muntenia în războiul ruso-turc din 1806—1812.

arsese Caracalul și Cernețul, pustiiseră toate satele până în Craiova și împrăștiase toată armata rusească; numai noi Românii, un pumn de oameni, am ținut până a venit Generalul Pangration ⁴¹ cu oștire nouă din Rusia. Pe toamnă, murise Michelsohn ⁴² și se orânduise Prosoroski ⁴³ general mai mare peste toată oștirea; atunci ne-a luat Isaiov și ne-a dus în Balcani, tocmai la Kisil-hisar ⁴⁴, zece zile cale; d'abia ajunseseam, când a început să se vorbească de pace și ne-a întors la Lovcea ⁴⁵, unde după ce am șezut un an fără să ne batem, ne-a venit poruncă să luăm Plevna ⁴⁶, că iar se deschisese războiul. Când am ajuns acolo și s'au așezat tunurile la bătaia zidurilor, ne-am apropiat de cetate până în șanțuri, le-am umplut cu mărăcini și cu saci de pământ, am pus scări și am sărit în cetate. Eram numai noi pandurii lui Tudor la asalt, că Muscalii cam greoi au ajuns cam târziu, când noi ne băteam de un ceas cu Turcii pe ulițe; cadănele trăgeau puști și pistoale după ferestre, de ploua gloanțele din toate părțile ca grindina; sburau capetele ca mingiile, unele cu cealmale ⁴⁷ turcești, altele cu chivere ⁴⁸ rusești și curgea sângele gârlă; un glonț m'a nemerit drept în piept, de-am zăcut șase luni; m'aduseră la spitalul din Craiova în casele lui Priscoveanu ⁴⁹, de mi-a scos plumbul de sub coastă.

---

41. principele Petru Bagration (1765—1812), general rus, luptător în războaiele din Polonia, Italia, Elveția; la Austerlitz, Eylau și Friedland; în 1809 ia comanda armatei ruse dela Dunăre; în 1812 cade în lupta dela Borodino.

42. în 1808; v. nota 29, p. 44

43. Alexandru Alexandrovici Prozorovski (1732-1809), feldmareșal, comandant suprem din 1808 al armatei ruse în războiul ruso-turc din 1806—1812; a ocupat Isaccea, Tulcea, Babadag; a murit lângă Măcin în 1809.

44. în Rumelia.

45. sat bulgar pe r. Osma, dincoace de Balcani.

46. N. N.-V. de Lovcea, pe un afluent al Vidului.

47. (turc *çalma*) turban.

48. (rus. *Kiverii*) coifuri

49. (sau *Pârscoveanu*, *Prâscoveanu*), veche familie boierească din Oltenia (s. XVII); aici: Ștefan, mare Ban în 1772—1774, tot atunci și pretendent la tron; (soția lui Dinicu Golescu, Zoe Farfara, era nepoata de fiică a lui Ștefan Prâscoveanu).

Lui Tudor i-a venit dela împărăție un inel cu piatră scumpă și cu numele lui Alexandru⁵⁰ pe dânsul, iar noi ăștilalți, când s'a făcut pace și s'au împrietenit împărații, ne-am pomenit cu o bucată bună din țărișoara noastră șterpelită; ne-au luat Basarabia din Nistru până în Prut și a rămas bună parte până în ziua de azi.

Am trăit rău cu Muscalii, că ne trata ca pe niște câini; ofițerii lor ne înjurau, tot *Durak Moldovanski*⁵¹ ne făcea și ne da ghionturi prin fălci. Mâncam numai soharici, un fel de pesmet negru ca noroiul și tare ca piatra; trebuia să-l moi o zi întreagă în apă, să-l faci terciu ca să-l poți băga în gură; vara, mai bine, mâncam buruieni fierte. Când îi scăpam prin vitejia noastră de câte o nevoie mare, ne zicea *Dobri Kazaki*⁵², iar numele de Român nu se pomena niciodată. Fără noi nu mai lua ei Plevna nici atunci, ca și acum.

— Vezi, Polcovnice, p'atunci nu erau jurnale, nici reporteri, ca să poată lumea afla cine se bate și cum se bate, dar o să vie ea o vreme, când să se găsească cineva să scrie și despre vitejiile Românilor din timpii când erau considerați ca căzuți în ochii oamenilor și treceau de molatici și de fricoși. O să se găsească și cineva să spue Românilor cine a fost slugerul Tudor, ce voia el, ce a făcut și ce a dobândit pentru țară cu pandurii lui, căci lui îi datorim scăpărea noastră din ghiarele Fanarioților. Dar ia spune-mi, mă rog, ce s'au făcut acei două mii de panduri, după ce s'a încheiat pacea la 1812⁵³ și a venit Caragea Domn?

— Vreo două sute au format potera sub comanda lui Slugeru Tudor, iar ceilalți ne-am răspândit toți în toate părțile; unii au mai murit de ciumă. Eu după ce m'am tămăduit de rana din piept, m'am tras acasă la părinți, unde am rămas până la zaveră, când m'a chemat Slugeru

50. împăratul Rusiei, Alexandru I (1801–1825).

51. (rus. *durak*) prost.

52. (rus. *dobrăi*) bun.

53. la București.

și m'a luat cu pandurii la București. Am șezut întâi la Mitropolie, pe urmă ne-a băgat în Cotroceni și d'acolo ne-a pornit spre Pitești, ca să ne ducem să ieșim înaintea Turcilor, care intrase pe valea Oltului. Tăbărisem la Golești,⁵⁴ unde am aflat că Ipsilant prinsese cu vicieșug pe Slugeru și îi tăiasse capul; atunci ne-am hotărît să cădem asupra Grecilor lui Ipsilant, ca să-i scoatem din țară, și am pornit spre Târgoviște, unde știam că e tabăra lor, dar era târziu, că-i bătuse Turcii la Drăgășani; Chehaia-Beg nu lăsase picior de mavrofor⁵⁵. Ipsilant cu Cneazu⁵⁶ Cantacuzino și cu Manu Pârlitu fugiseră peste hotar și fusese prinși de Nemți și închiși în cetatea Muncaciului⁵⁷.

După moartea Slugerului au rămas numai vreo sută de panduri, acei care s'au aflat cu căpitanul Solomon la bătaia dela Drăgășani și care s'au închis pe urmă în mănăstirea Cozia, unde au ținut voinicește în contra lui Bașbeșli-Aga, până la venirea lui Grigore Ghica Domn la 1822.

Mai în urmă, peste vreo doi ani, când s'a făcut unchiul dumitale Costache Câmpineanu⁵⁸ caimacam⁵⁹ la Craiova, pe mine m'a făcut polcovnic⁶⁰ de vânători, până când s'a deschis iar războiul cu Muscalii la 1828⁶¹ și m'am dus cu căpitanul Solomon și cu Magheru.

Ne-am bătut cu Turcii patrusprezece luni mereu, ziua și noaptea, sub comanda lui Geismar și a lui Roth; vedeam în toate zilele moartea cu ochii, că ne puneau Muscalii tot înainte la avantposturi.

Geismar îndată, cum a trecut Oltul, a trimis pe Gene-

54. comună la 5 km S-E de Pitești.

55. (grec. *mavrophoroi*) îmbrăcați în negru: batalionul sacru eterist.

56. (rus. *kniazŭ*) prinț.

57. oraș, cu o vestită fortăreață-închisoare de Stat, azi în Ungaria, N. V. de Halmei (Satu-Mare).

58. vezi nota 35, *Scrisoarea I*, p. 35. Mama lui Ion Ghica, Maria Câmpineanu, era sora lui Costache și a lui Ion Câmpineanu, acesta mare patriot muntean din vremea Regulamentului Organic.

59. (turc. *kaimaka'm*) guvernator.

60. (rus. *polkovnikŭ*) colonel; căpetenie.

61. încheiat cu pacea dela Adrianopol 1829.

Biblioteca Universitară Iași

Călăreț român: sec. XVII
(Gion)

ralul Roth înainte să cuprinză Calafatul și el s'a dus de s'a așezat la Cioroi⁶². Când s'a pomenit deodată că îl ia Pașa dela Dii⁶³ cu vestitul Ciapanoglu pe la spate cu 15.000 de Suvarii⁶⁴ cu 30 de tunuri, care, după ce bătuse pe Roth lângă Maglavit⁶⁵ de-l topise, se aruncase asupra lui Geismar, îi tăiasе drumul și spre Cioroi și spre Calafat, îi luase toate vitele și tot proviantul din magazinele dela Galicea⁶⁶ și le trecuse la Vidin. — Muscalii, speriați, când îi răzбise Turcii la Băilești⁶⁷, fugeau în toate părțile strigând cât puteau: *nazat! nazat!*⁶⁸ *Tureschi duh*⁶⁹, când farmasonul⁷⁰ nostru, bietul căpitan Ciupagea, care nu știa că pe muscălește *nazat* va să zică *îndărăt, înapoi*, aleargă printre șireagurile noastre strigând: „auziți, băieți, ghinărarul poruncește să mergem la sat”. Alt sat nu mai era decât Băileștii, de unde Turcii băteau cu tunurile în Muscali de-i prăpădeau; noi am dat năvală în sat, ne-am repezit la deal și am pus mâna pe tunurile turcești; atunci Ciapanoglu, crezând că suntem putere mare și că fuga Muscalilor era numai o stratagemă, s'a speriat și a luat-o la fugă spre Calafat, lăsând toate proviziunile și munițiile. Le-am luat în ziua aia douăzeci și patru de care cu iarbă⁷¹ și patru sute de care de zaherea⁷². Roth văzând că fug Turcii dinaintea noastră, a luat curaj, s'a întors,

---

62. aproape de Calafat.

63. Vidin.

64. cavalerie turcească.

65. aproape de Calafat.

66. sat aproape de Calafat.

67. comună urbană în S. județului Dolj, între Craiova și Calafat.

68. (rus *nazad*) îndărăt.

69. «Turcii curaj» (rus. *duh* = spirit; curaj).

70. (fr. *francmaçon*) încrezutul, istețul.

71. praf de pușcă.

72. (turc. *zachirè*) provizii.

Ion Ghica pune aici următoarea notă: «Un ziarist, criticând epistolele mele, m'a tratat de nătâng, zicând că am spus o enormitate, căci Turcii nu puteau să aibă 400 de care încărcate numai cu *zahdr*. Criticul nu știa că *zaherea* va să zică *proviziuni* de hrană pentru ostași, iar nu *zahdr*. Cuvântul *zaherea* era foarte uzitat în limba română». (vezi și p. 92).

s'a pus și el pe goana Turcilor. — Astfel s'a câștigat cea mai vestită bătălie din toată campania. Lupta a ținut trei zile și trei nopți; am alergat după Turci până i-am băgat în Dunăre! Bașibuzucii⁷³ omorau pe agalele⁷⁴ care voiau să-i reție să nu treacă Dunărea și să-i întoarcă la bătălie spre Calafat.

Să știi, domnule, că fără Ciupagea al nostru mâncau Muscalii o păpară⁷⁵, de n'o mai uitau niciodată; se prăpădea și țara: păgânii de Turci pe unde treceau era foc și pârjol. Când te uitai noaptea după o movilă, te lua jalea; vedeai numai focuri în toate părțile, cât luai cu ochiul; ardeau căpițele de fân, clăile și șirele de grâu. că era tocmai în strânsul bucatelor.

După ce am isprăvit cu Turcii la Islaz, la Calafat, la Cioroi și la Băilești, ne-a trimis Ghinăraru Gavrilenko de am măturat câți Turci mai rămăsese la Cireș⁷⁶ și la Cerneți⁷⁶, de n'am lăsat picior de Turc în Mehedinți și în Dolj.

Mult bine s'au mai bătut Românii și în rândul ăla.

La Cireș, a doua zi după bătălie, am căzut de ciumă; în ordia⁷⁷ muscălească se încinsese boala, de mureau câte două, trei sute de soldați pe zi. Am zăcut patruzeci de zile pe mâinile ciocilor, care m'au jefuit, mi-au luat tot ce aveam în chimir⁷⁸, patru ceasornice de aur și cinci sute de mahmudele⁷⁹ d'ale noi, luate de pe la Turci.

Când am ieșit din lăzăret, se făcuse pacea; Muscalii ne mai ciordise o bucată de pământ dela gurile Dunării; lui Solomon și lui Magheru le venise dela împăratul Nicolae⁸⁰

73 (turc. *baş-bozuk*) oaste neregulată de Turci vestită prin cruzimile ei.

74. (turc. *aga*) ofițeri.

75. o bătaie (propriu: *papara* e un fel de mâncare din pâine prăjită întinsă cu brânză și opărită cu unt).

76. localități aproape de Turnu-Severin.

77. (turc. *ordy*) tabără.

78. (turc. *kemer*) brâu lat de piele cu despicătură în toată lungimea, slujind drept pungă de purtat bani etc.

79. monedă de aur turcească din sec. XVIII și XIX (13,50 l. aur).

80. al Rusiei (1825—1855).

sfânta Ana de gât și celuilalt sabie cu cruce, iar nouă ne-a dat drumul p'acasă.

Murise mama și îmi lăsase peticul ăsta de pământ, Cega, și am venit de m'am așezat la Gămănești. Pe la 1830, când s'a făcut miliția, n'am mai vrut să mă mai scriu; a stat mult de mine căpitanul Ciupagea: vreau să mă primească parucic⁸¹, dar mă săturasem de traiu rău mă logodisem cu Bălășica, cu care am trăit bine și liniștit patruzeci și doi de ani; acum, când oiu muri, voi să mă îngroape la biserică alături de dânsa.

L-am plâns pe polcovnicul Ioniță ca pe un frate, că era un bun și pașnic vecin și un bun tovarăș de vânătoare.

Ion Ghica.

---

81. (rus. *poručikă*), locotenent.

III ¹.

ION GHICA CĂTRE V. ALECSANDRI

DIN VREMEA LUI CARAGEA.

București, Noemvrie, 1879.

Amice,

Mazilia lui Ipsilant și a lui Moruz, unul din domnia Valahiei și celălalt din scaunul Moldovei², înainte de împlinirea celor șapte ani stipulați în tractatul dela Kuciuc-Kainargi³, adăugându-se la alte pricini de gâlceavă ce împăratul Alexandru căuta Sultanului, a adus războiul dela 1806; și după șase ani de luptă crâncenă, în care victoriile se precumpăneau, puterile Europei cășunând⁴ asupra Porții, au silit-o să încheie pace, numai și numai ca să lase Muscalului mâinile slobode în lupta cu Napoleon.

După zicătoarea românească *Turcul să plătească*, Sultanul a dat lui Alexandru Basarabia și un bun hartan⁵ în Asia pe malul Mării-Negre, și astfel a făcut Englezului pe plac; iar după încheierea păcii de București⁶, Contele

1. tip. în revista *Convorbiri literare* nr. 3, 1 Iunie 1880, pp. 81–89, (sub titlul *CORRESPONDENȚA dintre d-nii Vasile Alecsandri și Ion Ghica*; la Sumar adaus: *Domnia lui Caragea*).

2. în 1806.

3. tratatul de pace din 1774 între Ruși și Turci la Kuciuc-Kainargi (în apropiere de Silistra).

4. (lat. *occasionare*) aici: «tăbărind», insistând.

5. (originea cuv. *necunosci*) halcă, bucată mare.

6. în Mai 1812.

Meternich⁷, profitând de încurcătura în care se găsea Rusia pe malurile Moscovei⁸, a împins la domnia Țării Românești pe Iancu Caragea, amicul și protejatul cavalerului de Gentz⁹. Dar, cu toată stăruința Internunciului¹⁰ la Constantinopole, Sultanul nu a voit să-i dea domnia până ce mai întâi nu l-a asigurat Caragea că-și va da demisia după trei ani. Pe de o parte Suzeranul căuta să eludeze stipulațiunea de domnie pe șapte ani și pe de alta voia să aibă pe Grec la mână.

După mai multe străgăneli, cu *inșala*¹¹, cu *pekei*¹² și cu *bacalum*¹³, pe la sfârșitul lui Octomvrie, Caragea a putut ieși din Constantinopol și, în ziua de Sf. Spiridon¹⁴ al anului 1812, el și-a făcut intrarea în București cu alaiu domnesc, călare pe *Tabla-bașa*¹⁵, în sunetul clopotelor, al surlilor¹⁶ și tobelor. După ce a descălecat la Sfântul Spiridon cel nou din podul Beilicului (astăzi calea Șerban-Vodă), s'a dus de s'a miruit în biserica Curtea-Veche¹⁷, după obicei.

Sosirea acestui Domn în București a fost semnalul a mari calamități pentru țară! Chiar în noaptea instalării sale, palatul domnesc dela Mihai-Vodă din dealul Spirii a ars până în temelie și *Curtea domnească* a devenit *Curtea arsă* până în ziua de astăzi; iar a doua zi, la 13 Decemvrie, s'a ivit ciuma între oamenii curții veniți cu Vodă dela Țarigrad.

A fost în multe rânduri ciumă în țară, dar analele Ro-

7. Principele de Metternich-Winneburg (1773-1859), celebru diplomat și om de stat austriac, ajuns prin pactul Sfintei Alianțe (Austria, Rusia, Prusia (1815) arbitru Europei.

8. Napoleon în Rusia, arderea Moscovei (1812).

9. Frederick de Gentz (1764 - 1832) publicist; diplomat austriac, secretarul și important colaborator al lui Metternich.

10. trimisului austriac.

11. = *ișala*! (în *șa'Allah*) de-o vrea Allah! poate!

12. (turc. *pekiyi*), foarte bine!

13. să vedem!

14. la 12 Decemvrie.

15. (turc. *tabla-başı*), cal bogat împodobit, dăruit de Sultan nou-născutului Domn.

16. (turc. *surna*) un fel de flaut, clarinet.

17. biserica domnească; azi biserica Curtea Veche din piața Sf. Anton(?)

mâniei nu pomenesc de o boală mai grozavă decât *Ciuma lui Caragea*! Niciodată acest flagel n'a făcut atâtea victime! A murit până la 300 de oameni pe zi, și se crede că numărul morților în toată țara a fost mai mare de 90.000. Contagiunea era așa de primejdioasă, încât cel mai mic contact cu o casă molipsită ducea moartea într-o familie întreagă, și violența era așa de mare, încât un om lovit de ciumă era un om mort.

Spaima intrase în toate inimile și făcuse să dispară orice simțământ de iubire și de devotament. Muma își părăsea copiii și bărbatul soția pe mâinile ciocilor, niște oameni fără cuget și fără frică de Dumnezeu. Toți bețivii, toți destrămații își atârnavu un șervet roșu de gât, se ureau într'un car cu boi și porneau pe hoție din casă în casă, din curte în curte. Ei se introduceau ziua și noaptea prin locuințele oamenilor și puneau mâna pe ce găseau, luau bani, argintării, ceasornice, scule¹⁸, șaluri, etc., fără ca nimeni să îndrăznească a li se împotrivi. Fugea lumea de dânșii ca de moarte, căci ei luau pe bolnavi sau pe morți în spinare, îi trânteau în car claie peste grămadă și porneau cu carul plin spre Dudești¹⁹, sau spre Cioplea¹⁹, unde erau ordiile²⁰ ciumaților. Se încrețea carnea pe trup, auzindu-se grozăviile și cruzimile făcute de acești tâlhari asupra bieților creștini căzuți în ghiarele lor.

Rareori bolnavul ajungea cu vieată la câmpul ciumaților. De multe ori o măciucă peste cap făcea într-o clipă ceea ce era să facă boala în două, trei zile!... Și poate că acei uciși astfel erau mai puțin de plâns, căci mai mult erau de jale acei aruncați vii în câmp, fără așternut și fără acoperământ, pe pământul ud și înghețat. Cale de jumătate de ceas se auzeau țipetele și vaietele nenorociților din câmpul Dudeștilor!...

18. (orig. cuv. necunosc.) lucruri prețioase, de podoabă.

19. sate lângă București (azi Cioplea e la marginea E., iar Dudești la 1 km. E. București.)

20. (turc. *ordy*) taberele.

În urma mai multor scene oribile, neomenoase și bestiale, petrecute la ordie, unde unul din acești mizerabili fusese rupt cu dinții de un tânăr care apăra cinstea soției sale, lovită de ciumă chiar în ziua nunții, și în urma revoltei ciumaților, care au sărit cu parul și au omorât zece ciocli, autoritatea în sfârșit a luat măsură de a organiza un fel de serviciu sanitar. Ea înființase câțiva vătășei²¹, însărcinați de a întovărăși pe ciocli din casă în casă, și aceștia strigau dela poartă: „*Sănătoși copiii?*” Unul din ei într'un raport către șeful său, zicea:

„Azi am adunat 15 morți, dar n'am putut îngropa decât „14, fiindcă unul a fugit și nu l-am putut prinde”.

D'asupra orașului se ridica un fum galben și acru, fumul băligarului care ardea în curțile boierești, și orașul răsuna de urletul jalnic al câinilor rămași fără stăpân.

La fiecare poartă era câte o șandrama²², un fel de gheretă, în care se adăpostea câte un servitor, pus acolo *pazarghidan*²³ (comisionar pentru târguielile de pâine, de carne și de zarzavaturi). Nimic nu intra în curte decât după ce se purifica la fum și trecea prin hârdăul cu apă, sau prin strachina cu oțet.

Cioclii, când treceau pe lângă o casă bogată, nu lipseau de a arunca sdrențe rupte dela ciumați, ca să răspândească contagiunea. Ei nu se temeau de molipsirea boalei, căci mai toți erau dintre acei care zăcuseră de câte două, trei ori de acea grozavă epidemie. Ciuma, ca toate boalele mortale și lipicioase, ca vărsatul, ca tifosul, ca lingoarea neagră²⁴, foarte periculoasă întâia oară, devine puțin violentă la acei care au mai fost loviți de ea.

Jafurile și tâlhăriile oamenilor, direct sau indirect pre-

21. (turc. *vattas*, de unde *vataș*, păstrat până azi în *vătășel*, *vătășei*: slujitori polițienești.

22. (turc. *sondurma*), baracă.

23. și *bazarghidan* (turc. *pazar-giden*): cumpărător în târg (piață).

24. tifos exantematic.

puși la serviciul ciurmaților, au fost nepomenite. Multe averi și case mari s'au ridicat în București după ciurma lui Caragea, din sculele și banii bieților bolnavi.

După un an, cam pe la Decembrie, boala a început a se domoli și lumea s'a readunat încetul cu încetul în oraș. Acei care se regăseau se îmbrățișau, dădeau o lacrimă celor pierduți pe câmpia dela Dudești și porneau cu viața înainte, uitând suferințele și însetați de plăceri.

Totdeauna după o epidemie, ca și după un războiu, omenirea caută a-și recăpăta nivelul; în aparență viața devine mai lesne, averile flăcăilor și zestrele fetelor sporesc prin moșteniri și prin moartea fraților și a surorilor cu care ar fi avut să împartă averea părintească, dacă ar fi trăit ei. Când este o mortalitate mare, poporul zice că se *ieftinește pâinea*, și această credință avea pe atunci oarecare temei, căci țara fiind pe atunci lipsită de export, grâul nu avea altă căutare decât pentru consumația interioară. Și în asemenea împrejurări căsătoriile trebuiau să devie numeroase, cu atât mai mult numeroase, cu cât răul a săcerat mai multe ființe. Deci, îndată după încetarea boalei, lumea s'a pornit pe nunți.

Pe atunci nunta nu vrea să zică un petec de hârtie velină, tipărită frumos la Socec sau la Weiss²⁵ din partea d-lui X sau a d-nei Z, anunțând celebrarea cununiilor fiului sau fiicei lor în ziua cutare, la biserica Sărindar²⁶, sau la Domnița Bălașa²⁶, și-apoi... pe ușă afară! — Pe atunci nunta era dandana²⁷ mare!

Mai întâi peșitorii și colăcerii²⁸ cu aldamaș²⁹, după ei

25. fostă tipografie în București.

26. biserică zidită de Matei Basarab la intersecția Căii Victoriei cu Bulevardul Elisabeta (dărâmată în a 2-a jum. a sec. XIX).

26. monumentala biserică brâncovenească, din Calea Rahovei, în fața Palatului Justiției.

27. (turc. *tantana'*) zarvă mare.

28. conăcarii, vorniceii.

29. (ung. *áldomás*) «cînste», băutură (pecetluind o înțelegere bănească).

logodnă cu arhiereu, cu diaconi, cu preoți, cu cântăreți, cu lăutari și cu ziafet³⁰ toată noaptea până la luceafărul de zi. Cu câteva zile înainte de nuntă, dacă mirele și mireasa erau de neam de boier, se făcea *cherofilima* (sărutare de mână) la curte, unde tinerii cu toate rudele lor erau duși cu alaiu, spre a săruta mâna lui Vodă și a Doamnei, cerându-le binecuvântare.

Când se apropia ziua nunții, mahalaua se împodobeau cu brazi dela casa ginerelui până la casa miresei. În ajunul nunții, cam după amiază, porneau *călțunăresele*, tot cu coane alese dintre rudele cele mai frumoase ale ginerelui, în trăsuri înhamate cu armăsari de preț. Întâia călțunăreasă intra la mireasă purtând o căție³¹ de argint cu flori suflate în aur, din care ieșea fum de udagaciu³² și de curse³³; ea mai purta și o stropitoare, din care arunca apă de trandafir, semnul curățeniei, și ură miresei să fie toldeauna spălată și parfumată. O a doua călțunăreasă ducea pe tava de argint florile cu care se împodobeau cununile. A treia călțunăreasă aducea o tavă cu peteală³⁴, semnul bogăției. Veneau în urmă celelalte călțunărese cu zece, douăsprezece tave încărcate cu tot felul de daruri: șaluri, giuvaere, stofe scumpe, bani, cofeturi³⁵, etc. Multime de fete înconjurau pe mireasă și lăutarii ziceau din vioare și din gură cântecul vechiu:

Astăzi cu fetele

Măine cu nevestele...

După ce fetele deschideau boccelele și admirau darurile, ele tăbărau pe tavele cu peteală și pe flori; unele

30. (turc. *zyiafet*) masă mare, petrecere.

31. și *cățuie* (alb. *katsi*(iă) = grec. *katsi*), un fel de mici cădelnițe puțin adânci, cu mâner: afumătoare de miresme.

32. și *udagaciu* (turc. *ud agağy*, = lemn de aloe), substanță balsamică ce, arsă, dă un miros plăcut.

33. (turc. *kurs*, n. grec. *koûrsi*), pastă orientală foarte mirositoare.

34. și *beteală* (gr. *petâli*, slav. *petala*), vâlul de mireasă.

35. (it. *confetto*, și n. grec. *konfeta*) bomboane.

împleteau cununiile: cruce întreagă pentru ginere și cruce jumătate pentru mireasă. Celelalte desfășurau jurubițele de peteală, le depănau și făceau o urzeală lungă de trei coți, podoaba miresei, un râu de aur în care se putea ascunde copila logodită din cap până în picioare. Din vreme în vreme fetele trăgeau cu coada ochiului și aruncau flori, sau noduri de peteală, în partea flăcăilor; aceștia le ridicau și le aninau de fermelele³⁶; pe când fetele, ca unele ce împărțeau, își făceau și ele parte, agățându-și la piept, în dreptul inimei, snopuri de peteală.

După clacă se puneau cu toții la jocuri: de-a ineluș în-vârteguș³⁷, de-a baba mija³⁸, de-a gaia³⁹, de-a cârpa⁴⁰, și acestea se încheiau printr'o horă mare. Astfel mireasa își lua ziua bună dela fete și surate; iar bătrânii și babele, bărbații și nevestele petreceau toată noaptea pe ziafet, pe bere și pe mâncare, în sunetul necurmat al lăutarilor.

Dar a doua zi mai cu seamă era ce era! Nunta începea chiar din zori; nuntașii nu mai osteneau întruna dela casa ginerelui la casa miresei. Cununia se celebra la amiazi la biserica enoriei, de unde apoi mireasa nu se mai întorcea la căminul părintesc. Ea, împreună cu mirele, se pune

36. (turc. *fermenê*), un fel de mintean: vestă (jiletcă) cu mâneci cusută cu fir (găitanată), blănită sau nu.

37. *învârtecuș*: joc, în care, cât mai pe nebăgate în seamă din partea celui ce urmează să ghicească, se vâra un inel în mâna uneia dintre jucătoare (jucători), și cel întrebat cu: «ineluș-învârtecuș, pe-al cui deșt (= deget) am pus», trebuie să ghicească. În unele regiuni, inelul e pus pe o sfoară și trece din mână în mână, — ghicitorul silindu-se să neme-rească pe cel ce-l are. Jocul acesta se face în unele părți de țară și, fără inel, el fiind numai închipuit: jucătorul care întreabă pune cât mai pe ascuns degetul lui, pe unul din nodurile degetelor mâinilor întinse unele lângă altele pe masa de joc, ceea ce pricinuește oarecare confuzie; și întrebantul trebuie să ghicească.

38. de-a baba oarba, de-a v'ați ascunselea (v'ați ascuns-ele).

39. de-a puia-gaia (= de-a pui ia gaia). Unul face pe uliul (gaia), altul pe găina cu, ceilalți, puii ei. Gaia caută să prindă puii, găina să-i apere.

40. alt fel de joc.

în trăsură cu cei care purtau gevrele⁴¹, și luau la trăsură lumânările aprinse, înfipite într'o pâine. Iar dacă cununia era a se face acasă la ginere, una din rudele cele mai de aproape ale acestuia: mama, sora, sau mătușa, pleca de lua pe mireasă și o aducea acasă la mirele ei cu așternut, cu zestre cu tot. Trăsura era înconjurată de toți flăcăii, rude și amici ai ginerelui, care încurau⁴² caii lor, aducând știre că sosește mireasa.

Momentul despărțeniei de părinți era solemn pentru mireasă, însă ea, când pășea pragul casei părintești, trebuia să tragă din picior, pentru ca să se mărite și celelalte fete. Obiceiul cerea ca să o podidească plânsul în acel moment, și lăutarii cântau:

*Taci, mireasă, nu mai plânge,
Căci la mă-ta mi te-î duce
Când o face plopul pere
Și răchita vișinele... etc.*

După cununie, masă mare cu zaharicale⁴³ dela becèrul⁴⁴ Manolachi și cu cofeturi⁴⁵ dela vestitul Pascu; cu vin de Drăgășani, cu pelin de Dealu Mare și cu vutcă⁴⁶ de vanilie și de cursă⁴⁷. Lăutari și horă toată noaptea, iar în ziua se trimeteau nunii, socrii și nuntașii pe la casele lor cu lăutari.

Acest chef, la cei de jos, ținea trei zile, iar la boieri ținea șapte zile și șapte nopți, *după legea Domnilor și a Împăraților*. O nuntă se isprăvea și zece începeau, încât Bucureștii într'o sărbătoare o duceau. Doliul se schimbasesc în veselie!

41. (turc. *čevrè*), batiste de mătase, brodate.

42. (lat. *incurrere*) goneau, alergau.

43. (grec. *zaharikà*), dulciuri.

44. (dela turc. *becer*, bucătar), plăcintarul.

45. vezi nota nr. 35.

46. (rus. *votka*) lichior.

47. vezi nota nr. 33.

Vieața aceasta îi pria lui Caragea, căci popor și boieri, cufundați în ziafeturi, nu băgau în seamă jafurile domnești; ș'apoi caftanele⁴⁸ după care alergau însurăței îl ajutau mult la sporirea pungii. Imbulzeala la ranguri era atât de mare, că se umpluse din scoarță în scoarță condica pitacului⁴⁹ domnesc, și se spune că, în ziua fugii lui Caragea, Postelnicul de abia a pridedit⁵⁰ să citească numele celor din protipendadă⁵¹ și câteva din starea a doua. Chemat de Vodă ca să plece, el a trântit pitacul jos, strigând cu glas tare: *iar voi ceilalți, pitarî⁵² și serdari⁵³*.

Caragea se urcase în trăsură, zicând că merge să se plimbe la Băneasa, dar acolo îl așteptau trăsurile înhamate care l-au dus la Brașov, chiar în ziua când sosea în București Capugiul⁵³ ce venea să-i taie capul, fiindcă șezuse pe scaunul domniei șase ani în loc de trei, precum se legase către Sultanul.

Venit Domn de puțini ani, Caragea căuta să adune cât mai curând o avere cu care să poată trăi măreț în străinătate. Prin urmare el a lăsat un mare nume în felul jafurilor. Se zicea în țară, până mai deunăzi, că *se fură ca în vremea lui Caragea*.

În domnia lui, toate slujbele și caftanele se dau pe palarale. El a suit birurile într'un mod nepomenit: dela 1.500.000 lei (115.385 galbeni) la suma de 3.700.000 lei (284.848 galbeni), afară de ocne și de vămi, pe care le vindea cu un preț de zece ori mai mare decât înainte,

48. (turc. *kaftan*) haină până la pământ dăruită de Domn noului boierit.

49. (slav. *pitakŭ*) = decretelor.

50. (slav. *prêdati*), a pridedit, a biruit, a izbutit.

51. vezi nota 143, *Introducție*, p. 18.

52. boierii numai cu numele, boierii mărunte; altădată pitarul era boier de divan cu supraveghierea brutăriilor domnești; iar serdarul un boier cu atribuții militare cât un general.

53. și *capigiu* (turc. *kapygy*) = portar: slujitor al Porții trimis în Principate de obicei pentru întronarea și pentru detronarea domnitorilor.

lăsând pe *taxidari*⁵⁴ să rupă cât puteau; apoi pecetluitori⁵⁵, mazilii⁵⁶, neamuri și câte și mai câte!...

Când i se părea că punga nu se umplea destul de repede, avea și alte coarde de arc. Scotea pe Aga⁵⁷ în târg cu cântarul și cu falanga⁵⁸, acesta *prindea cu ocaua mică* pe vreun brutar, pe vreun cârciumar, pe vreun măcelar, îi trântea câte o sută de nuiete la tălpi, sau îl țintuia de ureche în mijlocul pieței. Vodă era sigur că *isnaful*⁵⁹ avea să alerge dela unul la altul, ca să facă *curama*⁶⁰, iar pe-deapsa înceta îndată ce starostele⁶¹ venea la curte cu un *porcoiu*⁶² de *mahmudele*⁶³. Un alt șurup ce găsisese fântâni de aur era porunca strașnică, din vreme în vreme, ca toți negustorii să se răfuiască⁶⁴ între dâșșii, ca să nu fie datori unii altora. Pe atunci se lua zeciuială dela împlinirile de bani. Bieții oameni, speriați de ruina ce ar fi urmat unei asemenea răfuielei pripite, se adunau, făceau cislă⁶⁵ și astfel mai dobândeau o amânare, căci suma cislei curgea în punga domnească.

Caragea avea multă imaginație, în asemenea materie, dar și găsisese câțiva oameni sdraveni care îl ajutau la desăvârșirea tertipurilor lui. Vorba mergea în țară că:

*Belu belește,
Golescu golește,
Manu jupuește.*

54. (turc. *tahsildar*) perceptori.

55. impuneri (prin porunci pecetluite = cu pecete domnească).

56. scoateri (destituiri) din boierii.

57. prefectul poliției.

58. (n. grec. *fállagas*) butuc în care se prindeau picioarele celui pedepsit cu bătaia la tălpi.

59. (turc. *esnaf*) breasla, corporația.

60. (turc. *gurama*) cotizație, colectă.

61. căpetenia breslei.

62. (lat. *porca*) grămadă.

63. vezi nota 77, *Scrisoarea II*, p. 50.

64. să-și reguleze socotelile (să se socotească).

65. (slav. *čislo*) contribuție obștească (vezi și nota 160, *Introducere*, p. 9).

După șase ani de domnie, el a dus cu dânsul la Piza⁶⁶ o avere de milioane, cu care a trăit în belșug și a ajutat Eteria și revoluția grecească. Era violent și înfiorător! Un poet lingusitor îi adresează o odă, în care îl făcea să zică în limba grecească:

Εχω σπάθες καὶ τοποῦζι
 σε σκοτόνω μιτρε δομοῦζι.⁶⁷

Un boier, pe care-l dojenea pentru niște hoții din care nu-i dăduse o parte îndestulătoare, îi răspunse:

Κλέπτω, κλέπτεις, κλέπτει⁶⁸

iar Caragea; în loc de a-l pedepsi pentru atâta îndrăzneală, l-a îmbrăcat în caftan de *boier cu barbă*⁶⁹.

Acest Domn însă era neîmpăcat cu boierii care, nevoind a fi instrumentele hrăpirii lui, îi făceau vreo împotrivire sau chiar vreo simplă observație. Astfel pe Banul Constantin Filipescu⁷⁰ l-a ținut doi ani la moșie, la Bucov⁷¹ cu pază de arnăuți⁷²; pe Banul Grigorie Ghica⁷³ l-a ținut doi ani închis în casă, oprit de a vedea față de om; pe Vornicul Constantin Bălăceanu⁷⁴, de care se temea, fiindcă a-

66. în Italia, oraș pe Arno.

67. Am sabie și buzdugan

Te omor că pe un porc. (nota lui Ghica).

68. Fur, furi, fură. (nota lui Ghica).

69. boier de starea întâi (singurii cu drept de a purta barbă).

70. (1751—1817) marele și puternicul boier de sub ultimii Domni fanarioți, fost mare Ban 1812, otrăvit din porunca lui Caragea; — strămoșul lui Nicolae Filipescu, omul politic și patriotul român mort în 1916.

71. târgușor în jud. Prahova, fost odinioară capitala jud. Saac (Seccuieni; desființat în 1844).

72. (turc. *arnaut*). Albanez; ostași simbriași.

73. (1755—1834), fiul marelui Ban Dimitrie Alexandru Ghica (1718—1807); Domnul Munteniei în 1822—1829.

74. (1764—1831) ajuns mare Ban în 1825—6; coborîtor din Constantin Bălăceanu, dușmanul Brâncoveanului, *comite* împărătesc, cel pierit în lupta austro-română-turcă dela Zărnești, 1693.

cesta avea relațiuni de familie la Viena, l-a trimes surghiun la Castoria⁷⁵.

Lui Caragea îi plăceau femeile. Intr'această privință, purtarea lui și a fiului său Beizadea Costachi era un scandal de toate zilele. Când punea ochiul pe câte o nevestă, trimetea pe bărbatul ei într'o slujbă depărtată, la trebuință îl și surghiunea și atunci lua cu dânsul câțiva Arnăuți și se introducea la femeia pacientului cu voie fără voie.

Beizadea Costachi, tânăr, frumos, nu avea altă ocupație decât a căta să scoată din fire pe cucoanele cele tinere și plăcute. El se înhăitase cu câțiva feciori de boieri și băteau mahalalele ziua și noaptea. Odată, fiind urmărit de bărbatul uneia din conchistele⁷⁶ sale, cu care se primbla în trăsură, și văzându-se strimtorat de aproape, scoate pistolul și trage să împuște pe soțul trădat; glonțul însă nimereste în unul din caii lui, calul cade din ham și Leizadeaua scapă cu clica topor⁷⁷. A doua zi femeia adulteră era izgonită de sub streășina conjugală și lăutarii improvizară cântecul:

*C... ai fost, c... ai să fii,
La mine să nu mai vii.*

Pe vremea aceea nu era lucru lesne de a fi galant și nu fiecare îndrășnea a face curte. Când un tânăr puneă gând rău pe o fată, el putea să dea cu ochii de tatăl sau de frațele ei, și atunci, nici una, nici două, popa îi cânta *Isaiia dănpuește* și căsătoria, deși silită, era valabilă. Dacă bietul tânăr avea aface cu o muere măritată, treaba devenea mai serioasă, pentrucă răsplata depindea mult de breasla la

75. oraș în Macedonia, pe lacul cu același nume.

76. (ital. *conquista*).

77. (făcută moț): ciufulit, snopit, bătut.

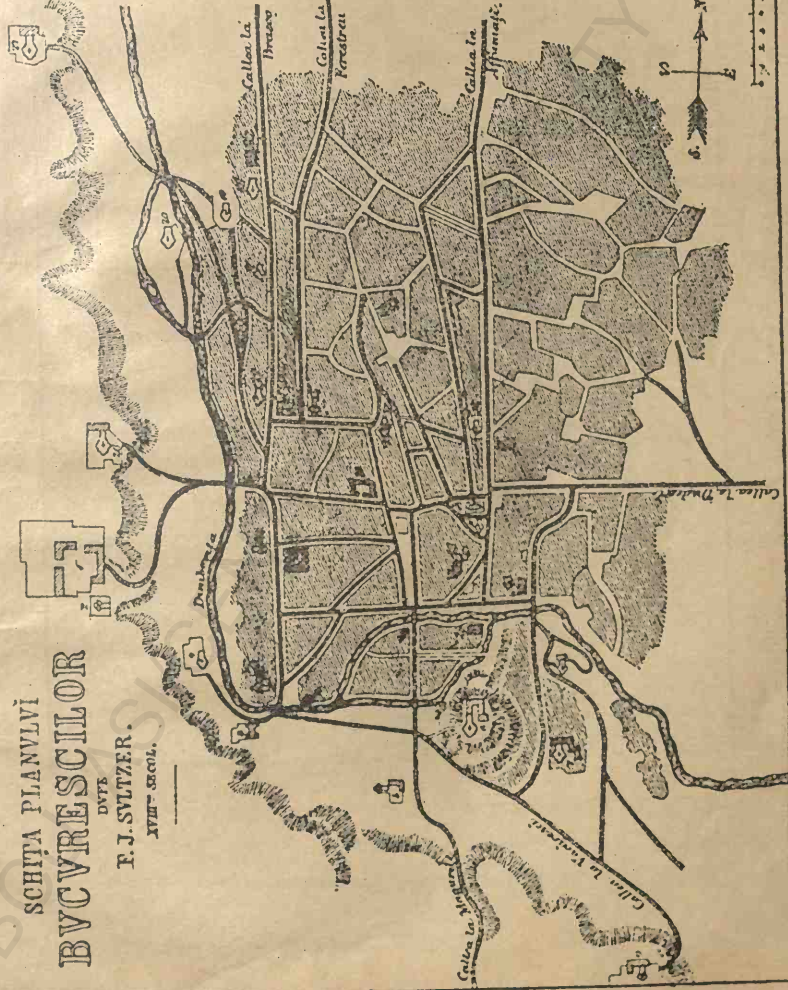

Ion Caragea
(Patrașcanu)

SCHIȚA PLANULUI BUCURESCILOR

DVTE
F. J. SULTZER.
XVII - SCOL.

LEGENDA

- 1 Palatul cel nou (Cortea veche)
- 2 Biserica palatului
- 3 Căminul Banului, Podul de
- 4 Biserica Domnului, Diferența
- 5 idem, Arhiepiscopul
- 6 S. Nicolae
- 7 Mănăstirea S. Spiridon cel nou
- 8 idem, Rădău Vodă
- 9 idem, Văcărești
- 10 Căminul Văcăreștilor, Biserica Domnului
- 11 Biserica Domnului, Biserica (Biserica)
- 12 Mănăstirea S. George cel nou
- 13 idem, S. Spiridon cel nou
- 14 Biserica S. Spiridon cel nou
- 15 Mănăstirea S. Sava
- 16 Biserica lui Ghica
- 17 idem, Căminul lui
- 18 idem, Văcărești
- 19 idem, Lăptărie
- 20 idem, S. Elie
- 21 Căminul lui Ghica, Biserica Domnului
- 22 Biserica S. Spiridon cel nou
- 23 Mănăstirea S. Sava
- 24 idem, S. Spiridon cel nou
- 25 Palatul Brancoveanu
- 26 Mănăstirea Mihail Vodă
- 27 idem, Căminul
- 28 idem, S. George cel nou
- 29 Biserica Săvârșilor
- 30 Mănăstirea Domnului
- 31 Căminul, Biserica Domnului
- 32 Căminul, Căminul (Căminul Domnului)
- 33 Căminul, Căminul (Căminul Domnului)

Ușile podurilor
idem nepodite

Schița planului Bucureștilor de Sultzer; s. XVIII
(G. I. Ionescu-Gion)

Fig. 13 — Papa Sf. Anton, în lăcaşul bisericii Curtea Veche.
(Acad. Rom.)

Papa Sf. Anton (cu biserica Curtea Veche)
(Acad. Rom.)

care aparținea bărbatul ultragiat. Măcelarii luaseră obiceiul să umfle pe galanți cu țeava, ca pe berbeci, și-i trimetea acasă în căruță. Croitorii se serveau de foarfecele cele mari de tejghea. Un băcan, ce găsisese pe un cuconăș sub scară, la nevasta lui, după ce l-a despuiat în pielea goală, l-a uns cu catran din creștet până în tălpi, i-a pus o pereche de coarne pe cap, l-a legat răstignit de mâini pe un drug, i-a băgat un căluș în gură și l-a luat în sfiichiul biciului pe pod, de fugea lumea de dânsul ca de ucigă-l toaca, încât nici chiar slugile lui nu au voit să-l primească în casă. A doua zi l-a găsit vizitiul ascuns în ieslele din grajd. Pe un alt cuconăș, bărbatul l-a uns cu miere pe piele și l-a lăsat o zi întreagă prada muștelor și a viespelor.

Unde se pomenea trotuar sau bulevard pe acel timp!... Femeile erau înconjurată de toate precauțiunile profilactice, ferestrele aveau zăbrele ca pușcăriile; porțile se deschideau greu, căci erau înarmate cu broaște tari; iar când o nevastă se ducea la o rudă, la o prietenă, sau la baie, ea era întovărășită de două, trei jupănese bătrâne și credincioase. Fetele erau ținute și mai aspru; de abia aveau voie să iasă în grădină și grădina era înconjurată cu zid înalt, sau uluci de scânduri de stejar.

Nici măcar pețitorii nu le vedeau, până nu se isprăvea vorba de căsătorie, încât ginerele nu era totdeauna sigur că a văzut bine fața logodnicei sale.

O fată de boier mare, întoarsă dintr'un claustr⁷⁸ dela Viena, unde fusese crescută și unde dobândise un talent muzical extraordinar pe clavir, a adus cu dânsa în casa bărbatu-său prețiosul instrument. Intr'o seară boierul, zărind câțiva inși care se pitulasera lângă uluci, ca să asculte frumoasele melodii ale junei diletante, s'a sbârilit de

78. (germ. *Kloster*), institut de călugărițe.

gelozie; și când a doua zi tânăra femeie s'a trezit, nenorocita!... a găsit clavirul spart cu toporul în mii de bucăți. Măhnirea ei a fost atât de mare încât peste câteva săptămâni o duse la groapă. Ea lăsase cu limbă de moarte să-i facă cosciugul din scândurile clavirului, dar popa s'a împotrivit, zicând că fusese *vasul necuratului*.

Arta era lucru necunoscut. În tot Bucureștiu⁷⁹ nu se aflau decât un singur piano și o harpă. Muzica aparținea lăutarilor și cântăreților dela biserică.

Persoană cu aspirații artistice era numai Domnița Ralu, fata cea mai mică a lui Caragea, natură aleasă, posedând gustul frumosului în cel mai mare grad, admiratoare a muzicii lui Mozart⁸⁰ și a lui Beethoven⁸¹, hrănită cu scrierile lui Schiller⁸² și Goethe⁸³. Ea găsisese în câțiva tineri greci, rude și amici din școala grecească dela Măgureanu⁸⁴, studenți admiratori ai tragediilor lui Euripide⁸⁵ și Sofocle⁸⁶, un element pentru a pune în scenă câteva piese de teatru. Cu nițică pânză croită și cu hârtie poleită, Domnița organizase în apartamentele sale o mică scenă, pe care se jucau în limba elină *Oreste*⁸⁷, *Moartea fiilor lui*

79. corect : Bucureștii.

80. Wolfgang-Amedeus-Mozart, vestit compozitor muzical german (1756—1791); opere principale : *Don Juan*, *Nunta lui Figaro*.

81. vezi nota 7 dela *Introducere*, p. 3.

82. Frederik Schiller, marele scriitor german (1759—1805).

83. vezi nota 4 dela *Introducere*, p. 3.

84. biserică zidită în 1686 de Șerban Cantacuzino, refăcută, cca 1750, din piatră, de Părvu Cantacuzino-Măgureanu; se afla așezată la începutul căii Victoriei. (Piața Senatului) colț cu str. Filitis, în jos de Palatul Poștelor. *Academia domnească* de grecește s'a mutat aici dela biserica Doamna Bălașa, după cutremurul din 1802, care îi dărâmasese chiliile. Biserica Măgureanului a fost dărâmată 1897.

85. (480—405 în. Hr.) ultimul din cei trei mari tragici greci, autor a numeroase tragedii, (*Ifigenia în Aulis*, *Ifigenia în Taurida*, *Electra* etc). Racine adesea l-a imitat.

86. (495—405 în. Hr.) al 2-lea mare tragic grec (întâiul, în timp, Eschile, 556—425 în. Hr.); celebru prin *Antigona*, *Electra*, *Oedip rege* etc.

87. tragedie (1782) de Victor Alfieri, cel dintâi tragic al Italiei (1749—1803).

*Brutus*⁸⁸ și câteva idile ca *Daphnis* și *Chloe*⁸⁹.

Mai târziu a zidit un teatru la *Cișmeaua roșie*, în colțul stradei Victoriei și a Fântânei⁹⁰, pe locul unde se vede astăzi un felinar ascuns după o perdea de fier; un teatru în toată forma cu parter, cu stăle, cu scenă și cu mai multe rânduri de loje. Ruinile aceluia edificiu, ars la 1825, se mai vedeau până pe la 1840, când s'au mistuit în zidurile lui Ioan Carătașul.

Domnița Ralù visa ridicarea teatrului grecesc. Pentru acest scop ea a trimes pe Aristia⁹¹ la Paris, ca să studieze pe vestitul Talma⁹². Ea a adus dela Viena o trupă de artiști nemți, care reprezentau opere și drame. Din acea trupă făcea parte vestita Dilly, cântăreață și tragediană de un mare merit, ce venise la București numai pentru o iarnă. Iar îndrăgindu-se de unul dintre tinerii noștri boieri, a rămas în capitala noastră până când a murit, dând naștere unuia din bătrânii noștri generali.

Avântul dat de Domnița Ralù artei dramatice a încetat cu fuga lui Caragea⁹³, dar mai în urmă a găsit o slabă imitaloare în Smaranda Ghica⁹⁴ din Gorgani, în casa căreia, după zaveră, Aristia intrase ca institutor de copii. Acolo Iancu Văcărescu⁹⁵ a căutat să puie limba românească pe scenă, a încercat să joace pe *Britannicus*⁹⁶ și pe *Sgâr-*

88. tragedia *Brutus* (1730) de Voltaire.

89. roman idilic-pastoral de Longos, din Lesbos, romancier grec din sec. III d. Hr.; a slujit ca inspirație și lui Bernardin de Saint Pierre în *Paul et Virginie*; *Daphnis și Chloe* a fost tradus în l. română din original de Const. Ion Balmuș (Cultura Națională 1922).

90. azi str. General Berthelot.

91. Costache Aristia (1800—1880), profesor de limba franceză la Colegiul Sf. Sava; traducător, poet, al 3-lea membru, alături de Ion Câmpineanu și Eliade Rădulescu, la întemeierea (în 1833) a Soc. Filarmone.

92. vestit actor francez (1763—1826).

93. 1818.

94. născută Arghiropol, soția lui Nicolae Scarlat Chica (1795—1862); mare logofăt, nepot de fiu marelui Ban Dumitru Alex. Ghica—«Bătrânul» (1708—1803).

95. marele patriot și poet (1792—1863).

96. tragedie de Jean Racine, celebrul poet tragic francez (1639—1699).

citul lui Molière⁹⁷, dar surghiunile, războiul, Muscalii și câte și mai câte calamități au amânat lucrul până la 1833, când Câmpineanu a înființat *Societatea filarmonică*⁹⁸.

Turburările de pe'mprejurul țării, precum răscularea lui Caragheorghe⁹⁹ și a lui Pasvantoglu¹⁰⁰, incursiunile Cărlăliilor¹⁰¹, Eteria grecească și Revoluția dela 1821, făcuseră să sbârâie în tinerii români coarda vitejiei. Lor începu să le placă armele, vânătoare și călăria; feciorii de boieri luară un fel de aer de *cabadai*¹⁰², termen adoptat de dânsii și care avea semnificarea de voinici.

În timpul lui Grigorie Vodă Ghica, pe la 1823—1824, cuconașii nu lăsau să le scape niciun prilej de a se îmbrăca cu poturi¹⁰³, cu mintean¹⁰⁴ și cu cepchen¹⁰⁵, a se lega la cap cu *tarabolus*¹⁰⁶ și a-și încărcă *sileahul*¹⁰⁷ dela brâu cu pistoale și cu iatagan, precum și a-și atârna pala¹⁰⁸ de gât. Pentru cel mai mic lucru, ei se serveau cu armele, încât, din pașnici, ce erau mai înainte, deveniseră arțăgoși¹⁰⁹, și tulburători. Între toți se deosebeau mai cu seamă Iancu, feciorul lui Beizadea Costachi Caragea și al Raliței

97. Jean Baptiste-Poquelin, zis Molière, celebrul autor comic francez (1622 — 1673). *Sgârcitul*, tradus pentru întâia oară la noi, în rom., de Laurentius Erdely, dascălul de franțuzește și latină dela Sf. Sava.

98. întemeiată de Ion Câmpineanu, Ion Eliade Rădulescu și C. Aristia pentru dezvoltarea muzicii și a artei dramatice în Țara Românească (1833).

99. erou revoluționar sârb.

100. vezi nota 54, *Introducere*, p. 7.

101. vezi nota 43 *Introducere*, p. 7.

102. (turc. *kaba-dai*) fantaroni.

103. (turc. sârb. *potur*, bulg. *poturi*) pantaloni de postav largi aproape cât niște șalvari, iar dela genunchi până jos mai strâmți și despicați, cu nasturi ori copii, spre a putea fi încheiați.

104. (turc. *mintan*) haină scurtă de postav, cu mâneci.

105. (turc. *çepken*) haină bărbătească, cu mânecile despicate.

106. (turc. *tarabulus* = Tripolitanian): un fel de șal întrebuințat fie pentru brâu, fie pentru înfășurat capul.

107. (turc. *silah*) sileah = seleaf = brâu pentru arme.

108. (turc. *pala*), paloșul, sabie ascuțită pe amândouă laturile.

109. (polon. *harc* cit. *harț* + ung. — *ag*) gata pe harță, bățăoși.

Moruzoaei, frații Bărcănești¹¹⁰, Bărbucică, nepot de tată al Banului Barbu Văcărescu¹¹¹, și câțiva alții, care se țineau de strengării și ajunseseră a fi spaimă mahalalelor. Ei petreceau ziua în Cișmigiu cu lăutari pe iarbă verde; și cum răsărea luna, plecau cu ghitare și cu flaute la sere-nade, pe sub ferestrele fetelor și a nevestelor frumoase. Până 'n ziuă vuiiau mahalalele de cântece, dă gâlcevi, de bătăi și de lătrări de câini.

Intr'o noapte, tânărul Palama¹¹², voind să gonească pe Don Juanul Bărbucică Katargiu dela ferestrele logodnicei lui, s'a pomenit cu un cuțit în pânțece. Nenorocitul, scăldat în sânge, a putut abia profera numele celui care-l lovise; și muma lui, în disperare, a alergat la palat și a sculat pe Vodă cu țipetele sale. Grigorie Ghica pornește pe bașcihodar¹¹³ Măciucă, care și aduce la curte pe Părbucică, il trânteste la pământ și din porunca domnească îi trage o falangă¹¹⁴, apoi îl trimite surghiun la mănăstire. De acolo bietul Don Juan pățit a pornit la Paris, cu gând să studieze pictura, artă pentru care credea că are o mare vocațiune.

Anarhia domnea în toate și lesnirea de a da cu pistolul în oameni devenise la modă, astfel că, ucisul fiind totdeauna presupus că s'ar fi împușcat la vânătoare, ucigașul rămânea nepedepsit.

În una din petrecerile la care luau parte mai mulți tineri, pe când se întorceau în București într'o căruță cu patru cai, se găseau trei tineri: Iancu Caragea, Dimitrachii Bărcănescu¹¹⁵ și Iancu Crețulescu¹¹⁶, poreclit Ursu mai târ-

110. sigur, foștii învățăcei ai lui Gheorghe Lazăr, care, în 1816, fusese adus dela Brașov ca profesor particular în vestita casă boierească a Bărcăneștilor, vechi boieri din s. XVI.

111. viitorul mare orator și om politic Barbu Catargiu (1807 - 1862).

112. sigur fostul elev la Sf. Sava al lui Gheorghe Lazăr; dela Palama avem o copie a discursului compus de Lazăr la sosirea în țară a Domnului Grigore Ghica la 1822.

113. (turc. *başı-çohadar*) vâtaf de slujitori.

114. (grec *fállagas*), bătaie la tâlpi (vezi nota 58).

115. vezi nota 110.

116. boierii Crețulești vechi din s. XVI.

ziu, pentrucă o ursoaică îi desmierdase obrazul cu labele ei. Cei doi dintâi, luându-se la ceartă, trag cu pistoalele unul într'altul și căruța intră în curtea Moruzoaei, ducând pe fiul și pe nepotul ei¹¹⁷ înnecați în sânge. Peste trei zile, două dricuri se urmau unul după altul, ducând la locașul cel veșnic pe doi din tinerii cei mai eleganți și mai frumoși ai Bucureștilor.

Stranie epocă!... Numai venirea Muscalilor la 1827 a pus capăt acestei vieți svăpăiate a tinerilor coconași, luându-i ca comisari (mehmendari) pe lângă generalii ruși, pentru înlesnirea aprovizionării oștirilor cu proviant și cu care. La 1831 cei mai mulți au încins sabia, scriindu-se în miliția națională

Ion Ghica

---

117. mama lui Dimitrachi Bărcănescu era fiica Moruzoaei.

IV ¹.

ION GHICA CĂTRE V. ALECSANDRI

ȘCOALA ACUM 50 DE ANI

București, Fevruarie 1880.

Iubite amice,

Pe când în școala dela Măgureanu ² vestiții eliniști Lambru, Comită, Vardalah și Neofit, emulii lui Corai, predau tinerilor greci și feciorilor noștri de boier *Memorabiile lui Socrate* ³, *Phedon* ⁴ și *Metafizica* lui Aristot ⁵; pe când Banul Brâncoveanu ⁶ discuta cu puristul Duca în limba lui Tucidid ⁷ *Apophtegmele* ⁸ lui Hypocrat ⁹ și *Ariometria* ¹⁰ lui Archimede ¹¹, și se muneau să izgonească din limba greacă

1. tipărită în revista *Convorbiri Literare*, nr. 6, 1 Septembrie 1880 pg. 209—216 (sub titlul *CORRESPONDENȚA dintre d-nii Vasile Alecsandri și Ion Ghica*; la Sumar, adaus: *Intâile școli române în București*).

2. vezi nota 84, *Scrisoarea III*, p. 66.

3. Ξενοφόντος Ἀπομνημονεύματα Σωκράτους (nota I. Ghica). *Memorabilia* este opera lui Xenophon (s. V în. Hr.) unul din marii discipoli ai lui Socrates.

4. Φέδων Πλάτωνος (nota I. Ghica); vestită operă filosofică a lui Platon, celebrul filosof al antichității (sec. IV în. Hr.), discipol al lui Socrates.

5. celebrul filosof grec, *Prințul filosofilor* (s. IV în. Hr.).

6. Grigore Brâncoveanu, marele Ban din 1822, atotinfluentul și învâțatul boier muntean din întâiele decenii ale s. XIX; mort 1833.

7. cel mai mare istoric grec din antichitate (460—345 în. Hr.).

8. (grec. *apophthegma*) Aforismele, Maximele.

9. «părintele medicinei» (sec. V în. Hr.).

10. (grec. *aratos* = puțin dens, *metron* = măsură), *Ariometria* este știința determinării densității lichidelor.

11. Archimede, vestitul geometru al antichității (287—212 în. Hr.). (Cu prilejul deslegării unei probleme de areometrie, pe când se afla în baie, A. ieșise gol din baie și alerga prin oraș strigând *Evrika*, *Evrika*, «am descoperit, am descoperit»).

toate cuvintele câte nu erau curat atice¹², — precum unui din învățații noștri caută să curețe limba română de tot ce nu se termină în *-ciune*¹³, — la biserică la Udricani¹⁴, la Sfântul Gheorghe¹⁴ și la Colțea¹⁴ se auzea glasul ascuțit a câtorva copii, care strigau în gălăgie pe:

on, mis'lete, ucu: omu
pocoiu, on, mis'lete, ucu: pomu¹⁵

Băieții mai înaintați la învățătură, când voiau să-și zică ceva care să nu fie înțeles de profani, comunicau între dânsii astfel:

az, iotă, lude, az, pocoiu, riță, ucu, naș, est¹⁶

și celălalt îi răspundea:

naș, est, buche, az, tferdo, est, pocoiu, on, pocoiu, az¹⁷.

Cei dela bucoavnă¹⁸ râvneau la dânsii cum vorbeau pășărește.

Dascălul Chiosea, bătrân cu antereu¹⁹ de calemcheriu²⁰,

12. (grec. *attikos*) fin, delicat, propriu dialectului atic (Atena).

13. aluzie la filologii români din întâia jumătate a sec. XIX care, în pasiunea lor naționalistă, căutau să latinizeze limba, împingând purismul lor până la izgonirea din graiul istoric a tuturor cuvintelor de altă obârșie, deși pătrunse de veacuri; *-ciune* ajunsese la unii puriști (Aron Pumnul), printr'o falsă analogie, o regulă fonetică: ei aplicau legea fonetică rom. a prefacerii laf. *-tionem* în rom. *-ciune*, care se isprăvisse de veacuri, la forme intrate în limbă în timpurile noastre (*nationem* > *năciune*); amatorii de *-ciune*, deși cu totul răstrânși și fără înrăurire mai largă, au și fost ironizați *ciuniști*.

14. vechi biserici bucureștene în ființă și azi.

15. O (on), M (mis'lete), ș (ucu): oMS = omu (om).

16. n (pocoi), O (on), M (mis'lete), ș (ucu): noMS = pomu(pom) — „sistem” de învățare cu chirilice.

17. ai la prune (nota lui Ion Ghica) (аи аа прѣне).

18. ne bate popa (nota lui Ion Ghica) (не бате попа).

19. abecedar.

20. (turc. *anteri*) haină lungă până la glesne.

20. (turc. *kalemkîary*) stofă înflorată cu mâna.

la cap cu cauc²¹ de taclit²² vârgat cu cearșaf²³ alb, se primbla pe dinmăntea băieților, înarmat cu o vargă lungă, arzând când pe unul, când pe altul, după cum i se părea; se oprea dinaintea fiecăruia, la unii le asculta lecția, la alții le mai adăuga câte un *ucu*²⁴ *scurt* pe ici pe colea, sau câte o aruncătură²⁵, două pe deasupra, ca să fie slova mai ciocoiască. Apoi să fi dus sfântul pe vreunul să nu-și știe lecția, că, dacă nu-l ajungea cu nuiaua, apoi scotea imineu²⁶ din picior și-l asvârlea după dânsul cu un:

„Fir'ai al dracului cu tat-to și cu mă-ta, că n'ai învățat *matima*²⁷”.

Dascălul Chiosea nu era om rău, dar se necăjea pentru că-l durea inima, când vedea că nu se silesc copiii la învățătură. El nu era civilizat, ca să nu-i pese dacă elevii învață sau nu. Pentru el școala nu era o chiverniseală²⁸, nu se gândea la: treci zi, treci noapte, apropie-te leafă. Nu sta cu ceasornicul deschis pe catedră, ca nu cumva minutarul să treacă peste semn.

La Chiosea, ca la Chiriță, ca la Stan, lucrurile mergeau altfel; viața lor era cu copiii din școală, nu știa nici șosea²⁹, nici cafe-șantan, nici deputăție. Dimineața buchile, oțtoicu³⁰ și psaltirea, după prânz psaltichia³¹. Chiosea avea un:

21. (turc. *kauk*) turban.

22. (turc. *taklid*) stofă vârgată.

23. (turc. *çarșaf*), pânză.

24. lit. *u*, chirilică.

25. literă (sau litere luate din rând) și «aruncate» deasupra cuvântului din care făceau parte. Asemenea litere se numeau *cerdacuri*, — și ele erau un semn de distincție a scriitorului.

26. (turc. *jemeni*) un fel de pantofi țărănești.

27. lecția (gr. *mathima*).

28. (dela chivernisi, grec. *kyverno*), căpătuială.

29. Șoseaua Kiseleff (loc de plimbare în București spre pădure și lacuri).

30. octoih (grec. *octóihos*), cartea cântărilor bisericești pe opt glasuri, făcută de Sf. Ioan Damaschin (676—760 d. Hr.) ș. a.

31. muzică vocală bisericească.

pa, vu, ga, di ³²

care-i ieșea pe nas cale de o poștă.

De pe la de-al de Chiosea ieșeau deci dieci de vișterie ³³ și calemgii ³⁴; la de-al de el au învățat să scrie românește Logofătul Greceanu ³⁵, Văcăreștii ³⁶, Anton Pan ³⁷, Năne-cu ³⁸, Paris Momuleanu ³⁹, etc.

Acei băieți dascălași, care au fost depozitarii limbii și naționalității noastre, duceau o viață sdruncinată, plină de privațiuni și de coate sparte, fără *bene merenti* și fără recompense naționale, fără pensii și para-pensii; plătiți ca vai de ei cu un codru de pâine, trăiau și mureau ne-cunoscuți; fără să bănuiască măcar că erau patrioți, în-pinși numai de un instinct bun, și generos, își făceau cu sfințenie datoria, fără să aibă conștiință de binele ce fă-ceau țării lor.

Ei se delectau mai mult cu citirea întâmplărilor lui A-lexandru Machedon, care s'a bătut cu furnicile și cu pă-sările cu ciocul de fier, decât cu citirea mănii fiului lui Peleu ⁴⁰. Oile, câinii și fluierul păstorului întristat al lui

32. pa, vu, ga, di, che, zo, ni: scara muzicală bisericească veche.

33. (slav. *diakū*, diacon; înțeles de scriitor, în polonă și noua slo-venă) scriitori de cancelarie la Finanțe.

34. (turc. *kalemîe*, taxă pe scris, + *giu*), scriitor de cancelarie (copist).

35. sigur marele logofăt Constantin Cornescu-Greceanu, contem-poran celor amintiți împreună cu el; fost comis 1808, ministru 1847 (?), mort 1851.

36. Alecu, mort 1838; Nicolae, mort 1828,—fiii lui Ienăchiță Văcă-rescu (1740—1799); poeți neoanacreontici; patrioți. Iancu, fiul lui Alecu Văcărescu, (1792—1863), vestitul literat și patriot.

37. scriitor popular; vestit cântăreț și profesor de muzică biseri-cească (1794—1854).

38. Petrache Nănescu, stihuitor de «cântece lumești» (A fost și un A. Nănescu, traducător la începutul sec. XIX).

39. Barbu Paris Mumuleanu (și *Mămuleanu*) (1794—1838), poet ele-giac și satiric.

40. *Iliada*, al cărui început e: *Muză, tu cântă-mi a lui Peleiadēs Ahile mânia* (trad. Murnu) (*Peleu*, rege legendar în Grecia).

Văcărescu⁴¹, le erau mai dragi decât Afrodita și Bacus a lui Anacreon⁴². Se pomenise dela tată și dela mamă Români neaoși din moși-strămoși. Limba și urechea le spuneau că nu erau nici Tătari, nici Greci, nici Slavi; purtau noblețea neamului în inima și în spiritul lor, fără să se preocupe de arborele genealogic, nici de fărtatele⁴³ de nobleță. Scriau românește fără *filologie* și fără *morfologie*, fără să știe dacă sunt etimologiști, fonetiști sau eclecticici⁴⁴, dar scriau cum vorbeau și scrisul îl numeau „icoană”, crezând că el trebuie să fie reproducțiunea exactă a vorbei; puneau cât mai puține buchi, ba pe unele le mai aruncau și pe deasupra, ca să facă economie de timp și de hârtie. Unde să le dea lor prin gând că avem două limbi: una în gură și alta pe hârtie, și că trebuie să vorbim într'un fel și să scriem într'altfel⁴⁵; vorbeau toți aceeași limbă.

Acum lumea s'a subțiat; fiecare vorbește și scrie limba sa proprie și știe că suntem strănepoți ai lui Traian. Dar mulți cred că, dela venirea acestui împărat în țară până la sosirea lor în viață, nu s'a mai petrecut nimica pe pământul românesc; nu încep însă a socoti toți tot dela aceeași epocă. Unii numără existența țării dela Regulamentul Organic⁴⁶, la care cred că au colaborat, fiindcă au fost chemați de l-au iscălit; alții, morți tăieți, nu vor să convie ca să fi mai fost ceva pe lumea asta înainte de patruzeci și opt; spun și scriu întruna că s'au plimbat pe

41. Iancu Văcărescu în *Primăvara amorului*. Un Păstor întristat are însă Cârlova și aceasta pare a fi poezia ce și-o amintește Ghica, confundând-o cu a lui Văcărescu, probabil prin cele două, trei elemente idilice-pastorale ce se găsesc și în *Primăvara Amourului* a lui Văcărescu.

42. celebru liric grec, sec. V în. H.

43. «sferturile», părțile herbului (stemei).

44. aluzie la marile frământări filologice din întâia jum. a sec. XIX în privința fixării ortografiei limbii.

45. aluzie la curentul latinist și la Eliade de după 1840 (cu italianizarea limbii).

46. «constituția» rusească aplicată în Principate dela 1831—1849.

ulițele Bucureștilor cu steaguri și cu masalale⁴⁷, strigând pe: „*trăiască guvernul provizoriu*”, și că erau cei mai de dimineată pe câmpul Filaretului⁴⁸. Pentru alții iar calendarul Românilor începe dela îndoita alegere a Colonelului Cuza, sau din noaptea lui 11 Fevruarie⁴⁹; își închipuiesc că ei au suit pe Alexandru Ioan I, că ei l-au dat jos și că tot ei au adus pe Carol I. Cei mai înfocați astăzi nu recunosc de adevărați patrioți decât pe acei care au strigat: *moarte Turcului!* și cred că, deși n’au fost la bătălie, dar că, fără vitejia lor cea civică, Țara Românească era pierdută, umilită, batjocorită, tăiată de Turci, și că Muscalii îi ștergeau o bucată de pământ și mai mare.

Pentru mulți, politica este intrigă și minciună, nu cred în sinceritate și în adevăr, desprețuiesc cunoștința lucrurilor petrecute și cercetarea evenimentelor ce se pregătesc. Nu lăsa nimica trecutului, cred că ei au făcut cerul și pământul românesc, că ei sunt începutul și sfârșitul, alfa și omega. Dar apoi creatorii străini! Unul se compara cu Lafayette⁵⁰, deși nu făcuse pentru România nimica care să semene cu ceea ce făcuse generalul francez pentru America; altul care vânduse participiuri⁵¹ pe patru galbeni⁵² ora și înregistrase zece ani de-a-rândul colorile și garniturile cocoanelor la baluri, așezându-le în ziarul său după ordinul colorei⁵³ dela putere și după importanța subvențiunii, crede că el a scos pe Români la lumină; altul crede că ne-a inventat limba și istoria Românilor, dându-se de un fel de Columb, fiindcă critică și batjocorește gloriile

47. (n. grec. *masalas*) torțe

48. unde, în Iunie 1848, revoluționarii au ars Regulamentul Organic.

49. 11. 11. 1866: detronarea domnitorului Cuza.

50. Marchizul de Lafayette (1757—1834), general și om politic francez, se luptă ca voluntar în războiul pentru independența Statelor-Unite și fu comandant general al Gardei naționale din Paris.

51. (= participii): predase limbi străine.

52. galbenul, monedă de aur, avea pe atunci valoare de 11.75 lei aur.

53. a partidului politic.

noastre naționale. Acești *fructe seci* din țările străine se cred genii, luceferi luminători, îndată ce găsesc un alăpost sub cerul României, și ei, sărmânii, nu văd zâmbirea ce inspiră Românilor, cari în vorbirea lor sarcastică i-au poreclit: *Locuste oloage*.

Dar să ne întoarcem la școala noastră dela Udricani, școală sub albastrul cerului, pe prispa bisericii, unde, când ploua, copiii se ghemuiau în odaia țârcovnicilor⁵⁴ jos pe cărămizi, sau în clopotniță; citeau și scriau pe genunchi și pe brânci.

Prin prejurul bisericii, în mahala, printre livezile de meri, de peri și de duzi, se zăreau vreo zece, cincisprezece învelișuri cu streășină ieșită ca o umbrelă, sub care locuiau câțiva cavafi⁵⁵, croitori, işlicari⁵⁶ și cojocari; aceștia, când plecau la prăvălie, își trămiteau copiii la dascălul Chiosea, ca să nu ștângărească pe uliță și ca să învețe să cananarchisească, să ție ison cântăreților din străină, să citească apostolul, să zică *Tatăl nostru* și *Crezul* și să meargă de-a'ndarătele cu sfeșnicul într'o mână și cu cădelnița în cealaltă dinaintea preotului, când ieșea cu *Sfințele Daruri*. Le plăteau ce pe apă nu curge: dascălul Stan, de exemplu, cel mai bine plătit din toți, avea câte douăzeci de parale⁵⁷ de copil pe lună și mai avea și dela biserică tain⁵⁸ de mălaiu, de fasole și de lemne.

Din acele școli își recrutau bisericile preoți și cântăreți, acolo boierii căutau băieți pe care îi luau în casă pe pro-

54. (slav. *crŭkovnikŭ*, cit *țârcovnic*): paracliser, pălimar.

55. (turc. *kavaf*) cismar «gros».

56. (turc. *işlik*), negustori de islice işlic: vezi nota 115 (pentru *Introduțiune*, p. 16).

57. 40 de bani, sau 4 lei 80 bani pe an; nota lui Ghica (vezi nota 50, *Introduțiune*, p. 7).

58. (*taijn*) parte (porție).

copseală⁵⁹, de acolo a ieșit Chiru dela biserica Enii⁶⁰, Dumitrache Bondoliu, tata reposatului Vlădică Calistrat, Unghiurliu dela Sărindar⁶¹, Costache Știrbu dela Sf. Ioan de lângă pușcărie⁶² și Petre Efesiu, care mai în urmă a ajuns cântăreț în strana din dreapta la Patriarhie⁶³. Acolo au fost dași la învățătură Anton Pan⁶⁴, Petrache Nănescu⁶⁵, Nicolae Alexandrescu, Paris Momuleanu⁶⁶, Marin Serghiescu⁶⁷, etc.

Pe Nicolae Alexandrescu, cum l-a auzit Grigore Ghica⁶⁷, l-a luat în casă, îl plimba cu dânsul noaptea în butcă⁶⁸ dinainte, de-i cânta cântece de lume. Când Grigore Ghica s'a făcut Domn, Nicolae Alexandrescu a ajuns cafezi-bașa⁷⁰.

Pe Marin Serghiescu l-a luat Alecache Villara⁷¹ cântăreț la biserica Negustorilor⁷², l-a primblat cu dânsul pe la Petersburg, cu Regulamentul⁷³; dar mai pe urmă, inolip-

59. (n. grec. *procopto*, viitor *procopso*) : căpătuială.

60. lângă Academia de Arhitectură, la întretăierea Str. Academiei cu Str. Biserica lenii; ctitoră din s. XVII Iana, soția lui Mihai, de unde și numele; ctitor nou, ruda ei și cumnat Brâncoveanului: Pană Logofăt Negoescu; biserica, de zid, isprăvită și sfințită 1724, după moartea lui Pană în 1719 (documentare dela P. C. Preot Ch. I. Negulescu, fost paroh bisericii).

61. biserică (zidită de Matei Basarab); se afla pe locul unde astăzi e Cazinoul Militar, Calea Victoriei, colț cu Bulevardul Elisabeta; a fost dărâmată în 1896.

62. biserica Sf. Ion cel Nou; la începutul căii Șerban Vodă; ctitor Ioniță Croitoru 1766; (*pușcărie* = pulberăria domnească; Curtea domnească era aproape).

63. Patriarhia din Constantinopole.

64. vezi nota 37.

65. vezi nota 38.

66. vezi nota 39.

67. zis *Naționalul*; părtaș la revoluția din 1848.

68. viitor Domn, 1822—1829.

69. caleașcă, trăsură.

70. vezi nota 127, *Introducere*, p. 17.

71. vezi notele 40, 41, *Introducere*, p. 6.

72. ctitori Simion Axentie ș. a. negustori, 1716 (Cartierul Bulev. Domnița — strada Negustori).

73. după redactare, Regulamentul Organic e prezentat la Petersburg de o deputație de trei din membrii ce-l alcătuisă: pentru Muntenia, logofătul Alexandru Villara; pentru Moldova, Vornicul Mihail Sturza, viitorul Domn, și aga Gheorghe Asaki.

sindu-se de boala patriotismului, a fost arestat cu Mitică Filipescu⁷⁴, cu Nicolae Bălcescu⁷⁵ și cu Telegescu⁷⁶, trimis la Ocnă, unde și-a spășit păcatele opt ani, până când a venit de l-a scos revoluția din patruzeci și opt, ca să-i procure dulcile fericiri ale unei prescripțiuni de zece ani. El a fost cunoscut mai mult sub numele de *Marin Naționalul*. Vodă-Cuza îl iubea, îl avea adesea la masă și-l mângâia cu numele de Moș Marin.

Când a venit în București dascălul Lazăr⁷⁷, băieții dela Udricani, dela sfântu Gheorghe, dela Colțea și dela toate bisericile au golit acele școli și au alergat la Sfântul Sava⁷⁸ cu Petrache Poenaru⁷⁹, cu Eufrosin Poteca⁸⁰, cu Simion Marcovici⁸¹, cu Pandele⁸², cu Costache Moroiu⁸³ și cu mulți alți tineri din școala grecească; mai în urmă unii au fost triniși în străinătate, la Pisa, la Viena, la Paris, și s'au ilustrat ca profesori și ca înalți funcționari; alții s'au făcut cântăreți; Anton Pan a devenit Anton Pan, și cei mai

74. (1808—1843) nepot de fiu lui Dinu Filipescu (1751—1817).

75. ilustrul patriot și istoric (1819—1852).

76. dela Telega; «șeful» mișcării de acolo; (tot în 1841, bănuți a fi amestecați în complotul împotriva domnitorului Alexandru Ghica (1834—1842), au mai fost arestați Eftimie Murgu și Cesar Boliac).

77. Gheorghe Lazăr (1770—1823), trecut în Muntenia la 1816, ca profesor la copiii boierului Bărcănescu, cumnat Marelui Ban Gri-gore Dimitrie Ghica, Domnul muntean dela 1822—1829.

78. mănăstirea grecească în care și-a deschis școala națională Lazăr (1818); era așezată pe locul din fața Universității unde se află statuile lui Lazăr, Eliade-Rădulescu și Mihai Viteazul.

79. (1799—1875) elev al lui Lazăr, secretar al lui Tudor Vladimirescu, bursier al Eforiei școlare la Paris; profesor la Sf. Sava de Fizică și Matematică; organizator în spirit occidental al școalei naționale.

80. (1786—1859) călugăr erudit în științele pozitive și filosofie, fost bursier la Paris al Eforiei școalelor, elev al lui Arago; profesor de filosofie și director la Colegiul Sf. Sava; retras, aproape exilat (1832), din pricina atitudinii împotriva cărmuirii rusești, la mănăstirea Gura Motrului, (stareț al mănăstirii), unde s'a dedicat scrisului; traducător al lui Massillon și Bossuet.

81. (1802—1877) profesor de franceză la Colegiul Sf. Sava, director general al școalelor, primarul Capitalei, etc.

82. I. Pandeli, bursier pentru matematici la Paris, în același timp cu Eufrosin Poteca, Simeon Marcovici, Costache Moroiu. «La constatation de son ignorance» (Pompiliu Eliade), «simțindu-se din multe mahniri, s'au hotărât singur moartea» (*Curierul Românesc*, Ian. 1830).

83. bursier la Paris pentru Drept; cel dintâi doctor în Drept la noi.

mulți s'au adăpostit prin curțile boierești ca grămățici⁸⁴, vătafi de curte⁸⁵, stolnici⁸⁶, trăind pe bere și pe mâncare, fără grijă de ziua de mâine; când punea mâna pe câte o para, o bătea la tălpi pe must, pe cârnați, cu lăutari la Filaret⁸⁷. Ziua aveau, n'aveau de lucru, dar seara, când era lună, răsunau mahalalele de serenade; învățau fetele să cânte din chitară marșul lui Napoleon și din gură pe *Seine-Minea*⁸⁸.

Anton Pan, Nănescu și Chiosea-fiul erau veselia grădiniilor lui Deșliu, lui Pană Breslea și lui Giaser; Iancu al Raliții Muruzoei, Bărbucică al Tiții Văcăreaschii⁸⁹, frații Bărcănești⁹⁰, Costache Faca⁹¹ și alți tineri din lumea mare nu puteau fără dâșii.

Nănescu, crescut de Ghiculești, a fost vătaf de curte, vătaf de spătărie⁹², judecător de tribunal și a murit îngrijitor la Spitalul Brâncovenesc. Cânta bine din vioară; elev al lui Dimitrache, el compunea cântecele lăutarilor din Scaune⁹³.

Lui îi datorim pe:

*Ah! iubito, cale bună
Dar te rog nu mă uita.*

.....

*Rața ici, rața colea,
Rața paște papura.*

.....

84. (gr. *gramatikós*) scriitor (copist).

85. (tătăr. *vataha*), logofeți, supraveghetori.

86. (slav. *stolnikū*) logofeți cu grija mesei boierești.

87. loc de petrecere, azi cartierul gării de S., Filaret.

88. *Schöne Minka*, titlul unui vechiu cântec popular german.

89. fiica marelui Ban dela 1827 Barbu Văcărescu, măritată cu marele Vornic Ștefan Catargiu (1789–1866); Bărbucică e viitorul mare orator și om politic Barbu Katargiu (1807–1862) (vezi nota 111, *Scrisoarea III*, p. 69).

90. boieri înrudiți colateral cu Ghiculeștii și Goleștii (vezi nota 110, *Scrisoarea III*, p. 69).

91. (1790–1845) autorul comediei *Franțușile* (1833).

92. șef de slujitori de Spătărie (prefectură a poliției).

93. azi strada Nicu Filipescu.

*Vornicul Dinu Filipescu; înc. s. XIX
(Gion)*

*Nicolae Filipescu ; sec. XVIII
(Gion)*

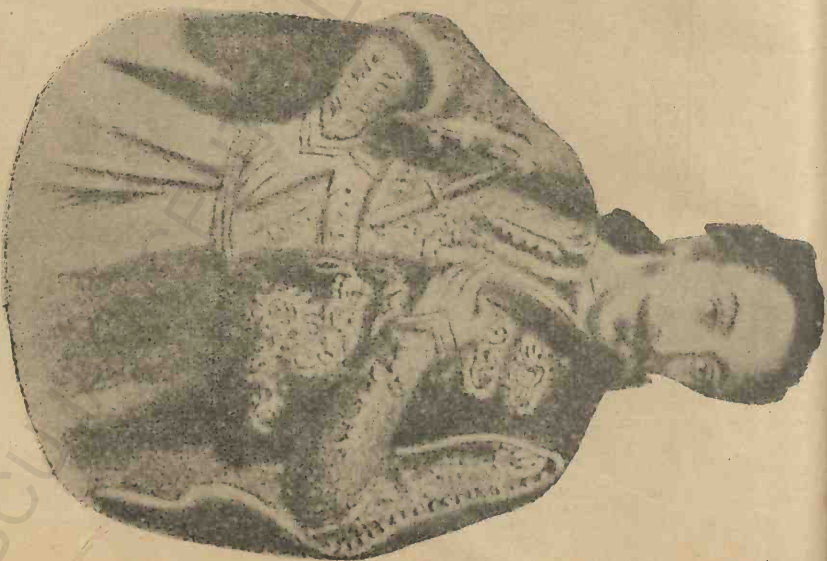
*Pană II Filipescu ; sec. XVIII
(Gion)*

Ienăchiță Văcărescu
(Gion)

Nicolae Văcărescu
(Gion)

*Inima mea multe are
Culese după 'ntâmplare.*

.....

Pom eram eu, pom.

.....

*Ardă-ți rochița pe tine
Cum arde inima 'n mine.*

.....

Jupâne povarnagiu ⁹⁴.

.....

*Ah! amor amoraș,
Vedea-le-aș călugăraș.*

.....

*Fă-te om de lumea nouă
Să furi cloșca de pe ouă.*

.....

*Pialră de-ai fi, te-ai desface
Și la mine te-ai înloarce.*

.....

*Frunză verde și-o lulea,
N'am cutit că m'aș junghia.*

.....

*Cine la amor nu crede
N'ar mai călca iarbă verde.*

.....

Când coconile începuse să îndruge franțozește cu:

94. (slav. *povarinja*, bucătărie): rachier.

Bonju ⁹⁵

Chesche vu parle franse munsiu ⁹⁶

Bonsua ⁹⁷

A livoa ⁹⁸.

Nănescu ⁹⁹ în colaborațiune cu Costache Faca ¹⁰⁰ și cu Costache Bălcescu ¹⁰¹ au făcut satira:

Ah, ma șer, să-mi vezi mantela

Mai sublim, mai lucru fen,

C'o dublură 'nfricoșală

Și fața amur san fen ¹⁰²!

Unghiurliu și Chiosea-fiul au fost cei mai mari cântăreți ai bisericilor din București. Venirea unei trupe de operă i-a făcut să vadă în arta muzicală orizonuri ¹⁰³ despre care nu aveau nicio idee pân' aci; impresiunea produsă asupra lor de operele lui Mozart și ale lui Rossini a fost atât de mare, încât n'au mai putut să cânte nici cheruvic ¹⁰⁴, nici chinonic ¹⁰⁵, fără să o dea pe:

La ci darem la mano

din *Don Juan* ¹⁰⁶

Una voce poco fa

din *Bărbierul* ¹⁰⁷

Intr'o duminică, la liturghie, scandal mare la Sărindar ¹⁰⁸. Epitropul, om evlavios, recunoscuse în:

95. Bon jour (nota Ghica).

96. Est-ce que vous parlez français, monsieur (nota I. Ghica).

97. Bon soir (nota I. Ghica).

98. A revoir (nota I. Ghica).

99. vezi nota 38.

100. vezi nota 91.

101. (1800—1880) scriitor de satire, epigrame, fabule.

102. amour sans fin : o coloare preferată pe atunci.

103. (fr. horizon).

104. (grec. (hymnos) heruvikòs), heruvic: cântare bisericească care începe cu vorbele: *Carē pre heruvimi*; se rostește înainte de a ieși preotul cu Sf. Daruri.

105. (grec. (kinonikòn) cântare religioasă ortodoxă în timpul cât se dă Sf. împărtășanie.

106. operă în 2 acte: text Lorenzo da Ponte; muzică, Mozart (1787).

107. *Bărbierul de Sevilla*, operă bufă, opera lui Rossini (1816).

108. vezi nota 61.

Domnul Domn Savaoth

aria *Voyez sur cette roche!* din *Fradiavolo*¹⁰⁹.

Pe lângă grupul Anton Pan, Nănescu, Chiosea și Unghiurliu, unul și nedespărțit, se lipise un copilandru, nalt, rumen, sprintenel, cu pletele de țarcovnic; se introdusese în societatea acelor diletanți făcându-le tot felul de misiuni; știa unde se găsea pelinul cel mai bun și unde se frigea *trandafirii*¹¹⁰ cei mai gustoși; îl făceau haz¹¹¹, fiindcă era plin de originalitate, de duh și de veselie. Acela era tânărul Filimon¹¹², care, deși aspirant la preotie, dar știa pe Arghir¹¹³ pe de rost din scoarță până 'n scoarță. Indată ce Iancu Văcărescu, Eliad, Alexandrescu sau Anton Pan făceau o poezie, a doua zi el o știa pe din afară; cânta din memorie, și foarte bine, toate ariile jucate în sala Slătineanu¹¹⁴. Intr'o vreme a izbutit chiar să fie admit corist în trupa Madamei Carl¹¹⁵; mai în urmă l-am găsit flautist în orchestră, și când Papa Nicola¹¹⁶, după nobilul obicei al impresarilor, încetase plățile artiștilor și-i lăsase muritori de foame pe strade, Filimon a trebuit să-și caute existența într'un alt izvor; și-a pus altă coardă la arc, a părăsit flautul și a apucat condeiul, s'a făcut foiletonist la ziarul *Naționalul*¹¹⁷. În colecțiunea aceluși jurnal în numerele 2, 3, 4 și 5 din anul 1858, în numerele 8, 14, 16, 30, 74 și 91 din 1859, și în numerele 11, 14, 79, 82, 85,

109. *Fra Diavolo* operă comică franceză: text de Scribe, muzică de Auber (1830).

110. cârnați cu usturoiu (nota lui Ghica).

111. (falsă construcție) = făceau haz de el.

112. (1819—1865) Nicolae Filimon, romancier și gazetar, autorul romanului: *Ciocoii vechi și noi*.

113. Arghir și Elena, poveste alegorică în versuri de Ion Barac, (1776—1848), profesor și translator la Brașov, scriitor popular.

114. azi Capșa, odinioară sală de teatru românesc; acolo, în 1844, s'a deschis un «teatru de diletanți români» sub direcția lui Costache Caragiale și Costache Mihăileanu.

115. trupă germană ambulantă.

116. antreprenor al teatrului de operă italiană.

117. apăsarea sub direcția lui Vasile Boerescu; Filimon făcea acolo cronici muzicale și teatrale.

89, 90, 94, 96, 97, 98 din 1860, găsești o serie de articole teatrale, care dovedesc un spirit cultivat, analitic și serios, și o cunoștință adâncă de știință muzicală.

Critica lui era plină de dreaptă judecată și de bunăvoință; el critica fără patimă, fără interes și fără venin; critica, ca să îndrepteze, iar nu pentru ca să descurajeze; articolii lui erau plini de învățătură și de povere bune și folositoare; scopul lui era să îndemne pe artiști și să formeze gustul publicului.

În același ziar poți citi în anul 1859, în numerele 77, 78, 80, 81, 83, 84, 85, 86, 87, 89, 90, 92, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 102, 103, 105, 106, 107, 108, 109, și din 1860 numerele 1, 3, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 13, 15, 16, 18, 19, 20, 21, 22 și 23 seria interesantelor foiletoane intitulate *Trei luni în străinătate*, o descriere de călătorie plină de spirit și de impresiuni juste¹¹⁸. În numerele 43, 46, 52, 80, 81 și 84 din același an, se găsesc de dânsul mai multe nuvele foarte bine alese; dar el a îmbogățit literatura română cu două scrieri de un adevărat merit: *Slujnicarii*¹¹⁹ și *Ciocoii*¹²⁰.

Aceste două opere ale lui Filimon nu sunt niște romanuri în care să se desfășure peripețiile unei intrigi; ele sunt mai mult o colecțiune de tablouri adevărate și vii ale obiceiurilor și moravurilor noastre din epoca de tranziție.

Prologul cu care începe cartea intitulată *Ciocoii* este un studiu psihologic, și scrierea în totalitatea ei o psihologie de care s'ar mândri un Labruyère¹²¹ și un Teofil Gautier¹²².

118. tipărită și în volum, 1860: *Excursiuni în Germania meridională*.

119. *Nenorocrile unui slujnicar sau gentilomii de mahala*, nuvelă socială, în volum 1861 (împreună cu alte schițe de călătorie).

120. *Ciocoii vechi și noi, romanț original*, București 1863.

121. La Bruyère, moralist francez (1645—1696)). Opera sa principală: *Les Caractères*.

122. Théophile Gautier, poet și critic francez, romantic (1811—1872).

Filimon ne spune că s'a plimbat mult timp cu această din urmă a lui scriere în buzunar, căutând un Mecena¹²³ să i-o dedice; s'a uitat la boier și nu l-a găsit demn, a trecut pe lângă negustorul cămătar și nu l-a băgat în seamă; dar când s'a lovit piept în piept cu ciocoiul¹²⁴, a strigat fără voia lui: *Iată omul*¹²⁵! și-l salută astfel:

„Acestor luceferi ai vițiului care au mâncat starea stăpânului și s'au ridicat pe ruinile acelor care nu i-au lăsat să moară de mizerie; acelor care sunt putregaiul și mucegaiul, ce sapă temelia casei, care au furat cu sfațul¹²⁶ din funcțiunile cele mai mici și cu miile de galbeni din cele mai mari, cari acum și-au cumpărat moșii și palaturi, și stropesc cu noroiu pe făcătorii lor de bine, dedic scrierea mea”.

Filimon care a cunoscut toate celebritățile curților boierești: pe Tudor Ciolănescu, vătaful de curte al banului Grigorie Băleanu¹²⁷, pe Gheorghită Mațe-goale dela Filipescu Buzatu¹²⁸, pe Neagu Chioftea al banului Constantin Bălăceanu¹²⁹, pe Stănică Găvan din curte dela Modroganu, pe Zamfir Ploscă dela Isac Ralet¹³⁰, pe Gheorghită dela Armașu Manu¹³¹, pe Ilie Sgabercea dela Vulpe¹³²; el care

123. un protector; aici, ironic. (Mecena, cavaler roman, prieten al împăratului August, protector al artiștilor).

124. vezi nota 34, *Scrisoarea I*, p. 35.

125. *Ecce homo!* Cuvintele lui Pilat către Evrei, arătându-le pe Iisus cu cununa de spini pe cap (Ioan XIX, 5).

126. veche monedă austriacă (zwanzig); 20 creițari.

127. (1770 - 1842), mare Ban, tatăl influentului boier dintre anii 1831—1859, Manuil Băleanu: candidatul la domnie din 1842, ministru 1848, caimacam 1859.

128. Iancu Filipescu, căminar 1816, vornic; răsstrănepot lui Constantin Căpitanu Filipescu.

129. (1793—1858), fost ministru în 1856—8, cumnat cu Iancu Văcărescu.

130. Isac Rallet, mare vornic, mare Ban în 1818.

131. Ion Manu (1803—1874), vornic, caimacam în 1858, tatăl generalului George Manu, om politic (mort 1911).

132. Alexandru Filipescu-Vulpe (1776—1856), etor al școalelor, mare vornic.

a studiat și a urmat dezvoltarea ciocoiului și a cercetat sub toate fazele această clasă cu scalpul spiritului său investigator, ne zice că: „Nimic nu este mai periculos pentru un stat de a da frânele guvernului în mâinile acestor parveniți, care din etatea de douăzeci de ani știu cum să fure cloșca de pe ouă, fără ca ea să cârâe”.

Și mai la vale: „Ciocoiul își crește copiii cu slugile până îi aduce în gradul cel mai înalt de corupțiune și atunci îi trimete în Franția. Ciocoiul și puiul de ciocoiu nu se pronunță definitiv pentru nicio doctrină politică, ca să poată exploata toate doctrinele. Patriotismul, libertatea, egalitatea, devotamentul și toate virtuțile cetățenești sunt vorbele care-i servă de trepte ale scăării pe care se sue”.

Dar scopul acestei epistole nu este de a face analiza însemnatelor scrieri ce ne-a lăsat Filimon, nici de a explica pe eroii săi. Cine voiește să-i cunoască, n'are decât să citească vol. al II-lea și vol. al III-lea al *Revistei Române*¹³³ și să se uite la călăreții cei mândri și la cuconașii răsturnați în droști¹³⁴ și în calești¹³⁵ la șosea, și va recunoaște și pe Vătafu Dinu Păturică¹³⁶, și pe Postelnicu Tuzluc¹³⁷ și pe Costea Chiorul¹³⁸, cu toate progeniturile lor. Cât pentru cucoana Duduca¹³⁹, de-o fi și mai trăind, dar n'o mai cunoști. Alifia vânătă cu care se ungea seara, albușul de ou, abuzul de cărămidă arsă stropită cu apă de pelin, cu care-și întindea pielea, buretele muiat în apă de castraveți cu care-și scotea petele, dresul¹⁴⁰, sulima-

133. revistă întemeiată de Alex. Odobescu și apărută în anii 1861—1863.

134. (rus. *drožka*) birji.

135. (rus. *koljaska*, cit. căleașca) trăsură de lux.

136. erou principal în *Ciocoii vechi și noi*.

137. Andronache Tuzluc, însemnat personaj, «victimă», în romanul lui Filimon.

138. zaraful, personaj secundar din *Ciocoii...*

139. Kera Duduca, eroina romanului lui Filimon.

140. (dela *a dreghe*) suliman, unsoare pentru «dres» fața.

nul¹⁴¹ și rumeneala¹⁴² cu care se văpsea, gogoșile de ristic¹⁴³ și plasturi negri cu care-și îmbina sprâncenele și-și punea murse¹⁴⁴ și sbenghiuri¹⁴⁵, au tras largi și adânci brazde pe obraji ei; sbârciturile cad una peste alta ca valurile unei mări turburate, și pleoapele vinete care-i încadrează ochii cei roșii n'ar mai face pe bietul Iordache Calemgiu, fiul căpitanului Gheorghe Basma dela Dorobănție¹⁴⁶, să cânte :

ρίπον... φώς μου βλέμα ἱλαρόν¹⁴⁷,

ba cred că de ar mai trăi i-ar striga:

*Retro, Satana*¹⁴⁸.

Lui Filimon îi plăcea traiul bun; amicii săi îl poreclise *mălaiu mare*, fiindcă mânca bine. Când vorbea de bucate, i se umplea gura; și defectul ce avea la vorbă dispărea, când pronunța:

Icre proaspele cu lămâe de Mesina,

Măslinae dulci de Tesalia,

Icre de chefal,

*Marinată de stacoji*¹⁴⁹

Îi plăcea cu deosebire ciorba de știucă fiartă în zeamă de varză acră, cu hrean, iacniile și plachiile, crap umplut

141. (turc. *sülümen*) vezi nota 140.

142. (dela slav. *rumênă*), roșeală-suliman.

143. (turc. *rastyk*, antimoniu): negreală pentru sprâncene făcută cu antimoniu din «nucșoarele» crescute pe frunze de stejar din pricina înțepăturilor de insecte ce-și pun ouăle acolo.

144. (origine necunoscută), benghiuri.

145. = benghiuri (turc. *beng*): mici pete negre făcute cu un plas-tore aplicat pe față (înfrumusețare orientală pe vremuri).

146. personaj din *Ciocolii*... «prieten» kerei Duda.

147. aruncă... lumina mea, o privire veselă.

148. expresie exclamativă de respingere; «Îndărăt, Satano!»: cuvintele Mântuitorului în pustiu, la ivirea ispititorului diavol (Matei, IV, 1-11).

149. și *stacoș* (grec. *stakòs*), homari.

cu stafide, curcan cu varză umplut cu castane și purcel fript, dacă era întreg.

Când era la câte un ziafet, își sufleca mânecile și iată cum frigea mielul: îl înjunghia, îl spinteca, îi scotea pân-tecele, îl cosea la loc și-l acoperea cu pielea, după aceea îl băga într'o groapă plină de jeratec cu curpeni de viță sălbatecă, unde-l lăsa până când pocnea ca un tun; atunci îl scotea, îl învălea într'o pânză și-l ungea c'un fel de sală¹⁵⁰ inventată de dânsul, făcută cu vin amestecat cu usturoiu pisat și cu băcănii¹⁵¹, cu lămâie și cu sare, și te pofta la masă fără cuțit și fără furculiță, și-apoi să nu-ți fi lins degetele! Nici repausatul Homer, bucătarul bucătarilor, nu știa să dea o friptură mai bună.

Filimon avea un caracter blând, vesel, plăcut și nepăsător; întristarea nu s'a lipit de dânsul decât o singură dată, atunci când și-a închipuit că bunul și scumpul său amic Milo¹⁵² a voit să-l parodieze în rolul Paracliserului din *Florica*¹⁵³ lui Alecsandri.

Intr'o zi îl întâlnesc pe stradă; din vorbă în vorbă îmi spune că suferă de piept; eu, având dinaintea mea un om cât un munte, înalt, gros și rumen la față, mi-a venit să râz și l-am tratat de ipocondru¹⁵⁴, dar peste trei săptămâni ne mai văzându-l pe la mine, trimit să-l întrebe de sănătate și mi se răspunde că era greu bolnav în așternut; m'am dus să-l văd, dar când am intrat în camera unde zăcea nu l-am mai cunoscut, atât era de schimbat. Peste trei zile aveam durerea a-i întovărăși rămășițele la ultimul locaș.

Acei care l-au cunoscut pierdeau un amic sincer, leal,

150. (n. grec. *saltsa* = ital. *salsa*), sos. (Se întâlnește și *salce* formă «savantă» după fr. *sauce*).

151. (turc. *baqqâl*), «coloniale».

152. Matei Millo, (1814–1894); treaptă boierească: comis; vestitul artist dramatic.

153. vodevilul *Florin și Florica*.

154. (grec. *hypokhondros*) starea celui chinuit continuu de o presupusă boală.

îndatoritor, totdeauna vesel și voios, totdeauna mulțămît cu puținul ce câștiga prin munca și talentul său; caracter independent, nu s'a căciulit niciodată la nimeni; ura și disprețuia lipsa de demnitate și lingusire; modest până a roși, când auzea laude pentru scrierile lui, n'a bănuît niciodată că era un scriitor de mare merit.

Literatura a pierdut în el pe unul din luceferii săi.

Ion Ghica.

ION GHICA CATRE V. ALECSANDRI

DIN TIMPUL ZAVEREI

Ghergani, Septembrie 1880.

Iubite amice,

„De ce-mi scrii așa de rar?” îmi ziceai mai deunăzi, vorbă foarte măgulitoare, când îmi vine dela tine; dar știi tu de câte ori leapăd condeiul din mână până ce ni-meresc ceea ce trebuie să zic² asupra unui eveniment despre care am auzit, sau la care am asistat; despre un om pe care l-am cunoscut, de care s'a vorbit, sau pe care l-am găsit în drumul vieții mele, fie într'o direcțiune, fie întralta; de câte ori rup foi întregi, fiindcă nu găsesc în memoria mea, sau în însemnările mele, științele ce-mi trebuiesc pentru elucidarea³ faptelor ce voiesc să-ți povestesc? Mie nu-mi este iertat să scriu, decât numai atunci când pot spune un adevăr; și a cunoaște adevărul și a-l spune nu e lucru lesne, mai ales când în chestie se amestecă și puțină politică. Lordul Possomby zicea pe patul morții: „Ce anevoie este a spune adevărul! Chiar într'acest moment, când am să mă înfățișez înaintea Înaltului Judecător, mi-e greu să spun tot adevărul!”

La noi, cum să te luminezi asupra celor petrecute pe la

1. tip. în rev. *Convorbiri literare*, 1 Decembre 1880, nr. 9, pp. 325—344, sub titlul *CORRESPONDENȚA dintre d-nii Vasile Alecsandri și Ion Ghica*; numerotată: VI; la Sumar, adaus: *Eterea*.

2. mai drept: să spun (sigur obișnuința întrebunțării fr. *dire*).

3. fr. *élucider*.

începutul secolului? Bătrânii care știau au dispărut și dispar câte unul; cei tineri nu știu, sau dacă știu, știu rău; scrieri contemporane avem foarte puține, sau nicidecum. Înainte vreme tot se mai găsea din timp în timp câte un boier, câte un logofăt⁴: un Ureche⁵, un Costin⁶, un Neculcea⁷, un Greceanu⁸, uricari⁹, letopiseți și croniciari istoriografi, care înregistrau zi cu zi, oră cu oră cele ce se petreceau în timpul lui Grigorie Ghica¹⁰, lui Cantemir¹¹, lui Brâncoveanu¹², etc.; vezi că pe atunci nu erau cluburi, presă, bulevard și grădini cu cântări și încântări, mai scriau oamenii și de urât; de atunci pas de mai găsește ceva până mai acum douăzeci de ani, de când avem *Monitorul*¹³ pentru fapte și ziarele pentru aprecieri! Dar și *Monitorul* nu le înregistrează toate, nici nu le scrie cum sunt; iar ziarele, unele sunt *albe*¹⁴ și altele *roșii*¹⁵, unele înjură ce celelalte laudă și vice-versa. Tot ce este bun, frumos, patriotic și sublim pentru unele, este rău, rușinos și infernal pentru celelalte. Spune-mi dacă atunci

4. scriitor de documente.

5. Grigore Ureche, cronicarul moldovean din întâia jumătate a sec. XVII.

6. Miron Costin, vestitul cronicar moldovean (1630-1691).

7. Ion Neculce cronicarul moldovean (1662-1743).

8. Radu Greceanu, Logofăt în timpul Brâncoveanului, colaborator la *Biblia* din 1688; cronicar muntean început sec. XVIII.

9. (slav *urikū*) scriitor de urice, documente vechi.

10. Grigore Ghica, Domni în sec. XVII, XVIII, au fost din trei familii: *Gheorghe, Matei, Alexandru. Grigore Gheorghe Ghica*, a domnit (sec. XVII) numai în Țara Românească; *Grigore Matei Ghica*, a domnit (sec. XVIII) în amândouă țările; *Grigore Alex. Ghica*, Domnul asasinat (1777) pentru împotrivirea la răpirea Bucovinei, a domnit un an, 1768-9, și în Țara Rom.). Despre ei: Ion Neculce, *Cronica*, cap. XXII, XXIV; Nicolai Muste, *Letopiseț*, cap. XXI; Alexandru Amiras, *Cronica*; Ion Canta, *Letopiseț*; Enaki Kogălniceanu, *Letopiseț*, cap. II, V, XIII.

11. Trei Cantemiri, Domni ai Moldovei: tatăl, Constantin (1685-1693); fiii Antioh (1695-1700), (1705-7) și Dimitrie (1693, 1710-11). Despre ei, bogat, Neculce, *Cronica*, cap. XI, XIII, XVI, XIX.

12. Constantin Brâncoveanu, Domnul Țării Românești 1688-1714. Despre el, cronicarii Radu Popescu, Radu Greceanu.

13. *Monitorul Oficial*.

14. în slujba partidului conservator.

15. în slujba partidului liberal.

când le-ai citit pe toate, mai știi ce să crezi despre oamenii care i-ai văzut, sau despre evenimentele la care ai asistat? După unele, omul sau faptul despre care vorbește este un om de geniu, un patriot model, un cetățean mare, o virtute, faptele lui sublime; după altele nu e decât un prost, un trădător, un mizerabil.

N'ai admirat adesea înlesnirea cu care vorbesc și scriu unii oameni, și nu te-ai întrebat: de unde lor aceasta, când îi știi cine sunt și ce sunt? Ei, știi care e secretul talentului lor? Este că pot spune și scrie tot ce le vine la gură și sub condeiu, și verzi și uscate; vorbesc și scriu fără să se gândească, nu cred ceea ce spun, nici ceea ce scriu; singura lor preocupare este de a face efect asupra galeriei, sau de a-și îndeplini îndatorirea ce au luat către patronii lor; înțelegi că poate scrie cineva mult și bine, când cugetul îi permite să îmbrace oamenii cum îi place și cum îi vine mai bine la socoteală, că poate lesne să-i arate pe unii frumoși, chipoși și plăcuți și pe alții ticăloși și mizerabili.

Eu, dac' aș face așa, tot mi s'ar părea că-mi sună la urechi ca un *Mane, Tekel, Fares*¹⁶, cuvintele:

Iată cum scrii tu istoria.

Ce vrei, sunt sficios și mi-ar crăpa obrazul de rușine când, lăudând sau criticând pe un om sau un fapt, s'ar putea scula cineva să-mi zică: „Nu este adevărat”.

Mai zilele trecute văd numele meu tipărit într'o foaie; am curiozitatea să o citesc, ca să aflu și eu ce-i greșisem, de mă batjocorea; era vorba de o epistolă ce-ți adresa-

---

16. amenințare profetică pe care o mână tainică o scrisese pe zidurile sălei în care Balthazar, unul dintre ultimii regi ai Babilonului, petrecea fără grijă, pe când Cyrus, regele Persiei, supunea cetatea

sem, și mărturisesc că eram emoționat; credeam cine știe ce, că eram căzut în vreo eroare, că-ți relatasesm vreun neadevăr; dar m'am liniștit, când am văzut că, fiind vorba de ceea ce îți spuneam despre bătălia dela Calafat din anul 1828, unde Românii au luat Turcilor 400 de care încărcate cu *zaherea*¹⁷, redactorul mă trata de mincinos, nimic mai puțin, pentrucă era, zicea el, cu neputință ca Turcii să fi avut acolo atâta *zahar*. În neștiința sa de limbă, mărețul și războinicul redactor confunda *zaherea*, cuvânt turcesc, dar adoptat în limba noastră de când cu Turcii, precum dela Petru¹⁸ și dela Caterina¹⁹, de când cu Muscalii, s'a adoptat și echivalentul său *proviant*, cuvinte care amândouă însemnează *proviziune de hrană*. Precum vedeți, confunda *zahereaua*, adică făină, pesmeți, pstramă, unt, sare, orz, etc., cu *zahărul*, dulcea substanță ce punem în cafea sau în ceaiu, cuvânt luat dela Greci, care și ei, poate, îl luase din alte limbi, de unde și Arabii au luat pe *zakair* al lor.

Țin mult, dar foarte mult, a nu-ți spune decât ceea ce a fost și așa cum a fost. Mai bine trec cu tăcerea sau îmi frâng pana, decât să laud vitejiile și virtuțile unui om care n'a fost decât o secătură, sau să înnegresc pe cineva, pentrucă nu mi-a plăcut ochii săi, sau pentrucă ai mei nu au avut norocirea să-i placă lui.

Este și păcat a pune pe lume să citească ceea ce n'a fost. Un turist, care a petrecut câteva săptămâni în București, se deșteaptă peste câteva zecimi de ani și vrea să-și plătească datoria de recunoștință pentru ospitalitatea ce primise; apucă condeiu de coadă și spune, coloane întregi, că d-l X... era un om de spirit, învățat, plin de talent, model de devotament și de patriotism; că moștenește toate virtuțile cerești și pământești dela moșii și

17. (turc. *zahirè*): provizii pentru armată. (vezi și nota 70, p. 49).

18. Petru cel Mare, țarul Rusiei, (1698-1725).

19. Caterina II, împărăteasa Rusiei (1729-1796).

strămoșii lui; pe când sărmanul om nu era decât un prost, născut și crescut în păcate, ciocoiu ca toți ciocoi, slugă plecată generalilor, Pașilor și Domnilor; îngâmfat cu numele unei familii respectabile, cu care unul dintr'ai săi fusese odinioară aliat prin căsătorie. Tată-său, moșu-său, buni și străbuni, toți ciocoi zăcași²⁰ și răi, slugi plecate a tuturor puternicilor și a tuturor fanarioților.

— Ce vrei, trăim într'o epocă de camaraderie.

„Nul n'aura de l'esprit que nous et nos amis”. Ce ar zice Molière, dacă ar trăi să vadă cum oamenii de gașcă²¹ se tămâc și se canonizează²² între dânsii pentru cea mai mare glorie a istoriei? Ce vrei! Progres!

Dar să lăsăm și să venim la corespondența noastră.

Fii sigur, amice, c'or putea găsi epistolele mele proaste, nesărate, lipsite de aprecieri adânci, lipsite de simț politic, fără idei înalte și patriotice, proză și stil anevoie de înghițit, dar niciodată nu le vor putea găsi alături cu adevărul.

Să-ți povestesc astăzi ceva din vremea zaverei și de când cu Grigorie Vodă Ghica²³ și cu Ioniță Sturdza Vodă²³, istorii pe care cele mai multe le-am auzit dela Episcopul Ilarion²⁴, un amic al răposatului tată-meu și un confident al cugetărilor lui Tudor Vladimirescu. Să nu te aștepti însă la o istorie sau la o biografie a acestor oameni; de voiu pomeni uneori de dânsii, ca unii care au jucat un rol mare în destinele României, o voiu face-o numai într'un mod incidental.

Dar cum să fac ca să fiu clar și scurt?... Armează-te dar cu răbdare, căci tu ești de vină, că mi-ai zis²⁵ să-ți scriu.

20. răzbunători.

21. clică (tovărășie).

22. se consfințesc.

23. primii Domni după Fanarioți, (1822–1828): primul în Muntenia, al doilea în Moldova.

24. episcop de Argeș, mare cărturar 1820-23, 1828-45).

25. mi-ai spus

Pe la anul 1818, Caragea²⁶ fugise în Austria, precedat de multe milioane luate din țară; și Calimah²⁷ era mazălit pentru multele exacțiuni²⁸, prevaricațiuni²⁹, care înfrățit adusesese poporul la desperare, încât răbdătorii Tătărășeni³⁰, strigau cu neîncetare:

„*Jos Calimah!*”

Pe atunci în mahalalele Iașului nu se pomenea picior de Ovreu.

Așa amândouă tronurile României erau vacante și Poarta avea să numească doi Domni deodată. Numirea de Bogdan-Beg³¹ și de Iflac Beg³² era dandana mare la Țarigrad, căci toți solii cu toți dragomanii³³ și cu toți secretarii lor se puneau în mișcare zi și noapte, pe apă și pe uscat, alergând și intrigând, care mai de care, să susție pe favoritul său. Lupta era totdeauna crâncenă. De astădată ambasada rusească era stăpână pe situațiune; de astădată Rusia nu avea pe nimeni să i se împotrivească, căci împăratul Alexandru era eroul timpului, era iubit și măgulit de toți suveranii și de toate guvernele, pentru concursul său în contra lui Napoleon; era temut prin numeroasele sale oștiri din Europa și din Asia. Monarhii îl considerau toți ca pe stâlpul cel mai puternic al edificiului politic și al ordinei sociale, și popoarele îl aveau ca pe cel mai liberal dintre potențați, pe când Turcii erau puși la indice³⁴ ca barbari și ca apăsători cruzi ai creștinătății.

Deși boierii din Valahia ceruseră printr'un arzmahzar³⁵ să li se dea Domn pământean și chiar recomandase pe

26. Ion Caragea, Domnul Fanariot în Muntenia dela 1812-1818.

27. Scarlat Calimah, Domnul Fanariot din Moldova (1812-1819).

28. (fr. *exactions*) stocări de dări ilegale.

29. (fr. *prévarications*) acte necinstite în funcțiune.

30. cetățeni din mahalaua Tătărăși, Iași.

31. vezi nota 69, *Introducțiune*, p. 10.

32. vezi nota 70, *Introducțiune*, p. 10.

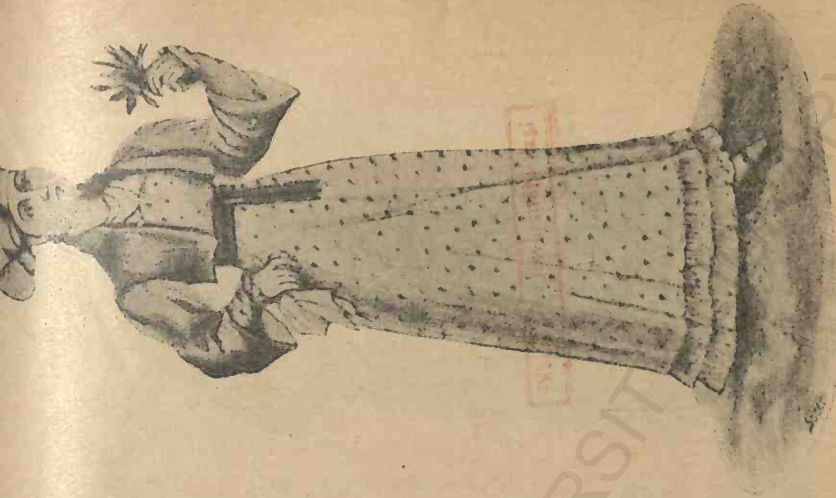
33. (it. *dragonmano*) tâlmaci oficiali.

34. (fr. *mis à l'index*) socotiți primejdioși

35. (turco-arab *arzi-mahzar*) «petițiune către Poartă» (nota lui Ghica).

Doamnă română; s. XVIII.
(Glor)

Boieroaică rom. s. XVIII.
(Ionescu Gion)

Ultima Căndească
(Gion)

Fată de boier în costum de sărbătoare; s. XVIII, început s. XIX
(Ionescu-Gion)

*Marea Băneasă Joița Văcărească n. Dudescu
(Gion)*

bătrânul Priscoveanu³⁶ din Craiova, dar Poarta, cedând cerințelor Baronului Strogonof³⁷, a trimis pe Alexandru Suțu Domn în Țara Românească³⁸ și pe Mihai Suțu³⁹, fiul lui Beizadea⁴⁰ Grigorie și al Catincăi Dudescu, Domn în Moldova.

Familia Suțeștilor fusese mai înainte vreme considerată ca devotată Franciei, dar dela decapitarea lui Beizadea Alecu, pentru relațiunile sale cu generalul Sebastiani⁴¹, trecuse cu totul în partidul rusesc, singurul puternic atunci în Constantinopol.

Grecii erau poporul cel mai luminat din tot Orientul, aveau oameni învățați, erau singura naționalitate din Imperiul Otoman cunoscută în Europa, aveau școli în toate orașele și în toate insulele; acele dela Chio⁴², dela Kidonia⁴³ și din București dobândiseră o adevărată celebritate; clerul ortodox din toată Turcia era compus numai de preoți și de călugări greci; averile mănăstirești din Principate erau toate pe mâinile lor; aveau comercianți și bancheri mari și bogați în toate porturile; marina lor de comerț rivaliza cu marina italiană și cu marina franceză.

Corai⁴⁴, Comita⁴⁵, Vardalah⁴⁵ și mulți alți eleniști se puseră în relațiune cu toți învățații Europei. Prin lucrările lor literare asupra vechilor autori clasici câștigase cauzei

36. vezi nota 47, *Scrisoarea II*, p. 46.

37. Grigore Alexandrovici Strogonov (1770-1857), ambasadorul Rusiei la Constantinopol.

38. 1818-1821 a treia oară Domn.

39. 1819-1821.

40. (turc. *beizâde*) prinț.

41. François Horace Sebastiani (1772-1843) mareșal și diplomat francez, ambasadorul Franței la Constantinopol.

(Beizadea Alecu era «tata Doamnei Mavru și al lui Costache Suțu (Suțicu)»; nota Ghica).

42. oraș în insula cu același nume (Chios s. Hio), aproape de coasta Asiei Mici în arhipelagul grec.

43. oraș pe coasta Asiei Mici, în golful Adamiti, E. de insula Lesbos. Vestit pentru colegiul grecesc de acolo.

44. Corais, filolog și învățat grec; trăia la Paris; editor de clasici.

45. «ilustri» dascăli greci la Academia grecească dela București. (vezi I. Ghica, *Scrisoarea XII*).

grecești toate spiritele universităților și academiilor, îi câștigase inimile tuturor învățaților și ale întregii tinerimi școlare. Grecilor li se putea vorbi de naționalitate, lor li se putea zice să se scoale pentru nație și libertate, pe când celorlalte populațiuni ale Turciei, cufundate în cea mai adâncă ignoranță, care nu aveau nicio noțiune despre originea și naționalitatea lor: Bulgarilor, Bosniacilor, Arnăuților⁴⁶, etc., care se credeau și ziceau toți Greci, fiindcă erau de rital ortodox, zis grec, nu li se putea vorbi decât de biserică și de persecuțiunile Turcilor, lor li se zicea să se scoale pentru religie, pentru credință (*za vera*⁴⁷).

Poetul Riga⁴⁸, fostul secretar al lui Alexandru Vodă Ipsilante⁴⁹, în unire cu Scufă, un neguțător din Odessa, cu profesorul Santo farmasonul⁵⁰ și cu arhimandritul Diceu, înființase o societate secretă cu numele de *Eterie*⁵¹ (tovărășie), nume modest, care nu bătea la auz și nu putea să dea bănueli Turcilor, căci erau obișnuiți cu cuvântul *eterie* în porturi și în insule, unde Grecii aveau mulțime de asociațiuni de comerț.

Imprejurările erau favorabile pentru desrobirea Greciei, căci puteau să se serve la luptă de toate naționalitățile Imperiului Otoman. Eteria era formată după tipul vechilor frății, ἀδελφοποιεῖς și ἀδελφοποιοι (frați făcuți), turcește *cardașlâc*, uzitate în tot orientul și mai ales în Albania.

La noi, bărbații se ziceau *frați de cruce*, și femeile *surate*. Acei care se prindeau frați de cruce mergeau în bi-

46. (turc. *Arnăut*) Albanezilor.

47. bulg. *za vera*.

48. Constantin Rhigas, poet naționalist grec. Până la 1790 a trăit la București, secretar al Domnilor fanarioți. În 1796, la Viena, a întemeiat o asociație secretă împotriva Turcilor. Voia să câștige pe Napoleon Bonaparte pentru cauza elină. Prins de Austriaci și predat Turcilor, e tras în țepă la Belgrad.

49. Domn al Munteniei (1774-1782).

50. (fr. *franc-maçon*) francmasonul: membru al unei asociațiuni secrete filantropice numite francmasonerie.

51. (grec. *étairia* cit. *eteria*).

serică îmbrăcați în haine de sărbătoare, și acolo la ușa altarului se înțepau fiecare cu ac la brăt, până scotea o picătură de sânge, pe care celălalt o lua cu limba; schimbau armele unele cu altele și pronunțau cuvintele:

„*Vieața ta a mea și sufletul tău al meu*”.

Jurământul Eteriştilor era a sacrifica familie, avere și viață pentru libertatea patriei și supunere oarbă ordinei comitetului⁵².

Lozinca sau parola de recunoaștere era cuvântul τσαροῦχι (*opincă*), la care celălalt răspundea παλοῦχι (*par*) și comitetul central se numea ἀρχή. Dar cine era acel ἀρχή, acel cap? Nimenea nu o știa, și poate că nici nu exista. Se lăsa însă să se creadă că era Capo d'Istria⁵³, favoritul împăratului Alexandru I al Rusiei, ba mulți credeau că era chiar însuși Impăratul.

După moartea lui Riga, executat de Turci la Belgrad la 1815, propaganda Eteriei a mers înainte, dar nu și-a luat adevărata ei desvoltare decât pe la 1818, în urma numirii lui Alexandru și Mihail Suțu la tronurile Principatelor.

Iată împrejurarea care a dat un mare credit acestei societăți în Principate: unul din apostolii ei, anume Galatis, trimis să facă prozești printre Grecii din Rusia, de-abia ajuns la Odessa, a fost arestat de poliție, dar peste câteva zile s'a eliberat, dându-i-se 20 galbeni⁵⁴, cu indemnul de a trece peste hotar. Ajuns la Iași, fu chemat la consulatul rusesc; se credea pierdut, când în marea sa mirare Consulul îi pune în mână 5000 de lei, zicându-i că acei bani erau din partea împăratului. Această împrejurare, adevărată sau inventată de Galatis, alături de atitudinea lui Domnando și a nepotului lui Capo d'Istria, Gheorghe Le-

52. acest comitet avea sediul în Odesa.

53. Ion Anton conte de Capo d'Istria (1776—1831), fost ministru al țării Alexandru I, a jucat rol însemnat în mișcarea Zaveriei, a fost dictator al Greciei liberate de sub Turci; a murit asasinat.

54. monedă de aur din s. XVIII-XIX cu valoare variabilă (galbenul turcesc prețuia în s. XIX 40 fr. aur).

venti, amândoi impiegați ai Consulatului rusesc, a dat o mare crezare că împăratul era capul Eteriei (ἡ ἀρχή) și dintr'acest moment n'a mai rămas în spirite îndoială că Rusia proteja Eteria și că voia răscularea în contra Turcilor. De atunci propaganda a început a face prozeliti fără sfială în Principate. Apostolii cei mai activi erau în Iași Teodor Negris, secretarul fostului Domn Calimah⁵⁵, Anagnostopolu și Lasanis, iar în București Căminarul Sava, Căpitanul Ghiordache Olimpie și Gheorghe Leventi.

Nicolae Ipsilante, fiul lui Constantin Vodă⁵⁶, unul din afiliați, căutase să tragă și pe frate-său Alexandru, general în armata rusească și adjutant împărătesc, dar acesta nu primise, arătând pericolele unei asemenea întreprinderi fără un ajutor puternic din afară. Mai în urmă, însă, găsind prilej să vorbească cu Alexandru I despre starea miserabilă a Grecilor și de ajutorul ce ei așteptau dela Rusia, împăratul i-ar fi zis:

„Facă-se o răsculare în Grecia și Cazacii mei se vor duce s'o ajute”.

Se crede că numai în urma acestor cuvinte, Alexandru Ipsilante s'a hotărît, la 1819, să intre în Eterie și să devie șeful ei militar.

Alături cu Eteria mai lucra și o altă societate, care acoperea oarecum în ochii Turcilor pe cea secretă, aceasta era *Societatea culturii* (ἡ ἐκπαιδευτικὴ αἵρεσις), al cărei scop era înființarea de școli alilodidactice sau lancasteriane⁵⁷ în țările grecești. Învățătorii penfru aceste școli se luau numai dintre eteriști și misiunea lor principală era de a propaga răscularea în contra Turcilor. Astfel formată,

55. Scarlat Calimah, Domn fanariot al Moldovei (1812—1892).

56. Constantin Ipsilanti, Domn al Moldovei (1799—1801) și al Munte-
niei (1802—1806).

57. școli după metoda institutorului englez Ioseph Lancaster (1771—1838); metoda învățământului mutual: școlarii învață unul dela altul sub supravegherea învățătorului.

această societate ajunsese la 1820 să numere 200.000 de tovarăși.

O fi fost sau n'o fi fost cu știrea guvernului rusesc sau a împăratului Alexandru, adevărul însă este că era foarte încurajată la Iași și la București de consulatul rusesc, prin secretarul său Domnando și prin dragomanul⁵⁸ Leventi, amândoi tineri greci din Insulele Ionice, eleganți, amabili, cu spirit și capabili de a învăța deodată intrigile politice și intrigile amoroase.

Alexandru Suțu, Domnul Valahiei, mai prudent decât confratele său din Moldova, văzând că valul revoluționar se suia neconținut și mai repede decât ar fi voit, căuta să-l împiedice, sau cel puțin să-i amâie izbucnirea prin oarecare măsuri de poliție în contra vânzării armelor și a prafului de pușcă; dar, înconjurat cum era din toate părțile de eteriști, ordinele lui rămâneau fără efect și comitetele lucrau fără sfială, în Moldova mai ales, unde Mihail Vodă Suțu era chiar el eterist. În București, înserierea arnăuților zaverгии se făcea ziua în amiaza mare în casa lui Constantin Samurcaș de sub Mitropolie, unde este astăzi cazarma sergenților de oraș, și cuvintele *taruchi*⁵⁹, *paluchi*⁶⁰ erau în gura tuturor.

Sub denumirea de *arnăut* se înțelegea orice Sârb, Arvat, Arnăut, Bosniac, Muntenegrean, Bulgar sau Grec, dacă se lega cu un brâu roșu sau cu un tarabolus⁶¹, cealma⁶² la cap, fustanelă⁶³ sau poturi⁶⁴, mintean⁶⁵ și iminei⁶⁶ roșii.

58. vezi nota 33.

59. (grec. *tsarouhi*) opincă.

60. (grec. *palouki*) par.

61. (turc. *tarabulus* = Tripolis) șal de Tripolitania : brâu.

62. (turc. *çalma*) turban.

63. veșmânt larg ca o fustă cu multe crețuri, purtat de Greci și de Arnăuți.

64. (turc. sârb. *potur*, bulg. *poturi*), pantaloni de dimie largi, gălțanați, despicați dela glesnă în jos și strâmțați, având nasturi sau copci spre a putea fi încheiați strâns pe glesnă.

65. (turc. *mintân*) haină de dimie, cu mâneci, scurtă până la brâu și închisă până la gât.

66. (turc. *temeni*) pantofi groși.

Iși trântea la brâu un sileaf⁶⁷ cu un iatagan⁶⁸ și două pistoale și intra în serviciul curții domnești, al hătmăniei⁶⁹, spătăriei⁷⁰ sau al agiei⁷¹, sau se suia cu ciubucul în mână dindărătul caleștii vreunui boier.

La anul 1820, Eteria se simțea în putere și începuse a se gândi la acțiune. Deși se fixase dela început ziua de 25 Martie a anului 1825 pentru răsculare, epoca la care, după zisa lui Ipsilante, Rusia era să declare războiul Turcilor; dar, după mai multe conferințe ținute la Kișinov⁷² și la Sculeni⁷³ de comitetul eterist cu generalul Ipsilanti, cu Mihai Suțu, Domnul Moldovei, și cu cneazul⁷⁴ Gheorghe Cantacuzino, colonel în armata rusească, cumnat cu principele Gorciacof, actualul cancelar al imperiului, s'a hotărât să se devanseze epoca izbucnirii și să înceapă cu primăvara anului 1821. Comitetul a fost silit la această precipitare de indiscrețiunile și de imprudențele unora din eteriști, care deșteptase bănuielile Turcilor și-i făcuse să ia măsuri crude în contra propagandiștilor, atât în provincii cât și în Constantinopol.

În București și în Iași, mulți din boieri, și din cei mai considerabili, făceau parte din Eterie; dar din toți, cel mai important era Slugerul⁷⁵ Tudor dela Vladimirești din Gorj, om de arme, îndrăgneaș și patriot, care dăduse dovezi de o mare vitejie; comandând pandurii⁷⁶ în toate bătăliile în contra Turcilor dela anul 1806 până la 1812, dobândise

67. (turc. *silâh*) brâu în care se țineau armele.

68. (turc. *iatagan*), sabie încovoiată cu două tăișuri.

69. ministerul de războiu.

70. comandamentul general al oștirii.

71. prefectura poliției.

72. Chișinău.

73. târgușor pe Prut în județul Iași.

74. (rus. *knjaz*) principele.

75. (turc. *sulgiu*) boierinași altădată cu slujba aprovizionării Curții și armatei cu carne.

76. (ung. *pandur*) dorobanți, infanteriști.

grad de ofițer în armata rusească și fusese decorat cu crucea Sfântului Vladimir ⁷⁷. La 1814, refugiat la Viena de urgența lui Caragea, care căuta să-l prindă și să-l predea Turcilor, fusese prezentat de Capo d'Istria și de Strogonof împăratului Alexandru. În urmă, întorcându-se în țară cu recomandății dela ambasadorul rusesc, Caragea l-a numit vâtaf de plaiu ⁷⁸ la Cloșani ⁷⁹ și l-a avut foarte de aproape.

Slugerul Tudor, vrăjmaș aprig al abuzurilor și al prevaricațiunilor, al ciocoilor și al Domnilor fanarioți, credea în ajutorul Rusiei; intrase în Eterie, crezând-o patronată de împăratul Alexandru, fusese inițiat de Sava și de Olimpie, dându-și jurământul în biserica Sfântului Sava ⁸⁰, care era în locul din Bulevard, unde este astăzi statuia lui Mihai Viteazul; promise pe Ipsilanti de șef, pe cuvântul că Grecii, după ce se vor organiza în Principate, vor trece Dunărea, ca să se bată cu Turcii în țările grecești; iar el, Tudor, să rămâie cu pandurii lui în țară, ca să se lupte pentru redobândirea drepturilor strămoșești și pentru stârpirea abuzurilor. El aducea în Eterie pe toți tovarășii lui de arme, cu care făcuse războiul de șase ani contra Turcilor, aducea ceva și mai mult, aducea numele său și influența de care se bucura printre pandurii Olteniei.

La 3 Decembrie 1820, Alexandru Vodă Suțu cade bolnav și la 19 Ianuarie 1821 moare, Domnul știe cum.

Slugerul Tudor, chemat din vreme în București din ordinul amicului și protectorului său Samurcaș, pornește în ziua de 22 Ianuarie cu 40 de arnăuți eteriști, trece Oltul, ajunge în munții Gorjului și Mehedințului și începe

77. decorație înființată de împărăteasa Caterina II.

78. căpetenie, șef al plăieșilor (ceea ce ar fi azi, cu alte rosturi administrative, însă, *preforul*).

79. comună în județul Mehedinți, N. de Baia de Aramă, pe apa Motrului.

80. mănăstirea unde Gheorghe Lazăr va deschide cea dintâi școală națională, 1818.

a scula pandurimea. În zadar caimăcămia⁸¹ îl tratează de hoț de codru și trimite în contra lui pe Prodan, pe Hagi Stoian și pe Solomon cu plăeșii, ca să-l prinză, mort sau viu. Poterile în loc de a se bate în contra lui Tudor, trec toate în tabăra lui și în câteva săptămâni îl găsim în capul a 8000 de panduri și 500 de arnăuți, Bulgari cei mai mulți, acești din urmă comandați de Macedonski și de Hagi Prodan, cu care pornește spre București, și în ziua de 16 Martie tăbărește la Cotroceni. Se zicea că vine să taie pe ciocoi. La București convoacă pe mitropolitul și pe boieri și-i pune să iscălească o adresă către consulul general Pini⁸², prin care se cerea intervențiunea oștirilor rusești, ca să oprească pe Turci de a intra în țară. Așa făcuse și boierii moldoveni la Iași, după cererea lui Ipsilante.

Tot într'o vreme înainta și Ipsilante spre București, și numele lui era în gurile tuturor; se zicea că vine cu Muscalii, cum venise și tatăl său la 1806, deși Poarta se grăbise să numească, încă dela 7 Fevruarie, Domn pe Scarlat Calimah⁸³.

Nici Ipsilante nu venea cu Muscalii, nici Tudor nu avea gând să taie pe boieri; adevărul adevărat este că unul cugeta să-și desrobească țara de sub jugul Musulmanilor și celălalt voia să o scape de Fanarioți și de ciocoi; și unul și altul credeau în ajutorul și în protecțiunea Rusiei.

Imprejurările politice din afară pe de o parte, necapacitatea și îngâmfarea lui Ipsilante pe de alta, au făcut ca lucrurile să ia un alt drum și acești doi căpitani să devie vrăjmași de moarte.

Prădăciunile și jafurile oamenilor cu care veneau și Tudor și Ipsilante spre București speriasse într'atât pe bieții

81. locotenența domnească.

82. consilierul de Stat A. Pini, consulul general rus din București.

83. Domn până în lunie 1821 (vezi și nota 55).

locuitori, încât fugeau toți în toate părțile dinaintea zavergiilor și a pandurilor, ca dinaintea unor inimi cruzi și barbari; familiile avute treceau în Transilvania, în Bucovina și în Basarabia, iar săracii se ascundeau cum puteau la apropierea lor și așteptau pe Turci ca pe niște salvatori. Starea țării era de jale, măsurile aspre, și chiar crude, luate de Tudor în contra jăfuitorilor nu puteau să aducă niciun remediu, căci pandurii lui aveau dinaintea lor exemple desfrânate ale zavergiilor. Tudor aștepta să vadă pe Ipsilante trecând Dunărea, iar Sava și Olimpie, șefii armăuțimii eteriste, și zavergii îl chemau în București, făgăduindu-i unul Giurgiu și celălalt Ada-Calè⁸⁴, și Mitropolitul dela Filipopol îl asigura că-i dă 15000 de Bulgari. Ipsilante, după toate aceste făgăduieli, credea să găsească de-a-gata o armată organizată și disciplinată, pe care nu avea decât s'o comande pe câmpul de bătaie. Astfel legănat de visuri frumoase, iese pe furiș din Kișinov, întovărășit de câțiva amici, trece Prutul în noaptea de 22 Februarie 1821, trage în Iași la casa cneazului Gheorghie Cantacuzino, aleargă la Iacovache Rizu⁸⁵, unde întâlnește pe Mihai Vodă Suțu, pune pe boieri să iscălească o petițiune către împăratul Alexandru, cerându-i protecțiunea Rusiei pentru țara Moldovei, și expeduește pe cneazul Gheorghie Cantacuzino s'o ducă la Laibach⁸⁶.

În ziua de 26 Februarie, Eteristii și zavergii, adunați în mănăstirea Galata din deal de lângă Iași, pornesc în procesiune cu steagul alb, pe care erau inscripțiunile:

Ἐν τούτῳ νικᾷ⁸⁷

Ἐκ τῆς κόνεως μὲν ἀναγένομαι⁸⁸

84. insula din Dunăre, în fața Vârciorovei.

85. ministrul Domnitorului; înfocat eterist.

86. fostă capitală a Carintiei. E. de Triest. Pe r. Sava. Azi Ljubljana, în Jugoslavia. Din Ianuarie, până în Mai 1821, s'a ținut acolo un congres al mai multor Suverani din Europa, printre care și împărații Austriei și Rusiei, — hotărîndu-se întărirea absolutismului și înăbușirea oricărei mișcări revoluționare în statele acelor Suverani.

87. Cu acest semn vei birui (nota lui I. Ghica).

88. Renasc din cenușa mea. (nota lui I. Ghica).

cu crucea și cu fenixul⁸⁹ ieșind din flăcări; fac rugăciune în biserica Trisfetitele⁹⁰ și pornesc spre București. Pe strade se citește proclamațiunea lui Ipsilante, prin care face cunoscut că s'a sculat pentru liberarea Greciei și că trece în Turcia ca să combată pe inamic. Lasă pentru paza lașului și a Domnului pe Duca și pe Pendedeca și el pornește cu 7500 de oameni în contra Turcilor.

Din nenorocire, răscularea Grecilor începe cu jefuirea a 600000 de lei dela bancherul Pavel Andrei și cu măcelul a 80 de Turci, care, urmăriți de Arnăuți, se refugiase în biserica dela Golia.

Moldova era pusă la discrețiunea Eteriei, căci Mihai Suțu numise din vreme pe tânărul Niculache Rosnovanu visternic mare⁹¹. Slujba care pe-atunci se da boierilor celor mai maturi și mai experimentați se dăduse acestui tânăr, fiindcă el fusese inițiat în Eterie, încă la Paris fiind, de grecul Minas Minaid, bibliotecar la Institutul Franței.

Mersul lui Ipsilante spre București a fost un adevărat marș triumfal, pretutindeni îi ies înaintea corpurilor armate care i se închină și se pun sub comanda lui; la Focșani este întâmpinat de 340 de tineri greci, cei mai mulți studenți din școala dela București, floarea tinerimii, cu care formează „legiunea sacră” (ἱερός λόγος).

La Ploești însă îl ajung știrile rele: împăratul nu voise să primească în audiență pe Cneazul Cantacuzino la Laidach, ordonase ca atât generalul Ipsilante, precum și colonelul Cantacuzino, să fie șterși din controalele armatei rusești, și trimisese lui Strogonof la Constantinopol instrucțiuni strașnice în contra eteriștilor și asigurări de amicie Sultanului, declarând că nu susține nici pe eteriști, nici răscularea Grecilor, pe care o dezaproba. Tot acolo află că Mitropolitul dela Nicopol, care îi promitea 15000

89. pasăre fabuloasă despre care se credea că renaște din cenușa ei.

90. vestita biserică Trei-Ierarhi din Iași; ctitor Vasile Lupu.

91. ministru de finanțe.

de Bulgari, fusese spânzurat de Turci și că Vladimirescu se pusese în relație cu guvernorii fortărețelor Dunării⁹².

Pozițiunea lui Ipsilante devenea critică și el începe a se gândi să treacă Dunărea, ca să ajungă în Grecia, urmând linia munților Bulgariei; dar Sava, Olimpie, Farmache se împotrivesc la acest proiect, așa că el se hotărăște să rămâie în Principate și să primească lupta cu Turcii, luând drept bază de operațiune Ploești, Târgoviștea și Pitești; dar descurajarea a pătruns în inimile zavergiilor prin știrile dela Laibach, și răscularea Grecilor își pierduse toate simpatiile și tot prestigiul prin purtarea lor vătămătoare și spăimântătoare. Arnăuții deșertau lagărul și se formau în bande de tâlhari.

Ipsilante crezu că va ridica moralul soldaților săi aducându-i spre București, și veni de-și puse ordia la Colentina. La 25 Martie intră triumfal în București, trage la casa Belului⁹³, fosta locuință a Văcăreștilor⁹⁴, face o rugăciune în capela din fundul curții și, după un discurs înfocat al tânărului Dumitrache Suțu Chiabap, fratele poetului Alexandru Suțu, oștirea face o primblare pe stradele principale cântând marsilieza lui Riga:

Φίλοι μου συμπатριώται
 Δούλοι ν' αμείβα ὡς πότε
 Τῶν ἀγρίων Μουσουλμάνων
 Τῇς Ἑλλάδος τῶν τυράννων ?⁹⁵

se întorc la casa Belu și înfig steagul în poartă strigând:

Așa și la Porțile Bizanțului !

92. fortărețe turcești (Brăila, Silistra, Giurgiu etc.).

93. azi palatul Casei de Economie și Cecuri poștale (C.E.C.), în rând cu palatul Casei de Depuneri și Consemnațiuni.

94. a lui Ienăchiță Văcărescu (s. XVIII).

95. *Iubiții mei compatrioți,
 Până când să răbdăm
 Pe cruzii Musulmani,
 Pe tiranii Eladei ?*

A doua zi, Mitropolitul Dionisie Lupu⁹⁶ se prezintă cu boierii la acest generalisim, arătându-i suferințele țării din cauza jafurilor și exceselor zavergiilor și-l roagă să puie capăt unei asemenea stări de lucruri. Ipsilante îi asigură că va lua toate măsurile și le anunță că pornește spre Târgoviște, zicându-le și lor să se retragă la Câmpulung.

Știrea dezaprobării împăratului Alexandru, comunicată Domnului Tudor și boierilor de cancelarul consulatului austriac Udrischi, îi face să trimită la Silistra-Valeși⁹⁷, Beglerbegul⁹⁸ Rumeliei, să-l asigure că Românii erau supuși credincioși ai Sultanului și că țara se răsculase nu în contra Porții, ci în contra Fanarioților și în contra asupritorilor, ciocoilor și Grecilor.

Pe la începutul lui Aprilie, amândouă corpurile, și al Grecilor și al Românilor, se aflau în București cu șefii lor; anarhia era la culme; șefii se urau și se pismuiau între dânsii; amândoi, și Tudor și Ipsilante, porunceau, orânduiau în slujbe și ridicau dări; jaf în visterie⁹⁹, jaf în casele particularilor. Zaverгии și pandurii vindeau ziua în amiaza mare pe strade șaluri, scule și argintării furate și jefuite de pe la boieri și neguțători. Măsurile aspre luate de Tudor nu aveau alt efect decât să irite și să nemulțumească pe unii din comandanți în contra lui, făcându-i să râvnească la libertatea de plească¹⁰⁰ de care se bucurau în prezent căpitaniii din oștirea lui Ipsilante.

Decepțiunea lui Tudor era mare: în loc de a-și vedea țara liberă de Fanarioți și de ciocoi, o vedea prada tâlhărilor și jafurilor zavergiilor. În explicările ce are cu Ipsilante, îi cere îndeplinirea angajamentelor sale, sfătuindu-l

96. însemnat mitropolit muntean, 1819—1823; fugăr în Ardeal în timpul revoluției, din pricina iscăliturii memoriilor către Poartă ale lui Tudor Vladimirescu.

97. valiul, guvernatorul turcesc al Silistrei.

98. (turc. *begler-begi*) și *bejler bej*) pașă cu trei tuiuri, guvernator; erau în imperiu numai trei: al Rumeliei, al Anatoliei și al Damascului.

99. în casa, în finanțele Statului.

100. (slav. *pleačka*) jaf, pradă.

să treacă Dunărea. Ipsilante, temându-se de Turci, care se găteau să intre în țară, precum și de Tudor, pe care îl bănuia de a fi înțeles cu Pașa dela Silistra, își împarte oștirea în patru corpuri și pornește să ocupe Ploestii, Târgoviștea și Piteștii, lăsând pe Sava la paza și apărarea Bucureștilor, dar mai cu deosebire ca să supravegheze mișcările și faptele lui Tudor.

După pornirea lui Ipsilante, sosesc în București trei comisari turci, trimiși să se asigure de veracitatea arățărilor lui Tudor. Ei se întorc la Silistra, încântați de cele ce văzuse și de primirea ce li se făcuse de popor, dar cer dela comandantul trupelor românești să curețe țara de zaverгии și de eteriști.

În părțile grecești răscularea lua un caracter din ce în ce mai grav: Epirul, Tesalia, Peloponezul și insulele Arhipelagului se ridicau la arme unele după altele și luptau vitejește pe mare și pe uscat. Însă ceea ce preocupa mai mult pe guvernul otoman, era cele ce se petreceau la noi în țară. Căci, deși împăratul Alexandru dăduse suveranilor adunați la Laibach cele mai solemne asigurări despre dorința sa de a menține pacea, deși se pronunțase într'un mod categoric în contra Grecilor revoluționari de pretutindeni, deși ambasadorul rusesc exprima pe toată ziua sentimentele de amicie și de simpatie din partea împăratului pentru Sultanul, cu toate acestea cabinetul din St. Petersburg se împotriva la orice măsuri armate ce voia Poarta să ia pentru a înnăbuși răscularea lui Ipsilante, sau cerea cel puțin ca ocupațiunea Principatelor să se facă într'un mod simultan, cum s'a făcut bunăoară la 1848, când România a fost ocupată totodată de corpul lui Omerpașa¹⁰¹ și al generalului Lüders¹⁰². Astfel ordinele date oști-

101. = Mihail Latas s. Lateș (1806—1871), însemnat general turc; Croat de obârșie, turcit; căpetenie a armatei turcești de ocupație a țărilor românești în 1848; comandant al armatei turcești în războiul Crimeii 1855—6; un frate al lui, Lateș, fost profesor în Moldova.

102. Alexandru Nicolaevici Lüders (1798—1874), general rus în armata de ocupație dela 1848; a luat parte la înnăbușirea revoluției maghiare din Transilvania 1849, la războiul Crimeii, 1855—6.

rilor turcești să intre în Principate erau revocate a doua zi, după cererea și stăruința baronului Strogonof. Și Ipsilante putea înainta în tihnă, precum am văzut, nesupărat de nimeni, așa cum a înaintat și generalul Cernaieff la 1876 în Serbia.

Pe la Mai însă, ambasadorul rusesc, rupând relațiunile sale cu Poarta și părăsind Constantinopolul din cauza decapitării patriarhului ecumenic și a cruzimelor făcute în contra Grecilor, n'a mai avut cine să se opuiască la ocupațiunea Principatelor; atunci s'a dat ordine lui Silistra-Valesi, Beglerbegului Rumeliei, Selim-pașa, să trimită oștire, ca să potolească cât mai în grabă răscoala din Valahia și Moldova. Acest guvernor general pornește pe Cara-Muștafa, kehaiaua¹⁰³ sa, cu un corp de 10000 de Turci, Cazaci, Zaporojeni¹⁰⁴, Tătari și Manafi¹⁰⁵ să ocupe Bucureștii, pe Iusuf-pașa l-a trimes la Galați cu 6000 de oameni, să se suie în sus pe Prut spre Iași, și pe Hagi Ahmet Aga l-a pornit cu 5000 de Turci dela Vidin, să apuce pe valea Oltului.

Îndată ce sosește Kehaja Beg cu oștirea sa la Afumați¹⁰⁶, Sava părăsește Bucureștii și pornește spre Târgoviște, unde se afla Ipsilant.

Numai atunci a înțeles Tudor perfidia Grecilor, atunci a văzut că scopul lor era să-l lase singur în contra Turcilor, atunci a părăsit și el capitala pornind pe la Bolintin¹⁰⁷ spre Pitești.

Până într'atât s'a demascat Ipsilant, încât căpitanul Iordache i-a trimes răspuns că, de va merge mai departe, îl va găsi în cale, gata a-l combate. Dar Tudor nesocotește amenințările și-și urmează drumul.

103 (turc. *kjahja*) intendentul.

104. cazaci din Ukraina, din Ostroavele Niprului și de pe țărmurile Mării de Azov.

105. «Cârjalii», soldați ai lui Manah Ibraim, pașă în Vidin.

106. comună rurală, 15 km. NE. București.

107. comună rurală în județul Ilfov, la 20 km. V. București.

Din nenorocire, armata pandurilor nu mai era ceea ce fusese la început, ea se demoralizase în contactul de două luni cu zavergiii. Nesupunerea pusese pe comandantul lor în trista pozițiune de a ordona mai multe execuțiuni capitale chiar asupra unora din căpitani, între care și căpitantul Urdăreanu, strășnicie care foarte mult a indispus în contra lui mai cu deosebire pe Macedonschi și pe Prodan¹⁰⁸.

Ajungând la Golești, lângă Pitești, Tudor găsește pe Iordache și pe Farmache instalați acolo cu arnăuțimea lor, dar în loc de a i se împotrivi, cum se lăudaseră, îl primesc cu amicie și cu onorurile cuvenite, își închină steagurile unii altora, se ospătează împreună și eteriștii cedează Românilor, retrăgându-se la Pitești.

Dar zilele lui Tudor erau numărate, numai planul se schimbase: fusese franc și voinicesc; acum devenise mișelesc.

Iusuf-pașa din Brăila trecuse la Galați, gonise pe Arnăuți din oraș și înainta cu 4500 de Turci spre Iași, urmând malul drept al Prutului, împingând tot în sus pe cneazul Gheorghe Cantacuzino până la Sculeni, unde-l silește să primească lupta; după o mică și slabă împotrivire, oamenii comandați de cneazul sunt siliți să treacă Prutul și să fugă în Basarabia. Pendedeca urmează exemplul cneazului, fără a face cea mai mică împotrivire, numai Atanasie Maurotalasitul cu 500 de arnăuți se luptă voinicește cu toată armata turcească până la cel din urmă om.

Iusuf-pașa victorios ocupă Iașul, de unde Mihai-Vodă Suțu fugise cu două zile mai înainte și trecuse Prutul.

Cele ce se petreceau în Valahia erau mult mai grave. Acolo Kehaja Beg, după ce ocupase Bucureștii, porni cu oștirea lui spre Târgoviște. Ipsilant credea pe Tudor în-

108. căpitani de încredere ai lui Tudor Vladimirescu.

teles cu Turcii și căuta să-i răpuie viața. În perfidul său proiect, avea chiar pe unii din căpitanii pandurilor. Iată planul adoptat pentru îndeplinirea crimei.

În ziua de Sf. Constantin, Olimpie sosește la Golești cu o mică escortă de arnăuți, zicând că era chemat la Târgoviște, ca să se înțeleagă cu Ipsilante despre planul de campanie ce trebuia să adopte. Se așază cu amicii în chioșc, vorbește mult și prieteneste, până ce Olimpie izbutește a convinge pe Tudor să meargă să asiste și el la acel consiliu de războiu, făgăduind intervențiunea sa și a tuturor amicilor ca să facă să dispară bănuielile și animozitățile dintre dânsul și Ipsilante. Unii din căpitanii lui Tudor susțin cu căldură propunerea lui Olimpie, și lealul Român, cu toate cuvintele ce avea de a fi în cea mai mare rezervă cu eteriștii, se lasă să se înduplece și pornește cu Olimpie spre Târgoviște, fără a lua cea mai mică pază cu dânsul.

Abia ieșiți din ochii pandurilor, când ajung în dreptul văilor dela Leurdeni¹⁰⁹, le iese înainte Orfano cu trei sute de arnăuți, care stau ascunși, le taie drumul, îi înconjoară, se năpustesc asupra lui Tudor, îi pun în fiare mâinile și picioarele și-l duc în tabăra lui Ipsilante, unde-l aștepta Caravia, Cavaleropolo și Granowski, ca să-l judece. În câteva minute i se hotărăște osânda și e luat de doi tâlhari, care-l duc la iazul morii de lângă grădina lui Giar-doglu din Târgoviște. Acolo a fost asasinat mișelește eroul revoluției române dela 1821. Aceasta a fost în ziua de 27 Mai 1821.

Dacă știrea morții lui Tudor a putut mulțumi pe Greci și pe doi sau trei căpitani de panduri, Românii s'au simțit loviți în afecțiunile, în speranțele și în demnitatea lor. Pandurii aveau pe șeful lor și Românii toți îl numeau *Domnul Tudor* și-l considerau ca pe adevăratul Domn al Țării Românești.

109. comună la cca. 13 km. SE. de Golești-Muscel.

Eteriști (Zavergii)
(Giön)

Alexandru Ipsilanti
(Patrașcanu)

Alexandru I al Rusiei
(Patrașcanu)

Tudor Vladimirescu
(*Patraşcanu*)

Steagul lui Tudor
(Patrașcanu)

Disparațiunea șefului a fost semnalul desfacerii oștirii românești; soldații n'au mai voit să urmeze nici pe Prodan, nici pe Macedonschi; și afară de pandurii din ceata lui Solomon, care se luptau voinicește cu Turcii în Mehedintzi, și afară de două sau trei sute, care, atrași de jafuri și de hoții, s'au dus la zaverгии, toți cei care compuneau lagărul dela Golești s'au retras pe la casele lor.

Kehaja Beg pornise din București cu 8000 de Turci, în două coloane, pe valea Dâmboviței și pe valea Colentinei. Ajunși aproape de Nucet¹¹⁰, se găsesc față în față cu trupa lui Colocotroni așezată în ordine de bătaie. Ipsilante trimisese acolo pe Duca și pe Orfano, ca să susție pe Colocotroni, cu ordin ca unul să atace pe Turci în coastă și celălalt pe la spate; iar Ipsilante, sosind în timpul luptei, să cadă asupra centrului și să distrugă armata turcească. Planul însă nu izbutește, din cauză că Duca, neputând rezista atacului cavaleriei lui Tahir-aga, se pune pe fugă, sperie pe celelalte trupe grecești ale lui Orfano și Colocotroni, care se retrag și ajung în dezordine la Văcărești¹¹¹, unde era Ipsilante cu trupele lui.

Astfel înfrântă, armata grecească pornește spre Slatina, ca să ție valea Oltului în contra lui Hagi Ahmet-aga, venit cu oștire din Vidin. Caravia, care comanda avangarda compusă de arnăuți, întâlnind din jos de Drăgășani¹¹² o coloană de Turci, care înainta spre oraș, are nesocotința s'o atace; dar îndată ce se încordează lupta, Turcii, care se aflau în Drăgășani în număr de 2000, dau foc orașului, aleargă în contra lui Caravia și-l înconjoară. Ipsilant, înștiințat în Slatina¹¹³ de pozițiunea critică în care se află

110. comună la 20 km. S.S.E. de Târgoviște.

111. comună în jud. Dâmbovița, la 10 km. N.N.V. de Nucet.

112. orașel în jud. Vâlcea, la 50 km. S. R.-Vâlcea, pe Olt.

113. capitala județului Olt, pe malul stâng al Oltului; 35 km. între Slatina și Drăgășani.

avangarda sa, pornește pe fratele său Nicolae și pe Olimpie cu 5000 de infanteriști, 2500 cavalerie și 5 tunuri. Caravia, cum vede că-i vine în ajutor, ia curaj, atacă pe Carafefzi cu 8000 de zaverzii călăreți. Turcii rezistă atacului și se năpustesc asupra unei coloane după deal, o rostogolesc și o distrug cu desăvârșire: erau eroicii și nenorociții *Ierolochiți*¹¹⁴, în număr de 350.

Intr'acea luptă crâncenă au căzut glorios tinerii greci cei mai distinși: Dimitrie Suțu, fratele poetului Alexandru Kiabap; Draculi; Andronic și Luca; cei patru căpitani ai legiunii sacre; acolo a căzut M. Suțu, fratele lui Costache Suțu (Suțicu) și al doamnei Mavru¹¹⁵, acolo au căzut într'un cuvânt toți ofițerii și toți soldații acelei nemuritoare legiuni.

În timpul luptei, Ipsilante a stat neclintit în Slatina cu 2000 de oameni călări, oprit — se zice — de ploaie și de drum rău.

În urma catastrofei dela Drăgășani n'a mai rămas din armata grecească decât cete izolate, fără nicio coeziune între dânsule, rătăcind prin văi și prin munți, care încotro putea, urmărite cu sulița în coastă de călărimea turcească.

Ipsilante, aflând că Sava și Ghencea împreună cu Mihail, cu Kiuciuc Ciolac și cu toată trupa lor se închinase lui Tahir-Aga și că fusese trimiși cu Șericoglu în goana zavergiilor, pierde orice speranță, se îndreptează spre Turnu-Roșu și trece în Transilvania.

Din vama Sibiului datează el faimosul ordin de zi pe armată, o adevărată imprecățiune în contra zavergiilor și o laudă meritată pentru vitejia și patriotismul nenorociților Ierolochiți. Ipsilante spera să meargă la Hamburg, ca

114. soldați ai legiunii sacre.

115. soția generalului Nicolae Mavros, (1782—1868), numismat; soacra lui Ion Ghica?

să se imbarce să se ducă în Grecia, să ia parte la luptă; dar arestat la Mohaci¹¹⁶ de Austriaci, după trei ani de detențiune și de boală, l-a ajuns moartea la Theresienstadt¹¹⁷.

Farmache¹¹⁸, scăpat din încunjurarea lui Bimbașa Sava¹¹⁹, izbutise a-și forma un corp de 800 de arnăuți și apucase în munți, dar urmărit de aproape de 1500 de Turci, s'a refugiat în mănăstirea Secu¹²⁰, unde a ținut în contra unei trupe de 2000 de vrăjmași până în mijlocul lui Septemvrie, când, înșelat de făgăduielile Turcilor, s'a predat. Acolo a fost prins Olimpie și amândoi au fost executați fără milă.

Cu căderea acestor doi bravi căpitani a dispărut orice armă de luptă în Principate.

Deși Sava și Ghencea, care acum făceau parte din armata turcească, erau cei mai zeloși în goana eteriștilor, tăind și spânzurând fără cruțare, totuși Kehaja-Beg nu avea încredere într'înșii.

Intr'o zi de paradă la curtea generalisimului turc, Bimbașa Sava, voind să intre în odaie la Kehaja-Beg, Turcii trag cu pistoale asupra lui și a lui Ghencea, le sboară capetele și le primblă pe strade înfipite în sulite. Turcii alergau în toate părțile în goana zavergiilor, la tot pasul erau capete înfipite și trupuri puse în țeapă. Multă lume nevinovată a pierit, până ce un Oltean turcit, amic a lui Tahir Aga, a găsit o formulă prin care să distingă pe Români. Omului bănuit i se propunea să zică:

Retevei¹²¹ de tei, pe miriște de mei

116. cetate istorică în Ungaria; 90 km. V. Szegedin, pe Dunăre.

117. oraș în Boemia.

118. căpetenie eteristă.

119. căpetenia Arnăuților din armata lui Ipsilante. Trecând în partea Turcilor, duse o vieață destrăbălată, rămasă de pomină. A pierit tăiat de Turci în București.

120. mănăstire de călugări în jud. Neamț, unde se păstrează încă vie amintirea măcelului făcut de Turci în boierii și eteriști care se adăpostiseră acolo

121. băț, băta.

Se zice că zavergiiii, cei mai mulți Slavi, pronunțau:

Retevela tela pe miriștela mela

iar Grecii:

*Reðevea ða ðea pa miriști ða mea*¹²²

Când Olteanul zicea *Kes*, capul și sbura¹²³.

Pe strade Turcii dădeau desghinuri cu caii, aruncând giritul¹²⁴ în capete înfipite pe la porțile curților.

Pentru menținerea ordinei, Kehaja Beg în Valahia și Iusuf Pașa în Moldova orânduise în fiecare plasă câte un beșliu¹²⁵ cu 10 neferi¹²⁶, în orașele principale câte un Beșli-Aga¹²⁷ cu 50 de neferi, și la Iași și București câte un Baș Beșli-Aga¹²⁸ cu câte 200 de neferi; poliția toată era în mâna acestor Turci. Cât pentru administrațiune, Turcii au trimis la Brașov și la Sibiiu, să invite pe boierii refugiați ca să vie în țară.

Această stare de lucruri a durat până în primăvara anului 1822, când au fost înștiințați boierii că Poarta, dorind să cunoască păsurile țării, cerea să se trimită la Constantinopol o deputațiune cu care Guvernul Otoman să se poată înțelege. În deputațiunile trimise dela Iași și dela

122. «În Iași asemenea, o anecdotă răspândită spune că toți cei suspecti de a fi Greci erau chemați pe câmpia dela Frumoasa și că trebuia să rostească fraza : *Ciriteiu de teiu pe miriște de meiu*. Cel care zicea *țiritelela tela pe miristela mela* era executat la moment. Dela o vreme, văzându-se că Grecii, după multe încercări, izbutesc a roști binișor fraza de mai sus, semnul de recunoaștere se schimba. Grecii trebuiau să zică : *Capră neagră în piatră calcă, piatra crapă în patru, crape capul caprei negre, precum piatra crapă în patru*. Cei întâi Greci, care fusese chemați să rostească această frază nouă, ziceau înspăimântați : *Ma țe piatra, capra, eu știu țeriteiu de teiu...*» (nota lui I. Ghica).

123. sărituri.

124. sulița grea cu care Turcii trag la țintă.

125. (turc. *bešli*) călăraș turc; aici: un fel de șef de jandarmi.

126. (turc. *nefer*) soldați.

127. comandant.

128. comandant-șef.

București era și Ioniță Sandulache Sturza, un coboritor al lui Vlad Țepeș, și Grigorie Dimitrie Ghica, nepot de frate decapitatului Domn Grigorie Alexandru Ghica al Moldovei.

După mai multe conferințe cu Vizirul și cu Reis E-fendi¹²⁹, conferințe care au durat mai bine de două luni, pe la Iulie, sus menționații doi boieri au fost anunțați că sunt numiți Domni: Grigorie Ghica al Valahiei și Ioniță Sturza al Moldovei; și pe la Septembrie ei luau în mână cârma țărilor respective, prin singura voință a Porții de astădată, fără ca Rusia să fi participat la alegerea făcută de Sultanul.

La suirea lor pe tron, Ghica și Sturza au găsit țările sgu-duite până în temelie, jăfuite și sărăcite de bandele de zaverzii, de bașbuzuci¹³⁰, de zaporojeni și de sute de bande de tâlhari răspândiți peste toată țara. Pe de altă parte, boierii rămași în Sibiiu și în Brașov, fie de invidie, fie mișcați de îndemnări străine, urzeau neconținut intrigi și conspirațiuni în contra Domnilor; cei mai îndrăsneți erau cei din Sibiiu, unde se afla și consulul rusesc din București, Pini.

Deși Gavanosoglu, care urmăsea lui Kehaja Beg, nu per-mitea oștirilor de sub comanda sa cea mai mică abatere, dar prezența șefilor militari turci alături cu Domnii țării aducea cea mai mare vătămare autorității domnești; așa, de exemplu, pe o simplă denunțare făcută lui Silistra-Va-lesi în contra boierului Alecache Vilara, a cărui femeie era chiar rudă de aproape, nepoată de soră, lui Grigorie Vodă Ghica, acest boier fusese arestat de Baș-Begli-Aga, pus în fiare și trimis la Eskizara¹³¹, unde a fost deținut mai

129. marele cancelar al Porții; ministru de externe.

130. (turc. *başy-bozûk*) cete neregulate de soldați turci, prădalnice, vestite prin sălbăticiile lor.

131. (= Eskizagara); oraș în Rumelia Orientală, la poalele munți-lor; vezi, pentru Villara, nota 40, *Introducțiune*, p. 6.

mult de doi ani. La Iași, boierul Hasanache, care făcea parte din casa militară a lui Ioniță Sturza, a fost arestat de Kiuciuc-Ahmet-Aga și pus în spânzurătoare, fără măcar a preveni pe Domn, sub cuvânt că acel Hasanache, după ce, creștin fiind, se turcise, s'ar fi întors iar la religia creștinească, ca să scape de pedeapsa de care era amenințat pentru un omor ce săvârșise asupra unui Turc.

Pini conta pe intrigile boierilor opozanți refugiați în Transilvania, sperând o turburare în contra lui Grigorie Ghica mai ales, care să dea un pretext de intervențiune Rusiei. Oștirile stau pe malul Prutului gata a trece în Moldova.

Această purtare a lui Pini, care lucra pe față la o răscoală în țară, neliniștea foarte mult mai cu deosebire pe Englitera și pe Austria, care căutau cu orice preț să împace pe Rusia și să facă să dispară neînțelegerile și nemulțumirile ei contra Porții.

Expedițiunea lui Buluc-bașa Simion, om al Brâncoveanului¹³², fusese nimicită de Magheru, care-l silise să se întoarcă rușinat în Sibiiu, de unde fusese trimis. Se crede că ar fi fost arestat și închis la Alba-Iulia, după cererea lui Vodă Ghica prin Fleisac Akenau¹³³, consulul austriac din București; alții cred că ar fi trecut în Serbia, amestecându-se cu Cârjalii¹³⁴.

Dar din toate încercările boierilor, cea mai serioasă a fost a lui Ghiță Cuțuiu cu Toma Brătianu și cu serdarul Cristu, care adunase 600 de străini voluntari la pasul Vulcan¹³⁵, cu care credeau să ridice pandurii, cum făcuse Vladimirescu; dar ei n'au ținut nici două zile în contra

132. influentul și învățatul boier Grigore Brâncoveanu (mort 1833), candidat, al boierilor opoziționiști aflați în Ardeal, la tronul muntean, în locul lui Grigore Vodă Ghica (1822); tatăl adoptiv al bunichei Anei-Elisabêthe contesă de Noailles (1876–1933), poetă și romancieră franceză.

133. Cavalerul Fleischl de Hackenau, care de altmintrelea protestase energic în 5. IV. 1823, la Domn, împotriva arestării lui Vilara.

134. bande turcești de tâlhari organizate militărește, care pustiau la începutul s. XIX Turcia și țările vasale ei.

135. trecătoare în munții Vulcanului (jud. Gorj).

lui Magheru. La cele dintâi detunături de pușcă au fost părăsiți de oamenii cu care ajunsese aproape de Cozia¹³⁶. Toma Brătianu și cu Cristea au fugit în Petroșani¹³⁷, iar nenorocitul Cuțuiu a căzut cu 20 de tovarăși în puterea lui Magheru, care i-a dus dinaintea Domnului la București. Dați în judecata Divanului, au fost condamnați ca culpabili de înaltă trădare, și Ghiță Cuțuiu, cu doi tovarăși, au fost spânzurați în Târgul de afară¹³⁸, singura executare capitală în tot timpul domniei lui Grigorie Vodă.

După această încercare, care se zice că ar fi costat pe boieri 500.000 de lei, împrumutați de consulul Pini, aceasta, ne mai putând pune temeiul pe vorbele boierilor, văzând influența lor scăzând pe toată ziua și încrederea țărilor în Domni crescând din ce în ce mai mult, lucrurile luând o cale regulată, a părăsit Sibiul, oropsit chiar de guvernul său.

Contele Neselrode¹³⁹ a luat altă cale, ca să ajungă la realizarea scopurilor sale; s'a hotărît să primească bunele oficii ale Engliterei și ale Austriei, sperând să pună încetul cu încetul să cadă toată vina asupra Porții și să dobândească, dacă nu aprobarea Europei, dar să-și asigure cel puțin neutralitatea ei în războiul ce proiecta. La Mai 1823 consimte în sfârșit să transmită ambasadorului englez la Constantinopol, lordului Strangford, o notă în care enumera nemulțumirile ei contra Porții.

Deși, după instalarea Domnilor, partea cea mare a armatei turcești, adusă în țară în contra zavergiilor, se retrăsese în cetățile Dunării și se lăsase numai ca la 4000

136. mănăstirea istorică din jud. Vâlcea (20 km. N. R.-Vâlcea pe Olt); ctitoria lui Mircea cel Bătrân în 1388.

137. comună urbană, centru industrial, în jud. Hunedoara (pe Jiul transilvan; 60 km. N. Tg.-Jiu).

138. azi calea Moșilor.

139. Karl Robert conte de Nesselrode (1780—1862), însemnat diplomat rus; a condus politica externă a Rusiei sub țarii Alexandru I și Nicolae I dela 1816 până la 1856.

de neferi cu beşliii lor, sub comanda a doi Baş-Bişli-aga, unul în Bucureşti şi altul în Iaşi, această ocupaţiune, deşi puţin numeroasă, tot nu putea fi suferită de ţară, şi Rusia se servea de această nemulţumire. În nota dar transmisă lordului Strangford figura în întâiul rând al nemulţumirilor Rusiei în contra Porţii ocupaţiunea armată; în al doilea rând figura numirea Domnilor fără participarea Rusiei la alegerea făcută în persoanele numite.

Lordul Strangford credea în buna credinţă a guvernului rusesc şi era convins că toate manoperele lui Pini erau fără ştirea cabinetului din St. Petersburg şi contrare intenţiunilor împăratului.

La întrevvedere ambasadorului engles cu Reis Efendi, acesta-i răspunde că numirea Domnilor dintre boierii pământeni nu aducea nicio schimbare în sistemul de administraţiune a ţărilor, căci nu se călca niciun tratat, nicio stipulaţiune, căci nicăieri nu era zis ca Domnii să se ia dintre familiile greceşti; cât pentru notificare, zicea că această neîmplinire de formalitate provenise numai din lipsa ambasadorului rusesc dela Constantinopol.

În privinţa beşliilor, Reis-Efendi răspundea că numărul lor nu era cu mult mai mare decât fusese înainte de 1821.

Din partea sa, internunţul¹⁴⁰, Baronul Ottenfeld¹⁴¹, care avea instrucţiuni să ajute din toate puterile acţiunea lordului Strangford, stăruia pe lângă Poartă să facă concesiunile necesare; şi izbutise a îndupleca pe ministrul turc să făgăduiască că va reduce numărul beşliilor la 850 şi că chiar aceştia să fie puşi sub autoritatea directă a Domnilor, cum fusese mai înainte de 1821, şi că va notifica într'un mod oficial numirea lui Grigore Ghica şi a lui Ioniţă Sturza, îndată ce va veni ambasadorul rusesc la Constantinopol şi se vor restabili relaţiunile diplomatice.

140. trimisul austriac.

141. baronul Ottenfels.

În privința Grecilor, nota contelui Neselrod nu făcea nici cea mai mică mențiune, dar, ceva și mai mult, la întrevvederele celor doi împărați la Cernăuți, în Septemvrie 1823, Alexandru exprima un adevărat desgust pentru Greci, din cauza intrigilor și neînțelegerilor dintre dânsii, declară că nu va cere nimic pentru ei și protestă sus și tare în contra intențiunilor ce i se atribuia, că ar voi să aducă turburări și perturbațiuni.

Ca și la Laibach, el zicea că voiește pacea, se arăta furios în contra agentului său Pini pentru încurajările ce da boierilor emigrați, făgăduind că-l va destitui. Faptul urmează cuvintelor și îndată, întors la Petersburg, împăratul ordonă rechemarea lui Pini și înlocuirea lui cu ghibaciul¹⁴² Minciaki¹⁴³.

Față cu Lordul Strangford, adresându-se către contele Neselrod, îl întreabă dacă noul numit era Rus, și răspunzându-i-se că era Italian din statele papale:

„Atât mai bine, îi zice împăratul, îmi pare că acest om este bun pentru postul ce-i încredințez. De mă voiu fi înșelat, îl voiu destitui și pe dânsul, cum am destituit pe Pini. Nu voiu ca agenții mei să se amestece în afacerile Principatelor”.

După asemenea cuvinte și fapte, mari erau speranțele pentru menținerea păcii, încă și mai mare încredere în sinceritatea împăratului Alexandru, deși ținea oștiri grămadite pe malul Prutului.

Noul consul general Minciaki era însărcinat să meargă mai întâi la Constantinopol, să reguleze niște afaceri comerciale cu Poarta, și apoi să treacă la postul său la București.

Ajungând la Tarigrad, Minciaki începe tratările cu Poarta prin nota din 24 Fevruarie 1824, în care, pe lângă cererea de deșertare a Principatelor de trupe turcești, pe lângă

142. istețul, dibaciul.

143. Consilierul de Stat M. Minciaky, consul general rus, fost mai întâi în Moldova; în 1830, prezident al Comisiei din București pentru redactarea Regulamentului Organic.

notificarea formală a numirii Domnilor și a restabilirii stării de lucruri, așa cum erau înainte de răscularea Grecilor, mai cerea ca Poarta, sau să lase liberă navigațiunea Mării Negre pentru corăbiile siciliene, napolitane, sarde și spaniole, sau să le permită a lua, ca mai înainte, bandiera ¹⁴⁴ rusească; și termină cerând, în treacăt, ca Poarta să împace pe Greci, acordându-le respectul religiunii și stabilirea unei stări de lucruri juste și durabile.

Pentru întâia dată Rusia punea cestiunea grecească pe tapet, deși nici vorbă nu fusese despre aceasta în tratativele anterioare cu lordul Strangford; dar Rusia înțelegea că, deși guvernele, atât al Franciei cât și al Engliterei, nu aveau nicio simpatie pentru răscularea Grecilor, dar că dinaintea deșteptării opiniei publice, care din zi în zi se manifesta mai mult în favoarea descendenților lui Pericles și ai lui Leonida, guvernele Europei nu vor putea să nu susție o cerere în favoarea Grecilor. Și în adevăr nu se înșelă, căci, departe de a se opune acestei cereri neașteptate a lui Minciaki, au trebuit să o susție și pe dânsa ca și pe celelalte, sfătuind pe Poartă să formeze trei principate, sub numirile de *Grecia orientală* cu Tesalia, Beoția și Atica; *Grecia occidentală* cu Epirul și Acamania, *Grecia meridională* cu Morea și Candia.

Această soluțiune, deși era un început de desmembrare a imperiului Otoman, dar cel puțin avea avantajul de a fi în aparență o disoluțiune în favoarea naționalităților care compuneau acest imperiu. Dar cum în urmă au ajuns cele trei puteri, Francia, Englitera și Rusia, a consilia darea Moreii lui Mehmet-Ali, pașa de Egipt ¹⁴⁵? Aici se amestecă vederi personale și interesate. Așa de exemplu

144. (fr. *bandière*) steagul.

145. (1769—1849) vice-rege al Egiptului, mare reformator în Egipt; a avut două războaie cu Turcii (1832, 1839); a câștigat dreptul tronului ereditar în Egipt.

Francia lui Carol al X-lea¹⁴⁶ voia încetarea revoluțiunii grecești cu orice preț, pentrucă o considera ca o reproducțiune a revoluțiunii celei mari franceze; era speriată de numele de Carmanoli¹⁴⁷ ce-și dau în insule oamenii partidului cel mai neîmpăcat Turcilor; așa restaurațiunea ajută pe Rusia în ideile de desmembrare a Imperiului Otoman și sfătuește darea Moreii lui Mehmet-Ali, cu speranță să poată pune mâna pe Egipt, când Mehmet-Ali ar fi avut toate puterile sale în Morea.

Englittera și ea, prin considerațiuni de altă natură, ajungea tot la soluțiunea de a se da Morea lui Mehmet-Ali, înțelegând gândirile Franciei și temându-se ca nu cumva, printr'o înțelegere cu Rusia, afară de cooperațiunea ei, să nu-și piardă preponderența ce dobândise în Turcia. Astfel susține ideea Franciei și a Rusiei, pe când pe de altă parte ajută pe Greci cu bani, ca să poată rezista lui Mehmet-Ali, și astfel să slăbească și să ruineze pe acest puternic pașă, încât să nu se mai poată gândi la independența Egiptului.

„Aveți doi inimi, zicea lordul Strangford lui Pertepașa¹⁴⁸: pe Mehmet Ali și pe Grecii revoltați; unul ascuns încă, dar care în curând va ridica și el masca, celălalt care luptă cu succes; puneți pe unul în contra altuia și se vor slăbi și se vor distruge unul prin altul”.

Cât pentru Rusia, orice soluțiune îi era bună, destul să se rupă cât mai mult din imperiul Sultanului.

Astfel, pe căi deosebite, câteșitrele puterile dau Porții un sfat identic și care nu putea să nu placă unui guvern de răzbunare în contra Grecilor. Poarta urmând acestor sfaturi, trimite lui Mehmet-Ali un firman prin care-i conferă pašalâcul Moreii, însărcinându-l să trimită oștire

146. rege 1824—1830.

147. (dela fr. *Carmagnole*, horă revoluționară la 1793).

148. șeful guvernului turcesc.

ca să potolească cu orice preț revolta acelei provincii și punându-i flota la dispozițiune pentru transport de trupe.

În ceea ce privește chestiunea Principatelor, Poarta nici nu ia vreo măsură, nici nu răspunde, încât din zi în zi relațiunile cu Minciaki devin mai acute. Miniștrii Porții, întrebați de reprezentanții puterilor despre starea în care se află acele tratative, răspund cu indiferență că Poarta era hotărâtă să depărteze pe beșlii.

Ibrahim ¹⁴⁹ teribilul Ibrahim, fiul lui Mehmet-Ali, luase comanda trupelor egiptene, debarcase trupe în Morea și începuse operațiunile sale, cu o cruzime care revolta pretutindeni în Europa simțul public. Grecii se luptau vitejește. Condurioti, președintele guvernului Moreii, izbutise, prin trimisii săi Orlando și Lusioti, să ridice 280.000 de lire din împrumutul de 800.000 făcut la Londra; subscripțiuni îi veneau din toate părțile și Byron ¹⁵⁰ pregătea expedițiunea în contra Lepantului ¹⁵¹.

Nu mai rămăsese nicio speranță pentru menținerea păcii; trupele rusești stau gata să intre în Principate, de nu pentru a declara războiu Turcilor, dar cel puțin pentru a ocupa țările dunărene ca o garanție.

Aceasta era starea lucrurilor când, la 3 Decemvrie 1825, sosește la Constantinopol știrea morții împăratului Alexandru ¹⁵² patru zile înainte de a înceta din viață, căci acest monarh a murit la 7 Decemvrie.

Fratele său Nicolae ¹⁵³ îi succedează, dar turburările care au întovărășit moartea împăratului Alexandru și spiritul de revoltă și de conspirațiune, care s'a ivit în armata rusească, înlătura pentru moment temerile unui războiu.

149. Ibrahim Pașa (1789—1848) vestit războinic.

150 George Gordon, lord Byron (1788—1824), cel mai mare poet englez din sec. XIX; în timpul revoluției Grecilor contra Turcilor, el se duse în Grecia și muri la Missolonghi.

151. aproape de Missolonghi; amândouă orașele situate pe țărmul Nord al canalului de Corint.

152. Alexandru I, împăratul Rusiei 1801—1825.

153. Nicolae I, împărat 1825—1855.

Austria și Englitera, profitând de acest răgaz, atât Labzaitern, ambasadorul Austriei la Petersburg, precum și internunțul Ottenfeld, cu lordul Strangford la Constantinopole, lucrează cu stăruință, și în Iunie 1826 dobândește dela Poartă retragerea beșliilor și reducerea lor la numărul de 850, puși sub ordinele directe ale Domnilor, liberarea lui Vilara¹⁵⁴ din închisoarea dela Eskizara și trimiterea de plenipotențieri (murahași) la Akerman¹⁵⁵, ca să trateze și să determine restabilirea de *statu-quo*¹⁵⁶ dinainte de 1821 în Principate. Împăratul Nicolae însă voiește ca mai înainte de întrunirea plenipotențiarilor să existe o înțelegere prealabilă asupra teritoriilor în litigiu din Asia, conformându-se tratatului de București din 1812. Turcii cereau să li se remită Anapa¹⁵⁷, pe care o dețineau Rușii sub cuvânt că ei posedau acest punct încă cu 20 de ani înainte de a face parte din teritoriul Mingreliei¹⁵⁸ și mării Abazii¹⁵⁹, pe când aparținea Georgiei, al cărei principe o cedase Rusiei, până nu recunoscuse încă suveranitatea Porții; pe de altă parte Turcii nu voiau să remită Rusiei Kemholu, Redut-kale și Sukum-kale¹⁶⁰, stipulate în tratatul dela 1812, până ce nu li se va reda Anapa. Înțelegerea s'a făcut la Constantinopole prin stăruința ambasadorilor, și generalul Worontzof¹⁶¹ cu Ribaupierre¹⁶² au fost trimiși la Akerman să trateze cu murahășii¹⁶³ turci.

154. vezi *Introducțiunea*, p. 6 și nota 40, tot acolo; iar mai sus nota 131.

155. Cetatea Albă.

156. «în starea în care» (se afla): restabilirea stării în care Principatele se aflau...

157. port la Marea Neagră, aproape de strâmtoarea spre Marea de Azov.

158. ținut în Caucazia, pe țărmul răsăritean al Mării Negre.

159. *Abhasia*, azi mică republică sovietică în Transcaucasia.

160. localități pe țărmul caucazic al Mării Negre: Redut-kale, N. de Batum; Sukum-kale, N. de Redut-kale.

161. Mihail, prinț-Vorontzof (1782—1856) diplomat și general rus; în 1823, guvernator general al Rusiei noi și al Basarabiei.

162. marchizul de Ribeaupierre (1783—1865), ambasadorul rus dela Constantinopol.

163. plenipotențiarii (tratativele, în Iunie 1826).

În convențiunea încheiată, s'a dat deplină satisfacțiune cererilor Rusiei; între altele s'a stipulat să se dea Principatelor o organizațiune regulată, articolul care a fost izvorul din care au ieșit Regulamentele Organice ce ne-au guvernat până la 1848 și la 1857. Nu s'a zis însă niciun cuvânt în privința Grecilor, și Ribaupierre a fost trimis, îndată după încheierea convenției dela Akerman, ca ambasador la Constantinopol, și Minciaki dus la postul său la București. Acum pacea părea asigurată mai mult decât oricând și orice bănuială de ostilitate dispăruse, când lordul Strangford este rechemat și înlocuit cu un *fellow* (tovarăș) al universității de Cambridge, cu Stratford Canning¹⁶⁴, vărul vestitului liberal George Canning¹⁶⁵. Noul ambasador al Angliei debutase în cariera diplomatică în anul 1807, ca secretar de ambasadă la Constantinople, pe când de abia era de 21 de ani, de unde apoi fusese trimis la Washington. Era un entuziast al cauzei Grecilor, plin de suvenirile nemuritoare ale clasicității și antichităților eline. Tânărul ambasador aducea cu dânsul convenția încheiată la Londra între Franția, Rusia și Anglittera, privitoare la Grecia.

Deși puterile se înțelesese la Laibach și declarase că afacerea greacă era o chestiune cu totul de administrațiune interioară, în care nimeni nu avea dreptul să se amestece, acum însă voiau să intervie și să intervie cu forța, căci se stipulase în convenția dela Londra că flotele combinate vor merge în apele Greciei să oprească cruzimile ce se comiteau de trupele egiptene. Poarta, refuzând de a da satisfacțiune cererilor ambasadurilor celor trei puteri contractante, Stratford Canning părăsește Constan-

---

164. (1786—1880) diplomat englez de mare prestigiu; ambasador la Constantinopol 1824—1829, 1842—1858.

165. (1770—1827) om de Stat englez, unul din promotorii liberului schimb.

tinopolul, se retrage la Poros¹⁶⁶, unde-l urmează mai în urmă ambasadorul Latour-Maubourg¹⁶⁷ și Ribaupierre. Guvernul revoluționar grecesc se transportase la Nauplea¹⁶⁸, flotele sunt chemate și consecința acestei acțiuni a fost oprirea debarcării de nouă trupe egiptene și distrugerea flotei turcești la Navarin¹⁶⁹. Cine se poate opri de-a năgăsi și aici o asemănare cu cele ce se pregătesc astăzi în Orient?

Deși intențiunea Engliterei n'a fost de a face din refuzul Porții o stare de războiu și de ostilități, dar nu era tot astfel și pentru Rusia, căreia îi plăcea să considere Navarinul ca un început de ostilități. Intr'o explicațiune cu Pertef-Pașa, care arăta lui Uszar, însărcinatul rus, obstacolele ce există în Coran de a da chestiunii grecești soluțiunea cerută de Puteri, acesta îi zicea, cu un ton puțin curtean, că este o *incongruitate*¹⁷⁰ de a tot pune înainte legea sfântă a Coranului, — cuvinte la care Pertef-pașa răspunde:

„O cred și eu, căci dacă Creștinii ar ști să aprecieze valoarea acestor argumente și a legii noastre sfinte, s'ar fi făcut de mult musulmani”.

Dela Petersburg, lordul Dudley¹⁷¹ scria că, deși lupta dela Navarin și încetarea relațiunilor diplomatice cu Poarta da drept Rusiei să se considere în stare de războiu cu Turcia, dar că împăratul Nicolae îl asigurase pe cuvântul său de onoare că nu avea de gând să bage trupele sale în Principate; vine însă în urmă circulara Porții din Fevruarie 1828, trimisă tuturor guvernorilor de provincii, în care Rusia este tratată de inamică a Islamului și de instigatoarea insurecțiunii grecești, în urma căreia împă-

166. capitala insulei Poros, la intrarea golfului Egina, în fața Pi-reului (portul Atenei).

167. Marie-Charles-César de Fey, conte de Lâtour-Maubourg (1757—1831) general și om politic francez.

168. oraș în N. golfului Nauplea (Sudul Greciei).

169. port în S. Greciei

170. (fr. *incongruité*) necuviință.

171. reprezentantul Angliei (lordul Dudley Stuart, 1803—1804?).

ratul Nicolae trimite pe Lieven¹⁷² la Londra cu o notă, în care face cunoscut guvernului englez că împăratul se vede provocat prin nouă injurii din partea guvernului Porții și chiar prin acte de ostilitate, precum erau încurajările date Persiei de a nu respecta armistițiul încheiat cu Rusia și obstacolele aduse neconținut navigațiunii în Marea Neagră; și declară că Rusia se consideră de aci înainte în stare de războiu cu Turcia și că va împinge operațiunile militare până ce va dobândi satisfacțiunea pentru ofensele ce i s'au făcut, desăvârșită aplicare a articolelor tratatelor dela Akerman, garanții îndestulătoare în contra obstacolelor navigațiunii rusești în Bosfor și indemnizări de războiu. Mai adaugă nota adusă de Lieven că Rusia se credea obligată prin tratatul dela Londra să dea o soluțiune satisfăcătoare chestiunii grecești.

Guvernul Porții, prin sistemul său nenorocit de temporizare și prin îngâmfarea sa, prin ezitațiunile și imprudențele sale, dăduse Rusiei o aparență de dreptate de a-i declara războiu, și aceasta într'un moment când toată opiniunea în Europa era în contra ei, când se afla cu totul izolată și abandonată la discrețiunea inamicului său.

Acestea erau pozițiunile respective, când în ziua de 7 Mai 1828, oștirile rusești, sub comanda principelui Wittgenstein, trec Prutul la Sculeni și la Reni, ocupă Iașul, înaintează spre București, înconjoară fortărețele de pe malul Dunării; și Wittgenstein¹⁷³ pune mâna pe guvernul Principatelor, numind pe Conte Pahlen, prezident-plenipotent al divanurilor țării¹⁷⁴.

Ion Ghica

172. Cris of Andreevici de Lieven ambasador rus la Londra 1812—1839); soția sa, celebră la Paris și Viena pentru legăturile ei diplomatice, era numită *Sibila Europei*.

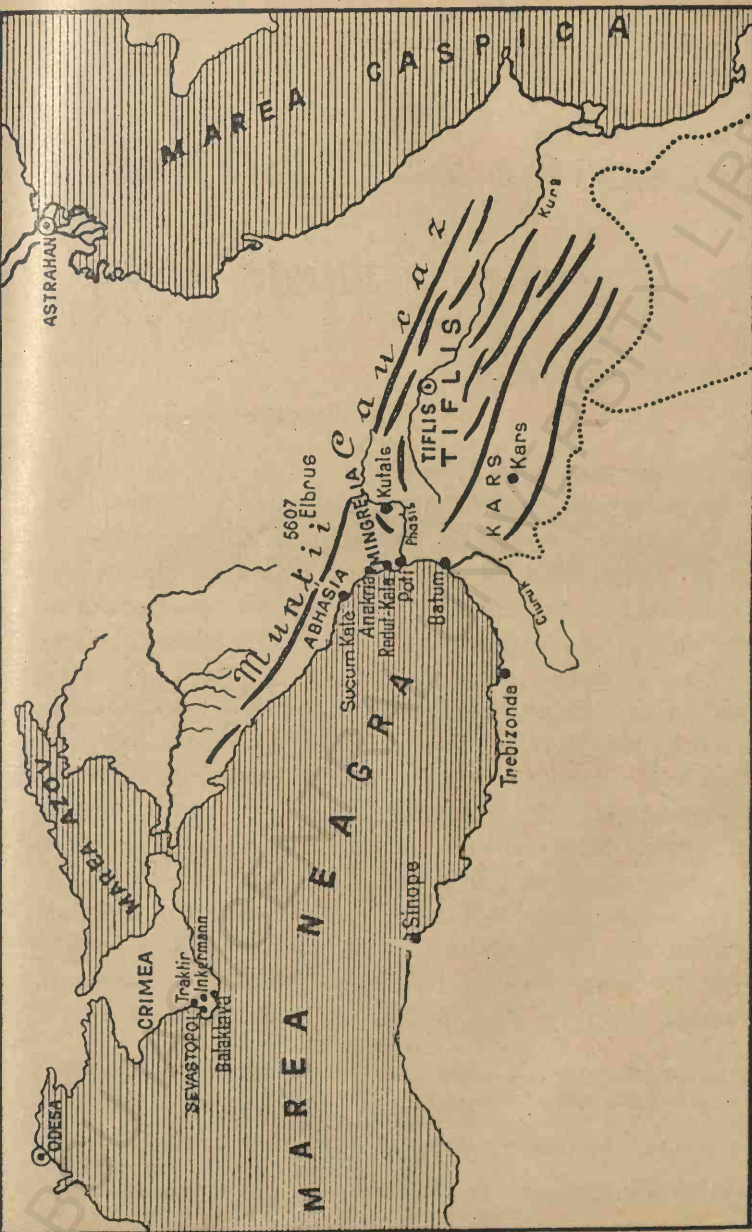
173. Ludovic Adolf Petru principe de Wittgenstein, mareșal, comandant al armatei de ocupațiune a Principatelor în 1828, înlăturând din domnie pe Grigore Ghica și Ion Sandu Sturdza; slab în conducerea războiului, a fost înlocuit 1829 cu Diebici Zabalkansky.

174. Conte Pahlen a guvernat țările române din Februarie 1826, până în Noemvrie 1829. După el a urmat generalul Paul Kisseleff (1829—1834).

Ion Sandu Sturza

Harta Crimell și a Caucazilor

VI¹.

ION GHICA CĂTRE V. ALECSANDRI

LIBERALII DE ALTADATA

Ghergani, Noemvrie 1880.

Iubite amice,

Tu știi, ca și mine, că a fost un timp când trebuia mare îndrăsneală și abnegațiune unui Român, ca să cugete naționalitate și libertate; pentru aceasta îi trebuia mai întâi să renunțe la orice favoare, la orice sollicitudine, la orice dreptate chiar din partea guvernului, să încheie pact cu persecuțiunile, cu exilul și cu proscripțiunea²; să lase orice speranță. Fericit acela care-și putea conserva afecțiunile familiei, căci până acolo mergea goana în contra acelora care îndrăsneau să iasă din rânduri. Acei care se hotărâu să vorbească sau să scrie despre drepturile Românilor, despre viitorul și despre speranțele lor; să pomenească măcar de desființarea robiei, de împroprietărirea clăcășilor³, de încetarea protectoratului⁴, de recuperarea autonomiei, de unirea Moldovei cu Valahia; să critice nedreptățile și prevaricațiunile în justiție și în administrație, trebuiau să se ducă peste țări și peste mări, să se ascundă și să-și schimbe numele, căci altfel se expuneau

1. tipărită în revista *Convorbiri Literare* Nr. 11, 1 Februarie 1881, pg. 407—412, sub titlul CORRESPONDENȚA dintre d-nii Vasile Alecsandri și Ion Ghica, VII; fără dată, fără localitate; în Sumar adaus: *Partidele politice*; în ed. 1884: *Libertatea de altădată și cea de acum*.

2. (fr. *proscription*), surghiunul.

3. a țăranilor care plăteau în muncă, proprietarului moșiei, pământul ce li se da pentru casă și muncă proprie.

4. protectoratului rusesc.

să-și spăsească sentimentele și îndrăsneala în vreo temniță, sau cel puțin în vreo mănăstire. Noi am apucat timpuri grele, pe când Câmpineanu⁵, Mitică Filipescu⁶, Nicolae Bălcescu se pocăiau la Plumbuita⁷, la Snagov⁸, la Mărgineni⁹ și în ocnele dela Telega¹⁰, topindu-și sănătatea și averea.

Acum lucrurile s'au schimbat. A striga pe toate tonurile, cu vreme și fără vreme, din gură și din condeiu: *patrie, libertate, egalitate, independență*; a încredina și a batjocori pe acei care nu trec peste marginile moderațiunii, a bunei-cuviințe și a modestiei, a acuza de trădători pe oamenii cei mai devotați binelui țării, a-i trata în mod ireverențios, a-i lovi și a-i insulta, nu numai că nu este periculos, dar este glorios și chiar bănos. Apoi când învățarea patriotică trece peste fruntarii, peste Carpați sau

---

5. (1798—1860), colonel, fiul lui Scarlat Câmpineanu (mort 1802) și al Luxandrei Căndeasca, cea care, împreună cu fiul ei mai mare, Constantin (mort 1833), a suferit dela domnitorul Mavrogheni exilul la Constantinopol, în vestita Edi-Culé. Fiul mai mic, de care e vorba, a jucat un rol fruntaș în mișcarea națională (politică și culturală) a anilor 1830—1850; — în 1833, înființează *Societatea Filarmonică* împreună cu Ion Eliade și Costache Aristia; în 1834—41 duce, împreună cu patrioți ca Emanuil Băleanu (vezi nota 127, *Scrisoarea IV*, p. 85), Grigore Cantacuzino și Ion Filipescu, o dărză luptă în Adunarea obștească și în afară de ea împotriva strecurării în Regulamentul Organic a articolului adițional care însemna nimicirea autonomiei țării, și împotriva domnitorului Alexandru Ghica (1834—1842); e închis întâi la mănăstirea Mărgineni-Prahova, apoi la Plumbuita.

6. (1808—1843), fiul lui Grigore Filipescu; părtaș mișcării naționale din epoca Regulamentului Organic; închis, în 1841, împreună cu Bălcescu, Eftimie Murgu, Marin Serghiescu și Cezar Boliac.

7. mănăstire la 5 km. de București (la Colentina); ctitorie din sec. XVI; refăcută de Matei Basarab (sec. XVII).

8. mănăstire pe un ostrov al lacului Snagov; N. județului Ilfov, la 40 km. N. București, ctitorie din veacul XIV; cea actuală din veacul XVI, a lui Mircea Ciobanul, Domn 1545—1553, 1557—1559.

9. mănăstire din sec. XV; ctitor Vornicul Drăghici din Mărgineni(?), refăcută sec. XVII de Postelnicul Constantin Cantacuzino și de ginerele său Pană Filipescu; în sec. XIX, loc de surghiun politic, (apoi închisoare obișnuită).

10. jud. Prahova.

peste Hem¹¹, ea dă drepturi netăgăduite la sinecure bine plătite, la misiuni cunoscute sau necunoscute în budget.

Ceea ce era pagubă odinioară, a devenit speculă și profit, și numărul înfocaților crește în proporțiune cu încurajarea ce găsesc și dela public și dela guvern. „Lac să fie, broaște multe”, zice proverbul. Persecutările și invecitivele au rămas partea acelor care nu se suie pe streășină, ca să strige la patriotism, sau care nu se asociază cu acei care practică calomnia și injuria în favoarea vreunui partid colorat¹², și asupra acelor care s'ar mulțumi cu mai puțină ostentațiune, cu mai puțină fanfaronadă și cu ceva mai multă încurajare dată literelor, științei și artelor, ceea ce ne-ar face să aducem și noi contingentul nostru la opera cea mare a civilizațiunii și ne-ar da dreptul la recunoștința națiunilor celor mari, mai mult poate decât vitejia soldaților noștri și sporiri de teritoriu.

Peste douăzeci, cincizeci, o sută de ani poate că s'or găsi publiciști și istorici, care să arate generațiilor viitoare în ce parte a fost mai multă și mai adevărată iubire de țară și să le indice drumul cel adevărat ce trebuie să urmeze; până atunci însă meritul și gloria vor fi partea sbierătorilor și dibacilor, și primejdia este mare.

Patrioții înfocați nu așteaptă judecata istoriei, tari de sprijinul ce găsesc în opinia publică cea amestită și răătăcită și în partizanii ce-și fac prin fel de fel de mijloace, își apropiază toate faptele cele mari și frumoase ale țării, se proclamă oameni mari, își pun lauri pe frunte și cer să fie adorați.

„Revoluția bărbată-miol” zicea o cocoană, când vorbea de revoluția din 1848. Eroul cu mantaua albă¹³ nu voia

11. munții Balcani.

12. în România erau două partide politice: *roșii* (liberalii) și *albi* (conservatorii).

13. = revoluționarul.

să recunoască că acea răsculare, acel strigăt de durere și de indignare al națiunii era opera unei lucrări stăruitoare de mai multe generațiuni. În îngâmfarea lui, credea că înainte de dânsul nimic nu fusese, și data România și românismul numai dela venirea sa. pe pământ. Înainte de dânsul, nici limbă, nici națiune nu exista într'acest colț al lumii; el, lumina și patriotismul; afară de el, numai întuneric și trădare! Își atribuia sieși aproape toate evenimentele politice în general, și revoluția dela 1848 în special; dar, în elasticitatea sa de convicțiuni, trata acel mare și generos act al Românilor de uneltire diavolească ori de câte ori trebile nu-i mergeau bine, și pe unii din articolii programei națiunii îi atribuia unei negre trădări și unei țesături infernale, în care încurca și incrimina pe Românii cei mai ageri, pe aceia a căror viață fusese un sir neîntrerupt de sacrificii și de devotament.

Astăzi partidele strigă în gura mare și fără rușine:

„Noi și numai noi ne iubim țara!”

„Noi și numai noi i-am dat libertate, egalitate, unire, „principe străin și pozițiune politică și independentă!”

„Noi și numai noi am salvat-o de cei răi și de cei „vicieni!”

„Acei care nu cred ca și noi și nu sunt cu noi, sunt „inimici ai Românilor și ai românismului, trădători, vân- „duți Turcului, Ungurului și Englezului!”

„Când guvernul nu este în mâna noastră, toate merg „rău; îndată însă ce norocul ne dă pe mână frânele sta- „tului, atunci într'o clipă, ca prin farmec, lucrurile se „schimbă!”

„Increderea în viitor renaște, spiritele se liniștesc!”

„Securitatea și justiția domnesc pretutindeni!”

„Tot Românul trăiește bine, la țară și în oraș, nesupărat „și nebântuit petrece cu porțile și cu ușile deschise ziua „și noaptea, fără zăvoare la uși și la ferestre, fără pușcă,

„fără pistol, fără temere de foc la clăi, la magazii și la „case!”

„Caii și boii nu se mai îmbolnăvesc, nu se mai fură „din coșare, nici de pe câmp; epizootia intră în gaură de „șarpe, lăcustele fug peste Dunăre, sau sboară pe deasupra Carpaților; spicul grâului crește lung de o palmă și „des ca posderia¹⁴, proștilor și bețivilor le crește mintea, „de poți să-i faci și miniștri, dacă vrei; copiilor le cresc „condeie, ca să ne cânte nouă osanale, și celor care nu „vin în numele nostru să asvârle imprecățiuni și injurii”.

„Românii se înarmează, datoria flotantă se stinge, finanțele prosperă și, mai presus de toate, demnitatea țării „și drapelul național se ridică din umilința în care au fost „târâte de toți acei care nu erau cu noi. Lumea se liniștește „îndată ce Agenția Havas și reporterii anunță Europei că „ne-am suit iar noi la putere”.

„Iscălituri de oameni de toată vârsta, cu sutele și cu „miile mărturisesc prin poște și prin telegraf aceste felicitări, dând grație cerului că iar i-a învrednicit Dumnezeu „să vadă la putere pe oamenii de geniu și pe patrioții cei „mai mari, care realizează aspirațiunile națiunii”.

„Tot ce s'a făcut mare și patriotic s'a făcut de mine și „prin mine”, zicea mai deunăzi o individualitate dibace, „tot ce s'a făcut fără mine, s'a făcut rău și trebuie des- „făcut!”

Fatuitatea¹⁵ facțioșilor¹⁶ și a demagogilor, a albilor¹⁷ și a roșilor¹⁸, este atât de mare și-i orbește pe unii și pe alții până întratăta, încât își atribue lor și numai lor evenimentele care au rezultat din cauze mari și complexe, la care ei au fost cu totul străini.

14. (slav. *pozderiie*) = pusderie: rămășițele care se dau încolo dela melișatul cânepei, inului; pleava.

15. (fr. *fatuité*) înfumurarea.

16. (fr. *factieux*) cărdășișilor.

17. conservatorii.

18. liberalii.

Publicul, crezător și uimit, se închină când unora, când altora; răii și trădătorii de ieri devin geniuri bune și patrioții devotați de a doua zi, până ce iar se întoarce sfera de ies ceilalți d'asupra, încât Românul, ne mai știind la ce sfânt să se închine, își dă numele tuturor admirațiilor și recunoștințelor telegrafice.

Dorința ce are fiecare de a face să se crează despre sine că el și numai el a făcut tot ce este bine, tot ce este mare, trage după dânsa necesitatea de a defăima pe ceilalți, de a înnegri în ochii națiunii tot ce nu este el și a se pune ca singurul capabil, curat și bun. De aici s'a născut școala calomniei și a injuriei, care a adus zizania, ura și desbinarea, o școală ai cărei adepți, pentru a populariza neadevărul și eroarea, nu-și cruță niciun sacrificiu, expresiunile cele mai batjocoritoare curg ca din izvor.

Dacă cineva are nenorocirea de a consilia moderațiunea și modestia, de a pomeni de economii în finanțe, de a zice că progresul și civilizațiunea nu stă în instituțiuni care nu au alt scop și alt rezultat decât de a satisface vanitatea, dacă denunță vreo abatere, sau nu aprobă persecuțiuni nedrepte, conspirații inventate, presupuneri și acuzațiuni infamante, îndată o sută de condeie și mii de limbi tăbărăsc pe dânsul, îl denunță opiniei publice ca vândut străinului, ca om cu inima neagră, inamic al măririi și al gloriei naționale; de va zice cuiva că s'a abătut dela principiile adevărate, dela principiile acele pe care le susținea ieri cu tărie și cu talent și că apăra rețeveiul lui P. T., lui K. și I. G., de unde-l combătea, când era în mâna arhiereului N. S. și a lui T. D.; că astăzi aprobă influența morală în alegeri, influență în contra căreia a tunat și a fulgerat, când era practică de alții, îndată i se răspunde că e paraponisit¹⁹, nebun, că vânează mi-

19. (dela grec. *paráponon*) inciudat, amărit.

nister, că voiește răsturnarea stării de lucruri existentă; i se atribue gratuit infamii și fapte nedemne; și grație bogăției, de oameni de toate specialitățile, se găsesc îndestui care să ateste prin graiu și prin scris că au auzit și au văzut ceea ce n'a existat.

Eu, din parte-mi, convins că în tot ce s'a făcut bun și bine în țară, fiecare la rândul său nu a fost decât un instrument zelos și devotat voinței naționale și că propriul libertății este de a nu se închina la prescripțiunile nedrepte, nici a urma orbește rătăcirilor opiniei, nu am putut fi admiratorul dibacilor și șarlatanilor, nu m'am putut alipi de acei zeificați și de acei care se pun dinaintea poporului ca eroi, pentru că nu am putut da stima și afecțiunea decât acelor care o merită; condeiele cele agere, consacrate partidelor și facțiunilor²⁰ au fost și sunt totdeauna dispuse a mă lovi; scriitorii de asemenea fel abuză de libertatea de care se bucură presa; ceea ce ei afecționează mai mult în polemica lor este de a zice acelor pe care-i atacă că au trădat și că au furat; educațiunea și retorica lor se învoiește foarte bine cu asemenea acuzațiuni, căci ele convin politicei și aspirațiunilor de care sunt conduși; însă, glorie luminelor secolului! nu mai suntem în timpul lui Babilon²¹, pe când calomnia putea omori²², ea nu mai are acea putere; astăzi un om învăluit în onorabilitatea sa poate foarte bine nesocoti acele lovituri; de multe ori ele cad pe capul acelor care se servesc de dânsule.

Starea noastră morală e de îngrijit, dar eu încă tot cred că mai sunt oameni care cugetă și care nu sunt molipsiți de suflarea ciurnoasă a corupțiunii și a invidiei; că

20. (fr. *faction*), clicelor.

21. personajul din *Mariage de Figaro* (comedia lui Beaumarchais, 1732—1799), rămas tipul fărniceului; deviza lui: „Calomniez, calomniez; il en restera toujours quelque chose“, a rămas celebră.

22. vezi nota precedentă.

ei vor ajunge cu timpul la o comunitate de idei politice, bazate pe principii adevărat salutare; am credința că Românii nu pot întârzia de a se grupa unul câte unul în jurul principiilor libertății și ale constituționalismului sincer aplicate; cred în triumful luminii și adevărului. Vine o zi când simțul moral se revoltă, văzând capacitatea, știința și probitatea insultate, principiile moralei și justiției nesocotite și călcate în picioare; vine o zi când se indignează văzând pe guvern că face din administrație și justiție un instrument al patimilor și al luptelor politice, pe favoriții miniștrilor impunând încrederea în guvern cu rețevaiul, aci în numele libertății și al democrației, aci în numele autorității și al bunei ordine.

Credința mea este că va veni curând timpul când Românii vor înțelege că nici libertatea nu este o anarhie, nici legalitatea nu este despotism; și că autoritatea, cu cât este indispensabilă societăților, cu atât ea trebuie să fie mai întărită, făcând-o să derive dela lege, a cărei suveranitate este singurul principiu care poate conduce societățile moderne; și că libertatea, cu cât este mai necesară, cu atât trebuie să fie subordonată rațiunii și științei. Simțul moral nu poate răbda mult timp a vedea pe acei care trebuie să fie auxiliarii cei mai puternici ai civilizațiunii: pe preot, pe învățător și pe învățătoare, pe judecător și pe soldat, întrebuințați ca instrumente politice, ca agenți electorali și de corupțiune; nu poate răbda mult timp să vadă urmându-se în afară o politică reprobă de națiune prin mai multe acte solemne, și să vadă că, sub cuvântul de a se ține sus drapelul național, se alege jocul periculos al întâmplărilor, să ne ducem să compromitem demnitatea noastră, expunându-ne la umilințe și să dăm pe toată ziua ocaziune străinilor de a se amesteca în afacerile noastre din lăuntru și astfel să se inaugureze o eră de ingerență a străinului.

Intr'o societate bine echilibrată, deosebitele ramuri ale trebuințelor naționale trebuie să meargă mână în mână, trebuie ca nici politica să nu fie sacrificată comerțului și industriei, nici literatura și artele să nu fie sacrificate ambițiunii politice și vitejiei. A sacrifica toate interesele politice și vitejiei, nu poate fi, nici măcar în condițiunile cele mai norocite, decât un succes trecător, de care peste câțiva ani de abia mai aduce aminte o inscripțiune săpată în piatră.

Iată o profesiune de credință. Aud strigându-se: „Dar de ce să nu-mi fie și mie permis a avea ambițiunea să contribuesc cu slabele mele mijloace la ceea ce se poate face bun și frumos în țară?”. Nu văd pentru ce m'aș apăra de o pretențiune care nu ar avea nimic de reprehensibil, dar cu toate aceste liniștească-se temerile de îndată. Dacă o asemenea ambițiune nu se lipește astăzi de mine, cauza este că eu știu că, pentru a governa așa cum cred eu că ar trebui guvernată România, pentru a urma cu succes politica pe care o cred eu salutară pentru țară, ar trebui să pot găsi o putere pe care să mă pot răzema. Nu sunt nici destul de naiv, nici atât de presumțios, ca, la vârsta la care am ajuns și cu experiența ce am putut dobândi, să-mi permit a-mi face iluziuni. Nu mi-ar fi iertat a crede că un om care nu se bucură de bunăvoința celor care dispun de încrederea publică și în contra căruia s'au coalizat totdeauna albi cu roșii, poate fi chemat la trebile statului, sau că, chemat fiind, ar putea să se ție îndestul, ca să vadă fructul cugetărilor și ostenelelor sale realizate.

A fi ministru, fără a putea face ceea ce trebuie făcut, ar fi numai satisfacțiunea unei vanități copilărești, care nu poate sătura ambițiunea mea.

Partidele care conduc opinia știu bine că eu nu pot nici linguși patimile și hrăni urile, nici încuraja eresurile și prejudițiile mulțimii, fiindcă știu că, ori de câte ori am avut puterea, nu m'am servit de dânsa ca de un in-

strument de favoare sau de persecuțiune și că nu am căutat a mări acțiunea vreunui partid, ci am lăsat opiniunile să se formeze și să se manifesteze într'un mod liber, sub acțiunea rațiunii. Știu că eu nu mi-am făcut din guvernare un ideal strâmt și tiranic, pe care să-l impun în profitul vreunei secte, sau vreunei coterii, nici nu am persecutat pe vreun partid. Tendințele și aspirațiunile mele au fost totdeauna de a vedea pe oamenii capabili uniți sub drapelul constituțiunii, bine hotărâți a practica și a apăra principiile de politică, de ordine, de libertate și de justiție. Doresc din toate puterile inimii și spiritului meu ca oamenii onești și învățați să se grupeze în jurul ideilor celor bune și raționale, să le susție cu tărie și să le propage prin cuvânt, prin scrieri și prin fapte, căci numai astfel s'ar putea forma conștiința poporului, singurul frâu ce poate opri pe guvernanți de a se abate dela prescripțiunile adevăratelor principii și a nu lăsa loc la credințe greșite, și stricate prin ură și prin patimi. Dorința mea a fost totdeauna de a vedea pe acei care-și iubesc țara legați între dânsii printr'o comunitate de idei și de principii, iar nu prin interese de partid, prin cabale, care nu pot avea alt rezultat decât a face pe Români să păsească din decepțiune în decepțiune și a-i arunca într'un scepticism politic, care poate avea cele mai fatale consecințe.

Conduc de aceste dorințe, cred că fac bine adresându-ți această epistolă urmată de câteva altele, în care îmi propun a trata câteva din principiile care ar trebui să conducă societatea noastră. Le voi trata astfel precum ele sunt înțelese de publiciștii cei mai eminenti ai Europei și asupra cărora astăzi nu mai există între oamenii de știință politică mai multe feluri de a vedea

Ion Ghica.

ION GHICA CATRE V. ALECSANDRI

GENERALUL COLETTI LA 1835

Ghergani, Ghenarie 1881.

Iubite amice,

Îți aduci aminte de întâia noastră întâlnire, sunt acum vreo 45 de ani, la Paris, cam pe la anul 1835? Cinci sau șase Români Munteni din Valahia, cum se zicea pe atunci, locuiam în *rue St. Hyacinthe* cu Niculae Cantacuzino Pașcanu și cu Iancu Filipescu Vulpache. Voi, alți atâția Români Moldoveni, între care și fostul Domn Alecu Cuza, locuiați cu un profesor anume Furnarache² în *rue Notre-Dame des Champs*.

Intr'o duminică, micile noastre cârduri se întâlneau pe Quai Voltaire, și noi și voi mergeam tot spre Champs Élysées. Mentorii noștri se opriră un minut la vorbă. Nu știu cum, nici în ce fel, un Muntean c'un Moldovean, vorbeam fiecare limbăgiul provinciei noastre și ne înțelegeam, parc'am fi vorbit aceeași limbă. Ce revelațiunile Dintr'acel moment nu am mai fost nici Munteni, nici Moldoveni. Eram toți Români!

Mie mi-a căzut parte la braț un tânăr mărunțel, cam de

1. tipărită în revista *Convorbiri Literare*, nr. 12, 1 Martie 1881, pp. 445 — 451, sub titlul *CORRESPONDENȚA dintre d-nii Vasile Alecsandri și Ion Ghica, VIII*; la Sumar, adaus: *Din viața societății de pe la 1835 — 36*; în ed 1884, titlul e numai: *Generalul Coletti*.

2. Filip Furnaraki, grec, pedagog și profesor, pe la începutul s. XIX, în casele boierești moldovene. El a condus la Paris pe Alecsandri, pe Nicolae Docan și pe alți tineri trimeși la studii în Franța.

talie mea, muchelef³ la haine: venghercă⁴ de postav negru cu brandebururi⁵ și cu chiostecuri⁶, pantaloni nohutii⁷ largi de se vedea numai vârful botinei⁸ de lac; jiletca⁹ de catifea vișinie, cu găitan de fir de jur împrejur și mai multe lanțuri de aur la ceasornic. Mi-a spus îndată că era bogat, foarte bogat, și că era conte; observându-i eu că la noi nu existau asemenea titluri de nobilime, el mi-a explicat că se află într'un caz cu totul și cu totul excepțional, că M. S. Vodă îl îmbrăcase cu caftan¹⁰, dându-i rangul de comis¹¹, când era încă în leagăn, și că de când învăța carte se convinsese că rangul de comis este latinescul *Comes—comitis*...¹². Și, ca să-mi dovedească și mai bine dreptul său la acest titlu, mi-a dat cartea sa de vizită, pe care era scris în litere majuscule

MONSIEUR LE COMTE DE...

Lipsea însă armoriile¹³; această lacună provenea numai dintr'un *qui-pro-quo*¹⁴, fiindcă, scriind acasă să i se trimită armoriile familiei, se crezuse că cerea pușca de vânătoare a bătrânului său tată. Explicându-se însă mai bine în urmă, glumețul său frate i-a trimis un desen

3. (turc. *mûkelef*) elegant.

4. (rus. *vengerka*), haină de postav căptușită cu piele și tivită cu piele.

5. (fr. *brandebourgs*) = brandeburguri: găitane.

6. (turc. *köstek*), găitane groase atârănând ca podoabe la haină; șireturi.

7. (dela turc. *nuhüd*), năutii; de colorarea năutului: castanii.

8. ghetiei.

9. vesta.

10. = îl boierise (*caftan* era haina scumpă, lungă până la pământ cu care Vodă îmbrăca pe noul boierit).

11. rang de boierie mai mică, altădată vătaf peste grajdurile domnești.

12. *comis* (grec. *komys*. Lat. *comes—comitem*) fr. *comte*.

13. (fr. *armoiries*), arme, semne simbolice, devize, ale unei familii istorice, unei corporații, unui Stat.

14. (fr. *quiproquo* dela lat. *qui pro quo* = cine drept cine): greșeala de a lua un lucru drept altul.

reprezentând doi morcovi degerați și întrulocați sub o co-roană de pătlăgele.

Tot mergând spre arcul de triumf și discutând cu camaradul meu de braț, căci nu ne prea înțelegeam în istorie, mai ales asupra dimensiunilor zidurilor Babilonului — camaradul pretindea că erau destul de largi ca să poată trece în rând cinci care în fuga mare; eu țineam la trei — ajunseseam dinaintea palatului după Quai d'Orsay, fosta Casă a consiliului de stat din timpul lui Napoleon al III-lea, devenită, prin ajutorul petrolului, un trist suvenir al domniei Comunei din 1871¹⁵. Acea zidire, înfășurată încă în feșele schelelor pe care lucrau meșteri pietrari, părea și mai mare, dominând toată mahalaua ca o namilă. Camaradul, văzându-mă în uimire, cu ochii în sus și cu gura căscată dinaintea acestei zidiri atât de mărețe, îmi zise râzând:

— Ce? N'ai mai văzut astfel de case? Cum? Voi n'aveți în București zidiri așa de mari?

— Dar cred că nici voi nu aveți astfel de palate la Iași, replicai eu.

— Așa! Să vezi tu casa tată-meu; e mult mai mare!

Această iluziune a camaradului m'a costat mai târziu doi sorocoveți¹⁶ și o oară de rătăcire pe stradele capitalei Moldovei, căci voind să-i fac vizită, m'am suit într'o birjă, zicând birjarului să mă ducă la comitele de...

— Dar unde șade? mă întrebă birjarul.

— Casa cea mai mare din Iași, îi răspund.

— Las'că știi; la vistiernicu¹⁷ Rosnovanu, îmi zise birjarul.

15. domnia Comunei a ținut dela 18 Martie 1871, până la 28 Mai 1871.

16. numire ruteană, (*sorokoveci* cit. *sorokoveți* = 40) pentru slanțul austriac (*zwanzig*): sorocovățul valora 40 de parale vechi, sau 1 leu vechiu în sistemul monetar al s. XVIII și XIX, până la 1867, când s'a introdus leul nou = 100 de bani.

17. ministrul de finanțe.

— Nu! O casă mare, mare, mult mai mare.

La aceste cuvinte, birjarul își întoarce capul, uitându-se la mine cu un fel de milă:

— Dar unde ai mai pomenit mata casă mai mare decât a conului Niculachi Rosnovanu ¹⁸?

Știu că tată-tău voia să te facă medic și tu te pusesesi pe chimie; ne întâlneam adeseori sub castanii Luxemburgului și vorbeam de oxigen și hidrogen, dar observasem că de câte ori îți vorbeam de plantele marine din care se scoate iodul, sau de oasele cele mai bogate în fosfor, căscai din toată puterea fălcilor; mai observasem că, vorbind într-o zi de poeziile lui Văcărescu ¹⁹ și recitându-ți una din poeziile iubitului nostru amic Gr. Alexandrescu:

*Culcat p' aste ruine sub care adâncită
E slava strămoșească* ²⁰

ai deschis ochii mari și m'ai întrebat dacă mai știu și altele. Din ziua aceea mi-am zis că n'o să te faci medic.

Câte lucruri s'au petrecut de atunci pe lume și mai ales într'acest colțișor de pământ, care poartă astăzi numele de România, pe care pe atunci nimeni nu-l cunoștea în străinătate nici de nume măcar! Puteam să strigăm cât ne-ar fi luat gura că suntem Români, strănepoți de-ai lui Traian, că nimeni nu ne credea, nu ne asculta, nu ne înțelegea; surda le ziceam că noi eram Valahi și că voi erați Moldoveni; ni se răspundea:

„Va să zică sunteți Muscali? sunteți Turci?” și prin urmare hotărâu că eram Greci, de vreme ce eram schismatici și ne închinam la răsărit; și mai cu ajutorul lui Li-

18. despre acest romantic boier, vezi G. Sion, *Suvenire Contemporane*, București, 1888 (capitolul «Din Tinerețe», XVI, XVII, XIX—XXIV) și Theodor Rășcanu, *Ruginoasa*, pp. 14—55.

19. Iancu Văcărescu (1786—1869).

20. din poezia: *O noapte pe ruinele Târgoviștei*.

chiardopulo, lui Picolo, lui Furnarache, lui Ventura, și voi și noi nu ne puteam cotorosi de numele de Greci. A trecut mult, până când unii din Francezi au consimțit să ne zică *Moldovalacs* și prin abreviație *Moldac*, și să numească principatele *Moldachie* sau *Valavie*. Nu de mult, încă prin timpul domniei lui Alexandru Cuza Vodă, o damă italiană la Turin zicea de un tânăr român, care-i era prezentat de filoromânul Vegezzi Ruscalla ca *Moldovalac*: „come? cosi giovane e già Moldovalacol!” Credea că acest nume era un rang, un cin²¹, Pașă sau Mamamuși!

Intr-o seară doctorul Mihailidi, fostul meu dascăl de elinește în București, un elev al învățatului Neofit Duca, doctor în medicină pe când eu dobândeam gradul de baccalaureat, mă duce într-o serată la vestita filelina d-na de Champy, sora colonelului Favier, unul din cei mai mari luptători pentru independența Greciei. Acolo am întâlnit pe academicianul Patin²², profesor la Sorbona, care cu câteva zile mai înainte mă examinase de limba elină și-mi dedese o bilă albă numai și numai pentrucă, citind pasajul ce-mi indicase din Xenofon²³, pronunșasem:

Ἐπεὶ δὲ ἡρηντο ἡμέρα δὲ σχεδοὶ ἡμεραι καὶ εἰς...²⁴

în loc de a ceti:

Epeî dè erento emerà te schedoû ipefaïne caî eîs²⁵...

Cu toată ardoarea ce am pus, explicându-i că nu sunt Grec și că eram de neam latin, spunându-i de Traian, de colonii aduși de el în Dacia etc., nu am putut face să în-

21. (slav. *čînŭ*) demnitate.

22. Henri — Joseph — Guillaume Patin (1793—1876), profesor de poezia latină la Sorbona.

23. filosof, istoric, scriitor și general atenian (415—355 în. Hr.).

24. ca în greaca clasică. (Epi de irinto imera de schedi ipesenē ke is).

25. ca în greaca modernă.

teleagă că nu eram nici Turc, nici Muscal, nici să prieapă cum de nu mă simțeam prea onorat de a mă numi Grec... Și cred că a rămas, cât a mai trăit, tot încurcat despre naționalitatea noastră.

În salonul doamnei de Champy se aduna odată pe săptămână tot ce Parisul conținea elin, elinist și filelin, toți Francezii care luaseră parte la luptele dela Misolonghi²⁶, Arta²⁷ și Navarin²⁸, toți câți scriseseră o carte, o broșurică sau un articol de ziar, sau care ziseseră două cuvinte în Camera Deputaților în favoarea Grecilor; câțiva studenți: frații George și Nicachi Mavrocordat, Coromila, Scajistira, etc. erau primiți în acel salon ca pogoritori direcți din eroii cântați de Omer.

Într-una din seri, d-na de Champy era într-o stare de mare agitațiune; sta cu ochii țintiți spre ușă, și, de câte ori lacheul anunța un musafir, dumneaei sălta din loc, parcă aștepta pe cineva; când deodată se deschid amândouă ușile salonului și un glas mândru și răsunător anunță: „Son Excellence le Général Coletti, envoyé extraordinaire de Sa Majesté le roi des Grecs”, și îndată apare un om înalt, trupeș, frumos îmbrăcat cu fustanelă²⁹, cu mintean³⁰ și cepchen³¹ alb, cusut cu găitanuri albastre. Toate căutăturile s’au întors spre noul venit; asistenții își șopteau unul altuia: „c’est l’ambassadeur du roi Othon³²! Toți și toate îl înconjoară, i se închină.

Mentorul meu, doctorul Mihailidi, profită de un moment, se apropie de ilustrul oaspe și-i zice: *Αρχιρέ* (ge-

26. pe țărmul de N. al golfului Patras (canalul de Corint).

27. N. golfului Arta, pe apa Arta, (în Epir, Grecia de N. V.).

28. În Pelopones, pe țărmul apusean ionic (provincia Mesenia).

29. (dela turc, *festan*, *fystan*, cit. *fistan*), un fel de rochie, scurtă până la genunchi, largă, toată cutată; face parte din costumul național grec.

30. (turc. *mîntan*) haină scurtă de postav, cu mâneci.

31. (turc. *cepken*) haină cu mânecile despicate.

32. rege al Grecilor, 1832—1862.

nerale), permite-mi să-ți prezint pe tânărul Ghica din București”.

Generalul Coletti, după ce m'a întrebat despre familia Ghiculeștilor, mi-a zis:

„Și dumneavoastră sunteți tot Greci”; dar când, în marea plăcere a mentorului meu, am început a protesta în contra numelui de Grec, explicându-i cu căldură originea Românilor, Coletti mă asculta din ce în ce cu mai multă atențiune și, spre marea mirare a doctorului Mihailidi, îmi zice:

— Și eu sboresc³³ a rămânește, dar sunt Grecos...

Deși n'am înțeles bine deodată cuvintele *sboresc* și *a rămânește*, dar fraza fiind românească, am luat îndrăzneala și i-am zis cu limba mea:

— Excelență, poți fi Grec prin sentimente și prin religie, dar după vorbă și după chip ești Român.

Coletti avea figura cea mai românească ce se poate vedea, ai fi zis un Mocan dela Brașov.

Se uita cu drag la mine, când vorbeam românește și cu un suspin în glas mi-a zis:

— Parinții a mei sboresc mași a rămânește și-mi pare ghine că tini la miletea a noastră: him simpatrioți³⁴.

Stăruința de a nu voi să fiu de alt neam decât Român, l-a făcut sa uite toate prevenințele de care era înconjurat, s'a pus la vorbă cu mine și mi-a povestit viața lui la curtea lui Ali Pașa Tebedeleu dela Ianina³⁵, unde petrecuse anii copilăriei împreună cu alți tineri creștini, între care un fiu al dibaciului Vola³⁶, un nepot al crudului

33. (dialect armân) vorbesc.

34. „Părinții mei vorbesc numai românește și-mi pare bine că ții la neamul nostru: sântem compatrioți”.

35. Ali, Pașa de Ianina, născut la Tebelen, a cucerit Albania; celebru prin cruzimile sale; prins de soldații sultanului Mahmud (1809—1839), nimicitorul Ianicerilor răzvrătiți, a fost sugrumat (1741—1822).

36. Aromâni, luptători în revoluția grecească.

Națu³⁶ și un Tricaliot³⁷, fiul unui ciorbagiu³⁸, cu care Coletti locuia într-o odaie.

Odată pașa era foarte supărat, tuna și fulgera; nimeni nu-i mai putea intra în voie. Furia lui provenea din cauză că fugise tânărul Marco Bozzari³⁹, pe care-l avea otagi⁴⁰ dela tată-său Kiciu Bozzari, Beiul⁴¹ de Sulli⁴² îl ținea la Ianina ca o garanție de pace din partea vitejilor Sulioți. Ali Pașa bănuia că tânărul Tricaliot, tovarășul de cameră al lui Coletti, înlesnise fuga lui Bozzari; și într-o dimineață, când bietul băiat îi aducea cafeaua, îl tratase răstit de ghiaur⁴³ hain⁴⁴; băiatului îi tremura mâna și vărsă cafeaua pe feregeaua⁴⁵ pașei. În cinci minute, iataganul geatlului⁴⁶ îi sbură capul.

Această împrejurare a făcut pe Coletti să caute să fugă și el ca Bozzari; dar n'a izbutit. Prins și adus la Țonac⁴⁷, el se credea pierdut. Noroc însă că pașei îi trecuse necazul și ca totdeauna se căia, sau se făcea că se căește de moartea Tricaliotului; zicând cu oftare:

Κριμα τὸ παλικάρι !

Păcat de voinic.

După obicei^u însă își mângâia durerea cu cuvintele a-

37. originar din Trikkala, district și oraș în Tesalia, locuit în mare parte de Armâni.

38. (turc. *çorbağj*) colonel.

39. (1788—1823) vestit macedoromân, unul din eroii luptelor pentru independența Greciei căzut lângă Missolonghi.

40. fr. *otage*.

41. (turc. *bej*) pașă guvernator.

42. Suli, orașul din Epir (Grecia de Nord), ai cărei locuitori, Sulioții, au rămas vestiți prin împotrivirea lor, timp de 11 ani (1792—1803), împotriva Turcilor.

43. (turc. *giaur*) necredincios.

44. (turc. *hain*) trădător.

45. (turc. *fereğa*) veșmânt ușor de vară.

46. (turc. *ğellat*) călău.

47. (turc. *konak*) reședință

ceste: „mai bine că l-a luat Dumnezeu, că cine știe câte „rele ar fi făcut, dac'ar fi trăit”.

Coletti s'a îmbolnăvit de tifos și Ali Pașa, aflând că era pe moarte, s'a dus de l-a văzut în odaia unde zăcea; și ca să-l consoleze, i-a zis că îndată ce se va însănătoși îl va trimite împreună cu fiul lui Voia să studieze medicina. S'a ținut de vorbă, l-a trimis la Pisa, unde Coletti a dobândit diploma de doctor în medicină.

Pe la finele seratei, când era să plece, Coletti, zărindu-mă într'un colț pe după ușă, a venit la mine și m'a luat de mână, zicându-mi:

„Voi aveți singrafizi⁴⁸?... Vream să diavasesc⁴⁹ și eu una carte a rămânească, un piitis⁵⁰. Care este singrafizul vostru? “

I-am vorbit de Văcărescu și de Alexandrescu, și duminica următoare i-am dus o broșură care conținea cele din-tâi poezii ale lui Alexandrescu; i-am dus și acea mică edițiune în 12° a poeziilor lui Iancu Văcărescu, în care tipărise: *Primăvara amorului*, *Păstorul întristat*⁵¹ și *Ceasornicul îndreptat*. Mai târziu mi-a cerut să-i găsesc Istoria lui Fotino⁵², mi-am procurat tomul al II-lea dela un buchicist⁵³ de lângă institutul Franței⁵⁴ și i-am trimis-o.

Coletti era din orașul Saraco, cale de 12 ore dela Ianina; familia lui există acolo și astăzi. La noi se află mai multe familii, precum sunt Filiti dela Bucov⁵⁵, Cantili, etc., care se înrudesc cu familia lui Coletti. Cuțovlahii ajunși într'o condițiune mai înaltă, ca Sina, ca Tositza etc., se zic cei

48. scriitori.

49. să citesc.

50. (grec *polytys*) poet.

51. *Păstorul întristat* este a lui Vasile Cârlova.

52. Dionisie Fotino, grec venit la București în 1801. Autor al unei istorii a Daciei, tipărită în grecește la Viena în 1818.

53. (fr. *bouquiniste*) anticar.

54. totalitatea celor cinci Academii franceze.

55. din Prahova; fosta capitală până la 1848 a județului Secueni.

mai mulți Greci, dar inima lor saltă ori de câte ori ei aud vorbindu-se de Români, de România și de limba românească, pe care o numesc *a-rămănească*.

Coletti, ca toți Cușovlahii Români din Macedonia, s'a bătut ca un viteaz pentru independența Greciei; a fost guvernator al Cicladelor⁵⁶ orientale cu titlul de:

Ἐκτακτὸς διηκριτῆς τῶν ἀνατολικῶν Κυκλάδων

(Guvernator extraordinar ale Cicladelor orientale.)

El a lăsat un nume nemuritor în insule, și dobândise o foarte mare influență în tot Arhipelul, ceea ce nu prea plăcea comitelui Armansberg⁵⁷, nici regelui Oton; trimiterea lui ca ambasador la Paris a fost ca un fel de exil deghizat.

Ce eram noi Românii pe atunci? Cine ne băga în seamă? Care ziar, care revistă sau care scriitor se ocupa de noi? Dela Del Chiaro⁵⁸ și dela Wilkison⁵⁹ nu se scrisese nici măcar o linie despre Români. La 1836 a fost un adevărat eveniment, când răposatul Chochelet, consulul francez, se duse să anunțe lui Alexandru Ghica Vodă⁶⁰ că era să treacă prin București un învățat francez, un profesor dela Sorbona, anume St. Marc de Girardin⁶¹. Spuind Domnitorului că acest turist avea să scrie impresiunile lui de călătorie, că venea să viziteze malurile Dunării pentru

56. lanțul insulelor grecești din Marea Egee care alcătuiesc o punte între Grecia și Asia Mică,

57. primul ministru grec.

58. Italian, secretar al domnitorului Const. Brâncoveanu între anii 1710—1714, a scris în italienește și a tipărit la Viena în 1718 o istorie a revoluțiunilor moderne din Valahia.

59. orientalist englez (1797—1815).

60. Domnul muntean dela 1834—1842.

61. om politic și critic literar francez (1801—1873). St. Marc Girardin a vizitat țara noastră în 1836; vorbește de el *Curierul Românesc* din 9 Octomvrie 1836, nr. 66.

cercetări arheologice, consulul Franciei cerea pentru călător înlesniri de transport prin țară.

Indată ordine strașnice în toate părțile pentru calească, cai de poștă și conace⁶², puind pe toți prefecții și ofițerii de pe granița Dunării la dispozițiunea ilustrului turist.

Pe atunci foarte puțini ofițeri, foarte puțini ispravnici⁶³ sau ocârmuitori vorbeau franțuzește. Ajungând la Islaz⁶⁴, St. Marc de Girardin găsește un locotenent oacheș și mărunțel, care-i zice în bună franțuzească:

— Escelență, am ordin dela șeful meu să fiu la dispozițiunea d-voastră.

Călătorul, încântat că a găsit un om cu care să se poată înțelege, îi zice cu glasul cel subțire și pătrunzător, pe care toți l-am auzit în tinerețea noastră la Sorbona, de pe catedră sau la examenele de bacalaureat:

— Vous parlez très-bien le français; vous l'avez appris au collège, n'est-ce pas?

— Non, monsieur, îi răspunde ofițerul, je l'ai appris tout seul.

— Ah! je vous en fait mon compliment. Eu călătoresc, îi zice voiajorul, pentru cercetarea de antichități romane. Nu cumva cunoști pe aici pe aproape ceva inscripțiuni vechi? Aș vrea să știu cum se numea acest loc în vechime.

Ofițerul îi răspunse că se află în drept cu anticul Anasamum, astăzi Nicopoli⁶⁵, aproape de Utus, și că pe malul celălalt al Oltului putea să viziteze valul lui Traian.

Călătorul încântat îi zice:

— Te-ai ocupat cu istoria și cu geografia antică, domnule, negreșit că le-ai studiat la colegiu?

62. (dela turc. *konak*) popasuri după cca 15—20 km., când se schimbau și caii de poștă.

63. (slav. *ispravnik*) prefect.

64. comună în jud. Romanți; schelă la Dunăre; locul unde se va proclama în iunie 1848 revoluțiunea.

65. oraș în Bulgaria pe Dunăre în fața orașului Turnu-Măgurele.

— Nu, domnule, le-am studiat singur, răspunde ofițerul.

— Ah! je vous en fait mon compliment.

— La o mică depărtare, adaugă ofițerul, la Grosdi-pod⁶⁶, unde era antica Sigibida, s'au găsit tablele de aramă pe care este inscripțiunea:

IMP. CAESAR. DIVI. TRAIANI. PARTHICI, etc.

și pe care se află mai multe nume de soldați, cărora li se acorda dreptul de cetățenie.

Aceste table se citesc astfel:

Imperator Caesar Divi Traiani Parthici filius Divi Nervae nepos, etc.⁶⁷.

Și dincolo, peste Olt, la Turnu⁶⁸, vechea Turris, s'a găsit o piatră cu inscripțiunea:

IVL. CAPITONI C. P. P. ILLYRICI

TR. T. OMNIB. AB. ORD.

FL. SIRMIVM HONORATO. ET

etc.

care se citește:

Iulio Capitori Consulari Praefecto Provinciae Illyrici

66. Grojdibod, sat în jud. Romanți pe Dunăre, 14 Km. E. Celeiu.

67. inscripția întreagă, după tablele de aramă *honestae missionis* găsite la satul «Gros-di-podu», proprietatea «Domnului președinte Dimitrie Jianu», s'a publicat de August Treboniu Laurian în *Magazin Istoric pentru Dacia*, (t. I, 1845 p. 24). Reconstrucția e a lui Laurian: «Imperatorul Cesare, fiul Divului Traian Particulul, nepotul Divului Nerva, Traian Adrian August etc.=IMP(erator) CAESAR. DIVI. TRAIANI PARTHI F(ilius) DIVI NERVAE. NEPOTS. TRAIANVS. HADRIANVS. AVG(ustus) PONTIFEX etc.

68. Turnu Măgurele.

Tribuni titulo, omnibus honoribus ab ordine, etc.⁶⁹.

— Cum? știi latinește, domnule? ai studiat negreșit această limbă la colegiu?

— Nu, domnule, îi răspunse ofițerul, je l'ai appris tout seul.

— Ah! je vous en fait compliment.

Ofițerul îi mai recomandă tot astfel o piatră cu inscripțiune grecească.

— Vous savez le grec ancien, monsieur? vous l'avez sans doute appris au collège?

Și ofițerul îi răspunde:

— Non, monsieur, je l'ai étudié tout seul.

— Ah! je vous en fait compliment.

Ilustrul arheolog s'a folosit foarte mult de indicațiunile date de tânărul ofițer, căruia atunci i s'a mai îngroșat e-poleta.

St. Marc Girardin avea bună memorie.

Intr'o zi, fiind de rând la examenele de bacalaureat, vede numele familiei ofițerului dela Islaz pe lista candidaților, și, când se înfățișează recipiendru⁷⁰, îl întreabă dacă cunoaște un ofițer cu același nume pe care îl cunoscuse la Islaz. Răspunzându-i-se că-i era frate, profe-

69. inscripția întreagă, aflată pe marmura foarte frumoasă înaltă de 8, lată de $3\frac{1}{2}$ și groasă de 3 palme, proprietate a generalului Mavru, socrul lui Ghica (vezi *Scrisoarea* XXIV), a fost publicată de August Treboniu Laurian în studiul *Istria* (*Magazin istoric pentru Dacia*, t. II, 1846, pp. 65—123), cu prilejul excursiunii făcute cu Bălcescu și Cezar Blioc (vezi nota 49, *Scrisoarea* XXIV, p.). Laurian atestă că a fost descoperită în zidul porții dela castelul fost Turnu, roman, ce se află spre S-V. de noul oraș Turnu, cercetat de Laurian și soții:

«După întoarcerea noastră dela Nicopoli la Turnu mersem la castelul cel dărâmat după depărtarea Turcilor care se află la un pătrar de miliariu (= 250 de pași = cca. 200 m.; nota n.) către Sud-Vest dela orașul cel nou întemeiat. Fundamentele lui formează o figură mai patrată cu un diametru de 35 pași (= cca 29 m., n. n.) și sînt înconjurate de un șanț lat de 5 pași (= cca 4,15 m., n. n.)».

Reconstrucția inscripției e a lui Laurian: «Lui lulu Capitone Consulariu Prefect al Provinciî Iliricu, cu titlul de Tribun, decorat cu toate onorurile de aleșii coloniei Flaviane Sirmiu» etc.

70. (fr. le récipiendeur) candidatul.

sorul examinator crede ocaziunea bună de a-și arăta recunoștința, ajutând pe frate să strălucească înaintea auditorului și a celorlalți examinatori, și începe:

— Binevoiește, tinere, a spune ce știi despre un rege barbar, care domnea peste un popor viteaz, care locuia în părțile Dunării de jos?

— Regele se numea Tisafern⁷¹, îi răspunde tânărul, și poporul era Paflagoni⁷², iar țara aceea se numea pe atunci Capadocia⁷³.

— *Ce n'est pas tout-à-fait cela*, îi zice profesorul, dar voiu să-ți arăt mai lămurit chestiunea; ascultă-mă bine: Cum se numea împăratul roman care n'a mai voit să sufere umilirea de a plăti un tribut rușinos lui Decebal, regelui Dacilor, care ocupa locul unde se află astăzi Principatele Valahiei și Moldovei? El îmi pare că a făcut o expedițiune în contra aceluia popor barbar și l-a supus puterii Romei, colonizând țara cu legiuni aduse din deosebite părți ale marelui imperiu. Ce lucrare însemnată a executat acest împărat peste Dunăre?

— Împăratul roman se numea Tigran⁷⁴, răspunde examinatorul, și lucrarea pe Dunăre a fost un far.

— C'est assez, monsieur, îi zice profesorul, și-i dă o bilă albă, zicându-i:

— *Ce n'est pas tout-à-fait cela, mais vous pourrez le demander à Mr. votre frère, il vous le dira, il l'a appris tout seul, lui.*

Ion Ghica.

71. Tisapherne, satrap persan în sec. V în Hr.

72. locuitorii unei țărișoare vechi în Asia Mică, pe țărmul Sudic al Mării Negre.

73. țară antică în Asia Mică la S. E. de Paflagonia.

74. Tigran, regele Armeniei (89-36 a Hr.).

VIII. ¹

ION GHICA CĂTRE V. ALECSANDRI

DAVID URQUHARD²

București, Martie, 1881.

Iubite amice,

Incepusem mai deunăzi urmarea unei epistole din *Convorbiri*³, când îmi căzură în mâini două ziare, din cele mai mari, în care redactorii de tot soiul și de tot neamul scriu de mai multe ori pe săptămână politică, literatură, artă și de toate, cu o cutezare și cu o siguranță care face pe mulți gură-cască să creadă că lucrurile sunt așa cum le spun ei.

Văzând numele meu și al tău tipărite cu litere distinse, am avut curiozitatea să citesc. Când ce să văd!.... Mie îmi spunea verde în ochi că sunt un prost, parcă eu aș fi pretins să fiu om de spirit; îmi mai spunea că nu știu să scriu, ca și cum am avut vreodată pretențiunea a trece de scriitor, sau să cer dela cineva vreun *Bene-merenti*⁴; asta treacă-meargă, deși nu prea e politicos a spune omului în față asemenea adevăruri, dar nu se oprea aci; îmi găsea fel de fel de alte defecte, pe care le cita a-

1. tipărită în revista *Convorbiri literare* nr. 5, 1 August 1881, sub titlul *CORRESPONDENȚA dintre d-nii Vasile Alecsandri și Ion Ghica*, IX; la Sumar, adaus: *Scrisoarea IX (David Urquhart)*.

2. pronunță Dèvid Ārkuārt.

3. revista *Convorbiri Literare*.

4. decorație (înființată în 1876) pentru merite științifice, literare și artistice.

nume, negreșit ca să dovedească respectul și considerațiunea ce au ei pentru acei care îi citesc. Și ca să nu creadă nimeni că sunt aceia pe care toți îi știu, iscălesc cu nume care nu sunt nici în călindar, nici în condicile stării civile.

Bine, pe mine ca pe mine, că sunt un biet muritor ca toți muritorii, dar pe tine! Acestea toate, pentru că nu le-a plăcut *Pepelea*⁵. D'apoi a cui e vîna?

— Era să mă duc și eu să văd piesa cea nouă a domniului Alecsandri, îmi zicea un fel de Kir Mistocli, dar aud că e o nimica toată.

— Cine ți-a spus asta, domnule?

— Am citit în ziare că e o secătură goală, o copilărie.

— Ia spune-mi, rogu-te, cum te cheamă?

— Ce, nu știi cum mă cheamă? și-mi trânti scumpul său nume, tot de acele care nu se află în călindarul românesc.

— Apoi cum vrei, domnule, cu un astfel de nume, să-ți placă băiatul cu fluierul de dor; și foarte bine ai făcut de nu te-ai dus să-l vezi, că n'ai fi ales nimica de dânsul; ai fi pățit și dumneata ca domnul Ovreiescu și ca domnul Elinescu, redactorii articulelor după care îți regulezi ideile și petrecerile; te-ar fi apucat căscatul de care pătimea Murgilă⁶ și Papură⁶. Ca să-ți placă Pârlea⁶ și Lăcustă⁶, trebuie să fi fost crescut și trăit cu Românii, să vorbești și să cugești românește.

Cum să cerem dela niște bieți venetici, veniți în țara asta bună și mănoasă după un codru de pâine, să fie ei mișcați de legendele românești, de suvenirile copilăriei noastre, să le placă doinele zise cu fluierul ciobanului, să se înfioreze de muma pădurii, să se teamă de smeu, să guste basmele cu care ne împăca mama Ilinca, când începea cu: *a fost odată ca niciodată, ca de n'ar fi, nu s'ar*

5. *Sinziana și Pepelea*, feerie națională în 3 acte de Vasile Alecsandri.

6. personaje din *Sinziana și Pepelea*.

povestii, pe când se potcovea puricele cu nouăzeci și nouă de oca de fier la un picior și călcâiul e tot gol; și termina cu: după ce am jucat la nuntă și am mâncat cu împăratul la masă, am încălicat p'o șea și vă spusei dumneavoastră așa.

Cum vrei ca niște nenorociți, crescuți în răutate și hrăniți cu invidie, să poată aprecia legendele din viața plină de iubire a unui popor poetic, cu care ei nu au avut nici în clin, nici în mănecă? Nu poți aștepta dela niște nenorociți, goniți de vicisitudinile din țara lor, să poată înțelege și gusta idiomele⁷ limbii noastre; nu ești în drept să ceri dela orb să judece colorile, nici dela surd să aprecieze muzica.

Imi aduc aminte că, aflându-mă acum câțiva ani la o masă la Constantinopol, Beizadea Grigorie Sturdza avea ziafet⁸ de ziua lui, și ne poftise pe toți Românii proscriși; adusesse pe cel mai vestit tacâm⁹ de lăutari, tot meșteri aleși dintre cei mai buni scripcari, cobzari și neizani¹⁰ din Scaune¹¹ din București. Trăgea Dinică cu arcușul, de te ardea la inimă, și cobzarul zicea din gură pe Alimoș¹², noi ascultam cu auzul și cu sufletul; la masă era și un strein, un Perot¹³, care văzându-ne înduioșați, ne zice cu un ton de dispreț:

— Nu înțeleg ce găsiți în cântările astea, de vă fac atâta impresie!

Iar Marin Serghiescu (Naționalul¹⁴) se uită cu milă la dânsul, zicând:

— *Perotule, Perotule! Săracule! tu nu ai patrie, tu nu știi ce e cântecul național.*

7. (fr. *idiomes*) particularitățile.

8. (turc. *ziafet*) petrecere.

9. (turc. *takîm*, cît. *tacâm*) taraf: vioară, cobză și naiu.

10. (turc. *naizên*) cântărești din naiu; năleri.

11. azi str. Nicu Filipescu.

12. balada populară *Toma Alimoș*.

13. locuitor din Pera, cartier din Constantinopol.

14. vezi nota 67, *Scrisoare IV*, p. 78.

Aceste puține cuvinte, zise cum au putut fi zise, ne-au făcut pe toți să ne podidească lacrimile.

Acești oameni nu simt românește, nu le place nimica românesc. Noi ăștia get-beget coada vacii, născuți, crescuți și îmbătrâniți în țara asta, care am văzut-o fărîmicată și umilită, pe când Pașa dela Diu¹⁵ și Silistra Valesi¹⁶ făcea să tremure domnii noștri; pe când un Zaltukin¹⁷ asvârlea pe boieri cu brânci pe scară și surghiunea mitropoliții; pe când un Bezak¹⁸ și un Rukman¹⁹ insulta pe Domni pe tronul lor și dictau legi țării; pe când, ca să ne ducem cu lână, cu piei, cu miere sau cu unt peste graniță sau peste Dunăre, ne trebuia *pașuş*²⁰ nemțesc sau *teșcherea*²¹ turcească, — noi dăm slavă cerului că ne bucurăm astăzi de cea mai absolută libertate de cugetare și de scriere, că am ajuns a avea un stat mare puternic și independent, respectat și considerat. Noi, care am trăit cale de doi secolii, ne mulțumim cu ceea ce ne pot da pe teatru de al-de Alecsandri și de al-de Millo²²; putem fi toleranți chiar pentru acei care, după ce critică cu necuviință, apoi când se apuca să facă și ei câte ceva nu produc decât ineptii, pe care apoi voiesc cu sila ca lumea să le primească drept capodopere; noi putem fi iertători chiar către acei care merg cu nerușinarea până a-și râde de gloriile noastre naționale și a asvârli cu noroiu în străbunii noștri, în acei care au luptat secolii întregi pentru

15. Vidin.

16. Vallul, guvernatorul Silistrel.

17. Vezi nota 181, *Introducere*, p. 22.

18. Besack, consul rus în Moldova în 1837—8; revocat 1838, pentru urzeli opoziționiste împotriva domnului Mihail Sturdza, și înlocuit cu Kotzebue.

19. Petru Ivanovici baron Rückman, consul general rus la București după plecarea lui Kiseleff; „epitrop politic“ al Domnului Alexandru Dimitrie Ghica (1831—1842) până în 1840, când e înlocuit cu Titoff. Rückman s'a căsătorit în țară, în 1838, cu Maria Bălăceanu (1817—1881), fiica lui Constantin Bălăceanu (1793—1858) fost ministru, și a Mariei Văcărescu (1801—1876), sora poetului Iancu Văcărescu.

20. germ. *Passierschein*: pașaport.

21. (turc. *teşkerè*) pașaport.

22. Matei Millo (1814—1894) marele artist dramatic; v. p. 88, n. 152.

apărarea drepturilor acestei patrii, în care ei găsesc o primire frățească și milostivă.

Să-i recunoaștem maiștri în lingușiri, în injurii și în calomnii, și să trecem.

Când am văzut că acești oameni te critică și te sfășie chiar pe tine, mi-am ridicat condeiul, zicându-mi că nu știu ce zic și că deși nu le-o plăcea lor cele ce am a-ți spune, dar poate ca să intereseze pe unii din Români, și iată că-mi urmez epistola de unde am lăsat-o.

Pe când ne apropiam de teribilul an 1840, despre care se proorocea fel de fel de grozăvii: ba c'o să ne frigă, ziceau unii; ba c'o să ne fiarbă, ziceau alții; c'o să ne arunce în fundul văzduhului, credeau unii astrologi; c'o să ne ridice în slava cerului, cum credeau mulți prooroci, — lumea era îngrijată și posomorită, nimeni nu mai râdea, numai noi Românii, studenții din Paris, eram veseli și voioși; pe toată ziua, diligența dela Strasburg sporea numărul tinerilor veniți la învățătură. În toamna anului 1837, Moldova a dat un contingent însemnat; ajunserăm a numără, cu mici cu mari, la douăzeci, și legăturile de amicitie dintre Munteni și Moldoveni deveneau din ce în ce mai strânse și mai patriotice. Ne întâlneam la *Café Corneille*, unde domnea glasul învățatului student Bermudez, sau la *Café Procope*, unde cuvântul era al unui alt student, devenit ilustru, al lui Jules Simon²³, ne comunicam unii altora scrisorile ce primeam din Iași și din București, le comentam, le discutam și începusem a judeca pe Domni și pe împărați. Epistolele lui Niculae Bălcescu²⁴, lui Iancu Voinescu²⁵ și lui Grigore Alexandrescu²⁶

23. filosof spiritualist și om politic francez (1814—1896).

24. (1819—1852) marele patriot; istoricul; unul din conducătorii —sufietul—revoluțiunii dela 1848; exilat; mort la Palermo în Italia.

25. (1816—1855), căpitan, maior (1838); partaș de seamă al revoluției din 1848; mort la Pau, în Franța; bunicul după mamă al scriitorului I. Al. Brătescu-Voinesci.

26. (1812—1885), satiricul și fabulistul.

erau foarte apreciate, mai ales pentru noutățile ce ne dau despre cele ce se petreceau cu ocaziunea revizuirii Regulamentului Organic, în care Baronul Rukman cerea suprimarea autonomiei țării prin supunerea legilor noastre la sancționarea curților suzerane și protectrice²⁷. Colonelul Câmpineanu²⁸ luase în mână apărarea drepturilor României. Cuvintele acestui deputat au fost toxinul²⁹ care a deșteptat pe Români din letargia în care se aflau. Mulți tineri, cari petreceau o viață de trândăvie și de disoluțiune, și aş putea cita nume ilustre astăzi, au părăsit petrecerile și cărțile, au alergat sub bandiera³⁰ Câmpineanului; s'au pus serios pe studii și au adus mai în urmă țării servicii însemnate.

Cu câțiva ani mai înainte, cam pe la 1835, poftit fiind la o vânătoare de amicul și conșcolarul meu Faugeroux, mă întâlnii cu Armand Carrel³¹, redactorul, capul ziarului *Le National*, și cu un Polonez Mihail Czaica Czaikowski³², Cazac din Ukraina, refugiat din 1831, unul din secretarii principelui Czartoriski³³. Seara după vânătoare am prânzit la *Hôtel des trois Ecus* la Avalon³⁴ și am petrecut seara împreună până la miezul nopții, așteptând trecerea dili-

---

27. e vorba de articolul pe care consulul rus voia, în 1838, să-l adauge Regulamentului Organic, articol prin care se condiționa de speciala autorizație a Suveranei Porți, cu consimțământul Curții rusești, orice schimbare a Regulamentului, stîrbind, astfel, chiar împotriva Regulamentului, autonomia țărilor.

28. vezi nota 5, *Scrisoarea VI*, p. 130.

29. (fr. *tocsin*) clopotul de alarmă.

30. fr. *bandière*, steagul.

31. (1800—1836) publicist francez, vestit jurnalist; întemeietor, cu Thiers și Mignet (1830), al marelui ziar de luptă *La National*.

32. (1804—1886) om politic, scriitor. Părtaș la revoluția polonă din 1830, adăpostit în Țara Rom. 1831; în 1841 trece în Turcia, îmbrățișează islamismul, intră în armata turcă (Czaica—Sadik Pașa), luptă în Crimeea; în 1877 se întoarce în Ukraina, locul de baștină.

33. Conte polonez Adam-Georges Czartoryski (1770—1861) a fost în 1791 președintele guvernului provizoriu al Varșoviei. A murit exilat în Franța.

34. Avallón, orașel cam la 230 km. spre Sud-Est de Paris.

genței Messageriei Lafite-Gaillard, la care reținusem locuri pentru Paris.

Trei zile după aceea, în ³⁵ marea mea mirare, am citit în a doua coloană a ziarului *Naționalul* un articol foarte călduros despre suferințele Principatelor în timpul războiului turcesc dela 1828 ³⁶, despre ocupațiunea rusească de șapte ani ³⁷ și despre scopurile ambițioase ale Rusiei. În acel articol am recunoscut multe din cele ce povestisem eu la hotelul dela Avalon. Într'un alt articol, un foileton în *Constituționalul* doctorului Véron, M. Czaikowski povestea lupta bandei lui Tunsu ³⁸ cu potera spătăriei ³⁹ și moartea voinicească a haiducului, întocmai cum le descriisem. Tot cam pe la anul 1835 publicasem o broșură intitulată *Coup d'oeil sur l'Etat actuel de la Valachie*, scrisă cu ajutorul profesorului meu Satur, după niște note trimise de unchiul meu Câmpineanu.

Armand Carrel îmi admitea în ziarul său orice articol îi duceam sub titlul *Correspondance de Bucarest*. Mă recomandase amicilor și colaboratorilor săi Bastide și Maillefer, însărcinați cu politica din afară, șeful își rezervase chestiunile interioare și afacerile Spaniei, care pe atunci interesa mai cu deosebire politica franceză. După moartea atât de regretată a lui Carrel, am urmat relațiunile mele cu redacțiunea *Naționalului*, și în tot timpul cât am stat în Paris coloanele ziarului din *rue Lapellatier* mi-au fost deschise.

Corespondența din București, publicată regulat mai în toată săptămâna în unul din cele mai importante ziare din Paris, intriga foarte pe unii din compatrioții noștri, pre-

35. = spre.

36. încheiat cu pacea dela Adrianopol, 1829.

37. 1828—1834 (când vine la tron Alexandru Dimitrie Ghica).

38. haiducul. Vezi *Scrisoarea XIV: Tunsu și Jiann*.

39. autoritățile polițienești.

cum era frații Gheorghe Bibescu⁴⁰ și Barbu Știrbei⁴¹, Barbu Katargiu⁴², Anagnosti, frații Nicolae și Stavrache Niculescu, etc., aflători pe atunci în Paris; ei alergau în toate părțile, căutând să descopere pe autorul acelor articole și acelor broșuri, căci ideile exprimate într'însele difereau cu totul de modul de a vedea și de a vorbi al acestor domni.

Erau mulți Români pe atunci care vedeau salvarea țării în întărirea protectoratului rusesc.

Czaica (mai târziu Sadyk Pașa) mă prezentase principelui Czartoriski, care avea o mare influență asupra oamenilor politici ai Europei și mai cu deosebire asupra guvernelor din Franța și Engiltera. Acest bărbat era mai totdeauna consultat la Paris și la Londra în toate afacerile privitoare la Orient, ca unul care jucase un rol mare în timpul împăratului Alexandru I⁴³, și cunoștea mai bine decât oricine scopurile cele ascunse ale Rusiei.

În fața celor ce se petrecea în țara noastră cu ocazia revizuirii Regulamentului, Principele Czartoriski trimisese la București pe un secretar al său, pe contele Voronici, sub numele de Verner, ca să se puie în relațiune cu Câmpineanu și cu partidul opus Rusiei. Bătrânul Centra, din ministerul trebilor din afară, încuraja și proteja această acțiune pe sub mână, deși în aparență politica Franței în Principate era o politică cu totul de espectativă. Tânărul Filip Colçon, secretarul consulatului francez din București, neținând nicio seamă de instrucțiunile șefului său, lucra pe față cu Câmpineanu și cu tinerii patrioți români; zelul tânărului secretar mergea până a-și compromite cariera, publicând în anul 1839 una din cele mai bune cărți care s'au scris despre Principate, o diagramă

40. viitorul Domn muntean dela 1842 la 1849.

41. Domn după Bibescu, 1849—1856.

42. marele orator și om politic român, (1807—1862).

43. Împăratul Rusiei (1801—1825).

bine făcută și o explicațiune asupra tratatelor domnitorilor români cu Poarta, bazată pe principiile cele mai raționale ale dreptului ginților. În 1839 am dat un extract din această carte, sub titlul de *Précis des droits des Moldaves et des Valaques fondé sur le droit des gens et sur les traités*.

Cu venirea Câmpineanului la Paris la 1839, studenții munteni și moldoveni ne-am apropiat și mai mult între noi; am organizat întrunirile noastre într'un mod mai sistematic; ne adunam regulat duminicile la Mavrocordat Ursu ⁴⁴, la Dumitru Brătianu ⁴⁵, la Sandulache Miclescu ⁴⁶ sau la Ion Docan ⁴⁷, discutam interesele țării și viitorul ei, luam angajamentul de a fi totdeauna uniți în apărarea drepturilor noastre de autonomie; ne învoisem ca la întoarcerea noastră în țară să înființăm un ziar pentru propagarea ideilor liberale și patriotice; hotărâsem ca unii din Moldoveni să vie să se stabilească în București și unii din Munteni să meargă la Iași, ca să propagăm unirea.

Intr'o seară, aflându-mă la principele Czartoriski, apare în salon un tânăr mic de talie, de o complecțiune ⁴⁸ delicată, alb și sarbăd la față, păr galben auriu lung, dat pe spate, ochii albaștri, vii și pătrunzători; toți câți erau oameni politici în salon îl înconjurară; Thiers ⁴⁹, pe atunci ministru, se apropie de dânsul, îi strânge mâna cu efuziune și se așează un ceas la vorbă cu dânsul. Acesta era David Urquhard. La Eton ⁵⁰, și la universitatea din Edinburg făcuse admirațiunea tuturor profesorilor; copil încă,

44. Dumitru C. Mavrocordat (1814—1872), colonel la 1862?

45. Dumitru C. Brătianu (1818—1892), om politic, patriot, fratele ilustrului om de Stat Ion C. Brătianu (1821—1891).

46. din familia moldovenească a boierilor Micleşti.

47. viitor membru, pentru Moldova, în Comisia Centrală dela Focșani.

48. (fr. *complexion*) alcătuire.

49. Adolphe Thiers, om de stat și istoric francez (1797—1877).

50. pronunță ltn: orașel pe Tamisa, cca 100 km. apus de Londra; acolo, una din cele mai vestite școli ale Angliei, întemeiată în 1440.

se luptase alături cu amicul său Byron⁵¹ pentru independența Grecilor; la întoarcere câștigase afecțiunea regelui William⁵² și a fost numit deodată prim-secretar la ambasada din Constantinopole. Acolo în puțin timp el dobândise o mare influență asupra Turcilor, devenise amicul și consilierul sultanului Mahmud⁵³ și purta costum turcesc; s'a bănuit chiar că îmbrățișase islamismul.

În chestiunea *Vixenului*⁵⁴, capturat de Ruși pe coasta Circaziei⁵⁵ pentru că ducea arme și munițiuni de război lui Abi Melek și lui Șamil, el luase partea fraților Iohn și Georges Bell, proprietarii corăbiei, și duse lucrurile până la o ruptură între Rusia și Engiltera, trecând peste voința și instrucțiunile șefului său.

Conflictul dintre secretar și ambasador s'a terminat cu rechemarea celui mai tânăr, care, părăsind atunci cariera diplomatică, în care debutase într'un mod așa de strălucit, intră în Camera Comunelor unde denunță de vânduți Rusiei și pe ambasadorul Ponsomby⁵⁶ și pe ministrul Palmerston⁵⁷.

Deși Urquhard a fost desaprobat de guvernul său, însă el a făcut să se inaugureze o politică de rivalitate și de ostilitate între Engiltera și Rusia. El era omul care studiase mai bine orientul și politica rusească, scrisese o carte importantă *La Turquie et ses ressources* și publica vestitul *Portofolio*, în care tipărea documente secrete de

51. vezi nota 150, *Scrisoarea V*, p. 124.

52. William IV al Angliei (1765—1837).

53. Mahmud II, 1808—1839; în timpul sbuciumatei lui domniei (războaiele cu Ruși; nimicirea Ienicerilor), Grecii, după războiul din 1821—1830, purtat alături de Franța, Anglia și Rusia (Missolonghi 1826, Navarin 1827), și-au redobândit neatrănarea (1830).

54. vapor englez.

55. Cerchezia, ținut între lanțul nord-estic al munților Caucaz și țărmul estic al Mării Negre; mărginit la S. cu Mingrelia.

56. ambasador al Angliei în capitala Rusiei.

57. Lordul Palmerston (cît. Pămerstăn) (1784—1865); fost 40 de ani ministru de externe al Angliei.

o foarte mare importanță politică; era amic intim al lui Prokesch Osten⁵⁸ și al Francezului Eugène Poujade, pe atunci secretar al lui Drouyn de Lhuys⁵⁹, și mai târziu, dela 1849 până la 1856, consul general la București⁶⁰ era în relație cu Urquhard și mă face cunoscut cu dânsul. Intrând în vorbă cu dânsul, după ce el m'a ascultat cu cea mai mare atențiune și interes în tot timpul cât i-am vorbit de purtarea Rusiei în Principate, de drepturile ce căuta să-și atribuie și de scopurile ei ambițioase, când am trecut a-i spune și despre abaterile Turciei dela tractatele ce avea cu Domnii noștri cei vechi și de purtarea pașilor de pe marginea dreaptă a Dunării, mă pomenesc că se infuriază, chipul său dulce și plăcut ia o expresiune sălbatecă și înspăimântătoare, figura sa se descompusese, încât nu-l mai cunoșteai, mâinile i se crispase, pumnii se închisese și brațele luase pozițiunea unui atlet de box. Dacă'm văzut așa, l-am lăsat în voia lui Dumnezeu și, ori de câte ori îl întâlneam, îl evitam.

Urquhard câștigase o atât de mare influență în Franța, încât conducea politica lui Thiers până a hotărî pe acest ministru a rupe cu toate puterile care se uniseră în contra lui Mehmet-Ali⁶¹. Prin influența sa asupra presei și asupra opiniei publice în Anglita, combătea politica lui Palmerston, denunțând-o ca favorabilă Rusiei, susținea politica lui Thiers, care era de a lăsa pe Mehmet-Ali să meargă la Constantinopole, crezând că acest organizator ar putea să regenereze imperiul otoman. Urquhard căuta să deslipească pe Anglia de Rusia, de Austria și de Prusia și s'o facă să coopereze cu Franța la susținerea lui Mehmet-Ali. Războiul devenise atât de iminent, încât regele Ludovic

58. Anton conte de Prokesch-Osten (1795—1876), diplomat austriac; în 1833, negociator al păcii între Sultan și viceregele Egiptului; v. nota 145, p. 122; (mai târziu se va împotrivi repatrierii exilaților români).

59. (1805—1831) ministru de externe al Franței sub Napoleon III.

60. Eugène Pierre Poujade (1813—1885); consul general în Țara Românească între anii 1849—1854; căsătorit 1850 cu Maria (1837—1890), fiica beizadelei Costache Gr. Ghica (1804—1867).

61. vezi nota 145. p. 122.

Filip⁶² nu l-a putut înlătura, decât depărtând pe Thiers dela guvern⁶³.

Trecuse vreo trei luni dela furtunoasa mea convorbire cu Urquhard, când, invitat de Bastide la un prânz, l-am găsit între oaspeți. Conversațiunea venind asupra felului de a se hrăni populațiunile din Orient și făcând eu descrierea laptelui nostru de oi, sus la munte, vara, între Sântemării, și spunându-le că este gros ca mierea, încât cuțitul lasă dungă, când îl treci pe taler, spunând cum este iarba de deasă și de subțire în pășunile Carpaților și povestind despre vieța originală a păstorilor noștri, m'am pomenit deodată cu Englezul că sare de pe scaun și că mă ia în brațe, plângând și zicând:

— Eu te înțeleg! Ai o patrie, iubește-o și nu lăsa pe nimeni să facă dintr'însa ceea ce Anglia a făcut cu Scoția! Urquhard era Scoțian.

Dintr'acea seară, el a devenit cel mai bun și mai călduros amic al României, pe cât timp nu ar fi voit să se despartă de imperiul otoman. L-am întâlnit adesea în drumul meu în Franța, în Anglia, în Svițera, în Turcia; devenise un apostol al autonomiei și al Unirii Principatelor. El avea cea mai mare stimă și admirațiune pentru caracterul franc și leal al Turcului adevărat, era un vrăjmaș aprig și neîmpăcat al Rusiei și credea că Turcia era singura stavilă ce putea exista în contra ambițiunii țarilor. Acest om ar fi jucat un mare rol politic, dacă nu ar fi fost absolut în ideile sale. El a murit sunt acum 4 ani; amicii săi în Englitera se intitulează urquhardiști și veneratează memoria lui ca a unui sfânt.

La anul 1841 terminasem studiile mele, dobândisem titlul de inginer dela școala de mine din Paris și mă în-

62. rege al Franței (1830—1848).

63. înlocuindu-l (1840) cu istoricul Guizot, care va aduce căderea împăratului, prin revoluțiunea dela 1848.

torceam în țară cu speranța de a fi întrebuințat la exploatarea salinelor noastre, sau să dobândesc o catedră în⁶⁴ Sfântul Sava⁶⁵. După povața unui văr al meu, Iancu Manu⁶⁶, atunci director de vornicie⁶⁷, am prelucrat un proiect de exploatarea sării după o metodă care s'a adoptat mai târziu de inginerul Caracioni la Slănic; acel proiect dat lui Iancu Oteteleșanu⁶⁸, care-mi era unchiu⁶⁹, unul din concesionarii salinelor, a fost respins de coasociații săi ca costisitor; după aceea adresând o cerere de catedră, m'am pomenit chemat de Nenea mare (așa-i ziceam în familie lui Mihalache Ghica, fratele cel mai mare al lui Vodă)⁷⁰ care-mi propune să-mi aleg o prefectură oricare, afară de cea de Craiova și Focșani; în marea neplăcere a tatălui meu, am declinat onorul ce mi se făcea, zicând că nu mă simțeam în stare să îndeplinesc o funcțiune atât de importantă, neavând nici experiența, nici cunoștințele necesare pentru îndeplinirea unor asemenea îndatoriri.

64. = Ia.

65. vezi nota 78, *Scrisoarea IV*, p. 79.

66. (1803—1874) viitor mare vornic și calmacam (în 1858); văr cu Ion Ghica prin alianță, fiindcă era căsătorit (1827) cu Ana Alexandru Ghica, vară primară cu Ion Ghica. Acest Manu a fost tatăl generalului George Manu, om politic, fost prim ministru (1833—1911).

67. director la Ministerul de interne.

68. Ion Oteteleșanu (1799—1876), arendaș al salinelor Statului în anii 1838—1840; ministru de finanțe la sfârșitul domniei lui Cuza; întemeietorul școlii de fete dela Măgurele-Ilfov.

69. soția lui Oteteleșanu fusese Săfta Câmpineanu, sora mamei lui Ghica; Maria Câmpineanu, amândouă surori ale lui Costache și Ion Câmpineanu; la 1850, Oteteleșanu se va despărți spre a se însura cu Elena I. Filipescu, fiica lui Filipescu-Curcanache, părtaș la revoluția din 1848, deputat 1859, ministru 1860.

70. Domnitorul Alexandru Dimitrie Ghica (1834—1842) avea un frate mai mare decât Mihalache Ghica (n. 1794), pe Grigore (n. 1755), fostul Domn muntean dela 1822—1829; alt frate: Spătarul Costache Dimitrie Ghica (1797—1852); aceștia frați buni și de mamă (Elena Razu) și de tată; mai aveau, însă, frați vitregi (mamă: Maria Barbu Văcărescu) pe marii Bani Scarlat (1750—1802) și Costache (n. 1784), —lăsând la o parte linia femeiască ce, din cele trei căsătorii ale marelui Ban Dumitru Alexandru Ghica („Bătrânul”), 1718—1807, fratele Domului moldovean Grigorie Alexandru Ghica (1724—1777), asasinat pentru Bucovina, era înfățișată de un număr de opt fete, toate măritate cu cei mai de seamă boieri ai vremii.

Bănuielile că aş fi fost autorul scrierii puţin favorabile guvernului de atunci şi dominaţiunii străinului, precum şi stăruinţa de a vizita pe unchiul meu Câmpineanu în închisoarea dela Mărgineni şi dela Plumbuita⁷¹, făcea că eram rău notat şi la Palat şi la Consulat. Marele Vornic Mihalache Ghica şi Consulul Daşkof⁷² în mai multe rânduri făcuse observaţiuni tată-meu, prevenindu-l că, de nu voi schimba modul meu de a cugeta şi de a mă exprima, au să fie siliţi să ia măsuri în contra mea. Cu puţin înainte se izgonise Vaillant din ţară⁷³, se arestase şi se surghiunise la Snagov şi la Ocnă Mitică Filipescu, Nicolae Bălcescu, Marin Serghiescu şi Telegescu⁷⁴.

În poziţiunea în care mă găseam, sfătuindu-mă cu unchiul meu Câmpineanu⁷⁵, m'am hotărît să mă duc la Iaşi.

Unii din boieri, aflând de deciziunea ce luasem şi cunoşcând ideile care domneau între tinerii români dela Paris, din care unii se întorseseră în Moldova şi ocupau

71. vezi nota 5, p. 130.

72. venit, prin 1839, în locul lui Vladimir de Titoff, trimis ambasador la Constantinopol; uneltirilor lui Daschkoff se datora învrăbirea dintre Domnul Alexandru Ghica, uşor mânuit de consulul rus, şi partida naţională condusă de Ion Câmpineanu.

73. În 1840, Decembrie, prin mijlocirea consulului francez, Vaillant trece în Moldova; altfel ar fi fost şi el arestat ca presupus părtaş la „complotul” împotriva domnitorului Alexandru Ghica. Vaillant (1804—1880) a venit singur, ori chemat de Kiseleff (după A. D. Xenopol), sau de marele Ban Iordache Filipescu (după N. Iorga şi Pompiliu Eliade), se afla la Bucureşti în 1829 ca profesor particular de franţuzeşte în familiile marilor boieri Iordache Filipescu, şi Mihalache Ghica; în 1830, deschide o şcoală cu internat care se impune repede; cursurile erau de 3 ani; din Mai 1832 îl vedem *chef de la pension* de pe lângă Colegiul Sf. Sava, al cărui director, „provisor”, e Petrache Poenaru; un conflict „didactic” cu Eforia, îi pune pensionatul „sub directa privityghere a Eforiei”; din 1855, e înlăturat; predă, totuşi, franceza la Colegiu, dar conduce şi pensionul său particular, ajută şi pe soţia sa în conducerea unui pension de fete; peripeţiile unele aventuroase, ale acestui francez pasionat de libertate, entuziast filo-român, le dă Oltea Cudalbu-Slăşanschi în *Contributions à la biographie et à l'oeuvre de J. A. Vaillant* (în *Mélanges de l'Ecole Roumaine en France*, XIV, 1937—1938). Ca operă mai însemnată a lui Vaillant: *La Roumanie*, 3 vol. 1844—1845.

74. vezi notele 6, 7, 8, 9, p. 130.

75. Câmpineanu fusese liberat în 1841.

pozițiuni însemnate, m'au însărcinat să duc lui Mihai Vodă Sturza ⁷⁶ o epistolă, în care spunea Domnului Moldovei starea Țării-Românești, arătându-i că domnia lui Alexandru Ghica era pe sfârșite și propuindu-i să-l aleagă Domn al Valahiei, ca astfel să realizeze scopul dorit de toți. Români, *Unirea Principatelor* ⁷⁷.

Epistola aceasta era iscălită de Câmpineanu, de Villara ⁷⁸ și de Filipescu-Vulpe ⁷⁹.

Primește frățeștile mele salutări și urmarea pe curând

Ion Ghica

---

76. Domu 1834—1849.

77. Ion Ghica, primit, prin mijlocirea lui Kogălniceanu, de către Domnul Moldovei, s'a lovit de prevederea domnitorului, care, la în-
demnul lui Ghica: *audaces fortuna juvat*, i-a răspuns: „*acel care
răspunde înaintea lui Dumnezeu și a oamenilor de soarta unui popor,
trebuie să fie prudent*”. În schimb, *ambasadorul muntean* al celei
dintâi propunerii de uniune va rămânea în Iași ca profesor de economie
politică la Academia Mihăileană; v. pp. 212, 213.

78. Alecu Villara; vezi nota 40, *Introducere*, p. 6.

79. Alexandru Filipescu-Vulpe; vezi nota 132, *Scrisoarea IV*, p. 85:
fiu al lui Radu C. Filipescu și al Mariei Radu Văcărescu, vara lui Ienă-
chiță Văcărescu. Mare vornic 1815; efor al școalelor și boier influent
în epoca Regulamentului Organic, luptător, alături de Câmpineanu
și ceilalți patrioți, pentru drepturile naționale; (informație datorită
amabilității domnului Emanoil Hagî-Mosco; v. și geneologia Filipeștilor
în *Documentele... familiei Mano*).

ION GHICA CĂTRE V. ALECSANDRI

LIBERTATEA

Ghergani, Iunie, 1881.

Iubite amice,

După promisiunea ce ți-am dat, urmez astăzi epistola mea precedentă cu câteva considerațiuni asupra libertății, asupra acestui cuvânt magic, a acestei zeități, în numele căreia de trei mii de ani toate se fac și se desfac. Nu este publicist, economist sau moralist, care să nu zică că vorbește, scrie și luptă pentru libertate; nu este un singur om de stat, ministru, un cancelar sau vizir, care să nu-și dea, cu drept sau fără drept, titlul de liberal.

„O, patrie, câte crime nu se comit în numele tău!” striga un filosof al antichității².

Acest cuvânt s'ar aplica încă și mai bine libertății.

Istoria este plină de cruzimile comise în revendicarea libertăților publice și private. Atenianii se făleau cu libertățile lor, pe când înhăma pe iloți la pietre de moară și-i învârtteau cu biciul la teascurile de untdelemn; pe când

1. tipărită în *Convorbiri Literare*, nr. 7, 1 Octombrie 1881, pp. 254—256, sub titlul: *CORRESPONDENȚA dintre d-nii Vasile Alecsandri și Ion Ghica, XI, Libertatea*.

2. cuvintele, ajunse maximă, sânt aidoma ale doamnei Roland (1754—1793), care, fiind condamnată la moarte în timpul revoluțiunii franceze, ca prietenă a Girondinilor, a exclamat urcându-se pe eșafod: „O, liberté, que de crimes on commet en ton nom!”.

dau lui Socrate să bea otravă, ca să nu se mai vorbească de unitatea Dumnezeirii. Romanii vorbeau în forum de libertate, pe când mânau sute de mii de robi cu biciul, ca pe turme de vite, la lucrarea edificiilor colosale cu care împodobeau cetatea eternă, și pe când aruncau pradă fiarelor sălbatice pe acei care îndrăsneau să mărturisească în Christ. Impărații, baronii, toate revoluțiunile și toate conjurațiunile, pronunțamentele³, lovirile de Stat, toți și toate au jurat și jură în numele sacru al libertății, pretinzând că tot ce fac și au făcut ar fi pentru glorificarea libertății.

Ne putem întreba: cum se face că existența și dobândirea acestui drept al omului să fie încă disputată și contestată, de vreme ce toți o voiesc și toți o cer cerului și pământului, deoarece fiecare se zice gata a face pentru dobândirea ei toate sacrificiile de viață și de avere?

Cauza este că fiecare o voiește mai mult pentru sine și așa cum crede el că i-ar veni mai bine la socoteală, fără a se preocupa dacă acțiunile sale nu ating și nu jignesc libertățile altora. Lumea nu este încă pătrunsă de adevăratul sens al acestei prerogative. De aci coliziuni⁴, luptă pentru deosebitele moduri de a înțelege, de a voi și de a practica libertatea: o încălceală care nu se poate descurca de secol, un adevărat antagonism, de unde autoritatea trage mijloace de a oprima împingând pe unii contra altora și unde demagogii găsesc un mijloc de a se face populari, preconizând libertăți stravagante⁵, care nu se pot realiza, dar care adesea uimesc spiritele slabe și inculte.

1 Mulțimea nu este încă pătrunsă de ideea că libertatea unora nu trebuie să împiedice libertatea celorlalți.

3. (sp. *pronunciamiento*, cit. *pronunsiamiento*) : în Spania, faptă prin care de obicei un comandant, mai rar o autoritate, se împotrivesc legii.

4. (fr. *collisions*) ciocniri.

5. (it. *stravagante*; fr. *extravagant*) nefirești, fantastice.

O cucoană, care plătise ștraf⁶ la Viena, pentru că își bătea servitoarea — o biată țigancă pe care o luase cu dânsa în călătorie — când se întorcea în țară, după câteva luni, îndată ce a pus piciorul pe pământul românesc la Turnu-Severin, a salutat patria cu o pereche de palme pe obrazul bieteii Oprichii, exclamând:

„Te salut o patrie de libertate, unde pot bate când veiul!”

Sunt încă puțini acei care înțeleg, că fericirea unui popor stă în libertatea tuturor, iar nu în protecțiunea unora și în apăsarea altora; și sunt numeroși acei care cer libertatea astfel cum le-ar plăcea lor, fără a le păsa de ceilalți, de aceea vedem că ceea ce numesc unii libertate ia fel de fel de forme, și că, în loc de a fi toți mulțumiți, strigă unii contra altora, simțindu-se loviți și împiedecați în interesele și în dezvoltarea lor.

Pentru unii, supremul libertății ar fi de a se obliga toți Românii mari și mici să nu cumpere marfă decât dela dâșii; alții, mai puțini exigenți, s'ar mulțami ca să nu se aducă mărfuri străine în țară, ca să nu concure cu cele confecționate de dâșii; pentru alții ar fi destul să se restrângă cât s'ar putea mai mult munărul acelora care produc aceleași obiecte ce produc și ei, și foarte puțini înțeleg că a protege în contra concurenței, fie din lăuntru fie din afară, este de a persecuta pe cei mulți în folosul unora, că este de a supune pe fiecare la niște dări nedrepte și fără folos pentru țară; căci orice măsură s'ar lua în favoarea unui individ, unei meserii, și orice formă ar lua acea măsură, ea se traduce într'o contribuțiune bănească, care apasă asupra tuturor și devine un adevărat impozit, care, de cele mai multe ori, nu profită nici măcar acelui pe care a căutat să-l favorizeze.

6. (*die Strafe*) amendă.

Un patriotism rău înțeles face pe mulți să creadă că a opri concurența, a acorda scutiri sau privilegii și a împiedeca libertatea schimbului dela un oraș la altul, dela o țară la alta, ar fi a îmbogăți națiunea. Eroare! căci nu se poate admite ca legile cele mari și providențiale să poată aduce vreodată sărăcie și pieire; nu se poate admite ca transacțiunile libere, care sunt schimbul de servicii între oameni, să poată fi vreodată vătămătoare și păgubitoare; din contră ele vor îmbogăți cu atât mai mult, cu cât vor fi mai active, ele se micșorează cu cât li se aduce mai multe restricțiuni și piedici.

Atât rațiunea cât și datele statistice dovedesc în mod netăgăduit că, prin libertatea producției și a schimbului, valoarea obiectelor merge scăzând și utilitatea lor merge crescând. Cu cât valoarea obiectelor scade, cu atât rămâne un capital mai mare disponibil, capital care poate fi pus în serviciul producției, ca să o sporească; și vice-versa, cu cât valoarea obiectelor va fi mai mare, cu atât capitalul disponibil va fi mai mic și cu atât producțiunea va scădea.

Țările despotice, unde s'a practicat cu mai multă asprime sistemul vamal, sistemul protecționist și sistemul prohibitiv, este dovedit astăzi că au fost și sunt cele mai sărace și mai puțin locuite, și totodată cele mai turburate și mai bântuite de conspirațiuni, de răzvrătiri, de foamete și de fel de fel de epidemii; și au mare dreptate economiștii, când răspund toți într'o glăsuire, fiziocraților⁷ și malthusianilor⁸, că libertatea transacțiunilor și creșterea

7. filosofi economiști în sec. XVIII și XIX adepți ai doctrinei liberului schimb (*Laisser faire, laisser passer*), al cărei autor a fost Quesnay (1694—1774).

8. adepți ai doctrinei economice, celebre în sec. XIX, a englezului Tomas-Robert Malthus (1766—1834). După M. mijloacele de existență cresc în rație aritmetică, iar populația crește în rație geometrică; deci în timp mijloacele de existență se vor sile și omenirea va pieri. (Un corectiv al tragicei perspective umane era împuținarea căsătoriilor, ca pledică a sporului de populație).

densității populației înlesnește sporirea producției și a bogăției.

Nu este exact a crede că interesele se împing unele cu altele; tot ce se poate zice într'această privință este că omul, ca ființă activă, caută să depărteze sau cel puțin să micșoreze cât poate, să împruțineze senzațiuni ostentive și neplăcute și să mărească și să înmulțească pe cele plăcute și mulțumitoare; ceea ce vine a zice, a înconjura și a împruțina munca și osteneala și a spori mulțămirile, sau a produce puțin și a consuma mult. Pentru ca să dobândească însă pe cele plăcute, nu o poate face decât prin schimb cu ceea ce a produs el; munca e dar condițiune fatală existenței societăților omenești.

Schimbul între produse constituie toată știința politică și socială, care regulează relațiunile ce trebuie să existe între oameni și face că ei nu pot fi absolut liberi, ci trebuie să-și reguleze acele relațiuni astfel ca libertatea să nu fie jignită, decât întrucât aceea a unora ar putea vătăma pe a altora.

Că omul se naște liber, nu avem decât să observăm această ființă atunci când încă societatea, obiceiurile și legile nu au putut să fi avut nicio acțiune asupra lui, să-l observăm în stare de pruncie. Copiii plâng când sunt lăsați singuri, nu le place nici singurătatea, nici întunecul, le place să fie în societatea semenilor lor, preferind pe cei de aceeași etate cu dânsii; totdeodată sunt egoiști și voluntari, și cu atât mai voluntari, cu cât nu s'au frecat cu rezistența celorlalți; se mânie și se revoltă când li se împotrivește cineva la voința lor. Aceste două instincte naturale, care amândouă cer a fi satisfăcute și care, lăsate fără frâu, ar face din fiecare om un sclav, ele cer a fi temperate și regulate prin concesiuni mutuale dela unii la alții, făcând pe fiecare să înțeleagă respectul ce datorește drepturilor celorlalți, cu condițiunea, se înțelege, ca unii să nu aibă mai multe drepturi decât alții,

ci să sacrifice fiecare o părticică din libertatea sa pentru posibilitatea de a trăi în societate cu alții.

Omul nu poate trăi în izolare, fiindcă organismul său fizic și intelectual îl pune în necesitate de a avea trebuință de ajutorul semenilor săi, nu numai a celor care îl înconjoară, dar a celor de departe; lucrăm unii pentru alții, fiindcă în starea socială ne procurăm mulțumiri pe care nu le-am putea dobândi prin noi înșine. Ca să ne convințim de acest adevăr, nu avem decât să considerăm ceea ce mâncăm, ce bem și ce îmbrăcăm într'un an, pentru a ne încredința că munca noastră proprie și individuală nu ne-ar putea procura acele obiecte nici cu o lucrare stăruitoare de mai multe secole.

În starea de izolare, trebuințele covârșesc putințele noastre, mijloacele noastre de producțiune, pe când în starea socială din contră mijloacele noastre egalează și covârșesc trebuințele.

Mulțămirile omu'ui depinde de repartițiunea productelor, și acea repartițiune dă loc uneori la o mulțime de regulări nedrepte, egoiste și rău chibzuite, care nemulțănesc și turbură societățile, neliniștesc guvernele.

În fiecare societate, individul luptă pentru libertate și pentru apropiere, pe când statul sau guvernul luptă pentru autoritate, și astfel se formează două curențe opuse.

Omul slab vorbește totdeauna în numele libertății, dar, îndată ce devine tare, începe a vorbi în numele autorității, a forței.

„Părinții bisericii, zise Cantù⁹, proclamau libertatea creștinilor în timpul persecuțiunii religiei creștine, îndată, însă ce a încetat acea persecuțiune și biserica a devenit „autoritate, au început la rândul lor a vorbi în numele puterii”.

---

9. Cesare Cantù (1804—1895), celebru istoric italian, autor al vestitei *Istorie Universale* în 20 de volume.

Aceste două curente, al libertății și al autorității, le găsim în luptă în toate societățile; și chiar în cele mai înaintate în civilizațiune găsim o luptă neîncetată între justiție și putere, fiecare posedând o acțiune puternică asupra societății lor și biruind când una, când alta.

Lumea occidentală se svârcolește de secole între autoritate și libertate, luptă neconținut cu principiul autoritar, inimicul jurat al societăților libere.

Să nu se înțeleagă iar că a fi liber va să zică a nu face nimic, de teamă să nu aducem supărare semenului nostru, ci din contră a fi liber însemnează a munci, a fi singurul său arbitru de ceea ce face și de ceea ce nu face; căci libertatea este activitate, este dreptul de întrebuințare liberă a timpului, alegerea liberă a lucrării și a muncii noastre; nu este, cum cred unii, trândăvia, sau dreptul de a înjura și a calomnia, sau dreptul de a chema ura și disprețul asupra celorlalți sau asupra guvernului și a provoca ură și răzvrătiri. Nimic nu garantează mai bine propriile drepturi ale fiecăruia, ca respectul ce trebuie să avem noi înșine pentru drepturile care le țin în cumpănă.

Numai cu această condițiune, libertatea se poate stabili la un popor; ea este exigentă și capricioasă, voiește să fie înțeleasă, apreciată și iubită până la moarte. Și când dintr'un concurs oarecare de circumstanțe, libertatea se coboară asupra unei societăți, care nu știe să o prețuiască și să o practice, ea se oprește puțin și, dacă vede că nu este respectată și adorată, zboară, fuge, lăsând un regret lung și amar, căci nimeni nu simte mai bine lipsa ei, decât acei care au avut-o și au pierdut-o, neștiind să o păstreze. Voltaire zicea că pentru a scrie despre libertate ar voi să fie închis la Bastilia.

Libertatea rău înțeleasă face afacerile despotismului¹⁰,

10. (fratuzism: *faire l'affaire de* . a se potrivi cu... a fi tot un-a u...): libertatea rău înțeleasă e tot una cu despotismul (adică: despotismul e mediul ei).

precum și despotismul naște mai curând sau mai târziu libertatea. S'a zis că Bastilia a făcut mai mult pentru libertate decât Voltaire și Rousseau.

Cu cât într'o societate există mai multă ignoranță și mai puțină educațiune, cu cât simțul justiției și dreapta apreciere a intereselor sunt mai puțin dezvoltate; și cu cât puterea morală, care înfrânează patimile și dezvoltă rațiunea, va fi mai slabă, cu atât libertatea va fi mai puțin înțeleasă și practicarea ei va fi mai anevoie, și prin urmare pericolul de a se pierde va fi mai iminent.

Una din condițiunile cele mai importante pentru libertatea unui popor este ca în clasele de jos să existe spiritul de conservatiune și în cele de sus să existe spiritul de inovațiune și de progres. Această condițiune a făcut că în Anglittera libertatea a putut înflori mai bine decât în orice altă țară.

Abolițiunea¹¹ robiei, desființarea glebei¹² și a clăcii¹³, abolițiunea drepturilor de naștere, proclamarea egalității, libertatea exercițiului meseriilor, desființarea monopolurilor, libertatea presei și a întrunirilor, libertatea individuală, *habeas corpus*¹⁴, sunt victorii ale libertății; ele însă nu dau acelor care au scăpat de nedreptate și de apăsare dreptul să creadă și să pretindă că la rândul lor pot oprima pe acei care i-au năpăstuit, căci aceasta nu ar fi decât o intervertire de roluri, iar nu o biruință a principiului libertății; răul ar rămânea același, ar fi poate chiar și mai mare, pentru că nimic nu este mai grozav decât apăsarea mulțimii.

11. (fr. *abolition*) desființarea.

12. (fr. *glèbe*), stării muncitorilor legați de moșiile boierești: *adscripti glebae*.

13. în Moldova: *boieresc*; în Ardeal: *robotă*. Era pentru muncitorii de pământ obligația unor zile de muncă gratuită pentru proprietarul moșiei. Claca s'a desființat la noi în 1864, odată cu improprietărirea țăranilor.

14. *habeas corpus* (să ai corpul tău): vestită lege în Anglia care da acuzaților dreptul de a aștepta în libertate judecata lor, plătiind o cauțiune.

Mihail Sturza
(Patrașcanu)

Nicolae I al Rusiei
(Patraşcanu)

Pe cât timp nu vom căuta decât ceea ce ne convine personal, fără a ținea seamă de trebuințele și de interesele celorlalți, să tot dorim libertatea, să o tot chemăm toți cu toții, buni și răi, bătrâni și tineri, ea va rămânea surdă la glasul nostru, va rămânea suspendată în aer ca o simplă aspirațiune, și va dispărea ca o nălucă tocmai atunci când am crede că o ținem mai bine. Pe cât timp nu vom înțelege că ea este dreptul de a face ceea ce voim, sub propria răspundere a conștiinței, recunoscând celorlalți un drept egal, nu putem fi liberi.

Câtă vreme însă pentru brutar idealul libertății ar fi dreptul de a impune consumatorilor pâine lipsă la dram¹⁵, necoaptă și din făină stricată, și pe cât timp măcelarul va striga în contra autorității care-l oprește de a vinde carne de mortăciune, și cărciumarul va dori ca salonul său să fie local de întâlnire al făcătorilor de rele, care se mulțumesc a bea rachiul fabricat cu vitriol și cu ardeiu și a-l plăti cât de scump din beneficiile meseriei lor, pe strade după miezul nopții; pe câtă vreme tabacii, cavafii¹⁶ și croitorii vor crede că libertatea constă în a nu se permite concetățenilor lor să cumpere piei, cisme și haine dela alții, din țară sau din afară, și a obliga, în numele patriei și al patriotismului, pe toți locuitorii să se îmbrace și să se încalțe cu haine și cu încălțăminte făcute de domnia lor, zicerea *libertate* va fi o iluziune, și pe toată ziua ar fi un pas către apăsare și despotism.

Autoritatea și politica nu sunt numaidecât metoda de a realiza libertatea și de a o garanta. Intr'o societate civilizată, numai legea scrisă trebuie să ție locul voinții arbitrară și a bunului plac, ea trebuie să consacre și să facă să se respecte drepturile naturale și imprescriptibile ale fiecăruia. Guvernele nu au dreptul să se considere pe

15. lipsă la cântar; *dramul* era o veche măsură de capacitate (0,031 l.) și de greutate (3,38 grame).

16. (turc. *kaváf*) cismar.

dânsele ca având prerogative și interese proprii, ci trebuie să înțeleagă și să știe că nu sunt nimic alta decât puterea care se interpune între acel care încearcă să nedreptățească și acel asupra căruia caută să se năpustească nedreptatea.

Omul, ca să fie liber, trebuie să înțeleagă și să știe că ceea ce dă libertate, considerațiune și avere este munca, că ele sunt singurul drum care duce la civilizațiune și la progres; până când nu vom învăța, lovindu-ne cu capul de pragul și de sus și de jos, a nu mai crede pe acei care, ca să ne exploateze, ne făgăduesc câte în lună¹⁷ și în soare, cai pe pereți¹⁸: libertate absolută, împuținare de dări, instrucțiune cu chila¹⁹, guvern ieftin, — până atunci n'o să vedem altă, decât două sau trei partide politice vrăjmășindu-se între dânsele și strigând, fiecare la rândul lor: „sculați voi, ca să ne punem noi”; partide egoiste și ambițioase, care pismuind pe cei ajunși la putere, care de bine de rău se silesc, cât pot și pe cât se pricep, să facă cum cred că e mai bine, se muncesc să-i dea jos și să se pue în locul lor, ca să facă tot ca ei. Strigă, deși știu că îndată ce se vor pune pe lucru la rândul lor, are să se scoale opozițiunea celorlalți în contra lor; că acei care la rândul lor ar vroi să-i înlocuiască au să-i atace pentru toate câte vor face, precum și pentru cele ce nu vor face, au să-i denigreze, să-i calomnieze, să-i gratifice cu titlurile obișnuite de instrumente ale neamicului și ale străinului, de călcători de legi, de violatori de constituțiune; că au să-i acuze de reavoință, de neștiință, să-i împiedece la orice ar voi să facă, să-i insulte nu numai

17. Ghica scrie greșit: *în lume*.

18. zicala dreaptă e: *câi verzi pe pereți*.

19. cu grămada (*chila*=n. grec. *koilon*, turc. *kila*: veche măsură de capacitate pentru cereale=20 sau 24 de baniți=679 litri în Muntenia (430 l. în Moldova).

în viața lor publică, dar chiar și în cea privată, să se lege de neamurile și de amicii lor; aleargă pe la consuli, pe la gazetele străine; într'un cuvânt, întrebuințează toate mijloacele pentru a-i discredita în ochii poporului și ai străinilor. Guvernul amărit își pierde cumpătul și, ca omul necăjit, când nu este înzestrat cu o mare doză de filosofie, alunecă pe povârnișul mâniei, ia măsuri aspre, lovește și cade printr'un exces de vigoare, sau prin descurajare și desgust se lasă în voia întâmplărilor și atunci cade prin apatie. Opozițiunea profită și de una și de alta, ca să se sue pe ruinele celor căzuți, cugetând puțin la ceea ce are să fie. Dar a făgăduit cai pe pereți, sănătate în vite, ploaie la soroace²⁰, siguranță²¹ în case și pe drumuri, la orașe și la țară, stărpirea abuzurilor, a dărilor de foc și a hoțiilor de vite, micșorarea dărilor, satisfacerea aspirațiilor naționale, lățirea teritoriului în dreapta și în stânga, participarea statului la deslegarea tuturor chestiunilor celor mari ale diplomației, și mii și mii de alte frumuseți — le uită pe toate, puțin le pasă de cele ce au făgăduit. Atunci o altă opozițiune se formează, cu alte făgăduieli, și danțul se învârteste de atâția ani, reîncepând totdeauna d'a capo, joc vătămător și periculos.

Cu toate acestea sub ministerul de ieri, ca și sub cel de azi, ca și sub cel de mâine, lumea merge înainte pe calea progresului, dovadă învederată că el nu emană dela partide, ci dela națiune și dela condițiunile în care se află țara.

Nu voiui să zic că în orice minister, ca și în orice opozițiune, nu se găsesc oameni desinteresați; sunt depărate de a crede că unii nu atacă decât ca să pue mâna pe putere și că ceilalți nu se apără decât ca să trăgă foloase, dar este învederat că infocarea luptei nu-i lasă nici pe unii, nici pe alții, să se ocupe cu ceea ce trebuie țării.

20. (slav *surokū*) anumite termene.

21. (ital. *sicurtà* + fr. *sécurité*) siguranță.

Orbirea partidelor merge până a refuza și a combate binele, când ar veni dela partidul opus, deși rațiunea ne zice să-l primim orideunde ne-ar veni și să fim recunoscători acelor care în timpuri grele au apărut drepturile țării. Trecutul de orice dată, ca și prezentul, își are păcatele sale; dar totodată și unul și altul au drepturi nețâgăduite la recunoștința urmașilor, când au știut să le păstreze o patrie; cu toate acestea se găsesc mulți care-l defaimă, îl desprețuesc și-l insultă. Această ingraturitudine și lipsă de respect către oameni vine din patimă, din neștiință și din orbire. Mai târziu, când timpul va potoli patimile, atunci vom putea judeca oamenii cu imparțialitate, și poate că dreptatea va apărea la mulți ca o mustrare că n'au știut să prețuiască și să judece în deplină libertate. Până atunci, ceea ce ne poate servi de normă în aprecierile noastre asupra oamenilor este să știm că acel care nu face alta decât să samene ura și vrajba, zavistuiind și calomniind, nu este bun Român, și că acel care muncește, produce, scrie, traduce, ridică o fabrică, o casă de comerț, zidește o școală, o biserică, fie el creștin, mahometan sau israelit, ortodox sau papist, liberal democrat sau aristocrat, este bun Român, fiindcă prin faptele sale contribue la înaintarea și la desvoltarea României și pentru aceasta merită stima și considerațiunea țării.

Legea ne-a dat tot ce ne putea da, nu mai avem nimica să-i cerem: suntem toți egali înaintea drepturilor și a datorțiilor, nu depindem nici de voința, nici de capriciul nimărui. Aceasta este un mare bine negreșit, dar ne impune și o răspundere mare, foarte mare, căci ne-a creat o ordine nouă de datorii, ne-a dat o independență care nu se poate păstra decât supuindu-ne la legile care ne garantează pe unii contra altora.

Am arătat că un mod de a înțelege libertatea este de a

o considera ca o tendință absolută a individului, fără altă regulă decât voința proprie a fiecăruia, fără nicio considerațiune pentru ceilalți membri ai societății: libertatea egoistului, cum s'ar zice. Un alt mod de a o înțelege este de a o privi ca absolută numai până acolo unde ar lovi rațiunea și justiția. Una este libertatea tiraniei, cealaltă este libertatea adevărată.

Libertatea este un drept natural al omului, căci fiecare are conștiința liberei sale acțiuni, a acelei libertăți care naște din noțiunea binelui și a răului, pe care o numim libertate morală; pe dânsa se reazimă tot edificiul social al responsabilității omului, cu toată teoria pedepselor și recompenselor; fără dânsa nu există nici virtute, nici viciu, nici fapte bune, nici fapte rele.

Dar dacă omul se simte pe dânsul liber, nu este el oare printr'aceasta chiar constrâns a nu nega celorlalți oameni aceeași prerogativă? Și prin urmare nu a luat el, prin faptul acesta chiar, obligațiunea de a-și mărgini libertatea sa acolo unde ea începe a lovi libertatea celorlalți, cerând și el același sacrificiu din partea celorlalți, ca astfel societatea să devie garanția drepturilor mutuale? De aci necesitatea de a recunoaște o autoritate care să poată judeca după rațiune întinderea cercului libertății fiecăruia, cerc a cărui întindere trebuie să fie aceeași pentru toți; ca să poată fi respectat, ca să fie necontestat. Așa dar libertatea, egalitatea și autoritatea sunt elementele primordiale ale vieții sociale.

Încât privește libertatea individuală, fiecare om este stăpân absolut, suveran, are dreptul netăgăduit de a dispune de persoana și de averea sa; avem fiecare liberul joc al activității noastre fizice și intelectuale; iar încât privește libertatea socială, pe care Englezii o numesc *principiul voluntar*, pe care Dupont White²² o numește

22. Charles Brook Dupont-White (1807—1878), avocat și economist francez, partizan al intervenției Statului în anume cazuri de libertate individuală.

individualism, se cuvine a ține a seamă de respectul libertății celorlalți; cu alte cuvinte că trebuie să se respecte prescripțiunile autorității, adică ale legii.

Libertatea și autoritatea trebuie să se combine în folosul fiecărui membru al societății, iar nu să se combată, căci, de va fi luptă între aceste două elemente, societatea se periclitează și o libertate, care nu recunoaște autoritate, cade de sine prin anarhie, precum autoritatea cade prin abuzul puterii cu care a călcat libertatea.

Societățile ai căror membri nu-și înțeleg datoriile ce au unii către alții își dau mai totdeauna libertăți exagerate și rău înțelese, care, mai curând sau mai târziu, produc ciocniri între interesele comune și particulare; degeneratează într-o anarhie, al cărei singur remediu este despotismul.

Acel cerc vicios în care se învârtesc unele societăți de secole, provine din imperfecțiunea morală a membrilor care le compun și din puțină dezvoltare intelectuală în care sunt lăsați, căci libertatea trebuie să găsească în fiecare voința și puterea de a se supune adevărului și dreptății, altfel societatea este în tot momentul în pericol de a fi spulberată.

„Legea veghiază la ușa cetățeanului englez, numai justiția poate păși pragul”, zice Laboulaye²³; „liber în casă, numai afară din casă este supus autorității; este inocent până în momentul pronunțării condamnării, este judecat de magistrați inamovibili sau de juriu, în virtutea legilor, care au definit crima mai dinainte și au regulat procesul, dura și pedeapsa”.

Libertatea omului nu trebuie să fie și nu poate fi absolută; sunt însă autorități mari, care în secolul trecut, pe când se punea piedici cugetării și dezvoltării, năbușind

---

23. Edouard-René de Laboulaye (1811—1883), publicist și jurisconsult francez.

și oprinând, au propagat ideea de o libertate absolută și au voit să ridice această idee la înălțimea unui principiu, să facă dintr'însa o dogmă socială. Dacă această idee poate fi un adevăr netăgăduit pentru un individ izolat, nu se poate însă admite în ceea ce se atinge de relațiunile cu ceilalți oameni, și consecința ei ar fi ca nimeni să nu se abție decât dela faptele care nu-i convin, sau pe care nu voiește a le face; a nu recunoaște nicio lege alta, decât voința sa proprie, sau cel mult a nu se supune decât numai la legile acelea pe care el a binevoit să le admită; — se înțelege că aceasta ar pune pe fiecare la voia întâmplărilor, adică la discrețiunea celui mai tare.

În fapt nu există un principiu recunoscut și netăgăduit, prin care să se precizeze și să se stabilească marginile intervenirii autorității în viața omului. Fiecare opinează și hotărăște cum îi vine mai bine; unii merg până a crede că guvernul ar avea dreptul și datoria de a interveni și a întreprinde lucrări și acțiuni, oriunde i s'ar părea că ar fi ceva de făcut, un rău de îndreptat; merg până a voi să fie în stat o unitate de putere care să facă binele cu sila, să-l impuie. Aceia ar voi o societate omogenă, o singură putere la centru, ducând acțiunea sa binefăcătoare, prin agenți subordinați și disciplinați, până la punctele cele mai depărtate. Aceste idei autoritare se apropie foarte mult în procedere de organizațiunile dorite de socialiști, căci și ele, pornind dela un principiu fals, caută să înlocuiască libertatea prin silă, impunând niște moduri de traiu artificiale în locul celor naturale. Sunt alți cugetători, ca Bukle²⁴ de exemplu, care, trecând în cealaltă extremă, sunt până întratăta de geloși de respectul libertății, mai ales când e vorba de cea intelectuală, încât nu admit să se atingă nimeni de dânsa, nici în bine, nici în rău, nu admit nici măcar amestecul autorității pentru a în-

24. Henry Thomas Bukle, vestit istoric englez (1821—1862).

curaja literatura, artele sau științele, neagă orice acțiune alta decât aceea a justiției.

Tendința autorității este de a se întinde cât poate peste ceea ce trebuie și de a călca libertatea individului atât prin acțiunea opiniei, cât și prin aceea a legislației. La toate guvernele găsim tendința de a se întinde peste limitele dreptului natural.

În luptele partidelor politice, totdeauna minoritățile luptă în contra tendinței autorității, în numele respectului libertății, dar lipsite de mijloace suficiente prin ele înseși, sunt fatalmente conduse a-și căuta de multe ori puterea de acțiune în întrebuintarea de mijloace culpabile. S'a văzut timpi când un partid, amenințat în credințele sale politice, a mers până a uita sentimentul de patrie și de naționalitate, pentru favorul realizării ideii căreia s'a devotat; atât devin de pasionate, încât uită orice rațiune, încât ceea ce partidele politice numesc toleranță nu este decât dreptul de a face tot ce vor; și ceea ce împodobesc cu numele de libertate, nu este decât triumful ideii lor.

Este peste putință a se adopta un sistem exclusiv, mai ales când este vorba de o societate puțin dezvoltată, ai cărei membri nu sunt încă în stare să judece și să prețuiască ceea ce se poate face în folosul tuturor; de aci vine că, cu cât o societate este mai puțin dezvoltată, cu atât guvernul are o mai mare acțiune asupra membrilor ei și răspunderea lui devine cu atât mai mare, cu cât poate intra mai adânc pe tărâmurile libertății fiecăruia, și cu atât este mai obligat a forma rațiunea, a împlânta credințe adevărate, a calma pasiunile, a combate ideile greșite și a desrădăcina prejudiciile.

Tendința mai tuturor autorităților de a interveni în viața cetățenilor mai mult decât se cuvine a determinat pe mai mulți publiciști moderni, a se ocupa să afle natura acțiunii ce se cuvine autorității și să determine într'un mod precis cercul acelei acțiuni; au căutat să însemneze

până unde trebuie să se întindă suveranitatea individului și până unde trebuie să se înfigă puterea autorității, câtă parte din viață se cuvine individului și câtă societății.

John Stuart Mill²⁵ proclamă că principiul care trebuie să dirije raporturile societății cu individul, fie ca forță materială, sub forma de penalitate legală, fie ca coacțiune morală a opiniei publice, este „*de a opri pe individ de a vătăma pe alții*”, și că aceasta este singura rațiune legitimă ce poate avea o societate de a se servi de putere în contra membrilor săi. Acest mare publicist, după ce arată că asociațiunea este un drept individual, inviolabil și sacru, că ea rezidă în raporturile care unesc pe oameni între dânșii și în legăturile care constituie aceste raporturi, susține într'un mod general că „*tot ce este de dorit a se face în interesul umanității, al generațiunilor viitoare sau în interesul membrilor care au trebuință de ajutor, intră în atribuțiunile autorităților, afară de a remunera pe particulari sau pe societăți la întreprinderile lor*”.

El consideră pe orice individ ca răspunzător către ceilalți membri ai societății pentru orice rău pricinuește, nu numai prin faptele sale, dar chiar și prin inacțiunea sa, și conchide zicând că „*fiecare trebuie să ia parte la lucrările și la sacrificiile trebuincioase pentru apărarea societății și a membrilor ei în contra amenințărilor și a vătămăturilor*”²⁶.

Laboulaye are și el aceleași idei asupra libertății. Amândoi acești publiciști mari apără principiul libertății economice al lui Adam Smith²⁷: *lasă să se facă, lasă să treacă* (laissez faire, laissez passer)²⁸.

Baronul Wilhelm de Humboldt²⁹ consideră libertatea

25. celebru filosof englez (1806 – 1873).

26. formă veche=*vătămărilor*: pagubelor, stricăciunilor.

27. Adam Smith (pronunță: Smiz) (1723–1790), celebru economist scoțian.

28. vezi nota 7, p. 172.

29. savant, filolog și om de stat prusian (1767–1835).

individuală ca o condițiune neapărat trebuincioasă dezvoltării și progresului societății. „Scopul omului, zice el, nu scopul acela pe care ni-l arată niște poște trecătoare, dar acela care ne este prescris de decretelle eterne și ne-strămutate ale rațiunii, este dezvoltarea întinsă și armonioasă a tuturor facultăților într'un tot complet și constant; așa dar scopul către care trebuie să tindă neconținut orice ființă omenească și mai cu seamă aceea care voiește să influențeze asupra semenilor săi este individualitatea puterii și a dezvoltării; pentru aceste două lucruri sunt necesare libertatea și varietatea de situațiuni, pînirea lor produce rigoarea individuală și diversitatea multiplă care se contopesc în originalitate”.

Baza societăților celor mai libere, a societății engleze și americane, este guvernul prin sine însuși, ceea ce ei numesc *Self-gouvernement*. Să nu credem însă că înțelesul acestui cuvânt ar fi a se guverna fiecare pe sine, căci aceasta ar fi negarea oricărei autorități. Adevăratul înțeles este ca fiecare să fie guvernat de toți ceilalți cetățeni.

Englezii, prin proclamarea principiului libertății individuale, au luat toate precauțiunile în contra opresiunii, pe care mulțimea sau numărul ar voi să exerciteze în contra unei părți a societății, sau în contra vreunuia dintr'înșii. „Este de neapărată trebuință, zice Mill, a pune o îngrădire acțiunii legitime a opiniunii colective asupra independenței individuale”; această precauțiune este tot atât de necesară ca și aceea care s'ar lua în contra oricărui abuz de putere. Tirania majorității trebuie pusă în numărul relelor de care societatea trebuie să se ferească; ea pătrunde în amănuntele vieții mai adânc decât toate tiraniile. Ideea că legitimitatea puterii constă în număr este o idee eronată, distructivă a libertăților și a adevărului.

Se vorbește mult de opiniunea publică, dar mai niciodată ea nu este rezultanta credințelor tuturor membrilor

unei societăți asupra unei chestiuni; de cele mai multe ori este numai credința guvernului, sau a unui partid, care impune gloatelor credințele și voințele sale, și încă mai adese și guvernul și partidele devin instrumente și organe ale tendințelor greșite ale mulțimii, ca să o poată domina.

Partidul care impune credințele și voințele sale este de cele mai multe ori o clasă, o corporațiune, un oraș, o mahala, o facțiune³⁰, un Ciceronache, un Lumânărică, un ziarist, un ambițios, un Catilina, care pune mâna pe gloate, sau pe acei care le conduc, se proclamă opiniunea publică, voința națională, și conduce societatea după ambițiunea sa, fără a ține seamă de adevăratele sale interese; face și desface, și gloatele primesc orice zic ei cu aplauze, cu mulțumire și cu recunoștință.

Mulțimea judecă mai mult cu inima decât cu rațiunea; poporul iubește sau urăște, și nu are încredere decât într'acei pe care-i iubește. Binele ce rezultă este mare, când acel preferit, acel idol este la înălțimea așteptării sale, precum este și nenorocirea de mare, când acea afecțiune se abate pe capul unui ambițios de rând, sau a unui incapabil care nu o merită. Guvernele sau partidele, care pun ghiara astfel pe voința gloatelor, pot avea o aparență de tărie; dar aceasta nu face pe un popor nici fericit, nici liber, pentrucă nici puterea absolută nu face tăria și stabilitatea guvernului, nici voința mulțimii nu constituie libertatea. Și una și alta, ca să se poată susține, au trebuință să fie sprijinite de rațiune și de dreptate.

În cât privește libertatea intelectuală, adică libertatea cugetării, a conștiinței și a scrierii, publiciștii cei moderni nu recunosc autorității niciun drept de ingerință³¹ altul, decât a opri calomnia și apelul la violență; libertatea intelectuală este cerută de toți în general ca un drept inalie-

30. (fr. *faction*) clică.

31. (fr. *ingérence*), amestec.

nabil al omului, drept care trebuie să fie absolut. „*Libertatea opiniiunilor și a discuțiunii*, zice Mill, *este o necesitate pentru dezvoltarea intelectuală, dezvoltare dela care depinde bună starea morală și materială a neamului omenesc*”. Sieyès³² zicea că *presa este un al șaselea simț dat popoarelor moderne*, și Georges Canning³³ o punea așa de sus, că o considera ca o a patra putere în stat, putere cu care guverna pe timpul cât parlamentele nu erau deschise.

„*Rolul presei*, zice Mill, *este de a ajuta progresul regulat și pașnic, în care mișcarea se face prin inteligență, sociabilitatea se perfecționează la flacăra artelor, a științelor și la lumina tuturor talentelor*”. Un stat nu poate exista liber fără presă și presă liberă.

Intr'un cadru restrâns, ca al unei epistole, ar fi fastidios³⁴ a mă întinde mai mult asupra acestui subiect; tot ce am voit este ca, într'un mod foarte sumar, să dau o idee despre libertate în esența libertății. Voiu urma cu cele cinci libertăți primordiale, enumerate de Thiers, pe care el le numește: *securitatea, libertatea electorală, libertatea reprezentațiunii naționale, libertatea presei și preponderența reprezentațiunii naționale în direcțiunea afacerilor statului*

Ion Ghica

33. abatele Sieyès (cit. Siees), vestit teoretician politic francez din timpul marelui revoluționar francez (1748—1836).

33. vezi nota 165, p. 126.

35. (fr. *fastidieux*) plicticos.

ION GHICA CĂTRE V. ALECSANDRI

EGALITATEA.

Ghergani, Iulie 1881

Iubite amice,

O lună ca ziua, dame și cavaleri mulțime își îndreptau pașii spre grădinile din strada Academiei. Două tinere elegante mergeau înaintea mea, târînd de mână un băiețel ca de vreo patru anișori, în costum de mic dorobanț, cu căciulă turcănească de oaie pe cap și cu pușcă de lemn de teiu, sistem Davila.

Ele își comunicau astfel una alteia ideile lor sociale și fasionabile²:

— Pune-ți în gând, soro! Mișu meu, una și bună: vrea să mă ducă să văd pe Mateescu³ jucând pe *Millo director*⁴! *Quelle idée, ma chère!* Cu mitocancele! Apoi nu e smintil? Atunci să mai vază el! Auzi, să nu vrea să meargă la Stavri, unde merge nobleța mare, unde găsești societatea cea bună, pe toți tinerii *à la mode!* Lume *chic, ma chère!*

1. tipărită în revista *Convorbiri literare*, nr. 6, 1 Septembrie 1881, pp. 209—217, sub titlul *CORRESPONDENȚA dintre d-nii Vasile Alecsandri și Ion Ghica, X*; la Sumar, adaus: *Scrisoarea X (Egalitatea)*.

2. (fr. *fashionable*=engl. *fashionable*) la modă.

3. M. Mateescu, un apreciat actor, predecesorul lui Iancu Brezeanu în creația *Cetățeanului turmentat* din *Scrisoarea pierdută* a lui I. L. Caragiale.

4. comedie cu cântece, într'un act de Vasile Alecsandri.

Nu-i poate intra prostului în cap că astăzi nu mai sunt boieri și negustori, suntem toți egali, tot o apă! Ce s'auzi la Millo, *ma chère*? Românește și iar românește. *C'est à vous faire dégoûter*, cum zice Zizica mea. Unde mai e libertatea, soro? Te întreb.

— Stăi să ne uităm la afiș, întrerupse tovarășa, să vedem dacă se cântă *La chose*. Ce romanță delicioasă! E de nebunie, *cella vous transporte*.

— Mi-a spus vara ministrului, Tincuța, camarada mea de pension, că Stavri a adus una, n'are aface Gandon; zice că are niște costume numai fluturi, și că în opera *on demande des ingénues* o să joace cancan franțuzește numai în tricò. Să-i spui bărbatu-tău că dacă vrea să fii în societatea mea, eu nu merg la teatru românesc; am fost într'o seară și am adormit, *j'ai piqué le chien toute la soirée, ma chère*.

Discutând astfel între dânsule, tinerele dame au trecut pe sub literele de foc ale grădinii, unde se joacă și se cântă franțuzește.

Eu am urmat înainte și am intrat în grădina unde joacă Millo cu trupa românească, înaintea unui public puțin numeros în adevăr, dar care făcea un haz nespus, râdea de se prăpădea.

Mă așezasem la o masă, când iată că vin de se pun în vecinătate doi tineri parfumați, cu părul pe frunte despărțit pe sprinceană, *à la cocodès*. Veneau discutând.

— Cum vrei să progreseze o țară unde nu este egalitate? *Imagines-toi, mon ami*, că sunt de doi ani supleant de tribunal! *Cela tue le mérite*. Să trăesc eu cu două sute cincizeci lei pe lună! Ce să mănânci și ce să îmbraci? Apoi nu-ți mai trebuie mănuși, birjă, mai o înghetată seara, un ferher⁵? Omi ești! Dacă am cerut ministrului să mă numească în locul vacant de director la Cassa de

5. germ. *Färbel*, joc de cărți.

Depuneri și Consemnațiuni, știi ce mi-a răspuns? „Acolo, domnule, trebuie un om care să cunoască serviciul, un om cu știință și cu experiență”. *C'est triste, mon ami, il n'y a pas de carrière chez nous.*

— Când zic că nu le place egalitatea, știu ce zic, replică celălalt; nu vor să înțeleagă, nene, că fără egalitate toate sunt numai mofturi, *des fantasmagories*. Ce mai așteptați dela o țară unde se permite lui Licorescu să aibă douăzeci de mii de galbeni venit! Ce face cu ei? *Je vous le demande*. Adună la hârtii; dreptate e asta?... Știi că eram ca un frate cu Tilică; să vezi cum și-a ridicat nasul, nici nu mă mai bagă în seamă; are patru mii de galbeni pe an, *mon ami*, două dela tată-său și două dela nevastă. Cărnătescu i-a dat fata, zicând că e de neam. Și eu aștept până o muri tată-meu, care, Doamne ferește! poate să mai trăiască încă zece, douăzeci de ani d'aci încolo; *at même alors*, tot, tot, cinci mii de franci venit! Ce mai treabă! Apoi dreptate e asta, egalitate e? Te întreb!

— Subiectul pe care l-am tratat eu alaltăseară la Puțul cu apă rece! Le-am zis: „egalitate, libertate și dreptate, iată ce ne trebuie”. Știi ce de lume era? Gemea, nu mai încăpea. Am pus chestiunea pe tărâmul subiectivității, n'am voit să o tratez din punctul de vedere obiectiv. *Que voulez-vous, mon ami, il faut combattre les préjugés*. Toți funcționarii administrativi, judecătorești și financiari, generali, coloneli și locotenenti, tot o leafă.

— Trebuie numaidecât să începem revista noastră *Teșebugul*, *c'est indispensable, mon ami*, să iasă măcar de două ori pe lună, *écraser les aspérités sociales et égaliser le sol de la patrie*, să arătăm bietului popor că nu e decât o victimă, să-i spunem că fără egalitate absolută nu poate fi fericit; să-l inițiem la ideile cele mari și generoase. Toți oamenii deopotrivă—să fie deviza noastră: nici

mare, nici mic, nici bogat, nici sărac. Să dispară aceste cuvinte din dicționar. *Figurez-vous* că săptămâna trecută mă chiamă președintele meu și-mi zice cu un ton parc'ar fi fost monsieur Ducorby⁷, când ne preda Pandectele⁸: „Vă previu, domnule, că de veți mai lipsi dela datoriile d-voastre, precum faceți, o să fiu pus în penibila necesitate de a raporta Ministrului și a-i cere înlocuirea d-voastră”. *C'est révoltant, qu'en dites-vous? que devient la liberté, mon ami, dites-le moi, je vous prie!* Deși leafa mea nu e vreo treabă mare, dar de nu curge, tot pică; era cât p'aci să-i cârlesc o palmă să-i scapere ochii.

— Lasă, bine ai făcut de nu te-ai potrivit lui, e om bătrân, și-apoi i s'a cam slăbit balamalele capului.

— Și dacă e bătrân, ce! nu suntem toți egali?

— Așa e, ai dreptate! uitasem.

După ce au golit două halbe de bere, s'au luat repede după două fetițe și-au dispărut printre becurile de gaz și printre salcâmi grădinii.

Ideile pronunțate asupra egalității și a libertății de grupurile ce întâlneam m'au pus pe gânduri; îmi ziceam că sunt aproape douăzeci și cinci de ani de când s'a înscris în legile noastre fundamentale că toți Românii sunt liberi și egali, și până acum n'am văzut măcar două linii în vreo carte, în vreun jurnal, care să ne explice ce este egalitatea, ce este libertatea, cum trebuie să le înțelegem și cum trebuie să le practicăm. Am lăsat pe fiecare să-și facă despre aceste drepturi ale omului ideea care-i place și care crede că-i vine mai bine la socoteală. Aceste reflexiuni m'au făcut să-ți adresez această epistolă. Mai îndreptează și tu pe ici pe colea erorile ce am putut comite în cugetările și aprecierile mele și împlinește lipsurile care au rămas.

7. profesor de drept Roman la Sorbona.

8. Cod cuprinzând hotărârile vechilor jurisconsulți romani, făcut din porunca lui Justinian (s. VI).

E G A L I T A T E A

Egalitatea este o aspirațiune nobilă și generoasă a omului de bine, a omului înzestrat cu simțul dreptății și al echității, este îndemnul și speranța celui inteligent, celui învățat și muncitor, a celui care dorește suirea nivelului social, desvoltarea progresului și a civilizațiunii.

Filon⁹ zicea că egalitatea aduce cu sine pacea și armonia, dă societăților o democrație regulată și binefăcătoare și le apără în contra ochlocrației¹⁰ aceleia în care mulțimea ignorantă și pasionată voiește să comande. Zicea că ea este înaintemergătoare a libertății care nu poate trăi, nici exista, fără dânsa.

Egalitatea, deși e dorită de toți, dar foarte puțini o înțeleg, și mulți o înțeleg ca tinerii noștri dela Rașca¹¹, cum le vine mai bine la socoteală; mai toți o voiesc, cum zice poetul nostru Alecsandrescu, *Cu lei, iar nu cu căței*: cu cei de sus, iar nu cu cei de jos.

Prostul și nălângul cere egalitatea cu omul de geniu, leneșul voiește să stea toată ziua cu fața la soare, și, în loc de lipsă, cere să bea și să mănânce mai mult și mai bine decât cel care muncește zi și noapte; desfrânatul și coruptul voiește să fie considerat deopotrivă cu omul virtuos. Negrul american de Sud și al insulelor oceanice zice că este alb: „*moi être blanc, blanc comme vô, Massa*” (sunt alb, alb ca dumneata, domnule). Parvenitul și ciocoiul voiește numaidecât să fie de viță; își caută originea neamului în vreun cronicar, printre Domnii cei mari sau printre boierii cei iluștri; se îmbracă cu câte un nume care nu este al său și se umflă într'însul ca un

9. Phillon, filosof grec (secolul I. d. Hr.; născut la a. 20 în. Hr.)

10. grec. *oklos*, mulțime, și *kratos*, putere: guvern în care mulțimea exercită puterea.

11. vestită grădină de petrecere, pe vremuri, în București.

curcan; și, dacă știe să scrie, adoptă un stil arhaic, ca să samene cu strămoșul său.

Sunt care ¹² nu se mulțumește cu o noblețe de trei patru secole și merg cu originea familiei printre negurile timpurilor, vor să se tragă dela un Septim Sever ¹³, sau cel puțin dela vreun Salustius ¹⁴, și numele lor bulgărești, armenești sau grecești iau deodată o terminațiune în *-us*; apoi să te mai ții patriot înfocat, etimologist la scris, ca să se știe că e viță de Roman adevărat! Alții, de un temperament mai atrabilar ¹⁵, și-au imaginat o nobleță mai nouă, mai tare, aceea a opincii.

— Nu ești Român ca mine, vere, zicea un țăran ciocoit unui fecior de boier, nu ești fiu al poporului, ieșit din opincă, nepot, strănepot de plugar, get-beget coada vacii; ești ciocoiu, puiu de năpărcă.

În societățile omenești, două feluri de inegalități au ocupat și ocupă pe moralisti și pe legiuitori: acea de clase și de naștere, și cea individuală. Cea dintâi este nedreaptă și tinde a dispărea, pe unele locuri a și dispărut; cealaltă este inevitabilă, fatală, căci își are originea în natura omenească și este consecința a o mulțime de împrejurări independente de prescripțiunile organizării sociale și a legilor.

Creștinismul, și în urmă revoluțiunea franceză dela 1789, au proclamat și au realizat egalitatea drepturilor și a datoriilor, lăsând individului îngrijirea și puțința de a-și lua în societate locul ce i se cuvine, după munca, talentul și meritele sale.

Acea revoluțiune franceză, a cărei acțiune s'a întins asupra Europei întregi, mai mult sau mai puțin a ga-

12. = *Sunt unii, care...*

13. Împăratul roman (193–200).

14. istoricul latin (86–34 î. Hr.)

15. (fr. *atrabilair*, dela grec. *atra*, negru, și *bilis*, fiere); melancolic.

rantat pe om în contra opresiunii, făcându-l egalul tuturor, a proclamat dreptul pentru toți de a nu se supune decât legii, i-a recunoscut dreptul de a participa la facerea legilor, de a vota impozitele și de a controla întrebuințarea banilor publici, lăsând pe fiecare liber a-și exprima ideile și opiniunile prin scriere și prin cuvânt; a recunoscut pe toți egali înaintea legilor și a sarcinilor, a proclamat pe toți admisibili la slujbele Statului.

Dacă cineva s'ar încerca să înlocuiască inegalitățile naturale printr'o egalitate artificială, ar cădea într'o greșală și mai mare decât aceea a regimurilor trecute și ar păcătui în sens invers, căci aceea egalitate nu s'ar putea menține decât oprind puterile individuale și ar suprima cu totul mișcătorul cel mai puternic al progresului social.

Egalitatea condițiunilor este o imposibilitate, o himeră. Aceasta însă nu va să zică că dezvoltarea oamenilor, prin educațiune și prin învățătură, prin îmbunătățirea traiului material, a stării igienice și a salubrității, nu micșorează deosebirea cele mari dintre oameni și că nu face ca distanțele morale și materiale să devină din ce în ce mai puțin simțitoare.

O societate bine organizată trebuie să caute să înlesnească, cât se poate mai mult, mișcarea de jos în sus, intervenind în ajutorul celor slabi, nu pentru a-i pune deasupra altora, nici pentru a le supune lor pe cei tari, dar pentru a-i ajuta să-și desvolte inteligența și energia; a face aceasta, nu căutând a coborî pe cei de sus la nivelul celor de jos, ci căutând a pune pe fiecare în pozițiune de a se ridica singur.

Consecința acestor îngrijiri ar fi ridicarea stării morale a omului, suirea nivelului social. Să nu uităm însă că există totdeauna pentru fiecare o limită peste care mijloacele sale nu-i permit să treacă, și ar fi o eroare a crede că dezvoltarea ar putea merge până a pune vreo-

dată pe toți membrii unei societăți într'una și aceeași condițiune.

Legile au făcut tot ce puteau face pentru realizarea egalității, și astăzi în societățile civilizate omul nu mai depinde decât de lucrarea sa liberă și stăruitoare.

Oriunde ne-am arunca vederile, în România, în Elveția sau în Statele-Unite, pretulindeni o să găsim oameni de deosebite condițiuni; pe unii îi vedem trăind în palate cu îndestulare și lux, pe alții în case modeste, câștigând cu multă muncă și osteneală hrana de toate zilele; unii milionari și alții foarte săraci; unii sănătoși de minte și de corp, alții slabi și neputincioși; unii exercitând meserii mai comode și mai bănoase, alături cu alții, supuși la lucrările cele mai ostenitoare și mai puțin retribuite. Aceasta însă nu ne poate face a zice că există clase, căci numirea de clasă este consacrată grupelor celor care se formaseră prin privilegii și prin naștere, prin drepturi recunoscute de legi. Iar acolo unde s'a proclamat libertatea cu toate consecințele ei, acolo unde legea recunoaște pe toți egali, distincțiunile ce vedem provin numai din deosebirea condițiunilor înmăscute naturii omenești.

Invidioșii și demagogii, folosindu-se de deosebirile ce există în condițiunile omenești, exploatează ignoranța mulțimii, prezentându-le ca distincțiuni de clase și de naștere; desgroapă numiri moarte care nu mai au importanță decât în istorie și le aruncă asupra aceloră în contra cărora își exercitează invidia și răutatea, fac pe oamenii creduli și simpli să creadă că privilegiile nu sunt desființate, că toți Românii nu sunt egali dinaintea legilor și izbutesc prin fraze sunătoare a face pe mulțime să creadă că tot ar fi mai existând drepturi și privilegii.

La noi, ca și în celelalte țări libere, legea nu a putut desființa decât inegalitățile capitale, pe acele de convențiune și de naștere; dar n'a putut și nu va putea niciodată să desființeze nici inegalitățile de inteligență și de

activitate, nici pe acele de averi, căci ele sunt o consecință fatală a naturii omenești.

N'a putut desființa decât inegalitățile artificiale, lăsând curs liber distincțiunilor naturale, lăsând individului toată libertatea și răspunderea. Și nu poate face mai mult, căci de ar fi mers mai departe, precum ar voi să facă unii socialiști, și de ar fi încercat să înlocuiască inegalitatea naturală printr'o egalitate artificială, ar fi căzut într'o eroare de o mie de ori mai mare decât aceea a regimului trecut, o eroare în sens invers a celei dintâi. O asemenea egalitate nu s'ar putea menține decât numai comprimând puterile individuale și suprimând cu totul mișcătorul progresului social.

Oamenii nu au dreptul de a-și impune unii altora decât un singur lucru, *justiția*, căci ea este cazul de legitimită apărare. Nu se poate impune unui om nici de a fi religios, nici de a fi milostiv, învățat sau laborios; și orice acțiune guvernamentală este o umiliațiune a inteligenței, a conștiinței, a muncii, a libertății omului.

Proclamarea principiilor care trebuie să conducă societățile omenești a făcut să dispară inegalitățile legale, după cum am constatat-o mai sus. La noi, ca și la toate societățile care au apucat pe calea civilizațiunii, rămân și vor rămânea externe acele două inegalități, care provin din diferența ce există în facultățile fizice și morale ale indivizilor și din împrejurările din afară care nu sunt în puterea legiuitorului de a le regula.

Acele facultăți diferă dela un om la altul; patimile, voința, și într'un cuvânt tot ce constituie caracterul, sunt atâtea cauze de inegalități. Doi frați, luați dintr'o condițiune înaltă, încep viața cu același capital de învățătură, de educațiune și de avere; unul se ridică pe scara socială în avere și în considerațiune mai sus decât au fost părinții săi, pe când celălalt prăpădește și ceea ce a avut; și în loc de a se sui ca frate-său, s'a coborât. Iată doi oameni

născuți egali și care, după câțiva ani, se află despărțiți unul de altul prin mai multe trepte ale scării condițiilor sociale. Din doi frați născuți într'una din condițiile cele mai modeste, unul se sue prin ajutorul facultăților sale superioare, prin vitejie, prin virtute sau prin activitatea sa; până la treptele cele mai înalte ale societății, pe când celălalt cade și mai jos de condițiunea în care s'a născut. Nimeni și nimic nu poate opri acest curs natural al lucrurilor; și exemplele vor fi cu atât mai multe, cu cât instituțiunile vor fi mai democratice și activitatea oamenilor mai mare.

Tot ce se poate dori este că acei care se sue să fie mai numeroși decât acei care se scoboară. Lucrarea socială trebuie să tindă a sui pe cei de jos la un nivel mai înalt de capacitate, de avere și de moralitate, iar nu să caute a scobori pe cei de sus la condițiunile celor de jos, căci aceasta ar fi a scădea nivelul social.

Mișcarea de jos în sus și de sus în jos este o condițiune inevitabilă, fatală a vieții omenești. Ceea ce distinge națiunile civilizate de cele rămase înapoi, este că, mișcarea dintâi fiind mai mare, nivelul social se ridică neconținut, condițiunea indivizilor se îmbunătățește și societatea se înăvujește.

Am zis că împrejurările din afară sunt și ele o cauză de inegalități. Nu depinde de voința nimănui, nici de prescripțiunile legilor, de a se naște și de a crește la stână, la pădure, la sat sau la oraș, în colibă sau în palat; a crește într'un colț de pământ, unde nu există nici mișcare, nici viață intelectuală, unde nu există nici industrie, nici comerț, — sau a crește într'un oraș, centru de lumină și de activitate: iată o întâmplare care poate avea o influență foarte însemnată asupra viitorului unui om. Unul va ieși în lume cu puține cunoștințe și cu mai puțină experiență decât celălalt, și aceasta va face pe unul să în-treacă pe celălalt prin luminile și prin experiența ce a

dobândit din frecarea cu oamenii și cu lucrurile; dar totodată unul și-a creat și trebuințe mai multe, poște și aspirațiuni mai mari, și necunoscute celuilalt, dar i s'a arătat și mijloacele de activitate ce poate pune în mișcare pentru dobândirea lor. Unul mai capabil, dar mai neastâmpărat, mai îngrijat, are de multe ori un traiu mai greu decât celălalt: nenorociri și griji cari-l sue sau îl coboară.

În lume sunt atâtea condițiuni căli și oameni, un lanț de inegalități. Orișicare din noi, în oricare condițiune ne-am afla, avem pe alții deasupra și dedesubtul nostru; și dacă râvnim la mulți, sunt alții atâția, poate și mai mulți, care râvnesc la noi, — o infinitate de stări și de situațiuni care se încrucișează și se superpun. Chiar dacă am lua două condițiuni care ni se par foarte depărtate una de alta, găsim că, deși în unele privințe una este deasupra celeilalte, în multe altele însă ea este mai pe jos.

În societăți, și în cele mai democratice, se află o mulțime de elemente de clasare pentru oameni: averea, meseria, valoarea personală, cunoștințele, moralitatea, etc.; mulțumirile însă care constituie fericirea adevărată, nu sunt totdeauna în raport cu împrejurările; ele sunt mai mult în raport cu caracterul și mai ales cu voința omului.

Inegalitățile există, și vor exista totdeauna, dar clase nu mai există astăzi la noi; fiecare treaptă este atât de aproape de treapta care precede și de cea care urmează, încât ar fi peste puțină a trage linii de demarcare între unele și altele. De vom lua, de exemplu, averea ca termen de comparațiune, găsim că o mulțime de artiști de talent, medici, ilustrațiuni literare și științifice, oameni venerați și admirați chiar în viață, destinați poate a li se ridica într-o zi statue, dar care își țin viața cu greutate, în vreme ce oameni obscuri au adunat averi mari, trăesc în bogăție și în lux. De vom lua un alt termen de comparațiune, funcțiunile statului de exemplu, care mai

pretutindeni sunt o condițiune râvnită de oameni vani-toși, ele sunt accesibile tuturor Românilor și știm că ele nu sunt o condițiune *sine qua non* de bun traiu și de considerațiune, ca să fie așa de râvnită.

În arte, meserii, în industrie, în comerț și în agricultură, este mai multă avere de câștigat și cel puțin tot atâta considerațiune, dacă nu și mai multă.

Dorința de a se sui pe treptele sociale este o aspirațiune naturală a omului, ea este mișcătorul cel mai puternic al progresului și al civilizațiunii; dar nerăbdarea face de multe ori pe cei de jos să piardă curajul și persistența, până a căuta aiurea decât în muncă mijlocul de a ajunge acolo unde ar putea ajunge prin drumul cel drept și natural; îi face de multe ori nedreptăți în aprecieri și puțin scrupuloși în întrebuintarea mijloacelor.

Aceștia, când devin numeroși, devin un instrument puternic al ambițioșilor; intriga se abate asupra lor, și ambițioșii își fac din credulitatea lor un mijloc de popularitate, amăgindu-i prin promisiuni care nu se pot realiza. Astfel în loc de a activa și a grăbi îmbunătățirea condițiunilor, tămăduind suferințele, întârzie mersul, abătând atențiunea mulțimii dela calea care duce la îmbunătățirea societății și la dezvoltarea ei.

Tactica lingușitorilor care exploatează ignoranța și patimile populare, constă mai totdeauna în a trage o linie despărțitoare în mulțimea condițiunilor sociale, având îngrijirea de a lăsa numărul cel mai mare într-o parte sub numirea de popor, și calificând minoritatea de clasă privilegiată, de aristocrație, de boierism, de proprietari și de capitaliști, pe care îi denunță poporului ca inimici, ca exploataitori ai muncii, etc.

Grupul numeros, în mijlocul căruia își așază ambițioșii bateriile lor, este clasa muncitoare. La vatra lucrătorului ostenit și supărat, ambițiosul caută a depreția

și a înnegri pe acei care s'au ridicat prin muncă și prin talent.

Astăzi munca și activitatea este necesară tuturor oamenilor de orice condițiune; proprietarul, arendașul, medicul, artistul, inginerul, avocatul, judecătorul, ministrul, toți muncesc ca și comerciantul, ca și artizanul¹⁶; atât numai că felul muncii diferă dela unul la altul, condițiunile nu mai există decât în deosebirea meseriilor, care toate concură la lucrarea socială și ridică națiunile în avere, în considerațiune și în putere.

Lucrarea mâinilor pe care ei voiesc s'o deconsidere, clăsând pe cei ce o exercitează într'o stare de inferioritate, este deopotrivă nobilă ca toate celelalte. Sunt lucrări de mâni care sunt geniale, care au immortalizat pe acei care le-au săvârșit, lucrări care au făcut gloria patriei care a născut pe cei ce le-au făcut. Muzeele și expozițiunile produselor industriei sunt pline de gloria celor ce s'au numit: Fidias¹⁷, Scopas¹⁸, Rafael¹⁹, Buonarotti²⁰, Benvenuto²¹, Palissy²². Dacă unele din lucrările mâinilor au mai multă însemnătate decât altele, aceasta nu provine nici dela legi, nici din impunere, ci numai dela împrejurări, ceea ce nu constituie, nici nu poate constitui clase.

Orice lucrare este susceptibilă de perfectibilitate. La cea din urmă expozițiune universală din Paris, acei care au vizitat-o au putut vedea lucrări de dulgherie, de curelerie, de tăbăcărie, etc., care făceau admirațiunea vizi-

16. (fr. *artisan*) meseriașul.

17. Phidias, cel mai mare sculptor al Greciei vechi. A trăit în sec. V î. Hr.

18. sculptor grec (420—350 î. Hr.)

19. celebru pictor, sculptor și arhitect italian din epoca Renașterii (1483—1520).

20. Michel Angelo Buonarroti (1475—1564), vestitul pictor, sculptor, arhitect și poet italian.

21. Benvenuto Cellini (1500—1576), celebru gravor italian.

22. Bernard Palissy (1510—1590), scriitor și savant francez, unul dintre creatorii ceramicii în Franța.

tatorilor, care echivalau cu arta și puneau pe lucrătorii care le-au produs în cel mai înalt grad al meritului industrial, deși aceste meserii trec de foarte modeste în ordinul social.

Grație desființării „maestriselor”²³ și „jurandelor”²⁴, astăzi mai pretutindeni în țările civilizate, orice om tânăr sau bătrân poate trece liber dintr’o condițiune într’alta. Arendașul poate cumpăra moșie și devine proprietar de pământ, calfa devine stăpân sau se face comerciant; și nimic nu oprește pe fiul argatului și al artizanului de a ajunge, prin muncă și prin studii, profesor, judecător, general și ministru.

Dacă printre bogați se găsesc oameni care nu muncesc și care duc o viață de trândăvie, aceia nu întârzie de a trece curând în condițiunile celor săraci, precum săracii care muncesc bine trec în condițiunea de bogați. Lenea și desfrânarea sunt viciuri care se găsesc în toate clasele; nici activitatea, nici-virtutea nu sunt un monopol. Și unele și altele sunt condițiuni sociale.

Dacă ne-am exprimat bine, am explicat până la evidență că în societățile libere nu există altă diferență între oameni decât aceea a îndeletnicirilor, iar nu de clase; inferioritatea și superioritatea în condițiuni nu există decât în imaginațiunile amăgite și în prejudețe, iar nu în realitate; diferențele care există nu sunt decât ceea ce există într’o serie mai restrânsă, precum ar fi între cherestegiu, dulgher, tâmplar, strungar și ebenist²⁵.

Intr’o țară unde a existat mai mult timp inegalități de privilegii și de naștere, unde prejudețiile nu au avut timp să se șteargă, este lesne de înțeles că poate exista

23. (fr. *mâtrise*) patronatelor; sistem de bresle medievale desființate de marea revoluțiune franceză.

24. (fr. *jurande*) instituția „juraților” în breslele de meseriași înainte de Revoluțiunea franceză. „Jurații” erau aleși de bresle și aveau rolul să vegheze la interesele corporatiste.

25. (fr. *ebeniste*), lucrător de mobile de abanos, sau de alt lemn scump.

invidie și ură; clasele care au fost oprite sunt totdeauna dispuse a se crede apăsate; și când acea superioritate sau acea supremație a încetat, sentimentul demnității, deșteptat prin abolițiunea privilegiului și prin proclamarea egalității, dar lăsat fără mijloace de îmbunătățire imediată a stării materiale, a luat un caracter de iritațiune și de sfială, astfel că unii cred că vechiul regim apare sub alte forme, pe când alții sunt îngrijați, temându-se că nu cumva să li se ceară și ceea ce nimeni nu este în drept a le lua; și unii și alții se cred amenințați, cei dintâi de reacțiune, ceilalți de o revoluțiune socială distrugătoare.

Acest rău imaginar, nutrit de intrigă și de zavistie, este anevoie de vindecat și-i trebuie timp până să dispară. Legea a putut distruge inegalitățile cele adevărate, privilegiurile de clase, robia, claca, monopolurile, boierismul, dar nu a putut ordona înfrățirea inimilor.

Răspândirea luminilor, instrucțiunea pusă cât mai în grabă la dispozițiunea tuturor, învățătura adevărului, lupta în contra intrigii și a minciunii, răspândirea ideilor sănătoase și folositoare, potolirea patimilor, a urei și a invidiei, sunt singurele mijloace de a înlătura o mare primejdie, în care ne aruncă vrajba atâțată de oamenii fără inimă și fără cuget.

Termin această epistolă zicând Românilor de orice condițiune: „Aveți încredere unii într'alții, nu credeți pe cei care vă zic²⁶ că ar exista între noi oameni care caută să oprime, sau care voiesc să se întoarcă la trecut — căci lucrul este peste putință și fără exemplu. Chiar dacă în spiritul cuiva ar cloci asemenea nebunie, acela ar fi numai vrednic de plâns, iar nu de temut. Folosiți-vă de binefacerile ce societatea noastră pune la dispozițiunea voastră, lepădați ura, lepădați invidia și temerea, recunoașteți

superioritatea meritului și a virtuții, apropiați-vă unii de alții și uniți lucrările voastre într'o acțiune comună".

Și zic guvernului: „Datoria ta de guvern patriot și liberal este de a nu-ți face din prejudeții un mijloc de guvernare, a nu linguși ignoranța, a nu așăta patimile; datoria ta este să cauți a potoli urile, ca concordia să devie drapelul întăririi naționale. Înălțurarea și persecuțiunea talentului și a științei, chemarea la onoruri și la considerațiune a ignoranței și a prejudețiilor, pot uneori să ducă pe un guvern a se bucura câțva timp de o popularitate aparentă și trecătoare, dar vine mai curând sau mai târziu o zi când va fi tras la mare răspundere și judecat cu asprime de istorie, pentru toate nenorocirile în care aruncă țara prin asemenea procedări”.

Ion Ghica

ION GHICA CĂTRE V. ALECSANDRI

O CĂLĂTORIE DELA BUCUREȘTI LA IAȘI ÎNAINTE DE 1848

Ghergani, 20 Iunie 1881.

Iubite amice,

Azi te pui în tren la 9 seara, după ce ai prânzit bine la Hugues² sau la Brofft³, arăți tichetul conductorului care vine și ți-l țimbrează⁴ cu cleștele, fumezi o țigară două până la Ploești; acolo îți bei ceaiul în tihnă, te întorci în vagon, apoi te înfășuri bine în tartan⁵, îți pui paltonul căpătăiu, te lungеști pe canapeaua de catifea roșie sau în vagonul-pat, dormi ca acasă vreo două ceasuri, și la opt dimineața te deștepți la Roman. Aici cafea cu lapte, cu un *kipfel*⁶ două, și 17 ceasuri, minut cu minut, după ce ai plecat din București, te găsești transportat pe malul îmbalsamat al Bahluiului, în foasta capitală a fostului principat al Moldovei, unde ajungi dormit,

1. Tipărită în revista *Convorbiri Literare*, nr. 9, 1 Decembrie 1881 sub titlul: *CORRESPONDENȚA dintre d-nii Vasile Alecsandri și Ion Ghica, XII*; la Sumar, adaus: *Scrisoarea XII (Drum din București la Riegler, Iași în 1841.*

2. hotel și restaurant în calea Victoriei nr 56, fost apoi cofetăria azi Librăria Academică.

3. fosta casă Take Ghica, tatăl autorului *Scrisorilor*; azi hotel Continental, în calea Victoriei nr. 54, față în față cu Teatrul Național.

4. (fr. *timbrer*), înseamnă.

5. cuvertură de lână, pled.

6. (germ. *Kipfel*), corn.

mâncat și odihnit. Călătoria, mâncare cu bacșiș cu tot, te-a costat 80 de franci.

Ei vezi, acum 40 de ani nu era așa. Imi aduc aminte că odată plecam din București spre Moldova:

După mai multe vizite pe la vornicie⁷, la postelnicie⁸, la agie⁹, la casa poștei¹⁰, alergături care au dăinuit vreo zece zile, într-o vineri în sfârșit, pe la orele 3 d. a., trosc! pleosc! intră în curte opt cai cu doi surugii¹¹, precedați de un ceauș¹² călare. Cât te ștergi la ochi, înșirase caii, câte doi, doi la trăsură, un fel de brișcă ușoară, s'o duci cu un cal; într-o clipă eram la capul Podului¹³ târgului de-afară, *bariera Moșilor* de astăzi; chiuiam și plesneau surugiii pe ulițele Bucureștilor, de ridicau lumea în picioare, bărbați și femei alergau la uși și la ferestre ca să vadă cine trece.

La streajă¹⁴ un fel de logofăt¹⁵ în scurteică¹⁶ lungă de pambriu¹⁷ verde se arată înaintea cailor.

— Ho, ho! Și oprește trenul¹⁸. „Cine sunteți dumneavoastră?"; mă întreabă, apropiindu-se cu șapca în mână de ușa trăsurii.

— Sunt cutare, îi răspund eu, declinându-i¹⁹ numele și pronumele.

Căpitanul de barieră scosese un petic de hârtie din buzunar și însemna cu creionul zisele mele, muind vârful creionului de plumb pe limbă la fiecare literă.

7. azi i-ar corespunde Ministerul de Interne.

8. azi: Ministerul de Externe.

9. prefectura poliției.

10. administrația poștelor și a diligențelor.

11. (turc. *sürüğü*) vizitii.

12. (turc. *čajuș*), vătaf de surugii.

13. pod: stradă podită cu bârne, (grinzi, urși).

14. (slav. *straža*) barieră.

15. scriitor, copist.

16. (dela *scurtă*), rus-polon *Karta* haină de ștofă, blănită.

17. stofă de lână fină.

18. (fr. le *train*), căruța.

19. (fr. *décliner son nom*), spunându-i.

— Și unde mergeți dumneavoastră?

— La Iași.

— Să nu fie peste graniță?

— În Moldova.

— Dar pașaport aveți?

Scot pașaportul și i-l arăt. Căpitanul mi-l ia din mână, se uită la dânsul, îl mai întoarce, șoptește ceva cu secretarul său, apoi intră amândoi în cancelarie, de unde ies după o jumătate de ceas cu pana²⁰ după ureche, și îndoină pașaportul pe cute mi-l înapoiază cu cuvintele:

— Să umbli sănătos, coconașule!

La barieră se isprăvise caldarâmul²¹ și o luam pe șleau²², cu roatele în noroiu până la bucea²³, caii la pas și surugii croindu-le cu bicele la dungi bășicate pe spinare.

După patru ore de răcnete și injurături: cruci și răscruci, sfinți și evanghelii, — pe la opt seara intram în curtea poștei dela Șindrilita²⁴; picioarele cailor pocneau de câte ori ieșeau din noroiul gros, cleios și adânc. Făcusem 66 kilometri²⁵.

Acolo, după ce m'am rugat și m'am certat vreo două ceasuri cu căpitanul de poște²⁶, cu căpităneasa și cu ceașul, mi s'a dat de hatâr un surugiu cu șase cai în loc de opt scriși în *podorojnă*²⁷; și pe când se ridica luceafărul de ziuă eram la Movilița²⁸, altă poștă.

20. pana de gâscă, — condeiul de scris al vremii.

21. (turc. *Kaldyrym* cit. *Kaldârâm*), pavaj de bolovanl.

22. drumul natural făcut de care.

23. căpățâna (butucul, bușă) roșii.

24. localitate la ccb 20 km. N.E. de București pe șoseaua București-Urziceni.

25. pe drumul de azi cca 21 km.

26. de stație unde se odihneau călătorii și se schimbau caii.

27. (rus. *podorožnaja*), poruncă pentru a se da cai de poștă.

28. comună (Movilița Veche) pe șoseaua București-Urziceni, la 4 km. de Urziceni.

Aici refuz complet de a mă porni înainte, argumentul căpitanului era convingător:

— Cum să-ți dau cai, domnule, păcatele mele, că aștept din ceas în ceas să pice curierul rusesc dela Tarigrad; și cu omul împăralesc nu e de glumă, că-i știu păpara.

Iată-mă dar oprit în drum, Domnul știe cât.

Căpitanul, om politicoș, m'a poftit în odaia de moșafiri să mă încălzesc și să mă odihnesc, pân'or sosi caii din sus sau din jos.

Pe un pat-sofa, dela sobă până la fereastră, dormea dealungul căpităneasa cu un copil la sân, alături cu culcușul căpitanului, care la strigătul de tenor al surugiului meu sărise din plapomă numai în papuci și în cămașă de borangic²⁹; picioare la picioare cu căpităneasa, dormeau sforăind doi bieți călători, care, ca și mine, așteptau sosirea de cai. O căldură amestecată cu duhoarea de oameni adormiți, de nu-ți puteai trage sufletul!

Sâmbătă seara ajungeam în Urziceni³⁰, capitala județului Ialomița³¹, oraș înecat în mocirlă dintr'un capăt la altul.

Peste zi începuse un vânt rece și noroiul se învățoșă strângându-se de frig, încât încet, încet se făcuse tare ca fierul, formând o cale sdruncinată; roatele săreau din hop în hop, aruncându-mă la fiecare pas al cailor dintr'un colț într'altul al trăsurii. Până la jumătatea poștei Mărgineni am mers cum am mers, dar acolo, dând într'un văgaș³² adânc înghetat, m'am pomenit cu trăsura într'un peș³³, se rupsesă osia și rămăsese în trei roate. Surugiii

29. (turc. *burunçuk*) mătase grosolană.

30. orașel la cca 50 km. N.E. București.

31. până în 1832, de când Călărașii au devenit capitală.

32. *făgaș* (ung. *vágás*): urmă făcută de care în drumul natural; adâncitură în drum; ighiab.

33. într'o parte.

Căruță de poștă
(V. A. Urechia)

descălecară, se uitară, deteră fiecare trei fluier de mi-rare, ceea ce însemna că era cazul grav; unul dehămă șăuașul³⁴ și porni pe fugă spre poștă să caute ajutor.

Din ce în ce mai mult, crivățul se întetea și frigul mă pătrundea; m'am strâns cât m'am strâns, dar dacă am văzut și-am văzut, m'am dat jos, imitând pe surugiul care rămăsese cu mine, m'am adăpostit la spatele trăsurii, dând din mâni și din picioare; dar și așa n'a trecut mult și n'am mai putut juca, simțeam că amorteam, mă apucase un fel de piroteală, atunci m'am hotărît se debam și eu pe celălalt șăuaș, și am luat-o la fugă spre poștă în voia lăpilor care începuse a urla. Pe la jumătatea drumului venea rotarul poștiei călare, aducând un drug de lemn la spinare, și despre ziuă intra și trăsura mea în poștă.

Am petrecut ziua de duminică în fabricarea osiei și seara porneam spre Focșani, oraș a două Principate, capitala a două județe, a Slam³⁵-Râmnicului pentru Muntenia și a Putnei pentru Moldova.

Luni pe la amiază, pe când eram în ulița mare în mijlocul târgului, îmi iese înainte un impiegat cu guler roșu și cu spangă³⁶, face semn surugilor să oprească, se apropie de mine cu un aer maiestos și începe cu:

— De unde vii? Unde te duci? Cum te chiamă? Ce ești?

— Viu dela București și mă duc la Iași.

— Unde ți-i pașaportul?

Il caut și i-l dau.

Impiegatul autorității moldovene îl întoarce, îl observă, uitându-se când la mine, când la caracteristicile însemnate într'insul, comparându-le din ochi. Se sfătuește câtva cu colegul său de pe țărml muntenese și mă întrebă unde trag, ca să-mi aducă pașaportul la gazdă. În zadar

34. unul din cei doi cai înșăuați.

35. (slav. *slanŭ*) sărat (Râmnicul Sărat).

36. (rus. *șpaga*), spadă, sabie.

protestez, cerând să mi-l dea îndată, ca să-mi pot urma drumul, mi se răspunde că nu se poate, până ce nu l-o viza ispravnicul³⁷, și fără mai multă vorbă, adresându-se către surugiul dinainte îi zice:

— Du-l, mă, la han la Petrea-Bacalu.

Petrea-Bacalu era pe atunci numele de modă al hotelurilor din Moldova, cum am zice astăzi grand Hôtel, fie cât de mic. Acest nume fusese ilustrat de bogatul Petre-Bacalu din Iași, un văr al vestitului Hagi-Petcu Pristanda.

De abia scăpasem de întrebările păzitorului graniței, când trei pași mai înainte cad în investigațiunile unui alt funcționar; acesta era omul otcupciului³⁸, care după ce mă întrebă dacă am ceva marfă sau ceva haine nouă, începe a-mi scotoci prin trăsura și prin geamantan. Era considerat ca mare pagubă pentru fericirea Moldovei, sau pentru a Munteniei, dacă o bucată de cașcaval, de postav sau vreo sticlă de rachiu ar fi trecut nevămuită dintr'o parte într'alta peste șanțul care despărțea Principatele. Aș întreba pe protecționiștii sau pe partizanii sistemului vamal, dacă, prin faptul că a pierit bariera de pe acel canal stabilindu-se liberul schimb dintr'o parte într'alta, România a păgubit ceva și dacă nu stă mai bine astăzi decât atunci.

Peste șase ceasuri isprăvisem, se îndeplinise toate formalitățile prescrise de legi și regulamente, un slujitor îmi adusese pașaportul cu iscălitura ispravnicului. Iordache Pruncu, chehaiaua³⁹, îmi adusese *podorojna* și iată-mă iar pe drum, trăsnind și plesnind.

Caii vestitului Privilegiu⁴⁰ aveau privilegiul de a se hrăni cu răbdări prăjite, cum zicea surugiul, mâncare care-i făcea seci la pânțele și ușori la carne, te duceau

37. (slav. *ispravnikŭ*), prefectul.

38. (rus. *otkupŭ*; *otkúpsikŭ*), arendașului taxelor vamale.

39. vâtaful poștei.

40. concesiunea (antrepriza) serviciului poștal al diligențelor.

într'o goană dela o poştă la alta, alergau cât puteau bie-tele dobitoace, negreşit cu speranţa, totdeauna înşelată, că dincolo vor căpăta câteva dramuri de ovăz. M'au dus dela Focşani la Iaşi ca vântul. Zăpada acoperise grunzii ⁴¹, pusesem trăsura pe tălpi de sanie şi alunecam ca năluca pe şesul alb.

A cincea zi după plecarea mea din Bucureşti priveam dela Răpedea ⁴² încântătorul tablou ce se desvăluie dinaintea ochilor la apărerea Iaşului. Şi mă coboram la otelul de Petersburg, în casele lui Beizadea Petrache Mavrogheni ⁴³ din uliţă.

Suflam în nişte lemne ude, să aprind niţel foc în sobă, când aud un glas zicând frumoasa romanţă irlandeză:

Late rose of summer ⁴⁴

acompaniată de o harpă măiastră. Era frumoasa şi gra-ţioasa cântăreaţă engleză d-ra Bishop şi marele harpist Boza: repetau concertul ce se găteau să dea a doua zi în salonul generalului Tudoraş Balş ⁴⁵.

Călătoria dela Bucureşti la Iaşi mă costase 800 de lei vechi, aproape 300 de franci, afară de cele 5 zile de osteneală, de suferinţe şi de necazuri.

Căutam să mă mut dela hotel, când bunul şi ospătosul meu amic, căpitanul Alcaz, a venit şi m'a luat la dânsul.

În casa unde şedea, în stradă, sala despărţea două apartamente: la dreapta locuia Nicolae Docan ⁴⁶ cu vărul său Alecu Cuza, fostul Domn dela 1859 până la 1866, şi

41. bulgării de norolu (glod) îngheţat.

42. dealul de lângă Iaşi.

43. beizadea = prinţ, coboritor din Domnul fanariot Nicolae Mavrogheny (Mavrogheni) 1786–1790; Petre' Mavrogheni, om politic român (1819–1887).

44. (citeşte: leit rouz of somăr) roză târzie a verii.

45. Teodor Balş viitorul anteunionist?

46. luptător pentru cauza naţională alături de Alecsandri; a studiat în Franţa în acelaşi timp cu Alecsandri şi Ion Ghica (1834–1839).

cu Philadelph Conici; la stânga, în două camere și un salon, locuiam eu cu stăpânul apartamentului. Masa era în comun într'o cameră pe galerie.

Am petrecut acolo mai o iarnă întreagă, până m'am mutat la tine. Avusesesi nenorocirea să pierzi pe iubita ta mamă și tatăl tău⁴⁷ era dus la Viena cu slujbă domnească.

Grație vouă, amicilor mei din Paris, în puține zile eram cunoscut și bine primit în toate casele cu o ospitalitate și o bunătate pe care n'oiu uita-o niciodată.

Puțin după sosirea mea în Iași, am fost admis în audiență la Mihai-Vodă Sturdza, prezentat de secretarul său maiorul Kogălniceanu⁴⁸ și de adjutantul de serviciu căpitanul Alcaz.

După ce am răspuns respectuos la întrebările ce Principele a binevoit a-mi adresa, i-am înmănat scrisoarea boierilor din București, scrisoarea despre care ți-am vorbit într'una din scrisorile mele precedente⁴⁹. Pe când Domnul citea, chipul i se lumina, figura lui, mai totdeauna posomorită, dobândise un zâmbet de satisfacțiune, luase o expresiune de blândețe. După ce a isprăvit citirea, a rămas câteva momente gânditor cu ochii în jos, într'o stare de reflecțiune melancolică, apoi pune scrisoarea pe masă și, ridicând ochii asupra mea, îmi zise că era foarte măgulit de sentimentele de stimă și de încredere ce-i exprimau boierii munteni, dar că realizarea acelor dorinți era intempestivă. Lucrul nu era posibil în momentul de față, pentru că Împăratul⁵⁰ nu permitea. Li răspund că principiul era înscris în Regulamentul Organic și iau îndrăsneala a-i zice pe *audaces fortuna jucat*, cuvinte la

47. vornicul Vasile Alecsandri.

48. ilustrul orator, istoric și om politic Mihail Kogălniceanu (1817—1891); vezi nota 77, p. 167.

49. vezi pp. 166, 167 și, tot acolo, nota 77; cf. N. Georgescu-Tîstu, *Ion Ghica, scriitorul*, pp. 25—26.

50. Nicolae I, Țarul Rusiei 1825—1855.

care întâmpină că acel care răspunde înaintea lui Dumnezeu și a oamenilor de soarta unui neam datorește să fie prudent.

După aceste puține cuvinte, schimbă conversațiunea, întrebându-mă despre studiile ce făcusem la Paris, mi-a vorbit filosofie, literatură, estetică, m'a ținut mai mult de un ceas. Mihai Sturdza era, precum știi, un om plin de învățătură și se complăcea foarte mult în asemenea convorbiri.

Într'o vară, ședeam la via lui Stratulat dela Socola⁵¹, aproape de frumoasa vilă a lui Vodă. Într'o zi, ducându-mă la Măria Sa cu hârtii de serviciu, îmi zise:

— Am un... ai ești vecin, cine îți poartă de grijă acolo, cine îți face prânzul?

Eu îi răspund:

— Nimeni, Măria Ta.

— Și ce? Trăești fără a mânca?

— Nu, Măria Ta, mănânc, dar nu prânzesc.

— Va să zică faci deosebire între a mânca și a prânzi. Ei bine eu prânzesc, vino să mănânci la mine în toate zilele.

Doamna și Beizadelele erau duși în streinătate și Vodă era singur la Socola, numai cu vărul său, generalul Alexandru Sturdza, mult învățatul teolog, care venise să petreacă câteva săptămâni la Socola. La masă erau numai ei doi, eu și iubitul nostru amic, plăcutul colonel Guluță Leon.

În toate zilele după masă treceam în salonul cel mare, unde, Vodă fumând din ciubuc⁵², conversam și discutam ceasuri întregi literatură, artă și științe, ba uneori și po-

51. localitate lângă Iași.

52. (turc. *çibuk*), lulea orientală cu țevă lungă.

litică, până ce venea logofătul cel mare Niculae Canta⁵³ sau Ștefănică Catargiu⁵⁴ cu anaforale⁵⁵ de întărit.

Mihai Sturza avea dreptate a crede că timpul Unirii Principatelor nu sosise, dacă judecăm după stăruința și după mijloacele de tot felul puse în joc la 1842 de consulul general Dașcoff, ca să scoată pe Câmpineanu din lista candidaților și să facă să scuzeze alegerea lui Gheorghe Bibescu, căruia îi lipsea și etatea de 40 de ani și însușirea de nepot, sau fiu de boier, condițiuni cerute de Regulament pentru a putea fi ales Domn⁵⁶.

Așteptam deschiderea navigațiunii Dunării în sus sau în jos. Gândurile îmi erau împărțite: să mă duc în Sicilia, unde un camarad al meu, Villeroz, se afla în capul unei exploatare de sulf, care îmi scria că putea să-mi procure o pozițiune bine plătită, sau să mă întorc în Franța, unde eram sigur de protecțiunea lui Elie de Beaumont⁵⁷, lui Berthier și lui Dafiemoz, profesorii mei dela școala de mine din Paris. Când într-o zi, aflându-mă la Iorgu Ghica cel bătrân⁵⁸ dela deal, am fost prezentat lui Beizadea Niculache Suțu⁵⁹, unul din boierii cei mai învățați, atunci Postelnic⁶⁰ și Efor al școalelor. El petrecuse mai mulți

53. boier atotputernic, ministru al lui Mihai Sturza.

54. (1789—1866). viitorul Caimacam dela 1858; înlocuise la Logofeție pe vărul Domnului, bătrânul Costache Sturza, în urma sdruncinării familiale de care vorbesc G. Sion și Râșcani în o. c., vezi nota 18, p. 142.

55. (grec. *anafora*), rapoarte.

56. candidații la domnie, reduși din 37 la 21, fuseseră împărțiți în 4 serii ($3 \times 5 + 1 \times 6$). La seria I, majoritatea o întruși Banul George (Iordache) Filipescu (1765—1895); la a 2-a Logofătul Barbu Stirbey (1799—1869), viitorul Domn 1849—1856; la a 3-a, Logofătul Emanoil Băleanu (n. 1794), viitor caimacam în 1859; la a V-a serie, Gheorghe Bibescu dobândi majoritatea peste ceilalți candidați din serii și fu proclamat Domn.

57. (1798—1874) geolog francez.

58. Gheorghe Ghica, fiul Domnitorului Scarlat Ghica?

59. (1799—1871) fiu al Domnitorului Alexandru Suțu (1802, 1806, 1818—1821), om politic de mare influență.

60. ministru de externe.

ani în București, pe la 1818 și 1821, pe când tatăl său Alecu Vodă Șuțu domnise în Țara Românească. Cunoscut pe toată lumea bucureșteană de pe atunci; a stat mai mult la vorbă cu mine, întrebându-mă de unul și de altul, m'a întrebat despre scopurile ce aveam și m'a sfătuit să primesc a rămânea în Moldova, oferindu-mi o catedră în Academia Mihăileană⁶¹, și iată-mă așezat înaintea unei table cu creionul de cretă în mână, arătând tinerilor dimineața proprietățile cercului, ale elipsei⁶², ale parabolei⁶² și ale iperbolei⁶² și după amiază vorbindu-le despre formațiunile munților și a straturilor pământului.

Grei, dar plăcuți ani am petrecut noi împreună; mult am luptat noi tinerii de pe atunci cu prejudecățile și cu obiceiurile cele rele, mult am apropiat noi clasele între dânsele; multe idei greșite de ale bătrânilor și de ale boierilor am spulberat și multe idei moderne am implântat în spirite; multă rugină am curățit de pe mulți. Am făcut-o, respectând credințele fiecăruia, cinstind perii cei albi, lăudând și admirând fapta bună, orideunde venea, și venerând pe acei care iubeau țara și dreptatea.

Lucram și luptam nu împins de setea de posturi bine plătite, sau de dorința de ranguri pe scara arhontologiei⁶³, dar numai de dorința de a desvolta în spirite și în inimi sentimentul binelui, al frumosului și iubirea de țară. În bani, eram plătiți cum da Dumnezeu; eu pentru două lecții pe zi, adică 24 de ceasuri de catedră pe săptămână, primeam 300 de lei vechi, 8 galbeni, ceva ca un franc pe lecțiune; dar eram bine răsplătit prin satisfacțiunea ce simțeam, văzând pe toată ziua cum se lărgea cercul ideilor

---

61. universitate, întemeiată în Iași de domnitorul Mihail Sturza la 16 iunie 1847, desființată în a. 1895. Universitatea actuală din Iași se numește Mihăileană, în cinstea vechii *Academii*, a cărei urmașă este.

62. felurite linii curbe studiate în Geometrie.

63. (grec. *arhontologia*), nobleței, boieriei.

celor bune. Lucram fiecare cu cuvântul și cu condeii, după puterile mijloacelor noastre, la dezvoltarea naționalității române. Și știi că lucrul nu era lesne într'un timp pe când chiar cea mai mică aluziune era pedepsită cu închisoare și cu exil.

Ca să aibă urmașii noștri o idee despre libertatea cugețării de atunci le voi spune că marele nostru poet Alexandrescu fusese închis la agie la București, fiindcă consulul general Ritof⁶⁴ descoperise că, în fabula *Lebăda și puii corbului*, prin vulpe poetul voise să înțeleagă pe Rusia, prin puii corbului pe noi, Românii, pe care vulpea voia să-i amăgească, și prin lebădă pe Franța, care voia să ne scape din labele Rusiei.

Un profesor din Academia Mihăileană, Lăzărescu, era destituit pe spusa unui călugăr muscal din Mănăstirea Neamțului, care raportase consulatului rusesc că, ascultând la o fereastră, auzise pe acest profesor enunțând idei liberale. Consulul Kotzebue⁶⁵ ceruse destituirea lui și nici ministrul instrucțiunii publice, Alecu Balș⁶⁶, nici Vodă nu îndrăsneau să-l scape.

Cuvântul progres era proscris. Vestitul censor Florescu s'a speriat și s'a scandalizat când i-am dus nr. 1 al revistei ce începusem cu tine, cu Kogălniceanu și cu C. Negruzzi, intitulată „*Propășirea*”, *foaie științifică și literară*⁶⁷; a șters cu condeii său cel aspru cuvântul din frunte, îndurându-se a lăsa numai *foaie științifică și literară*. Mult răsunet a avut acea publicațiune, deși fără

64. care înlocuise (1840) pe baronul Rükman; v, nota 19, p. 156.

65. consul rus în Moldova, 1838—1848, înlocuind pe Besak, revocat.

66. din vechea familie boierească moldovenească Balș—Balș; rămas celebru, păcat! prin atitudinea lui antiunionistă din divanul adhoc 22.X.1857, motivată pe faptul că... era proprietar a 80000 de fâlci.

67. a apărut la 2 Ianuarie 1844. Un singur nr. cu titlul întreg. Dela 9 Ianuarie 1844, până la 29 Oct. 1844 (când apare ultimul nr., 42), după care e suprimată, revista apare numai cu subtitlul „*foaie Științifică și literară*”.

titlu, până când foarfecile censorului a venit și i-a tăiat firul vieții.

Ți-aduci aminte de impresiunea ce a produs citirea întâielor tale poezii acasă la Alecu Balș Lungu, unde începusem a ne aduna în toată luna, ca să petrecem seara în convorbire și cetiri literare, serate la care asistau mulți din boierii cei mari, între cari unul din cei mai regulați era Grigore Ghica, fostul Domn dela 1849 până la 1857.

Ți-aduci aminte cu câtă căldură și devotament am susținut candidatura la scaunul arhiepiscopal a episcopului de Roman, în contra starețului de Neamț Neoniil, care era patronat de consulul rusesc, și cum am convins pe toți boierii să voteze pentru Meletie⁶⁸, care era un bun Român.

Ți-aduci aminte cu câtă energie am smuls din mâinile poliției o damă, care avusese imprudenta de a profesa într'o seară, sub mască, cuvinte cu aluziune politică, cum ne-am grupat toți tinerii într'o gândire, puind în capul nostru pe cavalerescul cneaz Gheorghe Cantacuzino, și cum am rezistat soldaților care aveau ordin să întrebuițeze baioneta în contra noastră. Parcă văz și acum pe regretatul nostru amic Alecu Moruz tăvălindu-se într'un terciu de noroiu cu trei soldați în brațe.

În Academia Mihăileană organizasem câteva cursuri libere. La interesantele lecții de Istoria țării, ținute de Kogălniceanu⁶⁹, amfiteatrul era totdeauna plin, la cursul meu de economie politică începuse a veni mulți boieri și ascultau cu atenție⁷⁰.

Noi tinerii devenisem sâmburele împrejurul căruia se grupau ideile viitorului.

Eram susținut în societate, în propaganda ce făceam

68. episcop de Roman 1826—1844; mitropolit al Moldovei 1844—48.

69. în semestrul de iarnă al a. 1843: „Cuvântul introductiv la cursul de istorie națională”, 24 Ianuarie 1843.

70. Lecția de deschidere: 23 Noemvrie 1843, *Despre importanța economiei politice.* (v. N. Georgescu-Tîstu, o. c. pp. 25. 26).

în favorul ideilor liberale, de Elena Negri⁷¹, sora lui Costache Negri⁷², de amica sa, frumoasa și grațioasa Emilia Reymon⁷³; de fiicele doamnei Maria Rosnovanu⁷⁴, Catinca⁷⁵ și Zoe Sturdza⁷⁶. Ideile egalitare și democratice începuse a se introduce chiar în saloanele elegante și aristocratice ale plăcutei și spirituoasei contese Elena Sturdza.

Cu câtă părere de rău am părăsit Iași și m'am despărțit de voi, bunii mei amici; o datorie de familie sacră și dureroasă mă chemă la București: tatăl meu căzuse greu bolnav⁷⁷.

Ion Ghica

---

71. logodnica lui Alecsandri, moartă pretimpuriu, în 1846; obiect liric al *Lăcrămioare*-lor lui Alecsandri.

72. (1812—1876) mare patriot, pasionat unionist, poet; a refuzat propunerea de a fi ales Domn în 1869; agent al Domnitorului Cuza la Constantinopol.

73. Emilie Reymond, o tânără franceză moartă în Moldova în 1844 și căreia Negri îi închină poezia *Moartea Emiliei* în *Propășirea* din 12 Martie 1844.

74. a lui Nicolachi Rosnovanu, fostă Costache Sturza, eroina de care e vorba în nota 18, p. 142.

75. poate Eliza, fiica lui Costache Sturdza din a doua căsătorie cu Maria Ghica-Comănești, acum Romănu? (v. Răscanu o. c. p. 60).

76. viitoarea soție a lui Dimitrie A. Sturdza (1833—1914), însemnat om politic, istoric, numismat, academician.

77. în 1814, tatăl lui Ion Ghica, Take Ghica (1784—1844) și moare; era nepot de frate domnitorului Grigore Alexandru Ghica, asasinat (1777) pentru Bucovina.

ION GHICA CĂTRE V. ALECSANDRI

DASCĂLI GRECI ȘI DASCĂLI ROMÂNI

22 Octomvrie, 1882.

Iubite amice,

Îți mai aduci aminte, amice, de

...vremea cea frumoasă
 Chind un dascalos grecos
 Înarmat c'o varga grosă
 Paradosă ² faneros ³
 Arimetichi
 Ke ³ gramatichi
 Ke istorichi
 Ap' edo p' echi? ⁴

Cu domniile fanarioților se introdusese în țară o mulțime de dascaloci (loghiotati) ⁵, ca institutori prin casele boierești. Ei învățau pe coconasi să vorbească limba fanarului ⁶ cu Vodă și cu marele postelnic, când s'or face mari.

1. tipărit în *Convorbiri Literare*, nr. 9, 1 Decembre 1882, pp. 325-330, fără alt titlu decât *CORRESPONDENȚA dintre d-nii Vasile Alecsandri și Ion Ghica*; XIII; la Sumar adaus: *Dascălul Greci*.

2. (fr. *paradido-doso*), preda.

3. (gr. *fanerón*) clar.

3. (gr. *kai*), și

4. (gr. *áp' édo, áp' ékei*), de ici, până colo.

5. (grec. *loghiótatos*), prea învățați.

6. greaca nouă obișnuită la Grecii constantinopolitani din cartierul lor *Fanarul*.

N'am apucat pe dascălii cei iluștri: pe Lambru Fotiade, pe Vardalach, pe Comița⁷, care purtau ișlic⁸ și ciacșiri, dar am cunoscut pe vestitul Kirkireu de soioasă memorie, care crescuse pe Banul Manolache Băleanu și l-a dădăcit până la moarte; am văzut pe elegantul Mitilineu, cu un ochiu la făină și cu altul la slănină, cu pălăria în forma tingirii¹⁰ și pusă pe o ureche; el, după ce isprăvise pe Niculache și pe Ștefan Golescu, feciorii lui Dinicu Golescu¹¹, trecuse la Crețulești și la urma urmei se făcuse neguțitor de ciorbă, hrănind cu deopotrivă îngrijire și stomacul și spiritul tinerimii care îi încăpea în mână. Am cunoscut pe crudul Corița, care bătea pe verii mei de-îsvânta. Am *parastisit*¹² pe fiii lui Brutus¹³ cu epicul Aristia¹⁴ și am trăit un an întreg la Paris cu blajinul Likeardopolu care cânta din *Norma*¹⁵ pe psaltihie¹⁶.

Dela zaveră el lepădase lebadeaua¹⁷ și tombatera¹⁸ și se îmbrăcase nemțește; purtau mai toți frac cafeniu deschis cu coadele lungi până la glesne și bumbi de alamă, pantaloni verzi, strimți pe picior, jiletcă vărgată, cravată liliachie și guler scrobit băl, nalt peste urechi.

Metoda și programul lor de învățătură era același pentru toți. Incepeau cu *Eclogarion* dela *file Grigorie* (amice Gri-

7. pentru toți, vezi Scris. IV, *Școala acum 50 de ani* p. 71.

8. „pălărie” boierească de formă înalt-cilindrică bombată, adesea cu o extraordinară circumferență a bombării.

9. (turc. *çakşır*), un fel de pantaloni turcești, de obicei roșii, vâriți în niște cismulițe de piele colorată foarte fină numite *meși*, sau *mestii*; peste *meși* se încălțau *papucii*, care, după obiceiul turcesc, trebuiau lepădați la intrare.

10. vezi nota 8.

11. vestitul boier cărturar și patriot Constantin Radovici din Golești, («Mutul»). Autorul operei *Insemnare a călătoriei mele făcută în anul 1824, 1825, 1826*, (tip. Buda-Pesta) 1826.

12. (grec. *parastaino-styso*), reprezentat.

13. *Brutus*, tragedie în 5 acte în versuri de Voltaire (1720).

14. Constantin Aristia, profesor și elinist (1800—1880). A tradus în rom. câteva cânturi din *Iliada*.

15. vestită operă muzicală a lui Vincenzo Bellini (1801—1835).

16. muzică vocală bisericească.

17. (turc. *lebade*), un fel de anterlu; manta lungă până la pământ.

18. (grec. *ton patera*), ișlic? acoperământ al capului.

gorie), un fel de Crestomatie *ad usum delphini*¹⁸ (delfinul era amicul nostru Grigore Caracaș²⁰, în onoarea căruia un dascăl Crisorora scrisese acel op). Când ajungeai la scoarța din urmă a cărții, te trecea la *Terpsitea*: așa se numea gramatica compusă de prea învățatul dascăl Neofit Duca; îți da de citeai din dialogurile morților lui Lucian²¹ și te pune la tehnologie²². Dacă declinai bine numele și conjugai verbul, erai scăpat, dacă nu, *tipto*²³! Loghiotatul nu se turbura de înțelegeai sau nu. De știai cine era Caron, ajungeai la Xenofon²⁴, sau la Plutarh²⁵, cu care te deprindea la sintaxă; potriveai alți trei sau patru ani numele cu adjectivul, cu adverbul și cu pronumele; de le nimereai, bine, erai scăpat; de nu, *tipto!*... Nici nu vrea să știe dacă înțelegeai copilăria lui Ciru²⁶, de cunoșteai sau nu locurile pe unde au trecut cei zece mii²⁷, sau să caute să te interesezi la viața lui Timoleon²⁸ sau a lui Epaminonda²⁹; totul era, tehnologia și sintaxa să-i fie cu bine, și te trecea

19. pentru folosința prințului moștenitor. Acest nume se dădea excelentelor ediții ale clasicii latini, folosite pentru instruirea prinților moștenitori francezi.

20. (1823–1888), exilat după 1848, secretar al armatei generalului Bem (1849); prefect, deputat, Consilier la Curtea de Apel. Fiul al d-rului Const. Caracaș, vestit doctor în București pe la 1780–90.

21. scriitor grec, satiric și moralist (120–200 d. Hr.).

22. morfologie,

23. bătaie!

24. vestit filosof, istoric și general atenian, unul din elevii preferați ai lui Socrates (425–352 în. Hr.) Autor, între alte multe opere însemnate, al lui *Anabasis* (=Expedițiunea), în care povestește despre retragerea celor 10000, condusă de el-insuși, epizod din expediția lui Ciru împotriva lui Artaxerxe II.

25. vestit istoric și moralist grec (50–120). Autor al celebrei opere *Viețile paralele ale oamenilor iluștri* (românește de M. Jakotă, 1938).

26. cel tânăr din opera lui Xenofon.

27. vezi nota 24. Ciru cel tânăr pornise împotriva fratelui său Artaxerxe II, regele Persiilor, spre a-l lua tronul. Fiind învins și ucis la Cunaxa (401 în. Hr.), partea lui de mercenari greci a izbutit, sub comanda lui Xenofon, să străbată prin Persia și să ajungă după multe peripeții la Marea Neagră și acasă.

28. vestit om de stat grec (410–336 în. Hr.)

29. celebru general Teban, întemeietorul supremației Tebei (sec. V în. Hr.)

la poeți, începând cu *minin aide*³⁰, și în zece ani te da gata, *telios*³¹. Fără noțiuni serioase de istorie, fără filosofie și fără elemente de matematică, te lua de mână și te ducea, într-o duminică, la părinți, zicându-le cu îngâmfare:

— „Băiatul a isprăvit cartea!”

Vestea se ducea din dascăl în dascăl, până la palat; și dacă erai de părinți bogați, Vodă te îmbrăca cu caftan³² și te însura cu fie-sa, cu nepoată-sa, ori cu vreo fată din casă, uitată de Dumnezeu. Când Dumitrache Buzoianu, fecior de boier bogat din Buzău, a isprăvit cartea, Caragea³³ l-a înșurat cu vară-sa Sultânica, pe care vei fi văzut-o și tu. Când Niculache Ghica a ieșit *telios*, Vodă i-a dat pe nepoată-sa Smărăndița, fata Domniței Nastasicăi și l-a făcut agă³⁴. Când tânărul Manolache Băleanu³⁵ a fost dus la Curte de Kirkireu, Vodă Șutu³⁶ i-a lăsat barbă³⁷ și i-a dat de nevastă pe fiică-sa Domnița Catinca, înzestrând-o cu moșia orașului Târgoviștea. Vezi, atunci s'au sculat Târgoviștenii cu mic, cu mare și au venit la Divan³⁸ la București cu rogojini aprinse în cap și cu jalba în proțap³⁹, s'au dus la biserică la sfântul Niculae cel sărac din strada Victoriei, și după liturghie, ieșind în curtea bisericii toți cu făclii de ceară galbenă aprinse, le stingeau într'un butoiu cu smoală aprinsă, strigând:

— Afurisit să fie Vornicul⁴⁰.. și așa să se topească casa lui!

30. (grec.) începutul epopeii Iliada! „*Cântă furia*” (lui Achil Peleianul).

31. (grec. *télíos*), desăvârșit.

32. haina scumpă cu care Vodă îmbrăca pe noul boierit.

33. Domnitorul Ion Caragea, 1812—16.

34. prefect de poliție, Niculache Scarlat Ghica (1795—1862) era bunicul lui Ion Ghica; iar Smărăndița era Arghiropol, soțul Domniței Nastasia.

35. (născut 1794), mare logofăt al Dreptății în 1839, candidat la Domnie în 1842, cu George Dimitrie Bibescu, Barbu Știrbei ș. a. Caimacam al țării în 1859.

36. Alexandru Șutu (a III-a domnie, 1818—1821).

37. semn de boierie.

38. curte de judecată formată din marii boieri și prezidată de Vodă.

39. în vârful unei prăjini; obiceiul turcesc.

40. boier de treapta întâi; ca slujbă, vornic=ministru de interne.

Se zice că ți se făcea părul măciucă. Vornicul pe care îl afurisea era boierul român care iscălise darea moșiei.

N'a trecut un an și Domnița, nevasta Băleanului, murea din facere. Vodă, tatăl ei, murea otrăvit de ai lui, și mai târziu casa boierului, care a iscălit, în adevăr că s'a slins.

De atunci a ieșit vorba „Gură de Târgoviște”.

De acea moșie nimeni nu s'a putut apropia și a rămas și până în ziua de astăzi tot a orașului. Se zice însă că s'ar fi cam știrbit pe ici, pe colea, în timpurile din urmă.

Pe când cu dascălii greci, ziua copiilor începea cu răsaritul soarelui și se isprăvea pe la două ore după apus. Dimineața dulceață și cafea, la amiază prânz (apăn cu ciorbă și cu rasol; după aceea somn un ceas, două; după somn iar dulceață și iar cafea, seara mâncare și apoi culcare. Ora cea mai așteptată de copii era somnul după amiazi, dacă Grecul nu-ți încuia ușa, ca să nu te poți duce să te joci în curte, sau în grădină. Când te închidea, nu-ți rămânea altă scăpare decât de a prinde câteva muște, a le agăța bumbac netors și a le da drumul să se ducă să mângâie nasul adormitului. Grecul se deștepta furios și, ca să poată dormi în pace, îți deschidea ușa și te da afară din odaie; atâta pagubă! Pe seară te ducea la plimbare pe dealul Mitropoliei, la grădina Breslei, sau a lui Deșliu, unde să găsea cu alți Greci. Apoi acolo să fi auzit novitale și mandate⁴¹, strategii și filonichii⁴², ai fi zis voinicii voinicilor: mâncau jăratie și beau flacări.

— Să fi fost eu în locul lui Bozzari⁴³, zicea viteazul Coriță, nu atacam pe la aripa dreaptă, ci trăgeam drept

41. destălnuiri.

42. (grec. *filoneikia*), discuții (certuri).

43. v. nota 39, p. 146.

în mijlocul ordiei⁴⁴ și nu lăsam să scape nici picior de Turc.

Mintosul Mitilineu, ca insular ce era, cu cunoștință despre ale mării, striga cât putea:

— De eram acolo, nu lăsam pe Miauli⁴⁵ să dea drumul brulotului⁴⁶ pe crivăț, așteptam austrul și ardeam toate corăbiile turcești. Auzi, să-i scape Căpitan Pașa!

De câte ori îmi venea să le zic: Bre oameni buni, dacă sunteți așa de viteji, de ce nu vă duceți să vă bateți acolo și să mă lăsați pe mine în pace!

La ochii lor, toți eroii acelei lupte gigantice: Bozzari, Colocotroni⁴⁷, Coletti, Miauli, Canari, Sahturi erau numai Greci, nu voiau să știe că Sulioti, Maniotti, Specioti și Epiroți sunt mai toți Arnăuți și Români. De câțeva vreme venise un fel de sălbatec, care când auzea că trata pe Bozzari de Grec, se înfură, se răstia la ei strigând:

— Nu Grec, Arvanit⁴⁸ bre!

Acela venea dela bălălie.

Gheorghe Șerifu, așa era numele lui, fusese crescut de mic copil de Kiciu, tata lui Marcu Bozzari, la Suli⁴⁹ în munte. Deși Ali-Pașa Tebedeleu întrebuințase toate expedientele credincioșilor săi Nuțu și doctorul Voia, cu ajutorul cărora curățise mulți bei⁵⁰ feodali din Albania, musulmani și creștini, nu putuse însă nici să prinză, nici să birue pe beiul dela Suli, pe Șoimul muntelui, și în fine, ca să trăiască frățeste, fusese siliți să-și dea copiii amanet unul altuia. Kiciu Bozzari dedese Pașei pe fiul său Marcu,

44. (turc. *ordy*'), armată.

45. Andreas Vokos Miaulis (1768—1835); viteaz amiral grec împreună cu Canaris, spaima Turcilor în războiul naval de independență.

46. (fr. *brulot*), corabie plină cu materii ce se aprind ușor, pentru a da foc vaselor dușmane.

47. Theodoros Colocotronis (1778—1843) vesti general și patriot grec în luptele de liberare; autor al unei *Istorii a Greciei contemporane*.

48. albanez.

49. orașel cca 40 km. S.E. Ianina, în Epir (Grecia); Suliotii au bătut 1790 pe Ali-Pașa, s'au împotrivit eroic Turcilor până la 1804, când, sdrobiți de număr, au fost izgoniți din țară. Bozzari era Sullot.

50. guvernatori de provincie.

ΛΑΜΠΡΟΣ ΦΩΤΙΑΔΗΣ

τῷ ἐν Βυπρεζίῳς Ἡγεμῶν
καὶ Γενικοῦ Διδάκτου.
Ἐτῶν 40.

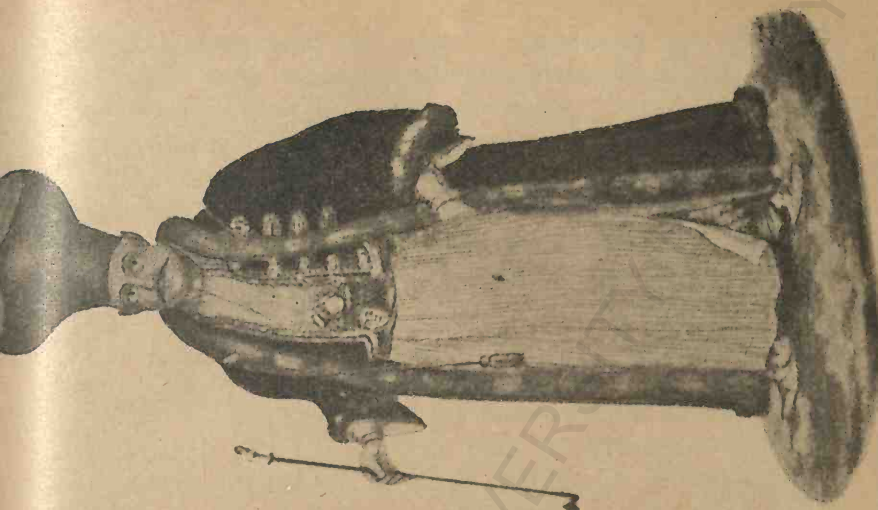
Ἐκ τῆς ἀρχαίας ἀναγραφῆς
ἐκ τῆς ἀρχαίας ἀναγραφῆς
Ἐκ τῆς ἀρχαίας ἀναγραφῆς.

Α 1178

Lambru Photiadi
(Acad Rom.)

copil de doisprezece ani. Șeriful, camaradul său, l-a întovărășit. După doi ani de răbdare, Marcu se scoală într-o noapte, deșteaptă pe Șeriful și-i zice:

— Gheorghe, hai să fugim!

Cum au zis, au și făcut. Copiii pornesc amândoi peste zidurile și peste șanțurile Ianinei⁵¹; dar când să puie piciorul pe pământ liber, iată că-i ajung oamenii lui Tebedeleu și-i duc peșcheș⁵² îndărăt la Ianina. Pe Marcu l-a cruțat Pașa, că-i era frică de Kiciu, dar pe bietul Șeriful, după câteva bastoane, l-a ținut doi ani în fiare. Marcu, cum a văzut pe camaradul său cu picioarele ușurate, iar a luat-o la picior, și, cu toate descărcăturile de puști ale arnăuților⁵³ lui Ali, a putut răzbi la Preveza⁵⁴. Șeriful a trăit de atunci tot pe lângă Marcu. La revoluția grecească l-a întovărășit în douăsprezece bătălii, până l-au scos mort în brațe din ordia turcească. Apoi cu trei gloante în piept s'a târit din vizunie în vizunie și, urmând după cer calea robilor, nimerise la Bălteni, lângă Ghergani. Acolo cu câteva bucăți de pastramă, covrigi și trei, patru păpuși de smochine, ținea băcănie, care băcănie mai în urmă s'a făcut han și hanul s'a prefăcut în moșie, cu casă mare boierească, în care a trăit ca un derebeiu⁵⁵ până la anul 1874.

Casa era o adevărată fortăreață și odaia lui un arsenal, trei-patru șisanele⁵⁶ totdeauna încărcate până la gură, săbii, iatagane, pistoale, sulii și topoare acopereau pereții de jur-împrejurul icoanelor. Din pridvor, la dreapta și la stânga, porneau ponciș⁵⁷ două meterezuri⁵⁸, prin

51. oraș, azi în Epir (Grecia).

52. (turc. *peškiş*), dar (ironic): legați.

53. poterașilor albanezi.

54. port grecesc în Epir, la mare, la intrarea golfului Arta.

55. (turc. *derebej*), mic principe.

56. (turc. *šeşahné*), pușcă lungă arnăuțească.

57. pieziș.

58. (turc. *meteriz*), întăritură, aici: ferestruici pe care să se tragă cu pușca.

zid, care duceau bătaia puștei drept deasupra ușei din capul seării. Nici cu tunul nu puteai răzbi la dânsul. Cea dintâi grijă a lui Boier Gheorghe dimineăta, când se scula din așternut, era să-și ia pistoalele de sub căpătâiu și să le bage în buzunar. Avea bani ascunși și se temea de hoți.

Intr-o zi răsădea niște flori în grădină, când iată că intră doi inși care-l întreabă dacă avea să le dea de lucru, zicând că sunt dulgheri. Pe când se tocmea cu dânsii pentru niște uluci, unul îi aruncă o legătură de gât și-l strânge. Până să scoată pistoalele din buzunar, era și trântit la pământ și luat pe sus. Curtea era înconjurată pe din afară de douăzeci de oameni înarmați cu puști; era Mihale Bonea, zece ani spaima a două județe. Sătenii din Bălteni sar cu toții, dar n'au arme, și hoții îi țin în respect, împușcând mereu din poartă și din pridvor. Nevasta primarului, o frumusețe de femeie, cade împușcată. Bietul bătrân, Șeriful, e dus sus în odaie și chinuit hojește, să mărturisească banii. Innecat în sânge, cade leșinat; hoții dărâmă sobele, găuresc pereții, găsesc cincisprezece mii de lei și se retrag în bună ordine.

Gheorghe Șeriful a zăcut după aceea vreo două luni și a murit, tot în ziua când a fost împușcat Bonea la Obor⁵⁹.

Pe când cu dascălii greci, feciorii de boier învățau românește numai din întâmplare și pe apucate, și unii nu învățau nicidecum. Imi plăcea să ascult pe logofătul Matache, seara, când cetea Viețile Sfinților sau faptele lui Alexandru Machedon, călare pe Ducipal⁶⁰ care s'a bătut cu Por împărat⁶¹ și cu pasările cu ciocul de fier; deși nu

59 în marginea Bucureștilor, unde se ținea târgul săptămânal.

60. calul cu un corn în frunte, al lui Alexandru Machedon, (Ducipal este o etimologie populară pentru *Bucefal* „cu capul de bou”).

61. al Indiei.

înțelegeam prea bine povestirile lui Arghir cel frumos⁶², dar l-am cetit de mai multe ori. Petrache Nănescu⁶³, un secretar al tată-meu, fost elev al lui Lazăr, numai în câteva seri mă învățase se scriu românește; ceteam slova cea mai ciocoiască⁶⁴ și scriam cu trei aruncături pe deasupra.

Măma Elenca Dudeasca, sora bunică-mea, văduva poetului Alecu Văcărescu și muma poetului Iancu Văcărescu, avea sipeturi⁶⁵ pline cu sineturi⁶⁶, mă lua acasă de-i citeam, ceasuri întregi, anaforale⁶⁷ de-ale divanurilor de cinci, divanurilor de șapte și de ale veliților⁶⁸ boieri; noroc că se mulțumea a le cunoaște numai dela *deci*⁶⁹ în jos. După ce isprăveam, mă cinstea cu o dulceată și-mi da o bucată de pastă de gutui învelită în hârtie; iar eu îi sărutam mâna. Nu lipsea niciodată de a-mi zice:

— Vino să te sărut, evghenistul⁷⁰ mamei, că eu, când mă gândesc la evghenia familiei noastre, uite, îmi vine ameteală. Noi cu toți boierii cei mari suntem rudă: și cu Căndestii, și cu Bărcăneștii, și cu Câmpinenii și cu Filipăștii, și cu Cantimireștii, și chiar cu Maria Tereza⁷¹.

Apoi începea să-mi povestească cum ne-am încușcrit și ne-am rudit cu fiecare din casele boierești, îmi spunea cum Căndescu și Dudescu erau Nemeși⁷², *Graf Boier* și *Graf Kendesjy*; cum Văcăreștii se trăgeau din Făgăreștii din Făgăraș, neam cu Radu-Negru, după frate-său Banul Craio-

62. eroul epopeii populare „Arghir și Elena” de Ion Barac, profesor în Brașov (17.2—1848).

63. v. nota 38, p. 74.

64. scrisă „în caturî”: cu unele slove aruncate deasupra cuvântului, semn de „rafinament” calligrafic.

65. (turc. *sepet*), lădiță îmbrăcată în piele și ferecată în cercuri de fier.

66. acte.

67. referate.

68. (slav. *vel*), marilor.

69. dela concluzie, încheiere.

70. nobilul.

71. împărăteasa Austriei (1717—1780).

72. nobili unguri.

vescu; cum o Ducească se măritase cu un Cantemir, etc.; uita să-mi spue de unde și până unde era rudă cu Maria Tereza; și dacă o întrebam, îmi răspundea:

— Vezi, aci, nu prea știu bine cum vine spița neamului, dar știu de bună seamă că ne rudim.

Îmi plăcea cu deosebire să aud pe lăncu Văcărescu când venea la noi și recita *Păstorul întristat*⁷³, *Ceasornicul îndreptat*, *Oda la marca țării*⁷⁴...

Mai în urmă Eliad îmi da lecții de gramatica română și învățam pe din afară traducerile din *Meditațiunile* lui Lamartine⁷⁵. Pe la 1830, Vaillant⁷⁶ deschisese școală lângă Stravropoleos⁷⁷, și toți feciorii de boieri: Filipești, Grădișteni, Bălăceni, Ghici, Roșeti, Budișteni, Golești părăseau dascălii greci și alergau la școala franțuzească.

Transițiunea dela școala grecească la cea franțuzească și la cea românească începuse de mult încă, din timpul revoluției franceze, cu Laurençon, Ricordon, Colçon, Mondoville, etc., tot conți și marchizi emigrați, transformați în dascăli. Pe la anul 1806, când au venit Muscalii, mai mulți tineri și mai multe fete de boier vorbeau franțuzește.

Cu Lazăr, cu domnia lui Grigore Ghica⁷⁸ cu Efrosin Poteca, cu Costache Moroiu, Simion Marcovici, Petrache Poenaru⁷⁹, școala românească și-a luat avântul.

Scolile străine ale lui Lambru, Vardalach și Vaillant s'au prefăcut în școli naționale sistematice, cu sute de profesori de istorie, de filosofie, de matematici, de limbi străine vii și moarte. Gimnazii, licee, colegii, facultăți de litere, de științe, de drept, de medicină, nimica nu ne lipsește,

73. aceasta, a lui Vasile Cârlova (1809—1831); v. nota 41, p. 75.

74. titlul exact: *La Pravila Țării* (1818).

75. Alphonse de Lamartine, vestitul poet romantic francez (1790-1869).

76. vezi nota 73, p. 166.

77. pe strada Stavropoleos l(ângă biserica cu același nume, în spatele actualului Palat al Poștelor)

78. primul Domn pământean, după Fanarioți, în Muntenia (1822-1828).

79. pentru toți aceștia, vezi respectiv notele 80, 83, 81, 79, dela *Scrisoarea IV*, p. 79.

și cu toate acestea nu se văd răsărind luceferi pe orizontul literelor, însă pusderie de advocați și jurnaliști; o ceată care de mai mult de douăzeci de ani se tămâie unii pe alții cu cuvintele:

— Hoților, tâlharilor și trădătorilor! Nu voi, ci noi am făcut îndoita Domnie, Unirea Principatelor, Domnul străin. Constituțiunea, Armata, Independența, Finanțele, Regatul etc.

Și ceilalți răspund cu aceleași vorbe frumoase:

— Ba nu voi, ci noi!

Și o duc hojma⁸⁰ fără a li se uri. Unii s'au exaltat întratâta, încât cred sincer ceea ce zic și ceea ce scriu. Sunt convinși că fără ei n'ar fi existat România și că, dacă ar lipsi ei, țara s'ar cufunda.

Odată mă duc să văd pe unul dintr'acești êxaltați. Era bolnav, îl prindea niște friguri rele, îmi zice:

— Uite, mi-e rău de tot, o să mor; nu doar că mi-e frică de moarte, știi câte gloante am în trup; moartea am văzut-o de multe ori în față și sunt obișnuit cu dânsa, dar mă gândesc că, de-oiu muri, se prăpădește țara!

Intr'o zi mă întorceam dela Cameră și întâlnesc pe un venerabil bătrân străin, căruia tocmai în ziua aceea i se volase o pensie viageră de o mie de lei vechi pe lună, pentru sentimentele lui filoromâne; credeam că-i fac plăcere, dându-i o veste plăcută. Când, ce să mă pomenesc! Că se întoarce furios la mine, zicându-mi:

— Ce? Atâta au făcut Americanii pentru Lafayette⁸¹? Și cum se poate compara ceea ce a făcut Lafayette pentru America cu ceea ce am făcut eu pentru România?

Un turist ne spune în cartea sa că mare noroc a căzut pe România cu venirea d-lui X....., Francez venit acum

80. tot mereu așa.

81. Marchizul de Lafayette (1757—1835), general și om politic francez; luptător voluntar în războiul pentru independența Statelor Unite americane.

câțiva ani în urmă împrăștierei Comunei⁸² din Paris, care, zice el, a înzestrat limba română cu gramatică și cu dicționar și cu fel de fel de cărți științifice și literare.

Un bacalaureat scrie într'o gazetă două, trei rânduri într'o limbă ca vai de ea și îndată îl vezi că se exaltează până a se crede reformator, creator și salvator.

Nu se poate tăgădui că școlile noastre, afară de facultatea de drept și de medicină, au dat slabe rezultate până acuma. Tinerii care dobândesc bacalaureatul la noi nu se pot compara nici în limbile vechi, nici în istorie, nici în filosofie, nici în științe, cu cei care ies din colegiile Franței, Germaniei, Italiei, Belgiei sau Elveției; învățătura noastră gimnazială nu este destul de serioasă, profesorii nu sunt destul de exigenți, nici destul de riguroși la examene; gradul universitar se acordă prea lesne și a devenit accesibil inteligențelor celor mai mediocre. Lipsa de seriozitate în învățătura umanitară⁸³ face ca părinții care au mijloace să-și trimită copiii lor în școlile străine; astăzi avem numai în Paris peste o mie de tineri la școli. În loc de a încuraja inteligențele slabe, ar fi mult mai bine a deturna curentul și a împinge tinerimea și spre meșteșuguri și meserii, și a pune astfel inteligențele mediocre în stare de a deveni producătoare, în loc de a fi sterile și de multe ori periculoase prin pretențiunile și exigențele lor. A face oameni învățați este un bine; a face numai advocați și jurnaliști este un rău.

Aud zicându-mi-se că un asemenea sistem ar fi o tendință a împiedica pe fiii poporului de a putea să aspire

82. în Iulie 1794 (=9 Thermidor). *Comuna din Paris* fusese un organism revoluționar care sprijinea pe teroriști; se înființase la 10 August 1792 și a căzut odată cu Robespierre, răsturnat de Convențiune.

83. =educativ umană: ciclul științelor și artelor care contribuie la formarea personalității morale;—în învățământul public românesc din întâia jumătate a sec. XIX, în clasele de *amaniore* se predau limba maternă, limba franceză, limba latină, greacă, geografie univ. și istorie univ. retorică, aritmetică, geometrie, caligrafie și desen).

la pozițiunile cele înalte ale societății, făcându-le accesibile numai acelor care au mijloace de a sacrifica zecimi de ani la studii! Nu! Inteligențele alese nu se opresc dinaintea niciunui obstacol; ar fi fatal să nu avem dulgheri, tâmplari, zidari, croitori, cismari și să avem numai oameni stropiți cu literatură și filosofie; am ajunge la agoraua Atenei și în curând Filip⁸⁴ ar fi în cetate. Dacă oamenii învățați sunt folositori, cei meșteri sunt indispensabili.

Ceea ce cred eu că ar conveni României și fiilor ei, ar fi ca învățătura clasică și științifică să devie serioasă, nu numai o spoială; iar acelor care nu sunt destul de bine înzestrați, ca să poată deveni adepții literaturii și ai științei, să li se deschidă școli în care învățătura să meargă mână în mână cu atelierul. Să se înființeze în fiecare oraș trei, patru, zece, douăzeci de ateliere, în care copiii să învețe meseria la care se destină și totodată să aibă trei sau patru lecții scurte pe fiecare zi, în care să poată dobândi cunoștințe de religie, de limba națională, de istoria țării, de calcul, de geometrie și desen aplicabil la meseria lui. Acolo unde s'au înființat asemenea școli, cu numele de *half time*⁸⁵, au dat rezultate neașteptate. Meseria n'a oprit geniul lui Franklin⁸⁶, lui Eddison⁸⁷ și lui Wat⁸⁸ de a se arăta, pentru că geniul pătrunde orice îmbulzeală socială, cum pătrunde un vulcan coaja pământului și iese la iveală. Tânărul din atelier, când ar simți

---

84. Filip II, regele Macedoniei, cuceritorul Greciei desbinate de demagogi (sec. IV în. Hr.)

85. pronunță: *haf taim*. Școli cu învățământul numai pe jumătate de zi, în Anglia.

86. Benjamin Franklin (1706—1790) om de stat, fizician și publicist american; inventatorul paratrăsnetului.

87. Thomas Alva Edison, celebru fizician american, inventatorul fonografului, a lămpii incandescente etc. (1847—1931).

88. James Watt (1736—1819) mecanic scoțian; el a conceput principiul mașinei cu vaporii cu dublu efect.

că are dispozițiuni literare sau științifice serioase, lesne ar găsi drumul colegiului⁸⁹ și al facultății.

Strigăm cu toții industrie; dar pare că am crede că s'ar putea înființa industrie fără meșteri și că s'ar putea produce fără producători. Un singur ram de producțiune, pictura, dă Parisului patruzeci de milioane pe an; micile orașe ale Belgiei: Valenciena, Malina, Bruxela, trag câte zece milioane pe an de pe dantele. Dar nici tablourile nu se fac fără pictori, nici dantelele fără mâni dibace. Geneva trăește în mare parte din ceasornicărie și cu toate acestea nici de Saussure⁹⁰, nici de Candolle⁹¹, nici de Jussieu⁹², nici Lavater⁹³ n'au fost opriți de a deveni niște lumini ale științei.

Ion Ghica

---

89. liceului.

90. vestit fizician și geolog elvețian (1740—1799); fiul său, naturalist și chimist (1767—1845).

91. doi Candolle, tată și fiu, vestiți botaniști elvețieni (1778—1841 1806—1893).

92. cinci Jussieu botaniști, celebri: Bernard (1699—1777), Antoine-Laurent (1748—1836), Adrien (1797—1853).

93. filosof, poet și teolog protestant, elvețian; creatorul unei *Physiognomonie*, arta de a cunoaște caracterul după trăsăturile feței (1741-1801)-

XIII.¹

ION GHICA CĂTRE V. ALECSANDRI

TUNSU ȘI JIANU

26 Decembrie 1882.

Iubite amice,

Uitatu-te-ai vreodată printr'un ochian de inginer? Să vezi cum într'însul toate se arată cu susul în jos? Odată îmi aduc aminte că ridicam planul unui petic de moșie; o fetiță lăsase secera și venise lângă planșetă; se uita la mine, parcă mi-ar fi zis: „lasă-mă să mă uit și eu odată, domnișorule”. I-am înțeles pofta, i-am îndreptat ochianul spre un cioban, în depărtare, care ședea în mijlocul oilor cu piciorul încrucișat, rezemat în măciucă; îl potrivii bine și poftii pe fată să se uite. Ea își astupă un ochiu cu mâna, și pune pe celălalt la sticlă, se uită, și odată strigă:

— Aoleo! A întors pe Niță cu gaibele² în sus!

De atunci oridecâteori îndreptam ochianul spre tânăra fată, ea își strângea rochia cu amândouă mâinile.

Iată efectul ce-mi fac mie unii oameni, când îi privesc prin considerația de care se bucură în societate, pe când îi știam și-i știu că nu sunt și n'au fost decât niște pig-

1. tipărită în revista *Convorbiri Literare*, nr. 2, 1 Mai 1883, pp. 41-46, sub titlul: *CORRESPONDENȚA d-lui Ion Ghica cu V. Alecsandri, XIV*; la Sumar, adaus: *Jianul*; în ed. 1884 și 1887, titlul: *Tunsu și Jianu*.

2. gaibele (Mold. gaidere)=plcioarele.

mei³; ne-am pomenit cu dânșii oameni mari, ilustrațiuni fără știrea lor și a lui Dumnezeu, pe când alții, de care nici nu se pomeneste, ar avea poate statui și epitafe, dac'ar fi o dreptate în lumea aceasta.

Istorioara ce voiți să-ți povestesc este un exemplu de felul cum se scrie istoria. De-o fi pentru cineva o decepțiune, îmi pare rău, dar cum zice povestea vorbeii latine: sau pe latinește:

Amicus Plato, sed magis amica veritas⁴

sau pe elinește:

φιλος μὲν Πλάτων, φιλικότερὴ δὲ ἀλήθεια

Muscalii adusese ciurma în țară de peste Dunăre. Maidanele Bucureștilor gemeau de soldați, care zăceau cu sutele în ploaie și în frig, ghemuiți în noroiu, înveliți în mantale transparente de vechitură și de gloanțe turcești. Era oprit de a se vorbi de năprasnica boală, nici măcar de a-i pomeni numele, sub pedeapsa pazarnicului⁵.

Pazarnicul era un fel de Ovreu muscălit, cinovnic⁶ de cei *citirnatit-clas*⁷, bătrân, scurt și slab, obrazul numai mustăți și favorite dese, albe și sbârlite, printre care se vedea numai vârful nasului, ca o cireasă vânăată; și un gol în bărbie, răsătură ca de o carboavă⁸. Din desişul sprâncenelor luceau doi ochi galbeni căprii, ca de pisică sălbatică.

Intâiași dată când am văzut o hienă la Schönbrunn⁹ am strigat:

— Mamă! Uite pazarnicul!

3. (fr. *pygmée* dela grec. *pygmē*), pitici.

4. „Prieten îmi este Plato, dar mai prieten adevărul“.

5. (rus *bazarnikū*), polițaiul pleții (în timpul ocupației rusești 1828-1834).

6. (rus *cinovnikū*), slujbaş.

7. (rus *četărnadiat klassū*), de treapta a patrusprezecea.

8. rublă (monedă rusească; în valoarea de atunci, 5 lei).

9. sat lângă Viena, cu un superb castel împărătesc.

El purta surtuc¹⁰ cu guler roșu, nasturi cu pajură, pantaloni largi cu piele, șapcă de mușama, spangă și un gârbaciu¹¹ cu care neconținut bătea. Călare pe un cal mic, vânat și urmat de trei Cazaci cu sulilele întinse, cutreiera târgul zi și noapte. Era spaima orășenilor; când se ivea într'un colț de uliță, bărbați, femei și copii fugeau făcându-și cruce ca de Ucigă-l toaca.

Una din operațiunile pentru care părea că avea o deosebită aplecare și pe care am văzut practicând-o în mai multe rânduri, cu un deplin succes, era de a porunci Cazacilor să scoată nădragii bieților negustori și de a-i pune goi pe vine în piramidele de noroiu, grămadite morman pe lângă ușile prăvăliilor. Acea bae de șezut dura când mai mult, când mai puțin, după împrejurări; totdeauna însă până ce-i abătea să cadă pe o altă victimă. Tratatamentul se termina cu trei, patru gârbace peste pielea goală și cu câte un *Sukensen*, adică puiu de căne.

În toată dimineața, câteva sute de care, aduse cu biciul de prin sate, pline cu cosciuge dela fabrica lui Buhuricul, ocolea toate maidanele și aduna pe morți, printre care se strecura adesea și câte unul sau doi vii.

Doctorii de pe atunci, niște doctorași nemți, ovrei sau greci: Mesici, Bubuki, Grunau, Sporer, Esarcu, Gusi, etc., erau porunciți să nu cumva să spue cuiva, sau undeva, că boala de care mureau cu sutele era ciumă, ci să zică că era așa ceva, ca un fel de dalac¹² amestecat cu bubă, cu fierbințeală și cu moarte. Polițaiul Ieremia Pavlovici Bârzof îi îmbrăcase în mușama și le prescrisese să se frece la nas și pe mâini cu usturoi și cu ladin¹³. Era oprit d'a ținea porțile închise, de-a arde gunoiul în curte,

10. (rus. *siurtukū*), haină scurtă orășenească.

11. (turc. *kyrbaç*, cit. *cârbaciu*).

12. bubă rea, numită și *cârbune*.

13. = *ladan*: un fel de rășină.

sau de a lua vreo altă măsură profilactică, ca să nu se sperie orașul.

Acei din locuitori care aveau moșii, sau rude la țară, părăsise capitala, iar ceilalți se lăsau să moară cu miile, nespovediți și negrijiți, și se îngropau fără preot.

Noi fugisem cu toată familia la țară.

Ți-aduci aminte de un stejar stufos din grădină? Lângă tulpina celui arboare așezasem sufrageria.

Intr'o seară, pe când eram la cină cu două lumânări de seu în sfeșnice de tinichea, cu bășici de sticlă, Marin Isprăvnicelul s'apropie încetîșor de tata și cu un glas jumătate sfios, jumătate hotărît îi zice:

— Cucoane, cucoane, te chiamă un om la porțiță lângă gard, zice că are să-ți spue o vorbă.

Tata, fără să pară cătuși de puțin atins de o invitațiune așa de poruncitoare, lăsă furculița în friptură, pune șervetul pe masă și se îndreaptă către locul arătat, unde se auzeau șoapte de mai multe guri.

Scurt și cuprinzător.

— Cocoane Take, i-a zis omul cu vorba, nu mai mânca seara, acolo, că ni-e drumul uneori pe aici și, văzându-te la masă, le faci poftă băieților. Că del... oameni sunt și ei; râvnesc. Să nu mă pomenesc odată că fac vreo bo-roboată.

Trecătorul era fiorosul Tunsu, fost paracliser și țarcovnic¹⁴ și candidat de diacon. Nu era săptămână lăsată dela Dumnezeu să nu se audă câte o vitejie două de ale lui, à la Fra-Diavolo¹⁵. Cu vreo zece zile înainte, călcase la moșie la Cocosul pe vornicul Tache Ralet, vecinul și vărul nostru; îi luase șaluri, scule, argintărie, tot. Îl lăsase pe dânsul și pe cocoană numai în cămașă.

14. (slav. *crŭkovnikŭ*, cit. *țarcovnic*) paracliser, palamar.

15. șef de briganzi italieni (1771—1806).

Pas de nu asculta, dacă poți, de povețile amicale ale unui astfel de binevoitor.

Tata, cum se întoarce, porunci să stingă lumânările și să ridice masa de acolo. A doua zi până 'n ziuă un dulgher cu câteva scânduri de brad improviza un fel de pavilion rotund, după modelul templului Vestei de pe malul Tibrului, cu singura deosebire că avea numai o fereastră despre apus, ca să nu se vază lumina dela drum și să nu inducă pe băieți în ispită. Numai așa am putut urma a ne folosi de umbra și de răcoarea bătrânului stejar.

Eram încă sub impresiunea povețelor banditului, când într'o zi intră în curte o căruță cu patru cai și trage la grajd. Tată-meu trimite să întrebe cine a venit; feciorul se întoarce fuga, speriat.

— Cucoane, Jianul!

Mama și noi copiii îngălbenisem, iar tata, uitându-se zâmbind către fecior, îi zice:

— Du-te de-i spune să poftească, că chiar acum ne-am pus la masă.

Prin grădină se vedea venind un om scurt, indesar, rumen la față, ras și cu mustața deasă și scurtă; îmbrăcăminte lui: dulamă, pantaloni și scurteică¹⁶, pe cap șeapcă peste fes, la brâu pistoale și un cuțit cu prăsele de os, și pușca în cumpănă în mâna dreaptă.

Tata îl primește vesel și prietenește, dându-i mâna să i-o sărute.

— Ce mai faci, Iancule! Bine ai venit! Șezi de mânăncă. Bre! să-i aducă ciorbă; vezi să fie caldă.

Când am auzit zicându-i și Iancule, mi-am zis: nu mai încape îndoială, el e! Mi-a venit în mînte cântecul:

Iancule, Jianule!

Îți e murgul cam nebun,

Trece Oltul ca pe drum.

---

16. bundă (cu mâneci) blăntă.

Cum să ședem la masă cu un hoț de codru și să ciocnim cu el pahare de pelin? Tot îmi părea că-l auzeam zicând:

*Ține, gazdă, nu mă da,
Că ți-oiu face-o malotea¹⁷
Cu samurul cât palma.*

Polcovnicul Ioniță¹⁸, cum l-a văzut de departe, a dat fuga la cornu de vânătoare: câinii alergau din toate părțile chelălăind, cu botul plin de mămăligă. Intr'o clipă Braica, Dudaș, Țica și Neamțul săreau și jucau cu bucurie împrejurul cornului de vânătoare.

— Auzi, lancule, nici să îmbucăm nu ne lasă Polcovnicul; cum te-a zărit, numai decât hai la vânătoare!

— Bine face, că e târziu, de abia o să avem vreme până deseară să întoarcem doi, trei vătui¹⁹.

Se sculară dela masă, sorbiră din cafea, traseră de două, trei ori din ciubuc. Pletea, Manta, Șuță, Dobre, puneau lăntugurile de gâtul copoilor, câte doi, doi și pornea fiecare cu părechea lui.

Tata da ordine și instrucțiuni pe a doua zi, căci asta era numai un preludiu de vânătoare.

— Maneo, mâine în zori să fii aici cu Cojeștenii; și vezi, dacă cumva vărul Costache²⁰ o fi la Cornești, spune-i să ne găsească mâine pe Crevedia, doar om încolți lupoaicele cele fătate.

Când răsărea luna, de era două ceasuri până a se crăpa de ziuă, curtea era plină de vânători de prin cătunele vecine.

17. manta fêmelască căptușită și tivită cu blană.

18. (fostul) colonel Ioniță Ceganu, (v. p. 47).

19. pui de iepure.

20. Constantin Cornescu (mort 1851), mare logofăt, fost ministru de culte în 1847; tatăl autorului manualului de vânătoare care a prilejit opera lui Al. Odobescu *Pseudokinegetikos*; avea soție din întâia căsătorie pe Ecaterina marelui Ban Dimitrie Alexandru Ghica, sora tatălui lui Tahe Ghica.

Polcovnicul Ioniță în mijlocul lor, cu o ladă plină cu cutii dinainte, le împărțea iarbă și alice, câte patru umpluturi de pușcă, desenând fiecăruia locul unde să se ție, când să dea gură și încotro s'apuce.

— Voi, Săbieștenilor, să vă țineți la Mărul Roșu. Tu Dobre, să-mi pui pe Colăcenii pe Baranga; și pe Gămăneșteni să mi-i așezi cu Cojăștenii la lacurile din Mariuța; Pletea să se ducă să caute la Boloboace; să nu cumva să vă aud gura, că vă ia dracul. Țineți câinii legați lângă voi. Manto, când îi simți că a sărit lupoaica, dă drumul lui Samson, că ăla, când o da de urma ei odată, n'o mai slăbește; lăsați pe Ovreica acasă, că minte și ne înșală. Na și ție, băiețică, zicea unui bătrân bondoc, vărsându-i iarbă în corn și alice în basma. Vezi să mă dai iar de rușine ca mai dăunăzi, de-ai lăsat bunătate de lup să treacă pe lângă tine și să se ducă sănătos.

— Da lasă, zău, cucoane Ioniță, nu mai zice, că ți-am adus alaltăieri doi lupi în loc de unul. De necaz m'am dus de am stat trei nopți la pândă lângă scorbură fagului celui mare; i-am adus pe amândoi în spinare tocmai dela ogrăzile ciobanului. Uite atunci parc'a fost un făcut. Când era să treacă spurcăciunea, îmi răzemasem pușca de un copac și scăpăram să-mi aprind luleaua, și, până să-i iau de veste, s'a făcut nevăzut prin hățiș, parcă avea tichiuța dracului în cap.

Seara în aprinsul lumânărilor, un car plin cu lupi tineri și bătrâni, cu vulpi și cu iepuri venea cu vânătorii după dânsul. În mijlocul curții, jupâneasa Ilinca așezase de cu ziuă o bute cu vin, împrejurul căreia aprinsese patru butoaie cu călți muieți în păcură; zece fete, fiecare la vatra ei, unde se frigeau berbeci și se fierbeau mămăligi; un Țigan zicea din gură și din cobză istoria lui Alimoș.

Pletea și cu Manta descărcau căruța cu vânat.

Pusese pe bute un pat de mărăcini, pe care așezase iepurii cu botul și cu urechile afară și cu picioarele la

centru; la patru colțuri ale bazei ieșeau de un cot coadele bine îmblănite a patru vulpi legate împreună de gât, de un par înfipt în mijlocul grămezii de iepuri și ținute în picioare pe par, deasupra capetelor vulpilor. Pe o mescioară rotundă ședeau în patru picioare cinci pui de lup cu gurile căscate către vânători, și deasupra lor două lupoalice năprasnice, legate spate la spate de parul înfipt în masă; forma astfel un fel de monument cinegetic, cam în forma fântânilor moderne, adoptate în capitalele țărilor civilizate.

Chelăreasa umplea oale cu vin din bute și fetele-ajutoare cinsteau pe vânători, dându-le împreună cu oala de vin și câte un hartan de friptură, o bucată de pastramă, un codru de mămăligă, tăiată cu sfoară, și-o vorbă bună.

— Căutat-o-ai în pânțele, nea Gheorghe, să vezi dacă nu cumva avea pe văcșoara noastră? Azi e o săptămână de când ne-a mâncat-o din coșar.

— Bea, Gămănescule, că o să-mi dea mie coconul vulpea cea împușcată de tine, să-mi fac de iarnă o scurteică cu care o să-ți joc la nuntă, că văd eu, că de Cășlegi îți pui pirostriile în cap.

— Tie, Comane, mi-a zis jupâneasa să-ți mai dau o oală, că tu ai dat întâi în lupoica cea mare, care i-a mâncat scroafa cu purcei cu tot, i-a luat-o chiar din bățatură.

— De ce n'ai împușcat bine puilul de lup, măi Sgaberciu, și l-ai trântit viu în căruță, de era să rupă cu colții mâna lui nea Dumitru Ciuruian? Ia uite colții, ca niște brice!

Patru zile, cât a șezut Jianul, a fost numai veselie și petrecere; toată noaptea cântau lăutarii și fetele întindeau hora și bătuta cu flăcăii.

Mă obișnuisem să mă uit la dansul fără să-mi fie frică, ba încă aveam și un fel de respect, de când îl văzusem nimerind cu glonte, de trei ori de-a-rândul, în piatra

Hoț în obezi
(Gion)

din marginea pădurii, care de abia se vedea din foișor, și de când sărise peste șanțul din marginea eleșteului mai bine decât caii dela ipodrom. Oricum însă, când mă uitam în ochii lui, tot îmi părea că avea în mâini tigaia cu ceară fiartă, cu care făcea pe ciocoi și pe negustori să-i spuie unde aveau banii ascunși.

Dar apoi iar îmi ziceam: „Cum se poate tata să fie prieten cu unul

*Din cel cu pușca lungă,
Care dau chioriș la pungă.
Feciori de lele nebună
Care noaptea 'n frunză sună.*

Iancu Jianul era de peste Olt, din județul Romanți, de pe valea Tesluiului. El a lăsat un nume de haiduc, dar nici n'a fost, nici gând n'a avut să se facă vreodată hoț de codru. Însă o poveste, dacă ajunge a deveni legendă, adevărul n'o mai poate scoate din capul poporului.

Tată-său, boier de țară, își crescuse băiatul la moșie, fără carte grecească și fără ambițiunea de a-l face un concurent feciorilor de boieri mari la isprăvnicii²¹ și la divanuri²². Il obișnuise lângă pluguri, cu caii și cu pușca; vara, la munca câmpului; iarna, la urși și la capre negre; ajunsese de o dibăcie vestită în călărie și în vânatoare; încăleca fără a pune piciorul în scară, nici mâna pe coama calului și băga glonțul prin verigă de inel.

Se îndrăgise cu o fată de țaran și vrea s'o ia de nevastă. Jianul bătrânul, deși habar n'avea că era strănepot al lui Cesianus, secretarul lui Traian, văr cu Salust și mai în urmă proconsul în Dacia; deși nu se potrivea cu banii Filipești, cu vornicii Crețulești și cu logofetii Bărcănești, dar purta ciașiri roșii cu meși galbeni²³ și ișlic cu perna

21. prefecturi.

22. = tribunale.

23. vezi nota 9, p. 220.

verde²⁴, în patru colțuri. Boierul tot boier! Cum să lase pe fiul său să ia o mojică, să se încuscrească el cu un clăcaș. Văzând că se îngroașe gluma și că dragostea se înteează, a hotărât să-și ducă băiatul la Caracal. Tânărul, a doua zi după ce a ajuns în oraș, a încălecat pe murgul și fuga înapoi; tată-său iar l-a luat, el iar a fugit; l-a închis în casă, el a sărit pe fereastră; l-a închis în pivniță, el a spart ușa. Tată-său, dac'a văzut și-a văzut că nu-i vine de hac, s'a adresat la Stăpânire, cerând să-l surghiunească. Caimacanul²⁵ a și poruncit ispravnicului să-l închidă la Strehaia²⁶; băiatul, țeapăn, a trântit slujitorii și egumenul²⁷ și a scăpat; slujitorii s'au luat după dânsul; el, dacă s'a văzut strâmtorat, s'a înhăitat cu vreo câțiva flăcăi cu care copilărise,

Tot ca dânsul de bărbați

Și pe cai încălecați

și au apucat câmpii.

Șapte ani au pribegit prin păduri și prin munți, hrănindu-se cu carne necântărită de pe la ciobani și desfidând potira. Nici nu omora, nici nu schingiuia, nici nu jăfuia, ci numai găzduia; fugea de potiră și de panduri, cât putea; dar când îl încolțea, apoi se apăra,

Căci nu vrea

Viu să se dea.

Gloanțele lui mergea mai drept decât ale arnăuților domnești. Caragea pierduse doi cărcserdari²⁸ și un tu-fecciu²⁹, loviți de gloanțele Jianului drept în piept.

24. vezi nota 115, *Introducere*, p. 16.

25. guvernatorul.

26. mănăstire în com. Strehaia, jud. Mehedinți.

27. (grec. *ygoúmenos*) starețul.

28. (turc. *kyrkserdary*, cit. *cârcserdarî*), vătăfi, căpitani de putere.

29. (turc. *tüfekçi*), pușcași.

Nu văzuse pe Stăncuța de doi ani și-i era dor de se topea. Intr'o noapte de ploaie și de vijelie, lasă pe tovarăși la gazda din Valea-Rea, își încalecă murgul și sboară după dor.

În sat, întuneric beznă, numai o zare de lumină la o casă. Se apropie, dă cu degetul în hârtia luminată, pune ochiul și ce vede? Stăncuța, gătită ca mireasă, lungită pe pat, cu o lumânărică de ceară galbenă în mână. Dă cu piciorul în ușă și intră, cade în genunchi, pune iataganul și pistoalele lângă moartă, îi dă cea de pe urmă sărutare, încalecă calul și drept la zapciu³⁰.

— Sunt Jianul! Capul meu este pus la preț; du-mă la Vodă și-ți ia mia de lei.

Bălbâia zapciul somnoros și, speriat, nu știa unde să se ascundă de frică.

Peste trei zile, ciocoiul intra în curtea domnească glorios, cu viteazul legat cot la cot; tânăr, frumos, cu pletele lungi, cu poturi³¹ și cu cepchen³², la cap legat cu un tarabulus³³.

Caragea se dăduse în capul scării, ca să-l vadă; ferestrele erau împănate cu femeile curții domnești.

Jianul împușcase oameni domnești și era osândit la spânzurătoare.

Caragea ridică ochii în sus la fereastră, unde sta doamna zicând:

Κριμα τὸ παλιζάρι!

— (Păcat de voinic!)

Auzind aceste cuvinte, una din fetele casei cade la picioarele Doamnei. Caragea o vede, se îmblânzește și zice fetei:

30. (turc. *zabtây*), subprefect, pretor.

31. vezi nota 103, p. 68.

32. v. nota 105, p. 68.

33. v. nota 106, p. 68.

Αν τὸν θελῇς σε τὸν χαρίσω

— (Dacă-l vrei, ți-l dăruiesc).

Jianul n'a vrut să se însoare, și a petrecut restul zilelor flăcău, lângă plugul ce iubea și pe care în viața sa aventuroasă îl cânta mereu cu dor:

Dare-ar bunul Dumnăzeu

Să umble și plugul meu.

Din baltag ³⁴ să-mi fac un plug

Pistoalele să le 'njug

Ca să brăzduesc pieziș

Și-unde a fi crângul mai des,

Să trag brazda dracului

În calea bogatului.

Tata fusese isprăvnicel ³⁵ de Curte, când zapciul a adus pe Jianul la Vodă. Acolo s'au cunoscut amândoi și făceau adeseori vânători împreună.

Ion Ghica

---

34. (turc. *boltâ* și *baltak*), secure, toporaș de luptă.

35. vâtaf.

ION GHICA CĂTRE V. ALECSANDRI.

TEODOROS

Londra, 27 Iulie 1883.

Iubite amice,

În mai multe rânduri am apucat condeiul, cu gândul să-ți spun o istorie; dar m'am tot oprit dinaintea temerii că ai obiceiul de arăți scrisorile mele lui Negruzzi²; și el, ca unul ce se află în capul unei publicațiuni³, când pune mâna pe ceva scris, trimis de tine, îl și tipărește. M'am tot oprit, cum vezi, dinaintea temerii de a nu intra în gura lumii, care găsește pete chiar în soare.

Am mai ezitat și pentru că-mi ziceam că poate n'oiu fi crezut, chiar nici de tine, în spusele mele, și să nu mă pomenesc tractat de om cu stafii și cu strigoi. Am însă convincțiunea că ceea ce voiu să-ți spun este curatul adevăr și că o să vie o zi, când zisele mele să se poată întemeia pe documente și pe dovezi.

Câte din povestirile lui Herodot⁴ n'au fost, sute și mii de ani, tratate de fabule, până ce au venit împrejurări

1. tip. în *Convorbiri Literare*, nr. 7, 1 Octombrie. 1883, pp. 241-247 sub titlul: *CORRESPONDENȚA dintre d-nii Vasile Alecsandri și Ion Ghica*, XV; la Sumar, adaus: *Theodoros*; în ed. 1883, titlul e: *Theodoros, împăratul Abisiniei*; în ed. 1887, *Theodoros*.

2. Iacob Negruzzi, directorul revistei *Convorbiri Literare*.

3. *Convorbiri Literare*.

4. celebru istoric grec (484—406 în. Hr.)

care au dovedit, limpede ca lumina zilei, veracitatea spuselor și observațiunilor sale; și au făcut ca marele istoric să nu mai fie tratat de băsnar.

În timpurile Domnilor Fanarioți, boierii țării ajunseseră a nu mai avea glas în stat; îi năpădiseră Grecii cu totul. Rar se mai pomenea, pe ici pe colea, de câte un Cantemir, un Dabija, sau de un Berindeiu; numai câteva boierii: logofețiile și vorniciile cele mari, de Țara-de-sus⁵ și de Țara-de-Jos⁶, cu visteriile⁷, se mai dau pământenilor, și aceasta pentru că nu se putea altfel; dar și acele puține slujbe deveniseră apanajul⁸ a trei, patru familii, care fiind foarte avute în diamanturi, argintării, șaluri și moșii, Domnii greci își recrutau în casele lor ginerii și nurorile pentru domnițe și beizadele.

Totuși însă la mir⁹ trebuia să lase să le treacă înainte plăcintarii, lăptarii și bucătarii Fanarului. Un postelnic Vlahuți, un logofăt Arghiropulo sau un armaș Mano erau puși în arhontologie mai sus decât un Bărcănescu, un Cândescu, un Câmpineanu, sau un Dudescu. Tăutești, Calomfirești, Movilești și Buzेști trăiau uitați pe la moșiile lor, fără a îndrăzni să aspire la slujbe mai înalte, decât un zapciîc¹⁰, o vătășie de plaiu¹¹, sau o sămeșie¹², caf-tanele¹³ la care le era iertat să se urce cu gândul erau mult, mult, acele de șetrar sau de sluger¹⁴, și acestea dacă se învredniceau să câștige protecțiunea vreunui medelni-

5. v. nota 139, p. 18.

6. v. nota 140, p. 18.

7. ministerele de finanțe.

8. (fr. *apanage*), privilegiul.

9. = miruire: ungerea cu Sf. Mir.

10. subprefectură.

11. căpitan de plăieși (străjerii plaiurilor).

12. casierie (administrație financiară).

13. boierii.

14. titluri de boierinași.

cer¹⁵ Costacopulo, a unui căminar¹⁶ Rasti, sau a unui becer¹⁶ Manolache.

Cu toată decadența lor, boierii indigeni tot își păstrase multe din obiceiurile și tradițiunile cele vechi ale țării, mai ales aceea de patroni și clienți. În fiecare casă boierească se creșteau copii de mazili¹⁷, de boieri de neam și de poslușnici¹⁸. Băieții învățau carte românească unul dela altul, sub direcțiunea vătafului sau a vreunui logofăt din curte; și fetele se dădeau pe mâna unei mame Sande, sau a unei jupănese Cristina, de le muștruluia și le învăța cusături de vapeluri¹⁹, de gevrele²⁰ și de sangulii²¹, împletituri de bibiluri²², fierturi de fel de fel de dulceturi: rodozahar²³, șerbeturi de trandafir și de vișine, peltele de gutui și de mere, tetrea²⁴ de citră și deosebite vutci²⁵.

Când un boier își căsătorea copiii, se da cuconășului un băiat, crescut în casă, ca să-l slujească pe procop-seală²⁶, și fetei i se dădea copila cea mai cu minte și mai învățată, ca s'o îmbrace și să-i coasă: cu condiție de a o mărita după vreun logofăt, când și-o veni în vârstă.

La însurătoarea căminarului Tachi Ghica, i s'a dat din casa Banului Scarlat Ghica²⁷ un flăcău anume Grigorie,

15. boierinaș cu slujba la masa domnească.

16. boierinaș cu slujba străngerli dărilor puse pe băuturi.

16. bucătar al curții.

17. boierime fără slujbe, trăitoare la țară.

18. (slav. *poslušnikŭ*), slugă.

19. (fr. *falbala*, it. *falpalà*, germ. *Falbel*): volane de rochie (garnituri pe marginile rochiilor).

20. (turc. *cevre*) batistă fină.

21. fâșii late de pânză cusute cu fir.

22. colțișori (pe margini de gulere, mâneci etc.)

23. (grec. *rodozahary*), de trandafiri.

24. (turc. *titrè*), un fel de peltea.

25. (rus. *vodka*, pol. *wódka*), rachiiuri, lichioruri.

26. un rost mai târziu în viață.

27. tatăl lui Tache Ghica și unchiul autorului acestor *Scrisori*; a fost mare Ban; fiu al marelui Ban Dumitru Al. Ghica a trăit 1750—1802.

fiul işlicarului²⁸ posluşnic care dregea gugiumanele²⁹ şi işlicele casei banului, iar Mariţei, fetei vornicului Scarlat Câmpineanu³⁰; i s'a dat Sofiana, fata Aspasiei, Greacă adusă din Tarigrad de cocoana Luxandra Câmpineanca, când s'a întors din surghiun din ţara turcească.

Grigorie işlicarul, tânăr, nalt, rumen şi plăcut; Sofiana, fată numai de şasesprezece ani, oacheşă, sprâncenată şi frumoasă; tot îmbrăcând şi desbrăcând dimineata şi seara, Grigorie pe cuconu şi Sofiana pe cuconiţa, deşi nu ştiau niciunul limba celuilalt; dar tot şoptindu-şi din ochi şi din sprâncene, s'au înţeles la vorbă aşa de bine, încât a rezultat un copil, care, deşi conceput din flori, dar graţie binecuvântării părintelui Lesviodax, mai târziu: *Chir Neofit, Inalt Prea Sfîntul Mitropolit al Ungro-Vlahiei*³¹, s'a născut fiu legitim şi s'a botezat în Hristos, după legea ortodoxă a Răsăritului, cu numele de Teodor, fiindcă venise în lume întâia sâmbătă a postului celui mare³².

Grigorie îi zicea Tudor şi Tudorache, pe româneşte; iar Sofiana, ca o Greacă ce era, îi zicea Theodoros (Θεόδωρος) nume cu care ne obişnuisem mai toţi în casă, atât pentru că ni se părea mai original, cât şi pentru că eram, ca copii, în contact mai des cu kera³³ Sofiţa, decât cu logofătul Grigorie.

În vremea moşemii³⁴, feciorul care ne slujea în odaie la dascăl, murind de ciumă la Mărcuţa³⁵, tata ni l-a înlocuit cu Teodoros, care vorbea greceşte, citea şi scria româneşte, slovă de tipar, slovă popească³⁶ şi slovă cioco-

28. meşter de işlice; vezi nota 115, p. 16.

29. (turc. *güğemin*), căciulă de samur cu fundul de postav roşu pentru boieri şi de postav alb pentru domnitor şi beizadele.

30. măritată cu Tache Ghica.

31. mitropolit 1840—1849.

32. în ziua de Sfântul Teodor.

33. greceşte: scumpa.

34. = *molimii* (gr. *mólemma*), ciumei.

35. la Pantelimon lângă Bucureşti, azi în Bucureşti.

36. scrisă simplu.

iască³⁷, după izvodul³⁸ dat de logofătul Matache; era deştept şi-i prindea mâna la toate. Am auzit mai târziu că avea unghiile cam lungi³⁹.

Sofiana, care era din insula Tinos⁴⁰ şi călătorise prin Tesalia cu mama ei Aspasia, ce fusese zece ani chelăreasă la mitropolitul dela Larisa⁴¹, ne povestea seara despre minunile şi frumuseţele mănăstirilor dela Muntele Athos, ne spunea de sfinţenia călugărilor dela Stabros⁴², dela Simopetra⁴² şi dela Vatopedi⁴², unde nu călca picior de parte femeiască, unde nici în sbor nu putea să intre decât cocoşii. Cu câtă evlavie ne istorisea scandalul ce fusese la Nimfios⁴³, când o barză obraznică a îndrăsnit să-şi așeze cuibul lângă coşul bucătăriei; cum sfinţii părinţi au stat trei zile şi trei nopţi în rugăciuni şi privigheri, cum au dărâmat cuhnea⁴⁴ cu ogeac⁴⁵ cu tot şi au zidit alta nouă din temelie, pe care au stropit-o cu aiazmă de sus până jos, rămânând trei săptămâni întregi, bieţii călugări, fără fiertură de fasole, în cât slăbise, de gândeai că erau sfinte moaşte.

Teodoros asculta în extaz acele povestiri ale Sofianei, şi acum visul lui era să poată să meargă, când s'o face mare, să viziteze acele locuri sfinte, să se repeadă până la mănăstirea Sfântului Sava şi la Sfânta Ecaterina, şi chiar până la Ierusalim.

Nu ştiu, din sfinţenie sau din ce, dar Teodoros nu putea să sufere pe Ovrei. Când auzea strigând pe uliţă: *Marfă! Marfă!* lăsa tot şi alerga după jupânul cu bocceaua

37. cu eleganţa „caturilor“.

38. originalul.

39. = avea mâna lungă: fura.

40. în Cicladele din Arhipelagul grec.

41. oraş în N. Tesaliei, capitala provinciei Larissa.

42. mănăstiri la Sfântul Munte.

43. mănăstire tot la Sf. Munte.

44. bucătăria.

45. coş, horn.

la spinare, răzemată de cot, miorlăindu-i ca pisicile, și-i arunca raci vii în boccea, strigându-i:

*Șapte rațe și-un boboc
Hai Jidan la loc,
Șapte rațe și-una moartă
Hăis Târtan⁴⁸ la roată.*

Când duceau Ovreii pe câte un mort la groapă, el, cu toată paza de arnăuți ai agăi care întovărășeau totdeauna cortegiul, făcea ce făcea și trecea fuga pe sub cosciug, strigând *Cruce!* Ovreii, sperieți și disperați, aruncau mortul și cădeau cu rugăciuni, cerându-i să treacă înapoi, ca să nu se facă mortul strigoiu. Această complezență le-o vindea uneori foarte scump: pe un pepene, sau cel puțin pe o oca de mere.

Intr'o vreme, tata, de jeluirile Ovreilor, îl oprise de a mai ieși în poartă. Atunci găsisese alt marafet⁴⁷ de a-i necăji: Casa unde ședeam era lângă podul gârlei din Beilic⁴⁸, astăzi strada Șerban-Vodă, avea un sacnasiu⁴⁹ scos la uliță, pe sub care treceau Ovreii, când se plimbau gătiți sâmbăta. Plăcerea lui Teodoros era să stea plecat pe fereastră, cu undița de prins pește în mână, o potrivea așa de bine, încât apuca gugiumanul Oyreiului de fund și-l ținea spânzurat, de nu putea să-l ajungă Jidanul cu mâinile ridicate în sus.

Una din petrecerile lui favorite era să lege seara o sfoară de parul dela casa de peste drum, și el, ascuns sub

46. (*oesterreichische Untertanen*) erau Evreii care se declarau, la noi, sub jurisdicția Consului Austriei în procesele lor sau în raporturile lor cu Statul. Dela *Untertanen* a rămas peiorativul din cântecul reprodus de Ion Ghica.

47. (turc. *marifet*) meșteșug, mijloc viclean.

48. odinioară palatul de găzduire a înalților demnitari turci veniți la București.

49. (turc. *şahnişin*), balcon, foișor.

gang, o trăgea de căpătâiul celălalt, tocmai când da Târ-tanul să păsească peste sfoară, și-l trântea în bot.

Imi aduc aminte că într'o seară, pe când era odaia cea mare plină de boieri și de cucoane, intră un biet Jidan cu falca umflată și cu barba încâlciată, de nu putea să vorbească. Teodoros îi aruncase sfârleaza în barbă, după ce-l spoise pe obraz mască, cu un pumn de mazăre făcăluită⁵⁰. Tata, drept satisfacere, a chemat pe vâtaf și i-a poruncit să lege pe Teodoros de piciorul patului, totdeauna de cu seară, ca să nu mai poată ieși la poartă.

Teodoros era meșter de frunte în toate jocurile de copii. Reputația lui de giolar⁵¹ era mare dela Antim⁵² până în Lucaci⁵³, averea noastră în arșice se suia într'o vreme până la două mii, tot capre curățite în var și îngropate în pământ în donițe. El zicea totdeauna pe

*Opus pocus imperator,
Țangăr mangăr nacaftû,
Tacaftû melengher, Buf!*⁵⁴

Și le potrivea așa de bine, că *buful* cădea totdeauna pe ceilalți jucători și rămânea tot el baciul⁵⁵. Apoi dacă intra odată cu ichiul⁵⁶ în armean⁵⁷, se puneă pe lenghiu⁵⁸, de nu mai lăsa oscior pentru ceilalți băieți.

50. „sleita”, bătută.

51. (dela turc. *gûl*=tot, întreg), dibaciu jucător la arșice.

52. mahalaua bisericii Antim (a marelui mitropolit Antim Ivireanul, (episcop 1705—1708, mitropolit 1708—1716).

53. mahala unde azi e str. Lucaci (distanță însemnată dela Antim până în Lucaci).

54. „formulă” rostită de jucător, spre a nemeri pe cine începe jocul; fiecare vers se împarte în 4 unități: *Opus-pocus-impe-rator* ș. a. m. d. Fiecare unitate privește pe un jucător; în partea cui cădea ultima unitate, acela câștiga dreptul de a începe.

55. conducător.

56. (turc. *ike*), arșicul=osul mai mare umplut cu plumb, cu care se aruncă după celelalte, spre a le scoate din cerc, din armean.

57. (turc. *harmân*), arle: cercul în care se află arșicele și din care trebuesc „alungate” prin izbiri cu *ichiul*.

58. (turc. *lengj* și *lenkj*), nemerirea cu *ichiul* a arșicelor din armean.

Nimeni nu ştia să dea puiu de giol ca dânsul, nici să potrivească spetezele la smeu; făcea nişte pârâitori, de gândeai că bate toba în cer, aşa de urla de tare smeul nostru. Când trecea sfoara vreunui smeu străin peste grădină, sau peste casele noastre, îl prindea de guşă cu glonţul de sfoară, sau se încurca cu al nostru, îl da peste cap şi-l trăgeam în curte.

Teodoros creştea sub pat şi în podul casei porumbei de tot neamul şi de toată pana: şi de cei moţaţi şi de cei încălţaţi, dar mai cu deosebire de cei jucători şi de cei şoptitori şi hoţi. Când zărea unul străin pe sus, îndată înălţa un jucător, care prin învărtiturile lui îl atrăgea; şi când îl aducea bine în orizontul nostru, îi trimetea doi trei şoptitori care-l lua între dânsii şi-l aducea, vrând nevrând, drept în porumbărie la noi; atunci alergam de-l închideam până se obişnuia cu ceilalţi porumbei şi-l făceam rob.

Teodoros era ceea ce Francezii numesc *un gamin*, iar pe româneşte *un ştrengar*.

Când m'a trimis tata în străinătate, l-am lăsat la Ghergani pe lângă kir Ianuş Ciobanoglu, arendaşul moşiei; îi servea de isprăvnicel⁵⁹; păstra viu dorul de a se face hagiū⁶⁰. Când m'am întors, l-am găsit ajutor logofătului Marinică, epistatul⁶¹ unei moşii ce aveam în Teleorman. Cunoştea holarele tuturor proprietăţilor de pe 'mprejur şi ştia pe dinafară claca⁶² şi dijma⁶³ datorită de fiecare sătean din plasa Vedei⁶⁴. Işi făcuse un nume aşa de bun, în specialitatea de căutare de moşie, încât trecea epistat dela o moşie la alta, ori de câte ori tată-meu, sau Costache Cantacuzin, Barbu Katargiu, sau Iancu Slătineanu, nu gă-

59. vâtaf pe moşie.

60. a se duce să se închine la locurile sfinte (la Ierusalim).

61. (grec: *épistátis*), administratorul moşiei

62. zile de muncă gratuită datorite moşierului.

63. a zecea parte din roadele pământului muncit pe moşia proprietarului.

64. în judeţul Teleorman.

seau să-și dea în arendă moșiile lor Secara, Piatra, Voievoda, sau Lisa. Uneori căuta câte două și trei deodată.

În contact de afaceri cu Șiștovul⁶⁵, vorbea bulgărește ca apa și legase cunoștințe cu neguțători de peste Dunăre. Într'o zi, sau că nu putuse să încheie socoteli bune cu Iancu Slătineanu pentru gestiunea moșiei Lisa, sau că iar i se făcuse poftă de hagialâc, s'a pus într'o șaică⁶⁶, să treacă la Nicopoli, zicând că se duce să cumpere vite; nu s'a mai întors nici până în ziua de astăzi. S'a făcut nevăzut, *aľantos*⁶⁷, cum zicea biata mă-sa.

Mult l-a mai jălit sărmana Sofiana, mult a mai alergat cu acatiste și paraclise pe la biserici și pe la icoane făcătoare de minuni; mult a mai umblat pe la vrăjitori și cărturărese să-i ghicească, să-i dea cu bobii și să-i cate la stele. Nimic și iar nimic; parcă l-ar fi înghițit pământul!

Fel de fel de oameni veneau de-i spuneau bieteii mume tot felul de povești: unii că ar fi aflat de bună seamă dela un corăbier că caicciul⁶⁸ care-l luase să-l treacă Dunărea, simțindu-l cu parale la chimir⁶⁹, l-ar fi omorit ca să-l jefuiască. Alții îi spuneau că l-ar fi văzut în Tatar-Bazargic⁷⁰, unde se turcise de dragostea fetei unui Muftiu⁷¹ ca s'o poată lua de nevastă. Alții iar îi spuneau că prinzându-l un Imam⁷² la cadăna lui, l-ar fi legat într'un sac c'o piatră de gât și l-ar fi aruncat în Dunăre.

Sofiana, șapte ani de-a-rândul îi făcuse toate soroacele cu colivă și cu colaci, ca la morți. Când într'o zi vine veselă la mama, cu o scrisoare în mână. Era dela Teodoros, care trăia și-i scria:

65. oraș bulgaresc în fața orașului Zimnicea.

66. șalupă.

67. (grec. *ăľantos*), nevăzut, ascuns.

68. (turc. *kalk*), barcagiul turc.

69. (turc. *kemer*), încingătoare de p'ele cu despărțitură de-a-lungul ei, în față și în lături, spre a se putea pune bani, etc.

70. orașul Bazargic (în Dobrogea sudică)?

71. (turc. *mufti*), preot mahomedan.

72. (turc. *imam*), preot mahomedan.

„Să nu spui la nimeni că sunt în viață. Voiu să știi „numai că trăesc, sunt sănătos, tare și mare, și, de-o vrea „Dumnezeu, am să mă fac și mai mare. O să trimet să te „aducă și pe tine aici, pentrucă-mi ești mamă și bătrână”.

Nici dată, nici nume de loc! Scrisoarea i-o dăduse jupân Stoian, băcan din hanul Gabrovenilor⁷³, căruia i-o trimisese frate-său din Uzungiova, căruia și lui i-o dăduse Tătar-Mizilul, care trecea cu iasacciul⁷⁴ unui elciu⁷⁵.

Un an după aceea, altă scrisoare în care iar îi zicea că în curând o să trimeată s'o ia. Îscălit *Teodoros* și dedesubt *Magdala*. Imaginațiunea bieteii bătrâne se rătăcea în tot felul de gânduri. Aci i se părea că *Magdala* era fata Mufliului, de dragostea căreia se turcise, căci acum nu mai avea îndoială că-și schimbase legea, de vreme ce în scrisoarea lui nu pomenea nici de Maica Domnului, nici de vreo mănăstire; aci iar credea, după explicațiunile unui Manaf⁷⁶ bătrân din curte, că nu era scris *Magdala*, ci *Abdula*, numele lui cel nou în Mahomed.

Intr'o zi vine veselă la mama, că-i spusese arhimandritul grec dela Stavropoleos⁷⁷ că *Magdala* era nume de creștină, dela Maria Magdalina din Evanghelie, și că trebuie să fie numele nevestei ce luase.

Pe la 1848, când am plecat din țară, Sofiana se lipise pe lângă fosta mea doică, maica Eudoxia, călugăriță la Țigănești⁷⁸, hotărâtă să se călugărească și ea. Când m'am întors în țară la 1859, biata maica Eudoxia, bătrână și căzută la așternut, n'a știut să-mi spue alta despre Sofiana,

⁷³ unul din marile hanuri bucureștene din întâia jumătate a sec. XIX, unde trăgeau cu mărfurile negustorii bulgari din Gabrova; numele îl păstrează azi strada Gabroveni.

⁷⁴ (turc. *jasakçy*), slujitor dat spre pază.

⁷⁵ (turc. *elçi*), consul european.

⁷⁶ fost bașbuzuc de-ai lui Manah Pașa.

⁷⁷ biserica ridicată de Ioanikie Stavropoleos, în întâia jumătate a sec. XVIII; azi pe strada care-l păstrează numele, în spatele Palatului Poștelor.

⁷⁸ mănăstire de maice în județul Ifov (35 km. N. București).

decât că plecase dela schit de vreo opt ani, cu gândul să-și ia metania⁷⁹ sau la Mănăstirea dintr'un lemn⁸⁰, sau la vreun schit din țara grecească. Clucerul⁸¹ Scarlat Iarca mi-a spus că o văzuse cu vreo cinci ani în urmă prin București și că, întrebând-o de știe ceva despre fiu-său, i s'a părut că nu prea ținea șir la vorbă.

Pe la 1864 eram mai mulți adunați la ceaiu la răposatul Tillos, consulul general al Franței; gazdele erau pline de peripețiile expedițiunii Englezilor în Abisinia și de marșul lor spre Magdala⁸²; nu mai era pe atunci altă vorbă decât de vitejia Negosului⁸³. Numele de Magdala din scrisoarea Sofianeî mi-a adus aminte pe Teodorosul nostru, și adresându-mă către Slătineanu îi zic:

„Ți-aduci aminte, cucoane Iancule, de epistatul tată-meu dela Secara, pe care l-ai avut și dumneata la moșia Lisa?”

Nu isprăvisem vorba, și răposatul Slătineanu, bătându-se pe frunte, îmi răspunde:

— Ai dreptate, el trebuie să fie, să știi că el e, numai el avea totdeauna vorba de împărat în gură: „Știu că n'o să mă facă împărat”. „Doar nu mi-o lua împărăția”. „Nu-ți fie frică de mine, că doar nu sunt împărat”. Una, două și împărat!

Negosul, după toate descrițiunile lui Bell și ale altor călători englezi, cu care au fost în mare intimitate pe la 1861, când era cu oștirea lui la lagărul dela Dobra Tabor, unde adunase 150 de mii de oameni, seamănă cu totul cu Teodorosul nostru. Il descriu oacheș, dar nu de o culoare etiopică, nasul pronunțat și încovoiat, buzele subțiri, fără

79. [(grec. *metánia*), să se așeze.

80. (în județul Gorj?)

81. (slav. *ključari*), boterinaș, altădată cu slujba griiei de provizii pentru bucătăria domnească.

82. fortăreața Abisiniel cucerită de Englezi.

83. Negusul Teodoros (1818–1868).

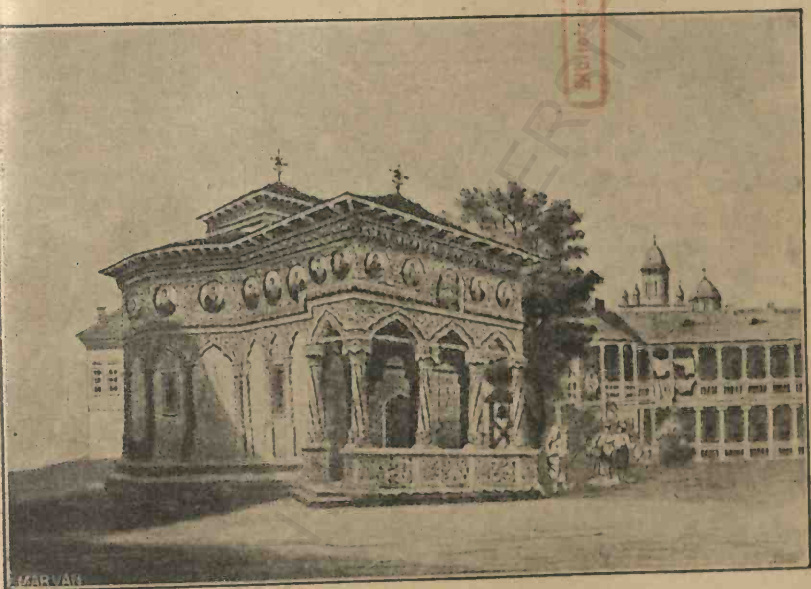
nicio asemănare cu a soiurilor africane; părul creț și despărțit în trei codițe împletite, obrazul mai mult rotund decât oval, multe fire de păr albe în barbă și în mustăți, talia de mijloc, dar legat și țeapăn.

La 1864, când au intrat Englezii cu asalt în Magdala, Teodoros, după ce s'a luptat vitejește ca un leu, nelipsit din mijlocul soldaților lui, oriunde era primejdia mai mare, apoi s'a închis într'un turn cu vreo câțiva ofițeri, zece la număr cu dânsul împreună, și de acolo trăgea în Englezi. Când Sir Charles Staveley a spart turnul și a intrat înăuntru, Teodoros, întorcându-se către servitorul său Valde Gabir, singurul luptător care mai rămăsese în viață, îi zise: „s'a sfârșit! fugi, te desleg de jurământ; cât pentru „mine, eu nu pot cădea viu în mâinile inamicilor”; și punând țeava pistolului în gură, și-a sburat creierii.

Nimeni nu știa că unul dintr'acele zece cadavre era al Negosului, când un prizonier abisinian zărind inelul din deget, a strigat: Teodoros!

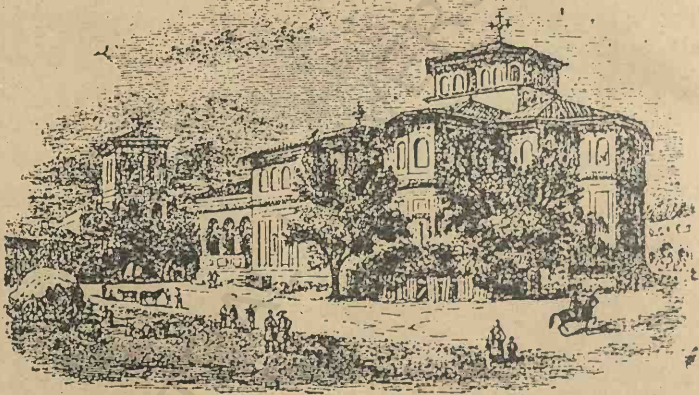
Patru zile mai înainte de lupta dela Magdala, postise și se împărtășise. Markham spune că era foarte pios și cum-pătat, dar că de vreo câțiva ani căzuse la patima femeilor și la băutura de rachiu, se însurase cu o a doua femeie, căreia îi dăduse numele de Dedjatsh Vobyé (aur curat), ceea ce nu-l oprea de a avea mai multe țiitori, dintre care cea mai favorită era o Gallas, anume Yatamanya.

Un om, care din soldat aventurier ajunsese împărat, nu poate să fi fost un om ordinar, și cu drept cuvânt Plowder îl considera ca pe un om cum de multe veacuri nu s'a mai văzut în Africa. Venit în Abisinia pe la anul 1854, pe când această țară era într'o adevărată anarhie militară, a luat partea episcopului catolic (Abuṇa Salamah) Andreiu în contra lui Kășa, un pribeag, cap al unei bande de tâlhari, care ajunsese stăpân pe toate posesiunile lui Ras-

Biserica Stavropoleos (cu hanul)
(Gion)

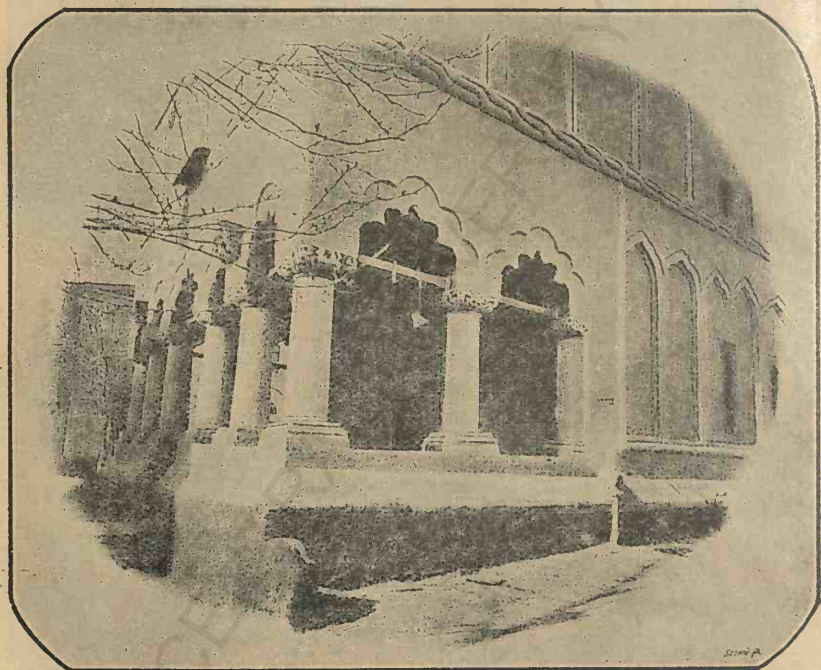

*Biserica Sf. Gheorghe Nou
(Patrascanu)*

Două înfățișări ale Mitropoliei bucureștene la jum. s. XIX

*Biserica Colței; pridvorul
(Gion)*

Ali⁸², pe care-l detronase. Kăşa nu voise să se supuie bisericii romane iacobite⁸³ şi favoriza biserica coptă⁸⁴. Andreiu, când a văzut pe Kăşa învins la Dobra, l-a afurisit; şi a proclamat, în mijlocul oştirii, pe Teodoros rege al regilor Etiopiei şi i-a pus coroana pe cap.

Bell zice că avea concepţiuni mari, că cugeta la izgonirea tuturilor Musulmanilor din Abisinia şi întinderea creştinismului în toată Etiopia, şi căuta sprijinul Engliterei la realizarea scopurilor lui; în arhivele engleze se păstrează o scrisoare a lui către regină, cu data de 12 Februarie 1862, prin care cere să-i trimită un ambasador.

„In numele Sfintei Troiţe, Eu Alesul lui Dumnezeu, „Regele Regilor, Teodoros al Etiopiei, către M. S. Victoria, „Regina Engliterei”...

Şi începe astfel:

„Sper că M. V. este sănătoasă, că şi eu cu mila Domnului sunt sănătos...”

Apoi să nu zicem că e după modelul românesc al logofătului Matache, dela care Teodorosul nostru a învăţat carte? Şi începea cu:

„Mai întâi cercetez de fericita sănătatea dumneavoastră, „ca aflându-se pe deplin, foarte să mă bucur, că şi la noi „cu mila Proniei cereşti suntem cu toţii sănătoşi...”

Cauza de căpetenie, pentru care s'a certat întâia dată cu consulul Cameron, a fost speculaţiunea ce făceau bunii Abisiniani cu bieţii copii din Cordofan⁸⁵, pe care-i prindeau, vânându-i ca pe nişte dobitoace sălbatice, îi scopeau⁸⁶ şi pe cei care supravieţuiau, după această barbară şi periculoasă operaţiune, îi vindeau la Turci, pentru paza haremurilor. Se făcuse bănuitor, rău şi crud; şi când era

82. din neamul negru-etopian din S. Abisinel.

83. secta iacobită era monofizită, născută în Siria şi Mesopotamia din sec. VI—VII.

84. biserica creştină din Egipt.

85. regiunea Sudanului anglo-egiptean la răsărit de Nilul Alb.

86. castrau.

prins de băătură, orice nemulțumire a poporului, orice răscoală, o atribuia intrigilor lui Cameron; într'o zi a mers până a-l aresta și a-l închide; de aci expedițiunea Englezilor din 1864.

Nu știu dacă, în intervalul dela fugirea lui din țară până la 1854, Teodorosul nostru s'o fi frecat cu fruntea de piatra cea neagră dela Kaaba, sau de s'o fi scăldat în Iordan, dar nu mă îndoiesc că îmbrățișase catolicismul și că s'a luptat și a murit ca un viteaz. Ișlicarii pot fi mândri de un fiu al isnafului⁸⁷ lor.

Oportet Imperatorem stantem mori⁸⁸.

Ion Ghică.

---

87. (turc. *esnaf*), breaslă, corporație.

88. „trebuie să moară împăratul care e“.

ION GHICA CĂTRE V. ALECSANDRI

THEODOR DIAMANT

Brighton,² Octomvrie 1883.

Scumpul meu amic,

În de obște Englezii, precum știi, sunt cunoscuți de oamenii cei mai activi și mai ocupați din lume. Nu pierd un minut din viața lor. Zic că:

— Time is money³.

Dacă întâlnești pe drum vreun cunoscut și vrei să stai la vorbă cu dânsul:

— How do you do⁴?

și-l întrebi:

— Da ce mai faci, Domnule? De când nu te-am văzut! Ce-ți face cucoana, copilașii, sănătoși?...

sau îi spui că e vreme frumoasă:

— Fine wether⁵...

el trece fără să-ți răspundă, fără să te vadă măcar.

Dacă ai să-i vorbești ceva, e treabă lungă; trebuie să-i

1. tipărită în revista *Convorbiri Literare*, nr. 10, 1 Ianuarie 1884, pp. 367—376, sub titlul *CORRESPONDENȚA dintre d-nii Vasile Alecsandri și Ion Ghica*, XVI; la Sumar adaus: *Mehtupciu*; în ed. 1884, 1887: *Teodor Diamant*.

2. citește: *Braîn*: stațiune balneară maritimă pe coasta de Sud a Angliei, la Canalul Mânecii.

3. (citește: *talm iz mone*)=timpul este bani.

4. (citește: *hau du iu du*)=cum vă aflați.

5. (citește: *fain uezăr*)=frumos timp.

scrii, să-ți răspunză, și apoi să vă înțelegeți bine prin corespondență despre locul întâlnirii, acasă la tine sau la dânsul, la club sau la *office*⁶; e afacere:

— Business⁷.

Nu este tot astfel cu Englezii de aici. Aștia stau toată ziua pe malul mării, la soare sau la lună, pe *Deck*⁸ sau pe *Pier*⁹, ca farnienții¹⁰ napolitani, cu deosebirea că Napolitanul se trânteste orizontal pe nisip cu pânțele în sus și nu se mai mișcă toată ziua, pe când Englezul din Brighton se ține țapăn vertical, alergând de colo până colo, când pe jos, când călare, când în trăsură, când cu velocipedul¹¹, când în perambulenter¹², sau se aruncă în mare, face *match*¹³, înotând ca un pește, aspirând să egaleze într-o zi pe nemuritorul Boyxton¹⁴. Apoi fie soare, ploaie, vânt, cald sau frig, puțin îi pasă.

Dacă sunt eu aici, înțelegi bine că lenea și marea m'au adus; dar eu sunt din cei plăpânzi și azi bate un vânt de nu te poți ține pe picioare, ba nici de fereastră să m'apropii nu mă lasă; mă ține închis în casă. De necaz am luat condeiul să stau cu tine la vorbă. De două ori l-am aruncat din mână, zicându-mi:

— Dar de m'oiu pomeni cu scrisoarea mea în *Convorbiri*! Ce-o să zică publicul? Nu este așa că are să dojenească pe bietul Negruzzi, care le dă să citească ce-i trece prin minte unui om fără titlu universitar, fie măcar dela Salamanca¹⁵, sau cel puțin dela Sadagura¹⁶?

6. (citește; *ofis*)=serviciu.

7. (citește *bizines*)=afaceri treburi.

8. coverta vaporului.

9. (citește: *pir*)=debarcader.

10. trândavii.

11. bicicleta.

12. un fel de cărucior care se mișcă prin împingere.

13. (cit. *meci*), rămășag.

14. citește *Boitn*.

15. oraș în Spania cu o universitate altădată celebră.

16. târgușor în Bucovina, N. Cernăuți, (aici, motiv ironic luat din *Iorgu dela Sadagura*, comedia lui Alecsandri).

Astfel cugetam și mă smeream. Când, mi-adusei aminte că nu sunt fără titlu. Și să vezi că n'o știam nici eu până mai deunăzi. Ba ce încă? Mă credeam un prost, trăiam cufundat în vieța câmpenească cu oile și cu vacile; stam cu ochii sticliți pe cer, doar oiul vedea vreun semn de ploaie; ascuteam secerile și coasele, cârpeam saci, dregeam șuruburile mașinelor și oftam mereu după o recoltă bună, care dela o vreme încoace nici din șapte în șapte ani, după scriptură, nu se mai vede.

Știi ce s'a întâmplat acum un an amicului nostru Hiacynthe dela *Vaudeville*? Bietul om, burghezul cel mai liniștit și mai pașnic din tot Parisul, bun fiu, bun soț și bun părinte; face și el odată un chef la birt cu câțiva amici; dar tot golind la pahare, când în sănătatea unuia, când a altuia, se scoală dela masă cam amețit, încât întorcându-se noaptea târziu acasă, mergea pe două cărări; și în colțul uliței Jeffroy Marie — „*Mi-e frig Marghioală*”, cum zicea Kirița¹⁷ — se împiedecă de o femeie bătrână, căzută în noroiu pe pietre. Milosul de Hiacynthe nu-și caută de drum, ci, temându-se să n'o calce vreo trăsură, dă s'o ajute să se scoale. Femeia se deșteaptă din somn și începe să strige:

— Săriți, săriți! hoți, asasini!...

El, speriat, o ia la fugă, ajunge într'un suflet acasă, ostenit; se trânteste pe pat, încălțat, îmbrăcat cum era și adoarme ca un prea fericit. A doua zi, de 2 Mai, se trezește cu capul cam greu. Nu-și prea da seama bine de cele petrecute. Când pune mâna pe jurnalul care era pe toaleta nevestei, citește chiar pe pagina întâi jalnica povestire a unui grozav omor, comis în noaptea de 1 spre 2 Mai, asupra unei sărmane bătrâne în colțul uliței Jeffroy Marie; tocmai în locul unde încercase să dea ajutor. Peripețiile

17. personajul din comedia lui Vasile Alecsandri: *Coana Chirița la Paris*.

înfrîntoarei drame erau povestite pe patru coloane. La citirea acestei povestiri, omul începu a se îngriji, caută să-și aducă aminte, se pipăe, se uită la mâini, își vede mâinile pline de sânge — se sgârbiase opintind să ridice pe femeia adormită; — se uită la haine, hainele pline de noroiu. Cu cât citea și se gândea, cu atât se convingea că ucigașul nenorocitei bătrâne din jurnal era el. 'O sfeclăște, îngălbeneste, îl apucă fiori de moarte, tremură ca varga. Își închipuește că-l caută poliția, că-l urmărește, că i-a dat de urmă; se vede arestat, acuzat, judecat, condamnat și cu capul tăiat. Zăpăcit și desperat se hotărăște să fugă; părăsește casă, masă, nevastă, copii, tot, și se duce de se ascunde sub pământ în catacombe.

Închipuește-ți starea spiritului unui neguțător cinstit, blând ca o oaie, milos ca un copil, bun ca pânea caldă, care ajunge a se convinge, el pe sine însuși, că este un hoț, un scelerat, un ucigaș... Norocire că în pripa de-a părăsi casa îi rămăsese jurnalul agățat de căptușala surtucului, și când aruncă ochii în capul foiilor citește:

— Anul 1830, Mai 2.

Era descripțiunea unei crime întâmplare acum cincizeci și trei de ani, pe când amicul nostru nici nu era născut.

Jurnalul făcea parte din bogata colecțiune consacrată zulușilor madamei Hiacynthe.

Cam așa am pățit-o și eu mai deunăzi:

Căutând într-o ladă uitată, dau peste o gazetă de cele mari, și ce să văd: numele meu strălucea de o sută de ori pe patru coloane, împodobit cu fel de fel de epitafe¹⁸, care mai de care. Citeam și tot îmi puneam mâna când pe inimă, când pe cuget, chiar și prin buzunare, întrebându-mă nu cumva din știință sau din neștiință, în vis sau de diavol ispitit, oiu fi comis crimele ce mi se impută: violațiuni de legi, prevaricațiuni, trădări, etc., și dacă

---

18. = epitete.

îmi mai rămânea alta de făcut, decât să-mi pui sacul cu cenușă pe cap și a o pleca pe ulițe, strigând:

— Iertare, oameni buni, pentru un păcătos! Tinerilor, bătrânilor, viilor și morților, iertare!

Acele patru coloane erau răzămate pe umerii puternici a unui U cu mai multe puncte (U...): Urus, Ursus, Urechiatu sau Urbanus. Ba nu! Urbanus nu putea fi, căci nu conținea nici măcar un dram de urbanitate.

După ce mă făcea cu ou și cu oțet, îmi mai trăgea vreo câteva sfichiituri¹⁹ cu Muscal, Turc, Englez, aristocrat... Aristocrat! E cuvântul cel mare al democraților de ocaziune. Știi că nimica nu le place mai mult decât să se tragă dintr'un nume mare și să fie decorați.

Avem la noi în sat un notar, secretarul primăriei, cum se zice; de câte ori mă întâlnea, îmi repeta:

— Eu, domnule, nu sunt numai democrat, sunt chiar demagog. Îmi place egalitatea. Nu admit eu deosebiri și distincțiuni d'alea între fapăturile lui Dumnezeu. Cer să fim toți o apă...

Îl chema Gheorghe Bulamac, dar dela o vreme iscălea scurt *Burlamache*; zicea că așa îl povățuise un amic din București, om învățat, democrat și demagog ca și dânsul, Burlamache fiind un nume mai cunoscut și mai potrivit cu pozițiunea sa de depozitar al legilor.

Odată, văzându-l cu un inel de alamă în deget, pe care era săpată o iederă încolăcită pe un arbore, cu deviza *Je tiens ferme*, i-am zis în glumă că acea verigă părea a fi ceva prețios, un fel de monument istoric, și că acel *je tiens ferme*, trebuie să fie o alterațiune a cuvintelor:

Je Etienne ferme.

(Eu Ștefan cel tare).

19. (ceh. *švih*), șfichiuri, plesne.

De atunci îl dedese de-l suflase cu aur; și când m'a rugat să-i botez un copil și l-am întrebat ce nume să-i pui, mi-a răspuns:

— Apoi Ștefan, tot îi am eu inelul.

Oricând mă vedea, mă întreba ce s'a mai făcut cu statuea lui Ștefan cel tare? Umbla când cu barbă, când fără barbă, după cum era curentul săptămânei la ședința din urmă a Academiei.

A făcut ce-a făcut și mai an l-am văzut cu *Serviciul credincios*²⁰, cu *Independența*²⁰ și cu *Trecerea Dunării*²⁰ pe piept, ca unul ce întovărășise până la Zimnicea carăle cu făina din sate; mai avea și la gât o medalie mare, dobândită nu știu la ce expozițiune, pentru lemne din pădurea statului.

Mi se jeluia că era persecutat de guvern, care nu știe să-și cinstească adevărații amici.

— Del judecă și dumneata, îmi zicea, nu mi se cuvenea și mie măcar *Coroana României*²¹?

Dar să venim la diploma mea:

Domnul U...., după ce mă spinteca de sus până jos, citea în inima mea ca într'o bucoavnă²² și-o denunța neagră ca un bulgăre de smoală, îmi cerceta mâtele unul câte unul și le declara pestrițe ca pielea de năpârcă; apoi se suia la cap și acolo resfira creierii cutiuță cu cutiuță și-i proclama buni, foarte buni, și în sfârșit încheia cu diagnosul²³ său psihofiziologic prin sentința:

„Om rău, dar inteligent”.

Cum vezi dar, am titlu, și încă dela un mare ziarist.... și știi că ziarele fac și desfac reputațiunile; ele leagă și desleagă cum vor și cum le vine. Te pot face patriot, onorabil, capabil, învățat, ba și frumos, numai să vrea.

20. decorații românești înfăințate în 1878.

21. decorație înfăințată în 1881.

22. carte.

23. diagnosticul.

Așal

Am trecut buretele peste *om rău* și m'am oprit la *intelligent*; salutând acest titlu cu recunoștință, îmi venea să strig:

„*Anch' io son' pittore*”²⁴!

Îmi venea să parodiez pe marele Corneille și să zic:

„La haine d'un grand homme est une recommandation des cieux”.

Sunt om inteligent *de par Mr. U*...²⁵.

Această aducere aminte m'a făcut să ridic condeiul de jos și să zic: „All right!”²⁶ și să m'apuc să-ți vorbesc de un biet original, de un nebun, cum îi ziceau unii, de un entuziast, Român cu inimă, despre care nu am văzut să se fi scris un rând măcar. Un om uitat, deși poate a contribuit mai mult decât s'ar crede la starea de astăzi, cu toate că nu trăia la 48.

Mulți din oamenii cei mari ai secolului, Fourier²⁷, Michel Chevalier²⁸ și alții mi-au vorbit de dânsul cu cel mai mare respect și considerațiune, întrebându-mă „ce face, cu ce se ocupă?” „A murit”, le răspundeam cu lacrimile în ochi, căci îl iubeam ca pe un frate; mi-a fost amic, mi-a fost dascăl, mie și la mai mulți alții din generațiunea noastră.

Intrasem în anul 1828, pe când se lupta primăvara cu iarna.

24. „Și eu sunt pictor”, exclamație scoasă, se zice, de pictorul Corregio (1494—1534), la vederea tabloului *Sfânta Cecilia* de Rafael.

25. «prin porunca D-lui U.»

26. (citește: *ol rait*); exclamație engleză=totul e bine!

27. Charles Fourier, filosof și sociolog francez (1772—1837), întemeietorul școlii «socletare» sau «falansteriene», în care F. preconiza o nouă organizare socială, în grupe, apoi *falange*, pe temeiul unei armonii universale, numită de F. «atracțiune pasionată», izvorită din folosirea tuturor însușirilor și tuturor cusurilor omenești spre atingerea unei sinteze sociale care să însemne *buna stare universală*.

28. (1806—1879), economist francez, unul dintre cei mai însemnați apărători ai liberschimbismului economic.

De vreo doi ani se arătase pe cer, despre miazănoapte, o stea cu coadă și o sabie de foc; împăratul Alexandru²⁹ murise, și frate-său, Nicolae, se suise pe tron; lăcustele se îngropaseră în Bărăgan; s'auzea de ciumă și se vorbea de Cârjalii³⁰, de Zaporojeni³¹ și de zaveră³².

Deși Ribeaupierre³³ iscălise de curând pace și prietășug cu Turcul la Cetatea Albă, Akerman³⁴; deși Meternich³⁵ era mândru că asigurase prin dibăcia sa pacea în Europa, dar după eresul dela noi că fiecare țară este dator ca cel puțin odată, în cursul domniei lui, să încerce să ia Tari-gradul cu sabia, toată lumea zicea că vin Muscalii.

Intr'o dimineață, un fustaș³⁶ de ai curții domnești intră într'un suflet zicând:

— Cucoane Tache, te poștește Măria Sa.

Tată-meu, care pe atunci era hatman³⁷, se leagă în grabă cu șalul la cap, își pune capotul cel roșu și încalecă calul. Ii plăcea să umble mai mult călare. Avea un armăsar arăpesc cum n'am văzut mai frumos, și un Manaf Kurd³⁸, muchelef³⁹, numai fir de sus până jos, Hagi Abdulah; îl avea numai și numai pentru a îngriji de mândrul dobitoc.

El trăia ziua și noaptea alături cu Nejdiiu⁴⁰.

Hagiului, fie zis în treacăt, îi cam plăcea vinul, și Ilie Arnăutul, Bosniac fanatic, profitând de acea slăbiciune, îl făcuse să creadă că pentru mahometani apa e apă, și

29. Alexandru I, împăratul Rusiei 1801—1825.

30. cete prădalnice Suddunărene (vezi nota 43, p. 7).

31. Cazaci de pe Nipru.

32. răzmiriță, revoluție.

33. vezi nota 162, p. 125.

34. numele turcesc al Cetății Albe. E vorba de pacea încheiată la 7 Octomvrie 1826 între Rusia și Turcia; v. și p. 126.

35. Principele de Metternich (1773 — 1859); a fost 39 de ani ministrul de externe al Austriei.

36. lăncier arbănaș.

37. comandant de oaste.

38. turc-asiatic; siujitor fost cârjaliu de-al lui Manah Pașa.

39. la modă.

40. numele calului.

pânea e pâine: băutură și mâncare proastă și fără gust; în vreme ce pentru creștini apa are gustul vinului de Drăgășani și pânea este întocmai ca curcanul umplut cu castane și fript la cuptor. Apucându-l astfel de stomac și de cerul gurii, din Abdulah făcuse un Grigorie dreptcredincios, deși găsea că lingurița popei era prea de tot mică.

Tata călare, cu hagi Grigorie Manafu pe lângă cal, cu mâna pe harșa ⁴¹, după șart ⁴², pornește la Curte. Dar nu trece mult și-l vedem venind în fuga calului, semn de grabă mare. Descalcă, vorbește ce vorbește cu mama și îndată ne pomenim aruncați toți copiii într'o trăsură, claie peste grămadă, cu mama dimpreună, cu o mulțime de boccele; și în treapădul cel mare al cailor ne duce la Câmpineanca ⁴³, în casele unde este astăzi Eforia spitalelor.

Și acolo spaimă și pregătiri de drum. Unchii mei Câmpineni, Costache, Dumitrache și Iancu, se întorseseră și ei dela Curte foarte îngrijiți. Vodă adunase pe boierii *halea* ⁴⁴ și *paea* ⁴⁵, ca să le spue că Cazacii trecuseră Prutul, c'au arestat pe Ioniță Sturdza și că el pleacă la Brașov.

Șeful garnizoanei turcești din București avea poruncă dela Seraskierul ⁴⁶ ca, îndată ce-a afla că Muscalii au pășit peste hotar, să părăsească Bucureștii cu toată ordia ⁴⁷ și să se tragă în cetate la Giurgiu.

Casa noastră era în drumul pe unde era să treacă Turcii, în căpătâiul despre apus al podului de peste Dâmboviță, în ulița Beilicului ⁴⁸, astăzi Șerban-Vodă. Dincolo de apă

41. (turc. *haşa*) pătură fină pe şaua calului.

42. regulă.

43. mama vestitilor Câmpineni, bunica lui Ion Ghica.

44. (turc. *halja*)=boler în funcţiune.

45. (turc. *pajê*)=boler numai cu titlul.

46. generalisimul oştirii turceşti.

47. (turc. *ordy*), tabăra, oştirea.

48. palatul unde trăgea înaltul funcţionar turc care venea cu porunci în ţară.

era Caslava (Cazarma Beilicului). Deși Miralaiul⁴⁹ Iusuf Beg, comandantul, ne era prieten, și ca vecin venea des în casă la noi, dar tata voia să fim la adăpost, temându-se nu cumva neferii⁵⁰, plecând, să facă neorânduiești, și de aceea ne trimisese într-o casă depărtată.

Nu am văzut oștirea turcească când a trecut pe sub ferestrele noastre, dar ni s'a spus că au pornit pe la amiază, soitarii⁵¹ înainte îmbrăcați în haine pestrițe, cu coade de vulpi la căciuli, jucând chiocecurile⁵², strâmbându-se la lume pe uliță, și făcând fel de fel de caraghioslăcuri; după dânșii veneau meterhaneaua⁵³ și tumbecurile⁵⁴ în sunetul surlilor și tobelor, și în urmă oastea.

Fiecare Turc având pe umeri sau pe cialma⁵⁵ câte o pisică, o maimuță sau un coroiu⁵⁶. Răutăți n'au făcut, dar speriau lumea dând desghinuri⁵⁷ cailor și trăgând la pistoale în semn de bucurie.

Am petrecut noaptea la bunica; și a doua zi, în zori de ziuă, eram pe drumul Câmpinei.

Când treceam pe podul Mogoșoarei⁵⁸, de prin toate curțile ieșeau cară, căruțe și calești încărcate cu lume și calabalăcuri⁵⁹. Când am ajuns la pod la Băneasa⁶⁰, chervanul⁶¹ se ținea lanț; sute de trăsură mergeau lin pe șleau⁶², una după alta. De abia se mișcau în pasul cel greu al cailor. Se îngropau roatele în noroiu până la bucea⁶³. De încet ce

---

49. colonelul.

50. soldații turci.

51. (turc. *sojtari*), bufoni, paiașele.

52. un fel de horă turcească.

53. (turc. *mehter hanè*) muzica.

54. tumbelchirile (turc. *tümbelek*), țimbale (țambale).

55. (turc. *çalma*) turban.

56. șoim de vânătoare.

57. (turc. *dizgin*), sărituri în două picioare.

58. Calea Victoriei.

59. (turc. *kalabalyk*), pachete, boccele.

60. comună lângă București.

61. (turc. *kervan*), caravana.

62. drumul bătut, drumul mare.

63. bucă : butea roții.

mergeam, primeam pe tot ceasul știri din București, cu călărași de-ai hătmaniei ⁶⁴.

— Bine, pace.

— Filipescu a plecat, apucând spre Focșani.

— Vilara cu Nenciulescu se ceartă de-acu pe visterie ⁶⁵.

— Cumnatu Scarlat Grădișteanu rămâne la București.

— Brâncoveanu a ajuns la Pesta...

Când era soarele de-o suliță ⁶⁶, ajunsesem la Pociova-
liște; făcusem aproape o poștă. Poposisem dinaintea ha-
mului. Cât vedeai cu ochii, câmpul era acoperit cu trăsuri;
în mijlocul fiecărui pâlc se ridica câte un foc mare, cu
flacăra până la cer, ocolit de feciori, de vizitii, de rânțași
și de chirigii ⁶⁷, stând pe vine pe lângă căldările de mă-
măligă. Boierii și cocoanele dormeau prin calești și prin
căruțe. Dimineața ne urmam drumul, care mai de care s'a-
puce înainte. Am aflat că peste noapte trecuse și Vodă cu
toate beizadelele, mergând spre Brașov.

Mai mulți tineri cuconăși și negustori îmbrăcați care
turcește, care nemțește, urmau caravana, călări, incurând ⁶⁸
și jucând caii pe lângă calești. Intre cei mai dichisiți și
mai sprinteni, doi mai cu seamă trăgeau atențiunea se-
xului: frații Mehtupciu. Unchiu-meu Crețulescu, care di-
buia foarte bine porecelele, unuia îi zicea gămălie, căci în
adevăr, modul cum își umfla părul și favoriții îi da apa-
rența unei gămălii de ac; pe cellalt îl poreclise Zlatauz ⁶⁹,
pentru că vorbea tot în sentințe:

— Bogatul să nu asuprească pe cel sărac.

— Legea e dela oameni, iar dreptatea dela Dumnezeu.

— Iubește pe vrăjmașul tău, ca pe un frate rătăcit.

64. «spătăriel», «comenduirii».

65. ministerul de finanțe.

66. = mai avea încă până să asfințească.

67. (turc. *kırağı*) căraugi.

68. gonind, alergându-și.

69. = Zlataust, gură de aur: Sf. Ion Crisostom, (grec. *Crysostom* =
gură de aur), unul din părinții Bisericii, vestit orator, 347—401.

- Sai în ajutorul celui ce se găsește în nevoie.
- Jertfește interesul tău pentru fericirea aproapelui.
- Folosul dobândit prin violență ți se strecoară printre degete...

Și o mie de altele din Scriptură și din filosofie, și sfârșea omeliile sale cu:

- Ce ție nu-ți place, altuia nu-i face.

Pe cel dintâi îl chema Barbu și-i zicea Bărbucică, pe celălalt Teodor, Tudorachi. Tatăl lor era unul Diamandi Mehtupciu, nepot sau strănepot de-ai sfântului Dimitrie dela Mitropolia din București. Era sau nu era rudă cu cuviosul, Dumnezeu știe; adevărul însă este că tatăl, moșul sau strămoșul lui Iamandi venise în țară de peste Dunăre cu moaștele făcătorului de minuni; îi zicea Mehtupciu⁷⁰ pentru că fusese scriitor de limba turcească la postelnicie⁷¹. Fiul său Tudorache adoptase numele de Teodor Diamant, sau mai pe scurt *Diamant*.

Pe Bărbucică l-am cunoscut. Știi că nici natura, nici apucăturile nu-l împingeau la carte; n'a învățat nici să scrie, nici să citească, era cam idiot. Ii zicea Bălbăitu, din cauza anevoinței ce avea la vorbire; nu era cu desăvârșire surd, dar era tare de ureche, foarte tare, într'atât de tare, încât glumeții mișcând din buze, fără a scoate glas, îl făceau să creadă că-i spuneau ceva, și el asculta și le răspundea ce-i venea, ca să nu lase să creadă că n'a auzit. Devenise jucăria celor fără de ocupațiune. Se credea omul cel mai frumos din lume și era convins că toate damele cele mai mari erau înamorate de dânsul. Trăia din munificența celor ce petreceau cu prostia lui. În urmă închiriasse un apartament în strada Victoriei; îl mobilase; așezase în mijlocul salonului o masă mare așternută cu postav verde, împrejurul căreia veneau de se adunau ju-

70. (turc. *mektubgî*) scriitor de birou.

71. ministerul de externe.

cătorii de cărți, ziua și noaptea, liberi de orice priveghere și fără teamă de poliție sau de procuror. El plătea luminatul, încălzitul și serviciul, și-și scotea chiria și toate cheltuielile, cu prisos, din monopolul cărților, — și trăia bine.

După moartea lui, stabilimentul s'a continuat de domnii: Ciocârlan, Puică și Cucu în tovărășie. Sub firma: „La trei păsări” (aux trois oiseaux).

Cellalt frate, Teodor, era un om de frunte, inteligent, muncitor, stăruitor și plin de devotament. Cel dintâi elev în școala grecească, cel dintâi la dascălul Lazăr, cel dintâi la Sfântul Sava, sub Efrosin Poteca, inimă curată și sentimente nobile. Vorbea și scria mai multe limbi străine: franțuzește, nemțește, grecește și italienește; știa bine limba latinească și elinească. Băiat sărac, el se destină la cariera didactică.

Când l-am întâlnit călare, pe drumul Câmpinei, el se ducea la München⁷² prin Brașov și Viena; dobândise o bursă din fondul Mitropolitului Nectarie⁷³.

Cât timp a ținut acel ajutor, el a urmat regulat și cu cel mai mare succes în școala cadeților⁷⁴, dar a venit o zi când acea bursă a încetat, atunci orfanul a trăit câțva din generozitatea lui Dinicu Golescu⁷⁵, îngrijea de băieții lui cei mai tineri, de Radu și de Alecu (Albu); dar în urmă frații Golești mutându-se la Geneva și la Paris, și ceilalți tineri părăsind unul câte unul capitala Bavariei, unde începuseră a trăi rău cu studenții germani și făceau pe toată ziua gâlcevuri și dueluri, Diamant s'a hotărît să se ducă și el la Paris, unde cunoștea pe toți Românii de acolo, cu speranță că-i vor veni în ajutor, pentru a-și putea completa studiile începute.

72. München, capitala Bavariei.

73. mitropolit 1812—1819.

74. școală militară.

75. v. nota 11, p. 220.

În urma revoluțiunii franceze dela 1830, ideile de inovațiuni sociale luaseră un avânt așa de mare, încât cuprinseră toate spiritele, și tinerimea de pe atunci se aruncase mai toată în vârtejul reformelor celor mai extravagante și mai himerice. Prietenii și camarazii pe care i-a găsit în Paris: Iancu Vlădoianu, Costică Brăiloiu, Iancu Bălăceanu, Niculache Niculescu, Barbu Katargiu, Stavrache Niculescu și alții erau pe atunci, care mai mult, care mai puțin, adepți ai sainsimonismului ⁷⁶ și încetul cu încetul s'a pomenit și el distras dela învățătură și învăluit în cercul ideilor comuniste, cu deosebirea că, fiind dotat cu un temperament entuziast, când îmbrățișa o idee, o strângea cu toată căldura tinereții și se consacră ei cu trupul și cu sufletul. Și iată-l devenit unul din cei mai înfocați și mai aprigi adepți ai școalei dela Menilmontant ⁷⁷, apostol și portar. Père Enfantin ⁷⁸ îmi zicea, vorbindu-mi de dânsul:

— Diamant était un homme précieux; personne n'a fait autant de prosélytes que lui; prêcher et convertir, c'était sa vie.

Dar vine catastrofa!... Guvernul lui Ludovic Filip ⁷⁹, îngrijat de lățirea propagandei comuniste, decretează izgonirea sfinților părinți dela Menilmontant și atunci Sainsimonienii cei mai însemnați: Michel Chevalier, Félicien David și alții se risipesc care cum apucă: în Orient, în

---

76. doctrina datorită lui Saint Simon (1760—1825), economist și vizionar social francez. Intemeietor al școalei «industrialiste», St. S. urmărea îmbunătățirea vieții sociale prin știință și industrie. O nouă aristocrație «legitimă» își avea drepturile numai prin munca creatoare. Leneșii erau pedepsiți. «Fiecărui după capacitatea sa, fiecărei capacități după opera sa». Saint-Simonienii au format o sectă, pe temeiul doctrinei maestrului, dar căzând în absurd, și invinuiți de atac la moralitatea publică, ei au fost judecătorește disolvați, în 1833.

77. sat lângă Paris, unde era școala Saint-Simonistilor.

78. Barthélémy-Prosper Enfantin («Père Enfantin»), 1797—1864, inginer francez, unul dintre întemeietorii Saint-Simonismului.

79. Ludovic Filip I, regele Franței 1830—1848.

America, în Africa... și Diamant al nostru, dat afară din cuib, rămâne pe drumuri, fără adăpost și pieritor de foame. Atunci a trăit mai multe săptămâni alergând din spital în spital, dându-se de bolnav, dar era dat afară, de îndată ce medicul constata că starea sănătății sale nu avea trebuință de îngrijirea medicală, ceea ce i se întâmpla din trei în trei zile; atunci pleca și se ducea de bătea la ușa altui spital, până ce le-a colindat pe toate.

El se afla în cea mai mare nedumerire, când într-o zi întâlnește pe un frate iubit dela Menilmontant, pe Considérant, un entuziast și un vizionar ca și dânsul. Considérant găsisse pe Fourier⁸⁰ și adoptase sistemul falansterian, despre care face o descriere încântătoare. Diamant îl urmează la conferințele lui Fourier și se pomenește falansterian, de o mie de ori mai fanatic decât fusese pentru sistemul lui Saint Simon. El nu cunoștea termen de mijloc în apucăturile lui; zicea că apoftegma⁸¹ *μῆδεν ἄγαν*⁸² a lui Socrate, era o erezie filosofică antisocială și antiumanitară.

Intr-o duminică, ducându-mă la un curs ce urmam la Grădina plantelor⁸³, zăresc într-o răspântie din strada Mostar o figură care mi se părea cunoscută. Era el, înconjurat de câțiva lucrători, bărbați și femei, destul de rău îmbrăcați, nespălați și nepieptănați, cărora le explica frumusețile și mulțumirile *atrăcțiunii pasionate în societatea armonică*⁸⁴ și le descria mizeriile oamenilor din *societățile civilizării*, dându-le de exemplu, despre aceasta, starea nenorocită a celor ce avea dinaintea lui. Când l-am cunoscut, i-am sărit în brațe, strigându-i: Nene Tudorache!

Din momentul acela n'a lipsit o zi de a veni să mă

80. v. nota 27.

81. maxima.

82. «nimic (nu-l) mult».

83. grădină botanică întemeiată 1626, dela 1693; cu un Muzeu de istorie naturală.

84. v. nota 27, p. 265.

vază, de-a mă cerceta despre studiile mele, despre viața mea; mă punea de repetam cu dânsul lecțiile, îmi explica nedumeririle ce aveam în geometria descriptivă, în analitică, în teoria seriilor și mă pregătea pentru examene. Era foarte tare în științele matematice și fizice; avea o aptitudine deosebită pentru integrarea seriilor algebrice și pot zice că putea să ție piept lui Delaunay și lui Puiseux în calculul diferențial și integral.

Duminica venea regulat de mă lua și mă ducea la conferințele lui Fourier. Era ceva încântător elocința și poezia ce bătrânul reformator punea în explicarea cercurilor simpatice; avea atâta putere și dulceață în vorbirea lui, încât era peste putință de a nu captiva auditorul. Ieșeam dela acele conferințe uimit și exaltat, convins pot zice. Imi părea că mă văd plimbându-mă în Câmpii Elisei, într'o trăsură trasă de doi mândri lei, deveniți anti-lei, mai blânzi decât mieluseii, numai prin puterea armonică; delfinii și balenele, transformați în anti-delfini și anti-balene, mă purtau lin pe toate mările; vulturii, deveniți anti-vulturi, mă suiau în slava cerului pe aripele lor. Era un farmec descrierea frumusețelor, a plăcerilor și a desfătărilor spiritului și ale inimii, în cetatea falansteriană.

Fourrier a murit fără a-și vedea visul cu ochii, nu s'a învrednicit să ridice cel mai mic falanster. Economisții au învins pe socialiști și pe comuniști; și școala lui Fourier, curând după moartea maestrului, a fost părăsită și uitată.

Diamant însă s'a întors în țară, bine hotărît a persista în acele idei și a organiza societatea noastră în quadrate pe falanstere, ca tabla de joc de șah.

Om de spirit, învățat, plăcut la vorbă, Diamant a fost primit frățeste în toate casele și a devenit amicul intim și căutat al tuturor oamenilor liberali și de progres, al lui Câmpineanu, al lui Grigore Cantacuzino, al lui Manolache Băleanu, al lui Iancu Ruset, al tuturor oamenilor cu sentimente și cu iubire de țară. În casă la Câmpineanu, era

ca acasă la dânsul. Casa și masa îi era deschise oricând și la orice oră. Nu sunt la îndoială că era inițiat în societățile francmasonice, judecând după intimitatea sa cu doctorul Tavernier, venerabilul logei din București, din care făceau parte cei mai luminați din tinerii noștri de pe atunci, Grigore Alexandrescu, Iancu Voinescu și alții.

În societatea tinerilor noștri boieri, Diamant a găsit auditori, dacă nu și prozeliți. Când era să înceapă să vorbească, îl apuca o tremurătură din buze, care dura două sau trei secunde, și cele cinci șase vorbe dintâi ieșeau din gura lui cu anevoință, tremurate și pripite, iar după ce-i trecea emoțiunea, el devenea de o elocință rară; vorba lui era pătrunzătoare și convingătoare; era peste putință a nu-l asculta cu plăcere și cu atențiune. În timp de doi, sau trei ani, făcu o propagandă atât de puternică prin toate clasele, încât numărul prozelitelor și adeptilor ajunsese a fi îndestul de mare, ca să se poată gândi la organizarea seriilor și la edificarea unui falanster.

„Je ne compte pas sur les Français, zicea Fourier, pour la réalisation de mon système; ils sont comme les Italiens, les Espagnols et les Allemands, trop enfoncés dans la civilisation, mais je compte sur l'Orient et surtout sur les Russes qui sont très enclins au communisme, comme tous les peuples slaves”⁸⁵.

Tânărul Manolache Bălăceanu, fiul lui Nae Bălăceanu din Ploești, zis prin abreviație Naiba, care devenise unul din adepții cei mai infocați ai furierismului, moștenise o avere însemnată și a consacrat moșia sa din Prahova, numită Scăeni⁸⁶, pentru înființarea unui falanster. Diamant era acolo marele Mapa⁸⁷ și domnea ca un Suveran.

85. «Eu nu mă bizui pe Francezi pentru realizarea sistemului meu; ei sunt ca și Italianii, Spaniolii și Germanii, prea înfundați în civilizație; însă mă bizui pe Orient și mai cu seamă pe Ruși, care sunt foarte înclinați spre comunism, ca și toate popoarele slave.»

86. cca 8 km. N. Ploești.

87. conducător.

Acel rudimentar falanster ar merita o mențiune cu totul specială, pe care ți-o rezerv, dacă te poate interesa.

De abia începuse stupul a se popula de albine și roata a se învârti, că guvernul, temându-se ca să nu se înrădăcineze credințele comuniste în țară, a și luat măsuri, a ordonat împrăștierea seriilor și grupelor și trimiterea în exil a șefilor Manolache Bălăceanu și Diamant.

La liberarea lui din Snagov, Diamant n'a mai găsit ospitalitatea la care era obișnuit; Câmpineanu era închis la Caransebeș⁸⁸, Manolache Băleanu confinat⁸⁹ la moșia sa Bolintinu⁹⁰, alții, intimidați, se temeau a-i face primirea ospătoasă și cordială de mai înainte, și căreia datora în mare parte succesele lui din anii trecuți.

Fără a renunța la ideile lui și la speranța de a-și realiza planul, a îmbrățișat, ca mijloc de traiu, meseria de inginer topograf și hotărnic; ridica planuri de moșii pe un sfanț⁹¹ stânjenul masă⁹², cum se zice; bani n'a câștigat, dar ceea ce a câștigat în munții Telegei⁹³, a fost un junghiu bun, care în puține săptămâni l-a dat într'o oftică galopantă. Catinca Câmpineanca, care se afla la moșie, a trimis de l-a transportat dela Telega la Câmpina; i-a fost însă peste putință a-l face să admită un medic și a renunța la tratamentul Leroy⁹⁴, pe care l-a urmat până s'a stins. El a murit cum a trăit, ca un stoic⁹⁵, nevoind să se abată de

88. la întoarcerea din Franța, arestat la Lugoj; de aci dus la Caransebeș; apoi predat și ținut închis (1839--1841) la Mărgineni și Plumbuita; v. nota 5, p. 130.

89. (fr. *confiné*), izolat, retras.

90. 20 km. V. București

91. (zwanziger) veche monedă de argint austriacă, corespunzătoare leului vechiu de odinioară.

92. suprafață.

93. jud. Prahova.

94. Leroy d'Etiolles, chirurg francez (1798 - 1860).

95. (fr. *stoïque*) dârz. Doctrina stoică, întemeiată de Zenon - sec III in. Hr. — cerea omului să se supună cu dârzenia numai rațiunii, să rămână nepăsător față de orice *accident* al vieții, fie bun, fie rău: boală, sărăcie; sănătate, boală, etc.

un fir de păr dela credințele sale; și-a dat sfârșitul în brațele servitorului său, recomandându-i sentința:

— Ceea ce ție nu-ți place, altuia nu face.

O cutie din patru scânduri de brad, într'o căruță cu un cal, a dus rămășițele lui la biserică. Ca toți oficioșii, în ultimele momente vorbea de mijloacele ce cugeta și proiecta pentru înființarea unui falanster.

Mulți, foarte mulți din oamenii care au jucat un rol în țară, îi datoresc lui Diamant ideile generoase și patriotice. El a format inima și spiritul multora din Români; între alții, Alexandru Constantin Golescu (Albu)⁹⁶, zis Aimé Martin⁹⁷, era unul din ucenicii săi; a trăit mult cu dânsul la München și la Paris.

Nu am cunoscut un om mai blând, mai modest și mai devotat decât dânsul. Filantrop și umanitar, era din neamul acelora din care au ieșit Apostolii, Martirii și Sfinții.

O fi având el oare o piatră pe mormânt?

Ion Ghica

---

96. (1818—1873), fiul vestitului boier Dinicu Golescu: mare patriot fruntaș în epoca revoluționară dela 1848.

97. distins literat francez (1786—1847).

XVI.¹

ION GHICA CĂTRE V. ALECSANDRI

CAPITANUL LAURENT

Londra, Februarie 1884

Scumpe amice,

În epistola ta din . . . . . 1883 îmi vorbești de regretatul nostru amic, căpitanul Laurent.

N'ai putut pomeni acel nume, sunt sigur, fără să simți o lacrimă în geana ta. Ți-aduci aminte cât era de vesel și cât ne iubea? Se lipise de noi doi cu inima și cu sufletul.

Multe zile grele am împărțit cu dânsul! Și pot zice că fără glumele lui cele plăcute, pline de duh și de originalitate, nu știu zău cum aș fi dus-o; nu știu dacă moralul meu nu s'ar fi muiat înaintea dificultăților prin care am trecut.

Când l-am întâlnit întâiași dată, eram căzut într'o descurajare așa de mare, încât numai societatea unui voios și nepăsător ca dânsul putea să mă ridice și să mă susție.

Dar ca să-ți poți da seama de starea în care mă aflu, sunt silit să fac o mică digresiune cam lungă; să suin cu memoria cursul evenimentelor care se desfășurau împrejurul meu cu o grăbire anevoie de urmat.

1. tip. în revista *Convorbiri Literare*, nr. 1, din 1 Aprilie 1884, pp. 10-25, sub titlul *CORRESPONDENȚA dintre d-nii Vasile Alecsandri și Ion Ghica*; XVII; la Sumar, adaus Samos; în ed. 1887: *Căpitanu Laurent*.

Pe la anul 1852, vestitul vizir Reşid Paşa² -căzuse dela putere; cumnaţii Sultanului Fetti-Ahmet şi Mehemet-Ali³ triumfau; şi după obicei, zarafii armeni şi ovrei năpădiser pe cel căzut. Acei care până ieri îi lingeau cisma, acum îi muşcau mâna. Ca omul cufundat toată vieaţa lui în trebile statului, el uitase pe ale sale; nu ştia nici ce are, şi era strâmtorat, foarte strâmtorat.

În împletitura în care se afla, un singur bancher îi mai rămăsese devotat; bătrânul Anton Alleon⁴, care avea şi dorinţă şi bunăvoinţă de a-i veni în ajutor; dar îi trebuia să cunoască ce avea şi cât datora Reşid. Pentru acest sfârşit, fostul Vizir rugase pe Ahmed Weffyk, fostul comisar în Principate, la 1849 şi 1850, ca împreună cu Alleon şi cu mine să-i facem un bilanţ de starea sa financiară. Ajunsesem la patruzeci milioane de lei (aproape zece milioane de franci) pasiv, care se balanţa cu valoarea proprietăţilor sale, case şi pământuri în Balta-Liman⁵, moşiile din Tesalia, foste proprietăţi ale lui Ali-Tebedeleu dela Ianina⁶ şi un mic ciflic⁷ lângă Silivria⁸.

Creditorii grăbeau, şi realizarea unei averi atât de însemnate nu era lucru lesne. Tot ce putea face Alleon, era să convingă pe cămătari să păsuiască, dându-le câte un mic acout şi asigurându-le plata integrală, capete şi dobânzi, când se vor vinde proprietăţile. Până atunci era urgent să se reducă cheltuielile şi să se sporească veni-

---

2. (1802—1858), diplomat turc, antirus; fost ministru turc la Londra, Berlin şi Paris; mare vizir 1846—1852; ministru de externe 1853—6, şi mare vizir 1856—7. (Fotino, Boierii Goleşti, II, 182, nota 7).

3. Aali Paşa Mehemet Emin (1815—1871), ministru de externe sub viziratul lui Reşid Paşa (1846—52); mare vizir 1855; retras 1856 din cauza atitudinii faţă de Principatele dunărene; mai târziu, mare vizir, ministru de externe.

4. vestit bancher constantinopolitan, *maison très sûre* (Al. C. Goleşcu, în Fotino, o. c. III, 176).

5. cartier în Constantinopol.

6. guvernatorul din Ianina.

7. (turc. *çiftlik*) proprietate, moşie.

8. V. Constantinopol pe coasta Mării Marmara (SV. Ciatalgea).

turile printr'o administrațiune mai îngrijită. S'a redus mai întâi personalul casei dela cinci sute de guri la patruzeci și s'a orânduit la moșiile din Tesalia administrator confratele și amicul nostru Ion Ionescu dela Brad⁹, care dela o sută de mii a suit venitul, chiar din anul dintâi, la nouă sute de mii de lei.

Pe când Reșid era urgisit, și Seraskierul¹⁰ Mehemet-Ali devenise Vizir cu Fuad Hurgie-Naziri¹¹ (Ministrul afacerilor străine), sosește generalul Mencicof¹² cu o falcă în cer și alta în pământ, cu sacul plin de fel de fel de cereri din partea Țarului. Nu voia nimic mai puțin decât a zice Sultanului cu alte cuvinte:

— Scoală tu, să mă pun eu!

Pe de o parte izbânda misiunii generalului austriac Leiningen, care storsese dela Poartă concesiuni și despăgubiri însemnate în Bosnia, în Herzegovina, pe Narenta¹³ și la Bocca de Cataro¹⁴, între care și plata diamantelor contelui Zichy; pe de alta desvoltarea influenței engleze, care mergea tot crescând, tulburase liniștea împăratului Nicolae¹⁵. Damele ambasadei rusești, mai înfocate patriote decât bărbații lor, criticau sus și tare politica prudentă și rezervată a contelui Neselrod¹⁶, tratând-o de molatecă și de umilitoare, credeau că nu aveau decât să se arate, ca să dobândească ceea ce doreau, și multe dorea inima lor. În sfârșit, trimisul extraordinar sosește la Constantinopol.

Deși Manolache Arghiropol, fost dragoman¹⁷ și însă-

9. Ioan Ionescu dela Brad (1818—1891), cel dintâi agronom și vestit economist român.

10. generalisimul (vezi și nota 3).

11. (turc. *nazyr*).

12. general și om de stat rus (1789—1869).

13. cap în Adriatică pe coasta Dalmației (și râu care se varsă în Adriatică, lângă capul Narenta), odinioară în Herzegovina.

14. gura golfului Cattaro în Adriatică (Dalmația). (Astăzi în stăpânirea Jugoslaviei).

15. al Rusiei (1825—1855).

16. celebru diplomat rus (1780—1862).

17. tîlmaciu, interpret.

cinat de afaceri al Legațiunei Eline, trecut de curând în serviciul rusesc, succedând răposatului dragoman Hangerliu, de firoasă memorie, bun apreciator al stării spiritelor de pe atunci, declarase trimisului împărătesc, chiar dela început, că era peste putință ca Poarta să-i acorde acele cereri, generalul însă îi ordonă să meargă înainte.

În toate serile, dragomanul Arghiropol se întorcea dela Poartă aducând numai făgăduieli, bacalâmuri¹⁸ și iavașuri¹⁹. Intr'o seară, când ambasadorul extraordinar îl aștepta să-i vie cu ceva pozitiv, cu cheia Betleemului cel puțin în buzunar²⁰, îl vede venind cu mâna goală; se iuțește, strigă, bate din picior, acuză pe bietul bătrân de necapacitate și chiar de rea credință; îl alungă furios din ambasadă și chiamă pe logofătul Niculae Aristarche, pe capukehaia²¹ lui Vodă Știrbei, ca să-i serve de dragoman.

Aici deschid o mică paranteză privitoare la fostul reprezentant al Principatului Țării Românești, devenit totdeodată omul de încredere și dragomanul ambasadorului rusesc.

La biserica grecească dela Bebek, pe Bosfor, se afla o icoană făcătoare de minuni, pe care erau atârinate o mulțime de ex-voto²²: mâni, picioare, ochi, inimi de aur și de argint, inele și cercei de pietre scumpe, etc. Intr'o zi, piere dela gâtul Maicei Domnului un inel de diamant; Popa-Costa caută, cercetează și nu găsește; se mânie, își pune patrahirul de gât, aprinde făclia dela *epitaf*²³, chiamă pe

18. «să vedem!»

19. amânări.

20. Rușii cereau Turcilor dreptul de protectorat asupra tuturor creștinilor ortodoxi din imperiul turcesc și deci stăpânirea asupra Sf. Mormânt.

21. (1800—1866) reprezentantul diplomatic (numit de Domnitorul Alexandru D. Ghica (1834—1842).

22. daruri.

23. (grec. *epitafion*), dela slujba prohodirii, din noaptea de Vinerea mare («îngroparea «aerului»).

În tot celălalt timp, epitaful, aerul = vâlul brodat, care întățează giulgiul Mântuitorului, acopere Sfintele Daruri în altar.

băieții care măturau în biserică și aprindeau candelile, îi pune în genunchi, și, după ce le citește o *molitvă*²⁴, le spune că acelui care a furat inelul are să i se usuce un deget, dacă nu se dă îndată singur pe față.

O minune! Nu apusese încă bine soarele, când băiatul vinovat, ducându-se cu alți copii să se uite la o mașină cu vapor, adusă de Reverentul Părinte Hamelin, directorul școalei americane Robert, i se prinde degetul într'o rotilă și rămâne numai cu patru degete la mâna dreaptă. Atunci nenorocitul mărturisește păcatul. Vestea se duse în toate satele Bosforului, închinătorii curg cu miile din toate părțile, vapoarele se țin lanț pe cheiu, biserica nu se mai deșartă nici ziua, nici noaptea; sărindarefe²⁵, acatistele²⁶, sfeștaniile²⁷, maslurile²⁸, și paraclisele²⁹ îmbogățesc epitropia bisericii și pe popi.

Logofătul Aristarce, care de vreo doi ani nu mai era primit de Reșid-Pașa, profită de ocaziune, aleargă la Balta-Limani și spune Pașei că venise știrea la Patriarhie că și icoana dintr'o peșteră de pe moșia Alteței Sale de lângă Silivria dăduse semne de făcătoare de minuni, propuind să se orânduiască un vapor regulat, ca să ducă pe închinători, ceea ce ar fi și o afacere bună pentru cafeneaua, pentru bucătăria și pentru cârciuma proprietății.

În mai toate peșterile de pe malul Bosforului se află câte o fântână, lângă care se obișnuște de se pune câte o icoană, precum este la izvorul dela Balucli, unde trăesc vestiții sfinți pești, jumătate fripți, jumătate fierți; ori-

24. (slav. *molitva*), rugăciune.

25. (grec. *sarantari*), plata pentru pomenirea morților și viilor unei familii la 40 de liturghii, sau pentru cetitul a 40 de liturghii pentru binele insului sau casei.

26. (grec. *akáthistos*), cântare bisericească în cinstea Sf. Fecioare.

27. (stav. *svenštenije*), slujba bisericească a stingerii apei la deosebite prilejuri (boală, începutul unei întreprinderi, etc.)

28. (slav. *maslo*), ungerea.

29. (grec. *paraklisis*, slav. *paraklisă*), rugăciune în cinstea unui anumit sfânt.

cine, fie creștin, fie musulman, când trece pe dinaintea acelor fântâni, vara mai ales, intră de se răcorește, bea un ceaun, două de apă rece, se spală pe mâini și pe obraz și binecuvintează numele făcătorului de bine, care a deschis vâna apei.

Reșid, o fi crezut, n'o fi crezut în minunile sfintei icoane dela Silivria, dar minune tot s'a făcut; căci ușa s'a deschis iarăși marelui logofăt Aristarche, care între Mencicof și fostul vizir avea perspectiva să joace un rol politic însemnat.

Pe de altă parte, Turcul dibaciu putea ști prin capuke-haiaua lui Știrbey Vodă³⁰, zi cu zi, starea în care se aflau negocierile dintre trimisul rus și ministrul Porții. Turcul aduce așa de bine pe Grec, încât îl face să creadă că dacă ar fi el, Reșid, ministru în locul lui Fuad-Pașa, treaba s'ar împăca lesne; această credință ajunge a fi împărtășită chiar și de Mencicof până întratâta, încât încalță cismele cele cu pintenii și aleargă la Palat, unde se jeluște Sultanului de tergiversațiunile³¹ lui Fuad, tratându-l de om de rea credință și de mincinos, declarând că nu mai voiește să aibă aface cu dânsul și că va părăsi Constantinopolul, dacă nu se va numi un alt ministru al afacerilor străine.

În vorbirea sa cu Sultanul, Mencicof face o mare laudă despre capacitatea și spiritul politic al lui Reșid, zicând că ar fi fericit să aibă a trata cu un asemenea om. Sultanul, chiar în seara aceea, chiamă pe fostul său vizir și-l numește ministrul trebilor din afară, în locul lui Fuad³².

Aristarche, între cei doi mari actori politici ai zilei, ia tonul măreț și amenințător al repausatului Hangerliu, o ia pe o coardă sus de tot cu Mehemet-Ali devenit Se-

30. Barbu Știrbei, Domnitor 1849—1856; împrejurările de aici : prin 1852—53.

31. (fr. *tergiversations*), amânările, șovăielile.

32. 1853 (vezi nota 2, p. 280).

resker³³, care era un om de o violență proverbială. Turcul, infuriat, îl întreabă răstit, să-i spună ce e: Logofăt al Patriarhiei, servitor al Devletului³⁴, capukehaia al unui principe vasal credincios Sultanului, sau Muscal, ghiaur³⁵ hain³⁶, dușman imperiului otoman? întovărășind cuvintele cu câteva Dinini³⁷... Aristarhe, speriat, trăgându-se spre ușă, vede în oglindă că după dânsul seraskierul trăsesese sabia jumătate din teacă. La această vedenie, se repede pe scară și s'aruncă în cel dintâi *caic*³⁸ ce găsește pe cheiul dela Candili³⁹, și trage drept la vaporul Loydu-lui⁴⁰ austriac, care pornea spre Galați, fără a mai da pe acasă. S'a refugiat la București și de acolo la Viena, unde a rămas până s'a făcut pacea⁴¹, și atunci, numai după intervenirea lordului Redclif⁴², i s'a permis a se întoarce la Constantinopol. Dar nu s'a mai întâlnit cu postul de capukehaia, pe care-l uzurpase frate-său Miltiad, secretarul său, și l-a ținut până ce s'a înlocuit cu Negri⁴³ la înscăunarea lui Cuza-Vodă.

Scurte și puține au fost tratările generalului Mencicof cu recomandatul său Reșid. Intr'o dimineată *Aviso*⁴⁴ ambasadei rusești suia Bosforul spre Marea-Neagră, purtând steagul de onoare la catartul cel mare; ambasadorul extraordinar părăsea Constantinopolul, relațiunile cu Poarta încetau și probabilitățile de războiu deveneau certitudine.

---

33. vezi notele 3, 10.

34. Sublimei Porți.

35. (turc. *gjaur*), necredincios.

36. (turc. *hain*), vândut, trădător.

37. injurii.

38. (turc. *kalk*), luntre.

39. N. Scutari, pe țărmul asiatic al Bosforului.

40. compania de navigațiune.

41. 1856 (tratatul dela Paris).

42. Stratford Canning lord Redclif, (1786—1880), ambasador englez, diplomat, potrivnic unirii principatelor.

43. Costache Negri, marele patriot (1812—1876).

44. corăbioară de războiu aducând o solie (sau ordine).

Puțin după aceea trupele rusești, sub comanda generalului Gorciacoff, treceau Prutul, fără declarație de războiu. Principatele erau sechestrate ca un otagi⁴⁵, până ce Poarta se va hotărî a acorda cerințele Țarului.

Colonelul Rose, mai în urmă generalul Sir Hugues Rose, și astăzi mareșalul lord Strathnairn, atunci secretar însărcinat cu afacerile ambasadei engleze, în lipsa șefului său, dus în congediu, îndată ce a văzut că se îngroașă treaba, a cerut dela guvern trimiterea flotei engleze în apropiere de Constantinopol, temându-se de vreo încercare îndrăsneată din partea flotei dela Sebastopol⁴⁶. Totdeodată sosea și lordul Redclif, care, se știa, nu putea fi dispus a pierde, în favoarea Rusiei, influența ce câștigase asupra Porții și asupra persoanei Sultanului, și mai avea și o veche pică personală pe împăratul Nicolae, care la 1832 îi făcuse afrontul de a nu voi să-l primească ca ambasador la Petersburg. Departe de a fi împăciuitoare, ambasadorul Reginei Engliterei încuraja chiar fățiș împotriva Porții, cu atât mai mult că alianța Franței era asigurată, căci generalul Aupic⁴⁷, ambasadorul Republicei⁴⁸, și contele Lavalette, ambasadorul noului împărat al Francezilor, fuseseră cauza inițială a neînțelegerilor dintre Poartă și Rusia, punând înainte vestita chestiune a locurilor sfinte cu cheia Bethleemului, cu Steaua de deasupra ieslei în care s'a născut Mântuitorul, cu zugrăveala cupolei Sfântului Mormânt și cu biserica dela Ghetsemanie. Aliat cu Englitara, Napoleon al III-lea putea să inaugureze suirea sa pe tronul imperial al Franței într'un mod glorios.

Pe când Reșid nu era încă ministru, îl vedeam des; îi eram vecin și petreceam zile întregi la Balta-Liman, po-

---

45. (fr. *otage*), zălog, garanție.

46. port în Crimeea (intemeiat 1784).

47. Jacques Aupick (1789—1857).

48. la Constantinopol în 1848.

liticând cu dânsul și cu Wefyk Efendi. Puneam lumea la cale împreună și făceam parte bună și României.

Mult regretatul și prețiosul nostru amic, Nicolae Bălcescu, răpit așa de timpuriu patriei sale, venise la Constantinopol, cu sufletul în buze, având de gând să plece mai departe, spre a muri în patria sa, mângâiere pe care guvernul de atunci din Țara Românească n'a voit să i-o acorde, și l-a silit să se ducă să moară izolat, departe de ai săi, sub cer străin, fără a avea pe mormânt măcar un semn de trecerea lui dintr'această lume⁴⁹. Mi-aduc aminte cât își iubea sărmanul țara și cum i se lumina fața sa lividă și i se ușura suflarea, când trăgeam împreună pe harta Europei liniile care ar fi cu drept să fie fruntariile României. Visurile tinereții noastre! Ce ar fi zis autorul *Puterei armate*⁵⁰, dacă ar fi trăit să vadă Curcanii noștri intrând vitejește în Grivița cu steagul românesc în mână, și ar fi văzut în țara lui o sută cincizeci de mii de feciori bine armați, bine exersați și bine disciplinați, comandați de ofițeri români, învățați și experimentați! Ori de câte ori se face ceva fericit și bun pentru România, nu mă pot opri de a-mi zice:

— Ce mulțumire ar avea bietul Nicolae Bălcescu, dacă ar trăi!

Reșid-Pașa considera Principatele ca un element important în Chestiunea Orientului și ca bariera cea mai serioasă ce s'ar putea ridica despre Rusia. El dorea la Dunăre un stat mare, puternic și bine armat, a cărui neu-

---

49. azi are pe mormântul dela Rotoli (Palermo) o troiță, iar pe zidul fostului hotel Alla Trinacria, în care și-a dat sfârșitul (1852), s'a așezat o placă amintitoare.

50. a. *Puterea armată și arta militară dela întemeierea Valahiei și până acum*, în *Propășirea*, 1844, n-rele 19—23, 28 și 31; b. *Puterea armată și arta militară la Moldoveni în timpurile mării lor în Magazinul istoric pentru Dacia Il*, 1846, pp. 36—64.

tralitate să fie asigurată de puterile cele mari ale Europei, precum sunt⁵¹ Belgia și Svițera.

La 1853, după intrarea Rușilor în Principate, publicasem sub pseudonimul de G. Chanoi o broșură intitulată *Dernière occupation des Principautés* și înmănasem noului ministru al Porții un memoriu, în care chemam atențiunea⁵² asupra importanței politice ce ar avea participarea României la războiul ce se pregătea. Pe lângă acel memorand alăturasem și un proiect de manifest, ce propuneam să fie dat la intrarea trupelor otomane pe teritoriul Principatelor, un manifest prin care Sultanul declara că trimite oștirea sa numai ca să respingă pe năvălitori, și că îndată după săvârșirea⁵³ războiului va restabili relațiunile dintre România și Poartă, pe bazele vechilor tratate încheiate de Domnii Români cu Baiazid Ilderim⁵⁴, cu Mahomet al II-lea⁵⁵ și cu Soleiman al II-lea⁵⁶, adăugând că Sultanul nu va aduce nicio împotrivire la Unirea țărilor, dacă locuitorii Principatelor o vor dori-o.

Doream și credeam că Românii puteau și trebuiau să joace într'acel războiu un rol și să dea semne de deșteptare vitejească, dar totdeodată eram de părere să nu cooperăm, fără serioase garanții din partea Turciei. Mulți însă din proscrișii și din emigrații noștri se adunase din toate părțile la Constantinopol și porneau spre lagărul lui Omer-Pașa⁵⁷, punând serviciile lor la dispozițiunea generalismului, fără condițiune.

---

51. = precum sunt asigurate.

52. (franțuzism : *rappeler l'attention*).

53. = sfârșirea.

54. (1347 - 1403) *Fulgerul*; e vorba de tratatul lui Mircea cel Bătrân.

55. cuceritorul Constantinopolui: împărătește 1458—1481.

56. Soliman II, Sultan 1520—1566; cel mai celebru dintre Sultanii turci.

57. v. nota 101, p. 109.

Trecuse mai multe săptămâni dela darea acelui memoriu, când fui chemat la Reșid-Pașa acasă. L-am găsit în conferință cu ambasadurul englez; acesta avea în mână scrisoarea mea. Ministrul Turc îmi zice că voiește să vază pe generalul Magheru⁵⁸, despre care era vorba în memoriul meu. Îi răspund că generalul Magheru se află la Viena. Atunci îmi zice să-i scriu să vie îndată și-mi dă un bilet către Alleon, ca să-i înlesnească cheltuielile de drum. Peste două săptămâni generalul Magheru era la Constantinopol.

După mai multe întrevederi ale generalului Magheru cu Reșid-Pașa și cu lordul Redclif, la care întrevedere am servit de interpret, se hotărăște să se tipărească manifestul ce pregătisem. L-am autografiat cu Niculae Goleșcu⁵⁹ și cu vărul său Alecu⁶⁰, și l-am dus lui Agop-Efendi, secretarul intim al lui Reșid, ca să-l trimită lui Omer-Pașa. Totdeodată Reșid a ordonat să se facă firmanul⁶¹, prin care generalul Magheru se numea Caimacam⁶². Guvernor general, civil și militar, al amândoror Principatelor, cu ordine către toți șefii oștirii să-i înlesnească intrarea în țară pe la Calafat, ca să ridice oștire de Români și să-i procure armele și munițiunile de care va avea trebuință. Eu eram destinat să-l întovărășesc ca secretar.

Eram pe la sfârșitul lui Fevruarie al anului 1854. Corpul lui Kiel Hassan-Pașa trecuse Dunărea la Turtucaia și în insula Ramadan⁶³ cu caice, atacase pe Ruși la Oltenița și prinsese picior pe țărmul stâng al Dunării; un corp de

58. Gheorghe Magheru (1802—1875), membru în guvernul provizoriu din 1848; exilat în Transilvania; membru în Divanul adhoc (1857).

59. (1810—1878), generalul, fiul lui Dinicu Goleșcu: membru în comitetul revoluționar dela 1848, membru în Locotenența domnească dela 1866, prezident de consiliu 1868.

60. Alexandru G. Goleșcu («Arăpilă») (1819—1881), fruntaș al mișcării dela 1848, secretar al guvernului provizoriu, agent la Paris; ministru de finanțe în 1868—70; fiu al lui lordache Goleșcu (autorul *Proverbiilor* și al *Gramaticii românești*).

61. (turc. *ferman*), ordinul.

62. (turc. *kaimakam*), guvernator.

63. insulă în Dunăre, lângă Giurgiu.

Bașibuzuci⁶⁴, sub comanda lui Skinder-Pașa (contele Ilin-ski)⁶⁵ trecuse la Calafat⁶⁶ și surprinsese un regiment de husari la Cetate⁶⁷, o diviziune navală turcească, trimisă în Marea-Neagră, ca să observe mișcările flotei rusești dela Sebastopol, fusese surprinsă și arsă pe ancoră la Sinop⁶⁸ de amiralul rus Nacimof; flotele unite a trei puteri aliate părăsise Besica Bey⁶⁹ și ancorase la Beicos⁶⁹, gata a intra în Marea-Neagră la cel dintâi semnal; și ordinele erau date pentru concentrarea trupelor franceze și engleze la Tulon, la Marsilia și la Malta.

Magheru și eu ne pregăteam de plecare, când, ducându-mă la Poartă ca să activez lucrarea hârtiilor, Mustafa-Pașa Chiritliu, Arnăut, atunci mare vizir, tatăl faimosului ambasador Veli-Pașa⁷⁰, îmi spune că actele erau gata, dar că avea o scrisoare dela Reșid, prin care-i zicea să nu le dea încă afară.

Neputând în ziua aceea întâlni pe ministrul afacerilor străine, m'am dus seara la ambasadorul englez să-i vorbesc despre întârzierea ce se făcea cu darea firmanului lui Magheru. Lordul Redcliff, înainte de a începe eu vorba, ia un aer doctorat și începe o lungă disertațiune politico-umanitară, tratând despre nenorocirile și calamitățile ce aduc războaiele și despre răspunderea ce incumbă oamenilor politici și mai ales diplomaților, a căror misiune și datorie sfântă este de a menține pacea între state și de a opri cât se poate întrebuintarea tunului, iar în caz de a

64. (turc. *başı-bozuk*), trupă neregulată: «*vraies hordes sauvages et pillardes, sans la moindre discipline, sans courage*», (Al. C. Golescu, care i-a văzut la fața locului, la Fotino o. c. IV, 98).

65. polon.

66. port la Dunăre în județul Dolj (dincolo: Vidin).

67. N. Calafat.

68. Sinope, port în Turcia, pe țărmul asiatic al Mării Negre.

69. porturi în Bosfor.

70. Vely Eddin Rifaat, ambasador turc la Paris; în legătură cu emigranții români, pentru partea lor la războiul ruso-turc, Cf. Fotino, o.c. IV, pp. 30, 42, 70, 72.

nu putea să conjure răul, să caute cel puțin a-l atenua, a-l circumscrie și a-i scurta durată; și după ce trece în revistă situațiunea diferitelor state față cu războiul ce izbucnea, ajungând la Austria, îmi zice că această putere era elementul de cea mai mare importanță, un element de care trebuia să se ție seamă, căci ea putea să silească pe Rusia la o împăciuire, izolând-o. Și-mi spune în fine confidențial că Internunciul⁷¹ citise ministrului Porții o notă verbală, prin care Austria exprima dorința de a păstra în tot timpul războiului cea mai strictă neutralitate, aceasta însă dacă ar vedea că Turcia s'ar abține de a se servi de elementele revoluționare de care putea dispune, și anume de elementul român și polon, mai adăugând că în asemenea caz făgăduia să ocupe Principatele cu trupele sale, îndată ce Rușii s'ar respinge peste Prut, și s'ar împotrivi cu armele, dacă trupele rusești ar încerca să se reîntoarcă în Principate, ca astfel puterile aliate să poată opera liber într'alte puncturi. Dar dacă din contră s'ar da frâu și sprijin revoluționarilor, s'ar vedea silită a veni în ajutorul Rusiei. Ambasadorul englez a adăugat că, deși Turcia nu răspunsese categoric la acea notă, dar i se părea că nu se putea să nu ție seamă de o declarațiune atât de importantă și credea că Poarta va fi silită să depărteze din lagărul lui Omer-Pașa pe Românii și pe Leșii adunați acolo⁷².

După aceste zise, a prins a-mi vorbi cu mult foc de situațiunea Greciei, de orbirea neexplicabilă a regelui Othon⁷³ care nu lua nicio măsură în contra propagandei ce se făcea de supușii săi, chiar și de oamenii oficiali, în Epir, în Tesalia și în insule, unde insurecțiunea în contra Turciei lua din zi în zi proporțiuni mai serioase. Mi-a vorbit lung de corăbiile încărcate cu munițiuni și proviziuni pentru trupele aliate, atacate și jefuite de pirății

71. trimisul austriac.

72. la Șumla, tabăra lui Omer Pașa.

73. regele Greciei, 1832—1862.

greci din Arhipel, al căror cuib și refugiu era insula Samos, spunându-mi că guvernorul (Caimacamul principelui Calimak) ceruse o corabie de războiu, ca să poată părăsi insula, ne mai putând să conștie⁷⁴ pe administrații săi. Aci, după ce se oprise puțin în vorbire, îmi zice deodată:

— „Iată o poziție unde ne poți fi de mare folos. Viitorul țării dumitale depinde de soarta acestui războiu. Dacă Rusia va fi biruitoare, îți poți închipui soarta ce vă așteaptă. Lupta cu Rusia astăzi nu este numai în Principate, ea este în Tesalia, în Epir, în Arhipel, ca și în Valahia și în Moldova”.

Eram atât de afectat de cele ce-mi spusese despre declarațiunile Austriei, care-mi închiidea pentru mult timp încă porțile țării, încât n'am putut răspunde decât printr'un răs trist, zicându-i că aceasta mi-ar procura plăcerea de a găsi pe vechii mei amici din copilărie, pe Pytagora⁷⁵, pe Esop⁷⁶, pe Polycrat⁷⁷ și mai ales pe compatriotul meu Zamolx⁷⁸. Cu aceste cuvinte s'a terminat conversațiunea dintr'acea seară. Ieșeam dela ambasadă cu sufletul amărit.

După câteva zile am aflat că Omer-Pașa alungase pe toți Românii din lagărul său, afară de unul, care l-a întovărășit în tot timpul cât a ocupat România, în parte, cu generalul Coronini.

Sergentul austriac Mihai Lataci⁷⁹, grănicerul croat dela Otokar, pe care un fimfunsfanțih⁸⁰ îl prefăcuse, prin blagoslovenia lui Mahomet, mai întâi în Omer Mutfi, îndată ce a ajuns ca dezertor la Tuzli în Bosnia, pe care apoi Husrev-Pașa l-a făcut Cimașir-Aga, expedițiunea în Li-

74. (fr. *contenir*), să stăpânească.

75. filosoful și matematicianul grec (sec. VI în. Hr.)

76. celebrul fabulist grec din sec. VII în. Hr.

77. tiran din Samos (535 – 524 în. Hr.)

78. profetul trac. După Herodot, Zamolxi a învățat filosofia în Grecia (dela Pitagora); apoi s'a întors în Tracia, unde a fost zeificat.

79. Mihai Lateș, viitorul Omer Pașa; v. nota 101, p. 109.

80. (*fünfundzwanzig*) monedă austriacă de 25 de creițari.

ban⁸¹ l-a făcut colonel, campania din Kurdistan⁸², liva (general de brigadă); 1848 l-a făcut feric (general de divizie) la București; campania din Bosnia, mușir (mareșal) și războiul Crimeei sardar ekrem (conetabil); era un om pe atât de vanitos, pe cât era și de ambițios. Compatriotul nostru pe care-l păstrase lângă dânsul îl făcuse să creadă că nu era de origine croată-slavă, ci că se trăgea dintr'un *Quirintus Latus*, legionar roman, venit în Dacia cu Traian și că putea să aibă mai multe drepturi decât oricare Român la domnia Principatelor.

Omer-Pașa, când m'am dus să-l văd la Constantinopol, la 1857, când se întorsese din expedițiunea sa dela Ungur din Asia, văzând că-mi vorbește cu mare interes despre viitorul Principatelor, am crezut momentul favorabil a-i zice că putea să ne facă mult mai bine dacă ar stărui pe lângă Poartă să consimtă la cele patru puncturi cerute de Divanurile Ad-hoc⁸³. Incuviința tot ce ziceam, dar venind la punctul de Principe străin dintr'o familie domnitoare în Europa, nu s'a putut opri de a-mi zice cu fața animată:

— „De ce să vă duceți să căutați principe german sau francez și să nu luați din sângele vostru (del vostro sangue)? De ce să nu căutați printre descendenții din legiionarii romani, veniți cu Traian? Tot se mai află încă, căutați-i și găsiți-i.

Două zile după conversația mea cu lordul Redcliffe, am fost chemat la Balta-Liman. Reșid-Pașa, îndată ce m'a văzut, a venit către mine cu cuvintele:

— Ai văzut pe lordul Redcliffe, ți-a spus că avem trebuință de dumneata la Samos?

---

81. în Siria.

82. țara Kurzilor în Asia, S. de Armenia, N. de Mesopotamia.

83. (în 1857): autonomia Munteniei și Moldovei; unirea lor într'un singur stat; principe străin cu ereditatea tronului, și guvern constituțional reprezentativ.

La răspunsul meu că-mi vorbise și că am refuzat, îmi zice:

— Trebuie să te duci, cel puțin pentru trei luni, până ce vom fi liberi să facem în Principate ceea ce dorim.

După aceste cuvinte, am ieșit zicându-i că nu mă puteam însărcina cu lucruri pe care nu le înțeleg și că voiu aștepta în Constantinopol până ce voiu putea intra în țara mea.

Câteva zile după aceea, fiind poftit la masă la Galib Beg, Reșid-Pașa a venit de a mâncat cu noi; părea foarte grăbit, aștepta pe ambasadorii Franței și Engliterei; trecând în apartamentul său, îmi zice să nu mă duc, fiindcă avea să-mi vorbească. Fierberea era mare în palatul său, miniștrii ceilalți ai Porții veneau, se duceau și iar se întorceau. Nimeni nu intra în camera unde erau cei trei reprezentanți ai puterilor aliate, decât numai Mutul ministrului, care din când în când venea de chema pe d-l Brody, unul din atașatii ambasadei engleze, pe care șeful său îl adusese cu dânsul, nu ca să asiste la conferință, ci numai ca să înregistreze hotărârile ce se luau. Era pe tapet încheierea unui tratat, prin care Poarta consimțea la ocuparea Imperiului Otoman de trupele Franței și Engliterei, cu condițiunea de a părăsi teritoriul turcesc îndată după sfârșitul războiului. Graba de a se încheia un asemenea act era mare, fiindcă corăbiile stăteau la Galipoli încărcate cu oștire, fără a putea să le desbarce. Reșid-Pașa și lordul Redciffe erau în regulă, având fiecare actele de plenipotență dela suveranii lor respectivi; dar ambasadorul Franței, generalul Baraguay d'Hillier, deși era înștiințat că plenipotența îi fusese expediată prin Marsilia, dar vaporul avusese întârziere din cauza vremii. Ceilalți doi plenipotenți primeau iscălitura ambasadorului Franței pe temeiul depeșei, dar generalul nu se îndupleca; și a trebuit multă vorbă, până l-au decis să subscrie.

Se lumina de ziuă, când Brody intră în salonul lui

Galib Beg cu portofoliul ambasadorului său la subțioară, spunându-ne că se terminase conferința și totdeodată intră și Mutul făcându-mi semn să-l urmez. Mă credeam chemat ca să fiu trimis în Dobrogea, unde era hotărîtă trimiterea unei diviziuni franceze și unde se afla de mai multe săptămâni amicul meu Dupreuil, mai târziu nenorocitul conducător al Cuirasierilor de eroică memorie dela Reishoffen⁸⁴. Atât Reșid, cât și amândoi ambasadorii, au insistat atât de mult, făcându-mi atâtea și atâtea făgăduieli pentru viitorul României, încât nu știu cum s'a făcut, dar am ieșit de acolo angajat a mă duce pentru trei luni în Arhipel.

Peste puține zile mă imbarcam pe Tahiri-Bahri-vasel, comandat de Riala-Beg comandorul. Vântul fiind favorabil, în zori ancoram la Galipoli cu mare lină; a trebuit să rămânem douăzeci și patru de ceasuri în mijlocul Dardanelelor, am petrecut ziua în cortul colonelului Danglar, unul din ofițerii francezi instructori cu care petrecusem ani mulți la Constantinopol, care acum comanda acolo desbarcarea trupelor. Priveam în uimire colosalele vapoare americane, care aduceau cai și oameni cu miile deodată și primeau chirie câte o mie de lire pe zi; banii se vărsau nemilostiv cu chila, și buzunarele speculanților se umpleau cu milioane. Am cunoscut Ovrei desculți, care astăzi sunt bancheri mari în Londra și în Paris, și care ne-au împrumutat și pe noi cu milioane, cu dobândă mare și cu comision bun, se înțelege. Un cunoscut al meu, un Englez dela Smirna, Chartor Witell a câștigat într'un an un milion de lire, pe care cu încheierea păcii le-a pierdut în câteva zile.

Patru zile după ieșirea mea din Bosfor, un vânt violent cu viscol și ninsoare, lua corabia cât era de mare și o învârtea ca pe o pană. În zadar am căutat un adăpost la

84. în Alsacia, N. de Strasbourg; acolo, o sângeroasă bătălie în războiul franco-german din 1870-71.

Aivali⁸⁵, la Vurla⁸⁶, la Metilena⁸⁷ și la Smirna⁸⁸, ne-a fost peste puțină să intrăm în vreun port, am trebuit să ținem marea trei zile și trei nopți, învârtindu-ne dela apus la miazăzi și dela răsărit spre miazăzi (dela Nord la Suroa și dela Suroa la Sud) cum zic marinarii. Atunci am putut vedea ce vieată grea duc marinarii pe corăbiile cu pânze, când e vremea rea și au vântul contrar, când pe tot minutul trebuie să *virese bord*⁸⁹, mânuind pânzele cu frânghiile ude, reci, încărcate de apă înghețată ca sticla, suind și coborînd pe scări de ghiață până la catartele și la vergelele cele mai de sus, ca să strângă și să desvălească vântrelele pe tot minutul. Trosnetele și jocurile corăbiei cu vremea cea rea le atribuiam prezenței unui biet Mitropolit, care fără știrea mea dobândise dela Căpitan-Pașa trecerea pe acea corabie, ca să-l ducă la eparhie, care era chiar în insula Samos. Și ca să conjur piaza rea — jettatura, cum zice Italianul — aruncam în mare, din timp în timp, câte trei gologani, doi pentru Mitropolit și unul pentru diaconul său. Nimic mai supărător pe o corabie mare de războiu, pe vremea rea, ca urletul ghiulelelor din fundul de cală⁹⁰ când se rostogolesc dela babord⁹¹ la tribord⁹², și se întorc iar la babord, după cum corabia se pleacă pe o coastă sau pe alta.

Când am intrat în portul Vatty de Samos⁹³, insula era acoperită cu zăpadă, ceea ce nu se văzuse de nu se

85. = Cydonia, port pe coasta asiatică a Mării Egee în dreptul ins. Mytilene.

86. port pe țărmul asiatic al Mării Egee, V. de Smirna.

87. port în insula cu același nume, în Marea Egee.

88. port la Marea Egee pe coasta Asiei Mici, S. Mytilene.

89. (fr. *vire de bord*) să întoarcă ba încoace, ba încolo.

90. (fr. *cale*), fundul lăuntric al corăbiei.

91. (fr. *bâbord*), partea stângă a corăbiei, cum privești de pe ea înainte.

92. (fr. *tribord* = danes *styrbord*), partea dreaptă a corăbiei, cum privești de pe ea înainte.

93. Samos, insulă egeică S. Smirna, vecină coastei Asiei Mici. Vathy, port coasta de E. a insulei Samos.

ținea minte. Locuitorii orașului erau toți adunați pe cheiu. După ce s'a aruncat ancora și s'au îndeplinit formalitățile de admitere în liberă practică, am expeduit pe singurul meu tovarăș de călătorie, un servitor francez, un fost spahiu⁹⁴, care-mi servea de camerier, de seis⁹⁵ și de bucătar — îmi era dat de colonelul Magnan, nepotul mareșalului Magnan; îl avusese zece ani în serviciul său în Africa, și în adevăr că ar fi fost un om prețios, dacă nu era atât de devotat romului de Jamaica—. L-am trimis cu o epistolă către guvernorul pe care veneam să-l înlocuiesc. Și îndată a apărut o barcă mare venind către noi, era Caimacamul⁹⁶ întovărășit de patru senători (Βουλευται) și de vreo zece consuli și viceconsuli, setoși de noutăți politice. După ce am comunicat guvernorului misiunea cu care veneam, el ne-a declarat că, răspunderea sa încetând, voiește să rămăe pe bordul vasului pe care ne aflam; dar observându-i că răspunderea sa nu putea înceta, decât după ce-i voiu remite scrisorile pe care nu i le voiu da decât în localul guvernorului, l-am obligat să desbarce împreună cu mine. Indată ce am pus piciorul pe uscat, am fost înconjurați de mulțime; atunci, zărind un preot bătrân, m'am dus drept către dânsul, salutându-l respectuos, și i-am cerut să-mi arate unde era Mitropolia. Intr'o clipă, biserica a fost plină și preotul, punându-și odăjdiile, a citit rugăciunile de bunăvenire, ceea ce a fost de un bun efect, dovedind locuitorilor că eram un co-religionar.

Am rămas de prânz la predecesorul meu, împreună cu cei patru senatori, și am petrecut seara ascultând povestiri de țî se făcea părul măciucă. Mesenii se întreceau, care mai de care, să-mi dea o idee mai plăcută despre caracterul dulce și blând al poporului ce veneam să administrez,

94. călăraș turc.

95. (turc. *sejis*), rândaș.

96. (turc. *kaimakâm*), guvernatorul.

cinstindu-l pe tot minutul cu epitetul de „popor lesne de condus”, (Ευάγωρος λαός).

Unul din senatori, care și el în tinerețe dusesese o viață sdruncinată pe mare și pe uscat, un fost căpitan de corabie (πλιάρχος), îmbrăcat cu șalvari de pânză albastră, creți și largi de zece coți, ciorapi lungi cafenii, pantofi și mintean⁹⁷ strâmt pe trup, și pe cap cu fes roș mare grecesc, pleostit într-o parte, cam în formă de bonet frigian⁹⁸, om nalt, chipeș, mai mult bătrân decât fânăr, și inzestrat cu un talent de narațiune foarte însemnat, mi-a povestit amarul sfârșit al unui biet fost guvernor, căutând în tot timpul narațiunii să citească în ochii mei impresiunea ce-mi producea.

Iată acea istorioară, minus talentul celui ce mi-a povestit-o mie:

— Stefanache Beg Vgoridi, care fusese Principe de Samos înaintea lui Calimah, dela 1835 până la 1849, trimisese Caimacam al său pe un biet Grec, pe care locuitorii, pe drept sau pe nedrept, ajunsese a nu-l vedea cu ochi buni; pentru că era din partidul Muzur⁹⁹, și iată cum s'au cortorosit de dânsul.

Intr'o dimineață, nenorocitul caimacam se deșteaptă în sunet de clopote de moarte. Întreabă cine a murit și i se răspunde că nu se știe, dar aruncând ochii pe fereastră vede alaiu mare, lume peste lume, popii orașului toți în odăjdii, cu cădelnițe și cu făclii aprinse în mână, ducând cu cântări și cu jale un sicriu frumos împodobit. Cortejul se oprește la poarta lui, și câțiva zaplani¹⁰⁰ de împușcă în lună intră în odaia lui, îl trântesc la pământ, îl leagă fedeleș de mâni și de picioare, îl iau în spinare, îl așează

97. (turc. *mintân*), halnă de postav scurtă, cu mâneci.

98. cu vârful întors înainte.

99. erau în Samos două partide politice: Calcatzar Muzur și Carmaniol (vezi mai departe, p. 301).

100. namile.

binișor în sicriu cu fața în sus și pornesc cu popi și cu tot alaiul prin târg, îl duc la biserică, unde i se citește toată slujba morților până la veșnica pomenire, întovărită de lacrimile și vaietele babelor, numai că în loc de a-l arunca în groapă, îl duc la malul mării, unde aștepta un caic mare, gata a-l primi, și pornește cu dânsul în alt oraș; acolo alți preoți îmbrăcați, alt alaiu, altă pogribanie, altă veșnică pomenire și iar pornire pe mare cu altă asemenea cinste în alt oraș. După patru repetite plimbări, prin cele patru capitale ale județelor, i s'a deslegat mâinile și picioarele și i s'a dat drumul pe uliță, cinstindu-l toți ca pe un șef al Guvernorului. Dar după trei luni nenorocitul muri nebun.

Un alt senator mi-a narat vitejiile (τά ανδραγαθήματα) pe mare și pe uscat ale căpitanilor jandarmeriei și ale șefilor mei de poliție, mai toți foști haiduci de mare și de uscat (λιτοπικραταί); căpitan Danu, căpitan Marupa, Moru Hiologlu, Gheki și alte celebrități de înspăimântătoare memorie, care făceau să se cutremure Asia dela Smirna până la Meca. Una din strategiile favorite ale acestor bravi era să pândească la podul Caravelor lângă Smirna, și îndată ce se arăta la acea primblare o fată frumoasă, sau un neguțitor bogat, să-i prindă și să fugă cu dânsii la munte, trimițând familiei răspuns să plătească o mie sau două de lire. Prețul unui Englez, sau al unei fete de negustor bogat, se suia și până la cinci mii de lire. Banii se plăteau mai totdeauna, căci de nu, moarte. Regula era, ca pentru polițe, vadea¹⁰¹ de trei luni. Dar dacă avea nenorocirea ca în loc de bani să se trimită jandarmi în goana lor, termenul executării era anticipat, prizonierul era legat de un copac și împușcat în prezența jandarmeriei, care sau nu-i dibuia, sau îi pierdea din ochi. O altă

101. (turc. vadê), scadență.

afacere bună, dar foarte periculoasă, dar și mai bănoasă, era de a ataca Caravana dela Meca și a jăfui cămila care ducea darurile Sultanului la mormântul Profetului.

Am avut prilejul a cunoaște pe toate celebritățile Listopirateriei¹⁰² Arhipelului și ale Asiei, între care și pe vestitul Catargiu Iani, care, când i-a lipsit baza de operațiuni ce avea în insula Samos, a fost silit să se predea singur pașei dela Smirna. Ismail-Pașa îl avea de mare fală și-l ținea liber în conacul său, ca un trofeu, cu un lanț subțire de picior. El mi-a făcut cinstea a-mi aduce nargheleaua¹⁰³, când am trecut odată prin Smirna și m'am dus de am făcut vizită valiului¹⁰⁴ acelui vilaet¹⁰⁵. Dar cea mai mare admirațiune a tovarășilor mei de masă era pentru Hiotoglu, pentru care aveau cel mai mare respect și admirațiune.

Secretarul guvernului era un Epirot¹⁰⁶ afiliat la toate eteriile¹⁰⁷ grecești; subsecretarul, frate cu un consul general rusesc din vecinătate. În cine să mă încred?

Pe la miezul nopții am mers de-am petrecut mai întâi pe predecesorul meu până la barca care l-a dus pe corabia cu care venisem, și de acolo polițaiul m'a întovărășit până la casa ce-mi pregătise. Am stat toată noaptea de mă gândeam la povestirile ce auzisem și-mi ziceam, vorba Românului:

— La rea moară am dejugat.

Casa în care m'am așezat cu servitorul meu Louis și cu un șef de jandarmi, cu bătrânul Carajani, da pe piață. Dimineața văd lume multă adunată în grupuri dinaintea cafenelelor, discutând și gesticulând: o adevărată fierbere;

102. tâlhăriei.

103. (turc. *nargile*), lulea cu țeava lungă în care fumul trece printr'un vas cu apă parfumată.

104. (turc. *vali*), guvernatorului turc.

105. provincie.

106. băștinaș din Epir.

107. (grec. *étairia*), asociațiile, societățile.

întreb pe polițaiu cauza acelei agitațiuni și-mi spune că poporul (ὁ λαός) a văzut cu mare neplăcere reîntoarcerea Mitropolitului și a diaconului său, care erau din partidul Calcatzar Muzur¹⁰⁸, ceea ce nemulțumea partidul Carmaniol¹⁰⁸. Am convocat îndată pe senatori, care explicându-mi mecanismul acestor partide (Κόμματα) și convingându-mă că unele din grieurile¹⁰⁹ în contra celui prelat aveau cuvântul lor de a fi, am ordonat să-i pregătească o corabie, ca să-l ducă împreună cu diaconul său la Chios¹¹⁰ sau la Smirna, unde le-o plăcea mai bine. Măsura aceasta a fost bună, pentrucă pe de o parte a potolit lumea și pe de alta a evitat Sfintiei Sale neajunsurile ce puteau să i se întâmple. Pe seară, corabia care-i ducea își întindea pânzele și ridica ancora. Vântul le era favorabil. Am avut în urmă o lungă corespondență cu Patriarhul Ecumenic, până l-am înduplecat a înlocui pe acel Mitropolit. Dar, deși am avut deplină satisfacțiune, însă n'a trecut mult și m'am convins că nu câștigam nimic în schimb; căci succesorul Sfintitului, venind și mai flămând, vindea și mai scump decât predecesorul său liturghiile și parastasele; găzduirile sale prin sate și prin orașe devenise un impozit foarte împovăraător pentru o populațiune săracă, încât am trebuit să iau și contra noului trimis aceleași măsuri de imbarcare, și aceasta cu deplina mulțămire a tot clerului de mir, a fraților și egumenilor de prin mănăstiri și a poporului, care în tot timpul petrecerii mele la Samos a avut consolațiunile religiunii și îndeplinirea datoriilor creștinești mai ușoare și cel puțin tot atât de bine primite la cer, de unde li s'a trimis însănoșirea viilor și a maslinilor, împreună cu încetarea holerei.

108. vezi nota 99.

109. (fr. *griefs*), plângerile.

110. insulă la Nord de Samos.

Prin luna lui Aprilie 1854 mă așezasem în orașul Chora¹¹¹, pe o înălțime, aproape de portul Tigani¹¹² (antica Samos). Din pridvor puteam vedea marea și insulele dela Palatia¹¹³ (vechea Milet) până la Scala-nova¹¹⁴ (antica Efes); aveam în fața mea pe de o parte zidurile ciclopeene¹¹⁵ pelasgice¹¹⁶ și dincolo, pe partea Asiei-Minore, maiestosul și gloriosul munte Mical (Samsun Dagħ)¹¹⁷, și pe șesul mării presărate o mulțime de insule mici¹¹⁸. Am putut asista cu ochianul la mai multe vitezii piraticești, fără a putea fi de niciun ajutor nenorociților care cădeau în mrejele acelor sălbateci. Indată ce o corabie apuca pe strânătoarea care despărțea insula Samos de coasta Asiei, năpădeau asupra-i două bărci, una din sus și alta din jos, care stau ascunse în încreșturile malurilor stâncoase, sau cufundate în mare, o apucau la mijloc. Bărcile piratilor erau mai toate bărci mari cu două pânze latine, numite Perama, care cu vânt bun alunecă pe mare mai iute decât orice altă corabie, iar pe vreme lină, fără vânt, pot cu opt lopeți desfide orice vapor.

Am putut privi cum listopiratul Nicozara cu simoria¹¹⁹ lui de zece inși au prins o goeletă¹²⁰ cu pavilion turcesc, în dreptul insulei Gatos (Kedi Adasi), și, după ce au legat

111. S-V. de Vathy.

112. E. de Chora, S. Vathy.

113. S. Samos, port, pe coasta asiatică.

114. N-E. de Samos, în golful cu același nume.

115. ciclopice: acele urme de construcții din uriașe stânci nelucrate așezate primitiv unele peste altele, cu golurile dintre ele umplute cu bolovani mărunți, construcții atribuite legendar ciclopiilor, «istoricește» Pelasgilor, cu care adesea Ciclopul se confundă.

116. dela Pelasgi; vezi nota precedentă. (Pelasgii: cei mai vechi locuitori ai Greciei; sec. XX în. Hr.; s'au întins și pe coasta Asiei Mici: Troienii, Mysi, Frigenii erau Pelasgi; construcțiile ciclopice se socotesc din epoca pelasgică).

117. sir muntos peste 1200 m. înălțime de-a-lungul coastei arcuite dintre Palatia — Milet și Scala Nova — Efes.

118. care fac parte din Sporade.

119. (grec. *symmoria*), ceata, banda.

120. (fr. *goélette*), corabie sprintenă cu 2 catarge.

pe oamenii echipajului de catarte și au jefuit-o, i-au spart fundul și au cufundat-o cu oameni cu tot.

Altădată am văzut când, unul după altul, nouă listopirați, simoria lui Moru, au sărit ca pisicile pe o barcă adăpostită la Ieronda¹²¹, pe coasta Asiei, unde a fost odinioară vestitul templu al Branchiților¹²², consacrat Didimilor¹²³ Castor și Polux, și cum, infuriți că n'au găsit ceea ce sperau, au pus pe bieții patru matrozi cu ochii în fum de pucioasă. Barca aducea la Samos cenușă vulcanică dela Nisiro și dela Santorina, pe care cultivatorii o întrebuințau ca prezervativ în contra boalei viilor (oidium). Pe seară, acei nenorociți torturați au fost găsiți de niște pescari, care i-au adus la Samos. Unuia îi plesnise ochii și celorlalți nu li se putea cunoaște unde le era gura și unde le era nasul, obrazul lor era tot o rană.

O corabie englezească, încărcată cu proviziune pentru armată, fusese jăfuită în drept de Cavo-Doro¹²⁴ și abandonată în mare, după ce au măcelărit pe toți oamenii echipajului, în număr de nouă. Nu avusese vreme să o cufunde, fiindcă se zărise în depărtare un vapor, și au fost grăbiți să fugă. Acei pirați erau toți ascunși în Samos și numărul lor era mare.

Din deosebite părți aveam știre că se arătase spre apus de insulă niște corăbii, venind despre Syra¹²⁵ cu steaguri albe cu cruci albastre, ca cele din timpurile grecești, că acele corăbii erau o expedițiune comandată de bătrânul viteaz căpitan Stamati, proscris stabilit în Grecia la Cal-

---

121. Hieronda, port la S. de Palatia-Milet.

122. populație la S. și în preajma Miletului; aveau un templu cu oracol celebru; se pretindeau coboritori din *Brancus*, un tânăr din Milet, profet prin grația lui Apollo.

123. (grec. *didymos*), gemenilor.

124. Capo d'Oro din S. Eubeli?

125. (*Syros*), insulă în Ciclade.

kida¹²⁶ și că venea cu scop de a răscula pe locuitorii insulei.

În împrejurările de atunci, pe când șefii piraiți veneau de petreceau duminica, ziua'n amiaza mare, de gât cu căpitanii mei de jandarmi, chefuind prin cafenele, mă gândeam că o asemenea încercare nu putea să nu reușească și mă afluam în cea mai mare nedumerire. Mă uitam în cer și'n pământ, și nu vedeam cum puteam înconjura răul.

Într-o dimineață îmi iau, cum se zice, inima în dinți, pun de-mi gătește doi cai, iau cu mine pe un căpitan de jandarmi, pe Caravasili, și fără a spune nimănui nimic despre scopul excursiunii mele pornesc spre portul cel mai spre apus al insulei, unde dau cu socoteala că au să desbarce acele corăbii. Pe la amiazi căldura era de nesuferit și mă opresc lângă o fântână la umbra unui platan. În-vârteam o țigaretă, când aud pe Caravasili că-mi zice:

— Eu, zău, mă mir de încrederea ce ai în mine; știi dumneata că aș putea să te omor aici în bună voie și s'apuc drumul pe ici încolo, că ceata lui Catargi Ianî e pe aproape?

Eu îl întrerup zicându-i:

— Dar cu ce? Cu pistoalele care¹²⁷ le ai la brâu? Nu fac două parale. Ia să văd dacă știi să dai; uite colo o creangă uscată.

Caravasili scoate mândru un pistol, ocheste, pistolul țacănește și nu ia foc. Eu aveam sub jachetă un bun revolver Colter, îl scot, dau și nimeresc, și îndată slobod și un al doilea foc. Caravasili îmi zice:

— Ți-e pistolul cu două țevi.

Nu isprăvisе vorba bine și aude și-o a treia, și-o a patra lovitură. N'am văzut în viața mea om mai în ui-

126. capitala Eubeii ?

127. = pe care.

mire: Caravasili rămase înmărmurit. Existența de asemenea arme nu ajunsese încă nici la cunoștința, nici la auzul locuitorilor din Samos.

Pe seară, ajungând la Calabactas, țelul călătoriei mele, aflu dela șeful carantinei, că se arătase în mai multe rânduri corăbiile despre care era vorba, că le văzuse chiar el despre insula Nicaria¹²⁸, patria lui Icar sburătorul, dar că vântul le era contrar, și de s'ar ridica austrul¹²⁹ ar putea sosi a doua zi pe la amiazi. M'am dus de am petrecut noaptea sus la orașul Marathocambo¹³⁰, de unde puteam să observ mișcările acelei flote. Tocmai a treia zi, am putut vedea două dintr'însele, ieșind dintre insulele Furni¹³¹, și pe la amiazi una din ele a tras la un mal de nisip, aproape de casa carantinei, și oamenii ce conțineau săreau pe uscat unul după altul, în număr de douăzeci și cinci, toți cu fustanele, cu pistoale la brâu și cu câte un desag cu merinde la spinare. Toată populațiunea de sus se coborîse în port și formau împrejurul meu un cerc în formă de potcoavă. O altă corabie, mult mai mare, arunca ancora și strângea pânzele. M'am adresat drept la acel care sărise cel întâiu din barcă; voind să-i vorbesc, el mi-a răspuns măreț și laconic:

— „Vorbește cu generalul” (με τὸν στρατιγόν), arătându-mi în corabia cealaltă pe un tânăr nalt și frumos, care sta în picioare la proră¹³² și porunceau.

Am așteptat până ce a venit la mal într'o mică barcă, m'am apropiat de dânsul cu „bine-ai venit, căpitane”, i-am declinat numele și calitatea mea, spunându-i că eram venit întradins ca să-l întâlnesc, cerându-i să ne tragem la o parte ca să vorbim, pentru că ne năpădise și oamenii lui și populația venită de sus din oraș.

128. *Ikaria*, insulă vecină, la apus, cu Samos.

129. vânt cald din spre Sud.

130. Marathikamos, la marginea de V. a insulei Samos.

131. insulă mai mică, spre S-V. de Samos, între Ikaria și Samos.

132. partea de dinainte a corăbiei.

În vorbirea mea i-am făcut o descriere sinceră și adevărată a stării politice a lucrurilor, arătându-i relele ce putea atrage asupra patriei sale; i-am adus aminte masacrele dela Chios¹³³, din vremea când Samioți s'au dus de au răsculat insula în contra Turcilor¹³⁴, și aceasta încă într'un timp când Turcia era izolată, dar acum că are de aliate pe cele două mai mari puteri maritime din lume, i-am spus că în curând trupe franceze aveau să desbarce la Pyreu¹³⁵ și să ocupe chiar Atena, de va fi trebuință, și că un corp de bașibuzuci sta gata la Aidin¹³⁶ să intre în Samos, îndată ce ar fi o răscoală. Am discutat cu dânsul toate împrejurările și am avut norocul ca cele ce i-am zis să-l impresioneze, l-am văzut mișcat; a scos un suspin și s'a depărtat trist, zicându-mi:

— Dumneata crezi că pot face cum voiui!

Îndată s'au făcut¹³⁷ cerc împrejur toți oamenii care desbarcase¹³⁸ și au ținut un fel de sfat; și după o lungă discuțiune care a durat mai mult de o oră, am văzut că vine către mine un bătrân, care m'a salutat mândru cu cuvintele: „Să trăiești! (ὦ ἐσθλῆ!). Eu sunt Căpitanul Saltafiro, Samiot de aici, de sus din Marathocambo, proscris, și vii să-mi liberez țara. Voiu independența patriei și unirea cu Grecia”. (τὴν ἀνεξαρτησίαν τῆς Πατρίδος καὶ τὴν ἑνωσιν μετὰ τῇ Ἑλλάδι).

Vorbea o grecească elegantă și întona ca un orator. I-am lăudat sentimentele și elocința, dar i-am zis că părerea mea ar fi să nu le cheltuiască în zadar, ci să le păstreze împreună cu vitejia sa pentru timpuri mai favorabile, când jertfirea lor ar putea să aducă realizarea dorințelor sale.

133. insulă la N-V. de Samos.

134. la 1821 – 22; Turcii masacrară 27000 din cei 90000 locuitori ai insulei, iar 500000 fură vânduți ca sclavi.

135. portul Atenei.

136. oraș în Anatolia, la răsărit de Samos, nu departe de coastă.

137. = au făcut.

138. = debarcase.

M'a ascultat cu atențiune, dar aceasta nu l-a oprit de a mai spune că poate face și drege și că este angajat către acești voinici (με αὐτὰ τὸ παλιμάριον) arătându-mi oamenii care desbarcau mereu.

Tonul și atitudinea ce luase Saltafero cu mine nu mă făcea să aștept nimica bun dela mijlocirea lui. Și care nu-mi fu mirarea când, după ce făcuse câțiva pași ducându-se către camarazii lui, deodată ce întoarce către mine, zicându-mi:

— Bine, dar cu băieții aceștia ce facem?

Eu, fără să pierd vremea, chem pe Caravasili și-i dau ordin să se ducă cu căpitanul Saltafero să cumpere oricâte capre și pâini va trebui pentru băieți (ὄζα καὶ ψαῖδα); și mă apropiai de tânărul șef printre mulțime, îl iau de mână și dinaintea tuturilor îl rog că, de va vedea pe viteazul căpitan Stamati, să-i prezinte salutările mele și să-i spuie din parte-mi că atât el, cât și ceilalți proscrisi din Calkida¹³⁹, se pot întoarce nesupărați de nimeni la căminurile lor, având să se bucure de toate libertățile, afară de aceea d'a mai fi spaima oamenilor cinstiți pe mare și pe uscat.

A doua zi flotila lui Saltafero ridica ancora și pornea spre apus de unde venise, și eu, întovărășit de șase jandarmi din Marathocambo și de căpitanul Themistocli Burneli, porneam spre Chora¹⁴⁰ acasă.

Era o lună ca ziuă. Ajunsesem deasupra mănăstirii Stavros, când aud în urma mea o defunătură de pistol și pe Themistocli luându-se la injurături cu niște nevăzuți dintre stâncile pe lângă care treceam. După mai multe legi, cruci și răscruci, întovărășite cu amenințări și laude: c'o să-și mănânce suflete, inimi și mațe, întocmai cum făceau strămoșii lor, eroii din Omer, înainte de a se lovi

139. vezi nota 126.

140. vezi nota 111.

în spade și suliți, încep la pistoale, și după câteva descărcături aud un strigăt: *μὲ ἔφαγες σκυλὶ* (m'ai mâncat, câine). Vestitul pirat Bilibas, care era ascuns acolo, fusese rănit de moarte, tovarășii lui au fugit și l-au lăsat, am luat pe rănit cu mine și l-am dus la Chora, unde am chemat îndată pe doctor, dar până în ziuă a și expirat. Era tatuat¹⁴¹ pe spate, mai jos de șale cu portretele: de o parte al regelui Oton¹⁴² cu sabia scoasă; de cealaltă, cu al reginei, cu inscripțiunea *ὁ Οὐὸν καὶ ἡ Ἀμῆλια* (Oton și Amelia).

Acum temerile din afară mai încetase. Saltafero se întorsese la casa lui la Marathocambo și se astâmpăraseră; dar în contra piraților nu aveam nicio putere, căci îndată ce-i strămtoram în insulă, ei aveau marea dinaintea lor, unde nu aveam cu ce să-i urmăresc.

Nu știu de mă pândeau sau nu, dar pe toate zilele veneau falsi amici cu povești: că să nu mai trec prin cutare loc, că mă așteaptă laurta; că să nu mai mă duc la vânătoare, că mă pândeau Buiuca, etc. Deși nu țineam seamă de acele prietenesti povestiri, și amorul propriu și demnitatea mea mă făceau să apuc tocmă spre locurile desemnate, dar mărturisesc că asemenea vorbe nu-mi făceau efect plăcut, așa că mă hotărâsc a pune capăt acelor intrigi. Și într-o zi, când vine unul să-mi denunțe confidențial un complot în care vieța mea era în joc, chem pe procuror și-i ordon să-l închidă, până ce va dovedi arătările sale. De aici încolo, am putut trăi liniștit despre asemenea temeri.

Intr'o seară târziu mi se anunță doi ofițeri francezi, veniți din portul Tigani¹⁴³, unde se vedea fumul unui vapor mare, și intră în casă doi tineri: unul era Bastard, locote-

141. (fr. *tatouer*), imprimat.

142. (1832—1862).

143. vezi nota 112.

nent de vasel¹⁴⁴, adjutantul amiralului de Titan, celălalt un dragoman¹⁴⁵ Armean. Înțelegerea cu locotenentul Bastard a fost mai scurtă și mai amicală, când ne-am convins că putem vorbi fără intermediar. M'am dus chiar într'acea seară de am întâlnit pe amiral, pe bordul său. El mergea să ia comanda trupelor franceze, care desbarcau la Pireu, ca să ocupe Grecia. I-am explicat că, fără un vapor, cu care să se poată urmări pirății pe mare, era peste putință a se pune capăt răului. El mi-a făgăduit că, îndată ce va ajunge la Pireu, va trimite la dispoziția mea un vapor pentru urmărirea spumegătorilor de mare. Puține zile după aceea mă întorceam cu o barcă mică dela orașul Carlovasi, unde fusesem pentru o cercetare. Căpitanul bărcii mele deodată dă ordin cârmaciului să vireze către un mic port, care se afla în apropierea noastră: văzuse fumul unui vapor. Eu îi zic să ție marea înainte. Nu isprăvisem vorba și auzim un tun: era avertismentul să stăm pe loc și să arătăm pavilionul. Am pus îndată pânzele în pană. Vaporul bătea bandiera franceză în prună¹⁴⁶ și la pupă¹⁴⁷, și cu flamure de războiu la catart. Un quart de oră ne ajungea și se oprea în dreptul nostru. Un aspirant de marină¹⁴⁸ se coboară într'o barcă și vine să ne ceară hârtiile. Acest oficer era tânărul Corea Souza, astăzi consilier de ambasadă la Legațiunea Braziliană din Londra, cu care ne aducem adesea aminte de viața dela Samos. Vaporul era coverta¹⁴⁹ cu elisă¹⁵⁰ *Şaptalu*, cel mai iute mergător de atunci al marinei franceze. Comandantul era căpitanul de fregată Pouthier, un vechiu și vestit lup de mare, care în tinerețea lui, abia ieșit din școala dela Breste¹⁵¹, avusese

144. (it. *vasello*).

145. fâlmaciu.

146. (fr. *proue*), proră, partea de dinainte a corăbiei.

147. (fr. *poupe*), partea de dinapoi a corăbiei.

148. (fr. *aspirant de marine*), ofițer de grad inferior.

149. (fr. *corvette*), corabie de războiu cu două catarge.

150. (fr. *hélice*), elice.

151. fortăreață, port militar, în colțul N-V. al Franței.

nenorocirea să fie imbarcat pe *Meduza*¹⁵² și să trăiască cu carne de om șapte săptămâni pe dramaticul radou¹⁵³, pe care marele pictor Jerico¹⁵⁴ l-a prezentat cu atâta măiestrie în îngrozitorul tablou care se află în salonul cel mare patrat dela Louvre. Pouthier era unul din puținii scăpați dintr'acel vestit naufragiu. Locotenentele de vasel Laurent era secundul corvetei.

Ne-am împrietenit, îndată ce am știut cine suntem și unii și alții; ne-am împrietenit în mijlocul mării și am petrecut șase luni împreună, până ce *Șaptalul*, dehulat de alergături, a fost trimis mai întâi la Camieș și de acolo la bazinul dela Toulon în reparație. Căpitanului Pouthier, înaintat la gradul de căpitan de vasel, i s'a dat altă comandă. Locotenentul Laurent, un ambițios care vrea să ajungă amiral, a rămas după cererea și stăruința sa la bateriile de marină care băteau Malacofu¹⁵⁵, Radenau¹⁵⁵ și Mamelonu¹⁵⁵ verde, sub comanda amiralului Rigault de Genouille; împărțea la toate bateriile d'arândul iarba și proiectilele trebuincioase și trebuia să le inspecteze regulat de două ori pe zi, pe ploaie, pe ninsoare și în noroiu până la genunchi, de unde s'a întors comandant al avizului¹⁵⁶ *Averne*, staționat la Constantinopol la dispozițiunea ambasadorului, dar prăpădit de șale, cum l-ai cunoscut. Ceilalți ofițeri ai *Șaptalului*, Rocmor Hugo și Coreia Souza, au fost imbarcați pe vasele cele mari de războiu

152. vasul de războiu care, la 2 iulie 1816, a naufragiat la 80 km. de coasta apuseană a Africei. 149 de oameni din echipaj s'au refugiat pe o plută înjghebată în grabă și au plutit 12 zile pe imensitatea oceanului. O corabie *Argus* a salvat pe 15 dintre naufragiați; ceilalți muriseră de foame, căzuseră în mare sau fuseseră devorați de ceilalți.

153. (fr. *radeau*), «pod» plutitor.

154. Pictorul Géricault, 1791—1824, celebru prin tabloul *Radeau de la Méduse*.

155. fortăreșe rusești ale Sevastopolului cucerite de aliați (Francezi, Englezi, Italiani, Turci) în războiul Crimeei (1855).

156. vezi nota 44, p. 285.

descărcate de tunuri, *armés en lutte*¹⁵⁷, cum se zice, și cărau în tot timpul războiului trupe proaspete din Franța și luau dela Camieș și dela Balaclava¹⁵⁸ de ducea în Franța bolnavi și răniți.

Amiralul de Tinan mi-a mai trimis totodată o covertă englezească cu abur, *Waspu*, comandată de lordul John Hay, astăzi amiralul care comandă diviziunea navală din Mediterana în Egipt. *Șaptalul* a fost înlocuit succesiv cu *Heronn*, cu *Prometheu* și cu *Narvalu*, mai tot timpul de 6 ani cât am stat la Samos.

Deși Laurent a putut să-ți povestească vieța noastră dela Samos, dar noi bătrânii trăim cu suvenirile și de multe ori aducerea aminte a zilelor grele pare că ne întinereste.

Ion Ghica.

---

157. corăbii de transport.

158. S-E. de Sevastopol în Crimeea, port la Marea Neagră; în timpul războiului Crimeei (1854—1856), armatele rusești au fost învinse mai ales în trei localități: la Balaclava (25 Oct. 1854), la Inkermann (5 Noemvrie 1854), Traktir (16 Aprilie 1854); apoi luarea cetății Sevastopolului, după căderea ultimei redute Malacoff, aduse pacea, la Paris, 1856.

XVII¹.

ION GHICA CĂTRE V. ALECSANDRI

CAPITANUL LAURENT

(urmare)

Londra 2 Mai 1884

Scumpe amice,

Cuvintele „va urma” dela sfârșitul epistolei mele din broșura din Aprilie m'au cam pus pe gânduri. Mi-am zis că:

— Nu cumva așteaptă dela mine ceva alt decât ceea ce pot da?

Dacă voești să-ți scriu câteodată, nu-mi cere, te rog, șir la vorbă, căci nu sunt în stare a-mi restrânge suvenirile și a le clasa pe date, ci lasă-mă să fac cum pot și cum îmi vine.

Eu când citesc ceva scris de mine, îmi pare că aud pe repausatul Isailof, pe bunul Român, în casa căruia am fost de mai multe ori ospătați împreună, când eram la Constantinopol. Acel bun bătrân a început de o sută de ori să-mi istorisească cum din sadea² Isaia s'a pomenit deodată goșgogea Isailof. Am ascultat cu toată atențiunea nopți întregi povestirea acelei metamorfoze; dar din digresiune în digresiune, atât a lungit-o, încât l-a ajuns

1. tip. în revista *Convorbiri literare*, nr. 3, 1 lunie 1884, pp. 81—91 (ca urmare la precedentă), sub titlul *CORRESPONDENȚA dintre d-nii Vasile Alecsandri și Ion Ghica; XVII*; la Sumar adaus: *Samos*; în ed. 1887: *Căpitanu Laurent*.

2. (turc. *sadé*), simplu.

sfârșitul vieții, fără de-a apuca să-mi spuie cum avea codiță s'a agățat ca scaielele de numele său. Tot ce am putut înțelege, este că posna i s'a întâmplat cam pe la anul 1807, în zilele lui Miloradovici³, sau ale lui Michelson⁴.

Dar să viu la amicul nostru Laurent și la corveta pe care era imbarcat ca locotenent, sau ca al *doilea* (second).

Cum am pus piciorul pe *Șaptal*, și am dat ochi cu comandantul Pouthier, el mi-a scos și mi-a citit o pancartă pecetluită cu armele Franței; erau instrucțiunile cu care amiralul Le Barbier de Tinan mi-l trimitea la Samos ca să *măture* (balayer) Arhipelul de piraterie și de baraterie⁵, dându-i putere de viață și de moarte în Cicladele Orientale, dela Rhod⁶ până la *Aivali*⁷ (Metilena). Acele instrucțiuni sunau cam astfel:

„1. Indată ce vei zări un vas pe mare, vei porni drept „asupra-i, și când vei ajunge la o depărtare de două *incabluri*⁸ (800 de metri) vei slobozi un tun încărcat cu „iarbă, ca să-ți arate *pavilionul*⁹ (bandiera) și să stea pe „loc, *pe pânze*.

„2. Dacă după aceasta, vasul și-ar urma drumul înainte, „il vei ajunge la o *incabloră* și-i vei trimite o ghiulea, „căutând ca proiectilul să-i treacă destul de aproape, încât „să-i audă suierătura.

„3. Dacă și după acest al doilea avertisment tot nu s'ar „opri din mers, vei alerga asupra-i cu *toată puterea ma-*

3. generalul rus, comandantul armatei de ocupațiune a țărilor românești în 1806; ajutorul generalisimului Michelsohn.

4. generalul suprem al armatei de ocupațiune din 1806; disgrațiat curând de către împărat, după ocupația țărilor, se sinucide.

5. (fr. *baraterie*), pagubă intenționat făcută armatorilor de pe un vapor de către patronul vaporului.

6. insula Rodos, cea mai de margine la Sud din Cicladele orientale.

7. vezi nota 85, p. 296. Cel mai nordic punct al insulelor egeice, de-a lungul coastei asiatice; vecin cu insula Mytilene (sau Lesbos).

8. (fr. *encablure*), măsură marină=120 «brasses» $\times 1,62$ = cca 200 de metri. (Ghica socotește greșit 400 m).

9. (fr. *pavillon*), steagul cu colorile naționale.

„*sinei* și, de va fi mic, *vei trece cu Corveta peste lănsul* („vous lui passerez sur le corps), iar de va fi prea mare, „*încât să poată pricinui vătămare Saptalului* prin ciocnire, „*vei trage asupra-i cu ghiulele*, (à boulet), până îl vei „*cufunda*.

„NB. Vei căuta să *pescuiți* (repêcher) pe oamenii că- „*zuți în mare*, îi vei lua pe bord și-i vei ține cu fiarele de „*picioare*, sub bună pază.

„4. Când vei constata că prinșii sunt pirati, îi vei spân- „*zura de subțiori la vergurile* (vergues)¹⁰ de sus și te vei „*arăta cu dâșii*, astfel spânzurați, în porturile de prin „*prejur*”.

Comandantul Pouthier, care în viața lui de marinar trecuse prin multe nevoi și era cel mai renumit lup de mare, era un bătrân gutos¹¹, cunoscut în toată marina franceză de *regele podagroșilor* (le roi des gouteaux), zăcea trei săptămâni pe fiecare lună, cu picioarele și cu mâinile cocoloșite în flanele, chinuindu-se și văitându-se. Când îl apucau durerile, nimeni nu-i putea intra în voie. Cine mai îndrăsnea să s'apropie de el? Comanda rămânea atunci pe seama locotenentului. Când era sănătos, deși tot n'o scotea din *mille-millions de bombes* cu f... și cu F...., era vesel și glumeț, adevărată grădină, bun ca pâinea caldă, dar totdeauna strașnic și posomorit cu ofițerii și cu oamenii echipajului său. El avea o poftă nespusă de a aplica instrucțiunile Amiralului, mai ales pe acele cuprinse la capitolul 4. Iși frământa mintea ziua și noaptea, născocind fel de fel de stratageme, ca să poată pune mâna pe un pirat.

Deși combinațiunile sale izbuteau foarte rar, dar și când se nemereau, apoi nu era de glumă cu viața acelora care-i cădeau în ghiare, Îți voiui cita numai două cazuri care i-au umplut inima de mulțumire.

10. = vergelele: prăjinile orizontale pe catarg ce susțin pânzele.

11. suferind de gută, podagră: boală cășunată de depunerea pe la încheieturi a uraților, sărurilor de acid uric.

Se afla de mai multe săptămâni în portul Vathy o goeletă¹² de comerț, care fusese urmărită de banda lui Buiuca. Piratul aflate că corabia avea *sirmaia*¹³ (capital) de o sută de mii de lei pentru cumpărături de grâu; de două ori îndrășnețul bandit încercase s'o atace chiar în port; și căpitanului îi era frică să iasă pe mare. Pe o noapte întunecoasă, introducem încetisor într'acea navă, câte doi-doi, cinci matrozi francezi armați și cinci jandarmi samioți; îi ascundem în *cală*¹⁴ (magazia unei corăbii), cu ofițerul Hugo și o pornim din port în port, ca să vadă și să cumpere. După zece zile de primblare, goeleta e atacată într'o noapte în golful Mandalii¹⁵; și pe când bandiții erau ocupați a lega pe căpitan și pe *lostrom*¹⁶ (secretarul bastimentului) și căutau a sparge cicmigeaua¹⁷ (lada cu bani), iese Hugo cu oamenii lui din magazie, ia pe hoți în baionetă și mi-i aduce la Samos numai buni de dat pe seama chirurgilor.

O altă expedițiune și mai fructuoasă, care a pus, pot zice, capăt pirateriei, a fost distrugerea bandei lui Iaurta.

Prânzisem pe *Șaptal*, soarele apusese, luna se arăta luminoasă pe un cer albastru și transparent, și ne hotărîm deodată să facem o inspecțiune insulelor, până la Rhod.

A doua zi pe la zece dimineața intram în portul Cavelerilor. Nu aruncasem încă bine ancora și vedem venind către noi o barcă frumos împodobită, purtând pavilion francez; ea aducea pe un mândru consul cu haina muiată numai în fir, cu un guler nalt până la urechi, cusut scoartă; în cap o slapă¹⁸ monumentală în trei colțuri, cu fulgi de jur împrejur; era vestitul *sior*¹⁹ (Seigneur sau

12. (fr. *goélette*), corăbioară cu două catarturi.

13. și *sirmea* (turc. *sermaje*), capital.

14. (fr. *cale*) v. n. 90, p. 296.

15. Mendeliei, golf pe coasta asiatică, mai la S. de Samos

16. secretarul corăbiei.

17. (turc. *čekmeğe*), lada.

18. «pălărie».

19. (fr. *seigneur*).

Signor) Tevenai, cunoscut de aproape un secol în toate insulele Arhipelului; el venea să salute pe comandantul *Şaptalului*. Ofiţerul de *quart*²⁰ (de rând) dă semnal cu fluierul, garda de onoare se adună lângă *scara*²¹ (*échelle*) vaporului cu fiferi²² înainte, cântând marşul *Partant pour la Syrie*²³, şi Consulul Franţei este primit pe bord cu toate onorurile militare, condus de locotenent în salonul comandantului, cinstit, după obicei, cu un pahar de mader²⁴ şi un biscot²⁵; după aceea, întovărăşit de comandant până la scară, soldaţii prezentându-i din nou armele şi fifierii zicând din fluier marşul lui Napoleon, şi la coborirea în barcă salutat cu şapte sloboziri de tun, cum i se cuvenea după regulament.

De abia ajunsese barca la mal, când iar o vedem venind; iar haină cusută cu fir, iar spangă, iar tricorn, iar consul; astădată cu pavilion englezesc. Altă primire cu onoruri militare, fifierii cântând pe *God save the Queen*²⁶, pahar de mader şi şapte lovituri de tun.

Nu trecuse zece minute, când altă barcă, aceasta cu pavilion olandez. Este primit şi acest Consul ca predecesorii săi; dar pe când sorbea din mader, Laurent, îndesându-şi bine sticla în ochi şi observându-l cu atenţiune, îl întreabă dacă nu cumva era frate cu consulul Franţei şi al Engliterei, că prea le semăna mult.

— Nu, domnule, nicidecum, răspunde el, sunt tot eu; am să mai vin încă de patru ori, că sunt consul a opt puteri; dar acum am rămas numai cu şapte, din cauza războiului, căci, deşi reprezentant al Majestăţii Sale Im-

20. de serviciu, de rând (fr. *être de quart* sau *faire son quart*: a fi de serviciu la bord patru ore în şir).

21. *échelle* (l. Ghica).

22. (fr. *fifres* după germ. *Pfeifer*), flautişti.

23. «pornind în Siria».

24. vin de Madera.

25. (fr. *biscuit*, it. *biscotto*), biscuit.

26. «Dumnezeu să păzească pe regina» (imnul naţional englez)

păratului Nicolae²⁷, dar n'o să pot veni ca consul rusesc, relațiunile noastre cu puterile aliate fiind întrerupte.

Comandantul, speriat de perspectiva atâtor vizite, îl roagă să-l scutească, spunându-i că-l iartă pentru celelalte patru; dar tot împingându-l spre ușă cu un F.... și consulul tot trăgându-se, salutând de-a-ndăratele, i se prinde peruca într'un cuiu și rămâne cu capul tîgvă; muzzi²⁸ încep a rade cu hohot și fifierii întonează aria *Marlborough s'en va-t-en guerre*²⁹.

Sunt mulți Levantini în Turcia, cu câte trei și patru steaguri consulare pe casă; am cunoscut la Șumla³⁰ pe un Tedeschi, cam Neamț, cam Ovreu, care pe la anul 1849 era consul al Franței și al Austriei totodată. Ca reprezentant al Franței, avea ordine dela generalul Aupick să dea refugiaților unguri și poloni pașapoarte franceze și să le înlesnească scăparea, procurându-le mijloace de a se duce în Franța, în Anglia sau în America; avea totodată ordine dela baronul Sturmer, Internunciul, să ceară concursul autorităților locale, ca să aresteze pe orice refugiat ungur sau polon ce se va afla în circumscripția sa. Refugiații se duceau plini de încredere la consulul Franței. Acesta se metamorfoza în consul austriac, cerea ajutorul poliției turcești, în puterea tractatului de estradațiune, și puneă de aresta pe nenorocitul a căruia scăpare o voise atât de sincer cu un minut mai înainte. Astfel conștiinciosul Tedeschi executa cu sfințenie și zel instrucțiunile și ale ambasadorului Franței și pe ale Internunciului Maiestății Sale Apostolice³¹. Mulți Unguri și Poloni, au pățit-o și au fost victima acelui agent cu două ipostase³², până când a

27. al Rusiei (1825—1855).

28. (it. *mozzi*), valeții.

29. Marlborough (cit. Malbörö) (1650—1722), vestitul general englez, biruitorul Francezilor la Hochstaedt, Ramillies și Malplaquet.

30. în Bulgaria pe atunci Turcia), V. de Varna.

31. Împăratul Austriei.

32. (grec. *ypóstasis*), înfățișări.

luat de știre ambasada franceză despre acest joc tragicomic.

După ce am petrecut toată ziua la Rhod, la Hotelul Cavalerilor, pe piața Cavalerilor, am pornit seara spre Nord-Vest; și, strecurându-ne pe nesimțite printre labirintul insulelor Furni³³, ne-am arătat fără veste în fața Nicariei³⁴, unde tot orașul era adunat în port; dar la aparițiunea vaporului, spaima a fost mare printre vânzători și cumpărători — era acolo un fel de bălcu —; fugeau toți în toate părțile cu ce apuca a lua.

Patria lui Icar este o țară curioasă; locuitorii ei diferă mult de acei ai celorlalte insule; vorbesc o grecească mai elinească decât a celorlalți Greci, au un tip mai pronunțat, mai caracteristic, îndesați, țapeni și sănătoși, femeile frumoase, grațioase și foarte inteligente; casele lor nu au nici uși, nici ferestre, nici paturi, nici dușumele. La dâșii nu este nimănui permis să aibă obiecte aduse din alte țări; poartă vara ca și iarna cămeși de pânză groasă, nădragi largi de postav prost, femeile îmbrăcate numai cu stofe țesute și cusute în casă.

Când un Nicariot a voiajat și se întoarce în patrie, îi ies toți înaintea în port și-l pun de-și arde tot ce nu este din Nicaria. Aceasta însă nu-i oprește de a avea mărfuri fine de vânzare, căci sunt depozitari pradelor făcute de pirai, pe care duminica le scot în piață și le vând cu ocaua pe la negustori veniți de prin alte insule și din Asia Mică. Câte doi lei ocaua de atlas, trei lei ocaua de catifea, patru lei ocaua de postav subțire.

Când am desbarcat, am găsit piața pustie; fugise toți în toate părțile. Ca să putem vorbi cu cineva, a trebuit să trimetem jandarmii să ne aducă pe ciorbagii³⁵ și pe un

---

33. îndată la S-V. de Samos.

34. = *Ikariet*; vecină la V. cu Samos.

35. (turc. *çorbağy*), fruntași.

biet. mudir³⁶ (subprefect) turc, reprezentantul autorității Sultanului, trimis acolo de pașa dela Rhod. La orice întrebare a noastră ciorbagiilor ne răspundeau cu:

— „Așa, domnilor! dar unde se pomenesc pirați pe la noi? Dacă ar îndrăzni vreunul să calce în insula noastră, și copiii cei mici l-ar lua la goană și l-ar omori cu pietre. Noi suntem săraci lipiți, ne hrănim cu cărbuni, suntem cărbunari cinstiți și pescuitori de bureți, muncă grea, domnilor! Că ne dăm afund în mare la douăzeci și la treizeci de staturi de om, uite, suntem surzi și cu unghiile rupte”.

Pe când ei vorbeau astfel, mudirul ne făcea semn, din ochi și din măsă, că tot ce ne spun erau minciuni.

Am adunat toate bărcile la un loc și le-am pus sub paza a doi jandarmi, dându-le ordin să nu lase pe nimeni să facă semne telegrafice piraților, aprinzând focuri pe dealuri, și noi am pornit spre Calimnos³⁷, unde am întâlnit bricul turcesc comandat de Abdi-Beg, care aștepta o suflare de vânt ca să poată intra în canal, la locul stațiunii sale; i-am dat amara³⁸ (frânghie) și l-am remorcat³⁹ (trasec). Dar pe când se făcea manopera legatului frânghiei, comandantul turc ne spune că zărise o barcă care trăgea spre Leros⁴⁰, și că, măcar că-i dăduse semnal cu tunul, ea în loc de a se opri, ca să fie vizitată, se ascunsese prin creșturile malurilor insulei și dispăruse. Abidin-Beg bănuia că erau pirați și desbarcase în Leros. Ne-am dus de-am postat bricul turcesc în portul despre răsărit; și noi cu vaporul, după ce am înconjurat insula și am ridicat toate bărcile, am luat poziție în portul despre apus, unde am scos câte zece oameni armați din fiecare vas și am cutreierat insula

36. (turc. *müdür*).

37. Kalymnos, insulă cam la jumătate drum între Samos și Rhodos.

38. (fr. *amarre*), odgon.

39. (fr. *remorquer*), tras; turc. *yedek*.

40. N. Kalymnos.

dintr'un capăt în celălalt, fără de a întâlni altă suflare decât ciobanii cu turme de capre, dela care nu am putut afla nimic. La amenințările de a-i împușca și de a-i spânzura, ne răspundeau mereu cu: „nu știu, n'am văzut”; dar când am început a împușca din capre, doi ciobani au început a plânge și ne-au dus la un zăvoiu, unde ne-au arătat intrarea unei peștere, care comunica cu un turn dărămat, care făcea parte din ruinele unui vechiu castel din timpul Cavalerilor⁴¹. Am băgat în acea peșteră patru soldați, ordonându-le să înainteze, împușcând în întunec, și noi ne-am dus de am înconjurat turnul. De abia luasem pozițiune, când am fost salutați cu o ploaie de gloanțe, care ne-a rănit doi matrozi francezi și au omorât un jandarm. Pirații ieșise acum din peșteră și trăgeau din turn dela meterez; puștile lor băteau mai departe decât ale marinarilor francezi. Am fost siliți să scoatem din corăbii două tunuri de munte, (pierriers⁴² de montagne), pe care le-am pus pe unul de o parte și altul de cealaltă parte a turnului și am început o bombardare în regulă. O boambă dela tunul francez, nemerind printr'o crăpătură a turnului, a izbucnit în mijlocul piraților, rănind și omorînd; și i-a speriat atât de mult, încât, ne mai având pe unde să scape, au ieșit din turn, aruncând armele și cerând grație în genunchi.

Cu toată silința ofițerilor francezi și turci, care dădeau cât puteau cu latul săbiei în soldații lor, a fost peste puțină a opri măcelul, încât, din doisprezece, numai patru au rămas cu vieață, dar și aceia în ce stare!

Aduși pe bordul *Șaptalului*, comandantul a ordonat să li se aplice capitolul patru din instrucțiunile amiralului și i-a primblat spânzurați de catarturi prin toate porturile, dela Leros până la Smirna, ceea ce a aruncat spaimă mare în toată pirateria.

41. din evul mediu.

42. la Ghica rău ortografiat: *pierries*.

De atunci tâlharii ne mai îndrăsnind să iasă pe mare, nici să treacă în Asia, sau să scape dintr'o insulă într'alta, erau siliți să se ascundă prin peșteri și prin munți în Samos și-i puteam prinde vii, sau morți. Cei mai mulți se predau singuri, de frică de a nu cădea pe mâinile comandantului Pouthier. Numărul lor trecea de șase sute, îi știam pe toți anume. Uneori, mergând pe drum, mă pomeneam cu câte unul căzând în genunchi, spuindu-și numele și cerând iertare.

Intr'o dimineață eram ocupat cu secretarul administrației în expeduirea afacerilor, când mi se anunță un om care cerea să-mi vorbească; și se introduce un tânăr nalt, frumos, blond și elegant; el purta mândru o fustanelă curată și creată, mintean de postav alb, bogat, cusut cu mătăasă albastră, încins cu un sileah⁴³ roșu, cusut cu fir, și cămașă de borangic subțire, prin care se străvedeau două brațe viguroase, păroase și tatuate; ochii săi erau albaștri și aveau o căutătură fioroasă. Il invit să-mi spuie ce avea de spus. El îmi răspunde că voiește să fim singuri. Zic secretarului și ofițerului de jandarmi să se retragă; ei în loc de a ieși, îmi fac semne de temere, dar sunt siliți să ne lase singuri, când îi invit de a doua oară. Indată ce rămânem numai amândoi, străinul se repede la ușă, învârtește cheia și ia în fața mea o postură înțepată, zicându-mi cu un ton care semăna mai mult a amenințare, decât a pocăință:

— Ce fel de om crezi că sunt eu?

La aceste cuvinte îi răspund că datoria mea de creștin și de dregător⁴⁴ era să consider pe toți oamenii de buni până la proba contrară; și cât pentru dânsul, văzându-l înzestrat de Dumnezeu cu putere și sănătate, îl credeam un bun și onest muncitor, meseriaș sau marinar.

43. și *sileaf*, *seleaf* (turc. *silâh*), brâu de arme.

44. (lat. *dirigere*), cârmuitor.

La aceste cuvinte, băgând mâna în sân, el scoate o legătură cu hârtii pe care mi-o trăneste dinainte pe masă, zicându-mi:

— Te înșeli! Eu sunt un om rău; na, citește!

Deschizând pachetul, dau peste diploma unui bastiment englez jefuit și echipajul de nouă inși (oameni, materozi ai corabiei) măcelărit. Il întreb dacă nu cumva fusese și el cu mizerabilii care comisese acea oribilă crimă, și-mi mărturisește că era căpitanul lor, că banda fusese echipată și armată la Sira⁴⁵ și trimisă să atace corăbiile care aduceau hrană și munițiuni armatelor aliate. El îmi dă numele tuturor tovarășilor, optsprezece la număr, nume pe care le avea scrise într'o listă ascunsă în opincă. Imi spune că săvârșise mai multe omoruri, între care și pe socru-său. Pe acesta, după ce-l omorîse, îi tăiasse capul și-l adusese peșches⁴⁶ nevestei sale într'o traistă, aceasta numai pentru că bătrânul îi scrisese dojenindu-l pentru relele purtări ce avea cu fiică-sa.

La observațiunea ce i-am făcut că, de crede că predându-se singur scapă de urmările ce trag după dănele faptele ce-mi destăinuise, se înșală, pentru că eu nu eram duhovnic și că datoria mea îmi impunea a-l da pe mâinile poliției și a procurorului, îmi răspunde:

— Eram liber și puteam să stau ascuns, precum am stat, sau să mă duc în lume; dacă am venit aici, este ca să mă pui în spânzurătoare, fiindcă nu pot trăi în pace cu conștiința mea și n'am avut curajul să mă sinucid.

Condus la Sira pe o fregată de războiu engleză, comandată de căpitanul King (astăzi amiral), ca să fie confruntat cu persoanele pe care le denunțase ca complici, a fost adus înapoi la Samos și dat judecății.

---

45. Syra (Syros), insulă în Ciclade, V. de Ikaria și Samos, pe aceeași linie.

46, (turc. *peškeş*), dar.

Macri Iani, după șase luni, muri de oftică în închisoare.

Pe toată ziua puneam mâna pe cinci sau șase listo-pirați⁴⁷. Arhipelul era măturat de piraterie; și acum mărfurile și călătorii puteau circula pe mare și pe uscat în toată siguranța.

Când comandantul Pouthier era pe picioare, Laurent rămânea fără ocupație pe bord, și venea de se instala acasă la mine cu săptămânile; venea cu spiritul lui cel plăcut și vesel, cu miile sale de anecdote; era omul pe care l-ai văzut la Sevastopol, unde în cortul său se adunau la petreceri toți generalii, la orele când bombardarea și canonada se odihnea de o parte și de alta. Legat la cap cu un prosop, devenea un Orosman⁴⁸, capabil să ție concurs cu Ligiez⁴⁹ și cu Beauvallet⁴⁹; înfășurat într'un cearșaf, se făcea o Phedra⁵⁰ sau o Hermionă⁵¹, la care putea să râvnească chiar vestita Rașelă⁵²; cânta partițiunile lui Robert⁵³ și a lui Raoul, ca Nouri⁵⁴ și ca Duprez⁵⁵, imita cu bastonul în gură întoarcerea vacilor⁵⁶ din *Guillaume Tell*⁵⁷ cu toate fioriturile⁵⁸ clarinetei dela Operă; cu un scaun și cu o mescioară își făcea o tribună sau o catedră,

47. tâlhari.

48. unul din personajele principale din tragedia *Zaïre* a lui Voltaire (1694—1778).

49. artiști dramatici francezi de mare valoare în întâia jumătate a sec. XVIII.

50. personajul principal din tragedia cu același nume a lui Racine,

51. personaj din tragedia *Andromaque* de Racine.

52. *Eliza Félix Rachel*, celebra tragediană franceză (1820—1858).

53. *Robert le Diable* din opera cu același nume (1831): textul E. Scribe (1791—1861); muzica de Meyerbeer (1791 Berlin—1864 Paris).

54. Adolphe Nourrit, vestit cântăreț francez (1802—1839).

55. Gilbert Louis Duprez (1806—1896) vestit tenor și compozitor francez.

56. melodie păstorească cântată de păstori din Elveția; temă muzicală pentru Rossini în opera sa *Wilhelm Tell*.

57. capodopera compozitorului italian Rossini (1791—1868), pe textul scriitorilor francezi Hippolyte Bis și Etienne Jouy.

58. (it. *fioritura*), înfloriturile, «jocurile».

de pe care vorbea ca Thiers⁵⁹ și ca Guizot⁶⁰ la Cameră, sau ca Cousin⁶¹ și ca Villemain⁶² la Sorbona. Ți-aduci aminte cum a gonit din Hotelul de Byzance pe neplăcutul său vecin de cameră, desperându-l cu mirosul unui șoarece mort, pe care-l ținea în foile de suflat în cămin; pândea când Armeanul lipsea din odaie și-i sufla pe gaura ușii duhoarea șoarecelui împuțit, până ce-i făcea aerul odăii nesuferit.

Laurent era amestecul cel mai plăcut de om serios și de ceea ce se numește *un gamin*⁶³; era învățat, foarte învățat, brav ca Duguesclin⁶⁴, bun cu amicii și camarazii săi, devotat până la abnegațiune, dar și când se mânia pe cineva, acela n'avea decât să se ducă să se înnece. Era considerat în toată marina franceză ca unul din tinerii ofițeri cei mai capabili și cu viitor, iubit de toți câți îl cunoșteau. Pentru mine era imaginea vie a Franței vesele, plin de știință și de spirit, fără pretențiune.

Am petrecut cu dânsul la Samos șase luni, până ce într-o zi *Șaptalul* a primit ordin să meargă să se repare la Toulon. Comandantul Pouthier, înaintat la gradul de căpitan de vasel, era chemat la un comandament mai mare; ofițerii Hugo, Rocmor și Corea Souza, imbarcați pe vaselele dezarmate, transformate în corăbii de transport (*armés*⁶⁵ en flutte), duceau proviziuni și trupe proas-

59. Adolphe Thiers (1797—1877), om de stat, istoric și mare orator francez.

60. François Guizot (1787—1892) om de stat istoric, mare orator francez

61. Victor Cousin (1792—1867), filosof, șef al școalei spiritualiste, și bun orator francez.

62. François Villemain (1790—1870), literat francez, erudit profesor la Sorbona.

63. (fr. *gamin*), ștrengar.

64. Bertrand Du Guesclin (citește gheclen) (1320—1380), vestit războinic francez. El a scăpat Franța de Englezi și de turburările bandelor de mercenari («les Grandes Compagnies»), în timpul războiului de 100 de ani (1337—1453).

65. la Ghica: *armier*.

pete la Camieș⁶⁶, la Eupatoria⁶⁶, de unde luau și duceau în Franța bolnavi, răniți și schilogiți, în starea în care i-am întâlnit la Dardanele, când eram împreună pe *Jourdain*, cu diviziunea generalului Chamfroid. Laurent, mai ambițios și mai setos de înaintare, a cerut să rămăe cu amiralul Rigauld de Genouille la bateriile de marină, formate cu tunurile scoase din vase, tunuri mari cu care s'a bombardat Malacoful, Mamelonul verde și mai toate forturile dela Sevastopol. Era însărcinat a aproviziona zilnic cu praf și proiectile toate acele baterii, pe ploaie, pe ninsoare și pe noroiu până la genunchi, serviciu dela care s'a întors în starea în care l-ai găsit la Constantinopol, când în schimbul sănătății pierdute i se dăduse comanda avizului *l'Averne*, staționat la Constantinopol la dispozițiunea ambasadorului, o pozițiune plăcută și foarte căutată, căci ducea la înaintări repezi, cum dusesse pe locotenentul de vasel Laroncière le Nouri, pe Exelmous și pe Roussin, ajunși în puțini ani amirali.

Ambasadorul petrecând pe atunci mai mult la Pera⁶⁷ decât la Terapia⁶⁸, Laurent își stabilise domiciliul în casă la noi, unde mult regretatul nostru amic Costache Negri, providența bravilor ofițeri din lagărul dela Maslac, făcuse ca salonul nostru să fie un adevărat cartier general al ofițerilor celor mai distinși.

După plecarea *Saptalului* mi s'a trimis la Samos, în tot timpul cât am șezut acolo, câte un staționar francez sau englez: *Waspul* covertă, comandată de lord John Hay (astăzi amiral, comandă flota în Mediterana); *Heronul*, comandat de baronul Roussin (astăzi amiral); *Prometeu*, sub comanda căpitanului de fregată Lefevre (surnumit⁶⁹

66. porturi în Crimeea.

67. cartier european în Constantinopol.

68. la 16 km. N-E. de Constantinopol, port în Buiukdere, reședința de vară a ambasadorului francez.

69. (fr. *surnommé*), poreclit.

tête de fer; astăzi amiral), care avea de locotenent pe Conrad (care a comandat escadra franceză în apele Tunisiei⁷⁰); *Narvalul*, comandat de Bastar (fostul aiotant⁷¹ al admiralului de Tinan), și la fiecare trei sau patru luni aveam vizita amiralului Bouet Villaumez, care urmăsea după amiralul de Tinan. Noul amiral era un om vesel și de duh, povestea cu un talent rar petrecerea lui în insulele Marchise⁷², unde staționase mulți ani, și trăise în cea mai strânsă intimitate cu regina Pomarea⁷³. El știa să învâluiască așa de frumos anecdotele modernei Cleopatre, încât putuse să fie ascultat cu plăcere chiar de Regina Amelia⁷⁴ și de Madame Adelaide⁷⁵, fără de a se scandaliza; și Domnul știe, dacă acele aventuri erau sărate și pipărate.

Pe la anul 1855, liniștea în Arhipel era completă; reușisem a organiza administrația, finanțele și justiția în insulă, într'un mod, pot zice, satisfăcător; îmi credeam misiunea mea acolo împlinită și-mi dădusem demisiunea în mai multe rânduri, dar în loc de descărcare primeam concedii limitate și nelimitate pentru a mă duce la Constantinopol, înaintări și decorații. Când ne-am întâlnit la Smirna, veneam călare dela Stankey⁷⁶, (vechea insulă Cos, patria lui Hypocrate⁷⁷), unde fusesem să asist la escavațiunile⁷⁸ ce făcea învățatul arheolog Newton⁷⁹ la Mausole-

70. din 1881, Franța a început cucerirea Tunisiei.

71. (It *aiutante*, aghiotant

72. posesiune franceză în Polinesia Oceania).

73. dinastia Pomarè a domnit în Tahiti (insulă la V. de ins. Marchise) dela 1793, până la 1891. Regina Pomarè, urcată pe tron la 1821, a fost aceea care, la 1842, a cerut protectoratul francez asupra țării ei

74. soția regelui Greciei Oton (1832—1862).

75. Adelaide d' Orleans (1777—1847) sora și sfetnica lui Ludovic Filip I, regele francez 1830—1848 (?).

76. insula Kos, la N.-V. de Rodos.

77. cel mai mare medic al antichității (s. V. în Hr.)

78. (fr. *excavations*), săpăturile.

79. Charles Thomas Newton (1816—1894) arheolog englez vestit pentru descoperiri antice la Efes, Smirna, Rodos, Halicarnas.

leul Artemisei⁸⁰. Vizitasem în treacăt Ieronda⁸¹, (templul Didimilor Castor și Polux), Palatia⁸² (antica Milet) și Aiasuluc⁸³, (Aghios Theologus), din care Turcii au făcut Aiasuluc (anticul Efes).

Sevastopolul căzuse și negocierile pentru pace, începute și lăsate în mai multe rânduri, acum se deschisese din nou, cu mai multă șansă de reușită. Ele erau conduse mai mult de Austria. Baronul de Beust⁸⁴ era axa pe care se învârtea diplomația europeană. Acest ministru cuge-tase dela începutul ostilităților să se folosească de acest războiu, fără de a risca nici bani, nici oameni. Printr'o dibăcie rară, izbutise a ocupa militărește Principatele Române și a închide drumul întoarcerii trupelor rusești la Dunăre, fără de a intra în luptă pe față cu Rusia, dar spera mai mult: mergea cu gândul până a visa încorporarea Principatelor, sau cel puțin a se substitui protectoratului rusesc; dar negăsind ecou la aceste aspirațiuni nici la Berlin⁸⁵, nici la Frankfurt⁸⁶, Austria se văzuse silită a-și mărgini dorințele și a se mulțami numai cu depărtarea rivalei sale dela malurile Dunării. Simțise că Napoleon, satisfăcut cu succesele militare ce dobândise în Crimeea și totodată îngrijat de marele cheltuieli ce făcea cu un războiu depărtat, era dispus sau să trateze de-a-dreptul cu Rusia, chiar și fără consimțământul Engliterei, sau să facă apel la naționalități, și mai ales la cea polonă. Împăratul Francezilor mai dorea pacea și din-

---

80. Artemisa II, regina din Halicarnas, cetate antică N. de golful Kos (azi orașul Budrun); a domnit în sec. IV în. Hr. și e vestită prin mormântul, ridicat soțului ei Mausoleu, mormânt ce a fost unul din cele 7 minuni ale lumii. (De aci: *mausoleu* = mărț monument funerar).

81. vezi nota 121, p. 303.

82. vezi nota 113, p. 302.

83. oraș pe țărmul asiatic, golful Scala Nova, E. de Samos.

84. Ferdinand von Beust (1809—1886), fost cancelar al Austriei.

85. la guvernul prusian.

86. Frankfurt am Main, la dieta germană.

tr'un alt punct de vedere: vedea că se apropia momentul când flota rusească din Baltica era să fie nimicită, caz în care era să fie silit să caute o compensare în estinderea fruntariilor sale, ceea ce putea să ridice Europa centrală în contra lui; pentru această luptă, însă, el nu se credea pregătit.

Toate aceste considerațiuni făceau ca puternicul împărat să se mulțumească cu respingerea Rusiei dela Dunăre și cu neutralitatea Mării Negre. Pe de altă parte, deși Englitera ținea mult la îndreptarea fruntariilor turcești din Asia, în partea despre Kars⁸⁷, mai mult decât la retrocesiunea Basarabiei, la care nu se interesa decât ca la o chestiune de apă, dar nu voia să împingă stăruințele sale mai departe decât aliata sa, căci nu se simțea în stare de a continua războiul singură, numai cu ajutorul Turciei. Rusia era obosită de luptă și se temea foarte mult pentru flota ei dela Kronstadt⁸⁸, pe care o considera foarte compromisă față cu puterile navale ce Englitera concentra în Baltica; și în condițiunile de pace finale ale Austriei nu vedea decât o singură dificultate: retrocedarea unei părți a Basarabiei, punct din care repausatul împărat Nicolae⁸⁹ făcuse o chestiune de onoare. Acum însă că bătrânul împărat dispăruse, succesorul său putea face partea focului, fără de a se considera atins în amorul propriu.

În aceste împrejurări și dispozițiuni, Austria, care spera mult dela continuarea războiului și care credea propunerile ei de pace neadmisibile la Petersburg și la Londra, se pomenește pe neașteptate că ele sunt primite și de o parte și de alta, că se iscălesc preliminările de pace și se hotărăște întrunirea Congresului la Paris.

---

87. regiune S. E. Batum, în Armenia.

88. port militar rusesc, pentru apărarea Petersburgului, azi Lenin-gradului, într-o insulă în fundul Golfului Finlandei, la vărsarea Nevei.

89. Nicolae I, (1825—1855).

În tratatul de Paris se stipula ca să se trimită o Comisiune Europeană în Principate, ca să studieze și să cunoască trebuințele și aspirațiunile Românilor, convocându-se Adunări, Divanuri ad-hoc, la București și la Iași.

Dar, fiindcă la 1 Mai 1856 expirau puterile Domnilor Știrbei și Grigorie Ghica, numiți la 1849 pe termen de șapte ani, ei erau să fie înlocuiți prin Caimacami⁹⁰ numiți de Poartă, până la alegerea Domnilor de către Camerele electivă, ce erau să se aleagă după prescripțiunile unei Convențiuni încheiate ulterior între puterile semnatare ale tratatului de Paris.

Venind pe atunci la Constantinopol și mergând la Feti-Ahmed-Pașa⁹¹, acesta, cumnat al Sultanului, începu a-mi vorbi de chestiunea Principatelor, de situațiunea ce făcea tratatul de Paris acelor țări, și m'a întrebat dacă cunoșteam pe fostul Domn al Valahiei Alexandru Ghica⁹², spuindu-mi că l-a cunoscut la Șumla⁹³, când fusese să întâmpine pe Sultan Mahmud⁹⁴; îmi zise că a fost un Domn bun și credincios Sultanului, m'a întrebat dacă trăia și unde se afla. Am profitat de aceste bune cuvinte, ca să-i răspund că acum Sultanul avea o bună ocaziune să-i arate recunoștința sa pentru devotamentul său, numindu-l Caimacam. El îmi zice:

— Și crezi că Redcliff⁹⁵ ar susține numirea aceasta?

Eu îi răspund că eram sigur de sprijinul ambasadorului Engliterei, dacă Alteța Sa mă autoriză să-i vorbesc ca din parte-i.

Astfel autorizat, am văzut pe lordul Redcliff chiar în seara aceea, și el a chemat îndată pe întâiul său secretar Alison și l-a pornit la București, ca să se înțeleagă cu

90. locțiitori domnești, guvernatori.

91. vizirul turcesc.

92. 1834—1842.

93. Șumla, V. Varna (azi în Bulgaria).

94. Mahmud II, Sultan 1808—1839.

95. ambasadorul Angliei. (vezi nota 42, p. 285.

fostul Domn Alexandru Ghica, care în curând a fost numit Caimacam în Valahia deodată cu Toderiță Balș în Moldova⁹⁶; acesta era susținut de Baronul Prokesch⁹⁷, după recomandățiunea consulului austriac Goedel.

În vara anului 1857. Comisarii Europeni se adunase la Constantinopol și porneau unul după altul la București. Într-o zi primisem vizita principelui Labanof, care venise să mă vadă la Hissar⁹⁸, împreună cu comisarul francez Talleyrand și cu Laurent. Îi petreceam până la mal, când Talleyrand, puind piciorul în barcă, se întoarce și-mi zice:

— Știi că Balș Caimacamul este bolnav pe moarte.

Nu ajunsesem bine pe deal acasă, când vine un cavas⁹⁹ și mă chiamă la Emirghian, la Reșid Pașa¹⁰⁰. Cum intru, vizirul îmi spune că primise chiar atunci știrea că Balș murise¹⁰¹ și-mi cere să-i însemnez câteva nume de boieri care ar putea înlocui pe Caimacamul repausat, zicând că ar voi să facă numirea chiar în noaptea aceea prin telegraf, până a nu se răspândi știrea, ca să nu lase câmp intrigilor competitorilor. Am însemnat pe o foaie numele următoare:

COSTACHE NEGRE,
ȘTEFĂNICĂ CATARGIU
VASILE ALECSANDRI
și LASCAR ROSETI.

Reșid Pașa chiamă pe secretarul său Riza-Beg, îi încredințează lista, ordonându-i să colinde pe câte-și-șase ambasadorii, cerându-le să însemneze dacă au a face o-

96. în Iulie 1856.

97. Anton Osten Prokesch, diplomat austriac, internunțiu la Constantinopol (în aceste împrejurări: 1855—56); vezi nota 58, p. 163.

98. localitate lângă Constantinopole.

99. (turc. *kavas*), agent de poliție.

100. Reșid Pașa Mustafa (1802—1858), marele vizir din 1856—57.

101. Martie 1857

biecțiune la numirea vreuneia din persoanele însemnate.

Era pe la miezul nopții, când iar vine și mă chiamă dela Reșid-Pașa. Imi arată lista însemnată cu cruci de sus până jos, fiecare ambasador ștersese câte un nume. Atunci însemnez alte nume, între care Ralet, Kogălniceanu și Mavrogheni. Până a doua zi, acele nume avusese soarta celor dintâi; știrea se răspândise și intrigile începuse la Palat. Pe tot momentul, Sultanul, nerăbdător, trimetea de întreba pe Vizir ce făcea cu numirea Caimacamului Moldovei, până în sfârșit trimite scris chiar de mână lui numele lui Niculache Vogoridi; acest nume, trimis prin Riza-Beg în colindul ambasadorilor, nu întâmpină nicio împotrivire; fiecare răspund că, necunoscându-l, nu poate face nicio observațiune. Și a doua zi Photiadi, unul din ginerii lui Stefanache-Beg, pornea pe loydu austriac la Galați, ducând la Iași firmanul de numirea lui Niculache Conache Vogoridi¹⁰².

Chiar în ziua aceea, ducându-mă la Terapia¹⁰³, găsesc pe ambasadorul Franței furios de această numire; îi observ că atârna de el, ca să nu fie numit, căci nu avea decât să fi făcut ce făcuse ceilalți ambasadori pentru persoanele însemnate în cele două liste dintâi. El îmi răspunde că nu i-a putut trece prin gând că numele lui Vogoride era o cugetare serioasă și că considerase propunerea mai mult ca o glumă. La observațiunea ce i-am făcut, că era o lovire dată Unirii Principatelor, căci bătrânul Vogoride asigurase pe Poartă că fiul său Niculache era singurul în Moldova care putea să facă ca majoritatea aleșilor la Divanul Ad-hoc să fie în contra Unirii, Touvel¹⁰⁴ îmi răspunde:

102. boier moldovean, de neam fanariot, ginere al lui Costache Conachi; în cămăcămia sa, Vogoridi s'a făcut faimos prin falsificările împotriva unirii principatelor românești.

103. vezi nota 68, 326.

104. Edouard Antoine Thouvenel (1818—1866), ambasador la Constantinopol în Iulie 1855; protector al unirii Principatelor.

— *Ha! par exemple, je voudrais voir qu'il s'amuse à influencer les élections* ¹⁰⁵!

Vogoridi și-a ținut făgăduiala. Intrebuințând tot felul de mijloace, răspândind titluri de boierii până și Evreilor, a reușit a face o Cameră după pofta inimii separatiștilor, dar n'a putut opri indignațiunea generală de a izbucni, încât din toate părțile curgeau protestațiunile. Partidul Unirii surprinsese și dase publicării, în străinătate, corespondența secretă a lui Vogoride, și această desvelire de intrigi bizantine a făcut pe ambasadorul Franței să ceară oficial anularea alegerilor frauduloase.

Poarta, sprijinită de lordul Redcliff și de baronul Prokesch, susținea cu tărie validitatea alegerilor, până ce împăratul Napoleon, ducându-se la Osborn ¹⁰⁶, a cerut dela Regina Victoria ca să dea instrucțiuni ambasadorului ei; în urmă lordul Redcliff a fost silit să lase ca chestiunea anulării alegerilor să se desbată între Poartă cu ambasadorul Franței. Poarta, însă, deși părăsită de Englitera, tot persista cu tărie și încăpățănare întratât, încât Touvernel se văzu silit a întrebuința chiar amenințarea de a cobori pavilionul și de a întrerupe relațiunile diplomatice.

Intr'o dimineață, Laurent, trecând dela Terapia la Pera, se oprește să dejune la mine; îi expun starea chestiunii, el ascultă și, în loc de a se pune la masă, își ia șapca și pleacă, zicând:

— Las', să vezi ce am să fac!

Indată ce ajunge la Terapia, intră în cabinetul ambasadorului, unde era și Ferdinand de Lesseps ¹⁰⁷. Ambasadorul agitat și exprimându-se cu mânie în contra încăpățănării lui Reșid-Pașa, zicând că de nu s'ar teme de com-

105. «Ei! aș vrea să-l văd distrându-se cu influențarea alegerilor!»

106. (pron. *Osbörn*), castel în insula engleză Wight (*uaît*).

107. (1805—1894); vestit prin construirea Canalului de Suez și prin întreprinderea de a construi canalul de Panama.

plicațiuni mai mari ar cobori îndată pavilionul, Laurent, nici una, nici două, se duce în grădină lângă catartul steagului, chiamă o escuadră¹⁰⁸ de marinari, salută steagul și-l coboară cu toate onorurile după regulă. Touvenel aude salutarea și se dă jos neliniștit. Laurent se face că nu-l vede și întorcându-se către soldați cu cuvintele: „*Quand la France a versé tant de sang, elle doit être écoutée*”¹⁰⁹. Ambasadorul, la aceste cuvinte, de unde părea supărat, se duce la Laurent și-i strânge mâna, zicându-i: „*Après, tout, maintenant que c'est fait, ma foi, c'est bien fait. Il faut que les Turcs cèdent*”¹¹⁰. De abia ajunge la Palat știrea că ambasadorul Franței a coborât steagul, și Sultantul trimite grabnic pe întâiul său secretar la Reșid-Pașa, ordonându-i să se anuleze îndată alegerile din Moldova. Dintr'acel moment, Unirea Principatelor devenea numai o chestiune de timp!

Amicia lui Laurent pentru tine și pentru mine îl făcuse Român, el studia ziua și noaptea apărările dela gurile E-brului¹¹¹ și ale Tajului¹¹², pentru că le credea aplicabile la Dunăre. Ce s'or fi făcut planurile și proiectele ce ne-a trimis, când eram la minister împreună? Mi-aduc aminte că le-am dat lui Vodă-Cuza.

Laurent era un caracter independent și cavaleresc. Pe când comanda Staționarul¹¹³ ambasadei, vine la Constantinopol Principele de Joinville¹¹⁴, sub ordinele căruia servea pe fregata¹¹⁵ *Bellepoule*. Cum află de sosirea fostului său șef, se prezintă ambasadorului, zicându-i că-și face o

108. (ital. *squadra*), grupă.

109. „Când Franța a vărsat atâta sânge, ea trebuie să fie ascultată”.

110. «La urma urmei, acum când s'a făcut, pe cinstea mea, bine s'a făcut, Turcii trebuie să cedeze».

111. fluviu în Spania, se varsă în Marea Mediterană.

112. (sp. *Tejo*, cit. *Teho*), marele fluviu spaniol care se varsă în Oceanul Atlantic (la Lisabona).

113. vaporul.

114. François, duce de Orléans, prinț de Joinville (1818—1900); al treilea fiu al regelui Ludovic Filip I (1830—1848).

115. «crucișător» de pe vremuri (cu pânze; cu cel puțin 60 de tunuri).

datorie a-l prevesti că el nu putea să nu se ducă să vadă pe un fost amiral francez sub care a servit-și pentru care, ca toți ofițerii din armata franceză, avea cea mai mare venerațiune. Ambasadorul îi răspunde că putea să se ducă să-l vadă și fără a i-o spune, dar că în tot cazul îl roagă să nu se înfățișeze în ținută. Laurent a fost nedespărțit de Principele de Joinville tot timpul cât acest principe a stat în Constantinopol. Și nota bene că prin excepțiune de ceilalți ofițeri de marină, care mai toți erau legitimisti ¹¹⁶ sau orleaniști ¹¹⁷, el era un bonapartist ¹¹⁸ „de la veille” ¹¹⁹, cum se zicea.

Sănătatea lui Laurent ajunsese într-o stare de jale. De abia se târa, și a fost silit să renunțe la un viitor strălucit și să ceară punerea sa la reformă pentru infirmități incurabile. Prin mijlocirea mătușei sale, doamna Heine, dobândise dela ministrul Fould ¹²⁰ un post de perceptor de contribuțiuni directe la Pontoise ¹²¹, unde am fost de l-am văzut și tu și eu, puțin timp până a nu înceta el din viață.

Când i-am anunțat vizita mea la Pontoise, a venit de m'a primit la gară; cum m'a văzut, de departe a început a trâmbița „Turlututu! Pontoise! Deux minutes d'arrêt”! ¹²².

Laurent a murit în cele mai grozave dureri, dar tot glumet; ultimele sale cuvinte au fost:

„*Sic transit gloria Laurentii*” ¹²³, cântate pe aria Lizetei din Béranger ¹²⁴.

Ion Ghica

116. din partidul legitimist partizan dinastiei Bourbonilor, detronată în 1830.

117. din partidul orléanist, partizan dinastiei d'Orléans, înlăturată prin Republica proclamată la 1848.

118. partizan al dinastiei Bonaparte.

119. „din ajun”.

120. Achile Fould (1800—1867), om politic și financiar francez.

121. oraș, 35 km. N. de Versailles.

122. «Pontoise! două minute!»

123. «așa trece gloria lui Laurențiu» maximă din *Imitatio Christi*, operă vestită în evul mediu pentru filosofia ei religioasă.

124. Pierre Jean de Béranger (1780—1857), celebru cântăreț francez.

XVIII ¹.

ION GHICA CĂTRE V. ALECSANDRI

O V R E I I

Londra, 15 Iulie 1884

Scumpe amice,

De mai multe luni, o ceață groasă se abătuse asupra Londrei și norii de apă înghețată, care se țineau lanț unul de altul, tocmai din fundul Americii, împinși de depresiuni meteorologice, adusesse pe căldurosul soare într'o stare de slăbiciune nepomenită, de-ți era mai mare mila să-l vezi.

Mai deunăzi o rază de lumină, izbutind a străbate în fine prin atmosfera rece și întunecoasă, m'am hotărît să ies la lumină, să mă duc să plătesc, cum zice Englezul, câteva vizite ² pe la unii alții, și totodată să văd și eu efectele dezastroase, produse de plăcintele astea ingenioase care au ieșit acum.

Ca toți găgăuții, mă învârteam prin St. James's Square ³,

---

1. tip. în revista *Convorbiri Literare*, nr. 8, 1 Noembrie 1884 sub titlul: CORESPONDENȚA cu d. V. Alecsandri; iscălit X; la Sumar: *Correspondența d-lui I Ghica cu V. Alecsandri, Scrisoarea XVIII (Wilson Ormsby)*; în ed. 1887, titlul: *Ovrei*.

2. *to pay a visit* (cit. tu pei e vizit).

3. (cit. *Sent gemzis scuer*). Piața Sf. Iacob.

cu gura căscată și cu ochii pe sus, împins încotro mă ducea îmboldeala, fără să pot osebi casele sărite în sus de cele rămase pe pământ, când mi-am adus aminte că în vecinătate, pe piață, aveam un cunoscut și că de acolo puteam să privesc mai bine.

Trag clopoțelul, un footman ⁴ îmi deschide, spunându-mi că stăpânul său era acasă; mă suiu și-mi găsesc prietenul cu capul între coate, cufundat într'un dosar gros și răsfoit.

— Bună ziua, Mylord ⁵, ce mai faci? îi zic.

— Nu mă întreba, dragul meu, îmi răspunde el, sunt supărat, indignat, furios. Am ajuns de râsul lumii în țara aceasta. Se petrec lucruri care nu se văd nici la sălbatici! Guvernul se ocupă numai cum să dea mai multe voturi acelor care-l țin la putere și cum să facă fericiți pe Egipteni, pe Afgani, pe Crumiri ⁶ și pe alți sălbatici, iar de noiăștia de aici și de țara noastră nici nu vrea să știe. Ne-a lăsat prada corupțiunii și depravării. Se petrec infamii și crime și lui nici nu-i pasă. Nu ia măsuri nici ca să le oprească, nici să le pedepsească.

— Înțeleg, zău, să fii indignat și îngrijat. Ai fost în adevăr în mare primejdie. Mulțămesc Cerului că ai scăpat teafăr. Geamurile sparte se pun la loc, dar când te gândești că puteai să sari în sus, să nu ți se găsească nici oscior!... Ce să-ți facă și guvernul? Nu vezi dumneata că oamenilor acestora nu le mai e frică nici de Dumnezeu, nici de Dracul? Se sue în ștreang cântând, parc'ar merge la bal!

— Dar nu e vorba, domnule de sărit în sus, sau în jos. Ce-mi pasă mie de O'Donivan ⁷ și de toți dinamitarii ⁸ din lume! Se petrec aici alte lucruri, mult mai grave, mult mai

4. (cit. *footmen*), lacheu.

5. (cit. *melord*), distinse domnule.

6. triburi dela frontiera algero-tunisiană.

7. agitator irlandez.

8. (=dynamitarzii).

serioase, lucruri care aduc omenirii o vătămare de o mie de ori mai mare, fapte de acelea care, deși nu omoară deodată, dar fac mult mai rău, căci strivesc sufletul, corump inima și ucid orice simțire, atacă omenirea chiar la temelie, îi fac o existență mizerabilă și îi prepară pieirea cu încetul; se petrec fapte care sunt cauza tuturor nenorocirilor poporului, căci urmăresc crimele și mizeria.

Zicându-mi aceste cuvinte, se făcuse roșu la față; mă temeam, gros cum e, să nu-i vie vreo dambla. Am socotit că i se întâmplase vreo nenorocire mare în familie; că poate, mai știi, Mylady⁹ să nu fi căzută în vreo ispită, să nu fi alunecat cu piciorul stâng în vreo mahala îndepărtată a orașului, sau că fiică-sa „The Right honorable Miss Veva”¹⁰ să nu fi plecat pe Continent cu vreun mitocan.

— Dar ce s'a întâmplat, Mylord, îl întreb, că nu știu, n'am auzit nimica? Prin lume și prin ziare nu este altă vorbă decât de conferință, de Gordon Pașa, de *Chinese Gordon*¹¹ și de invențiunea asta nouă¹², vorbește și scrie care cum se pricepe și cum îi vine; astăzi una, mâine alta, scaldă lumea în iluziuni, în speranțe și în decepții.

Trebue să știi că amicul meu este unul din cei mai mari filantropi ai Engliterei, stimat și iubit de toți; are avere mare și-și cheltuește venitul și timpul tot în faceri de bine, mângâind și ajutând pe cei care sufer.

— Și, cum, n'ai auzit, n'ai aflat ce a pățit bietul Wilson Ormsby, un zidar din Kilburn?¹³

Și începe a-mi povesti o istorie lungă, lungă, pe care, deși tu o știi ca și mine de bine, dar eu tot o să ți-o spun,

9. (cit. *miledi*) distinsa doamnă.

10. (cit. să vait *ónoreibălmis*), prea onorata domnișoară Veva.

11. Charles George Gordon (1833—1885), general britanic, numit și Gordon Pașa; a luptat în războiul Crimeii, 1855—56; a făcut campania în China, 1860, de unde: *Chinese Gordon*; a fost guvernator al Sudanului, luând titlul de Pașa (1877); a pierit la căderea Khartumului în mâna Musulmanilor.

12. a dinamitei (Nobel, 1833—1896).

13. cartier în Londra.

aşa cum mi-a povestit-o nobilul lord, care el a auzit-o din chiar gura victimei şi a nenorocitului ei tată. Iată cum s'au petrecut lucrurile:

— Acum un an (cam pe timpul când erai şi tu la Londra), Wilson Ormsby s'a dus şi el cu fata lui la Fishery Exhibition¹⁴, o copilă numai de şasesprezece ani, Miss Gabrielle Ormsby. Acolo, plimbându-se cu ochii în toate părţile, s'a pierdut unul de altul prin îmbulzeală. Fata, după ce s'a ostenit căutând pe tată-său în toate părţile, s'a dus de s'a pus pe o laviţă, aproape de uşă, cu speranţa că-l va vedea când va trece ca să iasă din galerie. O damă în vârstă, bine îmbrăcată, de o aparenţă respectabilă, cum o vede, vine de se pune alături şi intră în vorbă cu dânsa. Fata naivă îi spune cum s'a rătăcit şi că se uită să vadă pe tată-său când se va întoarce. Bătrâna o întreabă fel de fel de lucruri: de cum trăia acasă la părinţi, dacă venea des la expoziţie, dacă tată-său o ducea la teatru, la bal, la grădini, la aquarium, la parc, dacă avea toalete, şi multe altele. Fata îi spuse că venise acolo pentru întâia dată, pentru că sunt săraci şi nu pot plăti de mai multe ori câte un shilling¹⁵, că n'a fost niciodată la bal, că nu avea altă toaletă decât aceea pe care o purta; că la teatru n'a dus-o decât odată de mult, la un Crăciun, la pantomimă¹⁶.

Bătrâna, după ce-i făcu o descriere încântătoare de viaţa din lumea cea bogată, de plăcerile şi de mulţumirile ei, îi zice că ar putea să le aibă toate, orice ar dori, dacă ar primi să meargă la dânsa ca domnişoară de companie, căci e singură şi fără copii. Ii făgăduieşte toalete frumoase şi bogate, îi spune c'o va duce în toate serile la bal, la concerte, la teatru şi la fel de fel de petreceri.

---

14. expoziţia de pescărie.

15. monedă engleză de argint, a 20-a parte din lira sterlină, (înainte de război, valoarea 1,16 fr.) o liră sterlină având valoarea a 20 şilingi.

16. piesă dramatică în care acţiunea se reprezintă numai prin gesturi.

Pe de o parte temerea că n'a găsi pe tată-său, pe de alta capul aprins de perspectiva ce-i arăta generoasa damă, copila se lăsă de se amăgește, se ia cu dânsa și se duce acasă la ea.

Acolo nimica nu-i lipsește, mâncare și locuință bună, toalete frumoase și bogate, dorințele toate împlinite; bătrâna o ducea la teatruri, la concerte, la grădini și o primbla în trăsură la parc; încât o făcea să nu se mai gândească la bietul bătrân și la durerea lui.

După câteva zile, un pretins frate al generoasei protectoare o face să creadă că era poftită la un bal mare pe Continent, o înșelă să-l întovărășească și o duce la Bruxela, la o altă pretinsă rudă a lui, damă mare, și mai bogată, și mai generoasă, decât cea dintâi. Acolo masă și mai bună, casă și mai strălucită, toalete și mai frumoase; fata petrece zile plăcute, înconjurată de tinere camarade, care de care mai frumoase și mai elegante. Toată ziua clavir, cântări, râsete, danț, tineri plăcuți și amabili. Până într'o zi stăpâna casei o pune între doi desfrânați, care se întrec unul pe altul care să ofere preț mai mare pentru a dispune de inocența fetei; și face din nevinovăția ei prada desfrânării și a batjocorii.

Fata, desperată, caută să scape, să fugă; dar e bine păzită; nu putea să comunice cu nimeni altul decât cu oamenii din casă; necunoscând altă limbă decât englezește, nu putea să explice nimănui păsurile și suferințele ei. Până într'o zi scapă la o fereastră, care da la uliță, o deschide și strigă plângând la trecători. Din întâmplare, pe sub ferestre trecea o femeie din popor cu un panier cu legume, care o aude. Deși buna creștină nu înțelegea ce-i spunea în limba ei cea străină, dar bănuiește că acolo era o durere, o suferință, o crimă poate; înștiințează poliția și prin stăruința ei silește autoritățile să intervie, să cerceteze, să vază.

Ancheta dovedind siluirea și secestrarea, fata e luată

de acolo și trimisă la tată-său la Londra. Dar în ce stare ! Slabă, disperată, bolnavă ! După două luni muri de oțică la spitalul Consumptivilor ¹⁷ din Chelsea ¹⁸, și nenorocitul ei tată, Wilson Ormsby, era dus la Bedlam ¹⁹, nebun de durere și de rușine.

Am fost săptămâna trecută, cu mai mulți colegi ai mei dela Camera Lorzilor de l-am văzut. Râde, plânge și joacă, până cade leșinat. Știi dumneata, domnule, ce rezultă din investigațiile ce s'au făcut și din raporturile ce am adunat, din diferite părți, într'acest dosar al Camerei Lorzilor ? Se dovedește, domnule, că atât dama cea bătrână, cu aparența respectabilă, care a luat fata dela Fishery Exhibition, precum și pretinsut ei frate, care a dus-o la Bruxela, cât și nobila stăpână a casei de veselie, unde a fost deținută aproape un an, sunt toți și toate Ovrei și Ovreice ; se mai dovedește că o mulțime de aceste femei cutreieră orașele și cătunele Engliterei în sus și în jos, vânând la fete sărace, cu care umplu casele de prostituțiune din orașele Marei Britanii și ale Capitalelor Continentului. Se dovedește că fetele engleze, recrutate astfel, sunt trecute în Olanda, în Franța, în Belgia, în Rusia, pe schimb cu fete din alte țări, pe care le aduc în Englitera. Se mai dovedește că Ovreii și Ovreicele, care fac acest trafic, formează o asociațiune întinsă ca un polip ²⁰, organizată după toate formele : cu comitete, cantoare și agenții. o organizațiune în toată regula.

— Și ce, pentru atâta te-ai turburat atâta de tare, Mylord ? Te credeam om de progres, cu idei mai nouă, dar te găsesc tombatera ²¹ de tot, cum se zice la noi. Vrei să nu fie comerțul liber, să nu se hrănească fiecare cum

17. tuberculoșilor.

18. (cit. *Celzi*), cartier în Londra.

19. (cit. *Bedlem*) ospiciu de nebuni.

20. celenterat cu multe picioare.

21. (grec. *tôn patêra*), conservator, reacționar.

poate și cum îi vine mai bine la socoteală ? Eresuri acestea am avut și noi Românii odinioară, dar acum ne-am civilizat și a trebuit să le părăsim și să lăsăm pe bieții Ovrei să practice în toată libertatea acest negoț. Lumina ne-a venit mai ales dela Berlin, când erau adunați acolo oamenii cei mai iluștri ai Europei, cei mai învățați și cei mai ispitiți : Waddington ²², Karoly, Salisbury ²³ și alții, care ne-au dovedit că asemenea idei erau greșite, erau numai niște eresuri ale timpurilor trecute și barbare ; ne-au spus că Evreii sunt poporul iubit și ales de Dumnezeu, care trăește după prescripțiunile Sfintei Scripturi, care nu se abate niciodată dela cele zece porunci, și că nu trebuie să se atingă nimeni de ei, nici de comerțul lor, căci ar fi păcat. Și acum ei cutreieră în bună pace satele și orașele noastre, adună la fete frumoase și sănătoase și umplu cu dânsule casele de prostituțiune din Constantinopol, din Smirna, Alexandria... li lăsăm să corupă și să omoare în toată liniștea pe muncitorii noștri cu fel de fel de băuturi otrăvitoare, cu care le iau puterile, le tâmpesc mintea și în doi, trei ani îi fac din oameni neoameni,

— Și vai, îmi zice el, frângându-și mâinile, numiți libertatea aceasta civilizațiune ! Poate că politica voastră vă impune a ține seama de cugetările oamenilor adunați la Berlin ; dar noi suntem Englezi, suntem o nație mare și puternică, și nimeni nu poate să ne impuie. Noi care trimitem la spânzurătoare pe mizerabilul care cu un cuțit, sau cu un dram de otravă, omoară într'o clipă o babă bătrână de o sută de ani, care nu mai e bună de nimica pe lumea aceasta, crezi că o să lăsăm liberi și nepedepsiți pe acei care corump și otrăvesc inima junei fete pe care am născut-o și am crescut-o cu îngrijire, ca să o

22. (cit. *uadlgtăn*), de obârșie Englez ; archeolog și om politic francez (1826—1894).

23. Robert Cecil marchiz de Salisbury, (cit. *solzberi*) diplomat și om de stat englez, șef al partidului conservator (1830—1903).

facem soție iubită și devotată, mamă bună, folositoare familiei și societății? Crezi că putem lăsa liberi și nepe-depsiți pe cei care distrug cu băuturi otrăvitoare, zi cu zi și oră cu oră, puterea și sănătatea unui bun și folositor muncitor, îi tâmpesc mintea, îi amorfesc simțirile, până-l reduc în stare de dobitocie, enervându-l până la delirium tremens ²⁴, și-i fac o viață de suferințe și dureri, de o mie de ori mai rea decât moartea? Noi nu putem răbda să fie societatea noastră exploatată de asemenea monștri. O să silim pe guvern să ia măsuri serioase. Suntem hotărâți în Camera Lorzilor să punem în curând chestiunea aceasta pe tapet.

Știu c'o să-mi zici că Ovreii sunt susținuți de toate guvernele, știm că au devenit foarte influenți, că s'au introdus în administrație, în barou, în magistratură și chiar în parlament. S'au încuscrit cu multe din familiile noastre, chiar din cele mai ilustre, și ne umilesc cu palatele și cu diamantele lor; dar noi, care în numele umanității am desrobit pe Negrii Africei și ai Americii, am impus tuturor dreptul de vizitare pe toate mările, ca să oprim traficul cu suflet de om, am impus Sultanului desființarea târgurilor de sclave circaziane, nu putem lăsa fetele și muncitorii noștri prada asociațiunilor evreești, imorale și distrugătoare. Suntem hotărâți să silim pe guvern să facă dintr'acest trafic o chestiune internațională, să se înțeleagă cu toate guvernele, cum s'a făcut cu traficul Negrilor (*la traite de noirs*) ²⁵; să se unească, ca să combată prostituția și beția otrăvitoare. Ne-am procurat pentru acest scop o mulțime de documente de cea mai mare însemnătate asupra chestiunii. Uite, vezi dosarul acesta, cât e de gros, el conține numai raporturi, în care sunt relatate tot fapte îngrozitoare și rușinoase.

24. delir cu tremurătura membrelor, boală proprie alcoolcilor.

25. traficul de sclavi pe coasta Africii.

— Cele ce zici, Mylord, sunt sfinte și adevărate. Intențiunile voastre sunt demne de toată lauda; Dumnezeu să vă fie seamă de cugetările voastre generoase și să vă ajute să le puneți în practică, dar aveți a vă lupta cu o putere mare, foarte mare, mult mai mare decât credeți. Evreii dispun astăzi de armele cele mai puternice: de finanțe și de presă.

— O știm; dar aci este o rană mare, o suferință socială, care trebuie tămăduită, *coûte que coûte*, cum zice Francezul, dacă societatea noastră voiește să existe. În contra unei necesități, instinctul de conservățiune ne va susține; și nici banii, nici presa lor nu o să poată lupta mult timp. Banii ce au adunat oamenii aceștia, e lucru de spaimă. Lăsând la o parte casele Rothschild ²⁶, a căror putere financiară este un ce nepomenit în istorie, dar mai sunt Evrei care posed câte zece și douăzeci de milioane de lire sterlinge.

Nobilul meu amic, Marchizul de X..., care se ocupă foarte mult cu chestiunile financiare, îmi spuneă într'o zi că, după calculele sale, Europa are astăzi o datorie publică de mai mult de 130.000.000.000 de fr., datorie pentru care plătește pe tot anul suma enormă de 6.500.000.000 fr., totalitatea bugetelor fiind de aproape 18.000.000.000 franci. Ceea ce vrea să zică că mai mult de a treia parte din ceea ce plătesc locuitorii pe tot anul, biruri directe și indirecte, se duc în plăți de dobânzi la datoriile publice; și toți banii aceștia intră în punga purtătorilor de efecte de stat. Să nu uităm, adăogă el, că mai toate împrumuturile acestea s'au contractat în împrejurări grele, în timpuri de războiu, de crize comerciale, de foamete; că s'au făcut în mod uzurar cu dobândă de 5, de 6, de 7 și de 8%, cu comisioane, cu prime și cu emisiuni, care mai totdeauna au redus efectivul primit în cassele statelor la 60, la

26. vestiți bancheri în Germania.

50 și de multe ori la 40 și 30, în loc de sută. Marchizul de X..., cercetând acele datorii una câte una și calculându-le, face o medie generală de dobândă 5% pe emisiunea medie de 60. Astfel că statele, dintr'acea sută și treizeci de miliarde, cu care s au dat date, n'au primit decât cel mult 78.000.000.000 franci, iar celelalte 52.000.000.000 franci sunt bani rămași în pungile împrumutătorilor, titluri subscrise de state, pentru care nu au primit nicio lescă, așa că Evreii au câștigat numai din împrumuturile statelor peste 52 de miliarde. De vreme ce statele nu au primit decât 78 miliarde din 130, adoptând dobânda de 5 la sută ca dobândă normală, nu s'ar cuveni să plătească decât 3.900.000.000 franci, iar ceilalți bani până la suma de 6 și jumătate miliarde, adică suma de 2.600.000.000 franci, sunt dobânzi la bani, pe care statele împrumutate nu i-au văzut niciodată. Populațiunea Europei fiind de 300.000.000 de suflete, urmează că fiecare locuitor plătește unul cu altul câte 25 franci, 66 centime pe an, pentru dobânda datoriei publice, sau câte 108 franci 30 centime de familie, din care 8 franci, 33 centime de om, sau 41 franci, 65 centime de familie, pentru sume neprimite și rămase în lăzile împrumutătorilor. Aceasta este cauza care a contribuit mai mult la suirea dărilor către stat, dări atât de grele, care adaugă atât de mult la sărăcia și mizeria poporului. Arătam odată calculele acestea unuia din bancherii noștri, care manipulează banii, care a făcut cu emisiuni, cu comisiuni și cu scomp-turi o avere colosală. Ei! știi ce mi-a răspuns? Mi-a zis că cele mai multe din titlurile de stat se află în mâinile Creștinilor. I-am răspuns că nu erau ei nebuni, Evreii, să țină acele titluri în lăzile lor, ei care nu cumpără decât să vândă. Le-au ținut până le-au urcat; le-au luat ieftine dela Stat în timpuri grele, pe 60 și pe 40, și când au venit timpurile cele bune de pace și de prosperitate, și aceste

titluri s'au suit la 90, la 95 și la pari²⁷, atunci le-au trecut proștilor, *aux gogos*²⁸ cum le zic, dar cine a beneficiat de cele 30, 40 și 50 la sută cu care s'au suit? Intr'a cui pungă a rămas cele 52 de miliarde, cu care s'a încărcat Statul? Invederat la cei care au negociat și au manipulat operațiunile împrumuturilor, iar nu la cei care le-au cum-părat mai târziu dela dânșii, plătindu-le sută în sută și de multe ori chiar cu primă peste sută.

Calcululele Marchizului mi au deschis curiozitatea să caut în ce condițiuni s'au contractat unele din datoriile Statu-lui Român, datorii a căror totalitate se urcă astăzi la suma de 619.552.864 de franci, a căror dobânzi și amortizări figurează în bugetul de estimp cu 48.347.189 de franci.

Bugetul fiind în total de 125.039.536 franci, 38 și jumă-tate la sută, adică aproape 40 la sută din acel buget, se duce pe tot anul în plăți de anuități ale datoriei, sau unul cu altul Românul plătește pentru dobânzile și amortizările datoriilor Statului câte 10 franci 75 centime de om, sau 53 franci 75 centime de familie, pe fiecare an.

Am cercetat numai pe cele mai grele și mai oneroase²⁹.

După date, figurează în întâiul rând *împrumutul zis Stern*, contractat, la 1864: o datorie de 22.730.370 de franci, cu dobândă de 7 la sută și 2 la sută amortizare, sau 9 la sută anuitate, pe timp de 23 de ani.

Acest împrumut s'a luat ferm³⁰ de chiar împrumutătorii cu 88. Apoi, ținându-se în seamă clauzele consemnate la art. 4, 7, 10, 14 și 16 ale convențiunii, prin care Statul se îndatorește să plătească: 1) 24.605 lire sterling pentru rizicul alterațiunii schimbului monedei; 2) alți 47.000 lire sterling pentru ca scontul să fie în sarcina împrumutăto-

27. sută la sută.

28. (fr. *gogo*), credulilor, naivilor.

29. (fr. *onéreux*), împovărătoare.

30. (fr. *ferme*), fix.

rului; 3) comisionul de 5 la sută ce se acordă împrumutătorilor; 4) jumătate la sută asupra serviciului plăților cupoanelor; 5) încă 1 la sută, cel puțin, pentru diferența agiului³¹ aurului între București și Londra. Efectivul acestui împrumut s'a redus la suma de 17.830.630 de franci pentru suma de 22.730.370 de franci ce a iscălit; astfel că de vom calcula dobânda la suma efectivă, acea dobândă este de 10 și jumătate la sută, iar nu de 7 la sută, precum s'ar putea crede; încât bancherii împrumutători au realizat un beneficiu de mai mult de 8 milioane. Astăzi aceste titluri sunt atât suite și de sigure, încât nu se mai găsesc.

Plata anuităților și a altor obligațiuni ale acestui împrumut figurează în buget cu 2.157.762 franci pe tot anul, până la 1888 Februarie, epocă la care va fi stins.

După împrumutul Stern, în ordine cronologică vine *împrumutul Oppenheim*. Acesta e și mai oneros.

Împrumutul Oppenheim s'a contractat în anul 1866, tot pe termen de 23 de ani, care expiră la 12 Noemvrie 1889. Valoarea nominală a acestui împrumut e de 31.610.500 franci, pentru care Statul Român a primit efectiv numai 18.500.000 franci. Dobânda s'a socotit 8 la sută asupra capitalului nominal, și amortizarea s'a calculat pe dobânda de 8 la sută, după tabelele de amortizare, în timp de 23 de ani.

Comisionul de jumătate la sută, cheltuielile de schimb, socotite toate împreună cu anuitatea, figurează în buget cu cifra de 3.187.938 franci 50 centime pe an, platnici până la 1889. Când acea datorie va fi stinsă cu totul, beneficiul realizat de împrumutători trece de 10 milioane.

Urmând ordinul de date, cea mai însemnată din toate datoriile care figurează în tabele este acea de 236.115.000 franci, contractată pentru liniile de drum de fier Roman-

---

31. (it. *aggio*), beneficiului rezultat din schimbarea valorilor.

Vârciorova, ale cărei servicii anual figurează în buget cu 14.677.600 franci pe tot anul, până la anul 1945.

Cifra acestei datorii a trecut printr'atâtea faze și peripecii, încât, ca să poată fi înțeleasă, are trebuință de oarecare explicațiune.

Pe la anul 1868, răposatul doctor Strussberg³², cunoscut în toată Europa pentru fecunditatea sa genială în materie de combinație și grupări de cifre, cere dela Guvernul Român și i se acordă concesiunea construcțiunii, împreună cu exploatarea, unui drum de fier în România. Acel drum de fier avea să fie cu totul conform dispozițiunilor convenite la Dresda la 11 și 16 Septemvrie 1865, între direcțiunile societăților de drum fier germane.

Consortiul Strussberg se obligă a construi liniile care duc: 1) dela Roman prin Tecuci la Galați, cu ramura dela Galați prin Brăila, Buzău, Ploești la București; 2) dela București la Pitești, Slatina, Craiova la Turnu-Severin și Vârciorova; și 3) dela Buzău prin Focșani la Adjud, această din urmă linie fiind facultativă pentru guvern.

La lungimea acestor linii se mai adaugă 10 la sută pentru liniile de garaj, în total o lungime de 908 kilometri cu un material rulant de 110 locomotive (sau o locomotivă de fiecare 9 kilometri) și de 500 vagoane (câte un vagon de persoane și trei de mărfuri) de fiecare 2 kilometri.

Linia Roman prin Tecuci la Galați și ramura Tecuci-Bârlad să fie terminate în trei ani; linia dela Galați prin Brăila, Buzău, Ploești la București să fie terminate în doi ani și jumătate; și cea dela Pitești, Slatina, Craiova, Turnu-Severin la Vârciorova în trei ani.

Capitalul pentru înființarea acelor linii se fixa la suma ce 270.000 franci de fiecare kilometru; sumă în care erau cuprinse toate: exproprierea pământurilor, costul construc-

32. Henry Bethel Strousburg (1823—1884), vestit întreprinzător de căi ferate în Germania, Ungaria, România, Rusia, unde-l ajunge un mare faliment.

țiunii și materialului, cheltuielile generale toate și plata dobânzilor pe tot timpul cât dura construcțiunea. Statul Român garanta capitalului o dobândă de 7 și jumătate la sută și o amortizare de 1 la sută pe an, sau 20.520 franci pe an de fiecare kilometru. Plata acestor anuități având a se începe a se plăti de Stat din ziua terminării liniilor sus citate.

Capitalul necesar se forma prin obligațiuni subscrise de Statul Român și de [concesionar, însă confecționate și emise din acest din urmă și pe contul său. Capitalul era garantat în întregul fond al drumului de fier și în anuitatea de 18.657.880 franci, plătitoare pe tot anul, pe o durată de 90 de ani, socotiți din ziua terminării liniilor, adică dela anul 1871 până la 1961.

Concesionarului i se da dreptul să negocieze și să emită obligațiuni după cum îi va conveni, sau treptat sau deodată, cu singura îndatorire de a depune valoarea lor într-o ladă de fier în păstrarea unui delegat al Guvernului Român, concesionarul având facultatea a scoate sumele necesare pentru lucrări, cumpărături de material și plăți de cupoane, pe singura arătare a impiegaților săi.

Printr'această combinație, deși linia se executa cu bani după efecte iscălite și garantate de Statul Român, totuși se da concesionarului dreptul de stăpân absolut pe acele linii pe timp de 90 de ani, asigurându-i un venit curat de cel puțin 18.657.880 franci pe tot anul.

Ceva mai curios!

După tabelele de amortizare 1 la sută pe an, calculată cu dobândă de 7 și jumătate la sută, se plătește [capitalul în mai puțin de 60 de ani, astfel că anuitatea de 18.657.880 franci pe an plătea regulat dobânda de 7 și jumătate la sută și stingea capitalul până în anul 1931; cu toate acestea se acorda consortiului Strussberg dreptul de a urma a percepe pe tot anul cel puțin 18 milioane, dela anul 1931 înainte, încă 30 de ani, până la 1961. Astfel peste bene-

ficiile ce concesionarii erau să realizeze din construcțiune, primind un preț nominal de 270.000 franci de kilometru, lucrare care nu valorează în efectiv nici 100.000 franci, li se mai acorda în vărsări anuale succesive mai mult de o jumătate de miliard (559.736.400 franci), sume care calculate cu dobânzile lor de 7 și jumătate la sută, dela anul 1931 până la 1961, se suiau la mai mult de 2 miliarde. O frumoasă avere în perspectivă pentru urmașii, nepoți și stră-nepoți ai doctorului Strussberg și Consortiui.

Concesiunea aceasta era ceva cu totul nou și nepomenit în analele economice și financiare, și prin urmare era peste putință să nu aducă complicațiuni și perturbări.

La Decemvrie 1870, lucrările nu erau încă sfârșite nici a opta parte, și obligațiunile iscălite de Statul Român dispăruse mai toate din lada de fier și fusese înlocuite cu efecte străine, a căror valoare era problematică; într'atât încât, la finele anului 1870, Doctorul Strussberg nu găsea cu ce să plătească cuponul scăzut, și neputința plății era afișată la Bursa Berlinului. Scandalul era prea mare, ca să mai poată fi tănuț, și Guvernul Român, care până atunci tot tăgăduia starea lucrurilor, a fost silit să o dea pe față.

Era neputință materială de a mai merge înainte, lucrările încetase cu totul și toate cugetările erau în căutarea unei soluțiuni

Pentru Guvernul Român soluțiunea indicată era rezilierea Concesiunii. Convențiunea conținea un caz de reziliere, unul singur în adevăr, acel caz era: când linia Galați, Brăila, Buzău, Ploești, până la București nu ar fi terminată până în doi ani și jumătate; și era imposibilitate materială de a se îndeplini această condițiune, atât pentru că timpul ce rămânea până la Noemvrie 1871 era scurt, cât și pentru că Concesionarul nu putea găsi banii necesari pe efectele cu care înlocuise obligațiunile luate din lada de fier. Guvernul Român nu avea decât să aștepte scadența termenului care

sosea peste câteva luni; și la Noemvrie 1871 era să fie în tot dreptul de a rezilia și de a lua asupra-i, conform convențiunii, toate lucrările făcute, după o estimațiune dreaptă, și era să fie liber sau să continue lucrarea în regie, sau să o concedă la o companie de constructori. Dar în loc de a adopta această cale, a preferit a trece concesiunea unei societăți anonime, patronate de bancherul Bleichröder. Și iată condițiunile în care s'a format acea societate și care a fost mecanismul operațiunilor sale :

1. Obligațiunile concesiunii Strussberg fiind foarte căzute, ele s'au putut cumpăra de societatea formată; și-i convenea să le retragă și să le înlocuiască cu acțiuni de ale sale, de o valoare egală capitalului primitiv, și a le înlocui cu acțiuni pe care le-a numit *acțiuni primitive*;

2. la valoarea primitivă de 245.260.000 franci, mai adaugă acțiuni noi de ale societății, de o valoare de 48.300.000 franci, numite *acțiuni de prioritate*, cu dobândă de 8 la sută ;

3. mai emitea obligațiuni, tot de ale noii societăți pentru suma de 47.500.000 franci, cu dobândă de 6 la sută ;

4. primea și un avans de 9.520.000 franci dela Stat, bani pe care Statul îi lua cu împrumutare dela Casa de Depuneri.

Printr'aceste adause însemnate, capitalul în răspunderea Statului român se suia la 354.032.573 franci, de unde nu fusese decât de 245.260.000 franci, adică o răspundere nouă de 108.772.573 franci.

Societatea formată pe aceste baze a putut lesne conceda terminarea lucrărilor Companiei franco-austriace Staats-Bahn, societatea acționarilor rezervându-și numai operațiunile financiare.

La anul 1880, deși liniile erau de mai mulți ani în deplină exploatare, deși Statul Român plătea regulat și cu exactitate deficitul în tot anul, completând cu bani din visierie diferența dintre venitul curat al drumului de fier și anuitatea de 18.657.880 franci convenită, cu toate acestea

acțiunile primitive erau atât de căzute ca și obligațiunile Strussberg, încât se puteau cumpăra prea ieftin, sau poate că nici nu ieșise multe din lăzile comitetului. Astfel societatea a găsit un avantaj însemnat a propune guvernului român conversiunea tuturor acțiunilor, atât a celor *primitive* cât și a celor de *prioritate*, îndatorindu-se a procura guvernului dela început :

1. cel puțin jumătate din totalitatea acțiunilor primitive, schimbându-le cu obligațiuni de ale Statului român pe 60 franci suta nominală și dobânda de 6 la sută ;

2. a-i mai procura cel puțin jumătate din totalitatea acțiunilor de prioritate pe preț de $133\frac{1}{3}$ franci suta nominală, schimbându-le tot în obligațiuni de ale Statului Român, purtând dobânda de 6 la sută ca și celelalte ;

3. atât obligațiunile societății, 47.500.000 franci cât și 9.520.000 franci dela Casa de Depuneri rămânând în sarcina Statului.

Combi-națiunea aceasta avea un avantaj însemnat, dând Guvernului Român o putere mare asupra drumurilor de fier ; căci după legea prusiană voturile în adunările generale se com-ptează după numărul acțiunilor, încât guvernul dobânde-a astfel chiar în ziua întâi majoritatea ; dobânde-a direcțiunea și supravegherea liniilor și, după toată probabilitatea, chiar puțința de a transforma scaunul societății dela Berlin la București.

Admițând, cum era probabil, că toate acțiunile erau să vie la conversiune, guvernul putea, cu o emisiune de obligațiuni de 217.000.000 franci pe 6 la sută, amortizabilă în 44 de ani, să devie desăvârșit proprietar pe toate liniile dela Roman până la Vârciorova.

Convențiunea propusă mai adaugă la cele 217 milioane încă 20.000.000 franci, destinați a pune liniile în cea mai bună stare. Și astfel răscumpărarea se făcea deplină cu 237.500.000 franci, sumă în care se afla cuprins și comisionul bancherilor însărcinați cu conversiunea.

În consecința acestei convențiuni, care a fost o combinație nenorocită pentru România, suma rămasă astăzi de plătit este de 236 milioane 115.000 franci, în loc de 248.712.673 franci din concesiunea Strussberg dela 1868, și de 354 032.573 franci din transacțiunea Bleichröder dela 1872. Osebit de această însemnată scădere, numărul anilor de plată a anuităților s'a redus dela 90 la 65, adică cu 25 de ani până la 1924.

Această soluțiune a fost foarte avantajoasă, atât pentru societatea acționarilor, cât și pentru guvernul român, deși a plătit 245 de milioane o lucrare care n'a costat decât 90 de milioane³³.

33. Epistola aceasta a sbârlit așa de mult pe Generalul Manu, încât, ca să-și răcorească veninul, a luat înjurături și mi-a asvârlit cu lopata voind să mă turtească și mai multe nu; apoi nemulțumit pe atât, după ce m'a văzut culcat la pământ, a încălcat pe domnul Pană Pencovici, și dă-i desghinuri, lovind nemilos în dreapta și în stânga. Ce vrei, un om care a fost la bătălii, un viteaz, nu are *the soft phrase of peace*, cum zice un autor mare („nu are vorba cioplită“).

„Eu mărturisesc că laurii acestui General nu mi-au turburat nicio-dată somnul, și că, scriind acea epistolă, nu mi-a venit în minte un minut măcar, nici persoana numitului General, nici aceea a vreunuia din coreligionarii săi politici; ba și uitasem cu totul că fusese nașul Convențiunii liniei ferate din 1871; toată preocupățiunea mea fiind de a descrie în mod cât mai simplu peripecțiile prin care a trecut cheștiunea liniilor de drum de fier Roman-Vârciorova dela anul 1868, când s'a concedat Consorțiului Strussberg pentru întâiași dată, până la anul 1880, când s'a răscumpărat de Stat; fără să cuget a face politică sau polemică, fără să caut a lăuda, nici blama pe nimeni, credința mea fiind că fiecare a făcut cum a putut și cum a crezut că era mai bine.

„De ce, dar, s'ar supăra generalul, al cărui nume nici nu e pomenit? Și vine de ne spune că este tare în știința x-rilor! Și cine i-a contestat acest merit, un lucru care nu e de mirat la un ofițer de artilerie trecut prin școli bune. Permite-mi, însă, a-i spune că, pentru deslegarea celui mai mic problem de calcul, nu este destul o cunoștință întinsă a manipulării x-rilor, dar că trebuie și un dram de logică, de dreaptă judecată, cum zice românul. Pentru edificare îi voi spune că marele Newton, care în știința x-rilor nu era învățat nici cât un bacalaureat din zilele noastre, și cu toate acestea x-rile sale, conduse și luminate de o logică generală, au străbătut prin înălțimile cerurilor, pe când ale învățaiului General Manu dau în gropi, poticnindu-se la tot pasul pe o cale obositoare de opt coloane de ziar mare.

„În cazul de față nu trebuie carte multă; cestiunea de elucidat era

Serviciul anual al datoriei contractate pentru liniile Roman, București, Vârciorova figurează în buget cu cifra de

simplă și Generalul Manu nu avea decât să-și puie întrebarea: „Cum capitalul care la 1868, când s'a dat concesiunea, era ca 245.000.000 de franci, sumă transformată la anul 1871 în acțiuni numite *acțiuni primitive* (care, după spusa Generalului Manu chiar, nu valora decât 20 franci suta, adică ca la 49.000.000 franci), pe care Statul român le-a răscumpărat pe 60 franci suta, cu obligații de Stat 6%, adică cu 147.000.000 franci,—cum se face, zic, că în tabela datoriei publice să figureze suma de 236.115.000 franci, adică cam 89 000.000 franci mai mult, dacă nu s'ar fi sporit la 1871”. Și Generalul Manu și-ar fi răspuns sieși că la 1871, deosebit de capitalul primitiv, devenit *acțiuni primitive*, s'a mai acordat Societății Anonime, ce s'a format, facultatea de a emite cu rizicul și pericolul său *acțiuni și priorități* suplimentare pentru cheltuelile necesare la construcțiunea căilor ferate Pitești-Vârciorova...

Iată cum glăsuște § 5 dela art. 11, din convențiunea încheiată la 1871 în puterea legii, al cărei naș a fost Generalul Manu:

„La société a le droit d'émettre à ses risques et périls des actions et des priorités supplémentaires pour les dépenses nécessaires à la construction des lignes ferrées Pitești-Vârciorova (frontière) à la jonction des gares de Bucarest et l'achèvement complet et la réparation des lignes spécifiées à l'art. 4”.

Aceste emisiuni sunt peste acele primitive despre care se vorbește la § 1 al art. 11, care se determină la suma de 245.160.000 franci.

În puterea acestui art. 11, conform legii al căreia Generalul ne spune că a fost naș, Societatea anonimă a emis:

1. acțiuni 8% pentru suma de 48.300.000 franci cu numirea de *acțiuni de prioritate*, pe care Statul a trebuit să le răscumpere cu obligațiuni 6% pe 1333 $\frac{1}{3}$ franci suta, adică cu 64.698.390 franci;

2. tot în puterea acestei legi din 1871 și în virtutea art. 11 al convenției de atunci, Societatea anonimă a mai emis obligațiuni d'ale sale 6% pentru 47.500.000 franci;

3. i s'a mai dat în fine și 9.520.000 franci din Casa de Depuneri și Consemnațiuni.

Adunând aceste trei sume și adăugându-le la valoarea *acțiunilor primitive* de 147.000.000 franci, din care total scăzând apoi cele 20.000.000 franci oprite pentru punerea liniei în bună stare, Generalul Manu ar fi rezolval problema fără mulți x-ri, căci ăr fi găsit suma care figurează în tabela datoriei publice, circa 236.000.000 franci.

Generalul Manu face un haz nespus de ignoranța mea de calcul, când susțin că după convenția din 1868, capitalul era să fie cu desăvârșire amortizat la finele anului 1931 prin anuitatea de 7.501% (7 $\frac{1}{2}$ % dobânzi și 1 la mie amortizare) și cu toate acestea consorțiul urma a mai primi câte 18 $\frac{1}{2}$ milioane pe fiecare an încă 30 de ani înainte; până la leatul 1961. Eu, ca tot prostul, am crezut și cred că un biet om care astăzi și-ar răfui toată datoria ce are către un altul, d'aci încolo nu-i mai datorește nimica. Dar Generalul Manu crede altfel, sănătate bună!

Termin cu speranța că aceste câteva linii ar fi luminat pe Generalul Manu, ca să pot zice ca poetul Suțu:

14.677.600 franci pe an, de unde era mai înainte de 18.657.880 franci; o reducere de aproape 4 milioane pe an, cu o scădere timp de 25 de ani.

Trec asupra împrumuturilor, sau datoriilor ulterioare, care sunt făcute în condițiuni normale.

Eram sub impresiunea cuvintelor înțelepte și pline de dreptate ale bătrânului lord și ale amicului său. Aci îmi ziceam că bine și cu minte grăiau acei oameni! Găseam și eu că nu este nici moral, nici uman a permite un negoț stricacios și dărăpănător sănătății locuitorilor, și că orice societate are dreptul și datoria de a lua măsuri în contra mizerabililor care se hrănesc și se îmbogățesc din asemenea mizerii; — aci îmi ziceam: cu anevoie acești oameni de bine o să se poată lupta cu o confrăție care s'a întins ca o pecingine asupra Europei întregi, cu o putere care dispune de mari mijloace, cu oameni care în mai puțin de un secol au concentrat în mâinile lor sute de miliarde, fără a munci nici cu brațele, nici cu spiritul, numai prin niște mutări de cifre, a căror cunoștință nu trece peste marginile științei celei mai elementare de aritmetică.

Ajunsesem pe Pall-Mall³⁴ dinainte de Travelers.Club³⁵ și am intrat ca să citesc cele mai noi știri telegrafice. Acolo, la o masă cu ceaiu, șase inși discutau cu multă căldură prețurile enorme cu care la Leigh-Court Christy³⁶ se vânduse unele obiecte din prețioasa colecție a lui Sir Philip Miles³⁷. Unul dintre interlocutori dăduse șapte mii de lire

Κόσμος ματαιός καὶ πλάνος
Τὸ καὶ ἀλαβὲν καὶ-ὁ Μάνος¹.

Lumea-i deșartă și 'nșelătoare.
Asta a 'nșeles-o și Manu (x n)

34. citește: pēt-mēl.

35. (citește: trevlōr-club)=clubul călătorilor.

36. (citește: li cort-Cristi).

37. (cit. Sōr Filip Mails).

sterling pe un taler de Limoges³⁸ din timpul lui Enric II³⁹; un altul ofertase cu o mie de lire o pereche de sfeșnice de farfurie. Vorbiră ce vorbiră între dâșii și după cinci minute de desbatere, după propunerea unuia dintre acei martori, luară un petic de hârtie și formară între ei șase un sindicat cu capital de o sută de mii de lire, ca să cumpere colecțiunea întreagă, cu scop de a o revinde mai în urmă Muzeului dela Kenșington⁴⁰.

Această operațiune terminată, trecură la altă vorbă.

— Nu vă spuneam eu, zise unul dintrînșii, că lordul Edmond Fritz Maurice n'o să răspundă la interpelarea baronului Worms și c'o s'o scalde? Dar nu știe că Baronul nu e om să lase lucrul baltă? O să aștepte câteva zile, cât o crede că trebuie ca să vie răspunsul de la Ministrul Engliterei din București, și-apoi iar o să-l apuce. Trebuie să silim pe guvern să intervie ca Românii să lase colportajul⁴¹ liber. Cum se poate, în secolul al XIX-lea, să se împiedice comerțul, chiar în mijlocul Europei, ziua înamiază mare; să lase să moară de foame o mulțime de familii; asta e adevărată barbarie! Guvernul Marei Britanii trebuie să ceară concursul tuturor guvernelor, ca să silească pe Români, cum s'a făcut la Berlin în 1878, să ridice interdicțiunea. Aci este o chestiune de demnitate și de interes internațional.

Auzind că era vorba de Români, m'am apropiat de acel grup; erau patru bancheri și doi membri ai parlamentului; și fără să mă preocup nici de credințele lor politice, nici de cele religioase, intru în vorbă, zicându-le cu un ton supărat.

— Ați aflat, domnilor, ce a făcut Sir William Harcourt? Se poate să dea o ordonanță prin care oprește, sub pe-

38. oraș în Franța, la 400 km. spre S-E. de Paris: vestit în industria de porțelane, etc.

39. regele Franței din 1547—1559.

40. Londra. Post castel regal; muzeu de artă.

41. (fr. *colportage*), negustoria ambulantă.

deapsă aspră, orice comerț cu dinamita? Se poate asemenea barbarie? Auzi, să oprească bunătate de comerț, un comerț care promitea să ia o dezvoltare însemnată! Auzi, să lase muritori de foame o mulțime de familii de Irlandezi, de Americani și de Englezi chiar! Asta e o adevărată barbarie! D-voastră, care sunteți membri ai parlamentului, ar trebui să-l siliți pe guvern să lase comerțul liber.

Deodată, la aceste cuvinte, se scoală toți șase în picioare cu gura la mine, zicându-mi:

— Foarte bine a făcut ministrul nostru de interne; cum putea să lase liber un comerț atât de periculos pentru viața și averea cetățenilor? Trebuia, și era chiar dator ministrul să oprească vânzarea acestei substanțe vătămătoare; comerțul și fabricarea acestei substanțe merită spânzurătoarea, iar nu protecția guvernului.

Zisele acestea m'au făcut a nu mai ascunde intențiunea cu care intrasem în vorbă și a le zice:

— Fiți dar consecvenți și admiteți că bine a făcut și guvernul român, interzicând bocceaua și cutia colporteurului, comerț mult mai periculos decât dinamita, care până acum are cel puțin meritul că n'a făcut decât vreo zece victime și o pagubă de vreo cinci sau șase mii de lire, pe când colportorii au nenorocit mii de fete sărace și nevinovate, au distrus și au sărăcit sute de mii de familii.

Am ieșit din club, întrebându-mă: „Cine va birui? Bătrânul lord cu amicii săi, sau confrăția evreiască!“.

Moralitatea și dreptatea trebuie să birue la sfârșit, așa e legea dela Dumnezeu, deși lupta e lungă, atât de lungă și de crâncenă, încât de multe ori ar crede cineva că răul a supus binele și adevărul.

Ion Ghica.

XIX¹.

ION GHICA CATRE V. ALECSANDRI

LEGILE

Londra, 1 Noemvrie 1884

Iubite amice,

Puterea, ca să fie suferită și respectată, trebuie să e-mane dela națiune, să-și aibă rădăcinile ei înfipte în spiritul și trebuințele poporului.

Când principiul dela care purcede a fost cucerirea, violența sau spiritul militar, guvernul acela n'o poate duce decât timpul cât principiul care l-a impus se menține întreg, pășind din victorie în victorie și din conchistă² în conchistă; îndată însă ce i-o lipsi acel prestigiu, slăbește din zi în zi, devine din ce în ce mai arbitrar și mai tiranic, se compune și cade în descompunere, dovadă starea provinciilor romane în timpul decadenței; dovadă guvernele provinciilor Imperiului Otoman.

1. tip. în revista *Convorbiri Literare*, nr. 10, 1 Ianuarie 1885, pp. 385—393, sub titlul *CORRESPONDENȚA cu d. V. Alecsandri*; iscălit X; la Sumar: *Corespondența d-lui I. Ghica cu V. Alecsandri, Scri-soarea XIX (Iancu Văcărescu)*; în ed. 1887, titlul: *Legile*.

2. (ital. *conquista*), cucerire.

Existența și durata unui guvern devine numai o chestiune de oportunitate, când el a fost opera unei influențe străine, dovadă în antichitate guvernul Atenei, sub cei treizeci de tirani³; dovadă în secolul nostru restaurarea Burbonilor⁴, dovadă și mai recentă Convențiunea dela Paris⁵, instituțiune ale cărei ramuri, în loc de a fi împlântate în sufletul și în inima națiunii, răsărise din spiritul a câtorva străini, care deși oameni din cei mai ispitiți⁶ și mai eminenți, inspirați de cugetări binevoitoare, dar inima lor nu putea să bată în diapazonul cel românesc.

Când instituțiunile unei țări stabilesc un antagonism între puterea supremă și o clasă privilegiată, sau între mai multe clase ale societății, atunci partea poporului desmoștenit se încruntă și hrănește speranța de a se folosi de cea dintâi împrejurare, ca să se scuture; dovadă Regulamentul Organic⁷, impus Principatelor în timpul unei ocupațiuni rusești⁸, pe când autoritatea supremă era în mâinile unui general străin⁹ a cărui voință era sprijinită numai pe baionetă. Indată ce națiunea a putut crede că starea în care se afla Europa, în urma Revoluțiunii Franceze dela 1848, era favorabilă, l-a ars în câmpul Filaretului¹⁰.

3. guvern despotice impus (405 în. Hr.) Atenei de către Sparta, după biruința dela Aegos-Potamos (războiul peloponez); cei treizeci de tirani au fost alungați de generalul Trasibul, cu ajutorul Tebanilor, după un an (404 în. Hr.)

4. dinastie regală franceză, restaurată 1824 prin Charles X; înlăturată 1830 prin revoluție.

5. 19 August 1859, pentru reglementarea stării principatelor românești (comisiune centrală la Focșani pentru legiferare comună; uniune vamală, monetară, poștală; armatele identice organizate, deși corpuri deosebite; titlul țărilor: *Principatele unite ale Moldovei și Munteniei*; Domn numai dintre pământeni; etc.)

6. încercați.

7. constituția dată de Ruși și aplicată în țările românești din 1831 (Țara Românească) și 1832 (Moldova), până la 1859 (cu unele schimbări făcute prin convenția ruso-turcă dela Balta Liman (1849).

8. cea dintre 1828—1834.

9. contele Paul Kisseleff; v. n. 182, p. 22.

10. exact: la Mitropolie, în 6 Septemvrie 1848.

Regulamentul Organic era o chartă¹¹, care printre dispozițiuni de drept public constituțional, precum reprezentare națională, alegere de Domn, etc., conținea și dispozițiuni administrative, judecătorești, financiare și militare, chiar și de drept internațional.

La anul 1831, boierii cei mari ai Principatelor au fost convocați de generalul conte Kiselef, cei din București la Dealul Mitropoliei, cei din Iași la Curtea Domnească, unde, sub președința consulului muscălesc, au votat în câteva zile, cu voie fără voie, voluminoasa lucrare ce li s'a prezentat numai de formă. Botezul acelei colecțiuni de legi, al cărei naș a fost *preotul* Minciaki¹², a fost, cum s'ar zice, un fel de leturghie cu braggă; nici boierii chemați nu puteau face cum ar fi crezut că era bine, nici poporul român nu lua direct, sau indirect, vreo parte la facerea acelor legiuiri, sub domnia căroră a stat până la anul 1859, când au fost înlocuite, una câte una, cu acele izvorâte din Convențiunea dela Paris.

Toți cunoaștem originea Convențiunii din 1857, și știm că ea a fost rezultatul unui compromis între cele șapte puteri mari ale Europei, dar poate puțini își mai aduc aminte de cum și unde a luat naștere charta numită Regulamentul Organic. Ca să ne îmborspătim memoria, cată să ne suim cu investigațiunile în susul curentului evenimentelor care au preces venirea lui la lumină; numai astfel putem afla care i-a fost sorgintea.

Tratatul dela București se încheiase la anul 1812, sub presiunea exersată asupra Porții de puterile aliate, de Englitera mai cu seamă, care voia cu orice preț să facă să înceteze războiul dintre Turcia și Rusia, ca Țarul să

11. (fr. *charte*), constituție.

12. Minciaki, cit. Mințiaki, consilier de stat rus, președintele la București a comisiunii pentru redactarea Regulamentului Organic; vezi nota 148, p. 121 și cf. n. 73, p. 78.

poată dispune de toate puterile sale în lupta cu Napoleon cel Mare. Sultanul, siluit și grăbit, o fi cunoscut, n'o fi cunoscut, însemnătatea clauzelor aceluia tratat, așa cum se încheiasse între plenipotenți la București, faptul este că nu le-a ratificat pe toate, încât tot au rămas nedumeriri, sămânță de gâlceavă, cum s'ar zice. Cât pentru cedarea Basarabiei, acea greșală neiertată și neînțeleasă, marele Dragoman Beizadea Aleco Moruzi¹³, care asistase pe Plenipotenții Porții la redactarea preliminarilor păcii, precum și la încheierea tratatului, a plătit-o cu capul¹⁴.

Vârtejul în care s'a aflat Europa dela 1812 până la 1815 și temerea de a nu... uni Turcia cu Francia, n'au dat răgaz Împăratului Alexandru¹⁵ să stăruiască mult asupra executării clauzelor rămase în suspens, sau echivoce, ale tratatului dela București. Sultanul era și mai puțin grăbit, pe cât știa că era să aibă mai mult de dat decât de luat, astfel că lucrul sta încurcat.

Cedarea Basarabiei băgase pe Austria la mare grijă: vedea că la fiecare gâlceavă cu Turcia, Rusia se tot întindea, ciupind câte o provincie din posesiunile Sultanului, și pândea o ocaziune ca să poată pune stavilă acelei ambițiuni fără sațiu. Congresul deschis la Viena¹⁶, unde Turcia nu era reprezentată, îi părea că poate a fi momentul psihologic de a lua în mână interesele Porții și să propuie garantarea integrității Imperiului Otoman; dar Principele Metternich¹⁷, temându-se de o împotrivire din partea Împăratului Alexandru, a împins pe Lord Castlereigh¹⁸ să-i sondeze dispozițiunile.

„Nu numai că nu mă opun la o asemenea idee, dar

13. Dimitrie Moruzi.

14. i s'a tăiat capul ca trădător „care s'a vândut Rusiei“.

15. Alexandru I al Rusiei, 1801—1825.

16. în 1815, pentru pacificarea Europei, după războaiele napoleoniene.

17. 1778—1859, celebru om de Stat austriac, ajuns, prin Sfânta Alianță (1815), arbitru Europei.

18. reprezentantul Angliei.

„chiar aş dori să se puie în desbatere, căci voiesc cu acea „ocaziune să se aplaneze nişte neînţelegeri care au mai „rămas, în privinţa unor posesiuni pe coasta Mării Negre”, a fost răspunsul Tarului.

În urma veleităţii ruseşti de a căuta să se mai întindă şi cu această ocaziune, marele Cancelar al Austriei a trebuit să renunţe la ideea sa.

Neînţelegerile la care făcea aluziune Împăratul priveau mai cu seamă fruntaria din Asia. Rusia voia să aibă o schelă pe coasta maritimă, pentru transportul de muniţiuni, şi să-şi asigure o cale de comunicaţiune între Marea-Neagră şi Marea-Caspică; pretindea să aibă Anakria¹⁹, Redut-Kalè²⁰ şi Suchum-Kalè²¹, sub cuvânt că acele posesiuni îi erau cedate de Principii Georgiei²², pe când erau suverani, până a nu fi supuşi încă Suzeranităţii Sultanului. Într'această privinţă, deşi la Bucureşti fusese înţelegere între Plenipotenţi, ca Rusia să aibă pe coasta maritimă o schelă la două oare de malul drept al Phasului²³ şi la patru oare de Anakria, dar acel articol rămăsese neratificat de Sultanul.

Poarta se împotriva de a satisface acea pretenţiune a Rusiei, şi temerea de un nou războiu îngrijea pe celelalte puteri şi le făcea să stărue pe lângă Poartă ca să cedeze, cu cât ea vedea că pe toată ziua contele Strogonof²⁴ ridica cereri noi. La 1817 cerea insulele Dunării dela Ismail până la gura Chiliei, chiar şi insula Leti²⁵, ca parte din Basarabia. Stăruinţa Austriei era aşa de mare, încât

19. = Anaklia, port la Marea Neagră, pe ţărmul caucazian, N. de Batum.

20. port imediat la S. de Anaklia

21. port la N. de Anaklia.

22. provinciei dela S. de Caucaz ; capitala : Tiflis.

23. azi, r. Rion, se varsă în Marea Neagră la oraşul Poti, N. Batum.

24. ambasadorul Rusiei la Constantinopol.

25. ostrovul Letie (Letea), în Dunăre, între braţele Chilia şi Sf Gheorghe.

Internunciul, ajutat de ambasadorul Engliterei, izbutise a aduce lucrurile la o înțelegere, când la Martie 1821 izbucnește răscolarea Grecilor, condusă în Principate de doi ofițeri favoriți ai Impăratului Alexandru: în Moldova de colonelul principe Gheorghe Cantacuzino și în Muntenia de generalul Alexandru Ipsilanti. Poarta, respingând propunerea Rusiei de a ocupa Principatele împreună, le ocupă singură, potolește răscoala și numește Principi pământeni pe Ioniță Sturdza²⁶ și pe Grigorie Ghica²⁷. Atunci situațiunea devine și mai încordată, mai ales în urma executării Patriarhului, când ambasadorul Strogonof, încetând relațiunile cu Poarta, părăsește Constantinopolul. Și acele două guverne nu-și mai pot comunica unul altuia păsurile și cerințele, decât prin reprezentanții puterilor care urmau a stăruî pentru o împăciuire. Principele Metternich, considerând chestiunea fruntariei în Asia ca cea mai anevoie din toate, sfătuia pe miniștrii Sultanului să cedeze pozițiunile cerute de Rusia, zicându-le că deși recunoaște că Poarta avea toată dreptatea, dar că Imperiul Otoman putea trăi seculi, fără de a avea Phasul de fruntarie, pe când un războiu cu Rusia putea să-i aducă pieirea.

Până la finele anului 1822, nicio vorbă în favoarea Grecilor, nici la conferințele dela Tropau²⁸, nici la Laibach²⁹; chiar Impăratul Alexandru avea pentru dâșii cuvinte aspre, îi trata pe răzvrătitori, și Rusia își mărginea pretențiunile sale tot în cele vechi, la care mai adăugase cererea ca trupele turcești să iasă din Principate și să i se comunice în mod oficial numirea noilor Hospodari. La Congresul dela

26. Ioniță Sandu Sturdza în Moldova 1822.

27. Grigore Dimitrie Ghica în Muntenia, 1822.

28. oraș în Silezia, unde s'a ținut, dele 20 Oct. până la 30 Dec. 1820, congresul suveranilor Austriei, Prusiei și Rusiei, luându-se hotărîrea menținerii condițiilor fixate în Congresul dela Viena, 1815.

29. Laibach (în limba slov. Ljubljana), oraș azi în Jugoslavia; acolo s'a ținut, din Ianuarie până în Mai 1821, un Congres al împăraților Austriei și Rusiei și a altor principii, privitor la înăbușirea mișcării liberale din Neapole.

Verona³⁰ însă Impăratul Alexandru exprimă ideea că ar fi de dorit ca Poarta să dovedească printr'un șir de fapte că respectă religiunea Grecilor și că caută să-i liniștească. Aceasta fără de a propune vreo măsură de luat, ci numai ca un simplu deziderat.

La cererea de a goli Principatele de Beșliii Turci, ministerul Porții răspundea că numărul lor era cu totul neînsemnat în comparațiune cu puterile ce suveranii aliați țineau în Franția, în Neapol și în Piemont³¹, țări străine lor, pe când Principatele erau posesiuni ale Sultanului; dar cu toate acestea declară că era gata a retrage acele trupe. La 16 Martie 1823 și încunostințează pe Lordul Strangford, ambasadorul Engliterei, și pe Conte Ottenfeld, Internunciul Austriei, că Poarta, doritoare de pace, redusese numărul Beșliilor din Principate la 1500, câți erau mai înainte de 1821, și că era gata să notifice oficial numirea Hospodarilor, îndată ce ar sosi la Constantinopol un ambasador al Rusiei. La comunicarea aceasta, Cabinetul din Petersburg declara că nu putea considera evacuarea Principatelor ca efectuată, pe câtă vreme Pașii dela Giurgiu și dela Vidin, având comanda Beșliilor, erau mai puternici decât Hospodarii, și ca dovadă de o asemenea stare de lucruri, da de exemplu arestarea lui Vilara³², cerând și liberarea acelui boier; totodată cerea să se asigureze și soarta Grecilor. Cu toate acestea, mai în urmă însă, la întâlnirea celor doi Impărați la Cernăuți, Impăratul Alexandru consimte a se mulțami cu reducerea Beșliilor la numărul de 1500, dacă ei vor fi puși sub autoritatea Hospodarilor și anunță că va numi pe Minciaki consul

---

30. Verona, oraș în Italia, pe râul Adige; acolo s'a ținut în 1822 un congres al Sfintei Alianțe (ligă formată în 1815 de Rusia, Austria și Prusia, spre a combate spiritul revoluționar din Europa).

31. garnizoane pentru preîntâmpinarea mișcărilor revoluționare.

32. boierul Alecu Vilara, rusofil influent, grec de obârșie, arestat de Turci, din răzbunare, deși boier de curte al Domnitorului Grigore Dimitrie Ghica (v. nota 40, p. 6).

general la București, dar că, mai înainte de a se duce la postul său, va merge la Constantinopol pentru a regula niște afaceri de comerț; și când înțelegerea va fi completă, va trimite pe Ribeaupierre³³ ca să trateze celelalte afaceri, ca ambasador.

Beșlii fusese reduși, Vilara liberat și înțelegerea părea făcută, se aștepta din zi în zi sosirea lui Ribeaupierre la Constantinopol, când pe neașteptate ambasadorul Rusiei la Viena supune Principelui Metternich, din partea Guvernului său, un plan de împăciuire pentru Greci; propune formarea sub suzeranitatea Sultanului a trei Principate:

1. Grecia Orientală cu Tesalia, Beoția și Alica.
2. Grecia Occidentală cu Epirul și Acarnania.
3. Grecia Meridională cu Morea și Candia, deosebit de un al patrulea grup, Insulele, acordându-le regimul municipal ce avusese în vechime. Iar ca mijloc de presiune asupra Porții, ocuparea Principatelor Dunărene.

Un asemenea proiect nu putea fi bine primit de celelalte puteri, căci era cu neputință ca Turcia să consimtă la aceasta fără un războiu, mai ales că Poarta își regula atitudinea totdeauna după starea în care se afla lupta sa cu Grecii, și atunci avusese izbânzi însemnate la Psara³⁴ și la Chio³⁵, încât Turcii erau îndârjiți. Beșli-Aga dela Iași arestase pe un slujbaș al Domniei, pe boierul Hasanake, și-i tăiasese capul, sub cuvânt că fiind Creștin îmbrățișase credința lui Mahomet; luând numele de Hasan, și că după aceea se întorsese iarăși la religia creștinească, ca să evite urmărirea pentru un omor ce săvârșise asupra unui Musulman.

33. ambasador al Rusiei la Akkerman (Cetatea Albă) (1826), unde s'a încheiat cu Turcia convenția ce completează pe cea dela București 1812; v. n. 161, p. 125.

34. mică insulă egeică vecină spre V. cu insula Chio.

35. insulă între Samos la S. și Mytilena la N.

Cât a trăit Ludovic al XVIII-lea³⁶, Impăratul Alexandru³⁷, care dela o vreme începuse a se interesa de soarta Grecilor, întâmpină din partea guvernului francez împotriviri la propunerile și la cugetările sale. Indată însă ce s'a suit Carol al X-lea³⁸ pe tron, la 6 Septembrie 1824, ambasadorul Franciei se declară gata a lua parte la Conferința convocată la Petersburg, iar Englitera, deși refuza de a participa la acea Conferință, dar atitudinea noului său ambasador, Sir Stratford Canning³⁹, care în trecerea sa la Constantinopol se opriase la Hydra⁴⁰ și avusese înțelegere cu membrii guvernului revoluționar, dovedea că guvernul Marelui Britanii trata pe Greci mai mult ca beligeranți, decât ca insurgenți.

Cabinetele Europei erau mai toate puțin favorabile revoluțiunii grecești. Noul Țar, împăratul Nicolae, care succedase la 26 Decembrie 1825 fratelui său Alexandru, zicea într-o convorbire cu Impăratul Ferdinand⁴¹, că nu se credea în drept de a susține pe Greci, precum nu ar putea permite nici el Sultanelui să se amestece în afacerile Musulmanilor de sub coroana Rusiei, precum nu s'ar permite să intervie într-o revoltă a supușilor ortodoxi din Austria. Cu toate aceste dispozițiuni personale ale împăratului, la Petersburg, ca și la Paris și la Londra, opiniunea era mai tare decât voința monarhilor, și în curând afacerea Grecilor devine chestiunea cea mai importantă între cabinete, toate celelalte dificultăți se aplanează, și Rusia, la 8 Iunie 1826, numește plenipotenți, ca să se înțeleagă

---

36. regele Franței 1814—1824. Emigrat în timpul revoluțiunii; întors după căderea imperiului napoleonic. Lovitura lui Napoleon din 20. III. 1815 îl făcu să părăsească Franța, spre a reveni îndată, după Waterloo și capturarea lui Napoleon.

37. vezi nota 15, p. 362.

38. vezi nota 4, p. 360.

39. Lord Redcliff (vezi nota 42, p. 285).

40. insulă grecească la S-E de coasta Argolidei.

41. Ferdinand I, împăratul Austriei, 1835—1848.

la Akkerman ⁴² cu murahaşii ⁴³ Porţii asupra punctelor rămase în litigiu dela tratatul dela Bucureşti.

La aceste conferinţe, în zadar Plenipotenţii turci caută să evite de a ceda la ultimatul ce li se propune înainte de Principele Voronzof şi de Ribeaupierre, căci în starea de slăbiciune în care se afla Turcia, cu distrugerea ienicerilor ⁴⁴ şi cu nizamii ⁴⁵ neorganizaţi, nu era în stare de a se expune la un războiu; şi Poarta este silită a subscrie condiţiunile puse de Rusia. La 11 Fevruarie 1827, după încheierea Convenţiunii dela Akkerman, Ribeaupierre soseşte ca ambasador la Constantinopol, şi pacea se crede asigurată.

Dar atunci începe a se desfăşura o nouă serie de dificultăţi. La Iunie 1827 se încheie la Londra, între Rusia, Franţa şi Englitera un tratat, prin care acele trei puteri convin să se dea Grecilor un guvern naţional, sub suzeranitatea Sultanului, plătindu-i un tribut anual.

Când s'a comunicat ministrului Porţii dispoziţiunile aceluia tratat, acel ministru a respins nota ambasadorilor cu indignaţiune, nevoind nici măcar să puie mâna pe dânsa, şi acum nu mai putea să rămâie niciun dubiu despre un războiu apropiat; printr'acea alianţă Rusia îşi asigurase neutralitatea Franciei şi Engliterei, în caz de un războiu cu Turcia.

Nu a trecut mult şi flota otomană, la 20 Octomvrie 1827, a fost distrusă la Navarin ⁴⁶, şi pe când Austria, în urma acestor evenimente, se silea din răputeri să înduplece

42. vezi nota 33, p. 366.

43. (turc. *mūrahas*), reprezentanţii.

44. infanterie pururea răzvrătită; desfiinţată în 1826, de Sultanul Mahmud II, (1808—1839).

45. armată regulată; în opoziţiune cu trupele neregulate (başi-buzucii).
46. port în S. Greciei, la Marea Ionică; nimicirea flotei turco-egiptene de către flota unită anglo-franco-rusă a fost la 20 Septemvrie 1827.

pe Poartă să primească condițiunile tratatului dela Londra; Sultanul da vestitul manifest, prin care denunța Musulmanilor pe împăratul Rusiei de dușman jurat al Islamului și al imperiului otoman, la care Cabinetul rusesc răspunde prin nota din 9 Martie 1827, prin care face cunoscut cabinetului din Londra, că împăratul, provocat prin manifestul publicat și prin purtarea guvernului otoman, se considera în stare de războiu cu Turcia și că va ocupa Principatele.

La 26 Aprilie declarațiunea de războiu este și expedită la Constantinopol, unde sosește la 12 Mai, pe când oștirile rusești ocupase Principatele. La 7 Mai generalul Roth intrase în Iași și la 11 Mai 1828 era în București.

Dar să ne întoarcem la convențiunea încheiată la Akkerman, la 25 Septemvrie 1826, la acea convenție explicativă a tratatului dela București⁴⁷, ale cărei negocieri au ținut patrusprezece ani, dela 1812 până la 1826.

Convențiunea explicativă dela Akkerman, în partea care privea principatele, regula mai întâi modul numirii, confirmării și duratei de șapte ani a Hospodarilor, și apoi adăoga că:

„Turburările întâmplare în anii din urmă, în Moldova, și în Valahia, aducând cele mai grele loviri ordinei, în deosebitele ramuri ale administrațiunii din lăuntru, Hospodarii se vor ocupa îndată, împreună cu divanurile lor, respective, de măsurile necesare pentru îmbunătățirea stării Principatelor, și acele măsuri vor face obiectul unui regulament pentru fiecare Principat, măsuri ce se vor lua de îndată”.

Condițiunea aceasta comunicată Domnilor, Ioniță Sturdza ca și Grigorie Ghica s'au grăbit a numi comisiuni pentru prelucrarea Regulamentului. Boierii cei mai ispitiți și mai considerați au fost însărcinați cu acea lucrare, dar

47. = ale.

ei d'abia începuse a lucra, când, la Mai 1828, au intrat oştirile rusești. Atunci guvernul trecând în mâinile generalului rus, contele Pahlen a numit alți boieri, după placul și convenința rusească, în locul celor ce se numise de Domnitori.

La încheierea tratatului de pace dela Adrianopol, la 14 Septembrie 1829, Plenipotenții, contele Alexis Orlof și contele Pahlen cu Mehemet Sadyk Efendi și Abdul Kadir Beg, revenind asupra ideii unui Regulament, au înscris în actul separat privitor la Principate, clauza următoare:

„Inalta Poartă, dorind să asigure prin toate mijloacele „buna stare viitoare a ambelor Principate, *se obligă solemn „a confirma Regulamentele de administrațiune care ar fi „făcute, în timpul ocupațiunii a celor două Principate*, de „căt-re Adunările celor mai notabili locuitori ai țării, și „care vor servi în viitor de bază regimului interior, bine „înțeles pe cât zisele Regulamente n'ar aduce vreo atin- „gere drepturilor de suzeranitate ale Inaltei Porți”.

Aci, după cum vedem, nu mai era vorba ca acele regulamente să se facă de Țară și să se aplice îndată de guvernul țării, fără de a fi trebuință de vreo sancțiune străină; acum se vorbea de confirmarea Porții, încât autonomia țării era călcată în picioare.

Comisiile nouă, numite de guvernatorul rus, lucrau sau nu lucrau, însă principiile și dispozițiunile de căpetenie le veneau de-a-gata dela cancelaria generalului Kisselef ⁴⁸ după instrucțiunile trimise dela Petersburg; și ședințele membrilor, când se întruneau câteodată să lucreze împreună, erau totdeauna prezidate de către un funcționar rus sau de contele Minciaki ⁴⁹.

Intr'un timp de ocupațiune militară, când boierii cei mari erau siluiți prin execuțiuni de Cazaci a se supune

48. Contele Pavel de Kisseleff 1788 – 1872) vezi nota 182, p. 22.

49 vezi nota 12, p. 361.

ordinelor rusești; când Mitropolitul țării, Grigorie⁵⁰, om sfânt, venerat și adorat, era luat pe sus din scaunul arhipăstoresc și trimis în exil în interiorul Rusiei; pe când guvernul era în mâinile unui general, Zaltuchin, reputat în toată Rusia de năbădăios, — cine îndrăsnea să cugete, sau să ridice vocea în contra voințelor președintelui cu deplină putere al ambelor Principate? Intr'o asemenea stare de lucruri, adeviziunea boierilor la dispozițiunile cuprinse în proiectul de Regulament, oricare ar fi fost ele, era asigurată; și prin clauza mai sus citată, din tratatul dela Adrianopol, Poarta le dăduse o confirmare anticipată. Rusia putea dar acorda Principatelor legile ce-i convenea.

Secretul asupra lucrării ce se pregătea, deși era recomandat, dar nu era și bine păstrat; dispozițiunile principale erau cunoscute și comentate în adunările de seară ale boierilor, și încetul cu încetul, prin discuțiunile dintre dânsii, ajunsese a se forma un grup hotărît a se opune cel puțin articolelor care loveau în drepturile și în autonomia țării. Grupul era puțin numeros, compus numai de boieri mai tineri, dar erau încurajați în secret și pe sub mână de câțiva din cei mai bătrâni, precum Banu Barbu Văcărescu, Banu Constantin Bălăceanu, și chiar fostul Domn Grigorie Ghica.

Dintre toți, cel mai înfocat și mai îndrăsnet era lăncu Văcărescu, tânăr, plin de spirit și de învățătură, patriot entuziast și poet de un mare talent.

Văcărescu era născut cam pe la anul 1791, fiu al poetului Alecu Văcărescu și al Elenchii Dudeasca, nepot de fiu lui Enăchiță Văcărescu, unul din părinții literaturii noastre. *Cultul limbii românești și-a patriei iubire* îi erau

---

50. Grigore din Căldărușani, bucureștean de obârșie, „paisian”; mitropolit 1823 - 1829 (scos de Ruși), 1833—1834.

lăsate moștenire. Rămas de copil orfan, de când Clucerul Alecu, tatăl său, ridicat într'o noapte de arnăuții lui Alecu Vodă Moruzi⁵¹, a fost dus, nu se știe unde nici până în ziua de astăzi. Văduva sa mumă l-a crescut în cea mai mare iubire și sollicitudine, dându-i dascălii cei mai în renume; mai târziu l-a trimis la Viena, împreună cu nepoții ei, Alecu Filipescu, Drăjneanu, și cu frații Dimitrie, Niculae și cu Iancu Ghica⁵², sub îngrijirea profesorului Colson. Din școlile dela Viena, tânărul Văcărescu a trecut la Universitatea dela Pisa și a petrecut mai mulți ani în patria lui Dante și a lui Michel-Angelo, unde a asistat la deșteptarea spiritului de naționalitate și de libertate al marelui popor italian.

Intorcându-se în țară pela anul 1814, s'a consacrat cu totul literaturii. Românismul deșteptat în lupta contra Domnilor Fanarioți a început a cânta slava strămoșească. Poeziile lui, ca și ale tată-său, și ale bunu-său, se copiau și treceau din gură în gură. Tinerii și tinerele le știau pe de rost și se întreceau care mai de care să le declame mai frumos. Copiii învățau dela tinerele lor mume această strofă, că

*Se întinde o câmpie
De sub poale de Carpați,
Câmp deschis de vitejie
La Români lăudați*⁵³

Când un tânăr voia să arate simțirile sale unei tinere, recita poezia, că

*La Carpați mi-am adus jalea*⁵³

51. Domn fanariot în Muntenia 1793 - 1796, 1799 - 1801.

52. fiii lui Scarlat Dimitrie Ghica; Dimitrie (Take) e tatăl lui Ion Ghica.

52. versuri din *Primăvara amorului, sau o zi și o noapte de primăvară la Văcărești*.

53. vers din aceeași poezie.

Cine nu ştia pe din afară oda la Stema României? La 1815 Vodă Caragea, voină să publice noul Cod, a cerut lui Văcărescu să-i facă câteva versuri, care să figureze pe frontispiciul cărţii; spera că poetul îi va trece numele la nemurire. Văcărescu inspirându-se dela sigiliul domnesc, Corbul cu crucea în gură, încunjurat de însemnele celor şaptesprezece judeţe, a făcut acea frumoasă odă în care se află strofele:

*Ah! d'ar putea a-ne dobândi
Şi câte-avem pierdute!
Atunci ce duhuri n'ar gândi,
Ce guri ar mai fi mute?*

*Atunci ş'acest corb sărman,
Iar aquilă s'ar face;
Şi-orice Rumân ar fi Roman,
Mare 'n războiu şi 'n pace.*

Mare a fost decepţiunea lui Caragea, când a citit-o; şi-a exprimat nemulţămirea cu proverbul grecesc, care ca şi la noi înseamnă „chiamă pe nebun la nuntă, ca să-ţi zică: şi la anull”

Iancu Văcărescu era poet în toată puterea cuvântului. S'a distins în toate genurile, şi putem cita ca frumoase giuvaeruri ale literaturii noastre: *Primăvara amorului*, *Păstorul întristat*⁵⁴, *Orologiul îndreptat*⁵⁵ şi multe altele. Versurile:

*La fapta bună, puţinii s'adună
Mult pot puţinii buni împreună*⁵⁷

sunt de dânsul.

În vremea lor, toţi ştiau pe din afară satira:

54. *La pravila ţării.*

55. aceasta este a lui Vasile Cârlova (1809—1931).

56. *Ceasornicul îndreptat.*

57. din poezia *Floarea la închisoare.*

*Prea mult te umflă în pene
Cocon Balsamigene*

adresată unui fiu de rachier îngâmfat.

La 1824, Grigorie Ghica Vodă a ridicat pe Văcărescu la gradul de Logofăt⁵⁸, ceea ce după obiceiul țării îi da dreptul de a lua parte la Obșteștile Adunări⁵⁹ ale boierilor. La 1831⁶⁰, chemat la acea Adunare, el era hotărît să ia inițiativa ca să dea amicilor săi ocaziunea de a se retrage și să-i împingă a face un protest către Puterile Europei în contra călcărilor ce se făceau drepturilor țării.

Secretul înțelegerii era bine păzit între boieri, mai toți rude și prietini; dar Văcărescu mai avea un confident, pe un frate în literatură, tânăr, inteligent și de talent, căruia îi destăinuia toate cugetările, planurile și speranțele lui.

În ziua de 1 Mai 1831, toți boierii cei mari sunt adunați la Mitropolie. Generalul Guvernor, contele Kisselef, sosește încunjurat de un strălucit stat-major, se suie pe estradă, rostește un cuvânt, în care desfășura binefacerile ce țara datora Rusiei, și după ce declară deschise lucrările Obșteștii Adunări extraordinare pentru cercelarea Regulamentului Organic și depune pe biurou voluminosul proiect, se retrage chemând pe consulul general Minciaki să prezideze. Atunci Văcărescu ia cuvântul, întreabă unde era mitropolitul, președintele legal al Adunărilor Obștești ale boierilor, zicând că un străin nu poate prezida.

Nu isprăvisе cele ce avea de zis, când fu luat între baionete și dus la Obahtul⁶¹ rusesc, de acolo sub pază de soldați la casa lui Filip Leneș, unde a fost ministerul de războiu și unde atunci se afla în quartir șeful cancelar al

58. mare boier, „cancelar“, ministru.

59. parlamentul odinioară.

60. cu prilejul propunerii Regulamentului Organic,

61. cârmuirea.

contelui Kisselef. Introdus în cabinetul acestui funcționar, este supus unui interogatoriu în toată regula, al cărui scop era de a afla țesătura complotului și procedura adoptată.

Văcărescu, deși întrebările ce i se făceau îi dovedeau că generalul rusesc era bine informat și cunoștea toate amănuntele, dar el persista a tăgădui tot ce privea pe ceilalți boieri, negând orice înțelegere, ca să nu compromită pe nimeni. Atunci șeful cancelar deschide paravanul și-i arată pe omul prin care generalul Kisselef era informat, zi cu zi, oară cu oară, de tot ce se plănuia. Amărit a fost sufletul lui Văcărescu, când a recunoscut în denunțator pe amicul său, semeț la confruntare, confirmând raporturile ce făcuse. După acea cercetare, Văcărescu a fost trimis sub bună pază la moșia sa Moțăenii ⁶² din Plaiul Dâmboviței, unde a fost deținut tot timpul cât a ținut sesiunea Obșteștei Adunări extraordinare și până s'a întors Vilara ⁶³ dela Petersburg cu Regulamentul Organic confirmat de Impăratul Nicolae.

Dela Moțăeni este dată epistola sa către falsul său amic.

„El e Iuda...” ⁶⁴.

Cu toate intimidările și cu toate măsurile ce s'au luat, tot s'au găsit mai mulți boieri, unii care au refuzat de a lua parte în acea Adunare, și alții care n'au voit să iscălească, încât au făcut să rămâie nevotate multe dispozițiuni vătămătoare drepturilor țării.

La 1838, când s'a propus de consulul general al Rusiei, baronul Rukman ⁶⁵, să se intercaleze în Regulament un articol rămas nevotat, care prescria că *orice lege făcută*

62. la 20 km. N. de Târgoviște.

63. deputăția era compusă din vornicul Mihai Sturza (viitorul Domn), logofătul Alexandru Vilara și aga Gheorghe Asachi; v. n. 73, p. 78.

64. e vorba de Ion Eliade Rădulescu.

65. vezi nota 19, Scrisoarea VIII, p. 156.

de Domn împreună cu Obșteasca Adunare să nu poată fi pusă în lucrare, până ce mai întâi nu ar dobândi sancțiunea Curților Protectoare și Suzerane, Logofătul Dimitrie Chrisoscoleu Buzoianu⁶⁶ zicea în plină Adunare:

„Fie-i țărâna ușoară lui Costache Câmpineanu⁶⁷, care mi-a zis să nu votez acel articol!”

Ion Ghica

---

66. vezi mai departe Scrisoarea XXVIII: *Un boier cum o dat Dumnezeu.*

67. fratele, ca și Ion, al mamei lui Ion Ghica.

ION GHICA CĂTRE V. ALECSANDRI

BĂLTĂREȚU

Londra, 15 August 1884

Scumpul meu amic,

După un lung șir de ani de invaziuni, răzmirițe și războaie, liftele străine, Nemți, Turci și Muscali, care se băteau mereu pe biata țară, se retrăseseră peste Dunăre, peste Carpați și peste Nistru. Impărații iscăliseră între dâșii la Passarovitz², la Kiuciuk-Kainargic³, la Șiștov⁴, la Iași⁵ și la Belgrad⁶ tot felul de convențiuni și de tratate. Oltenia fusese luată de Nemții cu coadă⁷, comandați

1. tip. în rev. *Convorbiri Literare*, nr. 4, 1 Iulie 1885, pp. 289—302 sub titlul: *CORRESPONDENȚĂ cu V. Alecsandri (Scrisoarea XX)*; la Sumar: *I. Ghica, Corespondență cu V. Alecsandri, Scrisoarea XX (Băltărețu)*; în ed. 1887, titlul *Băltărețu*.

2. orașel la Dunăre în Jugoslavia, la vărsarea Moravei, E. Belgrad. Pacea din 1718 între Turcia și Austria. Austria ia Oltenia.

3. sat S-E. de Silistra; la 1774, pace între Rusia și Turcia.

4. oraș în Bulgaria față în față cu Zimnicea; acolo, 1791, pace între Rusia și Turcia.

5. pacea din 1791 între Rusia și Turcia.

6. pacea 1739, între Turcia și Austria; a restituit Munteniei Oltenia.

7. cu perucă.

de principele Eugeniu de Savoia⁸, și apoi dată înapoi Vălahiei după biruințele Turcilor asupra Marelui Prinț de Muntenia⁹. Bucovina șterpelită și Grigorie Ghica, Domnul Moldovei asasinat la Iași¹⁰; Mavrogheni omorât la Rusciuk¹¹, Hangerliu descăpățânat la București¹² și Pasvantoglu cu Turcii rebeli alungat peste Dunăre¹³. Boierii, pribegi și surghiuniți, care luaseră parte unii cu Turcii, alții cu Nemții sau cu Muscalii, se întorseseră unul câte unul din țara turcească sau din țara ungurească.

Ciumă și calicie! Spitalele și mănăstirile pline de bolnavi și de cerșetori. Românii țărani rămași în sapă de lemn; codrii și drumurile împănate de cete de hoți, care jefuiau și căzneau, cât ieșea omul din streaja Bucureștilor afară.

Se călcase pe secolul al XIX-lea, și cerul politic, atât în Occident cât și în Orient, era încărcat cu nori negri și groși, printre care nimeni nu putea zări ce era să ne aducă veacul cel nou. Boierii, îngrijați de soarta țării, alergau unul dela altul, se adunau, se sfătuiau și nu mai știau la ce sfânt să se mai închine, că și Nemții și Muscalii, dacă băteau pe Turci, tot pe turta lor trăgeau spuza.

8. (1663—1736) celebru general al armatelor imperiale franceze în războaiele lui Ludovic XIV; unul din cei mai mari războinici ai timpului; ajuns în serviciul Austriei.

9. (1683—1767), om de Stat și general rus, comandantul șef al armatei rusești în războiul cu Turcii din 1736—39 (într'un raport din Ianuarie 1737 către împărăteasa Ana Ivanovna, înseamnă despre Români care luptau în regimentele rusești că ei «se bat bine cu dușmanul». Ionescu-Gion, *Istoria Bucureștilor*, 505).

10. Octomvrie 1777.

11. Nicolae Mavrogheni, Domn fanariot în Muntenia 1786—1790. (Cf. Pitarul Hristachi, *Povestea Mavroghenească*).

12. Constantin Hangerliu, Domn fanariot în Muntenia (1797—1799). E îngropat la biserica Sf. Spiridon Nou. Despre tristul lui sfârșit, Zilot Românul («Domnia lui Constantin-Vodă Hangerliu», în *ultima cronică română* .. ed. Hasdeu, p. 13). vezi nota 60, p. 8.

13. Pasvan, Pasvantoglu, căpetenie de bande în ținuturile turcești din S. Dunării, ajuns pașă al Vidinului, vestit prin îndrăznețele atacuri de pradă asupra Țării Românești între anii 1797—1812; v. n. 54. p. 7 (Despre aceste împrejurări, Zilot Românul, o. c. pp. 16—42).

La cererea d'a se da țării Domn pământeau, pe bătrânul Pârscoveanu¹⁴, Poarta răspunsese trimițând pe un alt fanariot în locul lui Alexandru Moruz¹⁵, pe Mihai Suțu¹⁶.

În seara de Mucenici, boierii cei mai colțați erau adunați la sfat la Banul Dumitrache Ghica¹⁷, fratele lui Grigore Vodă, asasinat pentru împotrivirea ce făcuse la darea Bucovinei¹⁸. Erau adunați la Banul Bătrânul, cum îi ziceau ca să-l deosebească de doi fii ai săi, Costache¹⁹ și Scarlat²⁰, care amândoi ajunseseră tot Bani-Mari și ei.

Curtea Banului Ghica era cât o moșie de mare; începea din capătul despre apus al Podului gârlei²¹, devale de Zlătari²², mergea în jos²³ pe malul apei până în dreptul ca-

14. și Prâșcoveanu. Ștefan, unchiul prin alianță al lui Dinicu Golescu (care ținea pe Zoe Farfara, nepoata de fiică a lui Ștefan Pârscoveanu) v. n. 49 p. 46.

15. Alexandru Moruzzi, fanariot, Domn al Munteniei a 2-oară, 1799-1801.

16. Mihail Suțu, a 3-a oară.

17. (1718-1803), Mare Ben.

18. vezi nota 10, p. 378.

19. 1797-1850 (fiul Banului Dumitrache cu Elena Razu; a doua căsătorie)

20. (1750-1802), fiul Banului cu Maria Barbu Văcărescu (1-a căsătorie). Marele Ban Scarlat Ghica e bunicul autorului *Scrisorilor* ce se reeditează:

Scarlat Dimitrie Ghica

Alexandru (Barbă roșie) (1785—1868)	Dimitrie (1793—1854) † Maria Câmpineanu	Nicolae 1795—1862	Iancu 1786—1838	Ruxandra		
Ion Ghica 1818—1897	Scarlat Ghica 1817—19	Sofia 1818—24	Maria (1821) † P. Olănescu	Smaranda (1826)	Panait Ghica 1829—1882	Temistocle 1830—32

21. podul de pe Dâmbovița, cam unde este astăzi podul Senatului (aproape de Palatul Justiției).

22. biserica din calea Victoriei; azi, de lângă Palatul Poștei.

23. în sus, față de cursul apei.

selor Văcărescului, unde aste astăzi casa lui Barbu Belu²⁴; d'acolo cotea spre Sfinții Apostoli, până unde sunt băile lui Mitraszewski²⁵, apuca la dreapta pe uliță înainte, tăia deacurmezișul strada Mihai-Vodă, trecea gârla la cazarma pompierilor, și apoi la vale prin Gorgani²⁶, cuprinzând toată mahalaua Domnița Nastasica²⁷, și se încheia cu ocolul la podul gârlei la Zlătari.

Dacă timpul distruge tot fără milă, cel puțin memoria vie se restaurează pe cât se poate! Norocită când izbuște a face să se vadă cu ochii sufletului ceea ce nu mai există și nu se mai vede cu ochii din cap, și când face să se auză cu gândul cuvintele care sunau la urechi!

Casele bătrânului Ghica și ale fiului său Scarlat se aflau amândouă în cuprinsul de mai sus; erau două namile de case, cu pridvoare, săli mari, tinzi și paratinzi, sagnasie²⁸, odăi mari de musafiri, sofragerie de iarnă și de vară, iatacuri și cămări, cu arcade și bolte învărtite, beciuri și pimnițe pe dedesubt; învelitoarea de șindrilă mai înaltă decât casa și cu streășina scoasă de jur împrejur de doi coți²⁹. D'a rândul, pe lângă zidul curții, în șir, cuhnii³⁰, odăi de slugi și de logofeți, grajduri, șoproane, grădini de flori și de zarzavaturi, livezi de pomi roditori, fânărie și lemnărie. Acele două palaturi, unul în fața altuia, erau despărțite numai prin strada Mihai-Vodă și prin gâră.

Casa Banului Bătrânul a trecut prin moștenire la fiul său cel d'al patrulea, Banul Mihai, Nenea-Mare cum îi ziceau, fiindcă era cel dintâi născut din căsătoria de a

24. azi Casa de Economie și Cecuri (C.E.C.) lângă Casa de Depuneri și Consemnațiuni.

25. și azi în același loc.

26. mahalaua Gorgani pe malul stâng al Dâmboviței; orientare: biserica Sf. Ilie-Gorgani; palatul Tinerimii Române.

27. cartierul dintre Ministerul Lucrărilor Publice, Vama Poștei și Socec (Galeria Lafayette).

28. (turc. *şahnîşin*), foișor

29. = 0,66 m. în Muntenia și 0,64 în Moldova.

30. (pol. *kuchnie*), bucătărie.

doua³¹ — și s'a restaurat de fiul său cel d'al cincilea, Alexandru Vodă Ghica³², la anul 1834, când s'a suit acesta pe scaunul domniei. Acum este proprietatea județului și a devenit palatul prefecturei de Ilfov³³. Iar de casa de pe malul stâng, a Banului Scarlat Ghica, care a trecut-o fiului său celui d'al treilea, Neculae³⁴, ginerele Domniței Nastasichii Moruz, — de unde s'a și dat numele mahalalei³⁵ — casă mare cât o cazarmă — nici urmă nu se mai vede: a putrezit din temelie până în vârf, din pricina deselor înecări ale Dâmboviței, și a căzut bucătică cu bucătică în fărâmaturi.

Mi-aduc aminte acolo o sală mare, zugrăvită pe pereți și tavan cu toți zeii Olimpului, de un pictor Kauffmann. În sala aceea, la zile mari și la aniversări, înfocatul Aristia³⁶, preceptorul copiilor, traducătorul cântului întâiu al *Iliadei* și autorul *Stanțelor Epice*, — cu câteva perdele dela ferestre, cu cearșafuri înădite unele de altele, cu costume croite din rochii lepădate, pune în scenă câte o bucată de teatru în limba grecească; pe *Orest*³⁷, pe *Fiii lui Brutus*³⁸, sau vreo idilă din Florian³⁹. Mătușă-mea Smărăndița Ghica se deosebise așa de mult în rolul Clitemnestrei⁴⁰, încât îi rămăsese numele. Aristia avea totdea-

31. cu Elena Razu. Banul Mihai Chica (1794—1850), însoțit cu Ecaterina Faca, e tatăl Elenei Ghica, cunoscuta scriitoare Dora d'Istria (1829—1888), și bunicul altei scriitoare mai puțin cunoscute, dar meritoase, Adina Olănescu.

32. (1796—1862) Domnul muntean dela 1834—1842.

33. azi palatul Prezidenței Ținutului Bucegi, pe Dâmbovița, în spațiile Casei de Depuneri și Consemnațiuni.

34. 1795—1862, unchiu de frate al lui Ion Ghica.

35. azi numele se mai păstrează străzii Doamna Anastasia, ce ține din str. Parlamentului până la începutul str. Lipsani, în piața Anticărilor *N. Iorga* și a palatului Socec-Galerie Lafayette. (Domnița Anastasia, fiica voievodului fanariot Costachi Moruzzi 1777—1782.

36. Costache Aristia v. n. 14, p. 220.

37. probabil tragedia lui Voltaire (1750), mult căutat, nu tragedia lui Euripide sau aceea a lui Ariosto (?).

38. tragedie de Voltaire (1730).

39. Jean Pierre Claris de Florian (1758—1794), fabulist, nuvelist, dramaturg francez.

40. soția lui Agamemnon, mama lui Oreste și a Electrei. Personaj însemnat în *Oreste*.

una rolurile cele mari; el făcea pe Agamemnon, pe Cesar, pe Edip; rolurile mai mici erau ale lui Eugeni Prădescu ⁴¹, ale lui Manole Anghelescu ⁴², ale demoazelelor Iosefina și Cecilia Raymondi, sau ale copiilor casei. Doamna Efrosina Bogdan făcea o încântătoare Estela ⁴³, când n'o podidea plânsul în scenă; frate-său Scarlat Ghica, fostul procuror general la Curtea de Casație, era totdeauna un mediocru Nemorin ⁴⁴, colonelul Iancu Ghica ⁴⁵, îmbrăcat numai cu aripi și cu tolbă cu săgeți, gândea că era chiar fiul cel iubit al Afroditei.

Pe când s'au zidit acele case, Dâmbovița în București era o gărlă pe care nu fiecare o putea trece în not. Populațiunea capitalei era puțină, și apa curgea adâncă și curată; murdăriile aruncate mereu pe dânsa nu-i urcaseră fundul, ca la cea mai mică viitură de apă să treacă peste maluri și să înnece orașul, cum se întâmpla dela o vreme încoă mai în toți anii, până a nu se face derivațiunile din sus la Arcuda ⁴⁶. Cine nu s'a plimbat până mai acum vreo zece-doisprezece ani cu luntrea prin mahalaua Izvorul ⁴⁷, pe strada Brezoianu ⁴⁷, prin Dudescu ⁴⁷, pe la Antim ⁴⁷ și pe dinaintea Bisericii Doamna-Bălașa? Astăzi grădina, curtea, paraclisul și casa Banului Scarlat Ghica s'au împărțit în bucățele pătrate și numerotate, s'au tras printre dânsle strade și s'au clădit case și căscioare.

În sfaturile boierilor, numele eroului dela Marengo ⁴⁸ era de câțeva vreme foarte adesea pomenit; speranțele tu-

41. Evghenie Predescu (1811—1884) viitor deputat (la 1857), și membru la Curtea de Casație.

42. viitor membru în Comisiunea Centrală dela Focșani (1859).

43. *Estelle*, pastorală de Florian (1788).

44. personaj din «*Estella*» lui Florian.

45. toți acești Ghica—veri autorului operei de față, fii ai lui Scarlat Ghica, fratele tătălui lui Ion Ghica.

46. localitate aproape de București, spre V. pe Dâmbovița.

47. cartiere de-a-lungul Dâmboviței, de o parte și de alta, în partea Arhivelor Statului, Vămei și Palatului Justiției.

48. Napoleon I, biruitorul Austriacilor (14 Iunie 1800), în localitatea amintită, din Italia de N.

turor erau întoarse către Franța și către minunile ce se auzea că se petreceau acolo. Deși unii dintre boieri, ca Pană Filipescu⁴⁹, ca Banul Costache Ghica⁵⁰ și alții, se gândeau la ce era să zică de dânzii împăratul Alexandru al Rusiei sau împăratul Leopold al Austriei, când or afla că au trimis soli la descultii de Francezi; nimeni nu îndrăsnea să iasă din vorba Banului Bătrânul și a fiului său Scarlat cu cumnații lui, Dudescu⁵¹ și Văcărescu⁵², a spătarului Grigorie⁵³, fiul al treilea al Banului Ghica, care a domnit mai în urmă la 1822, a vornicului Scarlat Câmpineanu⁵⁴, a vornicului Știrbeiu⁵⁵, a logofătului Băleanu⁵⁶ — care, cu toții într'un gând, erau de părere să ducă păsurile țării la cunoștința întâiului consul⁵⁷. Se credea chiar că generalul Bonaparte umbla să se suie pe scaunul Tari-gradului, ca unul ce era viță de împărat din neamul Calomerilor Porfirogeneți⁵⁸, și că la Iafa⁵⁹ îmbrățișase legea lui Mahomet, numai și numai ca să-și facă mână bună la Turci.

Boierii erau bogați, foarte bogați, dar averile lor erau în moșii, în scutelnici⁶⁰, poslujnici⁶¹ și țigani. Bani, argintării, șaluri și scule câte avuseseră le vânduseră și le chefură în băjenii. Niculae Dudescu, care știa bine franțuzește, se

49. Pană Il Filipescu, marele Ban, sfârșitul s. XVIII, nepotul lui Constantin Filipescu Căpitanul, cronicarul din s. XVII, și răsbunicul cunoscutului om politic din anii marelui războiu: Nicolae Filipescu.

50. vezi nota 9.

51. Nicolae Dudescu, mare Ban 1777—79 și 1781.

52. Ienăchiță, mare Ban, scriitor, 1720—1796.

53. 1755—1834; Domn 1822—28.

54. mare vornic (m. 1802), părintele celor doi Câmpineni (Constantin și Ion) mari luptători pentru drepturile naționale în timpul ocupației rusești și a Regulamentului organic (1828—1848).

55. Barbu Știrbei, tatăl adoptiv al viitorului Domn dela 1848—1856.

56. sigur Grigore Băleanu (1770 - 1842). mare Ban. Fiul său, Manuil Băleanu a jucat rol de seamă în treburile publice după 1830.

57. Napoleon Bonaparte

58. titlu purtat de fiii împăraților bizantini.

59. port la Mediterana, în Palestina, cucerit de Napoleon în 1799.

60. slujitori boierești scutiți de toate dările.

61. (slav. *poslušnikū*), slujitori.

oferea să se ducă la Paris, să pledeze cauza țării cu cheltuiala lui; dar deși averea lui era colosală, însă nu era în stare să găsească nici o mie de lei, bani bătuți⁶². Ce brumă monetă mai rămăsese pe ici pe colo d'abia ajungea să se încropească haraciul⁶³ către Poartă, și, în strâmtoarea de bani în care se aflau, trimiseră să aducă pe Băltărețu.

Trecuseră două ore după sfințitul soarelui și cerul era fără lună și fără stele, când o butcă⁶⁴ — numai bronzuri și poleeli, dinainte, d'a dreapta și d'a stânga caprei vizitiului, cu două sirene aurite, cu coadele încolăcite și cu capetele cătând spre două mârtoage de cai cu hamurile legate cu sfoară; vizitiul cu cojoc peste cămașa lungă, și cu doi feciori dindărăt cu cauce⁶⁵ pe cap, — cobora la vale spre curtea Banului Ghica, urmând la pas după un țigan, desculț și sdrențaros cu o masală⁶⁶ mare pe spinare. Podelele⁶⁷ jucau ca clapele unui clavier, sub roatele butcii, și aruncau în sus, din hasna⁶⁸, stropi de noroiu apăsător, care la lumina păcurii⁶⁹ luminau parc'ar fi fost pietre scumpe. Acel straniu echipaj purta un fel de boier cu ciacsiri⁷⁰ și cisme roșii, cu o giubea⁷¹ soioasă îmblănită cu nafă⁷² și în cap cu un ișlic⁷³ în patru colțuri; degetele

62. Despre risipa în cheltueală a Vornicului Nic. Dudescu la Paris: Ion Ghica, *Convorbiri Economice*, III, 592—595. («Era generos și mândru; a ospătat de multe ori la masa lui pe Primul Consul și pe generalii Republicii; doamna de Récamier nu s'a ridicat niciodată dela masa lui fără să găsească sub șervet un diamant sau un rubin. Cu Vornicul Nicolae s'au stins și numele și colosala avere a Dudescilor»).

63. (turc. *haraç*) tribut.

64. (sl. *budka*), un fel de trăsură.

65. (turc. *kauk*), «căciulă» înaltă (de stofă).

66. (grec. *masalas*), torță.

67. bărne, «urși» cu care erau podite străzile principale, de unde numirea de *poduri* (podul Mogoșoarei, astăzi Calea Victoriei), etc.

68. aci: șanț de scurgere, canal.

69. masalei, torței.

70. vezi nota 9, p. 220.

71. (turc. *ğubê*), haină largă, peste antiriu.

72. (turc. *nefê*), blană de piept de vulpe.

73. vezi nota 115, p. 16.

*Scarlat Dimitrie Ghica, bunicul lui Ion Ghica
(Acad. Română)*

Alexandru Scarlat Ghica, unchiul lui Ion Ghica
(Acad. Rom.)

Pantazi Ghica, fratele lui Ion Ghica
(Acad. Rom.)

boierului erau pline de inele de rubin, de smaragd și de diamant. Era așteptat la sfatul boieresc, și dela dânsul depindea realizarea cugetărilor patriotice ale boierilor. El mânua banii ce mai rămăseseră în țară; el avea daraveri cu Țarigradul și cu Beciul⁷⁴; iscălitura lui ajunsese să aibă trecere chiar și dincolo de Lipsca. Șoproanele lui și lăzile din pimniță gemeau de scule, șaluri și argintării, tot amaneturi de pe la boieri. Butca, în care se sdruncina, adusă pentru o nuntă mare, nu-i fusese plătită și sta amanet în șopronul său; iar inelele din degete erau marfă de vânzare.

În curte la Banul, aproape de scară, stau o mulțime de masalale înfipite în pământ, cu masalagii roată pe lângă dânsule; vizitii, plecați într'o rână pe capră, cu hățurile în mână, își petreceau vremea cu glume și păcălituri între dânșii; fiecare la rândul său povestea câte o batjocură, o trânteaală sau o bătaie bună mâncată dela Turci, dela Nemți, sau dela Muscali, și făceau un haz nespus — că așa e făcut Românul: râde de toate și de toți, chiar de necazuri și de nenorociri.

Băltărețu, coborît din trăsură, suia greoiu scara, ținut de subțiori de cei doi feciori. Scara da în pridvor și pridvorul într'o sală mare, lungă, unde fumul de tutun, din ciubucele ce le aprindeau slugile în casă la boieri, d'abia lăsa să se zărească o lumânare de seu, care ardea într'un felinar atârnat în tavan. În sală, acolo lume de toată mâna: boieri mai mici, calemgii⁷⁵, coconași, ciocoi și slugi; fel de fel de işlice.

P'atunci forma işlicului nu era numai o fantazie, cum este astăzi cu pălăriile, mai nalte sau mai scurte în pereți, mai rotunde, mai gogonețe sau mai ȱuguiate, mai tari sau

---

74. „

75. (turc. *kalem*+*ğla*), scriitori de cancelarie.

mai moi, după pofa fiecui: fiecare trebuia să poarte ișlicul după teapa⁷⁶ lui.

Boierii cei tineri și eleganți și feciorii de boier mare purtau în cap un glob rotund de hârșie⁷⁷ brumărie; mărimea celui balon era aproape patru coți⁷⁸ în circumferență și avea la unul din poli o gaură, pe unde intra capul până deasupra sprincenelor, și la celălalt pol un fund de postav de mărimea și de forma unui cuib de rândunică, de unde boierul, plecându-și nițel gâtul la dreapta, putea să-și apuce ișlicul cu patru degete.

Boierii mai în vârstă purtau ișlic tot atât de umflat, dar sfera nu era întreagă, era tăiată neted orizontal, ceva mai sus de cercul cel mare, iar pe acel șes era întins un fund de postav. Ișlicul acesta se lua din cap cu ajutorul amândoror mânilor.

Calemgiii, ciocioiașii, slugile de dindărătul caleștilor boierești și negustorii cei mari purtau ișlic mic, de forma unui borcan întors cu gura în jos, și de un diametru mult-mult de o jumătate de cot, și d'asupra o pernă mare în patru colțuri umplută cu bumbac sau cu păr de cal.

Boierii cei mari se îmbrăcau cu ciacșiri roșii, cu meși⁷⁹, papuci, sau cisme galbene de meșină⁸⁰, cu botul ascuțit, întors în sus și fără toc; antiriile⁸¹ erau de ghermesit⁸², de citarea⁸³, calemcheriu⁸⁴, cutnie⁸⁵, selimie⁸⁶ sau sevaiu⁸⁷; se încingeau la brâu cu șal de Indii; vara ferme-

76. felul: starea, treapta boieriei.

77. piele fină de miel, vulpe etc.

78. vezi nota 29, p. 380.

79. v. n. 9, p. 220.

80. (turc. *meşiu*), piele de oaie lucrată.

81. (turc. *anteri*), haină lungă până la călcăie.

82. (turc. *germesüd*), un fel de ștofă de mătase.

83. (turc. *çitarè*), ștofă jumătate mătase ușor dungată.

84. (turc. *kalemkijary*'), ștofă desenată (zugrăvită) cu mâna.

85. (turc. *kutni*), materie de mătase și bumbac.

86. (turc. *selimè*), ștofă de haine.

87. (turc. *sevaiu*), ștofă de haine aurie.

neaua⁸⁸ scurtă; vara și iarna scurteica⁸⁹ îmblănită cu păcea⁹⁰ de samur⁹¹, singeap⁹² sau cacom⁹³; pe deasupra giubea de postav, sau, la sărbători, biniș⁹⁴. La alaiuri și la ceremonii, protipendada⁹⁵ și veliții⁹⁶ purtau pe cap gugiuman⁹⁷ de samur cu fundul de postav roșu; vara feregea⁹⁸ și iarna contoș⁹⁹; bașboierul¹⁰⁰ purta hanger la brâu; boierii cei halea¹⁰¹ stau împrejurul Domnului cu bastoane lungi în mână. Numai Vodă cu Beizadelele purtau fund alb la gugiuman. La zile mari, Domnul îmbrăca cabanița¹⁰², care era un fel de contoș cu ceaprazuri¹⁰³ de fir și cu profiruri¹⁰⁴ de samur. La alaiuri, boierii cei mari mergeau călări pe cai arăpești acoperiți cu harșa¹⁰⁵ mare cusută cu fir.

88. (turc. *fermenê*), un fel de vestă cu mâneci împodobită cu găetan.

89. haină scurtă, blănită.

90. (turc. *paça*), blană de picioare de animal.

91. (turc. *samûr*), blană de jder de Siberia, blană aurie; zibelină.

92. (turc. *sinğab*), veveriță de Siberia, fumurie.

93. (turc. *kakûm*), hermină: mic mamifer cu blană albă foarte scumpă (patria lui, America).

94. (turc. *biniș*), haină scumpă purtată numai de boieri de treaptă mai înaltă, peste anterior; avea mânecile lungi și strâmte.

95. (grec. *γ. πρόty pentás*=cele dintâi cinci numere): cea mai înaltă clasă a boierilor, compusă din cinci ranguri de același plan: mare logofăt, mare vornic, mare hatman, mare postelnic, mare agă sau mare spătar (Alecsandri, Introducere la Proza lui C. Negruzzi, 1905, p. VII. Cantemir, Descrierea Moldovei, adaugă încă două ranguri: marele paharnic și marele vistier).

96. (slav. *vel+it*), marii boieri. Deosebirea între acești mari boieri și marii boieri din *protipendada*, era că *protipendada* cuprindea, «ca la Sambul, Divanul cel mare» (Iorga) sau Sfatul de taină, Consiliul intim al Voievodului (Cantemir): cei dintâi Dregători ai țării.

97. (turc. *güğemin*), căciulă de piele, cu fund de ștofă: roșu pentru boieri, alb pentru domnitori și beizadele.

98. (turc. *ferege*), veșmânt larg, ușor, de vară.

99. (polon. *kontosz*), manta lungă blănită.

100. primul boier.

101. (turc. *haljâ*), boierii în funcțiune.

102. (turc. *kabaniçe*), mantie domnească cu guler larg, mâneci largi, tivită cu piele, blănită cu samur și împodobită cu copce în briliante.

103. (turc. *çapraz*), găietane (fireturi).

104. tivituri.

105. (turc. *haşa*), pătură fină sub şa.

Băltărețu, cum intră în sală, se duse drept la un boier bătrân, căruia toți îi ziceau Arhon Medelnicerul¹⁰⁶ și-l rugă să vestească Banului sosirea sa.

Intr'un colț, împrejurul unui mangal, lumea sta grămadă ascultând cum se cârâiau unul pe altul trei inși așezați pe o laviță. Doi din ei își urmau glumele, fără să se turbure, mutând cu multă seriozitate bobii din țințarul¹⁰⁷ săpat pe laviță¹⁰⁸; iar cel de al treilea, cum îl văzu pe Băltărețu, îl salută cu un ton măreț și protector, zicându-i:

„Bine ai venit, Ștefanache. Am primit scrisori dela fraț-meu; te-a făcut baron”.

Acel care anunța Băltărețului această știre înveselitoare era un om între două vârste, mai mult bătrân decât tânăr; gros la burtă, alb și rumen la față și cu mustățile rase; purta pantaloni de nanchin¹⁰⁹ galben cu capac¹¹⁰, băgați în cisme ungurești cu pinteni, jiletcă vărgată, frac cafeniu cu bumbi de metal cu pajură împărătească, cravată roșie de pambriu¹¹¹, în care îi intra bărbia cu totul, până la gură, lăsând să iasă d'o palmă două colțuri ascuțite de guler scrobit. Din buzunarele jiletcei atârna de o parte și de alta, zornăind, două lanțuri groase cu chei și peceti mulțime. Era „prințipul Zamfir”, amicul intim și nedeslipit al Banului Pană Filipescu¹¹². Odinioară bogasier¹¹³ cu prăvălia lângă Bărăție¹¹⁴, iar acum fiu din flori¹¹⁵ al

106. boier mai mic; altădată cu slujba de a turna domnitorului să se spele înainte de masă și la masă de a-l servi cu darea mâncărilor.

107. trei patrate concentrice tăiate de câte o dreaptă perpendiculară pe mijloacele laturilor.

108. (slav. *lavica*, cit. lavița), bancă.

109. (fr. *nankin*, dela Nankin-China), materie de bumbac gălbuie.

110. dublu fund.

111. țesătură fină de lână (merinos).

112. nepot de fiu cronicarului Constantin Căpitanul Filipescu; Mare Ban 1785—1791.

113. negustor de manufactură.

114. biserica franciscană din strada cu același nume, ce pornește din Piața Sf. Gheorghe spre calea Văcărești.

115. nelegitim.

Mariei Terezii¹¹⁶ și prin urmare frate vitreg cu Iosif¹¹⁷ și Leopold al Austriei¹¹⁸. La moartea împăratului Iosif, după cum spunea chiar el, renunțase la tron și-l trecuse fratelui celui mai mic, Leopold, numai și numai de dragostea Filipescului, pe care nu se îndura să-l lase singur.

— Știi, Ștefanache, că de nu eram eu, prințul Zamfir, o pățeară, puiule, cu Mavrogheni¹¹⁹! Eu te-am scăpat;

La aceste cuvinte se scoală unul din jucătorii de țintar și-i zice cu voiciune:

„Și gândești, măi ticălosule, că tu l-ai scăpat? Mavrogheni era puiu de om, mă! Ală, când punea ghiara pe câte unul, ca d'al-de dumnealui, mă, îl juca în labe cum joacă pisica pe șoarece, mă! Ținea cu săracii, mă! așa să știi tu, mă! Pe boieri îi strângea de gât, mă! Numai ce-i auziai: Miorc!... ș'atâta le era, mă! Unde în zilele lui să vezi tu cerșetori pe ulițe: îi strânsese pe toți, mă, la spital la dânsul, și-i ținea pe bere și pe mâncare, mă! Mi-aduc aminte că într-o noapte era un frig, mă, de crăpa lemnele și pietrelă, și i-a fost milă de săraci, mă, să nu degere; și a poruncit de le-a aprins zece mangale cu cărbuni ghiveci, mă! și până în ziuă nu mai sufla niciunul, mă! Și să zici tu că tu l-ai scăpat pe dumnealui?... Ptiu!... nu ți-e rușine obrazului, om bătrân, în toată firea! L-a scăpat Dumnezeu sfântul, mă, că e mai puternic, mă!...”

Acel care vorbea astfel era protejatul Banului Ghica; era vestitul Manea Nebunul.

— Ai dreptate, Maneo! întrerupse Băltărețu, ai vorbit ca un om cuminte; m'a scăpat Dumnezeu și sfântul Spiridon, făcătorul de minuni.

— Nu sunt eu numai de florile mărilor prințul Zam-

116. 1717—1780, împărăteasa Germaniei.

117. Iosif II, fiul Mariei Terezei, împărat 1765—1790.

118. Leopold II, fratele lui Iosif II, împărat 1790—1792.

119. Nicolae Mavrogheni, fanariot, Domn în Muntenia 1786—1789.

fir; când te-i mai afla la strâmtoare, vino de-mi spune mie, că te scap.

— Aşa! vorba aia, ştii, până la împăratul te trece sufletul... zise celălalt judecător de țințar, care sta gânditor cu un bob în mână: un spân cu trei fire de barbă, slab și sfrijit, numai pielea și osul de dânsul, sbârcit și bondoc¹²⁰, mititel ca un copil, dar elegant la haine, încins cu tacit¹²¹ și purtând ceasornic cu lanț la brâu. Acesta era Sgabercea, făt-frumos din curte dela Dudescu; el adăogă:

„Dar nu zici că eu era s'o paț și mai rău cu Mavrogheni! Căsunase pe mine: ba nu! că să-mi dea pe fie-sa și mai multe nu!... Dar o luam eu p'aia?!”—și începu să cânte de dor oftând:

Oh! Ilinco, mor!

— Tăceți din gură, nebunilor, zise un logofăt, să ne spuie conul Ștefan cum a fost când era să-l arunce Mavrogheni de sus din Turnul Colței¹²².

— Așa e, nene Ștefane, întrebă un fecior de boier, că Mavrogheni era Arap Negru, cu buza d'o palmă și cu colții scoși afară ca de mistreț? Dumneata l-ai văzut d'aproape: se zice că avea gură la ceafă, pe unde scotea oasele, când înghițea mielul nemestecat.

— Nu e adevărat, coconașule, răspunse un logofăt bătrân; nu l-am văzut eu când trecea cu alaiu? Era om ca toți oamenii; atât numai că avea dinți de oțel: uite! îi aducea saci cu rubiele¹²³ și cu icoșari¹²⁴, îi băga în gură, îi făcea praf cu dinții și apoi îi înghițea. Era scris pe mâni și pe picioare cu slove turcești pe sub piele, tipărite cu iarbă de pușcă, ca să nu se lipească glonțul de dânsul.

120. (turc. arab *bunduk*), scurt și gros.

121. (turc. *taklid*), cingătoare de ștofă vărgată.

122. vezi mai jos nota 128.

123. (turc. *rubijè*), mică monedă de aur turcească în s. XVIII (valora 3,50 lei vechi rom.).

124. (grec. *eikosári*), veche monedă turcească de argint cu valoarea 20 de fr. turcești = lei v. rom. (prin sec. XVIII).

Ce a mai tras Paşa dela Rusciuc până l-a omorât! Numai cu iataganul i-a putut veni de hac!

— Ci lăsaşi să ne spuie nenea Ştefan cum a fost când era să-l arunce din clopotniţă, repetă tânărul băiat.

Şi Băltăreţu începu povestirea:

„Era cam pe la Vinerea mare, când mă pomenesc până în ziuă că mă chiamă Vodă; zic îndată de-mi pune şaua pe cal şi alerg la Curte. Mavrogheni sta la fereastră; cum mă vede, se dă jos în capul scării, sare ca o maimuţă pe armăsar, parcă-l văz, bată-l Dumnezeu! cu poturi¹²⁵ scurţi la genunchi, picioarele goale în iminei¹²⁶, mintean¹²⁷ fără mâneci şi legat la cap turceşte. N'apucasem să mă dau după cal, şi-mi zice: „Vino după mine!” ş'o retează la fugă la deal, d'abia mă ţineam de dânsul. Deodată văd că se opreşte la Colţea¹²⁸, intră în biserică, se închină la toate icoanele, şi, când să iasă, stă la uşă şi mă întreabă răstit: „Trimis-ai haraciul la Poartă?” Eu îi răspunsei: „Da, Măria Ta, dar n'am găsit mahmudele¹²⁹ şi am fost silit de am pus de a topit nişte scule de aur şi toată argintăria câte le aveam lăsate de unii şi alţii amanet la mine, le-am făcut bulgări de aur şi de argint şi i-am trimis la Stavracolu ca să-i bată la tarapana¹³⁰ cu tura¹³¹ de

125. (turc. *potûr*), un soi de pantaloni de postav, lungi; dela genunchi în jos erau mai strâmţi şi despicaţi; despicătura avea copci, pentru a fi încheiată strâns pe picior (aici Mavrogheni avea numai jumătate de poturi).

126. (turc. *iemeni*), un fel de pantofi.

127. (turc. *mintan*), haină scurtă de postav; de obicei cu mâneci.

128. spital, biserică, şcoală ridicate, 1706, de Spătarul Mihai Cantacuzino, ajutat de Radu Colţea Clucerul. Spitalul, biserica şi azi în str. Colţii, care ţine din Bulevardul Brătianu până în Piaţa Sf. Gheorghe. Colţea: dela numele lui Colţea Clucerul, tatăl lui Radu, care fusese ctitorul vechei bisericii din sec. XVII. Spătarul Cantacuzino a înălţat spitalul, biserica şi şcoala cu chiliile şi vestitul turn al Colţii, la care ar fi lucrat soldaţi suedezi rătăciţi pe aici după Pultava (1709). Turnul s'a dărâmat de cutremurul din 14 Octomvrie 1802 (stil vechiu).

129. monedă de aur, bătută de sultanul Mahmud (13,50 l. aur).

130. (turc. *tarabhanè*), monetăria.

131. (turc. *tura*), monogramă, reprezentând aici o mână deschisă.

mahmudele și beșlici¹³². Aștept din ceas în ceas să pice lipcanul¹³³ cu țidula pașii dela Rusciuc”. „Aferim¹³⁴! îmi zise, bătându-mă pe spate, vino sus să mănânci cu mine”. Și-o ia la fugă pe scara clopotniței. Mă suiam după dânsul gâfâind, mă gândeam la cinstea cea mare la care am ajuns și la câștigul ce era să-mi aducă știrea, când s'o duce vestea prin târg că am mâncat cu Vodă la masă. Când ajunserăm sus de tot d'asupra clopotului celui mare, de unde vezi omul jos numai cât o vrabie, deodată mă chiamă lângă dânsul la o fereștruie și-mi zice: „Ia te uită de ici; mult e până jos?” — „Mult, Măria Ta, îi răspunsei, de-ar cădea cineva de-aici, ar fi vai de el; nici praful nu s'ar alege de dânsul”. „Știi c'am visat pe sfântul Nicolae astă noapte?” îmi zice râzând. — „Ești bun la Dumnezeu, Măria Ta, și d'aia a venit sfântul să te vadă”. — „Așa cred și eu”, îmi zise, uitându-se în ochii mei, „dar nu știi că mi-a zis să te asvârl d'aicea jos”. Când am auzit așa, am înghețat; mi s'au tăiat picioarele și mi s'au muiat vinele, de era să cad, fără să mai m'arunce cineva. Știam că era în stare s'o facă, fiara! Când aud încetisor un glas că-mi zice la ureche: „Zi-i că ai visat și tu pe sfântul Spiridon, și-a cerut să-i aprinzi o făclie de cincizeci de pungi de bani și că, de te-o arunca după fereastră aia, mori, și rămâne sfântul fără lumânare”. Acel care-mi șoptea aceste cuvinte era Sava Arnăutul. Repetai și eu vorbele lui ca papagalul, clănțănindu-mi dinții în gură de frică. „Ei, dacă e așa, îmi zise atunci Mavrogheni, trimite pe Sava să-i cumpere făclia”. Muiai condeiful în călimările dela brâu,

---

132. (turc. *beşlik*), monedă de 5 lei vechi (piaștri).

133. (Lituanian: tătăr din Lituania emigrat în Basarabia de N.) curier, ștafetă.

134. (turc. *aferin*), bravo! halal!

scrisei zarafului¹³⁵ meu din hanul Sfântului Gheorghe¹³⁶, și peste o jumătate de ceas, Sava se întoarse cu o lumânărică de trei parale; mi-o dete în mână, făcu cu ochiul lui Vodă și ne deterăm jos binișor cu toții din turn. Eram mai mult mort decât viu. Cum am ajuns acasă, am căzut la așternut și am zăcut trei săptămâni de gălbinare.

— O sfecliseși, zise prințipul Zamfir.

— Ce o sfeclise, mă! n'auzi tu că era galben ca turta de ceară! Nu știi tu ce este gălbinarea, mă! Fața morcovului, mă! întrerupse Manea. Și Sgabercea adăogă:

— Zi mai bine că galbenii olandezi¹³⁷; Mavrogheni îi trăgea sufletelel de sfoară.

— Toți boierii să moară, numai Manea și cu Banul Ghica să trăiască, mă! strigă deodată Manea, bătând cu pumnul în laviță, și se sculă cântând cântecul lui favorit:

*Zon zon firilzon*¹³⁸!

— Ci tacă-ți gura, nebunule, ripostă supărat prințipul Zamfir, nu ți-am spus de o mie de ori că Filipescu e mai mare?

— Nebun ești tu, mă! păcătosule, îi răspunse Manea. Ce, adică, pentrucă-mi zice mie Manea Nebunul! Dar nu știi tu, mă, că-mi zice așa, tocmai pentrucă nu sunt nebun, mă! Cum îți zice și ție prințipul Zamfir, tocmai pentrucă nu ești prințip, mă! Banul Ghica să trăiască, mă! Soarele să-mi fie cu bine, iar luna s'o mănânce vârcolacii, mă! Mavrogheni ținea cu Turcul, mă! Dela Turc belșug, iar dela Neamț calicie; Neamțul umblă tot cu Ucigă-l toaca în buzunar, mă! Scoate foc și panglice pe nas, mă! Merge

135. (turc. *sarraf*), casier, bancher.

136. al 2-lea mare han bucureștean (după al lui Ștefan Vodă Cantacuzino) din cartierul de azi Doamnei-Smârdan-Lipscani), lângă biserica brâncovenească din piața Sf. Gheorghe; distrus de foc în 1847 (al lui Șerban a durat până după războiul Neatârării, când a fost dărâmat spre a se clădi palatul Băncii Naționale a României).

137. monedă de aur=4,15 lei vechi.

138. (=fr. *son, son, vive le son...*) cântec și horă revoluționară ju cată în Franța 1793).

că *elînele la patalie* călare pe porc, mă! Franțuzul în sbor pe sus ca pasărea și Englezul ca rața pe apă, iar Muscalul porcocos, cu râtul de-un cot, mă! În toate alea își bagă botul. Voia la dumneata ca la Banul Ghica! Nu știi tu, mă, că de n'ar fi, nu s'ar povesti, mă!

— Ba tot Filipescu e mai mare! strigă indignat prințipul Zamfir, arătând pumnul, amenințare la care Manea răspunse cu o palmă, de răsună sala și îndată se sculă cântând: *Fivrelzon! fivrelzon!* Așa pronunța el pe românește cuvintele cântecului său favorit: *Dansons la Carmagnole! Vive le son! vive le son du canon* ¹³⁹!

— Bre! da ce mai palmă, neiculiță! Adormisem și m'a deșteptat din somn. Așa e, nea Maneo, c'ai crezut că era falcă lui Mustafa-Pașa?" zise Sgabercea.

La cuvintele acestea, prințipul Zamfir, care se temea să nu întărate mai rău pe Manea, începu a râde cu hohot, frecându-se pe obraz și zicând:

„Intri și tu în vorbă nepoftit, păianjene! Bine să-i fie lui Mustafa-Pașa! Așa să pată, dacă e Turc! Să se facă și el creștin odată și să isprăvească. O mănăcă cât de bună Mustafa! Ș'acu mă ustură. Dă spurcatul de nebun, nu se încurcă, parc'ar da într'un bou. Așa e, dacă mănâncă numai lumânări de seu, ca Ungurii; și-aseară era cu o lumânare în gură; a înghițit-o cu feștilă cu tot.

— Mănânc lumânări, mă, răspunse Manea, ca să mă luminez pe din năuntru, mă! Dar tu, care bei la vin ca o butie, ce-o fi în capul tău! Intuneric beznă, mă, ca într'o pimniță oarbă, mă!

— Vino-ți în fire, omule! îi zise prințipul Zamfir, văzând că iar se întetește.

— În firele părului tău, mă, să-ți mai încrețesc zulufii, că nu te-am jumulit de mult, mă! Dela lăsata secului, delamasă delad Dudescu. Ce! pe semne ți-ai uitat, mă!

139. vezi nota dinainte.

Manea nu râdea niciodată. Umbla pe uliță strigând în gura mare: „Toți boierii să moară, mă! Numai Manea să rămâie, mă!” Dacă îi zicea cineva ceva, arunca cu pietre. Nu se temea de nimeni pe lume, decât de Banul Ghica. Acolo în curte la Banul se adăpostea, avea odaie, îmbrăcăminte și mâncare. Manea era milos și darnic. Tot ce avea da la săraci. Dacă-i da cineva o haină bună, un anteriu¹⁴⁰, o giubea¹⁴¹ blănită, el se ducea la croitor, sau la cojocar, și le schimba pe haine groase mitocănești, pe care le împărțea la săraci, păstrând pentru dânsul pe cea mai proastă. Uneori rămânea numai cu cămașa. Nimeni nu știa de unde era, nici de unde venise. Singurul său amic era Cloșcă vizitiul, care se zice că era rudă cu Cloșcă cel vestit în răscularea din Ardeal¹⁴². Cloșcă vizitiul a murit cam pe la anul 1829, în curte la tată-meu, când ședeam în Gorgan, peste drum de cazarma pompierilor.

Când venea câteodată vorba cu el despre Manea, Cloșcă răspundea oftând: „Bine că e ș'așa, după câte văzură ochii lui...” și îndată schimba vorba, parc'ar fi fost un secret între ei doi. Manea era un om de mare probitate și discrețiune. Banul Ghica, când vrea să ajute pe vreun sărac, chema pe Manea și lui îi încredința banii ce voia să trimită; știa că nu era om să se atingă de o lăascaie¹⁴³.

Pe când urmau glumele și palmele între cei trei nebuni, iată că vine Medelnicerul din casă dela boieri și poștește pe Băltărețu. După ce-și întinse bine giubeaua la guler, apucă ișlicul de un colț al pernei, păși în cadență și intră respectuos în odaie la boieri, ploconindu-se în dreapta și în stânga, cu mâna la piept pe inimă. Banul îi arată lângă

---

140. v. n. 81 p. 386.

141. v. n. 71 p. 384.

142. din 1784.

143. (=lețcaie) mică monedă de aramă, turcească= $\frac{1}{2}$ de para (a 80-a parte dintr'un leu vechiu).

uşă un sipet¹⁴⁴ acoperit cu un covor şi-i făcu semn să şază, iar vornicul Scarlat Câmpineanu¹⁴⁵, cel mai limbut din toţi, începu a-i vorbi astfel:

„Nene Ștefane, acu te-ai făcut și dumneata Rumân, că te-ai căsătorit cu o pământeancă; ai case și moșii în pământul românesc și trebuie să te doară inima și pe dumneata de țara asta, că vezi c'a îngenuchiat, nu o mai poate duce cu greutățile care au năpădit pe dânsa; numai biruri și angarale¹⁴⁶; n'a mai rămas bieților creștini nici cenușă în vatră; le-au murit vitele tot cărând la zaherele¹⁴⁷ pe la serbaturi¹⁴⁸. Bir peste bir și lude¹⁴⁹ peste lude; sferurile din patru le-a făcut douăsprezece pe an; oieritul dela patru parale l-a suit la douăzeci și cinci, bez¹⁵⁰ ploconul¹⁵¹; acum a mai adăogat văcărit¹⁵² și goștină¹⁵³, vinăriciul¹⁵⁴ douăzeci de parale de vadră¹⁵⁵, capanliii¹⁵⁶ au tăiat nartul¹⁵⁷ grâului la schelele¹⁵⁸ Dunării pe șase lei chila¹⁵⁹ și pe cinci parale ocaua de unt și de miere! Bătaie de joc nepomenită! Fuge lumea peste Dunăre; s'au spart o mulțime de sate. După celelalte toate, a început Grecul să ne și omoare hoștește: vărul Alecu Văcărescu¹⁶⁰, ridicat noaptea de oamenii lui Vodă, nu se știe nici până azi ce s'a făcut. Trebuie cu orice chip să scăpăm țara de ne-

144. (turc. *sepet*), ladă.

145. vezi nota 54. p. 383.

146. (gr. *aggareia*), dări.

147. (turc. *zachire*), provizii pentru oștire.

148. (turc. *serhadd*), fortărețe turcești de graniță.

149. (slav. *ljude*), dajdii.

150. (slav. *Bez*), afară de... (plus).

151. (slav. *poklonŭ*), darul făcut unui superior de către inferior.

152. dare pe vitele cornute.

153. dare pe oi și pe porci.

154. dare pe cârciumi.

155. măsură de capacitate pentru lichide=13 sau 15 litri.

156. (turc. *kapan+liu*), turnizorii de cereale ai armatei turcești.

157. (turc. *narh*); au pus preț fix.

158. (prin it. *scala*, turc. *iskele*), porturile.

159. (grec. *koilon*, cit. *kilon*, turc. *kilo*): măsură veche pentru cereale=20 (24) băniți=400 (480) de oca=680 (816) litri.

160. tatăl poetului Iancu Văcărescu.

cazurile care au dat peste dânsa, să o cotorosim de lăcustele din Fanar, care nu se mai satură. Ne-am chibzuit în tot felul și iată ce am hotărît: să se ducă vornicul Nicolae Dudesco cu o hârtie din partea țării către Bonaparte. Dar uite! n'avem bani, și de aia am trimis la dumneata, nene Ștefane, să ne înlesnești, să ne împrumuți, cu siguranță, se înțelege, cu amanet de moșii".

Băltărețu își pune bărbia în pumn, se gândește, tușește și răspunde:

— Del boieri dumneavoastră! Cum știți că e mai bine, că acum dumneavoastră sunteți țara, cum se zice, pânea și cuțitul! Le știți pe toate și de bine și de rău. Noi suntem niște păcătoși, niște proști! Facem cum ne ziceți. Dar unde să vă găsec eu bani în ziua de azi, păcătosul de mine! că am să iau din toate părțile; stau cu sipeturile pline de amaneturi și de sineturi¹⁶¹, și nimeni nu-mi plătește; că del ce să zică cineva, nici n'au de unde. La vreo doi-trei Armeni numai a rămas ceva parale, dar unde te poți apropia de ei? Săptămâna trecută, nu mai departe, am avut o trebuință, de-mi crăpa buza, de două sute de mahmudele și m'am împrumutat dela Manuc¹⁶², zece la pungă pe lună (24%); i-am dat, ce să fac? Eram strâns de gât.

După multe rugăminți și făgăduieli de tot felul, că i se va înlesni luarea otcupului¹⁶³ vămilor, al ocnelor și al poștelor, Băltărețu s'a înduplecat în sfârșit a împrumuta

161. (turc. *sened*) chitanțe, obligații de datorii.

162. vestit bogătaș bucureștean; om de încredere al lui Mustafa Pașa Bairactarul, cel care ocupă Bucureștii la 1806, pentru ca, peste 2 săptămâni, la 11 Decembrie 1806, să se retragă în fața forțelor rusești; cu banii Bairactarului, Manuc ridică, pe locul unde azi e hotelul Dacia și unde fusese străvechia Curte Domnească, pe malul Dâmboviței, unul din cele mai frumoase hanuri din Bucureștii anilor 1808—1860. Fabulos de bogat, s'a retras la Paris, unde speriasse lumea prin fast; apoi în Rusia, unde a sfârșit, otrăvit de o slugă. Fiii lui au trăit în Rusia.

163. (rus. *otkupă*), arendarea.

pe Dudescu cu 7 $\frac{1}{2}$ la pungă pe lună (18%), primind amanet toate moșiile. La dobândă adăogând comisionul bancherilor și schimbul banilor cu Lipsca și cu Viena, împrumutul venea la 30 și la 40% pe an.

Pe când ieșise cloșca¹⁶⁴ pe cer, boierii intrau unul după altul în butcile lor, fiecare precedată de două masalale. Dudescu intră acasă, ca să-și facă pregătirile de drum.

Nu trecuseră trei ani dela acea seară și averea cea mare a Dudescului, case și moșii, trecuse în mâinile Băltărețului. Pe fiecare lună, acest cămătar îi scotea câte o moșie la mezat¹⁶⁵ și, negăsindu-se concurenți, moșia rămânea pe seama lui, pe nimic; moșii care dau astăzi cinci și șase mii de galbeni pe an, le-a luat Băltărețu dela mezat. la Cochii-Vechi¹⁶⁶, pe trei și patru mii de lei, galbenul valorând șapte lei.

Unde e astăzi averea Băltărețului? Nimeni nu știe¹⁶⁷.

Ion Ghica

---

164. constelația Pleiadelor.

165. (turc. *mezat*), licitație.

166. (ung. *kotja-vetje*), mezat, licitație.

167. Cine era Băltărețu și de unde venise el, nimeni nu ne-a putut spune alta decât că venise din Târnova,¹ unde avusese băcănie, dar că nu era originar dintr'acel oraș; pronunția lui la vorbă era cam de Cuțovlah sau de Arnăuț. Bucureștenii s'au pomenit cu dânsul deodată lipscan² mare și bogat, cu darăveri de bani și de mărfuri cu Viena, cu Pesta, cu Brașovul și cu Lipsca, având palat mare boieresc între strada Vergului³ și Biserica Stelea⁴ în partea orașului care a ars când cu focul din 1847. El a murit sărac cam pe la anul 1823, lăsând o singură fată și drept avere numai casa cea mare dela Stelea. Ginere-său, un mic negustoraș Cuțovlah, după moartea socrului a luat numele de Băltărețu și a avut trei băieți, dintre care cel mai mare a murit acum în urmă, la 1874, iar ceilalți doi sunt și astăzi în viață; unul, mic funcționar la vamă, iar celălalt trăind cum poate. *Sic transit gloria mundi!*...⁵

---

1. oraș vechiu în Bulgaria pe râul Iantra.

2. comerciant care vîndă marfă de Lipsca (Leipzig); manufacturist.

3. Calea Cătrășilor.

4. în cântierul căii Moșilor, distrusă de focul din 1847.

5. maximă morală trasă din *Imitatio Christi*, celebra operă religioasă medievală.

XXI¹

ION GHICA CĂTRE V. ALECSANDRI

B A R Z O F

Londra, 1 Ianuarie 1885.

Scumpul meu amic,

Auzit-ai de unul Bârzof? Dacă n'ai auzit, eu să-ți spui cine și ce era; căci l-am văzut și l-am auzit cu ochii și cu urechile mele.

Bârzof era, cum zice Românul, un om cât un munte: înalt, gros și chipeș, ochi mititei în fundul capului, umerii obrazului scoși și nasul numai o fărimică de sfârc: tipul de Mongol cel mai bine caracterizat. După celelalte toate, era și ciupit de vărsat, și ciupit așa de adânc, că în fiecare gropiță se putea ascunde bobul de mazăre.

Născut în Bugiag, fusese însă crescut printre Românii de pe malul drept al Bugului³, unde tată-său a fost ani

---

1. tip. în revista *Convorbiri Literare*, nr. 6, 1 Septembrie 1885, pp 462—468, sub titlul: *CORRESPONDENȚA cu V. Alecsandri* (Scrisoarea XXI); la Sumar: *I. Ghica Corespondența cu V. Alecsandri, Scrisoarea XXI (Barzof)*; în ed. 1887, titlul: *Bârzof*.

2. în Basarabia de Sud.

3. râu în Ucraina, afluent al Niprului, aproape de vărsarea lui în Marea Neagră.

mulți cinovnic⁴ la spirtoase și vorbea românește ca apa. Intrat de copil ca piser⁵ în cancelaria poliției, ajunsese *nacialnic*⁶ și dobândise cinul⁷ de *Calejki Savetnic*⁸, încât când îi vorbeai, trebuia să-i zici cu respect *Vasi-viscolblagorodie*⁹. El când vorbea, începea cu *Stotakoi*¹⁰?... și încheea cu *Murac Moldavan*¹¹ *ptiuuu!* în obraz. Ceva, ceva să-l fi contrariat, apoi striga: *la tebe siceas dam palki*¹². Se plimba prin oraș călare pe o scândură pusă pe patru rotile, stând înțepat cu mâna în șold. Căruciorul lui era tras de trei cai negri în front; cel din mijloc cu un cerc mare peste cap trepăda de abia se puteau ține de dânsul cei doi lăturași, galopând în fuga mare, cu capetele lăsate în jos, încordate la dreapta și la stânga, de le dau coamele de pământ. Vizitiul, Timofei, un băiețel cu o pernă mare de catifea roșie în cap, cât dânsul de înaltă, mâna caili d'a'n picioarele, strigând întruna cu glas ascuțit și prelungit „Padii¹³!...”, de fugea lumea de se prăpădea, căci Timofei nu căta peste ce da. Când trecea pe uliță, auzeai pe bieții creștini vestindu-se unii pe alții cu „Fugi, mă, că trece căruțul lui Sfântu Ilie”. Era totdeauna urmat de trei, patru Cazaci de Don, plecați pe cai, cu sulilele înaintea ca la bătălie, și băteau de svântau, căci Bărzof era polițaiu *nacialnic*¹⁴.

Mi-l aduc aminte când a venit acasă la noi. Cum a

4. (rus. *činovnikū*), funcționar.

5. (rus. *pisarū*), copist.

6. (rus. *načalnikū*), șef de birou.

7. (rus. *činū*), rang.

8. (rus. *koležskii soviatnikū*, cit. ca în text), consilier departamental; titlu al funcționarilor de clasa 6-a în Rusia sec. XIX.

9. (rus) prea nobile născut (titlu pentru funcționarul rus de rangurile 6, 7, 8).

10. (rus. *čto takó!*), ce(-i) asta?

11. (rus. *durakū*=tont, prost).

12. (rus.)=acum îți dau bastoane.

13. (rus. *poiiti*), pleacă! du-te!

14. șef (un fel de prefect de poliție).

Nicolae Mavrogheni
(Patraşcanu)

Fig. 1. — Vederea Bucureștilor.

În primul plan, în stânga biserica Sf. Gheorghe-Nou, în mijloc Bărăția, în dreapta biserica Sf. Dumitru din dosul Poștei.
În planul al II-lea, în dreapta Mitropolia. La mijloc biserica Sf. Spiridon-Nou. În stânga Sf. Gheorghe-Vechiu.

În zăru Radu-Vodă și biserica Văcărești.

(Acuarela de Preziosi, 1860)

Vedere a Bucureștilor (Preziosi, 1860) (Academia Română)

Hanul Manuk

ajuns la scară, a descălicat de pe scândură și s'a suit în fugă pe scară, sdrăngănind sabia de toate treptele; cum a găsit pe tata, i-a dat în mână un plic cu o pecete mare roșie. Tata, după ce a citit scrisoarea, îi zise: „Am spus „generalului că nu mă pot duce la comisie; mi-au murit „pân'acum trei oameni în curte din cauza serviciului; „destul un an de zile; mi-am făcut rândul, acu mai slujească și alții”. Bârzof ascultă cu atențiune cuvintele tatelui, dând din cap, ca semn de aprobare, și plecă salutând și strângând mâna lui tata. Dar nu trecu nici o jumătate de oră după plecarea lui și vedem că intră în curte vestitul pazarnic¹⁵ urmat de un Cazac; mai trece nițel și mai intră un alt Cazac, ș'apoi altul, tot unul câte unul, până se făcură doisprezece la număr. Care cum intra, descălica, lua frâul din capul calului și-i da drumul la fânărie; iar ei, atrași de mirosul bucatelor, trăgea, care cum venea, drept la bucătărie, unde într'o clipă nu mai rămânea nimic nici în tingiri, nici prin dulapuri; mănâncă tot și beau tot, și tot cer neîncetat; apoi, beți și sătui peste măsură, se suie prin odăi și în salon, cântă și joacă chiuud, se tăvălesc pe mobile și pe așternuturi cu cismele pline de noroiu și cu mantalele ude de ploaie. Noi, copiii, cu mama am fugit de acasă și am mas noaptea la un vecin, căci tocmai a doua zi a venit un ofițer de a ridicat Cazacii, după ce tata, de nevoie, se prezentase dis-de-dimineață la serviciul la care refuzase de a se mai duce.

Aceasta se numea *execuție*.

Serviciul ce făcea tata de mai mult de un an era foarte periculos. Se înființase un fel de comitet sanitar compus de mai mulți boieri; scopul acelui comitet nu era atât de a opri boala a se întinde, ci era mai mult a alege în oraș curți, grădini și maidanuri¹⁶, unde să se depuie soldații

15. polițaiul orașului.

16. (turc. *maidan*, *mēidan*), locuri goale, piețe.

bolnavi, a îngropa pe morți și mai ales a îngriji să se adune și să se trimită la corpurile respective puștile, ranitele și mantalele rămase dela soldații morți. Membrii comitetului erau în contact năconținut cu epistaiii¹⁷, cu vătășeii¹⁸ și chiar cu cioclii, cu tot ce era molipsit, fără a se lua nicio măsură profilactică, căci era oprit, sub pedeapsă grea, a zice că boala de care mureau cu miile pe zi era ciuma, sau a crede că era boală lipicioasă. Din cele dintâi zile ale intrării lui tata în acel serviciu, ni s'a bolnăvit vizitiul; și moartea lui ne procurase neplăcerea de a fi duși pe vreme de iarnă la mănăstirea Cernica¹⁹, unde am petrecut șapte săptămâni la fum, în covergi²⁰ de scânduri și de rogojini, de ne sufla vântul din toate părțile și ne uda ploaia și de sus și de jos. De abia ne întoarserăm acasă și cade bolnav arnăutul²¹ care întovărășea pe tata; atunci altă purificare, de astădată la Plumbuita²². Un al treilea caz a fost moartea feciorului²³, care înlocuise pe Ivancea Arnăutul, apoi alte săptămâni la fum și la aer. Ne întorsesem numai de zece zile dela lazaretul dela Plumbuita, când primirăm vizita de care am vorbit mai sus.

Relațiunile de serviciu făcuse pe Bârzof prieten cu tata și ne venea adesea în casă. Când îi pomenea cineva de cei doisprezece Cazaci cu execuția, Bârzof își făcea cruce mare pe piept, zicând: „*Na ia i Bogu*²⁴, *cocon Tache, la mine nevinovat; sluiba!*” și urma partida înainte, întorcând pe riga²⁵ cu un chef nespus.

---

17. subcomisar.

18. gardieni.

19. la cca 9 km. E. București.

20. adăpost.

21. albanezul: slujitorul boieresc.

22. mănăstire la 5 km. N. N-E. București.

23. slugă în casă.

24. (=rus. *Na ia, ei Bogu*) nu eu, zău!

25. (grec. *rygas*), rege numai la cărți de joc; pe la jumătatea sec. XIX *riga*=rege era întrebuintat și în literatură. (*Riga Poloniei...* la C. Negruzzi).

În vara anului 1829, războiul era în toiul lui²⁶; boierii cei mai mulți erau trimiși pe afară, unii după coasa fânului pentru oștire, alții după proviant, alții ca comisari și dragomani²⁷ pe lângă generalii corpurilor care împresurau cetățile de pe malurile Dunării; cei care mai rămăseseră în București se adunau ziua, noaptea, la Cornescu²⁸, unde sta totdeauna pe masă un morman de aur la dispozițiunea aceluia care avea cartea mai năzdrăvană. Acel metal avea o mare putere de atragere asupra ofițerilor muscali în general și asupra lui Bârzoș mai ales; el avea pe sothnica²⁹ lui, care nu-l înșela niciodată.

Boierii noștri pe atunci erau mai toți vânători mari și călăreți vestiți; le plăceau caii arăbești și ungurești; aveau poștalioane de cât șase și opt cai românești, iuți ca smei; țineau prin curți și în casă câini, lupi, urși, vulturi, corbi, privighetori, cocori, tot felul de pasări și de lighioane. Ca să nu citez decât câteva celebrități, voiu aminti câinii zăvozi (moloși), cât vițeii de mari, ai lui Grigorie-Vodă Ghica³⁰, pe care îi hrănea ca să-i puie să se bată până la moarte cu urșii. Când se dau asemenea spectacole, Bucureștii toți alergau la Colintina³¹, care cum putea; pe jos, călare, în căruță, în caleașcă sau în teleguță; își luau merinde de acasă, și câmpul dela Obor până la Plumbuita³² părea un bâlcu. Emoțiunile cocoanelor erau la aceste lupte tot atât de vii, ca și ale damelor spaniole la luptele de *los toros*³³.

26. războiul ruso-turc din 1828—29, încheiat prin pacea dela Adrianopol.

27. (it. *dragomanno*), tâlmaci.

28. marele logofăt Constantin Cornescu (mort 1851) v. n. 35, p. 74.

29. rus. *sotnikū*, dela *sotnia* (sută).

30. Domn 1822—28.

31. lângă Plumbuita: palatul (cu paraclisul Ghiculeștilor, azi biserică alături) dăinue și azi; el adăpostește un orfelinat; păstrează încă unele picturi ale vremii.

32. azi întreg populat (cartierul Colentina).

33. (sp.) tauri.

Alecu Ghica Barbă-roșie³⁴ avea pe Bercea, un câne-lup cu coada și cu urechile tăietate din rădăcină, dobitoc fioros și rău, care sta ziua și noaptea culcat la ușa lui stăpânului, dormind numai dintr'un ochiu. Pe mulți a mai speriat, pe mulți a mai mușcat și la mulți a rupt din carne fiorosul Bercea. La asemenea întâmplări, Barbă-roșie cădea cu dojana tot pe bietul pățit cu: „Na! bine ți-a făcut, neghiobule, dacă nu-l lași în pacer!” deși omului nici prin gând nu-i trecuse să-l atingă, sau să-l atâte. Bercea nu s'a putut împăca nicidecum cu Muscalii; sărea la ei, când îi vedea trecând pe la poartă, așa că într'o zi, luându-se la harță cu trei soldați, a căzut străpuns cu baionetele: Rănile ce a primit erau așa de adânci, încât toate îngrijirile doctorilor și veterinarilor n'au putut să-i prelungească zilele, și și-a dat sfârșitul bietul câine când era încă în floarea vieții: împlinise numai patru ani, când a căzut victima invaziunii rusești din 1828.

Costache Cornescu avea pe Moș-Martin, un urs mare negru, pe care-l crescuse de mititel cu o îngrijire cu totul părintească. Cornescu adesea povestea cum îi fusese milă de Moș-Martin, când era pui: l-a văzut orfan, fără tată și fără mamă, căzuți amândoi într'o bătaie la Petroșița³⁵ sub gloanțele Cojeștenilor, Corneștenilor și Ghergănenilor. Până la vârsta de doi ani, Martin era blând ca un miel și plăcut; trăia prin casă, se plimba liber, de gât cu boierii, cu cocoanele și cu oamenii prin curte; noaptea dormea în brațele lui Vintilă; dar mai târziu, începând a da la palme în dreapta și în stânga, în urma câtorva sgârieturi cu unghiile, Cornescu fu silit să-l izoleze și de vreo zece ani îl ținea în lanț în fundul curții, legat de un stâlp nalt, în vârful căruia era o roată de car, unde se urca

34. (1785—1868) unchiul lui Ion Ghica.

35. localitate muntoasă la 35 km. N. Târgoviște.

de-și lua tainurile ce i le aducea amicul său Vintilă la orele hotărîte.

Timofei, vizitiul lui Bârzof, luase obiceiul de îndată ce lăsa pe stăpănu-său la scară și se suia la cărți, el se ducea în fundul curții și se juca cu ursul; se puneau la o distanță afară de lungimea lanțului cu care era legat dobitocul și tăbăra cu biciul pe dânsul, și-l bătea, și-l bătea ceasuri întregi. De trei luni Moș-Martin înghițea această unilintă, dar pe mormăite; își făcea el planul său de răzbunare, și într-o zi, când începe bătaia biciului, ursul se tot trage încetul cu încetul înapoi, din ce în ce mai aproape de stâlp. Cu cât ursul se trăgea, cu atât Timofei înainta, ca să-l poată ajunge să-l bată peste bot; până ce deodată fiara, făcându-și vânt, se repede din toată lungimea lanțului, îl ajunge cu laba, îl trage la dânsul și-l sfâșie în bucăți. A strigat bietul băiat cât a putut, dar cine să-l auză tocmăi în fundul curții Cornescului, care era cât un bărăgan de mare!

Ca să-ți faci o idee de întinderea cuprinsului lui Cornescu, închipuește-ți că pornești din colțul casei Blarenberg, unde este Ministerul afacerilor străine³⁶, și mergi pe strada Academiei până în dreptul bisericii Sfântul Nicolae dintr-o zi³⁷, și apoi de acolo o iei în sus pe strada Ienii, până la poartă la Mazar-Pașa³⁸, și închei pătratul cu două linii paralele, una stradei Academiei și cealaltă stradei Ienii³⁹; vei avea astfel cuprinsul curții lui Cornescu, o adevărată moșie: tot spațiul pe care se află astăzi

36. apoi Ministerul de interne, azi dărâmat spre a se ridica noul palat al aceluiași Minister.

37. așezată între Bulevardul Brătianu și str. Enei. Zidită pe locul alteia mai vechi de Doamna lui Vodă Brâncoveanu în 1702.

38. casa englezului Lakeman, căsătorit cu o româncă; fost în slujba Turcilor sub numele de Mazar Pașa. În casa lui, din str. Biserica Ienii, s'a format opoziția extraparlamentară numită *coaliția dela Mazar Pașa*, compusă din liberali și urmărind răsturnarea Domnitorului (1876).

39. leagă str. Academiei de Bulev. Brătianu.

otelurile Ioji, Union, Regal, cu strada Regală și cu o mulțime de case din fund și din strada Ienii. Glasul nenorocitului se pierdea în pustietate.

După ce Bârzof a isprăvit talia la cărți și și-a băgat în pungă purcoiul de galbeni care se grămădisise dinaintea lui, iese în scară și strigă, strigă pe Timofei în zadar; dar în loc de Timofei cu trăsura, vine Vintilă, sărind într'un picior, zicându-i răsând: „Au! Dumneata să trăești, pe Timofei l-a mâncaaa... t Moș-Martin, și nu mai striga de geaba”. A trebuit toată iscusința lui Vintilă și toată încrederea de care se bucura pe lângă urs, ca să-i lase din labe cadavrul nenorocitului băiat.

Mairăi și decât ursul erau câinii din curtea Cornescu-lui. Când treceai pe acolo, noaptea mai ales, te pomeneai deodată ocolit din toate părțile; ulucile erau ciur de găurile prin care ieșeau la uliță câinii cu grămada, cât simțeau pe un trecător; părăsise lumea drumul pe acolo. Eu într-o noapte am vrut s'o paț cât de bună, căci din nebăgare de seamă apucasem pe strada Ienii; am scăpat cu față curată numai mulțumită săbiei sublocotenentului Brătianu; ne-am pus spate în spate dând în dreapta și în stânga, eu cu bățul, el cu sabia, și numai așa de abia am putut opera o retragere onorabilă până acasă la mine, unde este astăzi hotelul Brofft⁴⁰.

Tot se mai găsesc și acum pe la noi oameni căroră le place să aibă în curte sau în casă câte un dobitoc fioros, un lup, un vultur sau și chiar un mândru leu.

Bârzof cu Pazarnicul și cu generalul Zaltuchin⁴¹, pre-

40. în fața Teatrului Național, azi hotel Continental.

41. (Zoltuchin) a înlocuit pe comitele Pahlen în 1828 la comanda armatei rusești de ocupațiune a țărilor românești; după el, contele Pavel de Kisselei, până la 1834, când au urmat domniile pământene sub Regulamentul Organic; v. și n. 181, p. 22.

ședintele cu deplină putere asupra Principatelor, formau o treime tot de o ființă, sub firma: „*la nevinovat, slujba!*” sub care se ocroteau toate abuzurile și nedreptățile rusești. Sistemul lor era de a nu asculta niciodată o jăluire, ci d'a apuca cu gura înainte, ca să inspire spaimă, ca jăluitorul să fugă, de teamă să nu pată una și mai rea decât pricina pentru care venea să se plângă. Și iată cum procedau. Era poruncă strașnică dela Împăratul să nu supere pe sudii (supuși străini), să nu le pue cvartir, să nu le ceară rechizițiuni, etc. Banul Brâncoveanu⁴², fiindcă era principe al sfântului Imperiu Roman⁴³, era în idee că trebuie să fie tratat ca un sudit austriac. Intr'o zi se pomeneste cu Bârzoș că-i aduce în cvartir pe Mareșalul Dibici⁴⁴, care venea să ia comanda oștirilor, înlocuind pe bătrânul mareșal principe Witgenstein⁴⁵, și scoate pe Brâncoveanu din casele de sus, înghesuindu-l cu toată familia în câteva beciuri⁴⁶. Atins în mândria sa, Brâncoveanu trimite pe un nepot al lui să explice generalului Zaltuchin situațiunea excepțională în care se afla și să-i spuie să fie cruțat. Tânărul sol vorbea franțuzește ca apa și era elocvent; ajuns la palat, începe pe un ton oratoric a expune generalului Zaltuchin scopul pentru care era trimis, regulile retori-cești, cu trope, figuri, gesturi și jocuri de fizionomie. Zaltuchin, în loc de a-l asculta până la sfârșit și a-i răspunde în chestiune, deodată se infuriază și bate din picior strigând: „Afară! afară! pașol! ce te strâmbi la mine?”, încât bietul sol a luat-o la fugă, speriat, uitând și exord și na-rațiune.

42. marele Ban Grigore Brâncoveanu, fost pretendent la tronul Munteniei în 1822, întemeietorul Spitalului Brâncovenesc, unul din cei mai vestiți boieri ai timpului; v. n. 132, p. 118.

43. de când, împreună cu alți boieri, se refugiase în Transilvania din pricina Eteriei.

44. Dibici, vestit general rus, cuceritorul Balcanilor (*Zabalkansky*), în războiul cu Turcii din 1828—29 (pacea dela Adrianopol).

45. v. n. 173, p. 128.

46. pivnițe.

Se cutremura lumea când auzea de Zaltuchin. El era vestit în toată Rusia pentru violența și strășnicia sa. Când porunceă ceva, nu încăpea vorbă, trebuia să se facă. Dacă cerea cară pentru transporturi trebuincioase pentru oștire și i se răspundea că vitele au murit de epizootie, el răspundea: „Ei bine, să se înhame oameni”; și bieții locuitori erau supuși cu biciul Cazacilor să ducă carele, înhămându-se în locul boilor. Dacă vreun boier îndrăsnea în divan⁴⁷ să facă cea mai mică observațiune asupra vreunei măsuri ordonate de dânsul, era îndată surghiunit. Mitropolitul Grigorie, mergând într-o zi la dânsul să-l roage să fie mai îngăduitor cu creștinii, el, în loc de a-i răspunde, chemă îndată pe Bârzof și-i ordonă să-l trimită peste graniță. Peste două-zeci și patru de ore, acel om sfânt era dat afară din eparhia lui și dus surghiun în fundul Rusiei, unde a fost deținut cinci ani⁴⁸.

Aceia însă care cunoșteau bine pe generalul Zaltuchin și care trăiseră cu dânsul în intimitate spuneau că era omul cel mai drept, cel mai cinstit și mai milos, și că ordinele crude ce da, le da cu inima sângerândă. Mulți asigurau că adresase Impăratului raporturi sfâșietoare asupra stării de jale în care se aflau Principatele, zicând că purtarea Rusiei în Principate merită reprobarea lumii întregi.

Rușii au privilegiul de a fi răi, cruzi și nedrepti și d'a fi totdeauna oamenii cei mai plăcuți; ei pun toate faptele cele neomenoase sub firma: „*la nevinovat... slujba!*” cum zicea Calejki-Savetnicul⁴⁹ Bârzov, care afară din slujbă era omul cel mai plăcut, sufletul cel mai bun și mai milostiv, omul lui Dumnezeu, cum s'ar zice.

Zaltuchin a murit de ciumă, voind să dovedească că

47. Adunarea, Sfatul țării.

48. v. n. 50, *Scrisoarea* XIX, p. 371.

49. v. n. 8, p. 400.

boala de care mureau soldații cu miile în curți și pe maidanuri nu era nici ciumă, nici boală lipicioasă. A fost înlocuit cu un om inteligent, plăcut și bine crescut, cu generalul conte Pavel Kisselef⁵⁰, un camarad al Impăratului Alexandru⁵¹.

Touvenel, ministrul afacerilor streine al lui Napoleon al III-lea, vorbind de contele Kisselef când era ambasador la Paris⁵², zicea: „Je n'ai pas connu de vieillard plus accessible aux idées grandes et généreuses”. Pe atunci generalul Kisselef era trecut de optzeci și cinci de ani.

Când i-am fost prezentat, la 1862, la un prânz la Ministerul afacerilor străine la Paris, a stat mult de vorbă cu mine, întrebându-mă de o mulțime de oameni pe care îi cunoscuse și din care mulți trăiau pe atunci, și mi-a zis: „Je me rappelle avec bonheur des cinq années que j'ai passées dans votre pays, et tout ce qui lui arrive d'heureux me fait plaisir. Je regrette beaucoup que vous n'ayez pas su rendre heureuse la partie de la Bessarabie que le traité de Paris a donné à la Moldavie. Ce pays, que la sollicitude de l'Empereur Alexandre et de l'Empereur Nicolas avait rendu si riche et si prospère, votre administration l'a réduit à la plus complète misère: il arrive tous les jours à Pétersbourg des plaintes et des lamentations de la part des habitants d'Ismail et de Bolgrad”.

Am raportat atunci aceste cuvinte Domnitorului Cuza, zicându-i⁵³ că ele îmi făcuseră mie mare impresiune și că mi se păreau un rău prognostic pentru viitorul Basarabiei.

Ion Ghica.

---

50. în Noemvrie 1829; v. n. 182, p. 22.

51. Alexandru I Pavlovici, 1801—1825.

52. 1856—1862.

53. = spunându-i.

XXII¹

ION GHICA CĂTRE V. ALECSANDRI

INSULA PROSTA

Londra, 30 Mai 1885

Scumpe amice,

Citisem, nu mai ții minte în ce autor, că în gura Atlanticiei, cam prin gradele 50° 31' și 51° Nord, 1° și 1° 59' Ost se află o insulă numită *Prosta*; un mic pământ pe suprafața mării care seamănă cu o broască țestoasă cu gâtul întins și cu gura căscată, de parc'ar vrea să îmbuce trei vârfuri de stânci de piatră ce ies din apă și care se numesc *Acile*. Intinderea insulei, măsurată în sbor de pasăre, ne spune geograful, este de 60.000 de hectare, cam cât moșia răpausatului logofăt Alecu Balș².

Numărul *Prostenilor* sau *Prostilor*, adică al locuitorilor insulei, se sue cu mic cu mare la 90.000 de suflete, plugari, marinari, pescari, meseriași și comercianți; iarna

---

1. tip. în revista *Convorbiri Literare*, nr. 9, 1 Decembrie 1885 pp. 707—722, și nr 10, 1 Ianuarie 1886, pp. 819—846, (urmare) sub titlul *CORRESPONDENȚA cu V. Alecsandri (Scrisoarea XXII)*; la Sumar adaus *Insula Prosta*; în ed. 1887, titlul: *Insula Prosta*.

2. antiunionistul care aducea ca argument cele 80000 de fălci moșie.

însă populațiunea merge pânăla 150.000 și chiar 200.000, cu străinii care merg de petrec acolo lunile cele reci ale anului.

În călătoriile mele, trecusem de multe ori pe lângă Prosta, fără să fi avut curiozitatea să o vizitez, ba încă de vreo două ori bastimentul pe care eram a și abordat într'una din schelele ei, având a lua și a lăsa mărfuri și pasageri. Dar atunci, fie lene, fie lipsă de timp, n'am pus piciorul afară din corabie.

În toamna anului 1884, însă, vaporul *Urania* al Compăniei Cunard, pe care mă aflam, abordând într'un port al acelei insule, numit *Vacile*, și, simțindu-mă răcit și prins de friguri, mi-am luat sacul și pătura și m'am coborît la hotelul *Brațele-deschise* din fața debarcaderului, pe cheu.

Cum am intrat în camera ce mi s'a dat, am cerut un ceaiu fierbinte cu mult rom, pe care l-am băut pe nerăsuflăte, după ce m'am înfășurat într'o plapomă de flanelă groasă. Când m'am trezit a doua zi, un soare binefăcător umplea camera de lumină și de căldură; simțeam în plămâni un aer curat și plin de viață. Nici vine încordate, nici durere de cap. Toate pieriseră, ca prin descântece. Pornisem de pe continent pe o zi de toamnă rece, umedă, ploioasă și întunecoasă, și după trei ore de călătorie găseam cea mai frumoasă zi de primăvară, într'o climă ospătoasă și plăcută.

Simțindu-mă bine de tot, m'am coborît în sala de mâncare, am dejunat cu o poftă necunoscută mai de multă vreme, am cerut un servitor de piață și am pornit să vizitez curiozitățile orașului, luând-o în sus pe stradă.

La tot pasul admiram frumusețea caselor și a grădiniilor, varietatea de arhitectură de bun gust și starea de curățenie a stradelor; în tot d'alungul uliței, mă aflam între două grădini d'a dreapta și d'a stânga; casele nici-

una mai ridicată de două caturi, simțeai bine că aerul și razele soarelui se plimbau liber printr'însele; fațadele cele mai multe erau acoperite, până la streășină, cu plante suitoare: trandafiri, glicină³, iederă, pasifloră⁴, bignonii⁵ și iasomii, care încadrau ferestrele și ușa dela scară, de păreau niște tablouri. Zidurile dela uliță dinaintea caselor, numai de trei sau patru palme la nivelul pavelei, erau înălțate printr'un gard viu tuns pe culme, format de copăcei ghimpoși, măracini de tot neamul și glădici⁶, printre care se ridicau ceva mai sus lauri⁷, oleandri⁸ și mirth⁹; între case și zidurile din uliță, grădină cu poteci de nisip roșu, înconjurau partere de gazon însmăltate cu florile cele mai delicate, mai rare și mai frumoase. În fiecare grădină câte trei și patru copaci mari, cedri¹⁰ de Liban, arocarii¹¹, ciparoși¹²...; grădinile despărțite una de alta numai prin gârdulețe vii, și la spatele fiecărei case grădina de pomi roditori și de legume. Starea stradelor, admirabilă; pavaj de lemn cubic, brad cătrănit, stropit, măturat și spălat ziua și noaptea; la fiecare zece pași guri de apă țâșnitoare, care se urcau cu repeziciune până în vârful cel mai înalt al caselor; necurățeniile luate de apă curgeau prin gratii de fier în canalul colector de sub stradă, încât paveaua părea un adevărat parchet de salon; trotuarele toate de asfalt sau de lespezi de piatră.

3. leguminoase, papilionacee, din care specia *Glicina de China* se distinge prin florile sale albastrii și violete așezate în formă de linguri.

4. (fr. *passiflore*), «flori ale pasiunii», dicotiledonată dialipetală, originară în America tropicală și Asia.

5. (fr. *bignone*), floare din familia dicotiledonatelor gamopetale.

6. verigar (un soi de arfar).

7. ciunăfai (ciuma fetei), bolundariță.

8. leandri.

9. și mirtă, plantă totdeauna verde, cu frunze mărunte și floricele albe plăcut-mirositoare.

10. (fr. *cèdre*, grec. *kedros*), vestiți coniferi din Asia (și Africa) cu crengile așezate orizontal.

11. *araucarii*: conifere din țări calde în emisfera sudică.

12. conifere reșinoase verzi.

Din distanță în distanță linia grădinilor era întreruptă de un șir de magazine, care se țineau lanț una de alta, ieșite în fața stradei: o brutărie, o băcănie, o librărie cu tot felul de cărți școlare¹³ și de ziare, o măcelărie, o pescărie, o păsărărie și vânătorie de cea mai mare curățenie, cu mese de marmoră, acoperite cu bolovani de gheață, ca să nu fie nici stricăciune, nici miros; după aceea o tutungerie, o cârciumă, o cismărie, o croitorie, o magazie de stofe, o fierărie și o tâmplărie.

Ajuns la punctul culminant al stradei, ciceronele mi-a propus să vizitez biserica veche, povestindu-mi toate minciunile ce le auzise și el dela moși-strămoși. Mi-a spus cum ctitorul bisericii, vestitul cavaler Zalatar, s'a călugărit de ciudă fiindcă nu putuse să se ție în zidurile Ierusalimului, unde intrase de trei ori cu asalt, urmat de cinci tovarăși ai lui, tot ca dânsul de viteji, și cum acel cavaler călugăr, acum prefăcut în strigoiu, vine din când în când de cere armătură nouă, de câte ori se schimbă vicarul. Chiar în cea dintâi noapte ce noul prelat petrece în palatul vicariatului, Zalatar îi apare în haine rupte și soioase și cere să i se dea armătură nouă. Vicarul nu lipsește de a-i împlini cererea, îi pune lângă piatra sub care a fost înmormântat o cămașă de zale, gambiere, brățare, coif, pavăză și paloș, pe care cavalerul vine pe nevăzute de și le ia, și pleacă lăsând în loc pe cele vechi sparte și scofălcite de lovituri de daga¹⁴ și de buzdugan. Apoi nu se mai arată iar cu anii, până la numirea altui vicar. Ciceronul meu, profitând de mirarea ce mă cuprindea la povestirea acestui basm, mi-a recomandat cu stăruință să nu cumva să închiriez casă fără să-l consult pe dânsul, ca să nu dau și eu peste vreo stafie sau strigoiu, cum au pățit-o mulți.

---

13. școlare.

14. (fr. *dague*), sabie lată și scurtă.

— Uite, vezi, îmi zise el, casa cea de colo, un adevărat castel domnesc, înconjurat de cea mai frumoasă grădină, îl poți închiria cu două sute de franci pe lună, mobilat gata; el stă de zece ani închis, căci nimeni nu îndrăznește să doarmă acolo; este jos o cameră în care vine în toate nopțile vechiul călău al Baronului și face sgomot, ascuțindu-și satârul, de nu poți dormi.

Eu, văzând ușa dela scara clopotniței deschisă, am apucat pe dânsa în sus, m'am suit până la galeria cea mai înaltă, care este în punctul cel culminant al insulei. De acolo are cineva o vedere din cele mai încântătoare. În port și afară de port, pe marea albastră și încrețită, vezi sute de corăbii mari și mici cu pânzele albe întinse, bărci de toate mărimile și de toate formele, vapoare de tot felul, care se duc și vin în sus și în jos, lăsând în urmă-le dungi argintii.

Dela semicercul portului pornește în sus la deal, ca o apărătoare, o mulțime de strade d'a curmezișul stradelor circulare paralele cu cheiul. În toate părțile vezi câmpia verde presărată cu case, pavilioane și casteluri înconjurate de parcuri și grădini. Mai în depărtare, cât vezi cu ochii, câmpul vesel și bogat străbătut de tot felul de mașini și instrumente: pluguri, grape, tefeluge¹⁵, secerători, cositoare, fânoase¹⁶ cu câte un cal, care încărcate cu snopi cât casele de mari, ducând grâul la treierători; pământul tot împărțit în parchete¹⁷, în care vedeai vite cornute, cai și oi tolănite în iarbă; fiecare parchet ocolit cu șanțuri pline cu apă, tarlalele de deosebite mărimi, despărțite unele de altele prin garduri vii, și la mijloc casă cu un rând acoperită cu trestie, ocolită cu parter de gazon și flori, la spate curte și jur-împrejur, grajduri, șoproane, clăi de snopi de grâu și șire de fân și de paie.

15. tăvăluge,

16. (fr. *faneuse*), mașini de cosit fân.

17. loturi, tarlale.

Adresându-mă către servitorul de piață, i-am zis arătându-i unul din acele așezăminte:

— Cunoști pe vreunul din posesorul acelor case? Aș dori să vizitez una dintr'acele ferme.

El îmi răspunse cu mirare:

— Dar ce să vezi acolo, domnule? Aceia sunt niște oameni săraci, niște proști, nu știu să vorbească decât de plug și de creșterea vitelor, n'ai ce vedea la dânsii. Aidem mai bine să te duc pe cheiu, că de acum încolo începe a veni lumea elegantă la plimbare și la băi. Uite s'a și adunat muzica. Să vezi doi înotători vestiți care au pus rămășag să se ducă în mare, cale de doi kilometri! Avem două fete frumoase, care înoată așa de bine, încât ai zice că sunt chiar Naiade¹⁸; vin de se scaldă în mare în toate zilele.

Cu tot îndemnul iscusitului meu conducător, coborîndu-mă din clopotniță, am luat-o pe un drum care ducea spre una din acele case de cultivator. Trăgând clopoțelul dela portița grădinii din șosea, a venit o fetiță ca de zece ani, veselă, ușoară, albă, cu ochi mari albaștri și cu părul galben buclat pe spate, îmbrăcată foarte simplu, dar curat, o rază veselă de primăvară. Spuindu-i că doream să vorbesc cu stăpânul aceluia cuprins, ne-a introdus grațios într-o cameră din stânga tindei, salon cu masă de mahon, fotoliuri și scaune de piele, și după cinci minute de așteptare ne aflam în fața proprietarului: un om ca de cincizeci de ani, care mă întrebă cu cea mai mare amenitate¹⁹ despre scopul vizitei noastre. Spuindu-i că eram doritori d'a cunoaște cum trăesc în acea insulă oamenii dela țară, el s'a dus și a scos din dulap o tavă pe care era o sticlă de vin de Porto²⁰ și câțiva pesmeți, a umplut trei pahare

18. zeități ale râurilor.

19. (fr. *aménité*), blândețe.

20. oraș în Portugalia, centru de export al vestitelor vinuri din valea râului Duro.

și ne-a salutat de buna noastră venire în casa lui, oferindu-se să ne arate tot ce posedă și să ne dea toate lămuririle ce-i vom ceré și va fi în stare să cunoască.

La întrebarea mea dacă făcea plugărie sau creștere de vite, s'a părut mirat și mi-a răspuns:

— Cum aş putea face una fără alta? Cum aş putea lucra pământul, dacă nu l-aş îngraşa, și cum l-aş îngraşa, dacă n'aş avea vite? De-aş ținea vite, cum le-aş hrăni, dacă n'aş cultiva pământ? Ce-aş face cu gunoiul, dacă nu l-aş pune pe semănături? Sistemul nostru al *Prostilor* cultivatori este de a nu lepăda nimica și d'a nu scoate din cuprinsul nostru, al fiecăruia, decât ceea ce putem duce la târg, adică produse curate și vite bune.

Exprimându-mi dorința de a-i vedea vitele, el ne-a dus pe ușa din fundul tindei într'o curte în dosul casei, de unde am intrat într'un grajd cu trei despărțituri, de o curățenie demnă de a figura chiar în Olanda. Acolo îmi zise, arătându-mi o vacă galbenă culcată într'un așternut de paie, o vacă fără coarne, de talie mijlocie, mică la oase, dar grea la carne, cu ugerul cât o baniță de mare, plin de lapte:

— Iată cea mai bună amică a familiei, ea ne dă pe toată ziua zece până la douăsprezece litri de lapte, pe care îl împărțim în trei: doi litri pentru cafea, ceaiu și bucatărie, cinci pentru unt, iar cu ce mai rămâne și cu cât mai luăm dela celelalte vite, facem brânză.

— Dar vițelul unde este?

— Vițelul l-am vândut pe șazeci de franci, când era de șase luni. Vaca vine singură la muls, șade mai mult prin curte pe lângă casă, se duce foarte rar la pășune; hrana ei nu ne costă mai nimica, mănâncă tot ce rămâne dela ospetele noastre: coji și răsături de legume, fărâmiturile de pâine; îi plac cu deosebire lăturile dela spălatul farfuriilor și tingirilor; ea este blândă ca un copil, e

născută și crescută în grajd la mine, am cumpărat pe mă-sa cu opt sute de franci dela un crescător de vite de aici dela noi, este de un soi foarte căutat chiar și afară din insulă, pe continent, atât pentru bunătatea laptelui, cât și pentru calitatea cărnii.

— Trebuie să fie vacă de Svițera, seamănă cu vacile din cantonul Uri²¹.

— Nu, domnule, este un soi al nostru curat îndigen, dobândit de un proprietar de aci prin selecțiuni succesive. Bătrânul Magnus, om foarte bogat, a cheltuit o avere mare, tot încercând să introducă fel de fel de soiuri; a adus tauri și vaci din cele mai vestite cirezi din lume; două, trei generații se păstra soiul, da rezultate frumoase, dar apoi, dela a treia generație, începea să degenereze, vitele deveneau osoase, cornorate, ușoare la cântar, slabe de picioare, sărace de lapte, carnea devenea buhavă²² și fără gust, vitele erau foarte expuse la boalele de gură și de unghii. Fiul lui Magnus a desfăcut toate vitele ce-i rămăsese moștenire și a apucat alt sistem; a cumpărat taurii și vacile cele mai bune și frumoase din insulă, soi de țara noastră și, împerechindu-le cum a știut el, a ajuns încet, încet și din generație în generație a dobândit vite din ce în ce mai bune; astăzi avem a zecea generație și vitele merg tot îmbunătățindu-se, încât cine le vede, nu crede că sunt neam curat autohton. Magnus-fiul a făcut o afacere strălucită, pe tot anul vinde patruzeci până la cincizeci de perechi de boi, și-i vinde pe șapte sute și o mie de franci bucata; a câștigat tot ce pierduse tată-său și a adus și un mare folos agriculturii noastre; vitele de acest soi mănâncă mai puțin decât celelalte, sunt mai păroase, rabdă la frig și la ploaie; nu au trebuință să fie ținute la grajd, șed toată iarna în livezi, iar când le răs-

21. canton elvețian.

22. buhăită, umflată.

bește vântul sau ploaia, se duc singure de se adăpostesc sub șură.

Trecând în al doilea compartiment al grajdului, am găsit o iapă mare, frumoasă, fără căpăstru, slobodă în grajd; mînzului ei d'abia i se vedea botul din paie în care sta culcat. Cum ne-a simțit, a sărit voinicește în picioare și a venit la stăpân cătându-i în buzunar, doar d'o găsi ceva zahar.

— Asta e o iapă, îmi zise, pe care n'o înham până nu s'o face mînzul de un an. Armăsarul era de neam; a fost plătit de comuna noastră șase mii de franci. Când s'o face tretin²³, sper să iau pe dânsul cel puțin o mie de franci. Mai am încă cinci iepe cu mînzi, care sunt la ham la câmp, la muncă; eu vînd tot anul câte un tretin sau doi. Un cal crescut de mîine a câștigat an la alergări un premiu de trei mii de franci.

În mijlocul curții, între grajd și magazii, zăcea alene un porc mare, negru, golaș. Sătulul dobitoc, după mai multe îmboldiri cu bastonul, de abia s'a ridicat; picioarele lui nu se vedeau din paie, pînțelele îi da de pămînt.

— De vreo două zile a început să mănânce mai puțin, semn că a ajuns la apogeul grăsimii; de acum în colo o să înceapă a slăbi, a-și mânca din grăsime, cum se zice; am fost azi dimineată de m'am învoit cu măcelarul, o să-l taie mîine și o să-i cîntărească toate părțile, una câte una. M'am tocmit să-mi dea la orice cerere a mea din fiecare parte jambon, mușchiu, slănină, cărnați cât or trage la cântar, mîine, când voi tăia porcul. Măcelarul face o afacere bună, căci el poate să ia pe porc bani chiar îndată, pe când cu mine se răfuește treptat; căpățâna i-o las câștig pe d'asupra.

---

23. de trei ani.

În fundul curții lucra o treierătoare cu o locomobilă de putere de patru cai, un car tras de două iepe aducea snopi de grâu, și pe câți nu-i prididea mașina să-i bată din car, îi descărca într'o claie rotundă terminată în vârf ca un con. Claia era așa de bine îndesată și ticluită, că părea zidită, era pusă pe un pat de scânduri pe o groapă în care se putea scurge apa în caz de ploaie, așa că grâul putea sta ani întregi nebătut în snopi, netreierat, fără a se teme a fi răzbit de udătură, sau spulberat de vijelie. Carul, după ce descărca snopii, se întorcea iar la urma secerătoarei, și, dacă nu găsea destui snopi gata ca să facă o încărcătură, se puneă pe urma cositoarei și încărca fân. Fânul era dus și aruncat într'o groapă adâncă și când se făcea grosimea fânului de două sau trei palme, se așezau peste dânsul scânduri, pe care se puneau după aceea bolovani de piatră, bucați de fier și orice alte greutăți, de apăsa fânul. A doua zi, când se strângea alt fân de pe câmp se ridica patul de scânduri, se arunca fânul cel nou peste cel îndesat, și când se făcea noul strat de alte două, trei palme, iar se puneă peste dânsul patul de scânduri cu greutăți, și tot astfel până se făcea grămada mare, de ieșea din groapă afară. Acesta se numește fân *incilat*. Vitele îl mănâncă foarte bine, e mai hrănitor, pentrucă păstrează tot mustul, și nici nu mucezește, nici nu miroase.

Am întrebat pe cultivator dacă mașina de bătut era proprietatea sa, și cât plătea mașinistului și fochistului, și mi-a răspuns că el nu se încurcă cu astfel de belele, că plătea proprietarului mașinei cu suta de snopi trași prin mașină; că astfel îl ținea un franc costul treieratului unui hectolitru de grâu, pe când pe acei care au încercat cu mașinile lor îi costă mult mai mult, câte doi și trei franci bătutul unui hectolitru, fără a mai vorbi de necazurile cu mașiniștii și cu reparațiile mașinii.

Intr'o livede ca de un hectar și jumătate pășteau în liniște vreo douăzeci de oi din cele mai frumoase, cu mieii cât și dânsurile de mari; ele trăiau acolo fără câini și fără cioban; toată îngrijirea lor erau trei jghiaburi de piatră pline cu apă împrejurul fântânii, și într'un colț al livedei o șandrama de scânduri rezemată pe câțiva stâlpi de zidărie, acolo se duceau oile singure de se adăposteau de vreme rea.

— Cum se face, îl mai întrebai, că câmpul este acum pe toamnă de un verde așa de viu și grâul așa de sănătos; nu am văzut niciun fir de iarbă îngălbenit de secetă, sau de ploaie, niciun spic de grâu care să nu fie plin de boabe până în vârf? Iată răspunsul ce mi-a dat:

— Sunt vreo douăzeci de ani, holdele noastre erau, mai în toți anii, mai mult sau mai puțin băntuite, mănate și pălitate, sau de ploaie multă sau de secetă; se mănau mai ales de câte ori după ploaie da un soare fierbinte; picăturile de apă rămase pe foi produceau prin razele soarelui efectul lintelor de sticlă care concentrează razele și ard. Acum aceste inconveniente nu mai există, de când am drenat câmpiile. De vreo zece ani încoace, mai că nu găsești în *Prosta* o palmă de pământ nestrăpuns, d'alungul și d'acurmezișul, de olane de pământ, prin porii cărorora asudă apa dintr'insele; apa din olane se strecoară în pământ, când pământul este uscat de secetă; sau petrece din pământ în oale, când plouă prea mult. Drenurile sunt îngropate la o adâncime la care nu le poate ajunge fierul plugului, să le spargă; ele comunică la deal și la vale cu șanțurile de irigațiune, și dau unele într'altele, formând ca un fel de rețea. Când e secetă, astupăm drumurile la vale, ca să rămâie pline cu apa care le vine din șanțurile dela deal, atunci apa din drenuri strecurându-se prin porii olanelor, ține reveneală. Dacă, din contra, plouă mult, încât ar sta apa băltac pe câmp, închidem gurile drumurilor în

șanțurile dela deal, și atunci olanele se golesc, și apa din ploaie, în loc de a sta pe holde, se infiltrează prin porii olanelor și se scurge în șanțurile dela vale.

— Dar aceasta trebuie să fie o cheltuială mare!

— Întâia așezare a drenurilor costă; un hectar nu se poate drena cu mai puțin de cinci sute de franci, dar, după aceea, întreținerea în bună stare nu costă decât zece până la doisprezece franci pe an de hectar; dar apoi face, căci producțiunea este asigurată și calitatea produselor devine mai bună, bobul mai mare și mai hrănit.

— Câte hectare ai dumneata, domnule, în cuprinsul dumitale?

— Eu am, domnul meu, patru loturi și un sfert, din care două mi-au rămas moștenire iar celelalte le-am cumpărat succesiv dela niște vecini.

— Dar ce înțelegi dumneata prin cuvântul lot.

— La noi un lot de pământ este de patru hectare. O fermă nu poate fi mai mică de un lot. Este dovedit, prin experiență, că o fermă mai mică de patru hectare, în loc de a da venit, aduce pagubă, căci nu poate să facă și plugărie și să ție și vite. Agricultorii care au numai un lot îl împart astfel: o jumătate²⁴ îl destină pentru casă, grădină, curte, grajd și magazie, iar celelalte trei hectare și jumătate le împart astfel: un hectar și jumătate îl cultivă cu arătura de grâu, cu cartofi, bob, fasole, napi, și două hectare le are pentru vite, pășune și fân.

— Dar acei care au mai puțin de un lot de patru hectare, care au numai două hectare, de exemplu, cum fac?

— Aceasta nu se poate, fiindcă lotul este o unime agricolă indivizibilă. Un om poate să aibă mai mult de patru hectare, dar nu poate avea mai puțin; o fermă mai mică de patru hectare este ruinătoare și dă naștere sărăciei.

---

24. de hectar.

— Cum? Un om are un lot și lasă trei copii; la împărțea moștenirii o să le vie la fiecare câte un hectar și o treime.

— Aceasta nu se poate, căci după legea noastră a *Prostilor*, numai unul din moștenitori ia lotul întreg, fiul cel mai mic; iar ceilalți frați se despăgubesc din cealaltă avere, ei rămân cu drept de creanță asupra celui care a luat pământul. Dacă a rămas, să zicem, trei copii, partea dreaptă a fiecăruia din cei doi frați care au rămas fără pământ este de o anuitate de 4% pe timp de douăzeci de ani asupra valorii unui hectar și o treime. Dacă fratele cel mic e în vârstă și nu voiește să primească această sarcină, dreptul lui trece la fratele care-l precede imediat la vârstă; în caz de a nu voi nici acesta să primească, dreptul trece atuncea la fratele cel mai mare, și când nici acesta nu ar voi, lotul se pune în vânzare și prețul dobândit se împarte frățește. Dacă sunt frați majori și frați minori, frații majori, sau rudele cele mai de aproape, numesc un administrator care exploatează ferma până la venirea minorilor în vârstă.

— Foarte bine; dar cum se face dacă un om lasă mai mult de un lot, însă mai puțin de trei loturi, dacă lasă șapte hectare de pildă și a avut trei copii?

— Lucrul este foarte simplu. Fiul cel mai tânăr primește lotul întreg, iar celelalte trei hectare se pun în vânzare și se cumpără de un proprietar care poate dovedi că mai are pământ, sau că este învoit cu cineva care îi cedează cel puțin încă un hectar, ca să poată completa un lot întreg sau mai mult; se găsesc totdeauna asemenea combinații și asemenea cumpărători. Atunci valoarea acelor trei hectare se împarte între cei doi frați rămași fără pământ, și calculul e ușor. Se ține seamă că partea dreaptă a fiecăruia — acea parte în cazul de față era să fie de $\frac{1}{3}$ de hectar sau de două hectare și o treime — și fiindcă unul a luat patru hectare și ceilalți numai valoarea

unui hectar și jumătate, adică cu $\frac{5}{6}$ de hectar mai mult, fiecare din ceilalți frați rămân cu dreptul de rentă 4% pe an, în timp de douăzeci de ani, pe valoarea $\frac{5}{6}$ de hectar. Dacă s'ar întâmpla să nu se găsească cumpărători pentru acele trei hectare stinghere, atunci unul le ia pe câte șapte și dreptul celorlalți devine de 4% pe valoarea a două hectare și o treime.

Un lot, odată format în fermă și dat agriculturii, nu mai poate fi stirbit și nu poate fi expropriat decât întreg și numai pentru interesul comun al județului sau al comunei: șosea, drum de fier, canal, salubritate, sau estindere de oraș. Când comuna nu are trebuință de lotul întreg, ci numai de o parte, ea găsește totdeauna mijloc de a vinde ceea ce rămâne, sau să o alipească la alt pământ, ca să formeze un lot întreg, sau o fermă mai mare.

— Bine, dar când un om are numai un lot de pământ și lasă mai mulți copii? Unul ia pământul și se face agricultor, dar ceilalți ce se fac?

— Devin marinari, pescari, neguțători sau meseriași. La noi, toți au o meserie, toți știm mănui o corabie și să pescuim. Peștele proaspăt și sărat, stacojii²⁵ și crabii²⁶ sunt un mare ajutor la hrana locuitorilor și la alimentarea comerțului nostru.

Legea asta rurală a noastră începe a fi cam rău văzută de câțeva vreme; unii găsesc că are mari neajunsuri, deși a dat un mare avânt agriculturii noastre. Concurența ce ne fac Americanii și Indienii, cu cerealele și cu vitele lor, a scăzut prețurile produselor noastre și mulți din posesorii fermelor nu pot plăti coerezilor²⁷ regulat renta de 4%, cu care au rămas datori, și sunt siliți să vândă loturile lor.

25. (grec. *stakós*), homar (rac de mare).

26. (fr. *crabe*, germ. *Krabbe*), crustaceu (un soi de rac decapod).

27. (termen juridic: lat. *cum+haeredes*), comoștenitori.

— Cum se face, domnule, că, la o latitudine atât de septentrională ca aceea a acestei insule, clima să fie așa de dulce și temperată? S'ar crede că suntem în Italia, sau în Grecia. Văd aici grădini în care înflorește mirtul și cresc afară din florării arocarvî²⁸, cedri și rododendri²⁹.

— Aceasta provine mai cu seamă din cauza curentului celui mare al Mexicului, a *Golfstriumului*³⁰, cum îi zic Americanii. Acest curent, sau, mai bine zis, acest fluviu de apă caldă curge prin mijlocul Oceanului, cum curge o gârlă pe o câmpie. Această gârlă curioasă curge împrejurul insulei noastre. Venind dela S. O., întâlnește insula noastră la punctul numit Nisipa; acolo se rupe în două: o parte apucă pe coasta sudică spre E., cealaltă o ia pe coasta nordică tot spre E. și, după ce linge coastele, și o coastă și alta, se împreună iar la căpătâiul celălalt, la apus la Ace³¹, astfel că pământul nostru se află într'o baie de apă încălzită, cum ar fi o florărie ocolită cu olane pline cu apă caldă. Dacă o mai trece o lună, ai să poți vedea, de colo din clopotnița bisericii, un fum alb pe suprafața mării învârtindu-se ca un șarpe; acel fum este aburul cald, care se ridică din curent și se condensează în contact cu apa mai rece a Oceanului.

— De unde aduceți dumneavoastră sămânța de grâu? Am văzut curgând din treierătoarea dumitale un bob foarte frumos, mărunț, dar potrivit, tare, sticlos și greu; trebuie să tragă cel puțin 61 de livre³²; seamănă cam cu un grâu care se numește ghirca³³. Ce neam de grâu este acesta?

28. *arocarvii* sau *arocarvii*, vezi nota 11 p. 413.

29. (fr. *rhododendron*, grec. *rodon* trandafir și *dendron* arbore) plantă ornamentală foarte căutată.

30. (*Golfstream* cit. *Gulfstrim*), «fluviul golfului»: curentul oceanic cald pornit din golful Mexic și atingând coastele Franței, Angliei, până la ale Norvegiei.

31. n'are a face cu capul Acelor din S. Africe: toate numirile de localități de care e vorba sunt plăsmuite.

32. (fr. *livre*, lat. *libra*) veche măsură de greutate; variabilă; $\frac{1}{2}$ kg;

33. soiul de grâu sticlos.

— Nu aducem sămânța noastră de nicăieri, este soiul indigen, îmbunătățit prin selecțiune, un grâu care acum câțiva ani nu trăgea mai mult de 60 de livre, acum mai în toți anii se suie la 65 de livre; sunt proprietari care au ajuns a dobândi grâu și de 67 de livre. Pentru facerea seminței, alegem cea mai bună tarla³⁴, tarlaua aceea n'o secerăm în pargă³⁵, lăsăm grâul dintr'însa de se coace bine, până e aproape de a se scutura din spic; atunci îl tăiem și-l trecem prin tarare³⁶, până îl aducem la a cincea parte, numai bob ales, care n'a putut trece prin găurile cele mai mari ale tararului; apoi chiar și boabele acelea tot le mai inspectăm cu ochii, ca nu cumva să se fi strecurat vreun bob stricat sau pălit. Nu semănăm mai niciodată grâul din anul acela; s'a observat că sămânța este totdeauna mai bună, dacă este ceva mai veche. Păzind aceste prescripțiuni, am ajuns a avea din an în an un grâu mai frumos, mai sănătos, mai greu, mai bogat în gluten³⁷ și care dă tărâte mai puține la măcinat, un grâu care nu degenerază. Tot astfel facem și cu celelalte produse. Am dobândit credința că soiurile indigene îmbunătățite sunt cele mai folositoare, pe când cele străine, oricât de bune și de bine cultivate ar fi, după câțiva ani degenerază.

— Aș voi să știu cum îngrășați pământul?

— Aceasta este o chestiune mare în agricultură, căci pământul nostru este foarte sărac; stratul vegetal la noi nu e mai gros de două degete și ne trebuie gunoiu mult. Locurile de pășune se îngrășă singure; prin șederea vitelor pe dânsle, devin din an în an mai bune; dar îngră-

34. (turc. *tarla*), parte de câmp cultivată cu anume cereale.

35. slav. *prŭga* (cit. *parga*), când dă în copt.

36. (fr. *tarare*), vânturători, (machine).

37. materia lipicioasă ce rămâne din făina cerealelor după ce se scoate amidonul.

șatul arăturilor este mai anevoie; aruncăm pe dânsle tot ce găsim, tot ce ne putem procura: așternuturile dela vite, băligarul, gunoiul și toate necurătenii ce putem aduna; mai aducem și cu carele noastre ce putem găsi sau cumpăra din orașe. Sunt proprietari care îngrășă cu guano³⁸ și cu îngrășăminte artificiale, dar aceasta coastă foarte scump.

— Ce industrii aveți în insulă? N'am văzut coșuri de fabrici nici prin oraș, nici pe câmp.

— Mă întrebi ce industrii avem, dar nu v'am spus că avem mai întâi agricultura, apoi pescăria, corăbieria și comerțul? Mai avem și meserii de tot felul: cismari, croitori, cusătoare, pălărieri, curelari, tâmplari, zugravi, zidari, bucătari, etc. Dar poate că vrei să zici fabrici de pânză, de postav, de zahăr, de hârtie, fabrici de acelea la care trebuie mașini mari și complicate, capitaluri de milioane, fabrici care nu se pot ținea decât cu un debit mare, cu o populațiune numeroasă și cu colonii întinse. S'au încercat unii și la aceasta, dar se vede că nu prea le-a venit la socoteală. Cunosce vreo doi, trei capitaliști care s'au încercat să fabrice țesături de bumbac, de lână și de mătase, dar au păgubit bani mulți și au încetat. Ziua de lucru la noi e prea scumpă, cărbunele trebuie să-l aducem tocmai din Belgia sau Englitera, mașinile trebuincioase la asemenea lucrări sunt foarte complicate și scumpe; trebuie să le aducem de afară și sunt anevoie de mănuit; ele au trebuință de meșteri speciali. Aceste greutăți și multe altele nu ne permit să ținem la luptă cu țesăturile care vin din America și de pe continent.

La *Prostii* noștri s'a încuibat crezul că mâna omului e mașina cea mai perfectă care poate exista și că dela acest

38. (fr. *guano*, peruvian *huano*), îngrășământ din gunoiul pasărilor din insulele mărilor sudice și de pe coastele Americii de Sud.

instrument făcut de Dumnezeu a izvorit toată civilizațiunea în lume, că din ea a ieșit pictura, sculptura, arhitectura, toate artele, toate meșteșugurile și toate meseriile și chiar literatura. Nu avem fabrici propriu zise, dar avem, precum v'am spus, meseriași de tot felul. În școalele noastre, copiii toți, fete și băieți, trebuie să învețe un meșteșug, să aibă o meserie: băieții se dau la meșteșugul zidăriei, dulgheriei, tâmplăriei, cismăriei; fetele la cusături, la confecționare de rochi, la împletituri de tot felul. Nu există casă, în insula noastră, unde să nu găsești două sau trei mașine de cusut și de împletit. Aceste mașine, atât de utile, au ajuns cum era odinioară roata de tors, cum era mai dinainte vreme furca. Avem croitorese de femei și modiste, dar nu prea fac treburi, fiindcă la noi nu este femeie care să nu știe să-și facă singură rochiile, cămășile și pălăriile; destul să li se dea stofă și un jurnal de modă. Du-te pe cheiu pe seară și vei vedea toalete din cele mai elegante; femeile noastre sunt așa de bine îmbrăcate ca și la Londra și la Paris. Hainele noastre, ale bărbaților, sunt făcute în casă; cumpărăm postav, flanelă, pânză, le croim și le coasem.

— Și cum? Nu faceți nici pambriuri³⁸, nici flanelă, nici postav, nici măcar stambă? Sunteți tributari străinilor?

— Nu, domnule, pentrucă ne-ar veni mai scump decât le cumpărăm acum. Este de mirat cum negustorii ne pot vinde unele stofe mai ieftin decât se vând chiar în țările de unde le aduc și deosebirea aceasta merge uneori până la 25%.

— Remediul este ușor: ca să puteți avea fabrici, opriți mărfurile străine de a intra la voi, sau trântiți-le o vamă grea, cu care să-i faceți să nu mai vândă ieftin.

— Dar apoi dacă și ei ar opri vitele și grânele noastre, sau le-ar impune cu o dare vamală grea, ce am face? Așa

---

38. stofă fină de merinos.

e că ne-ar sărăci cu totul, pe când acum trăim în pace? Noi le vindem produsele noastre pe cât fac, și cumpărăm ieftin dela dâșii lucrurile de care avem trebuință. Dacă, de pildă, am pune o vamă de un franc pe cotul de postav, nu este așa că negustorul care aduce postavul din străinătate ar fi silit să ni-l vândă cotul cu un franc mai scump decât ni-l vindea mai înainte? Și cine ar plăti francul acela? Nu l-am plăti tot noi, consumatorii? Și în loc să fim bine și curat îmbrăcați, am umbla cu haine vechi și rupte. Așa cum este acum, este mult mai bine, că trimitem lână, unt, brânză și grâne și ei ne trimit postav, pânză, stambă, mătăsării, ceasornice și porcelane. Liberi să puie dări pe produsele noastre, dacă le place să le plătească scump, dar noi e mai bine să căutăm să ne îmbrăcăm cât de ieftin.

— Va să zică vreți să fiți în veci tributari străinului? Nu știți că, prin prohibițiuni și prin impozite vamale grele, țările cele mari și puternice au izbutit să-și creeze industrii naționale?

— Nu, domnule, voim să avem relațiuni de schimb cu dâșii, să le vindem și să cumpărăm dela ei, precum și ei să ne vândă și să cumpere dela noi în plină libertate, fără să fim nici noi tributarii lor, nici ei tributarii noștri. *Proștii* noștri nu vor să crează că dările vamale și prohibițiunile au creat industria în statele cele mari, ei zic că trebuie să fi fost multe alte împrejurări, precum că transporturile erau înainte vreme grele, pe când nu existau nici vapoare, nici drumuri de fier și că aducerea din depărtări, fie pe apă, fie pe uscat costă mult, apoi mai zic că înlesnirile de mașini, abundența fierului și a cărbunelui și numărul mare al consumatorilor, care se cifrează cu patruzeci și cu șaizeci de milioane, ieftinătatea mânei de lucru, ieftinătatea capitalului, coloniile și războaiele prin care se impuneau tractate de comerț, acestea au contribuit la stabilirea de fabrici mari.

— Mașinile de care vă serviți le fabricați aici în insulă, sau le aduceți de afară? Aveți mine de fier?

— Noi nu avem fabrici de mașini; piatră de fier avem multă și de bună calitate, dar nu o exploatăm, că nu avem cărbuni de pământ; extragerea fierului ne-ar veni foarte scump și n'am ținea piept nici cu Englezii, nici cu Belgii, în țara cărora sunt localități unde piatra de fier se găsește amestecată cu cărbunele de pământ, încât n'au decât să le ia cu lopata și să le arunce în cuptor, ca să curgă din el fierul topit ca o gărlă de foc, avantaj care a fost poate una din cauzele cele mai mari ale bogăției acelor țări.

— Dar am băgat de seamă că pentru o exploatare agricolă, cum este aceea a dumitale, ai trebuință de un capital însemnat.

— Negreșit, dar avem instituțiuni de credit. La noi un proprietar muncitor și onorabil, care nu este nici bețiv, nici jucător de cărți, găsește totdeauna credit până la suma de 75% a valorii proprietății sale, bani cu 3% dobândă și 1/2 % amortizare. Este destul să mă prezint la banca noastră rurală cu un certificat iscălit de trei proprietari cunoscuți și înscrși în tabela Băncii, ca să mi se dea hârtii d'ale Băncii, pe care le trec drept bani bătuți oriunde. Datoria se stinge în șaizeci de ani; dar nu este exemplu ca un proprietar să nu se exonereze³⁹ în mai puțin de treizeci de ani, plătind sau o amortizare mai mare, sau dând acțiuni de câte ori nimerește un an bun.

— Dar Evrei aveți în insulă?

— Avem destui; noroc numai că, dela o vreme, s'au împuținat; s'au împuținat încă bine, de când legea nu mai permite împliniri de datorii contractate de trântori și de risipitori.

39. (fr. *exonérer*), să nu scape de datorie.

După legea noastră actuală, o datorie, ca să poată fi exigibilă, trebuie să se dovedească că împrumutul a avut originea sa în trebi de comerț sau de industrie, într'o afacere reproductivă, sau că s'a contractat pentru vreo neapărată trebuință de familie, iar nu pentru lux, joc de cărți, sau băutură. Datoriile contractate de risipitori, oricare ar fi vârsta lor, nu sunt ținute în seamă de justiție, precum nu sunt ținute în seamă nici cele cu camătă, nici cele făcute pentru joc de cărți, sau pe băutură.

— N'am văzut nici sinagogă în oraș.

— Da de ce să avem sinagogă, dacă nu sunt Israeliți? Noi nu avem decât vreo zece, douăzeci de familii care aparțin cultului mozaic, prea puțini ca să poată zidi și ținea o sinagogă cu pompa necesară. Aceștia au o casă, unde se adună de-și împlinesc datoriile religioase, și un kahal⁴⁰, care vine din când în când de le citește. Israeliții se înmulțesc numai acolo unde pot trăi din spinarea populațiunii indigene, numai unde pot face avere fără a munci, unde pot specula bani cu camătă, cu fraudă, și unde pot exploata patimile și obiceiurile cele rele: jocul, beția și corupțiunea. Aci, la noi, gheșefurile acestea jidovești s'au cam tăiat binișor prin lege; și știi că unde nu este lac, nu se prălesc broaște.

— Dar par'că-mi spuseși adineaorea că aveți destui Eyrei?

— Credeam că mă întrebi de oameni care fac afaceri evrești, Evrei prin obiceiuri, prin caracter și apucături; oameni care speculează banii lor evrește. Israeliții care au mai rămas sunt mai toți meseriași, lucrători, meșteri sau neguțători, oameni producători. Cunosc pe unul care a cumpărat pământ și a devenit bun cultivator; crește niște oi foarte căutate pentru bunătatea lănei; mai cunosc

pe un altul care produce cei mai frumoși porci; la el se găsesc șuncile cele mai vestite.

— Credeam că Evreii consideră porcul ca un animal spurcat!

— Spurcat cât îi vrea, dar când e vorba de câștig, Evreul, fie creștin, fie israelit, sau mahometan, nu se dă înapoi dinaintea niciunei considerațiuni.

Drept să spun, am admirat foarte mult starea cea bună a șoselelor voastre, stradele din oraș sunt așa de bine pavate și de curate, cum n'am văzut nici în Olanda; mi-am zis că țara asta trebuie să fie foarte bogată, că trebuie să aibă venituri mari de tot.

— În adevăr dările noastre sunt mari. Cei dela țară plătim până la 10% pe an din venitul nostru curat, iar la orașe dările se suie și până la 20%. Apoi mai avem dările pe tutun de 500% și pe băuturi de 200%. Mai înainte vreme mai erau și accizele⁴¹, dar acum, slavă Domnului, s'au desființat.

— Și cum se percep acele dări pe tutun și pe rachiu? Aveți monopoluri, sau regie?

— Nici monopol, nici regie. Oricine voiește să vândă tutun sau rachiu, este dator să se înscrie mai întâi la o autoritate comunală urbană, și primăria aceea îl pune sub privegherea și controlul unuia din inspectorii săi, pe care traficantul este dator să-l înștiințeze de câte ori voiește să bage marfă în prăvălie. Acela vine îndată, deschide marfa, desparte calitățile de tutun, țigări și țigarete, fiecare în șase părți, iar spirtoasele numai în trei; una din acele părți se dă negustorului pentru a o pune în vânzare, iar celelalte se închid într'o magazie separată, cu cheia și sigiliul inspectorului, și nu se liberează traficantului spre vânzare, decât atunci când plătește integral valoarea

---

41. (fr. *accise*), taxa indirectă asupra consumațiunilor

lor în bani. Pachetele poartă toate marca inspectorului și o etichetă care indică calitatea și prețul. Contravențiunile sunt pedepsite cu amenzi grele.

Veniturile acestea, bine administrate și întrebuințate cu chibzuință și economie, ajung pentru plata impiegaților, a siguranței publice și a drumurilor. Cât despre căile ferate, ele sunt ale companiilor. Statul nu are la ele niciun amestec altul, decât de a aproba regulamentele de exploatare și de a priveghea la buna stare a lucrurilor, din punctul de vedere al siguranței călătorilor. Inspectorii și inginerii Statului care fac acest serviciu sunt plătiți de companii.

La noi, serviciile publice se fac bine și cu exactitate, pentru că aici domnește la toți ideea că orice impiegat, fie de orice rang, mare sau mic, șef sau subaltern, este servitorul publicului, iar nu stăpân.

— Spune-mi, mă rog, dumneata ești cooperativ?

— Ce vrei să zici? că nu te înțeleg. Cuvântul acesta l-am auzit de multe ori, dar nu prea știu bine ce înseamnă; văd că se întrebuințează la fel de fel de lucruri.

— Deși nu înțelegi, nu face nimic, zi înainte! Pe câți n'am auzit eu vorbind și scriind despre lucruri de care n'au habar și nu le înțeleg, și aceasta nu oprește ca lumea să-i asculte cu gura căscată și să-i admire. Mi-aduc aminte, sunt câțiva ani, pe când ocupam un post important într-o cancelarie, șeful meu, un om *omnibus*: bun la toate, era așa de ocupat cu trebile cele mari ale țării, încât era silit să alerge toată ziua de colo până colo și să-mi lase mie grija afacerilor celor neînsemnate, așa că într-o zi, fiind chemat să decid asupra unui proiect de șosea, am pus pe raportul ce mi se prezenta apostilul următor:

„Domnul inginer este invitat să continue traseul înainte „până la obor, ca să se completeze o linie de *circumvala-* „*ține* împrejurul orașului, spre a nu mai fi silite cărăle

„încărcate cu proviziuni să treacă prin oraș și să împie-
„dece circulațiunea pe strade”.

Cuvântul *circumvalațiune*, care nu fusese întrebuințat până atunci în cancelarie, a plăcut așa de mult impiegaților, încât nu mai puteam scăpa de dânsul; îl întâlneam în toate sdelcile⁴², în toate oțnoșeniile⁴³, în toate pisanile⁴⁴: nu era ordin, circulară sau raport, care să nu conție de două și de trei ori cuvântul *circumvalațiune*. Era vorba de o șosea, linie dreaptă între două sate, găseam cuvântul *circumvalațiune*! Era vorba de o șosea peste un deal sau peste o vale: *circumvalațiune*! Era să se facă undeva un pod, un podet, un debleu⁴⁵, un rambieu⁴⁶ sau o împietrire? Era *circumvalațiune*! Dacă îmi permiteam uneori să întreb pe redactori ce înțelegeau cu acel cuvânt, îmi răspundea: *circumvalațiune*! Incât, ca să scap de acel cuvânt, am fost silit să dau ordin, oprind întrebuințarea lui.

— În adevăr, sunt oameni care vorbesc ore întregi, fără a ști ce spun și merg înainte, nu le pasă. Invățătorii de școală, la noi, au de sistem de a nu permite copiilor să vorbească fără a ști ce spun, și-i exercitează a se exprima curat și limpede, când au câte ceva de zis, ca să poată fi înțeleși la vorbă.

Eu, dragul meu domn, nu știu cum se petrec lucrurile la cooperativă, știu numai că este o băcănie mare, foarte mare în oraș, la *Vacile*, deasupra căreia stă scris cu litere mari de aur:

---

42. (rus *sđielka*) contract.

43. (rus. *otnoșenie*), raport, circulară.

44. (rus. *pisanie*), scriitură, scrisoare.

45. (fr. *déblai*), lucrarea de nivelare a unui teren prin săparea și ridicarea prisosului.

46. (fr. *remblai*), lucrarea de nivelare a unui teren prin aducerea umpluturii necesare.

COOPERATIVE STORE

adică magazin sau depozit cooperativ, dar nu știu ce o fi înțelegând ei cu acele cuvinte, însă, dacă ești doritor să afli, am eu un văr impiegat acolo, un fel de contabil sau de secretar; el trebuie să știe; îți pot da o scrisoare către dânsul.

După două zile, mă prezentam la d. Peter, impiegat la cooperativa din *Vacile*, cu o scrisoare de recomandatie din partea bunului agricultor Paul, și iată rezumatul celor ce am putut afla dela dânsul.

— Ai observat, domnule; sunt sigur, îmi zise îndatoritorul Peter, că orice este lucrat de om, orice product, cum se zice: cismă, haină, ceasornic, orișice, este rezultatul combinării a două puteri distinse una de alta: a *Capitalului* și a *Muncii*.

Una dintrăceste două puteri, *Capitalul*, purcede obișnuit dela meșter, dela patron sau stăpân, pe când cealaltă putere, *Munca*, procède dela lucrător, muncitor sau impiegat, calfă, ucenic. Și iată cum se petrece treaba:

Un meșter, care are ceva parale, cu alte cuvinte un *capital*, închiriază un local, cumpără mașinile, uneltele și materialul trebuincios meseriei sale, iar cu simbrie, sau cu plată zilnică, pune câțiva lucrători, calfe sau ucenici, de-i muncesc, și obiectele dobândite prin lucrarea acelora devin proprietatea jupânului sau meșterului. El le vinde în profitul său, și cu banii dobândiți din vânzare își scoate cheltuielile făcute pentru chirie, unelte și plata lucrătorilor; iar ce-i mai rămâne, dacă rămâne, este beneficiul, sau câștigul său.

În cazul acesta, oricât ar câștiga meșterul patron, precum și oricât ar păgubi, nu privește de loc pe lucrători; ei și-au avut plata lor regulată.

Dar când lucrătorii participă și ei la beneficiul realizat,

când treaba este înghebată așa, că, deosebit de salariu, munca să aibă și ea parte în câștigurile ce patronul a putut realiza, aceasta se numește *cooperațiune*, adică *co-interesare a muncii în capital*, combinarea sau contopirea interesului cu interesul muncii.

Dela credința că în mai multe cazuri, patronul, adică capitalul, realizează prea mari beneficii în comparațiune cu plata ce se dă lucrătorilor, s'a născut ideea de a face ca și lucrătorii să aibă o parte în beneficiile realizate de capital, fie acel capital format de patron, de acționar sau de însăși asociațiunea muncitorilor. Asociațiunea capitalului cu munca, într'un cuvânt combinarea acestor două puteri s'a numit *cooperațiune*, adică conlucrare sau contopire a interesului muncii cu interesul capitalului.

Cooperațiunea se poate face prin asociațiunea patronului cu lucrătorii, sau prin asociațiunea numai a lucrătorilor între dânsii, ei fiind și conducătorii afacerii.

Dacă la înființarea unei băcănii, de exemplu, banii necesari pentru cumpărarea zahărului, cafelei, maslinelor, pentru plata chiriei localului și toate celelalte cheltuieli s'ar aduce de către băieții din prăvălie, de oamenii care lucrează acolo, încât băcănia să fie proprietatea lor, o asemenea întreprindere se numește *asociațiune cooperativă*.

Dacă câțiva lucrători tâmplari s'ar asocia și ar forma un capital cu care să închirieze casă, să cumpere mașini, unelte și materialul necesar, lemne, scânduri, fierărie, astfel ca stabilimentul să fie al lucrătorilor chiar, aceasta s'ar numi *asociațiune cooperativă*.

Dacă capitalul s'ar forma de un patron sau de o societate de acționari, cu învoirea ca lucrătorii, deosebit de salariul lor zilnic, să aibă și o parte oarecare în beneficiile realizate, ar fi și aceasta tot o *asociațiune cooperativă*.

Asociațiunile cooperative se pot deosebi în două categorii: în *cooperative de distribuțiune* și *cooperative de*

producțiune. Scopul celor dintâi este de a petrece produse, de a plasa, de a le vinde; pe când al celorlalte, a cooperativelor de producere, este de a produce, de a face, de a fabrica.

În Englitera, în Franța și în Germania există astăzi o mulțime de aceste asociațiuni, dar acele care au reușit mai bine, sunt acele formate pentru plasare; se poate zice că nouă părți din societățile cooperative existente au drept țel plasarea. Încercările făcute de a se aplica sistemul la producțiune, n'au fost totdeauna norocite: foarte puține au reușit; și lucrul se înțelege de sine: fabricarea este expusă la o mulțime de împrejurări și de fluctuațiuni. O fabrică sau un atelier, ajuns în stare de o mare estindere, de o mare producere, anevoie își poate restrânge operațiunile, când vin împrejurări grele: scădere de prețuri, criză de bani, sau o concurență neașteptată; adesea o mică invențiune răstoarnă și ruinează fabrici mari și vechi și afundă în mizerie mii de lucrători. Pe când o asociațiune pentru plasare își poate modera și chiar opri operațiunile sale mai lesne, nu are decât să nu își reînnoiască aprovizionările.

Fabricile sunt adesea obligate a continua lucrarea lor și a vinde în pagubă, ca să-și poată păstra clienții, cu speranța că în curând vor veni vremi mai bune, sau să grămădească în magaziiile lor product peste product, sporind capitalul închis,—alternativă care și una și alta duce adesea la ruină și la catastrofă.

Ceea ce Englezii numesc *Cooperative Stores* (depozite sau magazine cooperative), sunt niște prăvălii mari, înființate sau prin acțiuni, sau prin asociațiunea clienților, deveniți chiar ei acționarii întreprinderii. În cazul cel din urmă ei și numai ei, asociații clienți, beneficiază de câștigurile realizate, iar servitorii stabilimentului, secretarii-contabili, casierii și impiegații de deosebite categorii nu au nicio parte la câștig, sunt niște simbriași și nimic mai

mult. Este bine să vă dau aci o mică idee despre cum au luat naștere acele societăți, căci ele astăzi au ajuns la o mare dezvoltare.

Cam pe la 1844, lucrătorii dintr'o fabrică de flanele dela Rochdale⁴⁷, douăzeci și opt la număr, văzând că băcanul dela care cumpărau cu mărunțișul zahărul, cafeaua și ceaiul, le da obiecte de calitate proastă și chiar falsificate, pe când la băcănia care vindea cu ridicată (en gros) aceleași obiecte erau și de calitate mai bună și mai ieftine, s'au învoit între dânsii, puind fiecare câte o mică sumă la mijloc, cu care bani s'a făcut o aprovizionare dela băcănia en gros, din care aprovizionare apoi lua fiecare cât îi trebuia, plătind ceea ce lua, cu bani gata, tot pe prețurile cu care cumpăra mai înainte acele obiecte dela băcanul detailant. Cu banii ce se adunau dela acele cumpărături se reînnoia proviziunea, când se isprăvea. Astfel aveau zahărul, ceaiul și cafeaua de calitate mult mai bună și mai spornică. Nici prin gând nu le trecuse că aveau să mai tragă vreun alt folos, decât acela al calității, când, la încheierea socotelilor, s'au pomenit pe neașteptate că se realizase un beneficiu însemnat, pentru că obiectele, fiind de calitate bună și curată, erau mai spornice și ei își îndestulau trebuințele cu o cantitate mai mică; și fiind mai ieftine rămânea în casă deosebirea prețurilor cumpărărilor, încât lucrătorii asociați, în sistema aceasta, găsise un plasament producător și sigur pentru economiile ce făceau pe nesimțite.

După zece ani de existență, asociațiunea flanelazilor dela Rochdale devenise vestită și atrăsese o mulțime de lucrători. Numărul asociaților se suise la 10.894, și capitalul adunat ajunsese să fie de 322.500 franci. Atunci depozitul cooperativ nu se mai mărginea numai la d'ale băcăniei, ci se aproviziona cu carne, pâne, haine și încălță-

47. oraș în Anglia.

minte, tot pe baza principiului inițial. Asociații cumpărau cu același preț ca dela prăvăliile de mărunțiș (detailanți), dar dobândeau calități mai bune; capitalul asociațiunii sporea pe toată ziua, și sporea așa de repede, că la 1856 înființase din beneficii mari un vapor pentru măcinatul făinii trebuitoare la fabricarea pânei consumate de asociații săi; casa în care era *storul* central, cu zidirea căreia se cheltuise 350.000 franci, era proprietatea asociaților, și înființase optsprezece sucursale, din care una este și asta a noastră de aici. Beneficiul realizat era de 814.425 franci, dela care se da asociaților un venit fix de 5% pe an: iar excedentul se adăoga pe tot anul la capital. Vânzarea făcută în acel an a fost de 6.865.675 fr.

La 1882, capitalul social ajunsese să fie de 7.881.075 fr., din care parte s'a băgat în cumpărare de acțiuni de drumuri de fier și parte în ipoteci pe case zidite pentru lucrătorii asociați, așa că mai mulți din ei au putut deveni proprietari pe casele în care locuiau, cumpărându-le dela societățile de construcțiuni cu plăți în anuități.

Astăzi Englitera are 782 de *storuri* cooperative, al căror debit se suie la 346.712.450 fr. pe an. Unul dintr'aceste *storuri*, *Army and Navy*⁴⁸, înființat prin asociațiunea ofițerilor de mare și de uscat pentru a se aproviziona cu obiectele trebuitoare lor, are un local cel puțin de trei ori cât magazinele Luvrului din Paris. Acolo se găsește orice ar căuta cineva: pâne, carne, pește, păsări, vânat, unt, poame, legume, bucate gata, îmbrăcăminte, arme, trăsuri, cai, mobile, cuțitărie, argintărie, porcelane, diamanturi, ceasornice, cărți, hârtie, într'un cuvânt orice ai căuta; și dacă bazarul nu are obiectele cerute, ți le procură.

*Storul Whiteley*⁴⁹ care poartă numirea de *Universal Pro-*

48. (pronunță: *armi end nevi*)=armată și flotă.

49. (citește: *uaitlé*).

*vider*⁵⁰ (furnisor universal), este poate cel mai mare *store* din lume. El aparține unei societăți de acționari. La acel *store* se pot aproviziona nu numai acționarii, dar și oricine, tot pe sistemul de bani gata. Nu cunosc lucru în lume, care să nu se găsească la Whiteley. Este destul să amintesc că la un incendiu, anul trecut, care a distrus o aripă a acelui stabiliment, au fost siliți să lase să arză mai multe fiare sălbatice și veninoase: lei, tigri, și șerpi veninoși, care se găseau acolo de vânzare.

La acest *store*, obiectele se vând mai ieftin decât la prăvăliile particulare, căci aci nu este chestiunea de a se forma un capital păstrat asociaților, ci de a le da un dividend bun. Pe acest principiu sunt formate și magazinele cele mari din *Paris*: le *Louvre*, le *Printemps*, le *Petit St. Thomas*, etc.

Unele asociațiuni de lucrători au adoptat la *storurile* lor principiul de a cumpăra obiectele mai ieftin, în loc de a se forma un capital cu diferența prețurilor. Aceasta însă este a se depărta de la principiul inițial, prin care se formează asociaților muncitori un capital, bani albi pentru zile negre, cum se zice, principiu salutar și umanitar, care asigură existența săracului când vine boală, bătrânețe, neputință, sau vreo nenorocire.

Binele ce au produs *storurile* cooperative este imens; unele au putut consacra până la 21% din beneficii la dezvoltarea educațiunii și învățaturii copiilor lucrătorilor în științe și arte industriale.

Prosperitatea *storurilor* în *Englittera* a fost așa de mare, încât au înființat fabrici pentru a produce chiar ele multe din obiectele trebuincioase debitului lor; *storurile* posedă corăbii mari cu vapor ale lor, cu care aduc de peste mări obiectele cu care se aprovizionează; au cumpărat moșii (ferme), în care cultivă cerealele, legumele și poamele de

50. (cit. *Universul Proviădar*).

care au trebuință, cresc vite și pasări, care le procură laptele, ouăle, untul și carnea cu care aprovizionează magazinele lor; au înființat bănci pentru daraverile lor de lână, daraveri care s'au suit în anii din urmă la suma de 300.000.000 franci (trei sute de milioane). Unul singur dintr'aceste *storuri*, acela al lănarilor (wholesale⁵¹), a avut afaceri de bani de peste nouăzeci și cinci de milioane (95.000.000 fr.). Societatea aceasta a lănarilor a ajuns la o mare perfecțiune de fabricare; astăzi produce numai pentru storuri, aprovizionează cu fabricatele sale 622 de storuri.

Căutând bine, tot secretul prosperității storurilor este principiul de a nu vinde decât pe bani gata, de a nu face nimănui credit.

Vânzarea pe datorie este o sistemă fatală, folositoare Evreilor; cumpărarea pe datorie este ruina consumatorului, este camăta deghizată, care îmbogățește pe Ovrei, este leagănul beției, al jafului, al corupțiunii și al crimelor. Legea care a pus capăt vânzării băuturilor pe datorie a făcut un mare bine: patima beției a scăzut, moralitatea publică a câștigat sută la sută și crimele s'au împuținat.

Un alt serviciu mare adus lucrătorilor de către societățile cooperative înființate de dâșii este formarea și dezvoltarea societăților de construcțiuni de case pentru locuințele muncitorilor: *Building societies*⁵², care s'au fondat și ele tot pe principiul cooperativ și în conexiune cu dâșele. Scopul acestor societăți este de a procura lucrătorilor locuințe comode, curate și de a-i pune în pozițiune chiar de a deveni proprietari pe acele case.

Precum am spus mai sus, *storurile* cooperative, în loc de a da societărilor parte din beneficiile ce trec peste

51. (cit. *holseil*) = vânzare cu toptanul. Poate: *Woolsale* (cit. *u'lsell*) = vânzare de lână?

52. (cit. *bilding sosàiti iâz*) = societăți de construcție.

fixul de 5%, sau de a întrebuița acel excedent la scăderea prețului obiectelor ce cumpără clienții asociați, acel excedent s'a consacrat la formarea de societăți de construcțiune, astfel că lucrătorii asociați pot avea locuințe bune și igienice, aerate și bine drenate⁵³, aprovizionate cu apă în abundență și cu gaz. Precum își procură dela *storuri* obiecte de consumațiune de calitate bună, tot astfel își pot procura locuințe comode și sănătoase.

Scopul societăților de construcțiuni fondate din câștigurile realizate de *storurile* cooperative este de a pune pe lucrători în stare de a satisface una din trebuințele cele mai neapărate ale omului: locuința.

Cu partea de beneficiu ce-i revine dela *storul* cooperativ, și cu ce mai pune deoparte, un lucrător econom și diligent poate foarte bine cumpăra, sau zidi, casă, plătind cu amortizare banii avansați de societățile de construcțiuni, ipoteca pe acea casă servind de garanție până la răfuirea datoriei. Sunt acum peste 71.000 de lucrători, membri ai societăților de construcție. Acele societăți proced astfel:

O *Building society* cumpără un loc întins, pe care însemnează stradele, face pe sub ele canalele trebuincioase, pune olanele pentru ducerea apei și a gazului, hotărăște locurile pe care se pot zidi case, lăsând din distanță în distanță spațiiuri slobode, ca să nu fie prea grămădite; drenajul și ventilațiunea se fac în cele mai bune condițiuni igienice. Locurile destinate zidirilor sunt despărțite fiecare în trei: grădină, curte și casă. Casa între curte și grădină, grădina în față, strada și curtea la spate, curțile a două case sunt despărțite una de alta printr'un mic zid.

Casa se zidește sau de chiar lucrătorul asociat, cu banii ce i se avansează succesiv de societatea de construcțiune,

53. (fr. *drainer*, dela engl. *to drain*), uscarea terenurilor prin scurgerea apelor cu ajutorul unor canale subterane.

sau i se zidește de societatea de construcțiune, rămânând ipotecată la acea societate până la răfuire. Anuitățile se plătesc din beneficiile capitalului cooperativ și din economiile lunare sau săptămânale, ce pot realiza muncitorii. Casele sunt mai toate pe același plan de distribuire.

Societățile cooperative de producțiune, deși nu au dat rezultate așa de satisfăcătoare ca cele pentru plasare, nu trebuie însă să se creadă că ideea este sterilă și că trebuie părăsită, cu atât mai mult că unele au reușit foarte bine.

În Paris s'au făcut mai multe încercări de producțiuni cooperative dintre care vreo patruzeci tot există și astăzi, deși toate nu sunt într'o stare de invidiat. În timpul revoluțiunii dela 1848, s'a făcut în Paris încercarea de a se încuraja asemenea stabilimente cu avansuri de bani din Casa statului, de a se înființa ceea ce s'a numit „*des ateliers nationaux*”. Existența lor însă a fost efemeră. Poate că momentul chiar nu era bine nemerit, într'un timp când spiritele erau cuprinse de preocupățiuni politice.

Una din societățile cooperative care a avut un succes deplin, fără concursul statului, este societatea lucrătorilor clăviristi⁵⁴ înființată la 1849. Patrusprezece inși au pus câte 50 franci fiecare și au înființat un atelier. Acea societate a prosperat așa de bine, încât astăzi fabrica și uneltele, a căror valoare este de 275.000 franci, au devenit proprietatea limpede⁵⁵ a acelor lucrători asociați. Ei iau și lucrători cari lucrează cu ziua, fără de a fi asociați. Altele însă, deși au început foarte bine și au mers tot prosperând până la un timp, mai la urmă însă au fost silite de împrejurări sau să se disolve, sau să se abată dela principiul primordial al cooperativelor. Voiu cita aci exemplul societății bumbăcarilor din Suffolk⁵⁶.

54. lucrători de clavire, pianе.

55. curată, fără datorii.

56. Suffolk (pron. sōfolk), oraș în partea de Sud a Angliei, pe țărmul Canalului Mânecii.

La anul 1855, câțiva lucrători bumbăcari, asociindu-se prin formarea unui mic capital, au închiriat o sală, au cumpărat câteva războaie de țesut și au început a lucra pe contul lor. La început lucrul mergea bine de tot; industria bumbacului era pe atunci în floarea ei, și asociații, încurajați de succesul întreprinderii, au dat atelierului lor cu încetul o întindere din ce în ce mai mare; au înființat chiar un atelier de tors; capitalul lor, din beneficii, ajunsese la 125.000 franci. Sistema adoptată deci era simplă și bună: un beneficiu de 25% era luat pe tot anul dela capital, iar ce mai prisosea se făcea în două, și o parte se împărțea asociațiilor ca supradividend, iar cealaltă se împărțea lucrătorilor care lucrau cu plată, cu ziua, peste salariul ce li se cuvenea, ceea ce făcea că acei lucrători, primind afară de salariu și o plată potrivită cu munca și cu silința lor, desvoltau și zel mare și activitate la lucrare, încât beneficiul mergea crescând repede; și fabrica mergea așa de bine, încât pela 1860 au putut zidi o fabrică mare, cu care au cheltuit 1.250.000 franci, și se pregătea să mai zidească și o alta. Dar de abia se mutase în zidirea cea nouă, când deodată izbucnește războiul civil în Statele-Unite ale Americii⁵⁷. Atunci fumul încetează de-a mai ieși din coșurile fabricelor de bumbac. Manchester⁵⁸ devenise în câteva luni un oraș mort. Industria bumbacului se cufundase într-o criză fără exemplu în istoria industriei. Lucrătorii asociați din Lancaster⁵⁹ au luptat cu curaj și energie, însă deși au urmat încă și după ce mai multe fabrici particulare stinsese focurile mașinelor, dar tot în sfârșit au fost și dânsii constrânși de necesitate să înceteze.

57. războiul de secesiune, de despărțire, între Statele de Nord și cele de Sud ale Uniunii Americane, (1861—1866).

58. (cit. *Mencestâr*), mare centru industrial englez, la E. de Liverpool.

59. (cit. *Lênchestâr*), port la Marea Irlandei, însemnat centru industrial, N-V. de Manchester.

Nu încape îndoială că sistema cooperativă se poate aplica mai bine la distribuire decât la producțiune, fiindcă, precum am mai spus-o, aceste din urmă își pot modera și restrânge operațiunile mai lesne și mai repede decât celelalte, mai ales că au o clientelă fixă, pe când celelalte, ca să subsiste, trebuie să producă neîncetat, sau să suspendeze. Cu toate acestea, nu încape îndoială că asociațiunea muncii cu capitalul la producțiune este un principiu salutar, care, bine aplicat, poate da în multe cazuri rezultate foarte bune. Sistema aceasta o credem aplicabilă mai ales în agricultură și voiu cita exemplul fermelor din Suffolk ale d-lui Gurdon.

Acest proprietar, având în comitat mai multe ferme (moșii), s'a hotărît să puie pe una dintr'insele în tovărășie cu câțiva lucrători de pământ. Și iată cum a procedat. A evaluat arenda fermei drept 150 de livre (3.750 fr.) pe an, deosebit de aceastăarendă a mai pus în tovărășie un capital necesar pentru o plată zilnică, modestă, la lucrători, și pentru cumpărare de unelte și de semințe. Intreprinderea aceasta cu unsprezece tovarăși, lucrători agricoli, fiecare cu o parte deopotrivă, a avut un deplin succes. În puțini ani s'au plătit toate avansurile făcute, încât instrumentele și mașinile au devenit proprietatea acelor 11 lucrători.

Gurdon, încurajat de succesul dobândit, nu numai în privința îmbunătățirii stării muncitorilor de pământ, a aplicat această sistemă la cele mai multe din fermele sale — și sistema Gurdon a meritat nu nume special. Unii din economiști l-au desemnat sub denumirea de *colectivism*.

Ceea ce-mi spunea amabilul Peter despre răposatul Gurdon, mi-a adus aminte invoiala făcută de un bun și regretat amic al meu, de Grigorie Filipescu⁶⁰, la moșia sa Fili-

60. vornicul Grigore Filipescu, tatăl lui Nicolae Filipescu, omul politic și patriotul dela începutul sec. XX.

pești-Gropăriile din județul Brăila, unde țărani, foști clăcași, au devenit arendașii moșiei, întovărășiți între dâșii sub o bună direcțiune cu un comitet dirigent, ales dintre dâșii; plătesc și au plătit regulat totdeauna prin anticipație câștiurile; au sporit arenda cu 10 și 20%, la fiecare termen de 5 ani, și urmează așa de mai mult de cincisprezece ani, încât putem zice că experiența este făcută, căci a rezistat într'acest interval la ani de recoltă slabă, la ani de prețuri scăzute și la ani de necăutare de produse. Aceștia sunt poate țărani plugari cei mai înstăriți din toată România.

Asociațiunea între locuitorii țărani împroprietăriți prin legea dela 1864 ar avea avantajul de a face să dispară neajunsurile culturii celei mici; cincizeci, sau o sută de mici proprietăți, având câte trei, patru și șase hectare, de le-ar pune în tovărășie, ar face o fermă de 300 sau de 400 hectare, care ar da un folos mai mare decât părțilele exploatate în deosebi. Un alt bine ce ar rezulta din acele asociațiuni ar fi că s'ar stimula amorul propriu al fiecăruia la lucru, s'ar scutura apatia izolării și s'ar învinge ignoranța prin luminele aduse de fiecare asociat.

În Germania, ca încurajare și desvoltare a agriculturii, s'au întrebuintat băncile cooperative după sistema imaginată de Schultze Delitsch ⁶¹.

Este invederat că o colectivitate de lucrători inspiră totdeauna mai multă încredere decât un individ izolat, oricât de mare ar fi aptitudinea, aplicarea și moralitatea lui. Solidaritatea între oamenii care au interes comun este garanția cea mai bună ce se poate oferi unei instituțiuni de credit, căci, răspunderea fiind colectivă, membrii asociați

---

61. Franz Herrmann Schulze Delitsch (1808—1883), întemeietorul primelor asociații germane ale micilor industriași pentru a rezista marelui industrii. El este unul dintre cei mai de seamă inițiatori ai cooperației în Germania sec. XIX.

se priveghiază, se încurajază unul pe altul și se întrec la muncă.

Principiul stabilit de Delitsch este de a se face credit de băncile agricole numai adevăraților muncitori de pământ, și numai după o minuțioasă cercetare asupra purtării și capacității muncitorului și a condițiunii de a deveni acționarul băncii. Pe aceste principii, în anul 1865 existau în Germania 961 de asemenea asociațiuni, din care 498 numărau 170.000 de asociați; sumele avansate de dănsese se suiau la 250.000.000 franci. Numărul lor ajunsese la 1877 a fi de 1827. Suma banilor împrumutați era de 500.000.000 și dăruverile erau de 2.750.000.000 franci, treceau adică peste 2 1/2 miliarde.

Aceste asociațiuni au dat agriculturii din Germania un foarte mare avânt.

Pe când Peter începuse a-mi explica mecanismul băncilor agricole și-mi vorbea de socialismul creștin al lui Taafe⁶², de tendința lui de-a interesa pe cei care au mult la soarta celor care nu au, îmi descria organizațiunea industriilor celor mici în cooperații, cum o introdusese Belcredi⁶³ în Austria; tocmai vorbeam de ideile socialiste ale lui Lassalle⁶⁴ și ale lui Karl Marx⁶⁵ și de organizațiunea *Internaționalei*⁶⁶, când auzim o gălăgie mare în uliță. Doi

62. Conte Eduard Taaffe (1833—1895), om de stat austriac; autorul unui sistem politic pentru împăcarea naționalităților din Austria.

63. Conte Richard Belcredi (1823—1902), însemnat om politic al Austriei.

64. Ferdinand Lassalle (1825—1864), însemnat om politic și cugătar german, prieten al lui Karl Marx. Pasionat luptător pentru mișcarea social-democrată în Germania.

65. Karl Heinrich Marx (1818—1883), filosof și socialist, de origine Evreu. Intemeietorul teoretic al Comunismului. Opera sa de căpetenie: «Das Kapital, Kritik des politischen Ökonomie».

66. Asociația generală a lucrătorilor de deosebite nații de pe glob în lupta pentru realizarea revendicărilor lor sociale și profesionale. Prima *Internațională* s'a întemeiat în 1864 la Londra, între muncitorii socialiști englezi și francezi, (desființată în 1872); în 1889, s'a întemeiat a doua *Internațională*, în Paris; în 1919, a treia *Internațională* la Moscova.

inși cam iuți la fire, după mai multe cuvinte proaste zise unul altuia, ajunsese la pumni și la păruială, și se formase în jurul lor un cerc mare de gură-gască. Ceea ce m'a mirat mai mult a fost să văd atitudinea impasibilă a doi, trei sergenți de oraș, care stau și ei și se uitau cu curioșii dimpreună, fără să se amestece și să ia măsuri ca să poată capătă acelei gâlcevi, sau să ia pe luptători să-i ducă la poliție, ca să-i învețe minte de a se mai certa. Exprimând această mirare a mea, Peter îmi răspunde:

— Dar de ce să se amestece, dacă nimeni nu le cere nici intervențiune, nici asistență? Ți-am mai spus că la noi oamenii autorității sunt servitori, iar nu stăpâni; aci nu este vreo crimă comisă, pare a fi un simplu delict, și dacă cineva se simte năpăstuit, nu are decât să reclame și să ceară să i se facă dreptate. Sergenții au alergat acolo, tocmai ca să fie la dispozițiunea celui, sau acelor, care ar reclama serviciile lor, și ca să împrăstie pe curioși, în caz când s'ar grămădi așa, încât să împiedice circulațiunea.

— Dar unde ar putea reclama și cine ar judeca gâlceava?

— S'ar judeca la primărie de trei din cetățeni care își fac acolo rândul cu săptămâna, tocmai pentru a cerceta asemenea cazuri; iar de ar fi crimă, s'ar trimite pricina domnului justiției, ca s'o dea judecătorului de instrucție, care, dacă o poate califica crimă, să o trimită procurorului, ca să susție acuzațiunea înaintea juriului. Acești trei funcționari sunt aleși dintre doctorii în drept cei mai considerați, și sunt retribuiți. Acei aleși sunt obligați, vrând nevrând, să primească aceste funcțiuni cel puțin pe un an.

— Dar afacerile civile cum se judecă? Câte tribunale și câte curți aveți, de câți judecători se compune fiecare instanță și cine îi numește?

— Avem justiție, dar nu avem tribunale și Curți propriu zise. La noi, când un om crede că este năpăstuit, tre-

bue să-și dobândească dreptul ce i se cuvine. Acel care bănuiește că i s'a făcut o nedreptate, sau că i s'a răpit un drept și voiește să se judece, nu are decât să se adreseze la judecători și să-l ceară.

— La care judecători? Căci îmi ziceai că nu aveți nici Curți, nici tribunale propriu zise. La care judecători să se adreseze? Cine sunt ei și cine îi numește?

— Cum, cine îi numește! Cine numește pe medici, pe ingineri, pe arhitecți? Li numește facultatea de drept, dând titlul de licențiat sau de doctor acelor care au făcut studii și au dobândit cunoștințele necesare pentru a studia o pricină și a o judeca conform legilor existente. Precum facultatea de medicină numește pe medici, dându-le o diplomă prin care li se recunoaște că au destule cunoștințe pentru a căuta un bolnav și a-i prescrie ce trebuie să facă, ca să-și redobândească sănătatea; asemenea, oricine a dobândit diploma de licențiat, sau de doctor, dela o facultate de drept recunoscută are dreptul de a conduce o pricină ca avocat, ca judecător, procuror, sau judecător de instrucție. Oricine este licențiat sau doctor în drept, poate să judece, precum oricine este doctor în medicină poate căuta și vindeca bolnavii care se adresează la dânsul.

— Să ne lămurim bine, mă rog! Să ne închipuim că am o moșie, că vecinul mă calcă și că mi-a luat, fără să aibă drept, o bucată de pământ, pe care voiesc să o iau înapoi și să fiu despăgubit de pierderile ce mi s'au pricinit. Cum fac și la cine mă adresez?

— Lucrul este simplu. Cum face acel care suferă de o boală? El, sau cunoaște un medic, sau află din svon că X... este un medic expert mai ales în boala de care suferă. Se duce la dânsul, îi expune cazul, durerile și suferințele ce simte. Acesta îl cercetează și caută a-l tămădui, dacă poate. Se adresează la mai mulți, dacă voiește, și se caută cu ei individual sau colectiv, cu

medicul curant sau cu consultanți. Intocmai astfel faci și dumneata în cazul de care îmi vorbești. Te adresezi la un judecător, adică la un licențiat sau doctor în drept, la doi sau mai mulți, dacă voiești; la oamenii în care ai încredere. Le expui pricina, le arăți actele pe care te întemeiezi și ei sunt datori să te lumineze și să te sfătuiască să nu cauți pricină, dacă cred că nu ai dreptate; iar dacă îți spun că ei cred că ești în dreptul tău, atunci însărcinezi pe unul, doi sau trei, pe câți vrei, cu conducerea și judecata pricinei, le faci procură în regulă, după formele prescrise de lege. Și iată ce faci cu ei:

Printr'o petițiune adresată domnului justiției îi faci cunoscut că doamna A... cere cutare lucru dela domnul B... și că-l cheamă în judecată, având rânduiți judecători pe domnii X... Y... Z... Domnul justiției este obligat să comunice acea petiție domnului B..., invitându-l ca, până la data ce se fixează de domnul justiției, să aibă a-i face cunoscut pe judecătorul sau pe judecătorii săi; totdeauna determină și ziua înfățișării pricinii.

Judecătorii astfel numiți de părți se adună cu trei zile înaintea înfățișării în camera destinată lor la Primărie, și acolo numesc un judecător complementar pentru cazul de divergență de opinii. Și dacă judecătorii numiți de părți nu se pot învoi asupra alegerii judecătorului complementar, el se numește prin sorți, scoțându-se un bilet dintr'o urnă în care se află numele tuturor doctorilor în drept.

Fiecare parte poate să aibă unul sau mai mulți judecători, dar nu pot avea decât un egal număr de voturi la fiece hotărâre, deși numărul judecătorilor unuia poate fi diferent de al celuilalt.

În ziua înfățișării, pricina este expusă de părți sau de asistenții lor și se poate lua cuvântul cel mult de trei ori pentru fiecare; după aceea, părțile se retrag și judecătorii intră în deliberare față și cu judecătorul complementar, care nu poate lua cuvântul în deliberare, dar care votează

împreună cu ceilalți judecători numiți de părți. Sentința, astfel dată, trebuie să fie motivată și bazată pe lege.

— Dar dacă se dă o sentință greșită, căci, cu toată știința lor, oameni sunt și pot greși, judecata aceea să rămâie fără remediu?

— De ce fără remediu? Îmi răspunse Peter. Partea care s'ar crede năpăstuită nu are decât să apeleze la alți judecători, tot după procedarea ce am arătat mai sus; și dacă judecata a fost greșită, sentința dată se poate reforma în apel.

Deosebit de aceasta, orice judecată se poate supune cercetării unei adunări de doisprezece doctori în drept, în etate trecută de 45 de ani și care practică profesiunea de judecător de cel puțin zece ani. Acești învățați se pronunță asupra interpretării și aplicării legii și asupra respectului procedurii.

— După sistema aceasta, oricine voiește să trăiască din banii statului nu are decât să se ducă la școala de drept, să dobândească diploma de licențiat ș'apoi trăiește toată viața lui din budget.

— Nicidecum, domnule, judecătorii precum nici medicii nu se plătesc de stat, ci se plătesc de acei care au trebuință de serviciile lor. Sunt judecători mulțime fără pricini, precum sunt și medici și avocați fără clientelă. Acei care sunt învățați și experimentați, care se bucură de stimă și de considerație sunt căutați, chemați și câștigă bani mulți. Acei care nu se bucură de un nume bun sunt lăsați după ușă, cum se zice. Precum bolnavii nu se duc la medicii care nu au nume bun, asemenea nici improprietații nu se duc la judecători proști. Precum la medicii care și-au făcut o reputațiune specială pentru unele boale aleargă mai cu preferință bolnavii care pătimesc de acele boale, asemenea aleargă și la judecătorii care și-au făcut un nume în chestiunile ce voiesc a le încredința. Avem aici vreo trei, patru judecători vestiți în chestiunile de

delimitare: ei sunt chemați de clienți mai totdeauna când au câte un proces de delimitare. Avem alți patru, cinci, celebriți în chestiuni de moștenire, care sunt chemați a judeca mai toate aceste litigiuri; sunt alții speciali în afaceri comerciale și de contabilitate, etc.

Judecătorii care sunt plătiți regulat cu luna, sunt doi de justiție, doi judecători de instrucțiune și doi procurori; ce avem la cele două circumscripțiuni judiciare. Ei sunt plătiți din taxele ce se percep asupra timbrelor obligatorii ce se pun pe deosebitele acte. Serviciile lor sunt puțin retribuite, fiindcă judecățile s'au împuținat, de când s'a introdus această sistemă. Nu este drept ca cetățenii care nu au pricini de judecată și care trăesc o vieță pașnică să plătească pentru acei care au daraveri între dânsii, pe care nu le pot rezolva altfel decât supuindu-le judecății.

— Cu modul acesta săracii sunt privați de justiție, fiindcă ei nu pot plăti judecătorii.

— Nicidecum nu există acest inconvenient, căci primăriile, precum plătesc medici pentru căutarea bolnavilor săraci, tot asemenea plătesc judecători, obligați a împăca pe acei care se înfățișează cu un act de paupertate.

Amicul meu, întinzându-se la vorbă, îmi spunea că, de câțva timp, se făcea o propagandă foarte activă printre muncitorii din fabrici și din ateliere, de către unii oameni veniți de peste mări, din Svițera, din Franța și din Germania, și că lumea era îngrijorată, căci chestiunea era arzătoare. Era vorba de starea cea tristă a muncitorului care nu are un capital acumulat și trebuie să muncească ca să poată trăi; era vorba de omul sănătos, vrednic și activ, care, dacă o zi nu găsește un lucru, nu are ce mânca.

— În țările cele mai înaintate în civilizațiune, îmi zicea el, acolo mai ales unde orașele au luat o întindere fără măsură, populațiunea proletară, atrasă de speranța unui câștig mai mare decât la țară, se grămădește cu prisos,

aşa că o mulțime de muncitori bat la ușile meșterilor și fabricanților, cerând să le dea lucru, ca să poată căpăta cu ce să-și fie vieața dintr'o zi până într'alta, și nimeni nu le deschide. Magaziile pline până în pod cu produse, care așteaptă cu anii până să fie cerute, țin banii închiși și mai lasă să se întoarcă, ca să înceapă alt rând de operațiuni, astfel lucrarea se împiedică și pune pe fabricanți în neputință de a ocupa pe toți câți cer de lucru, încât o mulțime de muncitori nu au uneori altă perspectivă decât a se culca nemâncăți și a muri de foame.

Numărul nenorociților care nu găsesc de lucru și al acelor a căror remunerare nu este îndestulătoare, crește din zi în zi și a adus o stare care merită atențiunea și sollicitudinea cugetătorilor și oamenilor de stat. Numai în orașul Londrei, numărul acelor care au trebuință de existență și cărora le vin în ajutor parohiile cu legea săracilor (*poor law*⁶⁷), trece de 150.000, deosebit de cei susținuți de nenumărate societăți de caritate; cu toate acestea, nu este dimineață să nu se găsească în parcuri și pe strade oameni morți, pe care medicul legal îi declară de *starvation*⁶⁸ (mort de foame), precum ar zice mort de holeră, sau de apoplexie.

În *casele de lucru* (*work-house*⁶⁹), stabilimente care se deschid acelor care nu au unde petrece noaptea, de li se dă acolo o saltea și o bucălică de pâine cu condițiunea de a plăti acea ospitalitate a doua zi în muncă, nu se găsește a li se da alta de făcut, decât de a sparge pietre pentru macadanul⁷⁰ stradelor; deși printre dâșii sunt unii

---

67. cit. *par lo.*

68. cit. *starveșien.*

69. cit. *work-haus.*

70. (Mac Adam inventatorul; 1756—1836): sistem de impietruire cu piatră sfărâmată și masată cu compresorul.

lucrători, meşteri de frunte, care ar putea produce obiecte de preţ.

Cerşetoria este oprită de lege, dar la tot pasul te împiedeci de mâini care-ţi ofer flori, jucărioare, chibrituri, cerşetori de care nu poţi scăpa decât dând un gologan, nu ca să le iei marfa, dar ca să poţi trece înainte. Nu te poţi arăta la o fereastră fără să nu înceapă să-ţi urle un minavet⁷¹ sau o primadonă de doi, trei anişori, nu ca să-ţi facă plăcere, dar ca să-ţi rănească urechile şi să-i dai să tacă. Nu poţi chema o birjă, fără ca doi, trei flăcăi să nu-ţi sară în ajutor, fără a fi trebuinţă, dar ca să-ţi întindă mâinile la plată.

Presa a relevat, acum în urmă, pentru Londra şi pentru Berlin, nişte fapte atât de hidoase şi de dureroase, că se îngrozeşte mintea omenească, fapte care nu pot avea originea lor decât în mizeria cea mai desperată „la faim est un mauvais conseiller”.

Răul provine, zic unii, din cauză că producţiunea a devenit prea mare şi întrece trebuinţele consumaţiunii. Este adevărat că unele obiecte, precum sunt cele mai multe obiecte de lux şi de artă, trăsurile, bijuteria, stofele bogate şi altele, nu pot găsi cumpărători decât numai în clasele avute, puţin numeroase; dar nu este mai puţin adevărat că partea cea mare a populaţiunilor nu-şi poate procura nici hrană îndestulătoare, nici îmbrăcăminte potrivită cu cerinţele anotimpurilor, nici locuinţe comode şi sănătoase; cu atât mai puţin le rămâne un prisos pentru obiecte scumpe de podoabă, ca să poată duce o viaţă potrivită cu starea de civilizaţiune în care ne-au adus ştiinţa, artele şi meşteşugurile.

Partea cea mare a poporului consumă puţin, nu pentru că nu are trebuinţe, dar pentru că n'are ce da în schimb,

---

71. flaşnetă.

nu are cu ce cumpăra. Este o vorbă a Românului: „Postește robul lui Dumnezeu, pentrucă nu are ce mânca”.

Cine poate să zică că sdrențărosul și desculțul nu s'ar îmbrăca mai curat și mai elegant, dacă ar avea puțină să-și cumpere haine și încălțăminte mai bune și îndestulătoare; că în loc de a tremura iarna în haine de vară, nu și-ar cumpăra palton sau blană; că nu i-ar fi mai bine să locuiască în casă de zid curată și mobilată, în loc de a sta ghemuit în bordeiu, sau colibă, fără așternut și fără scaun; că i-ar plăcea să-l plouă din tavan și să-l fluiera vântul din toate părțile, și că n'ar fi mulțumit să mănânce în toate zilele o bucată bună de carne, cu pâine în loc de mămăligă în zeamă de știr⁷².

Decât a susținea că producțiunea întrece trebuințele, ar fi mai exact a zice că marea majoritate a poporului nu are mijloace de a-și procura cele de trebuință, că numărul acelor care pot consuma este prea mărginit și că mulțimea este săracă.

Starea muncitorului astăzi este lăsată la voia întâmplării. Nu este sigur să poată căpăta totdeauna, prin muncă, ce să mănânce mâine, încât muncitorului conștiincios nu-i rămâne uneori decât să se lase să moară de foame, el și copiii lui, iar celui slab de înger să-l ispitească viciul, corupțiunea și crima.

Studiul acestor rele a dat naștere la o mulțime de teorii și de sisteme. A expune aci ideile deosebiților economiști, moraliști și socialiști, ar fi și lung de spus și afară din cadrul ce mi-am tras. Voiu încerca însă a expune pe cât voiu putea mai scurt teoriile care ating direct, sau indirect, starea muncitorului plugar și interesele agriculturii în general.

În vechime, ca și astăzi, statele cele puternice au căutat

---

72. plantă comestibilă la țară (borș cu știr).

să-și aproprieze pământuri întinse în țări depărtate, unde să-și poată devărsa excedentul populațiunii și să-și creeze, printre neamurile barbare și sălbatice, consumatori pentru produsele naționale. Luptele pentru Algeria⁷³, pentru Tonquin⁷⁴, Congo⁷⁵, Asia centrală⁷⁶, Insulele Caroline⁷⁷ au fost urmările ideii coloniale. Fiecare stat caută să ocupe pe fața pământului o întindere cât s'ar putea mai mare, și s'a creat o sistemă completă.

Coloniile, deși au fost și sunt un mijloc puternic de îmbogățire pentru patria mamă și răspândesc civilizațiunea europeană în țările barbare, dar nimic nu dovedește ca ele să fi adus vreo ușurare muncitorilor.

Englittera, deși a prins o mare parte a globului, colonizând într'un mod sistematic și inteligent, procurând productelor sale consumatori cu milioanele și cu sutele de milioane, îmbogățind pe mulți din supușii săi, așa cum nu s'a mai pomenit, și astfel sporind bogăția sa națională, dar n'a adus nicio ușurare mizeriei muncitorilor, din contra mizeria lor a mers tot crescând; s'ar zice că, cu cât se ridică mai mult nivelul bogăției unora, cu atât crește și sărăcia mulțimii: ban la ban trage.

73. purtate de Francezi, din anul 1839, de când au început cucerirea Algeriei (207483 km.²), până în 1871, când au potolit unele răscoale parțiale.

74. colonie franceză (115669 km.²) din Indochina, cucerită între anii 1873—1884.

75. pe la jumătatea sec. XIX; Francezii au început cucerirea (240000 km.² plus Gabon 274870 km.²), încă din 1844, când au înființat comptoarul dela gura estuarului Gabon, pe coasta S-V. a Africei. Congo belgian, E. S-E. de cel francez, e mai vechiu.

76. Rușii și Englezii își disputau, în întâia jumătate a sec. XIX, Asia Centrală: Rușii au cucerit Transcaucazia (1803—1878), Turkestanul (1853—1867), Turkmenistan (1889), Kirghistan (1855—1868), până la hotarele nordice ale Persiei, Afganistanului și Chinei. După 1868, până la 1893, Rușii au cucerit și ținuturile sudice (Bukara, Pamir) întregindu-și astfel uriașul imperiu asiatic. Englezii cuceresc (1840-70) Afganistanul, Belucistanul 1893 și regiunea Indului încă de prin 1818.

77. arhipelag în grupa Micronesia, Oceania; fost al Germaniei cumpărat dela Spania în 1897; azi sub mandat japonez.

Nu este o jumătate de secol de când California⁷⁸ era o țară săracă și San-Francisco⁷⁹ un sat mic, unde locuitorii duceau o viață modestă, dar îndestulată. Astăzi California este una din țările cele mai bogate din lume și San-Francisco un oraș strălucit, înzestrat cu tot luxul, cu toate înlesnirile și perfecțiunile ce știința și arta inginerească a putut născoci; dar deodată cu bogăția s'a introdus și mizeria.

Un mijloc de îmbogățire națională, a cărui popularitate merge crescând de câțeva vreme, deși a fost blamat și condamnat până ieri de toți părinții științei economice și sociale, este sistemul vamal, punerea de dări grele pe produse și obiectele venite din străinătate, ca să nu poată concura cu cele indigene. Ceea ce se numea protecționism, astăzi s'a intitulat „încurajarea industriei naționale”. Este susținut cu multă persistență de mulți liberali, deși ceasupra porții secolului în care am intrat acum optzeci și cinci de ani stă libertatea, chemând la dânsa pe cei mândri și scârbiți, căci numai dela dânsa puteau să aștepte mântuire și mângâiere. Adevăratul liberalism este de a asigura fiecăruia, fără distincțiune de naștere și de pozițiune socială, libertatea cugetării, a cuvântului și a acțiunii, libertatea acțiunii individuale, căci acestea sunt puterile cele adevărate ale societății și ale vieții.

Franța, al cărei sânge generos a curs mai mult de o jumătate de veac pentru apărarea libertăților, s'a făcut astăzi campionul protecționismului; l-a adoptat ca baza regimului său economic și social, regim care o va duce încetul cu încetul de-a'ndaratele la corporații și starostii⁸⁰, la feudalitate burhezească.

Pentru încurajarea agriculturii, care la dânsa, ca pre-

78. peninsula pe coasta apuseană a Americii de Nord.

79. oraș și mare port în Statele Unite, pe țărmul Oceanului Pacific.

80. (dela slav. *starosta*), bresle.

tutindeni, se află în suferință, n'a putut chibzui alt mijloc de mângâiere și de ajutor, decât a lovi grânele străine cu o dare de trei franci de fiecare hectolitru, ceea ce echivalează cu un impozit de o centimă și jumătate pe chilogramul de pâine, impozit analog cu acel din Italia asupra măcinisului, care a ridicat atâtea nemulțumiri și blesteme, până ce tânguirile săracilor l-au făcut să înceteze.

Pentru grâul românesc, în special, deosebit de cei 3 franci, a mai adăugat o dare de 50% pe valoare, astfel că o chilă⁸¹ de 400 de oca⁸² de grâu românesc, al cărui preț ar fi să zicem 100 fr., ar plăti mai întâi 50 fr., aproape 8 fr. de hectolitru, și după aceea alți 3 fr. darea generală, adică 11 fr. de hectolitru; încât, dacă o nevoie ar duce pe Francezi să mănânce pâine de grâu românesc, ei ar plăti un impozit de cel puțin 10 centime de kilogram de pâine; asupra cui ar apăsa mai greu această dare, dacă nu asupra muncitorului, care, el, mănâncă mai multă pâine decât bogatul?

În Englitera mai toate sistemele puse înainte pentru a putea ajunge la îmbunătățirea stării muncitorilor sunt bazate pe asociațiunea liberă a capitalului cu munca. Am arătat rezultatele norocite ce a produs această sistemă în agricultură, asociațiunea proprietarului cu muncitorii plugari, unul aducând în tovărășie pământul și instrumentele agricole, iar celălalt munca lui, brațele. Nu numai că așa se face o cultură mai bună, fiecare muncitor fiind direct interesat ca pământul să fie cât se poate de bine lucrat, ca produsul să fie mai abundent și de calitate mai bună, căci câștigul este pentru toți, dar ceva mai mult: moralul și demnitatea muncitorului se ridică în contact cu proprietarul, care este un om de o educațiune și o învățătură

81. măsură de cereale=20 (24) banițe=400 (480) de oca=680 (816) de litri.

82. vezi nota precedentă.

mai înaltă. Acolo unde s'a introdus această sistemă, viciul băuturii a scăzut în mod simțitor.

O idee care de câțva timp găsește răsunet chiar și în Englitera este aceea a *naționalizării pământului*.

Karl Marx⁸³ a susținut că ar fi un mare câștig pentru stat, dacă și-ar apropria pământul, plătindu-se proprietarilor actuali o rentă fixă, un număr de ani mărginiți.

„Din două una”, răspund acei care combat această sistemă: „Sau că în rentă, deosebit de venitul anual al pământului, ar fi cuprinsă și o sumă pentru amortizare, cu care să se poată compune până la finitul termenului valoarea pământului și atunci nu este niciun câștig pentru stat, sau că în acea rentă nu s'ar cuprinde decât venitul anual și atunci nu ar fi răscumpărare, ci o adevărată spoliațiune. Așa ar fi câștig, și câștig mare pentru stat; dar ce se face cu dreptatea? Și chiar așa, adaogă ei, să zicem pentru un moment, ca să trecem peste toate considerațiunile de morală și de justiție și că statul a devenit proprietarul pământului, se naște întrebarea: ce ar putea face cu dânsul, decât a-l închiria la muncitori pe termene lungi sau scurte, pe 5, pe 10 sau pe 99 de ani, cu rentă în bani sau în natură, cu rentă fixă sau proporțională cu producțiunea? Apoi o asemenea sistemă a fost și este în practică în mai multe țări. Rezultatele ce dă sunt cunoscute și judecate. Este ceea ce se practică în mai multe părți ale Asiei, și chiar în Turcia Europeană, unde mai tot pământul, afară de puține excepțiuni de pământ *mulkin* (proprietate) este sau al stabilimentelor pioase, *vakuf*, sau al Sultanului, *miri*, — cultivatorul fiind un simplu locatar, sau arendaș, care plătește o rentă anuală, în unele localități în bani, în altele în natură, cam 10% din productul dobândit. Cu

---

83. vezi nota 65, p. 447.

toate acestea, muncitorul agricol din Turcia nu poate fi citat ca un model de prosperitate.

S'a zis că poate Turcii n'au știut să organizeze și să administreze cum ar fi fost bine, dar avem un alt exemplu, acela al Indiilor, unde nu se zice că Englezului i-a lipsit spiritul și geniul organizator. Și acolo pământul este al statului sau naționalizat. Cultivatorul, în loc de a plăti arenda sau rata la un particular, o dă statului sub numire de impozit funciar, impozit care produce 550.000.000 fr. pe an, cam jumătatea venitului Imperiului Indian, și, cu toată buna organizațiune, nici acolo nu se poate susține că starea agricultorului ar fi mai fericită decât în țările unde există proprietatea individuală.

Cu toate acestea, naționalizarea pământului are mulți adepți nu numai în Irlanda și Scoția, dar și în Marea Britanie. Însă nici cei mai infocați partizani, nici Wallace⁸⁴ în scrierea sa *Land-Naturalisation*⁸⁵, nici Henry-George⁸⁶ în *Progress and Poverty*⁸⁷ n'au mers până a pretinde că s'ar putea lua pământul altfel decât plătind-se proprietarului valoarea cea adevărată, care valoare, după aprecierile lui Rolland Giffon, ar fi de 50.000.000.000 franci (cincizeci miliarde de franci sau două miliarde de pfunți⁸⁸ sterlingi), iar venitul de 1.650.000.000 franci (un miliard șase sute cincizeci de milioane de franci sau șasezeci și șase de milioane de pfunți sterling), pe venit de $3\frac{1}{2}\%$.

Deși aceste sume sunt colosale și nepomenite, dar să zicem că plata ar fi posibilă și că pământul Engliterei ar deveni deodată al statului. Cum s'ar regula închirierea anuală, cum s'ar face repartițiunea fiecărui muncitor? Prin

84. Richard Wallace (citește: ricîord ũoles), filantrop englez (1818—1890).

85. cit.: *land-natîuralaizeshon* = naturalizarea pământului.

86. (1839—1897), scriitor american, părintele mișcării pentru reforma agrară.

87. (cit. *prôgres and poverti*), progres și sărăcie.

88. engl. *pound* (cit. *paund*): liră (sterlină) = 25, 20 lei aur; azi cca 1000 lei.

concurență, muncitorului nu i-ar rămânea nimica, pentru că lupta între mușterii ar urca în unele cazuri prețul, până a trece peste ceea ce cultivatorul poate scoate din cultura aceluia pământ. Prin tocmeli libere ar fi a se da pământuri de aceeași calitate la unii mai scump și la alții mai ieftin, de unde ar urma tot felul de bănuieli și de acuzări drepte și nedrepte. Dar când nu s'ar dobândi prețurile cerute, a cui ar fi vina și a cui paguba?

Argumentul cel mai puternic al partizanilor naționalizării pământului este creșterea sau suirea naturală și progresivă a prețului pământului, aceea supravaloare, de care ei zic că nu este cu drept să profite proprietarul și că se cuvine societății întregi. Acest argument a părut așa de serios, încât a făcut pe unul din cei mai mari economiști ai veacului, pe învățatul și ilustrul profesor dela Oxford ⁸⁹, John Stuart Mill ⁹⁰, să susțină că Statul este în drept să-și aproprieze acea creștere a valorii pe care a numit-o el *Unearned Increment* ⁹¹ (spor necâștigat), care nu provine nici din muncă, nici din iscusința proprietarului, ci numai din mersul natural al progresului social.

Dar atunci consecința logică a acestui argument ar fi ca și Statul, la rândul său, să fie dator a despăgubi pe proprietar, când s'ar întâmpla ca, prin forța împrejurărilor, valoarea pământului să scadă, în loc de a crește, ceea ce se întâmplă de când în America, în Indii, în Australia s'au dat culturii cerealelor câmpii întinse și virgine. Acolo traiul fiind mai lesnicios, și munca este mai ieftină și produsul mai abundent; aceasta a adus în Europa o scădere însemnată în prețurile produselor și prin urmare

89. vestită universitate în Oxford, Anglia sudică.

90. (cit. *gion stjuart mil*) (1806—1873); economist și filosof englez, autorul unei vestite opere: *Logica inductivă și deductivă*.

91. (cit. *unèrnd increment*), spor nemeritat.

o depreciare care în Franța a ajuns la 33% și merge tot înainte, încât este temere că va ajunge în puțin⁹² la 50%.

În fața acestei crize, mulți agricultori și-au pierdut cumpătul și, în loc de a se lupta cu nevoia și a căuta să facă o cultură mai perfecționată, în loc de a transforma unele câmpii de arătură în islazuri și livezi, ca să dea o mai mare dezvoltare creșterii de vite, s'au lăsat descurajării, părăsesc fermele, lasă câmpii nelucrate, fug dela țară și aleargă la orașe, cu speranța d'a găsi acolo un salariu mai bun, și nu fac decât să adauge la mizeria meseriașilor, scăzând prețul muncii prin concurența lor. Populațiunea orașelor merge tot crescând, pe când cea dela țară scade, și munca agricolă devine din zi în zi mai dificilă, cu cât raportul între întinderea pământului și numărul brațelor scade.

În România, acest raport este de 16 hectare de agricultor, din care 9 hectare pământ cultivabil. Fiecare lăcomindu-se a cuprinde cu plugul, cu sapa, cât poate mai mult loc, pe care nu-l poate lucra cum trebuie, pământul se ostenește, hrănind buruieni și paiu, și producțiunea merge scăzând. Sunt acum douăzeci și cinci de ani, cultivatorii români contau producțiunea medie în grâu de 18 hectolitri pe hectar ($1\frac{1}{2}$ kilă de 400 de oca⁹³ pe pogon), astăzi producțiunea medie nu e mai mult de 10 hectolitri pe hectar (16 banițe⁹⁴ de pogon), ceea ce nu este nici a patra parte din cât produce hectarul în țările unde cultura este înaintată și unde plugăria merge înjugată cu creșterea de vite și se ajută cu îngrășări, drenagiuri⁹⁵ și

92. (fr. *dans peu*)=în curând.

93. vezi nota 81 p. 458.

94. o baniță=20 de oca=34 litri (raportat la kilă, ar fi mai puțin de $\frac{3}{4}$ de kilă).

95. vezi nota 53.

irigațiuni⁹⁶. La noi, dacă vom excepta vreo două, trei județe din Moldova, agricultura nu se poate zice că a ieșit încă din starea primitivă. Ii luăm puținul ce putem, fără a-i da nimica.

Carrey⁹⁷ compară pământul cu o bancă, care nu împrumută pe cel ce hrănește decât cu condițiunea de a-i plăti datoria; și cu cât îi plătește mai bine și mai regulat, cu atât îl împrumută mai mult, dar când datornicul nu-i înapoiază regulat ceea ce s'a împrumutat, creditul scade, împrumuturile se micșorează, până îl dă afară din casă.

Din toate industriile, agricultura cere mai multă cunoștință și știință: cunoștință de fizică, de chimie, de geologie, de meteorologie, fiziologie vegetală și animală, de știința electricității, și o cunoștință adâncă a obiceiurilor și a vieții plantelor și a animalelor; cu toate acestea educațiunea și instrucțiunea agricultorului este mai necăutată decât a țărgoveșului. Țăranul plugar este mai expus la pagube: de lăcuste, de grindină, de înnecuri și de foc, fără despăgubire. Și când comparăm modestele mașini de care se servă agricultura, cu mulțimea și cu colosalele corăbii și vapoare care sunt la serviciul comerțului și cu mașinile complicate și ingenioase de care se servă industria manufacturală, să nu ne mai întrebăm de ce agricultura a rămas înapoi de celelalte două ramuri surori, nici de unde provine criza. O cauză însemnată a crizei a fost și este ruperea echilibrului ce exista mai înainte între mijloacele de care dispuneau deopotrivă căteșitrele ramuri ale producțiunii bogăției naționale, care echilibru dela o vreme a încetat d'a mai exista.

Dela începutul veacului și mai vârtos în a doua a sa jumătate, instituțiunile de credit s'au înmulțit, au luat o

96. (fr. *irrigation*), udarea pământului cu ajutorul unor șanțulețe (igghiaburi).

97. Henri Charles Carey (1793-1879; Filadelfia), celebru economist american.

desvoltare care le-a permis să puie capitaluri mari, mijloace puternice, în serviciul comerțului și fabricațiunilor, înlesniri de care agricultura nu s'a putut folosi. Băncile de scont și de circulațiune, casele de credit de tot felul, societățile anonime și în comandită au putut procura comerțului și industriei bani cu 4, cu 3 și cu 2%, pe când agricultura nu s'a putut ajuta decât cu ipotecă, cu casele de credit fonciar cu 5 și cu 6 $\frac{1}{2}$ %, rate care întrec venitul ce poate da pământul. Chiar în patria creditului, în bogata Engliteră, agricultorul trebuie să dea cel puțin 7%, ca să-și procure bani, pe când comerțul și industria găsesc cu 2 și uneori cu 1%, dar cu 3% oricând.

Un fabricant sau un comerciant este destul să fie ceva-cunoscut în piață de om activ și onorabil și să aibă cu ce să întâmpine micile cheltuieli ale unei instalațiuni, pentru ca prin emitere de bilete la ordin și prin polițe să-și poată deschide credite de zeci și de douăzeci de ori mai mare decât capitalul ce posedă. Cu un capital de 10.000 lei își poate procura bani și marfă pentru 100.000 și 200.000 cu 4% și cu 3%, pe când agricultorul care ar avea un pământ de aceeași valoare de 10.000 lei nu și-ar putea procura decât un credit de 5.000 lei, plătind 6 și 6 $\frac{1}{2}$ % pe an. Natura operațiunilor agricole nu permite a se angaja, ca fabricantul și ca comerciantul, a plăti în termene scurte. Și nu numai că agricultura nu se poate servi de noile și numeroasele instalațiuni de credit care există astăzi, dar multe fonduri care mai înainte serveau ipotecile s'au mutat și au trecut în serviciul industriei și comerțului, unde probabilitățile de câștiguri sunt mai mari.

Intradevăr, în repartițiunea nedreaptă a puterilor lucrătoare există învederat o mare lacună, o lipsă de echilibru în defavoarea industriei agricole, a industriei care merită mai multă sollicitudine și îngrijire. Domnul Frédéric Fleury a căutat să facă să dispară acea nedreptate prin adoptarea unei sisteme de credit care, de s'ar realiza, ar aduce mari și însemnate servicii agriculturii.

Ideea domnului Fleury este de a mobiliza o parte a proprietății fonciare. El propune ca proprietarul să fie autorizat să emită bilete ipotecare pentru o sumă echivalentă cu a patra parte a valorii proprietății sale, bilete platnice la o scadență determinată, la 5 sau la 10 ani; acele bilete garantate de State să fie autorizate să circule libere, ca biletele Băncii Franței, Statul percepând $2\frac{1}{2}\%$ pentru autorizarea și garanția sa.

Aceste bilete, zice domnul Frédéric Fleury, ar fi mai sigure decât biletele Băncii Franței, care nu sunt asigurate decât pe o valoare reală de o treime, valoare care și aceea poate să dispară; aurul din pivnițele Băncii se poate fura sau jefui, sau valoarea lui poate să scadă prin descoperirea unei mine abundante de aur, pe când garanția biletelor ipotecare ar fi de 12 ori mai mare. Garanția biletelor Băncii Franței este pe o valoare de 3 ori mai mică, pe când biletele ipotecare ar fi garantate pe o valoare de patru ori mai mare, valoare care nu se poate nici fura, nici jefui.

În toți timpii, vechi și moderni, s'au ivit idei de reforme sociale, unii reformatori mergând cu gândul până la răsturnarea completă a societății actuale și la edificarea de sisteme ieșite din imaginațiunea lor, și așezate pe alte baze și pe alte principii. Astfel a fost de exemplu societatea saintsimoniană⁹⁸, fourrieristă cu falansterele⁹⁹, și altele care au apărut lucrând pe față în Franța, îndată după revoluțiunea dela 1830¹⁰⁰, sisteme care nu țineau seamă nici de familie, nici de proprietate, nici măcar de religie, utopii care nu puteau să aibă o viață lungă și care au dispărut lăsând numai un suvenir istoric.

Revoluțiunea dela 1848 a scos la lumină ideea atelier-

98. vezi nota 76, p. 272.

99. vezi nota 27, p. 265.

100. revoluțiunea care a răsturnat de pe tron pe Bourbonii din ramura Henri IV (Carol X, rege 1824—1830).

relor naționale, care s'au stabilit domnește în palatul Luxemburg¹⁰¹, sub direcțiunea lui Louis Blanc¹⁰². Ideea nu era nouă, căci se întemeia pe principiul asociațiunii muncii cu capitalul, idee aplicată în multe cazuri cu succes în Englitera, cu deosebire numai că acolo erau asociațiuni libere formate prin inițiativa muncitorilor, care aduceau în asociațiune numai munca, iar capitalul era pus de Guvern, dela Stat, un capital pentru care muncitorul francez nu putea să aibă acea iubire și durere de inimă ce avea muncitorul englez pentru capitalul adus de dânsul, fruct al muncii sale anterioare, al silinței, al economiei și al privațiunilor, capital pentru care avea grija să se păstreze și să sporească. Aci puțin îi păsa uvrierului francez dacă se periclita, sau se pierdea, un capital care nu era al lui. Și de unde în Englitera sistemul asociațiunilor cooperative au dat rezultate bune, în Franța rezultatul atelierelor naționale a fost descurajator.

Focarul ideilor socialiste era în Germania, de unde au ieșit o mulțime de sisteme de asociațiuni, având toate de scop organizarea muncii. Nomenclatura chiar ar fi lungă. Voiu cita însă pe unii din reformatori și organizatori.

Schulze Delitsch¹⁰³, care era de școala engleză, vedea mântuirea muncitorilor numai în ajutorul lor mutual, în înființarea de ateliere prin asociațiunea muncii cu capitalul adus de muncitori din economii și păstrare. El zicea că muncitorul trebuie să învețe a nu aștepta îmbunătățirea soartei sale decât numai dela propria sa inițiativă, iar nu să recurgă la ajutorul guvernului și să nu aștepte dela Stat.

---

101. palat în Paris, construit sec. XVII; vestite: grădina și muzeul rezervat operelor artiștilor în viață.

102. (1811—1882), om politic francez, publicist, istoric; a jucat un rol de seamă în revoluțiunea franceză dela 1848.

103. vezi nota 61, p. 446.

Lassale¹⁰⁴ era și el partizan al asociațiunii celor două puteri productive, munca și capitalul; dar zicea că mijloacele nu iartă pe muncitori să aducă în asociațiune un capital suficient, și cerea ca și Statul să vie în ajutor. Pentru formarea aceluia capital, propunea o dare generală, precum este aceea pentru săraci în Engllitera (poor law¹⁰⁵), care bani să nu se împartă zilnic la cei lipsiți, ci să se formeze cu ei un fond special, o bancă centrală administrată de asociațiunea generală a muncitorilor. El credea că putea să aplice sistemul său cu un ajutor dela Stat de o sută de milioane de talere¹⁰⁶ (372 milioane franci). Ideea lui era ca, în puterea acestui fond, să se emită bilete pentru suma de trei sute de milioane de talere (1.116.000.000 franci).

Lassale era un socialist conservator, care atribuia mizeria muncitorilor industrialismului și bancocrației. Tânăr, ager, erudit și elocinte, cuvintele lui aveau un mare răsunet mai ales în Germania. Principele Bismark¹⁰⁷ avea o mare considerație pentru caracterul și ideile ce propaga. Iată ce zicea marele cancelar la 1878 în Parlament:

„Dacă cineva ar voi să încerce o întreprindere de asemenea natură, s'ar putea foarte bine să aibă trebuință de o sută de milioane de talere. Un asemenea lucru nu mi s'ar părea nici nebulie, nici absurditate. În ministerul de agricultură facem încercări asupra deosebitelor sisteme de cultură. N'ar fi oare bine să facem asemenea încercări și în privința înuccii omului, ca să încercăm a rezolva prin îmbunătățirea soartei muncitorului chestiunea numită *Democrația socială*? — Imputarea ce mi s'ar putea

104. vezi nota 64, p. 447.

105. (cit. *puăr lo*), legea săracului.

106. monedă germană din sec. XIX, prețuind atunci 3,72 lei (sau franci).

107. Otto, principe de Bismark (1815—1898), vestitul om de stat prusian, cancelarul de fier, întemeietorul unității germane sub hegemonia Prusiei, făuritorul imperialismului german.

face este că m'am oprit în cale, ar fi să-mi se zică că n'am stăruit până la dobândirea unui rezultat satisfăcător; dar mi-a lipsit timpul. Politica din afară mi-a absorbit toate gândurile. Indată însă ce voi avea timp și ocaziune, sunt foarte hotărît a mă ocupa de această chestiune".

Aceste cuvinte au făcut pe mulți să prenumere pe Principele Bismark între adepții lui Lassale, cu atât mai mult că la Congresul Economist dela Eisenach¹⁰⁸, la 1876, a trimis acolo pe amicul său Wagner¹⁰⁹, care a dezvoltat teza regalității, zicând că instituțiunea monarhică nu poate avea viitor, decât întorcându-se la originea sa, adică arătându-se atât în teorie cât și în practică scutul dreptului celui slab și protectorul nenorociților. Iar de va căuta sprijinul printre Principii Bursei, autoritatea îi va scădea și se va cufunda.

Karl Marx și Bakunin¹¹⁰, exagerând mai în urmă ideea asociațiunilor, au ajuns, dintr'o iubire rău înțeleasă a muncitorilor, la naționalizarea pământului, la naționalizarea instrumentelor de muncă. E de observat că nici Lassale, nici Karl Marx n'au pus înaintea chestiunea naționalizării banilor; și unul și altul, zice "un economist, erau Israeliți. Telul către care tindeau colectivisții era:

proprietatea pământului și a instrumentelor de muncă să fie colectivă, a tuturor;

familia de astăzi să fie înlocuită cu o familie egalitară și liberă, căci cea de astăzi este opresivă, căci ține pe femeie și pe copii robi ai bărbatului și ai tatălui;

108. oraș în marele ducat Saxa-Weimar, la V. de Erfurt și de Gotha; lângă Eisenach, Wartburg, cu vestitul castel medieval unde Luther a tradus Biblia în germana populară.

109. Adolf Wagner (1835—1917), însemnat economist german, membru al Camerei senioreale prusiene, devotat apărător al politicii interne a lui Bismarck, care, urmărind întărirea imperialismului prusian, căuta să-și atragă, împotriva partidului catolic, clasele muncitorești, chiar părănd să încline spre un socialism de Stat.

110. Mihail Alexandrovici Bakunin (1814—1876), vestit revoluționar rus, anarhist; unul din căpeteniile *Internaționalei*.

înlocuirea stării actule printr'un organism social bazat pe cea mai completă autonomie a grupelor și a comunelor federate pentru organizarea serviciilor publice; cultura completă a pământului, înfrumusețarea globului și fericirea comună;

egalitatea civilă, politică și economică a tuturor ființelor omenesti, fără distincțiune de sex, de culoare, de soiu și de naționalitate;

garanția independenței individuale, lăsând în posesiunea fiecărui producător escedentul valorii obținute prin lucrarea sa asupra materiei ce a lucrat;

asigurarea fiecărui membru al societății că va dobândi, cu cheltuiala colectivității, o instrucțiune integrală și profesională în raport cu totalitatea cunoștințelor din timpul său.

O idee care a avut un mare răsunet și care într'o vreme ajunsese a dispune de mari mijloace este *Internationale*¹¹¹; număra membrii săi în Europa și în America cu milioanele. Dar în loc de a întrebuința fondurile ei a susține și a încuraja asociațiunile de muncă, a întrebuințat contribuțiunile membrilor a susține și încuraja grevele. Astăzi muncitorii au început a înțelege că grevele au reușit uneori a sili pe patroni să acorde o sporire de salariu, dar n'au întârziat a scumpi prețul obiectului și prin urmare a împușina numărul mușterilor, și mulți lucrători rămân pe din afară, fără a li se putea da de lucru.

Din exagerație în exagerație, unii din adepții lui Karl Marx și ai lui Bakunin au mers până a propaga că:

Dumnezeu este cel mai mare inamic al poporului; că nu trebuie nici credință, nici supunere, căci numai astfel se poate edifica o societate nouă, democratică, socialistă; că

---

111. vezi nota 66, p. 447.

nu trebuie nici patrie, nici națiune; nimic alt decât comuna și omenirea; că

patria este o idee abstractă și seacă, în numele căreia regii împing popoarele a se măcelări unele pe altele; că

patria este un fapt fiziologic, care se mărginește în casa ce locuiești, în comuna în care muncești, iar mai încolo nu trebuie să vezi decât cercul în care domnesc aceleași principii și unde se dezvoltă aceleași trebuințe.

Iată la ce aberațiuni poate ajunge spiritul omenesc, când pierde din vedere principiile primordiale ale moralei, ale drepturilor și ale datoriilor.

Ion Ghica

ION GHICA CĂTRE V. ALECSANDRI

AMINTIRI DESPRE GRIGORE ALEXANDRESCU

Londra, 15 Ghenarie 1886

Scumpe amice,

De câte ori am venit în Londra, una din întâiele mele vizite a fost pentru Muzeul Britanic, acel palat în care se află adunate manuscriptele cele mai prețioase ale lumii învățate și minunile artei antice, unde se desfășură ca într'o panoramă istoria geniului omenesc.

Intr'una din zile, pe când eram acolo, în sala în care sunt expuse de jur împrejur pe pedestale și pe pereți vestitele marmure Elgin² și stam admirând frumoasele metope³ dintre tigrifele⁴ frizei⁵ exterioare ale Partenonu-

1. tip. în revista *Convorbiri Literare*, Nr. 2, 1 Maiu 1886. pp. 97—110, sub titlul *CORRESPONDENȚA cu V. Alecsandri (Scrisoarea XXV), Amintiri despre Gr. Alexandrescu*.

2. Thomas Bruce Conte d'Elgin (1766—1841), diplomat și anticar Scoțian. El a cules dela Acropolea Atenei o prețioasă colecție de lucruri de artă cunoscută sub numele de *marmurele lui Elgin*.

3. (grec. *metope*, dela *meta*, între, și *ope* deschizătură): spațiile patrâte, de obicei și e sculptate.

4. (grec. *treis*, trei, și *glyphe*, sculptat), ornamente ale frizei constând din 3 șanțulețe sculptate.

5. partea din coloana greacă cuprinsă între arhitrava (placa de deasupra capitelului) și cornișa (placa de deasupra coloanei).

lui⁶, pe care sunt reprezentate în ronde-bosse⁷ luptele Grecilor cu Centaurii⁸, aud pe cineva că-mi zice:

„Nu te mai uita la mizerabilele astea de pietre!” Mă întorc să văz cine mă apostrofează și dau cu ochii de lordul Ald..., un vechiu amic, turco-fil fanatic, care-și urmează vorba în modul următor:

„Vezi? Pietrele astea, cu rapsodiile lui Homer⁹, cu tragediile lui Sofocle¹⁰, lui Euripid¹¹ și cu scrierile lui Platon¹², lui Aristotel¹³ și Herodot¹⁴, au fost cauza că puterile Europei nu au lăsat pe Turci la 1821 să strivească pe Greci, când s'au răsculat în contra Sultanului¹⁵. Astea au făcut pe Byron¹⁶, cu tinerimea din Cambridge¹⁷, din Oxford¹⁸ și din toate universitățile, să alerge în ajutorul Grecilor, să exalte opiniunea publică până a sili pe Europa să ardă flota turcească la Navarin¹⁹ și să proclame independența Moreei²⁰!”

Avea dreptate nobilul lord. Așa e! Artă și literatura, oameni de acum trei mii de ani, au luptat pentru liberarea

6. templul zeiței Minerva la Atena.

7. (fr. *ronde-bosse*), sculptură în relief.

8. monștrii din mitologia greacă: *oameni* în partea de sus a corpului și *cai* dela abdomen în jos.

9. celebru poet legendar grec, autorul presupus al epopeilor *Illada* și *Odiseea*.

10. vestitul poet tragic grec (495—405 în. Hr.).

11. vestitul poet tragic grec (480—406 în. Hr.). imitat adesea de Racine în zugrăvirea pasiunilor.

12. ilustrul filosof al antichității, întemeietor al filosofiei idealiste (429—347 în. Hr.)

13. spiritul cel mai vast al antichității, celebru filosof grec; autor a numeroase tratate de logică, politică, fizică, etc.

14. celebru istoric grec, «părintele istoriei» (484—406 în. Hr.)

15. eteria: revoluția grecească izbucnită în Principatele românești, apoi în Grecia.

16. v. n. 5, p. 3.

17. celebra universitate engleză dela Cambridge, N. de Londra.

18. celebra universitate dela Oxford, V. de Londra.

19. port în Grecia apuseană, la Marea Ionică; aci flota anglo-franco-rusă a distrus flota turco-egipteană la 20 Sept. 1827.

20. vechiul Peloponez, din S. Greciei.

Greciei alături cu cei mai eroici palicari²¹ ai Agoanei²².

... Și dacă s'o 'ntâmpla
Cu vremea România s'ardice fruntea sa
Pe-a Dâmboviței vale oștiri de s'or ivi,
Ai luptelor cumplite părtași ei iar vor fi!

ALEXANDRESCU

(Trecutul la Mănăstirea Dealului)

În secolul în care trăim, când toate se măsoară cu bulgări de aur, o pânză a lui Rafael²³ s'a plătit mai zilele trecute 75.000 de lire st., aproape două milioane de lei (450 de oca de aur). Apoi întreb, cum ar putea să piară o națiune care a produs astfel de oameni, care a dat naștere lui Dante²⁴, lui Michel Angelo²⁵, Tasso²⁶ și Petrarca²⁷? Și cine ar putea vreodată să-i tăgăduiască rațiunea și dreptul de a fi? Potcoava Ungurului și a Croatului a putut s'o calce, dar n'a putut s'o nimicească, nici s'o oprească de a se ridica²⁸.

Națiunile trăesc și se glorifică prin oamenii ce au produs și prin lucrările lor geniale. Vai de acele popoare care nu au profetii! Fie ele cât de mari, cât de puternice, numere suflările cu sutele de milioane, cucerească lumea întreagă, ele sunt condamnate pieirii și uitării. Urmele biruitoarelor se pot șterge, dar ale lui Molière²⁹, Racine³⁰,

21. voluntari greci.

22. (grec. *Agon* : luptă)

23. Rafael Sanzio (1483—1520), celebrul pictor italian al Renașterii.

24. Dante Alighieri (1265—1321), vestitul poet italian al Renașterii, autorul epopeii „Divina Comedie“.

25. Michel Angelo Bounarotti (1474—1563) celebrul sculptor, pictor și arhitect italian din epoca Renașterii.

26. Torquatto Tasso (1544—1595), ilustru poet italian, autorul epopeii „Ierusalimul liberat“.

27. poet italian, erudit, istoric, arheolog; întemeietorul formeii poeziei lirice *Sonetul*, (1304—1374).

28. aluzie la războaiele austro-italiene dintre anii 1815—1859, când Napoleon III izgonește Austria din Italia, care își începe epoca de unitate națională, ce se desăvârșește în 1876.

29. celebrul autor, poet comic francez (1622—1673).

30. Jean Racine, celebrul poet tragic neoclasic francez (1639—1699).

Hugo³¹. Cuvier³² și Lamartine³³, niciodată! Cât de mari și de puternici fie un Moltke³⁴, un Bismark³⁵, gloria lor este trecătoare, pe când a lui Goethe³⁶, Humboldt³⁷ și a lui Beethoven³⁸ va rămâne eternă.

Mai an, capitala noastră era în picioare. Alergau toți în toate părțile. Da om peste om. Oștirea pe jos și călare, înșirată pe strade, cu arma la pământ și cu steagurile în zăbranic negru, muzici la toate răspântiile; clopotele mari și mici sunau la o sută de biserici, de luau auzul, urla orașul de vuiet și tunul se auzea din depărtare, trăgând a jale. Corpurile constituite, toate, unul după altul, cu președinții în frunte, facultățile și școlile cu profesorii lor, corporații cu baniere³⁹ urmau în cadență. Lumea alerga pe capete să vadă carele încărcate cu sute de coroane de lauri și de flori, urmate de dricul poleit care ducea la ultima locuință pe un bărbat de stat, fost de zece ori ministru, acoperit de sus până jos cu cruci, stele și cordoane.

Acu nu de mult, tot pe aceeași cale și tot către acel locaș, mergea în tăcere și nebăgat în seamă, fără steaguri, fără tobe și fără surle, dricul modest în care erau rămășițele pământești ale poetului Alexandrescu. Tăcutul și puțin numerosul acest cortegiu făcea contrast cu acea mă-

31. Victor Hugo (1802—1885), șeful mișcării romantice franceze.

32. Georges Cuvier (1769—1832), celebrul naturalist francez, creatorul Anatomiei comparate și al Paleontologiei.

33. Alphonse de Lamartine (1790—1869), ilustrul poet romantic francez.

34. Contele Helmut von Moltke (1800—1891), feld-mareșal prusian; geniu strategic, ilustrat în războaiele împotriva Austriei (1866), și împotriva Franței (1870—1871).

35. vezi nota 107, p. 467.

36. v. n. 4, p. 3.

37. v. n. 1, p. 3.

38. v. n. 7, p. 3.

39. (tr. *bannière*), steaguri.

reață și sgomotoasă petrecere a fostului ministru. Mi-am zis că pentru marele poet era momentul când răsărea ziua din care începea a trăi și a trăi etern în inima și în memoria Românilor.

...Mulți oameni mari și buni
Lumii folositori
Au fost persecutați
In vremea ce-au trăit
Și foarte lăudați,
După ce au murit.

ALEXANDRESCU
Răspunsul Cometei din 1858

Mi-aduc aminte de copilărie, când dascălul Vaillant⁴⁰, venit de curând în țară, cam pe la anul 1831, deschisese o clasă de limba franceză într'o odăiță în Sfântul Sava⁴¹. Adunase câțiva băieți, dintr'acei care mai aveau ceva cunoștințe de acea limbă, căpătate pe ici, pe colea, de pe la dascălii Luigi⁴², Coulin⁴², Janeloni⁴² și Vanzand⁴². Clasa se compunea, după cât mă ajută memoria de:

Costache C. Bălăceanu⁴³
Nae I. Budișteanu⁴⁴
Ion D. Ghica⁴⁵
Grigore Sc. Grădișteanu⁴⁶
Scarlat N. Filipescu⁴⁷
Costache A. Rosetti⁴⁸

40. vezi nota 73, p. 166.

41. vezi nota 78, p. 79.

42. profesori particulari exilați francezi.

43. (1793–1859) fiu al banului Constantin Bălăceanu (căsătorit cu sora lui Iancu Văcărescu).

44. neam de boieri argeșeni; carieră militară.

45. autorul *Scrisorilor*.

46. (1816–1892) om politic; membru onorar al Academiei Române.

47. ajuns colonel, unchiu al lui Nicu Filipescu, omul politic mort 1916.

48. (și Rosetache) (1816–1885), literat, ziarist și însemnat om politic.

Vaillant ne dicta din *Grandeur et décadence des Roumains* de Montesquieu⁴⁹, făceam versiuni în proză din la *Henriade*⁵⁰ a lui Voltaire⁵¹, și ne da de învățam pe din afară satire și epistole d'ale lui Boileau⁵².

Noi cești șase ne credeam mai tari în limba franceză decât toți băieții din București, ba unul din noi făcea și versuri. Deși îi spuneam că erau cam din topor lucrate, el tot stăruia să ne împuie urechile citindu-ne odele și satirele sale. Cele românești începeau mai totdeauna à la Paris Momuleanu⁵³ cu:

O, ce ciudă, cât mă mir

D'al cutărul (sau cutărei) haractir...

Rosetache⁵⁴ era mai modest, ne înveselea cu spirituoasele cuplete ce adăoga pe toată ziua la cântecele de modă.

În primăvară, Vaillant mai recrutase un elev. Se ivise pe banca din fund, lângă perete, un tânăr — parcă-l văd! — înfășurat într'un surtuc cafeniu, oacheș, foarte oacheș, părul negru, sprâncenele groase îmbinate, ochii câprii și scânteitori; mustața îi mijeia pe buză. Nu știu, mica deosebire de vârstă, sau superioritatea ce credea că avem noi în limba ce venea să învețe și el, îl făcea să se ție arasna. La sfârșitul clasei, noi ieșeam grămadă și sgomotoși, pe când el se strecura binișor și își lua drumul singur spre casă. Acesta era tânărul Grigore Alexandrescu.

49. Charles de Secondat baron de Montesquieu (1689—1755), ilustru publicist francez.

50. poem epic (din 1723), inspirat de împrejurările franceze din timpul lui Henric IV (rege 1589—1610): marea luptă dintre catolici și calviniști (edictul din Nantes 1598).

51. vestitul poet și prozator francez (1694—1778).

52. Nicolas-Despréaux-Boileau (1636—1711), poet și critic francez; autor al *Satirelor și Artei poetice*.

53. vezi nota 39, p.74.

54. vezi nota 48, p. preced.

Odată Vaillant, după ce ne ia d'arândul, să-i recităm epistola lui Boileau către Molière:

*Rare et fameux esprit dont la fertile veine
Ignore en écrivant le travail et la peine...*

și cei vechi ne încurcăm toți, unul după altul, care la versul dintâi, care dela cel de al doilea, fără ca unul măcar s'o putem scoate la căpătâiu, se îndreptează către noul venit zicându-i:

„Voyons, Monsieur Grégoire, pouvez-vous me débiter cela? Allons, du courage!”

Tânărul se roșește, clipește de două, trei ori din ochi, începe a recita; și o duce până la sfârșit, fără cea mai mică ezitațiune, fără îngânare și fără o singură greșală, indicând cu preciziune punctuațiunea și trecând peste rimă fără a o căuta. Ceilalți ne uitam unul la altul, exprimând mirare, admirațiune, sau gelozie. Niciodată până atunci nu auzisem o dicțiune mai corectă și mai plăcută; deși citisem și recitasem de o sută de ori acea epistolă, dar pot zice că numai atunci i-am înțeles spiritul și eleganța.

La ieșirea din clasă, m'am simțit atras către acel tânăr, m'am apropiat de dânsul, și, fiindcă mergeam tot pe o cale, ne-am luat la vorbă, pe drum. Mi-a recitat cu entuziasm scene întregi din *Andromaca*⁵⁵ și din *Fedra*⁵⁶ de Racine. La întrebarea mea dacă n'a cercat să scrie românește, mi-a răspuns citindu-mi *Adio la Târgoviște*:

*Culcat p'aste ruine sub care adâncită,
E gloria străbună și umbra de eroi...*

Dintr'acea zi am fost amici și iubirea noastră unul pentru altul nu s'a desmințit niciodată.

55. *Andromaque*, tragedie de Racine (1667)

56. *Phèdre*, tragedie de Racine (1677).

Eu ședeam pe Podul Calîtei (strada Craiovei⁵⁷); Alexandrescu, într'un beciu sub scară la Mitropolie, la unchiul său părintele Ieremia. Eram vecini și ne vedeam în toate zilele. Pregăteam lecțiile noastre împreună.

Iancu Văcărescu, venit dela moșie dela Moțăeni, trăsesese în gazdă la tată-meu, și, intrând odată în camera mea, ne găsește pe Alexandrescu și pe mine învățându-ne lecția; eu, cu Boileau în mână, ascultam cum camaradul meu zicea pe din afară *l'Art poétique*. Văcărescu, în mirare de modul cum acel tânăr recita versurile, a petrecut toată seara cu noi. Alexandrescu, care, cum știi, avea o memorie extraordinară, i-a recitat toate poeziile ce publicase⁵⁸ într'o mică broșurică în 12°:

*Ceasornicul îndreptat
Oda la Stema Țării
Primăvara Amorului etc.*

Văcărescu, încântat, l-a luat în brațe și l-a sărutat zicându-i: „Băiete, tu o să fii un poet mare”. Alexandrescu mi-a zis de multe ori că acea seară a fost una din cele mai fericite ale vieții sale. A face cunoștința lui Văcărescu fusese visul copilăriei lui.

A doua seară, adunare numeroasă în salonul tatălui meu. Intre musafiri se găseau Văcărescu, Efrosin Poteca⁶⁰, Eliad⁶¹, Popa Grigorie⁶², frații Câmpineni⁶³ și alți doi, trei,

57. azi Calea Rahovei.

58. (1786—1865), *Mecena literaturii românești din anii 1820—30*; poet și mare patriot în epoca Regulamentului Organic.

59. Văcărescu.

60. vezi nota 80, p. 79.

61. Ion Eliade Rădulescu, gazetar, luptător pentru cultura națională, unul din capii revoluțiunii românești dela 1848.

62. Mitropolitul Grigorie III exilat de Ruși 1829—1833.

63. v. notele 36, p. 35, și 5, p. 130.

rude și amici. Alexandrescu a recitat scene întregi din Sofocle⁶⁴ și Euripid⁶⁵ în limba elenă; știa pe Anacreon⁶⁶ din scoară până în scoară. Anacreon era poetul favorit al Văcărescului, care adesea lua versul din gura lui Alexandrescu, până ajungea la câte o strofă care-i scăpa din memorie, de unde apoi urmă iar Alexandrescu înainte, și serata s'a încheiat, după cum se obișnuia pe atunci, în sofragerie, cu un curcan fript, admirat de întreaga adunare, blagoslovit de părintele Grigorie Poenăreanu și salutat de tânărul poet cu fabula sa care se termina cu:

*Prințule, în loc de plată,
Aș pofti câțiva curcani.*

(Vulpoiul predicator),

D'atunci vedeam pe Alexandrescu mai rar; îl luase Eliad acasă la dânsul în mahalaua Dudescului⁶⁷.

În ajunul Sfântului Ion, a venit de mi-a adus un plic mare pecetluit, rugându-mă să-l pun, fără să știe nimeni, în așternutul Văcărescului sub căpătâiu. Acel plic conținea oda:

*Tu care ai fost din pruncie al Muzelor favorit
Și ca strămoșească avere geniul l-ai moștenit,
Cântăreț al primăverii...*

Mai târziu s'a mutat la Maiorul Câmpineanu⁶⁸, unde se adunau zi și noapte Manolache Băleanu⁶⁹, Grigorie Cantacuzino⁷⁰, Iancu Ruset⁷¹, Aristia⁷², Costache Bălăcescu⁷³

64. vezi nota 10, p. 472

65. vezi nota 11, p. 472.

66. celebru poet liric grec (560—478 în. Hr.).

67. astăzi cartierul Dudești.

68. Ion, ajuns apoi colonel vezi nota 5, p. 130,

69. (n. 1794), fiu al marelui Ban Grigore Băleanu (1770—1842), v. n. 35, p. 222.

70. fost director general al teatrelor în 1869, membru al Societății filarmonice.

71. Ion Rosetti (1800—1866), traducător pentru Societatea Filarmonică a *Sgârcitului* de «dela Molière».

72. vezi nota 91, p. 67.

73. vezi nota 101, pag. 82.

ofițerii români dintr'un regiment cu Câmpineanu, căpitani Golești, Ștefan și Nicolae⁷⁴, căpitani Crețulești, Costache și Scarlat⁷⁵, căpitantul Teologu⁷⁶, căpitantul Voinescu al II-lea⁷⁷, sublocotenentul Rusetache⁷⁸ și mai mulți tineri de pe atunci, care petreceau citind istorii militare: campaniile lui Napoleon, memoriile lui Frederic cel mare și scrieri de ale poetilor în renume: Lamartine, Hugo, Béranger⁷⁹, etc. Alexandrescu înveselea auditoriul cu câte o elegie, o satiră, sau o fabulă.

Acolo s'a format societatea filarmonică⁸⁰, pentru care Eliad a tradus pe *Mahomet* al lui Voltaire, *Aristia* pe *Saul* din Alfieri⁸¹, Alexandrescu pe *Alzira*⁸², tragedii cu care s'a inaugurat scena română. Atunci s'au tradus mai multe din comediile lui Molière, dintre care *Amfitrion*⁸³ a avut un mare succes pe scenă. Interpreții acestor opere au fost:

D-nii *Andronesco*

Curie

Iamandi

Mihăileanu

*Caragiali*⁸⁴

Lăscărescu

D-nele *Caliopi*

Ralița Mihăileanu

Efrosina Vlasto (Efrosina Popescu)

74. fii ai lui Dinicu Golescu (Ștefan (1809-1874; Nicolae 1810-1878).

75. Costache 1809—1884, Scarlat 1810—1873, acesta și aghiotant al Domnului Alex. D. Ghica.

76. Nicolae Teologu; în 1848 comandant al gărzii naționale.

77. vezi nota 25, p. 157.

78. C. A. Rosetti (v. nota 48, p. 475).

79. Pierre-Jean de Béranger (1780—1857), celebrul «chansonetist» francez, întemeietorul genului.

80. întemeiată de Eliade, Câmpineanu (sufletul societății), Aristia, în 1833.

81. Victor Allieri, cel dintâi poet tragic al Italiei (1749—1803).

82. una din cele mai bune tragedii de Voltaire, reprezentată în 1736; traducerea lui Alexandrescu 1835.

83. trad. de I. Eliade Rădulescu.

84. Costache Caragiale, 1815—1877, elevul lui Aristia, vestit actor și autor, fost director al Teatrului Național din București. Ceilalți, apreciați artiști ai scenei bucureștene contemporane.

Frații Golești
(Acad. Rom.)

Vornicul Iordache Goleșcu
(Gion)

I. C. Brătianu

BCU IAS/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Contactul cu tinerii ofițeri a făcut pe Alexandrescu să dorească a deveni camaradul lor de arme. Recomandat Spătarului⁸⁵ ca bun scriitor, el a fost admis atunci în mica noastră armată de atunci ca *iunker*⁸⁶ atașat la *djurslvi*⁸⁷; până când într-o zi șeful său, dându-i să copieze o prețioasă *otnoșenie*⁸⁸, proză pe care autorul ei se aștepta s'o vadă trecută la nemurire în litere gotice cu flori, s'a speriat la icoana⁸⁹ noului iunker și l-a trimis la graniță la Focșani, să studieze știința caligrafică, dându-i importanta misiune de a întreba de pasaport pe toți câți voiau să treacă șanțul care despărțea partea orașului moldovenesc de cea muntenească, și să taie la răboj⁹⁰ oile care veneau dintr'un mal în celălalt al Milcovului. Neputându-se împăca cu această slujbă, deși fusese înălțat la rangul de sublocotenent, Alexandrescu și-a dat demisiunea, ca să se poată consacra cu totul literelor.

Iată cum descria poetul punctul de pază ce i se încredințase:

*Spre apus curge o apă între două țări hotar,
Frați a căror neunire a avut sfârșit amar;
Pe o margine e zimbrul, iar pe alta un vultur,
Care nici nu mai visează la al Tibrului murmur,
Care sub o nouă formă și numire ce-a luat
Ca mulți, cântecul, purtarea și năravul și-a schimbat.*

Epistola către D. I. A.⁹¹

Pe atunci eu eram la Paris; și tată-meu, care avea o mare afecțiune pentru Alexandrescu, îl luase acasă la dânsul, unde a șezut mai mulți ani, în camera de desubtul

85. căpetenia oștirii muntene.

86. cadet, elev-ofițer.

87. (rus.) comenduire; prefectura poliției.

88. (rus. *otnoșenie*), raport.

89. = scrisul.

90. vezi nota 63, p. 9.

91. e vorba de *Epistola familiară* adresată «D-lui Colonel I. Cămpineanu» (1838).

aceleia ce ocupai acum doi ani în hotelul Brofft peste drum de teatru. Intr'acea cameră a scris cele mai multe din meditații: *Fericirea*, *Mulțumirea*, dedicată fetei Voinescului al II-lea (acum Contesa de Rochemontoux), *Vicața câmpenească*, dedicată lui Grigore Cantacuzino⁹²; proprietarul moșiei Florești, unde a petrecut o vară; *Epistola către Voltaire* și altele. Acolo a scris *Anul 1840*:

Să stăpânim durerea care pe om supune
Să așteptăm în pace al soartei ajutor...

a scris *Miezul Noptii*:

...Frumoasa Primăvară acumă se grăbește
La caru-i să înhame pe zefirul ușori,
Pășește și în urmă-i verdeață se ivește
Și cerul se desbracă de vișoroșii nori.

Acolo a scris fabulele: *Toporul și pădurea*, *Căinele și călețul*, *Boul și vițelul*, *Lupul moralist*, *Vulpea liberală*, *Lebăda și puii corbului*, etc.

Când m'am întors în țară, pe la anul 1841, am găsit pe Alexandrescu tot la djurstvă⁹³, în mahalaua Gorgani⁹⁴, unde îl lăsasem; dar de astădată nu ca iunker, nu ca copist, ci ca pensionar, sub cheie și cu pază de soldat cu pușca la ușă. Iată cum meritase el aceste onoruri. General-Consulul⁹⁵ găsisse în înalta-i judecată că în fabula *Lebăda și puii corbului*, vulpea vicleană semăna aidoma cu guvernul ce reprezenta, că *Puii corbului* erau nevinovații de Români

92. vezi nota 70.

93. poliție; închis din Octombrie 1840.

94. pe malul stâng al Dâmboviței, azi cartierul: Ministerul Lucrărilor Publice — Monitorul Oficial — Tinerimea Română, între Splaiul Independenței (de-a-lungul Dâmboviței) și Bulevardul Elisabeta (Cișmigiu).

95. Daschkoff, consulul rusesc 1830—1841.

și *Lebăda* omul care dă sfaturi bune; și ceruse pedeapsa cutezătorului autor⁹⁶.

A zis...

Că lupii, urșii, lei, vorbesc de stăpânire;

Că lupul e cutare ce judecă, despoale

Și ia după om pielea ca lupul după oale,

Că lebăda e omul ce dă povățuire

Acelor care umblă pe calea de pieire...

ALEXANDRESCU

Epistola către Voinescu al II-lea.

Așa era p'atunci: o vorbă rea la palat, o simplă bănuială a consulului te ducea nejudecat și de-a-dreptul la pușcărie, sau cel puțin la vreo mănăstire, fără a ți se permite să vezi altă figură amică decât a păzitorului. Știi că, voind să văd pe Alexandrescu la Spătărie, unde era închis, mi-a trebuit să alerg o săptămână, să mă căciulesc pe la toate autoritățile civile și militare, dela dorobanț până la vornicul cel mare⁹⁷, până să dobândesc o scrisoare cu trei iscălituri, în puterea căreia un ofițer mi-a deschis ușa odăii prizonierului. Tânărul ofițer care m'a întovărășit, simpatiza, sunt sigur, mai mult cu prizonierii, precum îi numea cu emfază, decât cu acei care îi dedese în pază. Când am ieșit din camera lui Alexandrescu, nu mai era nimeni prin curte. Se întunecase și plecase toți amployații. Tânărul ofițer mi-a propus să mă ducă să văz și pe Nicu Bălcescu, căci și iunkerul Bălcescu era închis acolo de mai multe luni, pentru că spusese unor sergenți din regimentul său că Mircea, Mihai și Ștefan fusese niște Domni viteji. În anul de grație 1841, nu era iertat a răspândi asemenea

96. s'ar crede mai temeinic că *Anul 1840* (apărut în *Dacia Literară* t. III, Mai-Iunie 1840) a dus pe poet la djurstvă,—ori mai de grabă (I. C. Filiti, apud Lovinescu, o. c. nota 1), complotul urzit de naționaliști împotriva lui A. D. Ghica.

97. ministrul de justiție.

vorbe. Tot atunci Colonelul Câmpineanu⁹⁸, închis de vreo doi ani la Mărgineni⁹⁹, fusese transferat la închisoarea dela Plumbuita¹⁰⁰; Manolache Băleanu¹⁰¹ era surghiunit la Bolintin¹⁰², Marin Serghiescu (Naționalu¹⁰³) la Ocna de sare dela Telega¹⁰⁴, iar Boliac¹⁰⁵, mai norocit, respiră aer curat de munte, surghiunit la Schitul Poiana Mărului¹⁰⁶, unde un cucernic călugăr rus îi citea în toate diminețile moliftele Sfântului Vasile¹⁰⁷.

Poliția, după ce și-a satisfăcut pe deplin curiozitatea, citind trei luni, zi și noapte, toate hârtiile și cărticelele lui Alexandrescu, a declarat tată-meu, dându-i cheia odăii, că nu mai pune peceți pe ușa și că avea ordin să libereze pe prizonier.

A doua zi m'am dus de l-am luat dela închisoare, să-l aduc acasă, dar a stăruit să se mute la Hotelul Conduri, unde a închiriat o odaie. Însă după vreo trei sau patru luni, plecând eu la Iași¹⁰⁸, s'a mutat iar la tată-meu, unde a șezut până la 1844.

Când m'am dus de l-am văzut la închisoare, avea un vraf de hârtie pe masă, pline de ștersături și de cruci în toate părțile. Când seria, avea mania de citea și tot șter-

98. Ion capul opoziției naționale; arestat din 1838 pe drum, la Caransebeș, la întoarcerea din Franța; v. n. 5, p. 130.

99. mănăstire și penitenciar în comuna Mărgineni din jud. Prahova.

100. mănăstire la Colentina, 5 km. de București.

101. vezi nota 69 p. 479.

102. comună 20 km. V. București.

103. părtaș la revoluția 1848; exilat 1848.

104. în județul Prahova.

105. Cesar Bolliac (1813—1880), patriot, poet, publicist.

106. schituleț în jud. Râmnicul-Sărat, în munți pe malul r. Râmnic, aproape de izvor, hotar cu jud. Buzău; popas în 1763 al lui Paisie Veliciovski, călugăr rus originar din Pultava, vestitul reformator al vieții monahale moldovenești la sfârșitul sec. XVIII.

107. cunoscutele exorcisme ce se citeau în ziua de Sf. Vasile (în particular, se citeau pentru cei atinși de boli mintale).

108. ca profesor la Academia Mihăileană (vezi pp. 217, 218).

gea și îndrepta; dobândise patima asta, citind adesea versul lui Boileau:

Si j'écris quatre mots, j'en effacerais trois.

Acel vraf de hârtii era traducțiunea *Meropei*¹⁰⁹, cu care se ocupase în închisoare, ca să-i treacă de urît. Ce s'o fi făcut acea traducere?

În vara anului 1842, profitând de vacanțele Academiei¹¹⁰ din Iași, venisem în București. Unul din concesionarii ocnelor de sare, răposatul Oteteleșeanu, care pe atunci îmi era cam rudă¹¹¹, ne invită, pe Alexandrescu și pe mine, să-l întovărașim la Baia de Aramă¹¹². Se propunea companiei să cumpere acea moșie, pentru exploatarea metalului; ocaziunea era favorabilă, puteam fără mare cheltuială să ne satisfacem o dorință veche ce aveam de a vizita mănăstirile de peste Olt.

Intr'acea călătorie, am mers din mănăstire în mănăstire și din schit în schit, dela Cozia¹¹³ până la Tismana¹¹⁴; ne-am coborât la Turnu-Severin și-apoi ne-am întors urmând obârșia munților din stână în stână, călătorind când pe jos, când călare, din gura Bahnei¹¹⁵, în Dunăre, până în valea Oltului, la Turnu Roșu. Alexandrescu a descris o parte din acea călătorie într'un memorial¹¹⁶. În pelerinagiul la Cozia a scris *Umbra lui Mircea*:

109. tragedie în versuri (1743) de Voltaire, socotită capodopera lui V.

110. Academia Mihăileană; v. n. 61, p. 215.

111. v. notele 68, 69, p. 165.

112. orașel în jud. Mehedinți, cunoscut pentru minele de aramă, exploatate—crede-se—din epoca dacică.

113. mănăstire ridicată de Mircea cel Bătrân, al cărui mormânt îl cuprinde; 20 km. N. de R.-Vâlcea; pe Olt.

114. mănăstire în munții Gorjului, din început (s. XIV) ctitoria călugărului Nicodem, înmormântat acolo.

115. râuleț care se varsă în Dunăre la Vârciorova.

116. *Memorial de călătorie*, 1842.

... *Mircea, îmi răspunde dealul; Mircea, Oltul repetează.*
Acest sunet, acest nume valurile îl primesc,
Unul altuia îl spun, Dunărea se 'nștiințează
Ș'ale ei spumate unde către mare îl pornesc.

.....
Lumea e în așteptare... turnurile cele nalte,
Ca fantome de mari secol, pe eroii lor jălesc;
Ș'ale valurilor mândre generații spumegate
Zidul vechiu al mănăstirii, în cadență îl izbesc.

Umbra lui Mircea la Cozia.

La Tismana a scris *Răsăritul lunii*;

La Drăgășani, *Mormintele* și mai multe alte poezii pline de cugetări mărețe, ca aspirațiunile sufletului său, și de tablouri descriptive, vesele și înflorite, ca frumoasele locuri ce vizita și ca sburdările inimii sale.

Lăudată fie memoria marelui poet, a cărui pană a știut să învieze umbrele glorioase ale eroicului nostru trecut și a împodobit vechile tradițiuni legendare ale istoriei naționale, îmbrăcându-le în strălucitele colori ale bogatei sale imaginațiuni.

La anul 1842, Alexandrescu a fost numit impiegat la poștelnicie¹¹⁷, la masa jălabilor. Serviciul cu care-l însărcinase șeful său era de a ceti toate petițiunile adresate Domnului, de a face pentru fiecare câte un extract și de a le adresa autorităților respective cu apostila¹¹⁸ domnească. Vodă Bibescu, mulțumit de modul cum își îndeplinește datoria, a voit să-l aibă pe lângă dânsul, îl luă la Breaza¹¹⁹, unde petrecea lunile de vară.

Deși în mare favoare la curtea lui Vodă Bibescu, dar nici intriga, nici lingușirea nu s'au putut apropia vreodată

117. ministerul de externe.

118. rezoluția.

119. comună—stație climaterică, în jud. Prahova; 40 Km. N. Ploestii.

de dânsul. Vorbea tare, fără a-și ascunde gândurile și credințele.

Odată, aflându-mă cu unchiu-meu la Câmpina, m'am dus să-l văz la Breaza. Doamna Bibescu, aflând că eram în odaie la Alexandrescu, a trimes de m'a poftit la masă. Prânzul a fost vesel. Alexandrescu, bine dispus, a povestit o mulțime de istorioare țărănești, în care vestitul Carcalechi¹²⁰, ziaristul curții, juca rolul principal. Doamna, care-l asculta cu plăcere și râdea mult la acele povestiri, îi zice: „Să vii să mănânci în toate zilele cu noi”. Apoi întorcându-se către Vodă cu un ton poruncitor:

„Numeste-l poet al curții”.

Alexandrescu, fără să aștepte care era să fie hotărîrea domnească, răspunde: „Să mănânc, foarte bine, merge, dar să fiu poet de porunceală, văd că Măria Ta n'ai citit o satiră ce am făcut acum vreo câțiva ani unui poet de curte de atunci, pe care-l povăluim cu versurile:

*Îa-ți nădragii de atlas
De-ți fă steagul la Parnas!*

apoi ce fac eu cu acele versuri, când voi îmbrăca nădragii de atlas?”

Mai târziu a fost numit director la departamentul Credinței¹²¹, pe când moșiile mănăstirilor închinat și neînchinat se arendau cum da Domnul¹²², post important și ambiționat de toți acei care căutau să facă averi mari. El, care l-a ocupat atâți ani, a ieșit de acolo sărac precum intrase.

În anul 1853, se auzea de războiu. Alexandrescu, ca și Nicu Bălcescu, au avut totdeauna credința că România ru-

120. Zaharia Carcalechi, unul dintre primii gazetari români; înainte de a se stabili la București, începuse să publice în 1821, la Buda, *Biblioteca românească*, cea dintâi revistă românească.

121. ministerul Cultelor.

122. = cum da Dumnezeu; la bunul plac.

mai prin arme se putea ridica la rangul ce i se cuvine. Era vorba ca o armată auxiliară franceză să vie să ocupe valea Dunării de jos, iar flota engleză să cuprindă Marea Neagră. Se suna și de venirea lui Magheru¹²³ cu proscrișii români, și tinerimea începuse a bate din pînteni. Atunci Alexandrescu a scris *Cîntecul soldatului*:

*Pe câmpul României
Trompeta când răsună,
La glasul datoriei
Oștirea se adună...*

Tot atunci a salutat pe Halcinski¹²⁴ cu un lung *Adio* în versuri¹²⁵.

De ce n'a voit soarta să poată vedea și el pe Români, urcând cu vijelie printre gloanțe și mitrale¹²⁶ dealul Griviței, înfigând în creștet gloriosul lor steag, și pe viteazul și fiorosul Osman-Pașa închinând sabia lui unui tânăr colonel român¹²⁷?

La 1859, după suirea lui Vodă-Cuza în scaunul domnesc al Principatelor-Unite, Alexandrescu a ocupat postul de ministru interimar la Culte. Modestia care-l caracteriza nu i-a permis să primească a fi numit la acel interim ca titular. Mai în urmă, la 1860, a fost trimis la Focșani ca membru la comisia centrală¹²⁸. Acolo a fost lovit de o boală nemilostivă, care l-a ținut aproape un sfert de secol¹²⁹ mort între cei vii.

De copil, Alexandrescu cunoștea poezii grece vechi și

123. Gheorghe Magheru (1802–1875), general, membru al guvernului provizoriu din 1848 și al Divanului ad-hoc 1857.

124. „pro-consul“ rus la București.

125. vehementa satiră *Adio*, pentru plecarea Proconsulului Halkinski (1854).

126. (fr. *mitraille*), sburături de fier (din obuzuri).

127. la căderea Plevnei (Decembrie 1877), Osman Pașa, general-simul turc, a predat sabia colonelului român Cerchez (1839–1887).

128. Comisia centrală dela Focșani era instituită prin convenția dela Paris (1858) spre a se ocupa de legiuirile comune moldo-muntene.

129. 1860 până la 25 Noembrie 1885, când moare.

moderni; la vârsta de şaptesprezece ani citise pe toţi clasicii francezi şi ştia pe din afară tot ce era măreţ şi frumos în literatură.

Cine era şi de unde venise acel băiat în şcoala lui Vailant şi unde studiasse el până atunci, în ce şcoală şi cu care dascăl? Studiasse acolo unde au studiat oamenii de felul lui, oamenii de geniu: la şcoala inimii şi a spiritului, sub direcţiunea dorinţii şi a plăcerii de a şti şi de a admira. Ştiu numai că, în podul casei la Mitropolie, stau aruncate vreo mie de volume, claie peste grămadă, neclăsate, necatalogate. Acolo se închidea Alexandrescu de citea. Multe ore plăcute am petrecut noi împreună, în mijlocul acelor in-folio, citind când vieţile oamenilor iluștri de Plutarch ¹³⁰, când vieţile sfinţilor în Cazanie, când pe Tucidid ¹³¹, sau pe Xenofon ¹³²!

Alexandrescu era născut în Târgoviște, în patria Văcăreștilor, a lui Eliad și a lui Cârlova. Zăna care a prezidat la nașterea lui l-a înzestrat, cu îmbelșugare, cu o mare memorie și cu darul armoniei. Poeziile lui se deosebesc prin mari calități de stil, de cugetare și de simțire, care îl pun între fruntașii poeziei române.

Meditațiile au un sbor înalt, care le ridică alături cu acele ale lui Lamartine.

Satirele lui sunt înarmate cu împunsături de felul lui Boileau.

Fabulele, care formează o parte însemnată și originală din scrierile lui Alexandrescu, multe, precum *Lebăda și puii corbului*, *Pădurea și toporul*, *Vulpea liberală* și altele le-ar fi subsemnat însuși La Fontaine.

A zice de dânsul că a fost poet și poet de un talent superior, nu este destul. El a fost un suflet mare și nobil, o inimă curată și generoasă, vesel și glumeț; îi plăcea

130. vezi nota 25, p. 221.

131. vezi nota 27, p. 71.

132. vezi nota 24, p. 221.

societatea aleasă; și dacă câteodată căuta singurătatea, era mai mult ca o alinare la amărăciunile vieții; de aceea și scrierile lui dintr'acele momente respiră o stare de întristare melancolică a sufletului său.

Era de școala aceea care consideră darul poeziei ca un depozit sacru, pe care omul înzestrat de sus este dator să-l păstreze curat, neatins de patimele și slăbiciunile omenești, așa că el privea de sus și în liniște senină splendoarea adevărului și frumosului, care luminează binele și lovește viciul și nemernicia. În mândra și majestoasă indignațiune, condeiful său stigmatiza înjosirea, cinismul și lipsa de probitate, precum o vedem în unele din poeziile sale.

Vieța lui a fost o viață de luptă și de martir; a luptat pe față, cu curaj, la lumina mare, pentru libertate în contra despotismului, pentru dreptate în contra abuzului și năpăstuirii, păstrând totdeauna căldura și devotamentul tinereții. A luptat fără altă ambițiune, decât aceea de a fi folositor țării sale. Condeiful său, original și plin de spirit și de grație, nu s'a inspirat decât de pulsațiunile mari și patriotice ale sufletului său.

Generația veche a admirat cu iubire scrierile lui Alexandrescu. Le-a avut ca un catehism de virtute și de patriotism,—și mulți poate că au pășit pe calea cea dreaptă, de teamă să nu-și recunoască abaterile în vreo satiră sau vreo fabulă d'ale lui Alexandrescu.

Tinerilor români ai generațiunii care se ridică le zic: Fiți patrioți și modești ca Alexandrescu, și, când voiți să știți cum se glorifică faptele cele mari, citiți Odele și Elegiile lui; când voiți să știți cum se râde de ambițioșii de rând și cum se biciuește vițiul, citiți Satirele și Fabulele lui Alexandrescu.

Dotat cu un talent mare, el și-a iubit țara, s'a respectat pe sine și a lăsat în memoria noastră operele spiritului și ale inimii sale.

Ion Ghica.

XXIV¹

ION GHICA CĂTRE V. ALECSANDRI

NICU BALCESCU

Londra, 25 Octomvrie 1886

Iubite amice,

Iată câteva aduceri aminte din tinerețe, în care vei găsi multe despre viața unora din oamenii generațiunii noastre cu care în tinerețe te-ai găsit în contact și pe aceeași cale, oameni ageri, a căror viață, deși scurtă de ani, dar a fost bogată în fapte; căci au știut a suplini timpului printr'o activitate și un devotament fără preget, așa că au putut lăsa nu numai regrete în sufletele acelor care au avut norocirea de a-i cunoaște de aproape și a le aprecia calitățile inimii și ale inteligenței, dar au lăsat urme neșterse în literatura și în istoria țării noastre.

Armează-ți dar răbdarea și așteaptă-te la o serie lungă de epistole.

---

1. tip. în rev. *Convorbiri Literare*, nr. 3, 1 Iunie 1887, pp. 193—216 sub titlul *CORRESPONDENȚA CU V. ALECSANDRI (Scrisoarea XXII)*. Se sfârșește cu scrisoarea lui I. Alecsandri. Epistola II, tăgăduită „în curând“, n'a mai urmat, dar ea n'ar fi privit pe Bălcescu, a cărui biografie rămâne unitară chiar încheiată cu scrisoarea lui I. Alecsandri. Scurta completare adusă de Ghica în ed. 1887 nici nu e în nemijlocită legătură cu Bălcescu.

I

Odată, ieșind dela școală, apucasem drumul spre casă, luând prin scurta ulicioară care începea în poarta colegiului Sfântul Sava², între curtea Petrescului și casa cu pridvor a Egumenului grec al Mănăstirii, și se sfârșea în unghiul Bulevardului și a stradei Academiei³, unde era de o parte, la dreapta, casa Dobrotineanului și la stânga casa Spahiului. Poarta școlii era la câțiva pași de ușa bisericii, cam la locul unde s'a ridicat statua lui Lazăr. Acolo se așezau pe vine în șir, unul lângă altul, merari, simigii⁴ și braggii cu tablalele și panerele lor.

Un găligan de școlar, cât un bivol de mare, tăbărise pe un băiat slab și pirpiriu, îl trântise la pământ și-i căra la pumni, căutând să-i ia din mână o bucată de halviță.

Goliatul, căruia toți îi ziceam Sotea, pentru că era de o putere de care numai vărul meu Mavru⁵ îi venea de hac, își petrecea timpul mai mult la poarta școlii, între plăcintari și salepcii⁶, decât în clasă. Indată ce cumpăra cineva un covrig sau un măr, el se repezea ca un erete și i-l smulgea din mână. Grație puternicilor săi pumni, răspândise o așa groază printre băieți, încât mulți îi plăteau tribut în natură, sau în parale, ca să nu-i bată, sau să-i proteje în contra altor cămarazi.

De astădată însă găsisese împotrivire. Băiatul, deși trântit la pământ, dar nu-i lăsa să-i scape halvița; o apăra din mâni și din picioare, cu dinții și cu unghiile.

2. vezi nota 78, pag. 79.

3. azi: Bulevardul Carol colț cu strada Academiei.

4. (turc. *simiği*), covrigari; vânzători de covrigi, plăcinte, simiți (un fel de cornuri drepte și mult mai groase).

5. contele Dimitrie Mavros, ajuns general de divizie în armata rusească.

6. (turc. *salep*), vânzători de salep: băutura orientală făcută cu miere, apă și salep (feculă alimentară, extrasă din tuberculele unor orchidee).

Fie indignațiune, fie că puteam compta pe camarazii care veneau în urmă, mi-am luat inima în dinți și m'am aruncat în ajutorul celui slab și asuprit.

Cea dintâi grijă a băiatului, când s'a ridicat dela pământ, a fost să-și adune de pe jos foile caietului său, sdrențuite și risipite în luptă, operație lungă și migăloasă, la care i-am dat și eu mână de ajutor.

A doua zi, când m'am dus la școală, l-am găsit în ușa clasei a IV-a de umanioare⁷. Cum m'a văzut, și-a scos șapca, arătându-mi cu mulțumire caietul, zicându-mi:

— Uite cum l-am dres de bine. Noroc zău cu dumneata, că mi se pierdea, păcat! o grămadă de muncă.

Foile rupte erau lipite și cârpite fiecare la locul lor, cu o minuțioasă îngrijire. Dar ce m'a mirat mai mult a fost să văd pe unele pagine scris cu litere majuscule fraze ca acestea:

Petru Maior⁸ spune...

Fotino⁹ zice...

Din Constantin Căpitanul¹⁰

După Logof. Radu Greceanu¹¹.

Aceasta m'a mirat cu atât mai mult, că pe atunci nu se pomenea în școalele noastre de istoria națională. D'abia de câteva luni Florian Aaron¹² începuse un curs elemntar

7. v. n. 83, p. 230.

8. (1753—1821), călugăr, învățat român din Ardeal, reprezentant al Școalei Ardelene, autorul *Istoriei pentru începutul Românilor în Dacia*.

9. Dionisie Fotino (1769—1821) autorul unei Istorii a Daciei, în grecește

10. Const. Căpitanul-Filipescu (mort 1729), autorul (1680) croniciei muntene *Istoriile Domnilor Țării Românești* ce ține dela Radu Negru (1290) până la Șerban Cantacuzino (1680); tipărită în *Magazin istoric pentru Dacia*, II, 1845—46.

11. cronicar muntean din a doua jum. a sec. XVII. Cronică lui, *Istoria Țării Românești*, dela 1689—1703, publicată în *Magazin istoric pentru Dacia*, t. II, 1846.

12. (1805—1887) istoric, ardelean, profesor la Școala dela Sf. Sava

de istorie generală, în care vorbea despre Asirieni și Egipteni; nu ajunsese nici la Greci, nici la Romani.

La întoarcerea mea din Paris, la anul 1841, ducându-mă să văd pe poetul Alexandrescu la djurstfă în Gorgani, unde se afla închis într'o cameră în fundul curții lângă gâră, după ce am stat acolo până înnoptase, când am ieșit, ofițerul de pază, după ce închide ușa bine și bagă cheia în buzunar, îmi zice:

— Vrei să te duc și la Nicu Bălcescu? Nu ne vede nimeni, c'au plecat toți dela cancelarie. Numai să nu mă spui cuiva, că dau de belea.

În camera în care am intrat, un tânăr, căruia îi mija mustața pe buze, ședea pe marginea unui pătucean de scânduri, fără alt așternut decât o manta soldățească ghemuită căpătâiu și o lumânare de seu într'un sfeșnic de pământ, care lumina un ceaslov, singura carte ce-i fusese permisă. Acel arestant era băiatul pe care cu câțiva ani îndărăt îl scosesem din mâinile fiorosului Sotea.

La liberarea lui din închisoare și din armată, el a devenit unul din tinerii cu care mă vedeam mai des, a devenit un bun și prețios amic, cu care m'am înțeles totdeauna la vorbă și la gânduri: eram împreună ziua și noaptea.

Fiu mijlociu al Serdăresei¹³ Zinca Petreasca-Bălcescu, cocoană văduvă, foarte stimată și cunoscută în toată țara pentru minunata doctorie cu care tămăduia de albeață la ochi, Nicu Bălcescu, tânăr de o complexiune¹⁴ delicată, o fizionomie blândă și simpatcă, intrat foarte de timpuriu în serviciul militar ca iunker, era arestat și dat în judecata unui consiliu de războiu ca culpabil de înaltă trădare.

13. (turc. *serdar*), odinioară: comandant; apoi simplu titlu de boierie.

14. (fr. *complexion*), constituție a corpului.

Se dovedise că mersese de mai multe ori în casă la Mitică Filipescu¹⁵, că făcuse cunoștință cu dascălul francez Vaillant¹⁶ și că era amic cu căpitanul Deivos¹⁷. Ceva încă și mai mult: se știa că la cazarmă aduna pe lângă dânsul, în orele de recreație, mai mulți sergenți și soldați, cărora le povestea despre vitejiile Românilor în luptele cu Turcii, cu Tătarii, cu Ungurii și cu Lehi, de pe vremurile lui Mircea, lui Mihai și lui Ștefan; ba chiar îi învăța să scrie și să citească.

Nicu Bălcescu avea o mare dorință de a învăța. Dotat cu înlesnire și aplicațiune la studii, inteligent, ardent și entuziast, predilecțiunea lui era cu deosebire pentru studiile istorice și mai ales pentru partea militară a istoriei. Din copilărie citise cu atențiune *Viețile oamenilor vestiți* a lui Plutarch¹⁸, *Anabasil* lui Xenofon¹⁹, *Războiul Peloponesian* al lui Tucidid²⁰; citise și recitise pe Tacit²¹, *Comentariile* lui Cesar²², *Campaniile* lui Napoleon și ale lui Frederic cel Mare și studia cu dinadinsul pe Gibbon²³ și scrierile Generalului Jomigny²⁴ asupra strategiei. Avea credința că România nu se va putea ridica decât prin arme și că Românii trebuiau cu orice preț să se arate pe un câmp de bătaie, să dea dovezi de vitejie, să se afirme ca

15. (1808 - 1843) fiul lui Grigore Filipescu, strănepot marelui Ban Pană II Filipescu din sec. XVIII.

16. vezi nota 73, p. 166.

17. Ion Deivos, părtaș revoluțiunii dela 1848; exilat; ajuns maior în armata turcă.

18. vezi nota 26, p. 221.

19. vezi nota 24, p. 221.

20. cel mai mare istoric grec din antichitate (471-402 în. Hr.). *Istoria războiului din Peloponez* trece drept o operă de mare valoare prin exactitatea fondului și printr-o distincție a formei.

21. ilustru istoric latin (55-120 d. Hr.)

22. Iuliu Cesar, celebrul general și dictator roman (101-44 în. Hr.); autor al vestitelor *Comentarii asupra războiului cu Galii*.

23. Eduard Gibbon, istoric englez, autorul unei vestite *Istории a decadenței și căderii imperiului roman* (1737-1796).

24. Henri Jomini, general francez, autor a foarte însemnate tratate de tactică militară (1779-1869).

națiune—idee pe care o vedem dominând dealungul în toate scrierile sale.

La etatea de douăzeci de ani, citise tot ce putuse găsi pe ici, pe colea, despre istoria noastră națională. Petrecea zile întregi cufundat în studiul documentelor adunate de răposatul căpitan Cornescu Olteniceanu, colecțiune prețioasă, care mai târziu a trecut în posesiunea Părintelui Episcop de Buzău Dionisie²⁵.

Nicu Bălcescu era de o modestie rară; anevoie îl făceau să-ți citească câte ceva din cele ce scria.

Intr-o seară, ne aflam mai mulți amici adunați la maiorul Voinescu al II-lea²⁶. Acolo după ce ne-am luptat și ne-am trântit, după cum ne era obiceiul (căci Bălcescu, deși cel mai slab dintre noi toți, dar căuta trântea cu lumânarea), când ne-am potolit, l-am pus cu de-a-sila de ne-a citit opera sa: *Puterea armată la Români*²⁷. Manuscrisul acela l-am luat eu de l-am dus lui Kogălniceanu la Iași²⁸, unde s'a tipărit în *Foaia științifică și literară*²⁹, ce publicam împreună cu Alecsandri, Negruzzi și Kogălniceanu, revistă hebdomadară, fără nume, căci marele Censor al Moldovei, Procopie Florescu, găsise că titlul *Propășirea*, cu care o botezasem, era un cuvânt revoluționar și îl ștersese din capul foaiei.

Acea scriere a lui Bălcescu a fost foarte apreciată de cetitorii după atunci și a avut chiar onorurile unei edițiuni separate, tipărită tot în tipografia lui Kogălniceanu.

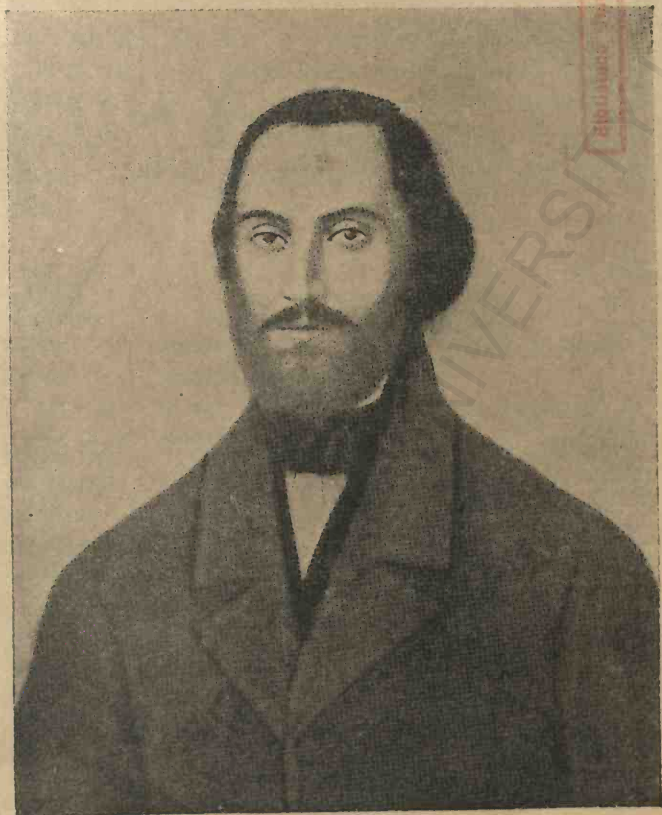
25. Dionisie Romano, vicar 1861—1873.

26. vezi nota 25, p. 157.

27. = *Puterea armată și arta militară dela întemeierea Principatului Valachiei până acum*, publicat în *foaia științifică și literară* (= *Propășirea*), Iași 1844, n-rele 19, 23, 28, 32.

28. cu prilejul mergerii lui Ghica la Iași, unde a rămas (1842—1844) ca profesor la Academia Mihăileană; v. pp. 215—218.

29. subtitlul gazetei *Propășirea*, pe care o scoteau la Iași în 1844 Kogălniceanu, Alecsandri, Ion Ghica și Costache Negruzzi; cu titlul *Propășirea* n'a apărut decât nr. 1, la 2 Ianuarie 1844; dela 9.1.1844, începând cu alt nr. 1, apărea cu loc alb în locul titlului tăiat de censură și cu subtitlul arătat de Ghica. Dela 29 Oct. 1844 n'a mai apărut.

N. Bălcescu
(P. P. Panaitescu)

Mai târziu, pe la anii 1844, 1845 și 1846, el a publicat mai multe lucrări istorice în revista intitulată *Magazinul Istoric*³⁰, ce redacta în colaborare cu eruditul profesor Treboniu Laurianu³¹. Într-acea colecțiune se găsește scrierea asupra familiei Cantacuziniștilor după documente ce-i încredințase Generalul Rudolf Cantacuzino din Rusia³².

Nicu Bălcescu scria lesne, stilul său era limpede, strâns, nervos și elegant, precum îl vedem în *Istoria lui Mihai-Viteazul*³³ și în *Istoria muncitorilor plugari din România*³⁴, adeseori înflorit și poetic, precum îl găsim în traducerea făcută de el a *Cântării României*³⁵.

Domnul Vasile Alecsandri atribue unui alt tânăr, plin de talent, conceperea și compunerea în limba franceză a acelui cap d'operă, Alecu Russu, răpit și el ca și Bălcescu de timpuriu familiei și patriei sale.

Iată ce știu eu despre acea scriere epică din care, încă pe la anul 1847, Bălcescu îmi citise mai multe fragmente și pe care mai târziu ne-a citit-o întreagă în cabinetul Generalului Mavru³⁶, unde se afla și Laurianu și Bolliac³⁷, susținând că găsisese acel manuscris la un călugăr. Iată cu ce ocaziune ne-a făcut el acea citire:

Generalul Mavru, filolog și numismat de frunte, era de mai mulți ani în relațiune cu Laurianu și cu Bolliac, cu

30. *Magazinul istoric pentru Dacia*, 1845—1848, (5 tomuri). Scrierile lui Bălcescu, în t. I, II și IV, sunt studii și schițe istorice-sociale din trecutul românesc.

31. August Treboniu Laurian (1810—1885), vestitul reprezentant al curentului latinist dela jum. sec. XIX.

32. *Magazin Istoric pentru Dacia*, t. I. pp. 380—411.

33. *Istoria Românilor sub Mihai Vodă Viteazul*.

34. = *Despre starea socială a muncitorilor plugari în principatele române în deosebite timpuri în Magazin istoric...* t. II, 1846, pp. 229—246.

35. vestita poemă lirică în proză a lui Alecu Russo (1819—1859).

36. Nicolae Mavros (1782—1868), inspector al carantinelor (1830—1851); căsătorit cu sora Domnitorului Alexandru Dimitrie Ghica; bu-nicul savantului Dr. I. Cantacuzino (1863—1934); socrul lui Ion Ghica.

37. poet, publicist și om politic (1813—1870).

unul³⁸ pentru studii de medalii antice și schimburi de dublete, cu celălalt³⁹ pentru citirea și transcripțiunea de inscripțiuni lapidare. Mavru poseda o colecțiune de antichități importante, adunate cele mai multe după marlurile stâng și drept al Dunării, colecțiune pe care, încă în viață fiind, a făcut-o donațiune Muzeului nostru național.

Pentru studiul arheologic, Generalul Mavru avea consacrată o zi pe săptămână, marțea, dacă nu mă înșel, și în care se închidea în cabinetul său cu Laurianu și cu Bolliac și nu primea pe nimeni. Acei doi colaboratori rămâneau la masă; se prânzea p'atunci pe la 3 oare după amiază, și lucrau și după prânz până seara.

Cu ocazia căsătoriei mele⁴⁰, Generalul Mavru a făcut cunoștință cu Nicu Bălcescu, care la 1847 a început a lua și el parte la acele ședințe de studii istorice.

Intr'una dintr'acele marți, la care asistam și eu câteodată, făcând eu elogiul manuscriptului aflat de Bălcescu la călugăr, după o mare stăruință a noastră a tuturor, Bălcescu a trebuit să se ducă acasă, să-și aducă caietul, să ni-l citească. Era scris de mâna lui, cu multe ștersături și îndreptări. Citirea a fost ascultată cu admirațiune, iar după ce am terminat cu laudele și cu critica, Generalul Mavru se uită la Bălcescu răsând, — și bătându-l pe umăr, îi zice:

— Mon cher! se non è vero è ben trovato; c'est une oeuvre du plus haut mérite et fait beaucoup d'honneur à l'auteur ici présent.

Mavru a urmat cu sistemul de studii arheologice până în ultimele zile ale vieții sale; numai că colaboratorii nu mai erau aceiași. În anii din urmă, lucra cu Dumitru Be-

---

38. cu Bolliac, care se ocupa și cu arheologia.

39. Laurian, ca istoric

40. în 1847, cu Alexandrina, fiica generalului Nicolae Mavros.

rendeii⁴¹, cu Dumitru Sturdza⁴², cu Mișu Suțu⁴³ și Alexandru Odobescu⁴⁴.

Noi toți câți am auzit atunci citirea *Cântării României*, de și admiteam că Bălcescu poate găsi la vreun călugăr ceva scris în felul biblic, dar credeam că scrierea, așa cum ne-o citise, fusese prelucrată de pana și de imaginațiunea sa⁴⁵.

El, în anul 1845 sau 1846, a făcut o călătorie de cercetări istorice pe marginea Dunării dela Celei⁴⁶ până la Turnu Severin, și a vizitat mănăstirile de peste Olt în tovărășie cu Laurianu și cu Bolliac, călătorie în care s'au descoperit mai multe inscripțiuni, care au fost transcrise, completate și publicate de Laurianu în *Magazînul istoric*⁴⁷, lucrare pe care Bolliac voise să și-o aproprieze și pentru care a fost mai multe contestații între Bolliac și Laurianu. Într'acea călătorie pretindea Bălcescu că ar fi găsit la un călugăr manuscrisul *Cântării României*! Dar limba în care este scris acel poem și aspirațiunile autorului poartă într'însul dovada netăgăduită că trebuie să fi fost scris cam printre anii 1838 și 1846. Tot cam pe la anul 1846, Nicu Bălcescu a mai făcut și o altă călătorie, în Moldova, cu Costăchiță

41. Dimitrie I. Berindei (1832–1884) absolvent premiat al Școalei de Belle Arte din Paris, secția Arhitectura (1853), publicist, fost ministru.

42. Dimitrie A. Sturdza (1833–1914), om de stat, șef al partidului liberal, istoric și vestit numismat, fost Secretar general al Academiei Române.

43. Mihail Suțu (1841–1933), coboritor din familia domnească Suțu (din sec. XVIII și XIX); vestit numismat, membru al Academiei Române.

44. ilustrul prozator și unul din reprezentanții spiritului critic în cultura și literatura românească din a doua jumătate a s. XIX (1834–1895).

45. ideea total recunoscută azi în această privință e că Bălcescu e un traducător în românește al poemului lui Russo.

46. comună în jud. Romanați, pe Dunăre.

47. vezi nota 69, p. 151. Laurian a publicat în *Magazînul istoric* t. II, 1846, un singur studiu: *Istriana* (pp. 65–128), cu bogate piese arheologice romane, culese din excursia al cărei itinerar a fost Giurgiu-Zimnicea-Șiștov-Nicopole-Celeiu-Caracăl-Craiova-Turnu Severin-Adakalè-Herculani (Mehadia).

N. Filipescu⁴⁸, unde s'a găsit în strânsă legătură cu Alecu Rusu, și nu este mirat că acești doi tineri să-și fi exersat în comun până și imaginațiunea lor, unul în limba română, celălalt în limba franceză.

Oricum o fi și oricine o fi fost autorul, călugăr sau mirean, din veacuri trecute sau din timpul nostru, ușoară să-i fie țărâna, căci cu frumoasă și mândră floare a înzestrat literatura română!

În tinerețea mea, eu obișnuiam a mă culca târziu, de multe ori după ce se făcea ziuă; adesea îmi făceam somnul pe scaun, rezemat de masă, fără a mă atinge cu săptămânile de pat. Când eram student la Paris, vara, după ce-mi pregăteam lecțiile pentru a doua zi, apoi pe la miezul nopții porneam pe jos d'acasă de lângă poarta Luxemburgului⁴⁹ despre Școala de mine⁵⁰ și mă duceam până la Tortoni pe Boulevard des Italiens, unde luam o înghețată și mă întorceam pe când se îngâna ziua cu noaptea.

Intr'o vreme găsisem un tovarăș cu care mă potriveam la felul acesta de traiu, pe Grigorie Romalo, tânăr de spirit și de inimă, devenit victima devotamentului său pentru țară. Grigorie Romalo, exilat la Brusa la 1848, a murit la Constantinopol, la Pera, în primăvara anului 1849, în spitalul Surorilor de Caritate Lazariste, în urma hemoptiziei ce i se pricinuisese de loviturile de paturi de pușcă în piept, la afacerea din Iași dela Martie 1848⁵¹. L-am dus de l-am înmormântat la cimitirul dela Baluclî⁵². — Alecsandri a scris atuncea o poezie asupra morții lui⁵³.

48. (1806—1854), strănepot marelui Ban Pană II Filipescu, din s. XVIII; unchiu lui Nicolae Filipescu patriotul din sec. XX.

49. vestitul palat din Paris construit în 1615—1620 pentru regina Maria de Medicis, soția lui Henric IV; cu grădină și muzeu pentru operele artiștilor în viață.

50. unde a studiat Ion Ghica.

51. revoluția moldovenească pe loc înăbușită.

52. Balykly, mahala în Constantinople (Istambul).

53. *La mormântul* lui Gr. Romalo, Constantinopol. 31 Mai 1849.

Cu Grigorie Romalo, când eram la Paris, duceam uneori pe lună plimbările noastre nocturne până la Neuilly⁵⁴ și la Boulogne⁵⁵, lângă Saint-Cloud⁵⁶.

În București obișnuisem și pe Nicu Bălcescu la acel fel de vicață, așa că, după ce petreceam serile cu mai mulți amici, apoi pe la orele unsprezece sau douăsprezece, noi doi, Bălcescu și eu, porneam pe jos d'acasă dela mine, de peste drum de hanul lui Filaret (astăzi Piața Teatrului⁵⁷), și ne duceam dincolo de Malmaison⁵⁸, la grădină la Câmpineanu (fostă grădina lui Scufă), unde găseam companie bună și petreceam ore plăcute până pe la patru și pe la cinci după miezul nopții. Ne întorceam acasă în ziua mare. Pe drum aveam mai totdeauna câte o sfadă, două, cu câinii mahalalelor. Era mai ales două stațiuni anevoie de trecut cu pace: una la cotu gârlei de lângă grădina lui Mimi⁵⁹, și alta pe maidanul de dinaintea bisericii Popa-Tatu⁶⁰, unde stau niște dulăi cât vițelii de mari, culcați covrig, risipiți pe drum d'a curmezișul; și cum ne simțeau, se șculau cu toții într'o lătrătură și săreau la noi.

Într'o noapte, prin culesul viilor, pe la 1843, pe când lumina lunii începea a se contopi în razele dimineții și ajunsese în dreptul caselor lui Simeon Marcovici⁶¹, după un mic sfat între noi doi, în respântii, în loc s'o luăm la

---

54. Neuilly-sur-Seine, oraș N-V. de Paris, lângă Bois de Boulogne.

55. Boulogne-sur-Seine, V. Paris; la N, de Boulogne, până către Neuilly: Bois de Boulogne, vestita *promenadă* a Parisului.

56. orașel pe Sena, lângă Boulogne, veche reședință imperială.

57. han clădit de mitropolitul Filaret II (1792—1793) pe locul boierilor Brezoieni, unde astăzi se află Teatrul Național.

58. cartier în prelungirea căii Plevnei, între Gara de Nord și Cotroceni.

59. se află la întretăierea Bulev. Elisaveta cu Bulev. Schitu Măgureanu.

60. fostă biserică Pântana Boului (1766, ctitor Mihai generalul Căntacuzino). *Popa Tatu*, dela numele preotului care a reparat-o; tot el a dat numele și străzii pe care era așezată biserica; azi biserica vine pe str. General Berthelot.

61. vezi nota 81, p. 79.

deal pe la Oteteleşanu⁶² să ieşim la mine acasă, ne-am hotărît să urmăm pe strada Brezoianu⁶³, să ieşim la Mihai-Vodă⁶⁴ şi d'acolo s'o apucăm spre Filaret⁶⁵, să ne ducem să dejunăm cu câte o pereche de cârnaţi-trandafiri şi un pahar de must. Ne apropiasem de biserica Sfinţii Apostoli⁶⁶, când întâlnim în cale pe Căpitanul Tell⁶⁷, mergând spre cazarma dela Mihai-Vodă⁶⁸; şi ne luăm câte-şi-trei pe drum înainte pe sub Mitropolie, la viile din deal. Cu cât ne suiam pe coastă, cu atât vorbirea noastră devenea mai aprinsă. Subiectul discuţiunii era acel de toate zilele şi de toate serile. Ne imputam unul altuia lipsa de patriotism şi de energie; ne făceam răspunzători de starea nenorocită şi umilită a ţării, aşa că la întoarcerea noastră în vale la fântână jurasem să ne consacram patriei cu trupul şi cu sufletul, ne legasem fraţi de cruce şi, ca fiecare din noi trei să se supuie, cu pericolul vieţii şi al averii, la hotărârile celorlalţi doi; chiar în ziua aceea ne-am adunat de am alcătuit statutele şi regulamentele *Fră'iei*.

Iniţiaţii erau formaţi în grupuri de câte zece; fiecare frate cunoscând numai pe şeful său imediat: diacon, preot, sau arhieru, acel care-l catihisise, îl iniţiasc; dela care şi prin care primea ordine şi instrucţiuni şi căruia datorea ascultare şi supunere cu pericolul vieţii şi al averii, păstrând secretul cel mai absolut. Deviza era: *Dreptate, Fră'ie*.

62. vezi nota 68, p. 165. În locul caselor Oteteleşanu din calea Victoriei, lângă Teatrul Naţional (cunoscuta „terasă” Oteteleşanu până în zilele noastre), s'a ridicat azi Palatul Telefoanelor.

63. şi azi în fiinţă: porneşte din str. Câmpineanu, taie Bulev. Elisabeta şi dă în strada Lipscani la Vama Poştei.

64. porneşte din Calea Victoriei, Casa de Dep. şi Consemnaţiuni, taie Splaiul Independenţei (Dâmboviţa), sue pe lângă Arhivele Statului la Arsenal şi coboară în str. Izvor.

65. câmpul Filaret, azi Gara Filaret.

66. fostă mănăstire; din sec. XVI; ridicată din piatră de Matei Basarab; aşezată pe str. St. Apostoli.

67. Cristian Tell (1816–1884) mai târziu general, însemnat om politic; a făcut parte din guvernul provizoriu dela 1848.

68. azi Arhivele Statului, în cuprinsul cărora se află biserica Mihai Vodă.

Statutele, scrise în cifre cu cheie, erau păstrate la mine în bibliotecă în scoarțele Algebrei lui Bourdon. La Mai 1848, când m'am decis să mă duc la Constantinopol⁶⁹, am dat acel volum în păstrarea Bălcescului, dar el peste două zile mi l-a adus înapoi, zicând că se temea de vreo perchizițiune sau d'o arestare și că-l credea mai în siguranță la mine. La plecarea mea din București, am pus acea carte, împreună cu alte cărți și cu notele și caietele mele din școală, într-o ladă pe care am lăsat-o în beciul, de sub scară, în casa Generalului Mavru dela Jicnița⁷⁰, unde locuiam, astăzi legațiunea Italiei, casă care a ars la 1856, când devenise spital militar, în timpul ocupațiunii austriace⁷¹. Acolo, împreună cu casa, s'au mistuit în cenușă cărțile, hârtiile, tablourile, mobilele și cu toate obiectele ce posedam.

Situațiunea politică de pe atunci se rezuma cam astfel:

Pe la mijlocul anului 1834, Spătarul⁷² Alexandru Dimitrie Ghica, fratele fostului Domn Grigorie Dimitrie Ghica⁷³ fusese ridicat la scaunul domniei după recomandăția amicului său, generalul rus comite Pavel Kisseleff⁷⁴, care

69. trimis de comitetul revoluționar, după sfatul lui Lamartine, pe atunci membru al guvernului revoluționar francez, care susținea mișcarea românească; v. pp. 530, 531.

70. nume ce amintea *jicnița* domnească, magazinele de provizii de lângă curțile domnești din sec. XVI—XVIII: azi str. Jignița—St. Nicolae, care ține din calea Văcărești până în str. St. Ion Nou, — în cartierul Șerban Vodă—Piața 8 Iunie; v. n. 29, p. 5.

71. în timpul războiului Crimeii.

72. căpetenie a oștirii.

73. erau patru frați (și 4 surori) din a doua căsătorie a marelui Ban Dimitrie Ghica („Bătrânul”) cu Elena Razu:

Grigore Dimitrie Ghica, primul Domn pământean muntean după Fanarioși (1822—1828);

Alexandru Dimitrie Ghica, Domnul muntean 1834—1842.

Mihail Dimitrie Ghica, Banul (1794—1850).

Spătarul Costache Dimitrie Ghica (1797—1832).

(Scriitorul Ion Ghica era strănepotul marelui Ban «Bătrânul» din linia primei căsătorii cu Maria Barbu Văcărescu; vezi și nota 20, p. 379).

74. v. n. 182, p. 22.

a guvernat Principatele dela anul 1829 până la 1834, cu titlul de Prezident cu deplină putere al Divanurilor.

Alexandru Ghica, om plin de probitate, stimat și iubit de toată tinerimea pentru caracterul său leal și plăcut, era pismuit, ca toți Domnii indigeni, de mulți din boierii cei mari.

El, la anul 1838, comisese o mare greșală politică: nu apăraseră cu tărie drepturile țării, atunci când împăratul Nicolae al Rusiei⁷⁵ ceruse să se intercaleze în Regulamentul Organic o clauză prin care orice lege votată de Obștească Adunare și sancționată de Domn să nu poată fi pusă în lucrare, până mai întâi nu ar dobândi aprobarea Curților Suverane și Protectoare (Turciei și Rusiei); ceea ce echivala cu suprimarea autonomiei țării. Deși se știa că pe sub mână Alexandru Ghica făcuse să cază acea propunere în Cameră⁷⁶, dar avusese slăbiciunea, sau nedibăcia, d'a o susține, cel puțin în aparență, și astfel își pierduse popularitatea și încrederea de care se bucura până atunci. Pe de altă parte își alienase simpatiile Rusiei prin măsurile luate în contra expedițiilor Bulgarilor, când au încercat să treacă Dunărea, ca să răskoale Bulgaria în contra Turciei⁷⁷. Arestarea șefilor și organizatori-

75. 1825—1855.

76. căpeteniile naționale ce îndrăsniseră să înfrângă pretențiunea Rusiei nu avut să sufere—in urma intervenției consulului rus, baronul de Rukman,—surghiunuri, ca Emanoil Băleanu (v. n. 35, p. 222) și Ion Câmpineanu (v. n. 5, p. 130); destituiri, ca Ion Filipescu (din slujba de cap al poliției); persecuții până să-i silească la retractare, ca Ion Otetelișanu (v. n. 68, p. 165) și Iancu Ruset (v. n. 71, p. 479), iar Grigore Cantacuzino (v. n. 70, p. 479) și-a pierdut mințile și vieța.

77. în 1841 cete de Bulgari, Sârbi, Greci și Albanezi—după planul rusesc—aveau să treacă Dunărea, pe la Galați și Brăila, spre a răscula Bulgaria împotriva Turcilor. Domnitorul—după îndemnul consulului francez Billecocq și nesimțind amestecul Rusiei—arestează cele, ceea ce-i atrage în dar o sabie de onoare din partea Sultanului, dar se pune definitiv rău cu Rușii. Intriga, bine urzită de consulul rus Daschkoff, împinge opoziția națională, condusă de Ion Câmpineanu și Filipescu-Vulpe, la un complot împotriva Domnului; cu toată arestarea lui Câmpineanu, a lui Filipescu, Bălcescu, Bolliac ș. a., Domnul este înlocuit de Turci în Octomvrie 1841 (Xenopol).

lor acelei expedițiuni, Deșu și Costache Suțu, a decis la Petersburg căderea lui Alexandru Ghica din domnie, și nu rămânea decât a se crea un incident care să dea prilej Rusiei d'a cere mazălia lui dela Poartă.

Boierii inimici Domnitorului s'au folosit de aceste împrejurări, ca să-l răstoarne printr'o doleanță a Obșteștei Adunări ⁷⁸.

Unul din boierii de pe atunci, Gheorghe Bibescu ⁷⁹, gine-rele bătrânului Alecu Mavrocordat dela Iași ⁸⁰, a publicat la Paris la anul 1840 în limba franceză o broșură intitulată: *Le Général Kisselef et son administration*, o biografie al cărei scop era d'a cufunda pe Ghica, exaltând știința și virtuțile generalului rus, scriere pe care a ilustrat-o propuind împământenirea lui. Cu această scriere, acel Gheorghe Bibescu a devenit favoritul consulatului rusesc, destinat a înlocui pe Alexandru Ghica, îndată ce se va îndupleca Poarta să dea firmanul de mazilie.

A doua zi după alegerea noului Domn ⁸¹, consulul general Dașcoff zicea că într'acea noapte doamna Dașcoff născuse o fată și el, Dașcoff, un băiat, înțelegând pe Vodă Bibescu. Și avea dreptate, căci, pentru a scoate din urna electorală pe candidatul său de predilecție, fusese silit să născocească fel de fel de procedări, căci lui Bibescu, deși îi lipseau două din însușirile prescrise de Regulamentul Organic, etatea de patruzeci de ani și calitatea de boier de trei generații, adică boier, fiu de boier și fiu de fiu

78. parlamentul de atunci al țării; era acum compus în mare majoritate de opoziționiști; răspunsul Adunării la mesajul domnesc, prezentat de doi din cei mai neîmpăcați potrivnici ai Domnului, Alexandru Vilara și Gheorghe Bibescu, de o sinceritate agresivă, învinovățește pe Domn de ilegalitate și Adunarea i se declară ostilă, făcând astfel jocul consulului rus Daschkoff.

79. Gheorghe Dimitrie Bibescu (1804—1873).

80. tatăl Zoței Mavrocordat—înfiată de Gr. Brâncoveanu—cea dintâi soție a lui Bibescu, bunica Anei de Noailles; v. n. 132, p. 118

81. Bibescu; a domnit 1842—1848.

de boier; dar printr'un hocus-pocus⁸² a ieșit ca prin minune din urna electorală⁸³.

Vodă Bibescu, ridicat astfel la scaunul domniei contra voinței națiunii și chiar în contra boierilor partidului său, s'a crezut dator să își arate recunoștința sa către acei care-l ajutase și a încercat să se concedeze exploatarea tuturor mineralelor din Principatul Valachiei ca monopol unui industriaș rus, vestitul Trandafiroff⁸⁴, și printr'o încheiere a sfatului administrativ, interpretând legea regulamentară într'un mod meșteșugit, acorda acelui Trandafiroff dreptul și monopolul de a exploata toate mineralele din țară.

Ca să fie bine înțeles, voiu aminti că Regulamentul Organic regulă dreptul de exploatare a minelor în modul următor:

1. orice proprietar avea dreptul de a exploata minele după proprietatea sa, dând statului 10% din productul curat;

2. descoperindu-se o mină pe o moșie particulară și guvernul voinde ca acea mină să fie exploatată, avea dreptul să previe pe proprietar și să-i ceară a o exploata, iar în caz când, după 18 luni după somațiune, proprietarul nu ar pune-o în exploatare, guvernul era în drept a o exploata pe seama statului, dând proprietarului 10% din productul curat.

Sfatul administrativ, trecând peste drepturile de proprietate a moșiilor statului și ale clerului, acordase lui Trandafiroff dreptul de a se substitui proprietarilor; —și s'a văzut deodată circulând două broșuri, conținând dreptul acordat lui Trandafiroff, prevenind pe proprietari a

---

82 (germ. *Hocus pocus* din lat. *hoc est corpus meum*); ironic: scamatorie.

83. v. n. 56, p. 214.

84. Trandafilow.

avea să se conforme cu încheierea făcută întru aceasta de sfatul administrativ.

Aparițiunea acelor broșuri și planurile lui Trandafiroff d'a aduce 5.000 de lucrători ruși a înspăimântat țara, încât un strigăt s'a ridicat dintr'o margine la alta, și Obșteasca Adunare a trebuit să facă un raport la Domn, blamând încheierile Sfatului administrativ, cerând anularea, — un adevărat blam dat ministerului. Acel act merită a fi raportat aci:

Prea Înălțate Doamne,

„Obșteasca Adunare a văzut cuprinderea ofisului ⁸⁵ Înălțimii Voastre, cu No. 154, ce ați binevoit să-i adresați la raportul cu No. 166, și s'a pătruns de multă mâhnire pentru băgările de seamă ce-i faceți, că ar fi ieșit din hotarele atribuțiilor sale și că ar fi călcat regulele bunecuviințe și a căzutului către înalta Oblăduire respect, cerând prin al său raport desființarea jurnalului încheiat de Sfatul administrativ extraordinar în privința exploatației minelor și întărit prin ofisul Înălțimii Voastre; mai adăogându-se că nu s'a pătruns de cuprinderea pomenitului jurnal, ce este întemeiat chiar pe dispozițiile articolelor acelora cu care s'a slujit la întru-expunerea din raportul său atins de prezisa pricină; la acestea, luând Adunarea voie dela Înălțimea voastră, vă supune cu respect că având supt vedere în toată vremea § dela Art. 54, Art. 56 și § dela Art. 57 a Regulamentului Organic, ce pe lângă altele o îndatorează ca să judece folosul tuturor măsurilor ce s'ar lua în pricini ori de obște, sau întâmplătoare, socotește că n'a pășit peste ale sale atribuții, dacă, privind pricina minelor unul din obșteștile folosuri ale țării, a chibzuit potrivit cu îndatoririle la care a supus-o pravila orga-

---

85. (fr. office, prin rusește), decret domnesc.

nică⁸⁶, să roage pe Înălțimea Voastră, în urma deslușirilor ce luase despre cuprinderea jurnalului, ca să porunciți a se desputernici, pre cât el nu se va fi aflând coglăsător cu legiuirile în ființă, precum și a se desființa tipăritele și obștile exemplare și a se popri de a nu mai circula pentru depărtarea lor dela temeiurile pravilei, pe care nu le-ar fi socotit că ar putea însemna cevaș, dacă nu le-ar fi recunoscut îmbrăcate cu caracter oficial. Acestea au fost, Prea Înălțate Doamne, cuvintele pentru care Adunarea a întins plecata sa rugăciune, doveditoare a singurii dorințe ca să vază prescrise chibzuirile atingătoare de exploatația minelor în lăuntrul cercului Articollor 178 și 179 a Regulamentul Organic; având supt vedere, osebit de alte considerații ce privea la măsurile cerute spre asigurarea venitului statului, și darea sorocului de doisprezece ani, punct de căpetenie și vrednic a se lua în băgare de seamă, nefiind nîcicum cuprins în pomenitele articole, care soroc, pentru ca să se dea, de s'ar fi judecat folositor, trebuia ca o adăogire la pravilă să se așeze după formele legiuite prin Art. 55 a Regulamentului, spre a nu se împiedica altmîntrelea nici sloboda dispoziție a fiecăruia proprietar întru cele de bună-voie tocmeli.

„Nu nădăjduia însă Adunarea a primi dela Înălțimea Voastră răspunsul prin care, nu numai sentimentele sale să cunosc altele decât cele adevărate și respectuoase către înalta Oblăduire, ci și îndatoririle puse asupra ei prin Articollile 54, 56 și 57 se lasă neluate în băgare de seamă. Adunarea dar se mărginește și acum întru a repeta plecata sa rugăciune, cerând cu supunere cele cuprinse în raportul său cu No. 166.

„Iar cât pentru ceea ce privește la viitorul ei, după cum bine ați voit Înălțimea Voastră să adăogați în sfârșit, ea mai întâi socotește de netăgăduit a vă încredința că nu

---

86. Regulamentul Organic.

uită, nici va uita vreodată datoriile sale către Înalta Oblăduire, având după aceasta deplina mulțumire a se mângâia de nădejde că ființa și locul ce înfățișează stau sub Suzeranitatea și ocrotirea amândorora făcătoarelor de bine prea înalte Puteri⁸⁷.

„Acest raport s'a primit de Oșteasca Adunare după cele mai multe glasuri⁸⁸ potrivit cu § g dela Art. 48 din Regulament.”

Președintele Obșteștei Adunări:

(semnat) *Neofit Mitropolitul Ungro-Vlahiei*

(semnați) *Alexandru Ghica, Const. G. Filipescu, Scarlat Gr. Ghica, Const. Gr. Ghica, Gr. Cantacuzino, I. Slătineanu, C. Filipescu, N. A. Nicolescu, C. N. Brăiloiu, A. Cocorăscu, I. Bălăceanu, C. Costescu, I. Văcărescu, M. Filipescu, A. Racoviță, C. Gr. Suțu.*

No. 205. 1844, Februarie 29

În debaterile asupra chestiunii Trandafiroff, s'a relevat pentru întâiași dată talentul de orator politic a răposatului Barbu Katargiu⁸⁹, care, ca-director al departamentului Dreptății⁹⁰ și deputat, a susținut cu multă căldură cauza concesionarului, dar elocința sa a trebuit să se aplece dinaintea cuvintelor patriotice a lui Costache Niculae Filipescu⁹¹, a lui Niculae Niculescu și a celorlalți deputați.

Această victorie a parlamentului din București din anul 1843 a fost urmărită de satira plină de spirit a poetului Eliad, intitulată *Măceșul*⁹².

87. Turcia și Rusia.

88. cu majoritate.

89. (1807 - 1862) marele orator, fost prim — ministru; răpus din pricina atitudinii lui împotriva împroprietăririi țăranilor.

90. ministerul justiției.

91. (1807 - 1857).

92. fabula „Măceșul și florile”, în care măceșul întâlnește pe Trandafilul, florile pe Români, iar grădinarul pe Bibescu-Vodă.

Chestiunea Trandafiroff era la ordinea zilei și făcea obiectul tuturor vorbirilor, și a noastră când suiam dealul Filaretului.

Nicu Bălcescu, unul din cei trei șefi ai societății *Frăția*, a fost apostolul și inițiatorul cel mai ager și mai zelos. Maiorul Ioan Voinescu al II-lea⁹³, Bolliac⁹⁴, Bolintineanu⁹⁵, Deivos⁹⁶, Golescu (Alec Negru)⁹⁷, Mașin Serghiescu (Naționalul)⁹⁸, Filipescu⁹⁹ și mulți civili și militari, făceau parte dintr'acea asociațiune. Nu știu dacă dintre ofițeri mai este astăzi în viață altul decât căpitanul Christofi.

Mai tot într'același timp s'a format în București Societatea literară, al căreia scop nu avea nimic ascuns, ci era pur și simplu dezvoltarea și încurajarea literaturii naționale. Președintele ei a fost în tot timpul poetul Iancu Văcărescu, având de secretari pe Maiorul Voinescu al II-lea și pe Nicu Bălcescu. Mai mulți Români din Moldova, Vasile Alecsandri, Kogălniceanu, Negruzzi și alții făceau parte, și când unul dintr'acești bărbați veneau la București, era pentru noi toți o adevărată sărbătoare. Ne adunam odată pe săptămână, luna seara îmi pare, de cele mai multe ori la Văcărescu, în strada Poetului¹⁰⁰, sub Mitropolie, sau la avocatul Ștefan Ferechidi¹⁰¹ în strada Dionisie. Nicu Bălcescu, prin activitatea sa, a făcut multe servicii Societății literare. Din contribuțiunile membrilor ei, s'au publicat multe opere literare, precum scrierile lui Iancu

93. vezi nota 25, p. 157.

94. vezi nota 105, p. 484.

95. Dimitrie Bolintineanu (1819—1873), poet, prozator, părtaș la revoluțiunea din 1848.

96. vezi nota 17, p. 495.

97. Alexandru Iordache Golescu «Arăpila» (1819—1881), inginer; însemnat părtaș la revoluția din 1848.

98. părtaș la revoluțiunea din 1848; exilat.

99. Ion Filipescu, căpetenie a opoziției naționale în epoca Regalamentului Organic.

100. astăzi strada Enăchiță Văcărescu.

101. tatăl lui Mihail Ferekide, om politic în sec. XIX.

Văcărescu, Călătoria lui Guliver¹⁰² ilustrată de Granville, tradusă de I. Negulici¹⁰³; multe alte cărți.

Pe la anul 1846 Bălcescu, procurându-și mijloace bănești din familie, a pornit în străinătate, unde a petrecut aproape doi ani, citind și notând tot ce a putut găsi în biblioteci și în arhive despre viața și vitejiile lui Mihai-Vodă, eroul căruia plănuise să-i scrie istoria. Într'acea călătorie a găsit în colecțiunea de portrete din biblioteka națională din Paris portretul Eroului Român, scos și săpat de vestitul pictor Sadler¹⁰⁴, contemporanul lui Mihai, care l-a cunoscut la Praga¹⁰⁵. Tot într'acea colecțiune a găsit și portretele Domnitorilor Gheorghe și Grigore Ghica¹⁰⁶.

La 1846, pe când mă găseam și eu la Paris, s'a mai înființat și o altă societate: Societatea Studenților Români, cu scop d'a ajuta și a încuraja la studii pe tinerii fără mijloace bănești. Erau membri acelei societăți mai toți Românii aflători atunci la Paris: C. A. Rosetti, Kogălniceanu, Nicu Bălcescu, frații Brătieni (Dumitru¹⁰⁷ și

102. roman satiric popular de scriitorul Swift (suift) (1667—1745).

103. Ion D. Negulici (1812—1851), pictor și scriitor; părtaș la revoluția din 1848; refugiat la Constantinopol, unde moare.

104. era al șaselea portret al lui Mihai Viteazul din cele descoperite la Biblioteca Regală din Paris (cabinetul de stampe); autorul: Aegidiu Sadeler, care l-a desenat *ad vivum* la Praga 1601.

105. cu prilejul audienței lui Mihai-Viteazul la împăratul Rudolf II, după învingerea dela Mirislău.

106. Gheorghe Matei Ghica (1600—1664), Domn în Moldova 1658-9 și dela 1660 în Țara Românească. — Grigore I Ghica, fiul aceluia, Domn muntean 1660—64 și 1672—74, care, lăsat uneltirii lui Stroe Leurdeanu, a ucis pe Postelnicul Cantacuzino (vezi, N. Bălcescu, *Postelnicu Costantin Cantacuzino în Magazin istoric pentru Dacia*, t. I, 1845, pp. 380—393). Bălcescu a descoperit și alte portrete domnești: al lui Matei Basarab de Venețianul Marcus Boschinus; al lui Vasile Lupu, de Abraham von Westervelt și Wilhels Hondius, la Danzig, 1651; al lui Gheorghiță Ștefan, dușmanul lui Vasile Lupu și urmașul lui la tron (Stefano Giorgizza, Principe di Moldavia) de A. Bloem și Il. Bianco; al lui Constantin Șerban (Domn 1654—58); al lui Mihnea (Domn 1658—9); al lui Brâncoveanu și al lui Constantin Mavrocordat (p. toate v. *Magazin istoric pentru Dacia*, t. IV, 1847, pp. 212—220).

107. v. n. 45, p. 161.

Iancu)¹⁰⁸, Iancu Bălăceanu¹⁰⁹, Al. Catargiu și frate-so Calimac, Grigorie Romalo¹¹⁰, Scarlat Vârnăv¹¹¹ (mai în urmă devenit Popa Vârnăv), Nicu Ruset¹¹², Bălănescu, Ion Ghica și mai mulți alți. Societatea aceasta era pusă sub patronajul poetului Alfons de Lamartine și avea un comitet compus de Ion Ghica, președinte; C. A. Rosetti, secretar, și Scarlat Vârnăv, casier.

Pe la finele anului 1846, un vânt de libertate sufla peste toată Europa. În Berlin se vorbea de Constituție, la Viena de libertate și la Pesta de sancțiunea pragmatică. Genova devenise focarul de unde se răspândea ideea de unitate în toată Peninsula apenină. Toscana, Siciliile, Lombardia, Veneția și toate micile state de o parte și de alta a Apeninilor aveau speranțele țintite asupra cavalerescului rege Carol Albert¹¹³ și comptau pe concursul armatei piemonteze¹¹⁴. Strigătul de libertate și de naționalitate se ridică din toate unghiurile lumii civilizate. Deodată cu aparițiunea scrierilor lui Gioberti¹¹⁵, Filip al Franței¹¹⁶ trimesese la Roma, ca ambasador al său, pe refugiatul napolitan, pe învățatul Rossi¹¹⁷, naturalist francez și devenit Pair de France¹¹⁸.

108. (1821-1891) fruntaș al revoluțiunii; șef al partidului liberal, ilustru om de Stat în istoria politică românească din a 2-a jumătate a sec. XIX.

109. (1798-1878) frate cu Costache (vezi nota 101, p. 82), fii ai Bănelui Const. Bălăceanu (mort 1831).

110. vezi p. 500.

111. boier moldovean, cu a cărui osteneală și cu ai cui bani se alcătuisese *Societatea Studenților români* la Paris. (G. Potino, Boierii Golești, I, 22).

112. Nicolae Rosetti Bălănescu, om politic (1829-1884) ?

113. Carol Albert (1798-1849), rege al Sardiniei; a cucerit Lombardia dela Austriaci, dar a fost învins de aceștia la Novara (1849).

114. Piemontul era stat (împreună cu Savoia forma Statele sarde) înainte de 1860.

115. Vincenzo Gioberti (1801-1852), publicist italian cu mari merite la înfăptuirea unității naționale italiene.

116. Ludovic Filip, rege al Franței 1830-1848.

117. Conte Pellegrino Rossi (1787-1848), diplomat și economist italian, devenit cetățean francez (asasinat la Roma, ca ministru al papei Pius IX).

118. membru al Camerei nobililor francezi.

Alexandru Dimitrie Ghica, Domnul Munteniei 1834-1842
(Acad. Rom.)

Gheorghe Bibescu

Cardinalul Mastai Ferreti, episcopul de Imola¹¹⁹, urmasa bătrânului Grigorie al XVI-lea¹²⁰ pe tronul Pontifical; și biserica catolică, de sus după sfântul Scaun, propoveduia toleranța. Într'aceeași vreme, în Franța, agitațiunea creștea, ideile democratice și chiar republicane câștigau din zi în zi aderenți și partizani. La cursurile lui Michelet¹²¹, lui Quinet¹²² și lui Miskiewicz¹²³ se îmbulzeau studenții cu miile, unul peste altul; fiecare lecție se termina cu un tunet de aplause și cu strigătul de *Vive la République*. Oameni politici din cei mai ispitiți și oratori elocinți ai Camerei luau parte la banchetele naționale¹²⁴ și cereau împreună cu radicalii și cu republicanii reforma legii electorale.

Românii, de o parte și de alta a Carpaților, nu puteau ei să rămâie simpli spectatori la cele ce se petreceau în Ungaria, în Austria și în tot Occidentul; căutau să se afirme și ei prin adunarea dela Blaj¹²⁵, prin revendicarea drepturilor autonomice ale Transilvaniei. În Iași și în București, actele lui Sturdza¹²⁶ și lui Bibescu¹²⁷ începuse a fi aspru judecate fără sfială. Chiar în adunările *Societății literare*, la care luau parte mai mulți oameni d'ai guvernului și rude de ale Palatului, se aluneceau discuțiuni politice, se

119. oraș în Italia, S. E. de Bolonia, pe r. Santerno.

120. Papă dela 1831—1846

121. Jules Michelet (1798—1874) ilustru istoric și literat francez.

122. Edgar Quinet (1803—1875), poet, filosof și istoric francez.

123. Adam Mickiewicz (cit. Miłkiewicz) (1798—1855), poet polon, refugiat în Franța; aici profesor de literatură slavă la Collège de France

124. banchete naționale plănuite de opoziția „reformistă“ în timpul ultimilor 8 ani ai regalității lui Ludovic Filip, spre a dejuca măsurile guvernamentale; un asemenea *banchet*, refuzat de guvern, a provocat răscoala din 24 Februarie 1848, care a dus la abdicarea regelui, fuga întregii familii regale și proclamarea (a 2-a oară) a republicii franceze.

125. la 2 și 3 Mai 1848, când Simion Bărnuț (1808—1864) a ținut în catedrala dela Blaj și pe Câmpia Libertății istoricul său discurs asupra problemei Românilor din Ardeal.

126. Mihail Sturza, Domnul Moldovei 1834—1849.

127. Gheorghe Bibescu, Domnul Munteniei 1842—1848.

critica și se condamna îndoitul divorț¹²⁸, al perechii care era pe tronul Valahiei, se blama vânzarea averii lui Hagi-Moscu¹²⁹ în detrimentul creditorilor și în folosul familiei falitului, precum și trecerea mai tuturor din moșiile acelei case în posesiunea Domnitorului. De pretutindeni se ridica un glas în contra venalității ce domnea în justiție și în administrație, căci ajunsese a fi fără teamă și fără rușine. Cuvântul care se auzea mai des în Iași și în București era că: „Peștele dela cap se împute”.

Indată după revoluțiunea franceză dela Februarie 1848, cei mai mulți din tinerii Români care se aflau în Paris s’au întors în țară, ca mișcați printr’o gândire electrică; spiritul de naționalitate și de libertate se deșteptase în toate straturile societății noastre.

Librăria lui C. A. Rosetti și Winterhalder¹³⁰ de peste drum de Oteteleșeanu, devenise un punct de întâlnire al tinerimii, de unde se împrăstiau în toată țara știrile politice ce soseau din Europa; și nu era zi dela Dumnezeu fără d’a înregistra evenimente de acelea care emoționa și îmbărbătea; mai ales noutățile venite din Franța, unde oamenii chiar cei mai devotați monarhiei din Iulie 1830¹³¹, ca Thiers¹³², Odillon Barrot¹³³, de Lamartine¹³⁴, sfătuiau din răspuțeri pe Rege și pe ministrul său Guizot¹³⁵ să cedeze

128. divorțul lui Gh. Bibescu de Zoița Brâncoveanu—Mavrocordat (v. n. 80, p. 505), spre a se recăsători (1845) cu Maria Nicolae Văcărescu, fostă soție a lui Constantin Dimitrie Ghica, fratele fostului Domn pe care-l înlocuise Bibescu.

129. Ștefan Hagi Moscu, ginerele marelui Ban Grigore Băleanu, buinicul domnului Em. N. Hagi Moscu, v. n. 33, p. 35.

130. Enric Winterhalter, austriac, (1808—1889); a slujit în armata română; prieten cu C. A. Rosetti, împreună cu care a înființat o tipografie și librărie (peste drum de actualul palat al Telefoanelor).

131. monarhia întronată de Ludovic Filip (1830—1848).

132. v. n. 59, p. 325.

133. Odillon Barrot (1791—1873), avocat și om politic francez.

134. Alphonse de Lamartine (1790—1869), vestitul poet liric francez, academician, însemnat fruntaș în marile acte ale revoluției dela 1848.

135. François Guizot (1787—1874), mare istoric; om politic francez, ministrul lui Ludovic Filip (v. n. 124).

curentului popular și să consimtă la o întindere mai largă a dreptului de a vota. Spiritele ajunseser atât de iritate, că un pistol tras pe Bulevardul Capucinelor, în dreptul ministerului Afacerilor Străine, nu se știe de ce, nici de cine, nemerind într'un om din mulțime, rănitul purtat de popor cu strigăte pe strade, devine semnalul unei lupte sângeroase, care răstoarnă tronul și proclamă Republica¹³⁶. Atunci revoluția aleargă din capitală în capitală, din popor în popor.

În București, deși fierberea era mare, dar era așa de ascunsă, încât Vodă Bibescu răspunzând felicitărilor ce-i aduceau boierii în ziua de Paște, le zicea cu mândrie că toată Europa era turburată și în foc, numai Țara Românească, grație înțelepciunii guvernului său, se bucura de cea mai mare liniște și securitate. Nu știa că chiar în ziua aceea revoluțiunea era gata să izbucnească și că se amânase numai dintr'o împrejurare despre care voi vorbi mai la vale.

În Iași, unde lumea fiind și mai iritată și mai impa-cientă, agitațiunea era mai aparentă, se lucra mai pe față, dar fără o înțelegere prealabilă cu Bucureștii¹³⁷; iar Vodă Sturdza, profitând de o adunare de tineri la Alecu Mavro-cordat (Ursu)¹³⁸, trimite toată armata sa, înconjoară casa și arestează pe câți poate pune mâna. Frații Rosetești

136. pentru 22. II. 1848 se anunțase la Paris unul din banchetele politice amintite (vezi nota 124); Guizot l-a oprit; glonte de la Bulevardul Capucinelor a agravat până la izbucnire starea de răzvrătire; schimbarea de guvern consimțită sub presiunea momentului de Ludovic-Filip e prea târzie; răscoala a izbucnit; regele abdică; republica e proclamată (25 Februarie 1848).

137. „Alecsandri răspândi în oraș cântecul său revoluționar intitulat *Deșteptarea României*” (nota I. Ghica).

138. v. și n. 80, p. 505; nepotul Domnitorului; «adunarea» era în fond comitetul revoluționar așteptând rezultatul intervenției la Vodă Mihai Sturza, după intrarea dela 28. III. 1848, la hotelul de Petersburg, în fața și a autorităților. Cf. G. Slon, *Suvenire Contimpurane*, 1838, pp. 76—184.

(Răducanu și Mitică), Manolache Iepureanu¹³⁹, Al. Moruzi¹⁴⁰, Sandu Miclescu¹⁴¹, Ion Cuza¹⁴², Grigorie Romalo¹⁴³, frații Cazimir¹⁴⁴, Nicu Catargiu¹⁴⁵ și câțiva alții sunt trimiși peste Dunăre, dați pe mâna Turcilor la Tulcea și internați la Brusa¹⁴⁶. Câțiva din cei arestați, precum Alecu Cuza¹⁴⁷, Alexandru Moruzi, Iepureanu și alții, ajungând la Galați, scapă din mâna soldaților, se ascund la amicilor Cuningham¹⁴⁸, consulul Engliterei, care îi îmbarcă mai pe urmă pe un vapor austriac.

Acei pe care nu i-a putut prinde și au scăpat, precum Vasile și Iancu Alecsandri¹⁴⁹, Leon Cantacuzino¹⁵⁰, Alexandru Cneazu¹⁵⁰, Alecu Rusu¹⁵¹, au alergat la Hangu¹⁵², la munți, cu speranța să ridice plăieșii¹⁵³ și să pornească cu satele asupra Iașului. Dar nereușind în speranțele lor, au trecut în Transilvania, în Bucovina, care încotro a apucat. Alecu Rusu și Iancu Alecsandri, luând prin Vrancea și pe la Focșani, au venit deghizați în București, unde i-am fi-

139. Manolachi Costache Epureanu (1824–1880) om de stat, președinte de consiliu 1860–61, unul din cei mai apropiați sfinici ai lui Cuza Vodă.

140. pictor; viitor membru în comisia centrală dela Focșani.

141. fratele viitorului mitropolit primat al României?

142. postelnicul; tatăl viitorului Domnitor.

143. vezi p. 500.

144. trei frați, fii ai hatmanului Răducan Casimir; mai cunoscut Petrichi Casimir; a învățat în Grecia Germania, Franța; părtaș la revoluțiunea din Martie 1848; exilat; ajuns apoi director la Ministerul Cultelor (mort 1850).

145. membru în Comisia Centrală dela Focșani.

146. oraș turcesc în Asia-Mică, centru al proscrișilor moldo-munteni; alt centru, Paris.

147. Viitorul Domn al României (1859–1866).

148. (pronunțat: Kőninghem),

149. fratele poetului Vasile Alecsandri.

150. frați Cantacuzino, din ramura moldovenească a lui Iordache Cantacuzino, fratele Postelnicului din țara Românească (s. XVII).

151. scriitorul și marele patriot Alecu Ruso (1819–1859).

152. mănăstire și comună în jud. Neamț; moșia Cneazului (prințului) Cantacuzino; pentru împrejurările de acolo, vezi G. Sion, o. c. pp. 289–290, și V. Alecsandri, *Dridri* (Proza, ed. Alexandru Marcu 1930, pp. 260–1, 263–276).

153. străjerii munților (plaiurilor).

nut ascunși acasă la mama mai multe zile, până au putut lua drumul spre Brașov.

Tinerimea venită din Franța luase parte la luptele după stradele Parisului, în zilele de Februarie, văzuse pe regele Filip căutând, el și familia lui, refugiu în țară străină¹⁵⁴, asistase la revoluția din Viena¹⁵⁵ și întâlnise pe principele Meternich¹⁵⁶ căutând să se ascundă de furia poporului, și veneau gata de luptă.

În fața unei asemenea stări de lucruri, comitetul *Frăției* s'a hotărît la o mișcare revoluționară. Societatea compta deja ca frați mulți din oamenii cu influență în țară și în orașe. Se putea rezema pe concursul batalionului maiorului Tell¹⁵⁷ și pe dezafecțiunea¹⁵⁸ ce exista în toate clasele în contra guvernului Bibescu.

Principiile în numele cărora era să se ridice poporul român erau discutate și hotărâte cu mulți ani dinainte:

1. libertatea individuală, libertatea cugetării și a tiparului;
2. desființarea castelor și privilegiurilor;
3. împrăștierea clăcășilor¹⁵⁹ cu despăgubirea proprietarilor;
4. respectarea suzeranității Sultanului și a autonomiei, conform vechilor tractate ale Domnilor noștri cu Poarta;
5. desființarea Regulamentului¹⁶⁰;
6. încetarea protectoratului Rusiei.

154. Anglia (unde și muri; la Claremont, 1850).

155. dela 13 Martie 1848.

156. v. n. 7, p. 54; a provocat prin absolutismul său revoluția dela 13 Martie 1848, care l-a silit să se retragă (fugind în Anglia).

157. v. n. 67, p. 81

158. fr. *désaffection*: răceala, neîncrederea.

159. țărani fără pământ, așezați pe moșia boierească sau mănăstirească, cu învoiala de a lucra o parte pentru folosința lor cu corvoada altor munci, pe seama proprietarului.

160. Regulamentul organic.

Poporul român se scula în numele *Dreptății și a Frăției*.

Înainte chiar de luna lui Martie 1848, Nicu Bălcescu a fost însărcinat de Comitet a redacta proclamația revoluționară; și s'a adunat îndată o adunare de mai mulți amici acasă la Nicolache Goleșcu¹⁶¹ și în camera ocupată de Căpitanul Teologu¹⁶², unde s'a citit acea proclamațiune, astfel cum a apărut în București și la Islaz¹⁶³, în ziua izbucnirii revoluțiunii¹⁶⁴.

Asistau la acea adunare dela N. Goleșcu patru frați Golești (Ștefan, Niculache, Radu și Alecu)¹⁶⁵, Alecu Goleșcu (Arăpila)¹⁶⁶, doi frați Bălcescu (Constantin¹⁶⁷ și Nicu¹⁶⁸), doi frați Brătieni (Tache¹⁶⁹ și Iancu¹⁷⁰), Boliac¹⁷¹, C. A. Rosetti¹⁷², Maiorul Voinescu¹⁷³, Căpitan Teologu¹⁷⁴, Costache A. Crezzulescu¹⁷⁵ și Ion Ghica¹⁷⁶.

După ce s'a citit proclamațiunea și s'a adoptat în unanimitate așa cum fusese redactată de Nicu Bălcescu, s'a ales îndată un comitet executiv compus de trei membri anume: Bălcescu, Alecu Goleșcu (Negru) și Ion Ghica, cu deplină putere d'a organiza și a conduce acțiunea. Toți

161. Nicolae Dinicu Goleșcu (1810—1878), om politic, și mare patriot român.

162. vezi nota 76, p. 480.

163. comună în jud. Romanați, unde s'a citit întâi de către Ion Eliade Rădulescu proclamația revoluționară.

164. 15 Iunie 1848.

165. toți fiii lui Dinicu Goleșcu, v. n. 59, p. 480; Radu 1814—1882, Alexandru (Albu) 1818—1873, toți mari patrioți din epoca revoluției și a construcției de după Unire.

166. v. n. 60, p. 282.

167. (1813—1902), după revoluție, cărmuitor la Buzău (ispravnic, prefect) 1858; ministru de finanțe 1867.

168. v. n. 24, p. 157.

169. vezi nota 45, p. 161.

170. vezi nota 108, p. 512.

171. vezi nota 105, p. 484.

172. vezi nota 48, p. 475.

173. vezi nota 25 p. 57.

174. vezi nota 76, p. 480.

175. (1809—1884), maior (1836), agă (1842).

176. vezi nota 20, p. 379.

luând îndatorirea d'a ne supune îndatoririlor și ordinelor emanate dela acel comitet.

Tell¹⁷⁷, în care se concentra tăria noastră, era informat de N. Bălcescu și de Ion Ghica de tot ce se petrecea atât în acele adunări, precum și de toate dispozițiunile și hotărârile Comitetului executiv; dar, ca să nu dea bănuieli, el nu asista nici la adunările și nici la desbaterile noastre. El era șezător în Giurgiu, din cauza serviciului său militar. Batalionul ce comanda avea paza cordonului Dunării până la gura Oltului.

Pe aproape de Paște am fost trimis de Comitet să mă înțeleg cu Tell, ca să fixăm ziua rădicării. M'am dus mai întâi la o moșie, Cucuruzu, ce aveam în Vlașca, și d'acolo, ca în plimbare, am fost la Giurgiu, unde am tras în gazdă la prefectul județului, Căpitanu Costache Vilara, fiul puternicului ministru și ginerele lui Știrbei¹⁷⁸. Acolo a venit seara la petrecere Maiorul Tell, cu care m'am înțeles despre ora și locul unde să ne întâlnim. Am luat rendez-vous pentru a doua zi în răsăritul soarelui pe zăgazul care se lucra afară, în susul orașului, destinat a apăra portul de viitura apelor Dunării. Acolo ne-am învoit ca revoluțiunea să izbucnească în București și în Ploești, în ziua de Paște, și totodată batalionul lui Tell să fie concentrat la Islaz, unde se afla compania Căpitanului Pleșoianu¹⁷⁹, de unde să pornească spre Craiova, răsculând Oltenia.

În starea Europei de atunci, nu ne temeam nici de intervenire, nici de ocupație străină.

177. vezi nota 67, p. 81.

178. Costache Villara, fiul lui Al. Villara, puternicul ministru din poca Regulamentului organic, v. n. 40, p. 6. Costache a pierit înecat în Dunăre, în fața socrului său, chiar în ziua când Știrbei se întorsese dela Constantinopol ca nou Domnitor în locul fratelui său George Dimitrie Bibescu (1849), și în port aștepta escorta spre a debarca. Ginerile Domnitorului s'a împiedicat în sabie, a căzut în Dunăre și s'a înecat. (Vezi scrisoarea 172 din *Boierii Golești* de George Potino, București 1939, II, p. 335).

179. Nicolae Pleșoianu, căpitan în oștirea românească; exilat 1848; întors în țară 1857.

Mijloacele bănești de care dispuneam erau foarte mărginite. Cu banii ce putusem aduna, cumpărasem pe sub mână toate puștile și pistoalele care se găseau în prăvăliile din București și din Ploești, puști proaste de vânătoare cu o țevă, și le împărțisem tinerilor și oamenilor din popor care cereau a se arma.

Iată cum se făcea operația cumpărăturii de arme: Ruset¹⁸⁰ depunea din banii ce erau strânși la dânsul o sumă oarecare la un neguțător afiliat, către care dam, acelaia care voia să se armeze, o țidulă în termenii următori:

„Dați aducătorului un ghiuden și doi cârnați”, ceea ce însemna: „*dați aducătorului banii trebuincioși pentru cumpărarea unei puști și unei perechi de pistoale*”.

Banii de care dispuneam erau toți ca la 2.500 de galbeni (29.000 de franci), aduși anume:

1.000 de galbeni de C. A. Rosetti,

1.000 de galbeni de Ion Ghica,

480 de galbeni (15.000 lei vechi sau 5.600 franci) aduși pe neașteptate de Niculae Alexandru Nicolescu, care vine într-o zi la mine și fără niciun preambul îmi zice:

— „Nu știu nimica și nici nu am venit să aflu, dar am convingerea că se pregătește o mișcare în țară și că trebuie să fii în curent de cele ce se petrec, și am venit să-ți aduc 15.000 de lei (aproape 5.600 franci) de care dispune cum crezi. Să știi însă că voi fi și cel dintâi la luptă”.

Acei bani îi avea cu dânsul în trăsură în două traiste cu sfanțili¹⁸¹, pe care i-am luat și i-am dus la librăria lui Ruset¹⁸², unde i-am depus în lada de fier, în care se aflau și ceilalți 2.000 de galbeni.

Deși mulți din boierii cei mai însemnați simțise că se pregătește ceva și veneau pe la unii din noi, încurajân-

180. C. A. Rosetti; vezi nota 48. p. 475.

181. (germ. *zwanziger*) monedă de argint valorând 20 de crețari, aproximativ un leu vechiu.

182. v. n. 130, p. 514.

du-ne și chiar excitându-ne, făgăduind că erau gata a da tot concursul lor moral și bănesc, dar niciunul n'a venit să aducă un gologan măcar. Ei, în agitațiunea ce simțeau, nu vedeau alta decât răsturnarea lui Bibescu din domnie și puțința fiecăruia din ei d'a-l înlocui.

La începutul lui Aprilie rolurile noastre a fiecăruia erau împărțite.

Nicu Bălcescu cu Teologu erau destinați a merge la Telega¹⁸³, unde Marin Serghiescu (Naționalu)¹⁸⁴, Telegescu și Duca¹⁸⁵ erau înțeleși cu ciocănașii¹⁸⁶, ca d'acolo să pornească să răscoale Ploestii, unde aveam înțelegere cu mai mulți dintre negustori.

Ștefan Golescu cu frate-său Radu și cu văru-său Alecu Golescu și Dumitru Brătianu să meargă să găsească pe Tell în tabăra dela Islaz.

Iar ceilalți, Nicolae Golescu și frate-său Alecu, cu C. A. Rosetti, Bolliac, Costache Bălcescu, Ion Brătianu și Ion Ghica să rădice tabacii, mărginașii și tinerimea din București, să meargă gloată la Palat, să ceară lui Vodă Bibescu sancționarea Constituțiunii.

Stam toți gata și așteptam ordinele Comitetului, ca să pornim fiecare la destinația noastră, când d-nul de Nyon, consulul general al Franței, chiamă pe C. A. Rosetti și-i arată o depeșă prin care Lamartine, atunci ministrul trebilor din afară, îi scria să-l prevestească că trimetea întradins la București pe un amic al său credincios, pe doctorul Mandl, care avea să ne facă comunicațiuni importante din partea sa, și că, înainte de sosirea celui trimis al său, să nu facem nicio mișcare. Lamartine fusese prevestit de noi de tot ce proiectam. În urma acelei depeșe, a trebuit

183. în jud. Prahova; mină de sare.

184. vezi nota 98, p. 510.

185. Costache Duca, membru al „Comitetului regenerației“ (1848).

186. lucrătorii la ocnă.

să contramandăm toate dispozițiunile luate și să așteptăm sosirea doctorului Mandl.

Până în luna lui Mai 1848, nu existase nicio relațiune, nicio înțelegere între noi și Eliad, iar în timpul pe când așteptam să vie doctorul Mandl cu comunicațiunile ce avea să ne facă din partea lui Lamartine, vine la mine Alecu Dedu, unul din cei mai activi și mai zeloși membri ai Frăției, care-mi propune o întâlnire din partea lui Eliad, zicându-mi că avea să-mi facă destăinuiri de o mare importanță. După ce am luat incuviințarea colegilor mei, am convenit cu Dedu ca întâlnirea cu Eliad să fie la Colentina, în aleea cu tei. Acolo, în chioșcul de deasupra lacului, Eliad, în prezența lui Dedu, îmi zice că el, deși se afla în cele mai bune relațiuni cu Palatul și chiar cu aga Iancu Manu¹⁸⁷, dar că înainte de toate era Român și credința lui era că sosise timpul ca Românii să dea semn de viață; și că el pune la dispozițiunea noastră toată influența de care se bucură în tinerime și în burghezie, adăogând că era sigur că chiar lui Vodă Bibescu nu i-ar displace poate să vadă o manifestare a țării în contra influenței rusești.

— Raportând acea convorbire colegilor mei, s'a luat hotărîrea d'a se admite Eliad în adunările noastre.

Tot cam pe atunci, trecând într'o seară cu Nicu Bălcescu pe Podul Beilicului (Strada Șerban-Vodă), întâlnim o droșcă cu felinare aprinse, cu opt cai de poștă, mergând spre barieră, și a doua zi aflăm că într'acea trăsură era colonelul Bibescu¹⁸⁸, aghiotantul domnesc, trimis la Giurgiu să aresteze pe maiorul Tell.

Tell, adus în București, după explicațiile ce a putut da lui Vodă Bibescu, s'a întors înapoi la comanda sa la Giur-

187. pref. de poliție Ion Mano, v. n. 131, p. 85.

188. Nicolae Bibescu, 1820—1888, văr cu Domnitorul; colonel în 1849, deputat 1859, prefect de poliție sub Cuza Vodă (1862).

giu. Înainte de a pleca, ne-am întâlnit la hotel la Caracaș¹⁸⁹, și iată ce se petrecuse.

Între damele din familiile Tell și Magheru¹⁹⁰ existau relațiuni de amicitie și de corespondențe, și într'una din epistolele ce-și scriau una alteia se făcea mențiune de o întâlnire între Tell și Magheru, care de mulți ani nu se aveau bine între ei. Acea scrisoare, interceptată de Radu Ruset, prefectul de Gorj, și trimisă ministrului de interne Villara¹⁹¹, dăduse bănuiei și fusese cauza măsurii ce se luase în contra lui Tell.

N'a trecut mult și a fost chemat și Magheru la București, care, după mai multe convorbiri cu Vodă Bibescu, a fost numit Comandant-șef al tuturor dorobanților și plășilor de peste Olt.

Magheru, la plecarea lui la postul ce i se crease, întâlnind pe Nicu Bălcescu, i-a zis strângându-i mâna: „să știți că m'am împăcat cu Tell”.

Guvernul începuse a fi neliniștit și cugeta a face arestări; dar viind aga Iancu Manu în sfatul domnesc cu propunere să aresteze trei inși și anume pe C. A. Rosetti, pe Grigorie Scarlat Grădișteanu¹⁹² și pe Ion Ghica, se scoală Costache Cornescu¹⁹³, logofătul bisericesc (ministru Cultelor), și zice că era de prisos să aresteze pe nepotul său Ruset, căci nu mai putea fi primejdios, fiind gata să plece la Paris. Atunci un alt membru al sfatului, Grigorie Grădișteanu, zice că el nu admite excepțiuni și că ori să se aresteze câte trei, sau niciunul, căci dacă era să se facă favoruri, atunci va cere și el excepțiune pentru

189. Hotel Victoria Caracaș.

190. vezi nota 58, p. 289.

191. vezi nota 40, p. 6.

192. (1816—1892) părtăș la revoluția din 1848; luptător pentru Unire; membru onorar al Academiei Române (1879).

193. (înruđit prin mamă — fiică a Banului Dimitrie Ghica — cu Ghiculeștil, ramură căreia îi aparține și Ion Ghica, autorul Scrisorilor de față); v. n. 20, p. 238.

nepotul său, Grigorie Sc. Grădişteanu, căruia şi lui i-ar fi mai plăcut a se plimba pe uliţele Parisului, decât a sta închis la gros.

În urma acestor cuvinte, preşedintele Villara a închis discuţiunea, zicând că să se mai amâne arestările, până se va vedea cum se sfetesc¹⁹⁴ lucrurile.

Într'una din adunările noastre la Stefan Golescu, Eliad ne-a citit o invocaţiune adresată lui Dumnezeu, Poporului Român şi Puterilor străine, operă mai mult literară decât politică, plină de poezie şi de misticism, dar care anevoie ar fi fost înţeleasă chiar de clasele cele culte. Acea scriere o propunea ca proclamaţie şi manifest al şefilor revoluţiunii. Atunci i s'a spus că proclamaţia către popor era deja redactată, discutată şi adoptată de noi toţi înainte de venirea sa între noi, că nu mai puteam reveni şi i s'a citit redacţiunea lui N. Bălcescu, asupra căreia Eliad nu a făcut decât o singură obiecţiune, la partea privitoare la improprietărea ţăranilor, zicând că aceasta va face pe boieri să nu fie cu noi; obiecţiune la care i s'a răspuns că, oricum s'ar face, cei mai mulţi din boieri o să fie în contra şi că ei vor căuta în acţiunea Rusiei un sprijin pentru privilegiile lor, şi că singurul mijloc de a nu se paraliza acţiunea, înăuntrul ţării cel puţin, era de a interesa gloata la susţinerea revoluţiunii, ceea ce nu se putea face decât satisfăcând dorinţi drepte a clăcaşilor d'a fi proprietari pe pământul ce muncesc, măsură care va pune capăt urii ţăranilor către haina albastră, şi că, la din contra, inimicii ţării se vor servi ei de această chestiune, rădicând vreun Tzela ca la Tarnov în anul trecut.

După discuţiunea ce a urmat asupra acestui punct, Eliad a convenit de necesitatea acelui articol, a aderat la redacţiunea lui Nicu Bălcescu şi a doua zi a venit acasă la

194. (slav. *svetiti*), *se arată*, *se desfăşură* (arhaism).

mine, unde a scris cu mâna lui acea proclamație sub dictarea Bălcescului și a luat-o s'o tipărească în tipografia sa dela Obor¹⁹⁵; exemplarele tipărite s'au păstrat ascunse într'o clădire de fân, în curtea sa dela vie, până la pornirea la Islaz.

Puține zile după înțelegerea noastră cu Eliad și întoarcerea lui Tell la Giurgiu, a sosit în București doctorul Mandl, trimisul lui Lamartine. Instrucțiunile ce aducea erau consemnate în portofoliul său, scrise chiar de mâna lui Lamartine, adresate lui C. A. Rosetti și lui Ion Ghica. Ele prescriau ca să nu facem nicio mișcare până nu ne vom înțelege mai întâi cu Guvernul Otoman, și că generalul Aupick¹⁹⁶, noul ambasador al Republicei la Constantinopol, avea instrucțiuni speciale de a înlesni trimisului nostru relațiunile cu Poarta.

Ca să urmărim poveștile lui Lamartine, am hotărît să trimitem pe unul din noi la Tarigrad, și alegerea comitetului a fost unanimă pentru Eliad; dar făcându-i-se cunoscut dispozițiunea ce se luase, Eliad a declinat, obiectând că era singurul susținător al numeroasei sale familii, care, de i s'ar întâmpla lui vreo nenorocire la Tarigrad, ar rămânea pieritoare de foame. Așa că a trebuit să ne gândim la altul, și am ales pe Ștefan Golescu, care, el, deși s'a dat gata a se duce, dar ne-a observat că el, fiind în mare intimitate cu Vodă Bibescu, se va afla în strâmtoare când se va duce să-i ceară concediu ca membru al Curții Înalte și l-ar întreba Vodă despre scopul mergerii sale și nu-i va putea răspunde nimic, și că aceasta va deștepta bănuieli. Atunci comitetul a găsit cu cale să mă trimită pe mine.

195. azi str. Eliade dintre VII, între Obor (Gara de Est și Câmpul Moșilor).

196. Jacques Aupick (1789—1857) reprezentant al Franței la Constantinopol în 1848 (apoi la Londra și Madrid).

Hotărîndu-mă eu să plec, am trebuit să cer pașaport dela postelnic¹⁹⁷, pretextând un voiaj de agrement în Italia și în Franța prin Constantinopol. Indată după aceea cerere, am fost chemat la Palat, unde, după ce am așteptat vreo două ore într-o cameră singur, s'a deschis deodată o ușă cu mare sgomot și a apărut Vodă Bibescu, viind către mine, cu ochi mari deschiși și târînd picioarele, și-mi zice:

— „Vous voulez aller à Constantinople? Qu'est ce que „vous aller chercher là?” și, fără să aștepte vreun răspuns, adăogă:

„Je dirai à votre beau père¹⁹⁸ de vous en empêcher”.

Îmi întoarce spatele și iese precum intrase.

Eu, în previziunea că nu mi se va acorda cererea, îmi procurasem un pașaport englez dela consulul general al M. Sale britanice Colqhom¹⁹⁹, de care mă puteam servi după ce voiu trece fruntaria, hotărît a mă strecura noaptea printre pichete cu o barcă, să trec Dunărea la Rusciuc, lăsând ca nevasta să vie să mă găsească la Constantinopol.

Îmi luasem toate dispozițiunile și eram gata de plecare, când primesc vizita bunului Român colonelului Năsturel Herescu²⁰⁰. Ocupa atunci postul de postelnic (Ministru treburilor din afară), către care adresasem cererea mea de pașaport; ținea în mână un plic, pe care mi-l dă, zicând:

— Uite, m'am certat furcă cu Vodă pentru dumneata. I-am zis: „Eu cunosc pe Ghica de un bun Român și sunt sigur că, chiar de s'ar duce la Tarigrad cu gând să se ocupe de politică, el nu va lucra în contra intereselor țării”. Iancu Manu²⁰¹ ține mult să facă arestări; chiar adi-

197. ministru de externe.

198. generalului Nicolae Mavru; v. n. 36. p. 497.

199. Robert Gilmour Colquhoun, consul general al Angliei la București între 1834—51; apoi trecut în Bosnia și Egipt (mort 1870).

200. Constantin Năsturel Herescu (1798—1874), ajuns general, mare Ban, membru al Înaltului Divan (dela 1843).

201. vezi nota 187, p. 522.

neaori venise în sfat cu o listă de vreo cincizeci de persoane. Tot Villara mai cu minte: i-a răspuns, că și d'ar fi fost poate o bună măsură acum vreo două luni, dar acum era prea târziu, că nici o sută, nici o mie de arestări, de s'ar face, nu va opri buba d'a sparge; că toată lumea era amestecată și că el nu știa pe cine să nu bănuiască.

Pornind eu la Constantinopol, am fost înlocuit în comitetul executiv prin C. A. Rosetti.

Peste puține zile după plecarea mea din București, făcându-se arestări, s'a precipitat izbucnirea revoluțiunii.

Atentatul în contra lui Vodă Bibescu²⁰² nu avea nicio conexitate cu partidul revoluționar.

Proclamarea revoluției la Islaz, răscularea din București și abdicarea lui Bibescu²⁰³ și toate peripețiile câte au avut loc, din ziua arestărilor, până la intrarea lui Omer-Pașa²⁰⁴ și a lui Lüders²⁰⁵ cu Fuad Efendi²⁰⁶ și cu Generalul Duhamel²⁰⁷ în țară, sunt consemnate, zi cu zi, oară cu oară, în ziarele publicate în tot timpul Guvernului provizoriu și a Căimăcămiei de trei dela Iunie până la Septembrie. Faptele sunt descrise pe larg în colecțiunea *Pruncului Român*²⁰⁸. Eu am voit să-ți narez aci numai episoadele care au precedat revoluția dela Iunie 1848, pe cât le-am putut cunoaște.

202. la 10 Iunie 1848, la știrea izbucnirii răscoalei în Prahova și Oltenia, Vodă Bibescu iese la plimbare, împreună cu ministrul Alecu Villara în trăsură deschisă; trei tineri îl urmăresc într'altă trăsură, îi ajung și trag asupra lui Vodă, fără a-l nimeri; la 11 Iunie, sub presiunea revoluționarilor, aprobă proiectul de constituție, dar la 14 părăsește domnia, retrăgându-se în Transilvania.

203. vezi nota precedentă.

204. v. nota 101, p. 109; comandantul armatei turcești, care însoțește pe Fuad-Efendi, comisarul turcesc trimis să potolească revoluția din 1848.

205. vezi nota 102, pag. 109.

206. Fuad Mehmet Pașa (1814—1869), om politic turc; scriitor; comisar turc în Principate 1848.

207. consulul rus din Muntenia între 1842—1851, când pleacă înlocuit de Halcinski.

208. ziarul lui C. A. Rosetti.

La citirea celor dintâi rânduri ale acestei epistole, ai crezut, sunt sigur, că-mi propuneam o biografie a mult regretatului și prețiosului nostru amic Nicu Bălcescu, și ai avut dreptate. Acesta îmi era scopul, când am luat pana în mână. Dar cu cât înaintam, scormonind și desgropând în memoria mea cele petrecute de este acum mai mult de o jumătate de secol, și treceam dela copil la tânăr și bărbat, dela scriitor și istoric la omul politic, cu atât viața lui Nicu Bălcescu se înfășura și se împletea cu viața mai tuturor oamenilor care au jucat un rol în țara noastră dela 1841 până la 1853, anul în care el a părăsit lumea, lăsând un gol mare între noi.

Voiu urma în epistola următoare, vorbindu-ți despre rolul și activitatea lui Nicu Bălcescu în timpul cât a trăit proscris, dela anul 1848 până la 1853²⁰⁹.

Am auzit și am văzut pe mai mulți atribuindu-și lor, numai lor, tot meritul revoluțiunii dela 1848, și mi-am zis adesea: căci nu trăește Nicu Bălcescu, că le-ar spune cu pana lui cea ageră, în stilul său cel pătrunzător, că deșteptarea dela 1848 nu a fost opera unui singur om, nici a unui grup sau a unui partid, ci a fost opera simțului național al României întregi, a fost rezultatul a trei generațiuni! Le-ar spune că acea mare revoluțiune nu putea fi oprită de nimeni, și că ea s'ar fi făcut chiar în lipsa fiecăruia dintr'acei care au, sau au avut cutezanța a-i reven-dica paternitatea. Cugetătorul și organizatorul a fost națiunea, iar Tell și Magheru au fost brațul care a executat voința ei.

În tot timpul cât a trăit Nicu Bălcescu, am fost în cea mai strânsă legătură de amicitie și de comunitate de cugetări. Am trăit mult în același oraș, la București, la Paris și la Constantinopol, și când am fost despărțiți unul de

209. când Nicolae Bălcescu a murit la Palermo (în Noemvrie 1852, nu în 1853); completările făgăduite n'au mai urmat sub forma unei anume epistole; dar se găsesc în *Amintiri din pribegia după 1848*, v. p. urm. și n. 210.

Ion Oteteleşianu (1799 - 1876)
(Acad. Rom.)

Grigore Grădișteanu; inc. s. XIX
(Gion)

Marin Serghiescu (Naționalul)
(Acad. Rom.)

altul, am fost în corespondență continuă, ne-am comunicat totdeauna tot ce cugetam, tot ce lucram.

Eu am păstrat un mare număr de epistole dela dânsul și cuget a publica pe toate acelea care ar putea avea un interes public²¹⁰. În ele va putea vedea fiecare că în tot timpul cât a fost proscris și pribeag, nu a lipsit un singur moment, până la moarte, de a lucra pentru țara lui cu periculul vieții și al sănătății.

Scrisorile mele către dânsul, s'au răpus, deși el, prin testamentul său olograf, aflat de domnul Nicolae Ionescu la consulatul otoman din Palermo²¹¹, testament care mi s'a transmis în original de Ministrul Cultelor, Bolintineanu, îmi lega²¹² mie toate hârtiile sale; dar ele au căzut în mâinile altora și nu le-am putut avea. Dintre scrisorile mele către dânsul am găsit numai opt, rămase din întâmplare la fratele tău Iancu²¹³, cu care conlocuia la Paris la 1850. Iancu Alecsandri mi le-a trimis acum trei ani, însoțite cu următoarea epistolă:

Paris, 8/20 Noemvrie 1883

Iubite prietene,

„Voind a pune în ordin²¹⁴ niște hârtii învechite la noi, am descoperit o serie de epistole adresate la anul 1850 de Ion Ghica din Constantinopol lui Nicu Bălcescu, care locuia cu mine la Paris.

210. aceste scrisori se găsesc în opera lui Ion Ghica: *Amintiri din pribegia după 1848* (București Soccec).

211. Nicolae Ionescu, profesor universitar, orator și publicist, a fost trimis de Al. Odobescu, pe când acesta era ministru, să aducă dela Palermo osemintele lui Nicolae Bălcescu și obiectele rămase dela el; vezi și nota 49 p. 287; osemintele, nici după alte cercetări ulterioare n'au putut fi descoperite; ele zac amestecate cu ale altor sute anonime în groapa comună din cimitirul săracilor din Palermo.

212. (fr. *léguer*) îmi lăsa prin testament.

213. Iancu Alecsandri (1825 - 1884), ofițer și diplomat; fratele poetului.

214. în ordine.

„Câte suvenire în câteva cuvinte ! Pe cât mi-aduc aminte, acele epistole au fost lăsate la mine de mult regretatul nostru amic, când a plecat la Palérmo, de unde a plecat apoi la sferele înalte.

„Nu știu dacă ele, cu toate că private, nu aparțin Istoriei, care sub acțiunea unora din voi începuse deja a pomeni de țara noastră. În orice caz, eu le restituesc autorului. Facă el cum va crede mai bine și primească această restituire ca o reamintire de niște timpî fără preț și de o amiciție statornică și devotată”.

Iscălit : 1. *Alecsandri*

În ziua de 17/29 Mai 1848 porneam la Constantinopol și duceam cu mine următorul act prin care eram autorizat a lucra și a tracta în numele persoanelor iscălite într'insul.

Acel act era redijat astfel:

„Quelques uns des Valacs les plus influents, désireux d'assurer la prospérité intérieure de leur pays sous l'égide de l'intégrité de l'Empire Ottoman, ont l'honneur d'envoyer Monsieur Ion Ghica comme agent confidentiel et comme représentant de leurs idées et de leurs vœux près du Ministère Impérial de sa hauteesse le Sultan.

„Les bons Valacs nourrissent la ferme espérance de voir réussir la mission de Monsieur Ion Ghica, mission qui a pour but de faire rentrer la Principauté dans le sens véritable de ses anciennes capitulations avec la Sublime Porte, conformément aux instructions données à Monsieur Ion Ghica et que celui-ci est autorisé à communiquer oralement ou par écrit au Ministère Impérial”.

Iscăliți: *Nicolae Golescu, C. A. Rosetti, Ștefan Golescu, Dimitrie Brătianu, N. Bălcescu, Rodolf Golescu, Démetrius Ghica, I. Eliade, C. Bălcescu, A. G. Golescu, I. C. Brătianu, C. Bolliac, Alecsandru C. Golescu, I. Câmpineanu.*

Doctorul Louis Mandl mă recomandă prin următoarea scrisoare generalului Aupick, ambasadorul republicei franceze la Constantinopol:

«Bucharest, ce 14 Juin 1848.

„Monsieur le Général!

„Envoyé par Mr. Lamartine, comme agent confidentiel du gouvernement français, pour lui rendre un compte exact de la situation politique de la Valachie, j'ai eu déjà plusieurs fois l'occasion d'adresser des rapports au ministre des affaires étrangères, dans lesquels j'ai dû fixer son attention principalement sur les points suivants:

„La Valachie et la Moldavie sont actuellement des provinces russes. Toute la partie intelligente du pays se révolte contre une administration pareille; on est prêt à faire une révolution, on pourrait même compter sur un succès heureux, si les menaces d'une intervention russe n'étaient à chaque instant mises en avant. Le prince régnant lui-même se dit porté aux réformes, mais il est empêché par la Russie. Le parti national du pays a donc résolu d'envoyer un agent confidentiel, Mr. Ghica (Jean), à Constantinople, à fin de s'entendre avec le Cabinet Turc. Il espère trouver près de vous, Monsieur le Général, tout l'appui moral que vous pourriez lui prêter. J'ai déjà prévenu Mr. Lamartine, il y a quelques jours, du prochain départ de ce délégué, et il est possible que dans une des prochaines dépêches que vous recevrez de Paris, il en sera question. Seulement, comme il avait été d'abord décidé que ce serait Mr. Etienne Goleesco, qui partirait, j'ai donné ce nom.

„J'espère, Monsieur le Général, que les espérances des patriotes Valaques ne seront point trompées, et que l'insuffisance de ma recommandation ne diminuera en rien

l'appui moral, que la politique de la République vous permettra de donner au délégué, Mr. Ghika.

„Veuillez agréer, Monsieur, l'expression de ma plus haute estime”.

Votre très-humble serviteur
Dr. Louis Mandl

Voiu urma în epistolele următoare cu peripețiile emigrării ²¹⁵.

Al tău amic
Ion Ghica

---

²¹⁵. continuarea se află în opera lui Ion Ghica: *Amintiri din pribegia după 1848*.

XXV.

ION GHICA CĂTRE V. ALECSANDRI

UN BAL LA CURTE ÎN 1827¹

Brighton, 9 Mai 1889

I.

În ziua de Sfântul Vasile al anului 1827, cerul deasupra oraşului Bucureşti se arăta roşu înfocat. Zăpada albă în care se resfrângea acea văpaie, scânteia ca milioane de stelute de pietre scumpe presărate pe strade şi pe streşine. Prin mahalale, cât ţine dela Sfinţii Voievozi², din uliţa Târgoviştei³ până în Batiste⁴ şi la Icoană⁵, lumina ca ziua. Lumea alerga speriată, cu ochii pe cer. Unii credeau că ardea târgul; alţii ziceau că era sânge, semn de răzmiriţă, sperând că tot aşa s'a arătat şi în anul în care a izbucnit zavera; unii chiar arătau cu degetul o linie pe cer, asigurând că vedeau într'ansa forma unui

1. tip. în *Revista Nouă*, nr. 5, 15 Mai 1889, pg. 172-176 sub titlul *Un bal la curte. Scrisoare către V. Alecsandri*.

2. biserica din colţul întretăierii străzilor Griviţei şi Sf. Volevozi; din s. XVIII; ctitor Mihai logofătul, călugărit Missail; din vechi, cartierul acela era mahalaua Hagiului.

3. actuala calea Griviţei.

4. între Bulev. Brătianu şi str. V. Lascăr.

5. azi str. General Lahovary, între Grădina Icoanei şi str. V. Lascăr.

iatagan turcesc, și discutau cu alți văzători care susțineau că nu era iatagan, ci mazdrac⁶ căzăcesc, semni că vin Muscalii. Mulțimea se îndrepta spre podul Moșoaoei⁷, în partea de unde printre care și printre pomi se zăreau flacări și scânteii, care ieșeau din curtea boierului Romanit⁸.

Acolo se dedese foc la câteva butoaie de sdrențe și de câlți, muiate în păcură. Vizitii și masalagii⁹ a o sută de calești, butci și sânni, care adusesse cucoane și boieri, înconjurau flacăra, stând pe vine cu palmele întinse la dogoare, povestind întâmplări după vremea Nemților cu coadă¹⁰ și a lui Prozoroski¹¹, pe când muierile goneau pe Turci cu cobilițele, și din timpul bășicii¹² lui Caragea, când plecase Ovreeii la secere și s'au întors speriați de pisica care a căzut din balon.

În mijlocul unui grup, Stan, vestitul vizitiu al lui Iancu Raliței Muruzoaei, care pe prinsoare de o vadră de vin, trecea în fuga mare cu caleașca cu patru armăsari printre doi pari înfiți în pământ pe măsura osiilor, cumpăraseră o bucată de halviță care se legăna atârnată cu sfoară de o creangă de copaciu, iar țiganii masalagii se ațineau cu gura căscată la dânsa, bizuindu-se s'o prinză cu dinții. De câte ori le scăpa halvița, le cânta în cor, imitând sunetul clopotelor, pe:

*Tălălane bălălane
N'o lăsa, măi țigane*

Într'un alt grup, vizitii unguri băteau slămina și, când

6. sulță lungă.

7. astăzi Calea Victoriei.

8. vistierul prin 1795 Grigore Romanitis; în casele lui se află azi Ministerul de Finanțe, calea Victoriei colț Griviței.

9. (turc. *masalağy*), purtători de masale (turc. *masala*, torță de rășină).

10. cu peruci.

11. vezi nota 43, p. 46.

12. balonulul.

vreunul apuca de mușca dintr'însa, apoi compania juca cântând pe:

*Sub potcoava cismei mele
Șade dracu și-o muiere*

Răsetele și cântecele veseliei companiei s'auzeau până sus în casă la boieri.

II.

În seara aceea Grigore Vodă Ghica¹³ da bal mare boierilor și împrumutase casele lui Romanit, căci casa lui arsese, și palatul ce plănuise d'abia era ridicat de roșu. Domnia se mutase în casa Banului Costachi Ghica (Generalul)¹⁴.

Vodă era vesel ca niciodată. Zilele posomorite se credeau trecute: părea că temerile și îngrijirile fioroase părăsise malurile turburate și sângerate ale Dâmboviței și ale Dunării. Acum viitorul îi surădea vesel și luminos.

Murahasi¹⁵ Seid-Mehmed-Nuni Efendi și Seid Ibrahim-Iffet Efendi se întorsese dela Akerman, unde încheiase în ziua de 25 Septemvrie (7 Octomvrie) anul 1826, cu Plenipotenții Ruși, Comitele Voronov și Alexandru Ribeaupierre¹⁶, convenția explicativă a tractatului din București dela 1812. Ribeaupierre trecuse Elciu¹⁷ la Constantinopol și neînțelegerile ce de 6 ani existau între Poartă și Rusia se credeau stinse cu desăvârșire. Minciaki¹⁸, numit consul

13. Grigore Dimitrie Ghica, Domn 1822—1828.

14. fratele Domnitorului (n. 1784); fiu al marelui Ban Dimitrie Ghica „Bătrânul“, din a 1-a căsătorie cu Maria Barbu Văcărescu (să nu se confunde cu Spătarul Costache Ghica, 1797—1852, tot frate cu Domnitorul, dar din a 2-a căsătorie a Banului „Bătrânul“ cu Elena Razu).

15. (turc. *mürahas*) împuterniciții, plenipotențiarii. («plenipotent» nota Ghica).

16. vezi n. 161 și 162, p. 125.

17. (turc. *elci*) consul.

18. v. n. 143, p. 121.

rusesc, se aștepta în București. La Tarigrad pace și liniște. Sultanul Mahmud, isprăvise cu Ienicerii¹⁹ și începuse a avea armată de Nizami²⁰. Nu se auzea nici de Kârjalii²¹, nici de vreun Pasvantoglu²².

Din zi de dimineață, în prezența boierilor adunați la Curte ca să salute pe Domn de Anul Nou, Părintele Efrosin Poteca²³, dascălul cel mare din Sfântu Sava²⁴, cu trei din băieții cei mai silitori din școala românească, sorcovișe pe Măria Sa cu un engomion²⁵ plin de prevestiri mărețe și glorioase împănate cu citațiuni latinești din Ovid²⁶ și din Tacit²⁷.

La prânz toate răvașele din plăcintă îi ieșise tot în bine:

„veselie”,

„dar mare”,

„vieață îndelungată”,

„biruință asupra potrivnicilor” — și câte și mai câte tot bune.

Boierii i se arătau cu iubire și cu supunere, lumea toată îndestulată, pânea trei parale²⁸ ocaua²⁹ și vinul zece pãrale vadra³⁰; opinca și târgurile mulțumite și vesele. Boierii pribegi din Brașov și din Sibiu, care se bi-zuise pe sprijinul consulului Pini³¹ ca să răstoarne pe

19. Sultanul Mahmud II (1803—1899); a măcelărit în 1826 pe ienicerii revoltați.

20. armată regulată.

21. vezi nota 43 p. 7.

22. vezi nota 26, p. 44.

23. vezi nota 80, p. 79.

24. vezi nota 78, p. 79.

25. (gr. *egkomion*) colind (nota Ghica); felicitare, cântec de laudă.

26. Publius Ovidius Naso (49 î. Hr.—16 d. Hr.) vestitul poet roman care a murit în exil la Tomis (Constanța).

27. (55—120 d. Hr.) marele istoric roman.

28. o para era a 40-a parte din leul vechiu (dinainte de stabilirea monetară 1867).

29. (mold. *ocă*, pl. *oci*; munt. *ocă*, pl. *ocate*): în Moldova 1 Kgr. 291 gr.; în Muntenia 1 Kgr. 272 gr.

30. 12—15 litri.

31. Consulul rus din București.

Domn, fuseseră siliți să i se inchine cu supunere, ca să se poată întoarce în țară; și acum era sigur că la anul 1829, când i se implinea termenul de șapte ani de domnie, boierii era să-l aleagă tot pe dânsul, (lineatul al 4-lea din actul separat al noii Convențiuni, relativ la Principate, permitea să se realeagă același Domn), și se gătea o a doua perioadă septenală dela 1829 până la 1836.

Întâmplările însă și împărații au întors lucrurile altfel.

III.

Pe cât jos în curte, în mijlocul gerului și împrejurul focului, petrecerea și veselie era mare, cu atât bieteleslugi, încărcate cu tătărcile³² și işlicele boierilor, cu salopurile³³ și malotelele cocoanelor, stau înghesuiți sub scară unul peste altul, unde respirau un aer stricat, încărcat de duhoare. Dacă trei sau patru din ei izbuteau, dând din coate și din șolduri, a-și face nițel loc într'un colț, apoi scoteau din brâu câte o pereche de cărți soioase și începeau a trage un *ce cei?* sau un *vite popa, nu e popa*; iar dacă cercul se lărgia ceva mai mult, atunci încolăceau cureaua și spălau pe ageamii³⁴ de parale³⁵, și să fi auzit cruci și lumânări! Când vreun boier fși chema servitorul, chinul și gălăgia era mare; luptă bietul om de-i ieșea sufletul până se descleșta și ieșea huiduit de ceilalți feciori.

IV.

Casa lui Romanit fusese concepută și ieșită din temelii de Faca (Phacca sau Φακί), care murind fără a apuca s'o

32. işlice mici (*işlic*: v. n. 115, p. 16).

33. (= salupurile: rus. *salopū*, pol. *salopa*, germ. *Saloppe*, fr. *salopette*), mantale fără mâneci, mai ales căptușite cu blană.

34. naivi.

35. slujitorii ai pașei.

isprăvească, epitropia copiilor a vândut-o boierului Romanit, un grec îmbogățit, Domnul știe cum! Acesta a isprăvit-o și a împodobit-o cu cel mai mare lux: pereții odăilor, toți cu mermer (stuc)³⁶, imitând marmurile cele mai rare și mai frumoase; tavanurile de o bogăție rară și de bun gust, lucrate în relief de meșterii cei mai buni aduși din Tarigrad. Unul dintr'acele tavanuri îmi pare că mai există și astăzi în cabinetul ministrului de finanțe. Odăile toate așternute iarna cu covoare scumpe de Ușak³⁷ și de Agem³⁸, iar vara cu rogojini fine de Indii; macaturile și perdelele, de mătăsărie groasă de Damasc³⁹ și de Alep⁴⁰. Scaunele și canapelele, toate de lemn de mahon și de abanos, încrustate cu sidefuri și cu figuri de bronz poleit, îmbrăcate cu piele de Cordova⁴¹. În toate odăile, policandre atârinate de tavanuri cu girandole⁴² între uși și ferestre, toate de cristal de Veneția, tăiate cu diamanturi, în care se oglindeau seara aceea mii de lumânări de spermanțet și dau casei un aspect încântător.

Boierul Romanit murind flăcău bătrân, averea lui, cu case cu tot, a trecut la trei surori bătrâne ca și dânsul, fete mari. Astăzi acea casă a devenit, prin cumpărătoare, proprietatea Statului care a instalat într'însa Ministerul de finanțe.

V.

În sala de bal, Vodă îmbrăcat cu giubea⁴³ albă, hanger de brilianturi la brâu, ședea în mijlocul sofalei între fe-

36. (fr. *stuc*, it. *stucco*) tecnuială de ghips, ne imitează marmora.

37. oraș în vilaetul Kutabia, vestit prin vâpsitorie și țesătura de covoare cunoscute sub numele de covoare de Smirna.

38. numele vechiu al Persiei.

39. vestitul oraș din Siria.

40. oraș în Turcia Asiatică, provincia Alep, N. Siriei.

41. oraș în Spania vestit în timpurile mai vechi prin industria pielăriei.

42. (fr. *girandole*, din ital. *girandola*), candelabru cu mai multe brațe.

43. (turc. *ğubê*), haină largă până în pământ (anterlu).

restre, rezemat pe perne, cu gugiumanul⁴⁴ de samur⁴⁵, cu funda albă cam pe frunte, și cu mânilor încleștate la ceafă.

La marginea patului, la dreapta și la stânga, sedeau cele șase beizadele șir. Intâi: Beizadea Costachi⁴⁶, de curând întors dela Tarigrad, pe care glumetii îl poreclise Beizadea *tinghîrică* sau *tingirică*, de când răpise pe frumoasa Dudu Hanoum, fata bancherului armean Tingir, nume care îi venea dela orașul Tanger din Maroc. După dânsul urma Beizadea Iorgu⁴⁷, fiul favorit al Domnitorului, cu șal turcesc la cap; apoi veneau Beizadelele cele mai tinere: Scarlat⁴⁸, Grigore⁴⁹, Panaiot⁵⁰ și Mitică⁵¹, rași la frunte, la tâmpole și la ceafă, purtând pe creștetul capului un mititel fes roșu cu fundă de mătase albastră.

D'aci încolo, una lângă alta sedeau cocoana Profirița⁵², sora lui Vodă, nepoatele Sultana, Zefharina, Marița Furtunoaia⁵³ cu fiica sa Anica și câteva cocoane mari de protipendadă⁵⁴.

VI.

Pe o galerie improvizată d'asupra ușei de intrare, două muzici și un tacâm de lăutari alternau ariile lor de joc și de lume: muzica dela Golești, cu muzica Clucerului Alecu

44. turc. *güğemin*), căciulă de blană cu fund de ștofă roșu pentru boieri, alb pentru Vodă și beizadele.

45. specie de jder din Siberia.

46. 1804—1867; viitor mare Ban.

47. 1806—1828.

48. 1812—1875.

49. 1813—1862.

50. 1814—1879.

51. 1816—1893.

52. = Pulcheria, măritată cu generalul N. Mavros, a doua oară cu Blaramberg.

53. fetele Marelui Ban Costache Ghica, fratele domnitorului (*Furtunoaia*: după porecla de *Furtună* a soțului ei Teodor Văcărescu; v. mai departe: *Moravuri de altădată*).

54. înalta boierime.

Nicolescu dela Râmnic și cu taraful lui Dumitrache Lăutaru.

Dinicu Goleșcu⁵⁵, boier iubitor de progres, după ce înființase sub direcția distinsului profesor și patriot Florian Aron⁵⁶ o bună școală românească la moșia sa⁵⁷ din județul Muscel, adusese dela Sibiu și un dascăl de muzică, căruia încredințase instrucțiunea instrumentală a doisprezece țișănuși, din care acel maestru formase:

doi scripcari,
doi flautiști,
doi clarinete,
un oboist⁵⁸,
un flueraș,
doi trâmbițași,
un toboșar, și
un țișăbalist,

pe care îi învățase câteva arii precum: Valsul *O du lieber Augustin*⁵⁹; cântecul popular *Was macht der Herr Papa*⁶⁰; maiestosul imn austriac; o căzăcească și câteva cear-dașuri.

Muzica lui Nicolescu fusese organizată de celebrul ma-iestru de grații Cocoratu. Banda aceasta se compunea din șase țișani robi ai Clucerului Alecu, care cântau din cincisprezece intrumente și anume:

trei ghitariști; aceștia, pe când operau cu degetele asu-pra coardelor intrumentelor atârinate de gât, prin miș-care capului la dreapta și la stânga suflau și într'un muscal, sau naiu, înfipt în cravată la înălțimea buzelor;

55. (1777—1828); vezi nota 11, p. 220.

56. ardelean, profesor la Colegiul Național Sf. Sava;

57. Golești.

58. (fr. *hautboiste*), cântăreț din oboi, oboe, (fr. *hautbois*): un fel de clarinet cu doua limbi.

59. cântec popular german: *O, du lieber Augustin, Alles ist hin* == Ah, iubite Augustin, toate s'au dus.

60. ce face stimatul papă?

un mandolinist, care și acesta, deosebit de dulcele său instrument, sufla și el printr'o dispozițiune identică în fluierul lui Pan⁶¹;

un sunător de pirostii, care, ca și ceilalți, cânta și el din fluierul lui Pan;

al șaselea artist, cel mai încărcat din toți, avea legat de un genunche o tobă și de celălalt un țimbal, la piept un fluier de Pan, ca și ceilalți tovarăși, și pe cap o căciulă de metal cu zorzoane și clopoței, care făceau mare sunet când scutura din cap pe la soroace⁶². Acești artiști executau aria din Tancred⁶³: *di tanti palpiti*, pe care spiritosul și glumețul nostru poet Iancu Văcărescu⁶⁴ le traducea unei cocoane prin cuvintele: *dă tali palme și mamii pumni*. Banda aceasta mai avea în repertoriul său aria *Stella confidente, Son tre giorni che Nina* și marșul lui Napoleon.

Cocoratu, până a nu fi eclipsat de profesorul Duport, fiul celebrului baletist dela Opera cea mare din Paris, a apucat d'a format mai mulți elevi demni de talentul său, tineri, feciori de boieri, care pe strade, în saloane, ca și la bal, nu au lipsit niciodată de a se ține în a treia pozițiune, nici de a face cele trei reverențe prescrise de artă, chiar de ar fi fost în camera cea mai strâmtă, a sta cu corpul și cu brațele încovoiate grațios și cu buzele pungă țuguiete. Unul a purtat chiar până a murit titlul meritat de *Maître de grace*.

Cât pentru lăutarii noștri, ei nu aveau parte decât cam pe la spartul balului, când boierii începeau a prinde

---

61. (tr. *flûte de Pan*) = naiu.

62. la anumite date.

63. operă muzicală (din 1803) de Rossini (1792–1868); text de Lemière de Corvey.

64. poetul și marele patriot (1792–1863).

la chef și le venea poftă de vreo horă, ori de brâu, sau de cântece de lume, ca:

*Ai, Ileano, la poiană
Să culegem buruiănă*

sau

*Ah! Nurișo, cale bună,
Dar te rog nu mă uita.*

VII.

Când era să înceapă danțul, boierii cei tineri își lepădau giubelele și papucii, rămâneau numai în măști și alergau de luau fetele și cocoanele la joc, la *Polonesă*, la *Parolă*, la *Vals* și la *Ecossaise*. Nu îndrăsnea fiecare să se adreseze la rudele de aproape ale lui Vodă; fiecare avea pe jucătorul ei favorit.

Fata lui Furtună⁶⁵ juca numai cu Beizadea Iorgu; fata Muruzoei numai cu Scarlat Bărcănescu. Dănuitoarele cele mai întrepide erau Marița Ochioasa, fata lui Nae Goleșcu⁶⁶, Năstăsica lui Grigore Filipescu⁶⁷, Văduva Catina Slătineanca⁶⁸ (Petaluda), Zinca Farfaroaica⁶⁹, nevasta lui Dinicu Goleșcu.

Cocoanele cele tinere se purtau legate la cap cu turban de tulpan, zăbranic sau marabû⁷⁰, meșteșugit adus cu coadele cu panglice și urmuz⁷¹, împănate cu stele și

65. Marelui Ban Tudorache Văcărescu (1775—1853).

66. (1772—1829) *Deli-aga*, fratele lui Dinicu Goleșcu.

67. Anastasia Ion Rosetti (moartă 1918); soțul ei Grigore Filipescu (Gătă) (1817—1881); amândoi, părinții lui Nicolae Filipescu, cunoscutul om politic și patriot, mort în 1916.

68. o Filipească, măritată cu Scarlat Slătineanu.

69. Zoe Alexandru Farfara (n. 1792), soția lui Dinicu Goleșcu.

70. maramă împodobită cu penele unei frumoase pasări de India.

71. (turc, *hormuz*) *hurmuz*: măgele mici, «mărgăritare» de sticlă.

fulii⁷² de diamant, roche de mătăsărie marțelin⁷³ sau paplină⁷⁴ fără cute, mâneci cu bufanturi⁷⁵, ciupag⁷⁶ scurt pe moda Imperiului⁷⁷. Fetele cu capul gol, cu panglici și cu flori, rochie garnisită pe poale cu fionguri de panglice și de stofă. Cucoanele mai în vârstă mai păstrau încă fesul alb, legate cu testemel⁷⁸ cu bibiluri⁷⁹, paftale de aur cu pietre scumpe și cu șal pe spate. Intre sculele celebre se cunoștea *Scorpiia* sau *Dragomul* Suțulesii, fata lui Racoviță Gândac dela Colțea⁸⁰, *Ghiarele de leu* ale Catinchii Filipeaschi (Bălșeni)⁸¹, și șirele de mărgăritar cu diamanturi ale Brâncovencei⁸².

Intr'o odaie care da în sala de bal, era întinsă o masă mare cât ținea odaia, plină cu tot felul de zaharicale și cofeturi, castane fierte în zahăr, lisă⁸³ de chitră, praline⁸⁴, acadèle, cofeturi cu răvașe franțuzești și caramele cu plesnitori servite musafirilor de vestitul becier⁸⁵ Antonachi Borelli, ajutat de copiii lui mari și mici și de Momolo⁸⁶.

72. (turc. *fulga*) moț de pietre scumpe.

73. mătase fiua, foșnitoare.

74. stofă de lână fină.

75. (fr. *bouffant*) umflate, înfoiate.

76. pieptar femeiesc cu alesături (modele cusute).

77. Napoleonian (1804 - 1815).

78. (turc. *testmal*), băsmăluță înflorată.

79. «dințișori» pe mîrginea unui guler sau mâneci.

80. Ruxandra Racoviță măritată în 1816 cu Constantin Gr. Șușu (mort 1874), fost ministru 1839, 1848, 1850; fratele Domnitorului muntean din Moldova din 1819-1821.

81. Caterina George (Iordache) Filipescu născută Balș (1784-1842).

82. Zoița Brâncoveanu (prin înfiere de către Grigore Brâncoveanu (mort 1833): fostă Mavrocordat; viitoarea soție a Domnitorului George Dimitrie Bibescu, care se va divorța însă de ea în 1854; bunica scriitoarei franceze Ana de Noailles, care e nepoata de fiu a lui George Dimitrie Bibescu și a Zoiței Brâncoveanu; v. și n. 152, p. 118.

83. fructe zaharate.

84. migdale zaharate.

85. becer = cofetarul.

86. soțul Ecaterinei Cardini, vară primară a mamei lui I. L. Caragiale și căreia Momulo, mort 1859, îi va lăsa marea moștenire de peste trei milioane aur, din care se va înfrupta simțitor pe la începutul s. XX, și marele scriitor; v. Șerban Cioculescu, *Viața lui I. L. Caragiale*, pp. 168-9, 179, 180.

Bufetul era toată seara asediat, mereu plin și mereu gol ca butea Danaidelor⁸⁷, de la care cocoanele și boierii, după ce mâncau cu prisos, apoi mai luau și în basmale ca să ducă copiilor acasă. Prin colțurile odăii, câteva mescioare la care se servea boierilor ponciuri⁸⁸, în sala cea mare servitorii cu tavele ofereau limonadă și orgeadă⁸⁹, începând totdeauna dela mijlocul sofalei⁹⁰.

Când începuseră danșatorii a se înfierbânta, Vodă s'a sculat, a salutat în dreapta și în stângă și a pornit spre ușa ieșirii, precedat de baș-ciohodar⁹¹, urmat de Beizadelele cele mai mici, de Ioniță Voinescu, de Cămărașu⁹² cel mare și de câțiva edecii⁹³.

VIII.

Pe la unsprezece ceasuri îmbulzeala era mare la scară, toți și toate își cautau blănille, își strigau feciorii și trăsurile, înaintând la scară fiecare cu masalagiul⁹⁴ său, după rang. Stradele se luminau în toate direcțiunile și, pe când începuse cocoșii a cânta de miezul nopții, orașul București reîntra în tăcere și în întunericul său de toate serile.

Ion Ghica.

87. din mitologia greacă: cele 50 fete ale lui Danaus, sugrumându-și bărbații în ziua nunții, fură osândite să umple în lad un butoiu fără fund.

88. (fr. *punch* din engl. *punch*) lichior compus din rom, ceaiu, zeamă de lămâie și zahăr.

89. (fr. *orgeat*), sirop cu zeamă de migdale (altădată din fiertură de orz).

90. unde ședeau de obicei persoanele mai simandicoase.

91. aghiotant.

92. ministrul Palatului.

93. slujitori domnești.

94. vezi nota 9; masalagii mergeau pe lângă echipaj cât ținea tot drumul.

Grigore Filipescu – Gâdă, 1817 – 1881
tatăl lui Nicu Filipescu, m. 1916.
(Acad. Rom.)

XXVI

ION GHICA CĂTRE V. ALECSANDRI

DOUA CALATORII IN VIS ¹

Hastings, 1889.

I.

Scumpe amice,

Se crede că visurile purced mai adesea dela deșteptarea inconstientă a memoriei, sau dela acțiuni pur fizice interne sau externe, exersate asupra funcțiunilor corpului și asupra simțurilor.

Omul preocupat de o idee, sau de un eveniment care i-a frământat mintea, acea suvenire deșteptându-se în somn, poate visa despre ceea ce l-a preocupat și, prin afiliațiuni trecând dela o idee la alta, poate cuprinde în visul său chiar evenimente care nu au un raport direct cu ideea primă, dar la care ajunge printr'un șir de reminiscențe, lăntuite una de alta.

Se poate asemenea că schimbarea de temperatură, un

---

1. tip. în *Revistă Nouă*, nr. 11—12, pe lunile Decemvrie 1889 și Ianuarie 1890, pp. 417—426, sub titlul *Convorbiri Economice către Domnul Vasile Alecsandri, — Două călătorii în vis.*

sgomot din afară, sau o pișcătură de insectă să provoace în memoria adormitului simțuri de ger, de viscol, de gâlceavă, de durere.

Oricum, și oricare ar fi cauzele care provoacă visurile, nu este mai puțin adevărat că ele sunt rezultatul unei funcționări anormale a organelor constitutive ale vieții, organele pe care marele fiziolog Claude Bernard² le deosebește în pur *fiziologice*, precum sunt pulsațiunile inimii, suflarea plămânilor, circulațiunea sângelui, etc., și în *metafizice*, precum memoria, imaginațiunea, rațiunea, și în genere toate operațiunile spiritului și ale simțurilor.

Cele dintâi în starea normală a corpului, în starea de sănătate, funcționează neconținut zi și noapte, fie omul deștept, fie el adormit. Acestea n'au trebuință de repaos, și alterarea regularității funcționării lor dovedește boală, iar încetarea lor este chiar încetarea vieții.

Celelalte, pe care marele învățat le numește *organe nobile*, au trebuință de odihnă, și în timpul somnului ele stau într'o nelucrare completă, iar funcționarea, sau deșteptarea lor inconștientă denotă o stare anormală o condițiunilor vieții, o stare morbidă.

Sunt și astăzi mulți care cred în visuri și care, pătrunși de ideea că ele ar fi în legătură cu evenimentele viitoare, caută a le da un înțeles misterios, a le explica și a le interpreta. Cei vechi le atribuia o putere divinătoare. Regi și împărați aveau chiar onirocrații³ și ipnoțiști oficiali.

În vis, spiritul nu are trebuință de durata timpului. Evenimentele se desfășură înaintea adormitului cu repeziciunea gândului; așa că într'un timp infinit de mic, poate trece peste întâmplări a căror durată a ținut zile, luni și ani; așa că, în vis, timpul devine un element pe

2. Claude Bernard (1813—1878) fiziologist francez; autorul a numeroase descoperiri în specialitatea sa.

3. (grec. *oneiros*, vis, *Krites*, judecător), tâlmăcitori de visuri.

care somnul îl suprimă și spiritul se află într-o condițiune care îi permite de a se desface de dânsul; de aci naște întrebarea dacă apropierea unui eveniment nu se poate arăta în somn precum se arată și un eveniment trecut, căci la pragul prezentului neexistând nici *dincolo*, nici *dincoace*, deoarece el nu există în stare de visare, apoi într'acea condițiune nu poate exista nici trecut, nici prezent, nici viitor.

II.

Acum vreo trei luni, când mă aflam la Ventnor în insula Wight⁴, invitat fiind la prânz la moșia unui amic la Blackgang⁵, lângă puntea St. Catherine, unde se află cel mai puternic far electric din lume, am primit acea invitare cu atât mai bucurios că micul castel al amicului meu se bucură de reputațiunea de a poseda vederea cea mai pitorească, cea mai măreață și mai sălbatică din toată Englitera, atât privind spre mare, precum și în sus spre faleză⁶ deasupra cataractei.

Royal Marine Hotel, unde locuiam, era numai la vreo cinci mile⁷ depărtare de locul unde fusesem invitat; și obișnuit, cum eram, a găsi chiar la poarta hotelului trăsură la orice oră din zi și din noapte, nă luasem nicio dispozițiune de a mă asigura de o birjă.

Îmi scăpase cu totul din vedere că era luni după Paști, zi de *Bank-holiday*⁸, una din cele patru sărbători de peste an, instituite de parlamentul englez pentru odihna și petrecerea impiegaților dela contoare și prăvălii, zile care nu sunt consacrate, ca duminicile, bise-

4. Wight (pron. ăalt); în canalul Mănecii.

5. localitate în aceeași insulă.

6. (fr. *falaise*) podiș stâncos pe marginea mării.

7. mila engleză = 1609 metri.

8. vacanțele băncilor.

ricii și citirii cărților sînte, și în care, muzeele, gale-
riile de artă, grădinele și palatele sunt deschise publicului.
Intr'acele zile, trăsurile sunt toate prinse de mai înainte.

Neputînd găsi mijloc a mă transporta pe uscat, la
locul unde eram așteptat, am recurs la o barcă; dar nu
făcusem două mile, când se ridică dela apus un vînticel
ieșit de după dealul de dindosul castelului Steephill⁹,
vînt care devenea din ce în ce mai împovărător și mai
amenințător, încât vâslașul îmi declară că nu mai putea
lupta cu valurile care începură a se sparge peste barca
noastră. Pre acolo coasta este plină de stânci căzute în
mare din mîncăturile dealului și nu puteam aborda ni-
căieri. Ne ținea la larg și așteptam din moment în mo-
ment să fim înghițiți de mare, și ne-ar fi înghițit, de sigur,
dacă, din norocire, o corabie, care fugea ca o nălucă spre
răsărit cu toate pânzele deschise, nu ne arunca o amarră¹⁰
să ne remorcheze îndărăt spre locul de unde plecasem.

Petrecusem patru ore lungi în luptă cu o mare infu-
riată. Când m'am întors la hotel, era trecut de miezul
noptii, udat și răcit, am dormit rememorînd minut cu
minut peripețiile și emoțiunile ce simțisem.

Când m'am deșteptat peste noapte, eram dintr'un vis
în care îmi părea că petrecusem ani.

III.

Se făcea că, imbarcat pe o corabie care făcea *le tour
du monde*, fusesem aruncat pe o stîncă, de unde izbu-
tisem a aborda într'o țară veselă și înflorită.

Oriincotro mă întorceam, câmpii roditoare, munți înalți
acoperiți cu păduri bogate în tot felul de soiuri de copaci.
Ape limpezi, curgătoare și plutitoare, coborînd dela munți

9. pronunță: stiphill.

10. (fr. amarre), odgon.

spre un râu mare, înconjură câmpia verde udată și irigată dela Dumnezeu sfântul. Un lucru însă mă mira: nu puteam înțelege cum într'un pământ așa de bine înzestrat de natură, produsele, atât cele vegetale cât și cele animale, erau de calitate mai inferioară decât tot ce văzusem în alte țări: bobul grâului slab, pălit și ușor la cântar, spicul mic și plin de mălură¹¹; porumbul mare la bob și rar pe cocean; rapița mâncată de viermi; oile mici și cu lână aspră bârsană; boi și cai mici și jugăniți, soiurile cele mai inferioare.

În locul unde pusesem piciorul pe pământ, au alergat îndată oameni ca să ne ducem bagajele la loc sigur. Mă felicitam împreună cu tovarășii mei de nenorocire că nimerisem într'o țară atât de ospătoasă și de voioasă; dar abia apucasem să debarcăm, și ne văzurăm înconjurați de niște șepci cu cocardă. Unul din ei se apropie de mine, zicându-mi în mod poruncitor.

— Ai, ce stai? Deschideți lada! Și începu a răscoli prin rufe. Dând de cămăși, se puse a le număra. Una, două, trei..., zece, unsprezece și una pe d-ta douăsprezece: câte zece franci, o sută douăzeci, sau șazece de franci de plată vamală.

— Dar cum se poate, domnule, îi observai eu, le-am cumpărat cu câte șapte franci și sunt doi ani de când le port.

— Ia nu mai dărdăi, mă rog! Plătește și taci! Iar dacă nu, uite cuptorul colo, du-te de le arde; căci nimica exotic nu poate intra în ducatul nostru, fără a plăti, conform tarifului autonom și convențional.

Apoi urmă cercetarea, scoțând fracul și gileta¹², zicând:

— Costumul de bal două sute, adică o sută de vamă;

11. tăciune al grâului.

12. (fr. *gilet*), jiletca vesta.

două perii, un pieptene și un săpun, doisprezece franci, — 6 franci de plată; surtucul, paltonul și celelalte haine o sută șaizeci, optzeci vamă; ceasornicul cu lanțul trei sute franci, o sută cincizeci vamă, — total trei sute nouăzeci și șase! Plătește și te dul

Ce să fac? Am plătit, că nu poți sta la vorbă cu acei oameni. Am plătit și am plecat în oraș într'o birjă soioasă, cu un vizitiu îmbrăcat ca un cerșetor, cu doi jârpani de cai de îți era mai mare milă de bieteile dobitoare, bice ce mânca; de abia ne-a târit până la Grand-Hôtel, unde mi s'a dat o cameră pe galerie, pe care d'abia am putut-o obține cu 15 franci pe zi.

După ce m'am stabilit acolo, am intrat în sala de mâncare, unde am luat o supă de ierburi, o cotletă cu garnituri de legume, nișel cașcaval și o jumătate de sticlă de vin. La socoteală, mă așteptam la doi sau trei franci cel mult, când mă pomenii cu o notă de 12 franci. La observările mele, chelnărul îmi răspunse că juliena¹³ și mazărea erau aduse în cutii de tinichea tocmai din Paris, că untul venea din Olanda, cașcavalul din Svițera și vinul dela Macon. M'am mirat cum, într'o țară unde vegetațiunea era atât de bogată, aveau recurs¹⁴ la Paris, la Holanda și la Svițera pentru obiecte de-ale mâncării atât de lesne de obținut în pământul lor.

Prin oraș, o aparență de sărăcie care te lua de ochi, stradele rău pavate, pline de noroi și de necurătenie, casele prost zidite și neîngrijite, și trecătorii ce întâlneam prost îmbrăcați și rău încălțați.

Având trebuință de o jachetă, am intrat într'o prăvălie, unde găsind una care îmi convenea, neguțătorul mi-a cerut o sută de franci. Spuindu-i eu că anul trecut cumpărasem la Viena una asemenea cu șaizeci de franci, el mi-a răspuns:

13. (fr. *julienne*) zarzavatul și legumele de supă.

14. (fr. *avoir recours à...*).

„Și eu, domnule, tot dela Viena am adus-o. Am plătit-o loco 55 franci; dar dacă la acea sumă voi adăuga 33 fr. vamă și 12 franci transportul, chirie, dobânzi și mărunte cheltueli, — vânzând-o dumitale cu 100 de franci, vezi că nu câștig mai nimic”.

După aceste explicațiuni ale negustorului, am ieșit din prăvăliei, hotărîndu-mă a purta, cum oi putea, jacheta mea cea veche, deși cam ruptă și cam soioasă.

Din udătura ce suferisem, se făcea că m'apucase o durere de mijloc și că intram într'o spițerie cerând o coală de hârtie chinică (papier Fayard), cerere la care farmacistul îmi răspunde:

— Nu avem voie, domnule, să ținem doftorii străine, ci numai naționale; dar dacă vrei, pentru durere de șale am un platur național, fabricat de mine, mult mai bun decât Fayard.

— Îți mulțumesc, domnule, dar eu sunt obișnuit cu acea hârtie care mi-a alinat de multe ori durerea, și zicând aceste cuvinte mă îndreptam către ușă. Atunci un băiat, apropiindu-se de patron, îi zise câteva cuvinte la ureche, în urma cărora spițerul îmi face semn să mă întorc, zicându-mi:

— Imi adusei aminte că din anul trecut, adică dinaintea prohibițiunii doctoriilor aduse gata din străinătate, mi-a rămas un sul de Fayard, ți-l dau, dar cu condițiunea să nu spui la nimeni de unde l-ai luat. Dacă îl vrei?... zece franci!

M'am grăbit a-i primi condițiunea și a-l plăti cu pref de zece ori mai mare decât la Paris.

În oraș, pe ici pe colea, câteva băcănii, prăvălii de mode și de galanterii de gust prost. Magazii de haine gata și de pălării, toate pline de marfă străină, până și albiturile toate aduse cusute gata dela Paris și dela Viena. La tot pasul, contoare de zarafi și de cămătari; prăvăliași, mai toți străini și ovrei; încolo: cafenele, cărciumi și co-

fetării mulțime. Pe strade, mulțime de băieți alergând cu noutățile zilei la subțioară, strigând: *Retrogradul progresist! Autoritarul liberal! Cosmopolitul patriot!* etc.

În țările unde s'a adoptat sistemul parlamentar există în general două partide: unul care voiește să conserve ceea ce există, sau chiar să restabilească ceea ce a fost, și altul care caută să reformeze și să îmbunătățească. Sub acțiunea combinată a spiritului de conservare și a spiritului de reformă, societatea înaintează, liniștit și fără sguđuire. Dela liberul joc al acestor partide rezultă mersul societății, condusă de oamenii cei mai ispitiți¹⁵. A încerca a comprima pe unul sau pe altul dintr'aceste spirite, nu poate avea alt efect decât a provoca una după alta revoluțiuni sau reacțiuni.

Aici însă altfel mergeau lucrurile: populațiunea cea cultă a țării se compunea în mare parte de funcționari și de postulanți preocupați și unii și alții numai de starea ministerială dela care depind; tineri, care cum ies dela școală apucă condeiu, injură, acuză, calomniază, judecă și critică tot și toate, și, dacă avea destulă limbuție și agerime de condeiu, apoi își da o poreclă, se proclama șeful unui partid imaginar, în numele căruia cerea să aibă doi sau trei membri în guvern.

Din vreme în vreme acele coterii¹⁶ se unesc sau se coalescează, dau asalt guvernului, căutând să răstoarne ministerul care se agăța de putere, își fabrica o majoritate cu pumnul, cu băta, cum putea, și urma înainte târș-grăpiș, fără voia poporului.

Aci fiecare se lăudacă el și numai el a salvat Patria. Am auzit pe unul într'o adunare susținând că tot progresul celor din urmă treizeci de ani lui se datorează.

„Vezi armata asta, dorobanți, pompieri, zicea el, eu

15. încercați, pricepuți (arhaism).

16. (fr. *coterie*) cliet.

i-am făcut, eu i-am organizat și disciplinat; drumuri de fier, instituțiuni de credit, Banca națională, credite fonciare, casa de depozite, de economie, de asigurări, toate eu le-am născocit, eu le-am înființat și le-am organizat; cazărnille, spitalele, școlile, nu e una la care să nu fi pus eu mâna”.

Și bietul om mergea cu exaltarea până a crede că și monumentele cele vechi ale orașului erau ridicate după planurile și proiectele sale.

Funcțiunile publice fiind movibile erau la dispozițiunea absolută a miniștrilor, prin urmare lăsată pradă jocului partidelor, intrigilor și favoritismului. Fiecare își bazează speranțele vieții pe bugetul Statului și nesocotește artele și meseriile, astfel că țara era lipsită de industrie națională, meșteșugurile cele mai elementare erau lăsate străinilor. Icoanele chiar la care se închină le venea din afară, fără a căuta să fundeze un atelier pentru satisfacerea acestei trebuințe care devenise un prilej de propagandă politică. Iar guvernul, în loc de a căuta a face funcțiunile Statului mai stabile și mai puțin accesibile intrigii și incapacității, nu-și putuse imagina alt mijloc pentru a crea și a desvolta industria, decât protecționismul, bazat pe dări vamale excesive; ceea ce a adus scumpete și sărăcie, fără a ajuta într'un nimica desvoltarea producției naționale.

Intorcându-mă la otel, am intrat într'o cafenea, acolo era adunare mare și vorbă multă; lumea asculta cu gura căscată la un tânăr, care citea cu căldură un ziar, pe care auditorii îl comentau și îl aprobau în aplause cu manifestațiuni de: *prea binel* și cu: *asa vezi!*... Articolul ce citea se rostea cam astfel:

„Acei care vorbesc și scriu în contra impozitelor vamale puse asupra mărfurilor și fabricatelor venite din străinătate și în contra prohibițiunilor, aceste acte patriotice menite a încuraja creațiunea și desvoltarea in-

dustriei naționale, ca să nu mai fim ca până acum tributari străinului, precum și acei care tot se mai țin de ideile ruginite ale economiștilor vechi și noi; Say¹⁷ și Adam Smith¹⁸ și a școalei de Manchester¹⁹ cu Cobden²⁰, Gladstone²¹ și John Bright²², sunt niște ignoranți, niște cosmopoliți lipsiți de patriotism, vânduți străinului, care voiește să cucerească țara pe tărîmul economic. Dar noiăștia care ne cunoaștem țara și o iubim, și care muncim pentru dânsa cu spiritul, cu pana și cu spada, și ne jertfim pentru fericirea ei, declarăm acelor domni sus și tare, că nu voim să-i urmăm pe calea ce ne arată. Suntem naționaliști, și nu se cuvine ca un popor care, prin eroismul său pe câmpul de bătae a știut să se ridice la înălțimea la care a ajuns, să sufere umilința de a-și procura obiecte de care are trebuință de peste mări și de peste țări, și a nu avea pe ale sale proprii. Avem lemn, avem fier, piei, lână și cânepă; prin urmare putem fabrica orice voim, tot ce ne lipsește. În adevăr nu producem bumbac, fiindcă clima noastră nu permite cultura acestei plante, cu toate că, cu oarecare sacrificii, și aceasta s'ar putea, cultivându-l în florării; să luăm exemplul dela Englezi, care mănâncă tot cursul anului struguri naționali, cultivându-i în case de sticlă; scumpi dar buni! Le mai declarăm că nu mai voim nimica dela străini, și să ne slăbească cu știința lor economică. Voim să avem și noi filosofia noastră națională, matematicile noastre naționale,

17. Jean Baptiste Say (1826—1896), economist francez, unul dintre susținătorii liberschimbismului.

18. (pronunță: edăm smiz), (1723—1790), economist scoțian, doctrinar al principiului liberei concurențe.

19. (pronunță: mencestăr) vestitul oraș manufacturier din Anglia.

20. Richard Cobden (1804—1865), economist englez, apărător al liberschimbismului.

21. William Gladstone pron. Uiliom Gladstăn, (1809—1898), om politic englez; șef al liberalilor.

22. John Bright (pron. glon Bralt), (1811—1889), om politic englez; liberal.

mecanica noastră proprie-națională, ca de acum încolo balanța comerțului nostru să fie totdeauna în folosul țării, iar nu să iasă bani cu lopata la străini”.

Fiecare punct, fiecare virgulă erau aplaudate și aclamate în cor. Entuziasmul ajunsese la culme, când un bătrân, care în tot cursul acelei logomachii ²³ și exuberante de cuvinte ascultase zâmbind, stând la o parte, se scoală, se apropie de grupul sgomotos, zicând:

— „Să-vă spun una, băieți. Deși n'am învățat carte multă ca voi, ca să știu dacă ceea ce scrie acolo o fi de bine, o fi de rău, dar știu că-mi vine greu să plătesc tot ce îmbrac, tot ce cumpăr, cu prețuri îndoite și întreite decât le plăteam înainte. Știu că la noi vieața a devenit mai scumpă decât la Petersburg ²⁴ și la Amsterdam. S'au pus dări peste dări, directe și indirecte, pe tot ce consumăm, dări care apasă toate asupra producțiunii agricole, singurul nostru izvor de venit. Sărăcim lumea și zicem că încurajăm industria națională, că încurajăm un ce, ce nu avem, căci arătați-mi în tot orașul ăsta, care este capitala țării, o singură prăvălie cu marfă fabricată aici. Ne tot afișăm că mâncăm zahăr din sfeclă ieșită din pământul nostru și că o să scriem pe hârtie națională; dar, datu-ne-am seamă câte milioane ne-a costat pân'acum acei câțiva bulgări de zahăr, și dacă existența acelei fabrici a împuținat câtuși de puțin impozitul zahărului străin?

„Acum câțiva ani, un ministru îmi arăta mândru o pușcă soldățească fabricată în atelierul ministerului de rezbel, dar când l-am apucat să-mi spuie cât costase acea pușcă, am găsit că costase mai multe mii de franci.

„N'ar fi mai bine oare să căutăm a îmbunătăți calitățile produselor și sofurile vitelor noastre, că e dat ca

23. (fr. *logomachie* din grec. *logos*+*mache*): vorbărit.

24. astăzi Leningrad.

pământul nostru să fie mult timp încă muma care ne hrănește, și cultura lui, meseria cea mai națională și mai dragă locuitorilor acestei țări; iar noi, în loc de a ajuta și încuraja agricultura, îi luăm tot sporul, toate mijloacele de îmbunătățire? Soiurile vitelor le lăsăm să degenezeze din zi în zi mai mult; vindem caii și boii noștri pe nimic,—și pentru trebuințele armatei noastre, pentru jug și trăsuri, suntem siliți a aduce vite din străinătate, plătindu-le câte o mie și două mii de franci perechea.

„Untul și brânzeturile noastre, care ar face un obiect important de exportatie, ne aduc un venit neînsemnător, pe când pentru consumația orașelor aducem unt și brânză din Olanda și din Șvițera, plătindu-le de zece ori mai scump.

„Vinurile ies din țară pe doi și trei franci decalitrul, pe care străinii ni-l întorc transformat în *bordeaux* și *champagne*, puindu-ne să i-l plătim cu trei și patru franci butelia.

„Părăsim pământul nostru pirului și pălămidei și aducem sparanghel, mazăre, fasole și ciuperci de peste hotar, cale de sute de poște, plătindu-le cu prețuri înzecite.

„Grâul nostru, care pentru frumusețea și greutatea bobului, este inferior celor mai multe grâne, dar are darul de a fi mai spornic la făină, atât în calitate cât și în cantitate, fapt cunoscut și constatat de toți oamenii de meserie, morari, brutari și grânari,—noi, în loc de a-l vinde măcinat în făină, ceea ce ne-ar da un folos de 15 și 20 la sută asupra altor grâne, îl vindem totdeauna cu 20 și cu 30 la sută mai jos decât vecinii.

„Avem izvoare de petrol din cele mai bogate, mineral pe care am putea să-l vindem în fel de fel de substanțe întrebuințate în industrie, și noi stăm și ne uităm cum se petrec pe piețele noastre lumânările de stearină venite dela Triest și Marsilia, în loc de a stabili fabrici de parafină; ne uităm cum Rusia și America ne vând gaz de

petrol. Lepădăm câștiguri sigure de sute de milioane și credem să ne îmbogățim dela fabricarea de hârtie și de zahăr.

„Cercetați tabelele statistice și vă veți convinge că importăm din străinătate produse d'ale industriei agricole, unt, brânză, legume, lână, boi, cai, și altele, pentru zecimi de milioane, care ar putea să rămână în țară, dacă am da agriculturii mijloace de a îmbunătăți soiurile și calitățile. Exportăm cereale pentru o sumă de mai mult de trei sute de milioane, valoarea care s'ar putea spori cu 20 și 30 la sută, dacă am îmbunătăți calitatea lor, pe când pe de altă parte vedem că stabilimentele industriale ce încurajăm: curelării, postăvării, fabrici de zahăr și de hârtie, cu toate privilegiurile ce li s'au acordat în detrimentul consumatorilor, nu sporesc, nici nu se înmulțesc, și rezultatul cel mai limpede este că plătim produsele lor de două ori mai scump decât pe cele aduse din străinătate.

„Mai știi că până a nu ieși moda asta de încurajarea industriei naționale prin impozitele vamale prohibitive, tot mai aveam pe ici pe colea câte o mică fabrică indigenă. Acum vrei să știi ce s'au făcut feciorii tabacilor, ai ișlicarilor²⁵, ceaprazarilor, testemelarilor, postăvarilor, pânzarilor, abagiilor și cetele crescătoare de gândaci de mătase? Să vă spun eu: au părăsit meseria și s'au făcut funcționari: ușieri pe la ministere, sergenți de oraș, unii chiar bățăuși pe lângă colegiile electorale”.

— Dar, nene Iordache, apoi tocmai d-ta vorbești astfel — d-ta pe care te știm patriot mare, cu iubire și durere de țară și liberal? Nu ne spui că te-ai făcut tombatera²⁶, că ți-ai dat coastele²⁷ cu agenții străinului, care caută să

25. negustori de ișlice.; v. n. 116, p. 16.

26. reacționar.

27. = ți-ai dat coatele; la Ghica, probabil, o contaminare între rom. coate și fr. côtes, de unde a ieșit stâlcul *a-ți da coastele cu cineva*, în loc de: *a-ți da coatele cu cineva*. (cf. încă la Ghica *câte în lume și în soare*, în loc de: *câte în lună și...*; *te lua de ochi în loc de: îți lua ochii*; ș. a.).

ne cucerească pe cale economică? Crezi d-ta să ne înveți pe noi, nu vezi ce spune coala la gazetă? Oamenii ăștia, care scriu acolo, sunt tot oameni cu carte, procopsiți²⁸, dar apoi să-i auzi vorbind: le turue gura; când încep, o țin una pe nerăsuflăte, de te trag ca magnetul în apele lor.

— Vezi, pe voi v'o fi luând apa, dar eu sunt piatră grea și nu mă prea iau după limbuție, ba încă, când vă văd că ascultați cu gura căscată la cuvinte seci, numai fiindcă sunt cocoloșite în fraze pompoase, îmi vine mai mare jalea. Mie îmi plac lucrurile netede și limpezi; și scrie câte o vrea Profeții pe care îi admirați, că eu tot o să zic că ar fi mai bine să începem dela îmbunătățirea produselor pământului și apoi să ne gândim la industrie manufacturală, care și ea trebuie să-și aibă rostul ei în dezvoltarea și încurajarea de care are trebuință. Iar cât pentru epitele de trădători, de spioni, de vânđuți străinului, cu care gratificați pe acei care nu cugetă ca voi, dacă și ei, la rândul lor, ar zice că sunteți plătiți de inimic ca să sărăciți țara, bine ar fi? frumos ar fi? Dar dacă străinii v'ar crede și pe unii și pe alții, ce opinie ar putea să aibă de o țară unde partidele politice nu se compun decât din oameni corupți și trădători?

În mijlocul acelei discuțiuni m'am deșteptat. Mi se părea că dormisem zile și nopți întregi, în petrecerea acelor evenimente, dar care nu îmi fu mirarea când uitându-mă la ceasornic, văzui că nu trecuse nici o jumătate de oră de când mă culcasem. Sgomotul în mijlocul căruia îmi sburase somnul, venea dela vecinul meu de cameră, care se întorcea dela petrecere și se certa cu portarul hotelului, care îl făcuse să aștepte până să-i deschidă.

Acum, văzând mai multe ore dinaintea mea până la

ziuă, închideam ochii și-i strângeam cât puteam, darui, Doamne²⁹, d'oiu prinde somnul speriat! Chemam în ajutor când suprafața³⁰ unui lan de grâu lin mângâiat de suflarea vântului, când numărând dela o stea-logostea până la o mie de stele-logostele; dar orice chemam în ajutorul somnului, se transforma îndată în una din peripețiile și emoțiunile ce simțisem în călătoria mea spre Blackgang, așa că am adormit tot sub impresia evenimentelor acelei seri.

IV.

De astădată se făcea că un vapor mare din cele transatlantice, ridicase semnalul de plecare. Mateloții învârteau vântos la cabestanul³¹ ancorei, și sumă de călători alergau din toate părțile ca să se imbarce.

Mie vederea unei corăbii care își deschide pânzele mi-a adus totdeauna un dor nespus de ducă. Mă uitam cu jind la cei care plecau, și, făcându-mi socoteală de cât cheltuisem în timpul cât petrecusem în țara în care m'aruncase întâmplarea și dovedindu-mi că mijloacele mele pecuniare nu-mi permiteau să prelungesc mai mult petrecerea mea acolo, m'am imbarcat și eu pe acel vas, fără să știu măcar unde mă va duce.

După patru zile de călătorie, spre Nord-Est, cu o iuteală de 15 noduri³¹ pe oră, am abordat într-o țară, numai nisip și piatră, pământ spoit cu câțiva milimetri de humă vegetală, produsă mai mult timp prin plantațiuni de pini alpeștri și de îngrășări artificiale. Dar m'a mirat calitatea cu totul superioară a grâului, cultura arborilor roditori și a legumelor și, mai cu deosebire, frumusețea

29. darui, Doamne! deși și aici pare a fi o traducere a lui Ghica a adv. popular *doară* = doar).

30. (fr. *surface*).

31. fr. *cabestan*), o roată mare în formă de mosor, cu ajutorul căreia se strânge ori se desfășoară odgonul (cablul).

31. în marină: lungime de aproape o milă = 1852 metri.

soiurilor animale. Oriincotro îmi aruncam ochii, vedeam câmpii brăzdate de șosele, de drumuri de fer și de canale: țară drenată și irigată.

În orașe, stradele bine pavate și curate, case frumoase și bine zidite, iar magaziiile pline de mărfuri de cea mai bună calitate.

Coborînd din vapor, m'așteptam să văd oamenii vămii viind să-mi prețuiască lucrurile, să-mi ceară pașaport, să mă întrebe de unde viu? unde mă duc și ce caut acolo? Dar dacă am văzut pe tovarășii mei de călătorie desbarcând liberi, neopriți și necercetați de nimeni, am chemat și eu o birjă, curată, bine înhămată, care m'a dus, în treapătul cel mare a doi telegari mândri și iuți, la un hotel, unde ni s'a dat o cameră curată și luminoasă cu trei franci pe zi și unde am avut un foarte bun prânz cu cinci franci: trei feluri de bucate, vin și cafea.

Pe strade, trecătorii, mai toți curăți și bine îmbrăcați; în magazii, abundență de tot felul de marfă de calitate cea mai bună și pe prețuri moderate. Cu cincizeci de franci, mi-am cumpărat o jachetă, mai bună decât aceea pentru care dincolo mi se ceruse o sută.

Intrebând pe neguțător din ce țară era adusă acea haină, el mi-a răspuns că era în atelierele sale cu postav din fabrica sa.

Iată narațiunea ce mi-a făcut acel negustor despre înființarea acelei fabrici:

„Eu, domnule, de felul meu sunt italian, venit în țara asta, de sunt acu patruzeci de ani, ca croitor de haine bărbătești. Mușteriii îmi aduceau postavul lor, se tocmeau cu mine și eu croiam și coseam hainele ce îmi comandau. Am urmat astfel până ce, văzând că se înmulțesc comenzile din zi în zi, am început a aduce și haine gata dela Viena, și, afacerea devenind bună, m'am înțeles cu fabricantul cu care corespundeam, ca în loc de haine gata să-mi trimeată câțiva lucrători meșteri, cu mașini

de cusut, cu care am înființat aici în oraș un mic atelier de croitorie. Atunci guvernul, aflând că atelierul meu prospera și se mărea din zi în zi, mi-a propus un avans de bani cu dobândă de 4 la sută, impunându-mi condițiunea de a aduce și câteva mașini de țesut postav, asociind pe lucrători în beneficiile fabricii. Eu, făcându-mi socoteala și găsind că materia primă și hrana lucrătorilor costă aici mai ieftin decât la Viena, am primit propunerea guvernului și astfel nu mai lucrez decât cu postav fabricat în postăvăria mea. Acu, cu postăvărie și croitorie, ocup peste cinci sute de lucrători, toți indigeni; exportez în țările vecine și țin concurență cu fabricile mai vechi din Europa, căci am avantajul pozițiunii geografice.

„Guvernul m'a încurajat pentru că simte că munca este izvorul bogăției și al civilizațiunii; m'a ajutat cu bani pentru că înțelege că munca trebuie emancipată de tirania capitalului și că, în unele cazuri, trebuie chiar să ia inițiativa creării industriilor care au viitor, precum face pentru acele industrii care sunt monopoluri ale Statului: tutunuri, chibrituri, etc.; precum a făcut pentru poște și telegraf, pentru drumurile de fer, etc.

„Intr'un discurs din 17 Septemvrie 1878, Bismark zicea că el a crezut totdeauna că, organizând societăți cooperative, s'ar putea îmbunătăți mult condițiunea lucrătorilor și că nu ar fi o nebunie dacă s'ar pune un capital de o sută de milioane de taleri³², pentru a realiza înființarea de ateliere cooperative de producțiune, și că el regretă numai că alte preocupățiuni l-au distras dela dorința ce avea de a se ocupa de această chestiune.

„Astăzi, lucrătorii din atelierele mele de croitorie și de postăvărie sunt mai toți asociații mei, interesați ca și mine în prosperitatea fabricelor; și dacă am izbutit așa de bine, este numai pentru că am asociat munca cu capi-

32. = galben: moneda germană de argint; valoare variabilă; în sec. XVIII, valoarea în Principate un leu.

talul, făcând fiecăruia dintr'aceste două elemente de producțiune partea ce i se cuvenea de drept; astfel, lucrătorilor mei, deosebit de salariul obișnuit, le mai venea încă câte 10—20 și chiar 30 la sută din beneficiile de peste an ale stabilimentelor; deosebit de această îmbunătățire a soartei lor, acei dintre dâșii care voiesc să aibă locuință, hrană și îmbrăcăminte, le pot găsi cu 20 și 25 la sută mai ieftin și de calitate mai bună în stabilimentele mele de economat cooperativ, pe prețurile cu care mi le procur d'a dreptul dela fabrici; iar bătrânii și invalizii au pentru restul vieții existența asigurată din economiile fabricii.

„Cât pentru mine, astăzi nu mai sunt decât un administrator al intereselor lucrătorilor, cărora în realitate aparține fabrica cu unelte, ziduri și mașini, fără nicio datorie”.

La această narațiune obiectându-i eu, că o administrațiune și o supraveghere, cu o comptabilitate atât de complicată, mi se părea mie că echivala cu o imposibilitate...

— De ce? îmi răspunde el. Dacă însărcinăm pe Stat cu exploatarea poștelor și telegrafelor și a drumurilor de fer, de mii de kilometri, întreprinderi industriale mult mai complicate decât o fabrică de postav și de haine, fiindcă cer cunoștințe tehnice, au trebuință de aptitudini administrative, de cunoștințe de o comptabilitate complicată, de tact politic și într'un cuvânt de unirea tuturor calităților industriale și comerciale, de ce să nu putem găsi oameni care să dirige afaceri, precum vedem mii și sute în Europa?

„Este drept a zice că guvernul a luat toate măsurile legislative ca directorii, administratorii, comptabilii și în general toți acei care mănuesc banii întreprinderilor în care lucrătorii sunt interesați, să se asimileze cu împiegații Statului și să fie supuși controlului guvernului și pedepsiți pentru prevaricație și neglijență”.

O narațiune aproape identică am auzit-o dela un caralaș, din atelierele căruia ies trăsuri de tot felul care se pot compara cu cele mai bune și mai frumoase ieșite din fabricele din Viena, Paris și Londra, și care face un mare export, atât din cauza superiorității în calitate cât și din cauza ieftinătății, face o mare concurență carătașilor Vienezi.

În secolul în care trăim, solidaritatea care exista mai înainte între meșteri, patron și calfe, între proprietari și plugari, între capitaliști și lucrători, a dispărut cu totul și a fost înlocuită printr'o luptă de clase, o luptă care merge până la urmă și la tentative de exterminare; democrația cere egalitate de condițiuni. Aicea, acea luptă fusese înlocuită prin confundarea intereselor, ceea ce adusesese armonia și iubirea între clase. Guvern și popor înțelegeau că problemul social constă în trei factori: în muncă, pământ și capital, factori care fiecare trebuie bine și drept retribuit, ceea ce nu se poate dobândi decât cu condițiunea de a se stabili între dânsii o solidaritate de interese.

La țară, o mare parte a populațiunii agricole posedă pământ câte cinci sau șase hectare de familie și se bucură de rolul muncii lor; iar, ca să se folosească de avantajele ce are cultura cea mare asupra culturii celei mici, se asociau mai mulți între dânsii, sau se asociau cu câte un proprietar mare și exploatau în comun.

La o exploatare agricolă ce am vizitat, un proprietar mare îmi spunea că întinderea pământului ce cultiva era de trei mii de hectare, din care o mie cincisute hectare erau ale sale, iar celelalte o mie cincisute aparținând la o sută patruzeci de proprietari mici, asociați cu dânsul. Îmi spunea că el adusesese în asociație, deosebit de acele o mie cincisute hectare de pământ, și un capital de două sute de mii de franci, în mașini, vite și avansuri de bani, capital care compta în societate pe dobândă de

5 la sută, și că astfel atât el, proprietarul cel mare, cât și asociații săi trăgeau dela acest sistem un mare folos, fiindcă pământul lor era cultivat cu mașini perfecționate, și el, proprietarul cel mare, avea totdeauna la dispozițiunea sa lucrători zeloși, inteligenți și interesați la prosperitatea întreprinderii, și prețuia aceste avantaje la 25 și 30 la sută d'asupra exploatărilor pământurilor vecine. El zicea că sistemul cooperativ, comparat cu cel individual, este întocmai cu regimul liberal, comparat cu cel despotic.

În vecinătatea acestei ferme, exista o fabrică de îmbrăcăminte țărănești: postavuri, cojoace și pânzeturi, fundată tot pe principiul cooperativ, încurajată de guvern; ea da rezultatele cele mai bune și mai binefăcătoare.

Când m'am deșteptat, soarele era sus pe cer și camera mea plină de razele lui.

V.

Un stabiliment (fabrică sau prăvălie) se zice cooperativ, sau că lucrează pe principii de cooperațiune, atunci când capitalul și munca aparțin aceluiași persoane, adică când capitalul trebuincios lucrării stabilimentului este adus asociațiunii de chiar acei care muncesc acolo. Așa, de exemplu, o băcănie este cooperativă, dacă localul și marfa sunt proprietatea acelor care slujesc într'ânsa: a băieților din prăvălie și a servitorilor care conduc afacerile. O cismărie, sau o croitorie, devine curat cooperativă, dacă lucrătorii au subscris ei între ei o sumă de bani cu care să fi cumpărat stabilimentul și urmează înainte afacerea pe socoteala lor.

Societățile cooperative se deosebesc mai cu seamă în *societăți cooperative de distribuțiune* și în *societăți cooperative de producțiune*. Cele mai multe însă și din unele și din altele, deși se întitulează astfel, dar nu păzesc într'un mod absolut preceptele de mai sus. La cele de pro-

ducțiune, capitalul de cele mai multe ori este adus de patroni, sau de societăți anonime, lucrătorii având și ei o parte oarecare în beneficiile întreprinderii, peste ceea ce primesc ca salariu, iar cele distributive, cunoscute mai obișnuit sub numele de magazine cooperative (Cooperative Stores)³³, nu prezintă niciun fel de fuziune a capitalului cu munca. Capitalul acestora este al clienților (mușteriiilor) și al acționarilor, cărora li se mai împart toate câștigurile, pe când acelor care muncesc într'acele stabilimente, băieți de prăvălie, servitori, comptabili, nu li se face nicio parte alta, decât salariul ce-l primesc.

Sistemul de *storuri*, zise cooperative, a luat de câțva timp un foarte mare avânt; cele mai renumite sunt astăzi:

Victoria Army and Navy Store³⁴,

Wightley³⁵,

Les Magasins du Louvre,

Le Printemps.

În Anglittera, numărul *storurilor* cooperative se sue la 782 și se înmulțesc pe toată ziua. Clienții asociați cumpără cu cel puțin 25 și 30 la sută mai ieftin, decât dacă ar cumpăra din târg. La toate *storurile* se plătesc compărătorile cu bani gata, și într'aceasta există mai cu seamă secretul cel mare al prosperității acelor stabilimente.

Unul din cele dintâi *storuri* cooperative a fost înființat în Anglittera la anul 1842, de câțiva lucrători dintr'o fabrică de flanele dela Rochedale³⁶, al căror salariu fusese redus din cauza depresiunii ce suferea acea industrie, care micșorare de salariu devenise cu atât mai simțitoare, cu cât obiectele de hrană se scumpeau din zi în zi mai mult. În fața acelei stări de lucruri, 28 dintr'acei bieți

33. (citește: cooperativ stoŭrz), depozite cooperative.

34. (citește: Victoria Armi end Nevi Stour): depozitul Victoria al armatei și flotei.

35. (citește: Źaitle (nume propriu).

36. (citește: Roc'dél), oraș în Anglia, leagănul mișcării cooperatiste.

lucrători flanelari s'au înțeles între dâșii, puind fiecare câte o mică sumă (25 de franci), cu care bani, în loc de a cumpăra ceaiu și zahăr dela băcănii cu mărunțeaua, cum făceau până atunci, și unde li se vindea acea marfă și scump și de calitate proastă și falsificată, au putut-o obține dela o magazie cu ridicata (en gros) și mai ieftină și mai bună, fiecare asociat se aproviziona dela acel stor, plătind ceea ce cumpărau cu bani gata (au comptant) și pe prețurile costului.

Scopul acelor asociații fusese pur și simplu de a dobândi obiecte de-ale mâncării mai ieftin și de mai bună calitate, fără a se gândi la beneficiile ce puteau rezulta dela acest sistem.

Întâia proviziune sleindu-se, asociații au cumpărat cu banii adunați un al doilea stoc de marfă, urmând pe aceleași principii, și numărul asociațiilor mergea tot crescând, așa că, la anul 1846, acea societate cooperativă cunoscută sub numele de *asociația cooperativă a pionerilor dela Rochdale* dobândise o mare celebritate. Numărul asociațiilor se suise la 11.000 și capitalul lor întrecea peste 300.000 franci. Atunci afacerea nu se mai mărginea numai la obiecte de-ale băcăniei, ci acolo se vindea, pe aceleași principii, carne, pâne, încălțăminte, haine, etc., etc. La 1852, acea societate avea optsprezece sucursale în Rochdale; într'acel an, vânzările făcute în acele *storuri* au fost aproape 7.000.000 de franci, realizând un beneficiu de 800.000 de franci.

Dintr'acest beneficiu trăgându-se mai întâi partea dobânzii capitalului, adică 5 la sută, restul s'a împărțit clienților asociați ca beneficiu curat, primind fiecare parte în proporție cu cumpărătorile făcute de dânsul, bani pe care alții i-au lăsat în societate ca capital, ca să fie întrebuințat în cumpărături de titluri și de acțiuni sigure. Capitalul social se suise aproape la 8.000.000 franci.

Cele opt sute de *storuri* din Englitera fac acum, pe fiecare an, vânzare de aproape 350 milioane franci.

Beneficiile fiecărui asociat se constată prin fise de coșitor (jetons) ce se remit fiecărui societar când face o cumpărătoare, iar compturile se încheie la finitul fiecărui trimestru.

Aplicarea sistemului cooperativ la consumațiune a avut și are un succes complet; din nenorocire nu este tot astfel și pentru aplicarea lui la producțiune.

Aplicarea cooperațiunii la producțiune a avut și dânsa un început foarte modest.

La 1850, lucrătorii dintr'o bumbăcărie din Lancaster³⁷ s'au cotizat de au închiriat o sală, în care au pus câteva războaie de țesut. Această industrie fiind pe atunci foarte favorizată de împrejurări, asociațiunea realiza beneficii însemnate, așa că capitalul lor la 1858 se suise la 130.000 de franci, iar la 1859 a fost în stare de a zidi o fabrică de mai mult de un milion; dar veni războiul american dela 1862³⁸, care deși i-a oprit avântul ce luase pân'atunci, însă tot acest stabiliment a fost în stare de a se lupta cu împrejurările de atunci mai bine decât toate celelalte fabrici de bumbac din Lancastershire³⁹.

Am zis mai sus că principiul cooperativ se aplică mai ales la distribuțiune decât la producțiune; lucrul e lesne de înțeles. Este învederat că o prăvălie cooperativă nu are a se lupta cu dificultăți ca acelea ce poate întâmpina o fabrică.

Mai întâi, că fabricile unei magazii cooperative se fac pe sistemul de plăți cu bani gata, așa că nu este temere de a se expune la niciun risc de pierdere. Al doilea, că nu are trebuință de a face cumpărători speculative. Marfa ce se debitează se poate cumpăra numai după trebuință.

37. (pronunță Lenkester), oraș în Anglia, către Islanda, vestit în industrie de bumbac.

38. războiul civil care a izbucnit în Statele Unite din cauza sclaviei Negrilor (Statele de Nord voiau desființarea acestei robii, iar cele de Sud voiau menținerea ei. Statele de Nord au învins).

39. pronunță Lenkestersair = comitatul de Lankaster.

Intrările de bani sunt regulate. Transacțiunile unui trimestru diferă puțin de ale trimestrelor anterioare, și este lesne a întinde sau a restrânge afacerile sale, după cum cere trebuința; pe când, din contră, o fabrică, prin chiar natura lucrurilor, are ceva incert și speculativ. Beneficiile ce poate realiza depind adesea, mai cu totul, dela aprovizionarea materiilor prime la timp oportun. Vin uneori împrejurări în care industria se găsește atât de deprătată, încât trebuința cere de a nu trimite pe piață produsele sale spre vânzare, și totdeodată de a nu restrânge producțiunea acelor materii; în fine, nu poate înainta fără de a poseda un fond de rezervă însemnat.

Unele industrii sunt foarte supuse fluctuațiunilor; acestora mai cu seamă nu le convine sistemul cooperativ, care se aplică mai lesne la industriile acelea al căror capital, trebuincios pentru unelte și material, este mic în comparație cu acela care se cere pentru plată de salarii. Intr'această din urmă categorie sunt dulgheriile, zidăriile, tâmplăriile, croitoriile, cismăriile, etc., etc.

Ion Ghica

XXVII.

ION GHICA CĂTRE V. ALECSANDRI

UN BOIER CUM A DAT DUMNEZEU ¹

Scumpe amice,

I.

Una din afacerile de predilecțiune ale Domnilor Greci era și înscrisurile cu boierii pământeni; urmăreau fetele și flăcăii cu avere pentru neamurile Dumnealor.

Vodă Caragea² adusesese cu dânsul din Țarigrad nu numai ciurma, și o droaie de Greci flămânzi³, cărora alipindu-le titlul de „baș”⁴ în coadă, îi poreclea cafeği-baša, portar-baša, sofragi-baša, ciubucci-baša, etc.; *kera*⁵, *bez-dadele*, *domnițe*⁶, *cuconițe*⁷ și *duduce*⁸.

Între aceste din urmă era și o nepoată anume Sultănița, pentru care Vodă pusese ochiul pe Bărbuceanu⁹, fiul

1. tip. în *Revista Nouă*, nr. 6, 15 Septembrie, 1890, pp. 216—210 sub titlul simplu *Un boier cum a dat Dumnezeu*.

2. Domn 1812—1818.

3. vezi Scrisoarea III. p. 53.

4. cap, sau șef (nota lui Ghica).

5. nevasta lui Vodă sau Doamna (I. Ghica)

6. titlu care se da numai fetelor de Domn (I. G.)

7. cuconițe se zice numai surorilor Domnului (I. G.)

8. fete mari, rude ale Domnului (I. G.)

9. (1799—1864) viitorul Domn al Munteniei Barbu Știrbelu (1848—1856).

Vornicului Bibescu din Craiova, de curând întors din Paris, dela învățătură, tânăr plăcut și moștenitor prin adopțiune a numelui și a însemnatei averi a bogatului boier Știrbeiu, avere disputată dinaintea divanului țării de familia Grădiștenilor și a Drăgăneștilor.

Tânărul, deși la început se arăta docil, odată însă ce s'a văzut în posesiunea pecetei domnești pusă pe anafora¹⁰ veliților¹¹ boieri, a început a i se părea nasul Sultănihi prea cocărjat, bărbia cam țuguiață și oasele de tot ascuțite—și s'a dus de s'a logodit aiurea¹²; așa că a trebuit să se caute un alt ginere pentru mânăta nepoică.

Cum face, cum drege Caragea, cam prin Toba¹³ telăloaica¹⁴, cam prin samsarul grec Burnaz Șalgıu, că dibuește la satul Gârlagele¹⁵ din malul Buzăului pe un tânăr provincial, pe capul căruia năprasnica boală grămădise mai multe moșteniri dela părinți, unchi, mătușe și veri. Il atrage la Curtea Domnească Edekliu¹⁶, și cam de voie, de nevoie, provincialul Dumitrache devine bărbatul dudușii Sultănihi, boier cu barbă¹⁷, agă, și numele i se lungeste cu un cot, schimbându-se din sadea Dumitrache Buzoianu, în aga Dumitrache Chrisoscoleu Buzoianu.

II.

Boier Buzoianu era om vesel, plăcut, leal, generos și iubea mai mult a trăi în societatea amicilor săi, decât în atmosfera Curții Grecești. Era bun român în toată puterea

10. raportul.

11. marilor.

12. cu Elisaveta Al. Cantacuzino—Pașcanu (1805—1874).

13. Tobla ovreica (I. Ghica).

14. mijlocitoare.

15. sigur: Gârlași; azi cartier în orașul Buzău.

16. scriitor.

17. boier de clasa întâi.

cuvântului, și, de când făcuse parte dintr'o comisie de anchetă împreună cu Costache Câmpineanu¹⁸, îi rămase o adevărată venerațiune pentru acel bărbat; așa că în afacerile publice, cât a trăit Câmpineanu, nu făcea un pas fără a-l consulta,—și chiar după moartea celui boier, ori de câte ori era chemat să voteze în Obșteasca Adunare asupra unui proiect care i se părea că era în detrimentul țării, lua bila cea neagră între degete zicând:

„Uitați, cinstiți boieri, să-i fie țărâna ușoară lui Costache Câmpineanu, că el m'a învățat să votez așa, ori de câte ori este a se aduce vreo vătămare drepturilor acestei țări”.

În sesiunea Obșteștei Adunări din anul 1844, când cu vestita concesiune de mine a Muscalului Trandafirof¹⁹, Barbu Catargiu²⁰ rostise în favorul proiectului un foarte frumos cuvânt în patru puncturi, după toate regulile retoricești, și se cobora satisfăcut dela tribună, așteptând felicitările amicilor săi, dar în loc de admiratori întâlnește piept în piept pe deputatul Buzoianu, care îl întâmpină zicând:

„Dumneata Thiers²¹ sau Guizot?”²².

Intrebare la care Catargiu răspunse depărtându-se. Dar abia face câțiva pași, că iar îi iese boierul Buzoianu înaintea. De astădată mai tanțos, îl întrebă clătinând din cap:

„Sto ti Gospodin Thiers ia Guizot?”²².

Catargiu se mărginește a-i răspunde:

„Eu sunt cine sunt”. Și-i întoarse spatele.

18. patriotul muntean; vezi nota 36, pg. 35.

19. vezi scrisoarea XXIV, pg. 503-7.

20. (1807—1862) orator și om de stat român.

21. (1797—1887) spiritul progresist și patriot francez din timpul regalității lui Ludovic-Filip; ajuns apoi și Președinte al Republicii franceze (1871—1873).

22. (1784—1874) spiritul conservator—reacționar din ultimii ani ai regalității lui Ludovic-Filip.

23. (rusește) „Dumneata ești domnul Thiers sau Guizot”?

Dar nu trecu mult și iar se pomeni cu Buzoianu în față, și mai amenințător și bătând din picior:

„Scagi brati ti Guizot ia Thiers? ²⁴.”

Acum oratorul văzând că gluma se îngroașă și că râsetele erau în partida lui Buzoianu, s'a apropiat binișor de ușă și a părăsit sala.

Această scenă, jumătate glumă, jumătate cam gâlceavă, nu puțin a contribuit și dânsa, ca și satira *Măceșul* ²⁵, la nenorocita soartă a proiectului *Trandafir* cu of în coadă.

III.

La boier Buzoianu nu prea aveau trecere ciracliturile ²⁶, și de multe ori postulanții recomandați își găseau beleaua cu dânsul.

Când era vornic de oraș, îl roagă atotputernicul ministru Villara ²⁷ să-i facă pe bărbierul care îl rădea, stăroste ²⁸ de bărbieri.

„Lasă pe mine, cucoane Alecake, tocmai dumitale să nu-ți fac și eu atâta hatâr. Trimite-mi-l că ți-l fac îndată” — îi răspunse Buzoianu.

A doua zi din zi de dimineață bărbierul marelui ministru se prezintă, zicându-i pe un ton măreț:

„Vin din partea Cuconului Alecake, pentru treaba care ți-a vorbit”.

D'abia zice, și boierul Buzoianu, nici una, nici două, îl ia de spate și-l dă cu brânci pe ușă afară, tratându-l de bețiv.

Bărbierul, uimit, raportează protectorului său despre primirea ce i se făcuse. Villara, supărat, ceartă pe Buzoianu cu vorbe aspre, iar el nu răspunde alta decât:

24. (bulgărește). „Ești frate cu Guizot sau cu Thiers?”

25. vezi nota 92, p. 509.

26. protecțiile față de ciraci, de oamenii de casă.

27. vezi nota 40 p. 6.

28. președinte al breslei.

„Beat, boierule, beat mort. Mi-am zis, dar: dacă odată se duce beat să-l rază și îi alunecă briciul din mână și-l taie la gât, ce ne facem noi! Ce se face țara asta? te întreb”.

O altădată, pe recomandăția Banului Filipescu²⁹ destituise pe un slugier³⁰ Chiriac, om al lui Costache Suțu³¹ și orânduise în locul lui împlinitor de contribuțiuni pe un Pitarul³² Matache.

Cum află Costache Suțu de destituirea protejatului său, aleargă la Buzoianu:

„Ma cum se pote vere Dumitrache si dai afara pe Chiriaco, omo ținstito si pricopsito si si pui în locu a lui pe pungasi ațela de Matacu dela Filipesco, un agramatos³³”.

La această imputare, Buzoianu nu răspunde, ci bate în palme, strigă pe Nicolae feciorul și-l trimite să-i cheme pe secretar, căruia îi dictează ordinul următor:

„În locul lui Pitaru Matache numit alaltăieri împlinitor de contribuțiuni, un pungaș agramatos, se orânduiește iar Slugierul Chiriac, care este un om cinstit și pricopsit”³⁴.

Așa că Suțu se duce mulțumit. Dar nu trec trei zile și iată că vine Iordache Filipescu turburat-Dunăre:

„Cum se poate, Dumitrache, să scoți pe Pitaru Matache, om de ispravă, om cu frica lui Dumnezeu și să-mi pui iar pe hoțomanu ăla de Chiriac al lui Costache Suțu, de țița fiul din maică?”.

Filipescu nu sfârșise bine vorba și Buzoianu bate din palme, trimite pe Nicolae să-l cheme pe secretar și îl pune de scrie:

29. George (Iordache) Filipescu (1787—1854) viitor concurent domnesc al lui Bibescu, unchiu de frate al lui Nicu Filipescu, patriotul mort în 1916.

30. boierinaș (alci: cu slujba de perceptor).

31. (mort 1874), ministru de câteva ori; fratele lui Mihai Suțu, fost Domn în Moldova 1819—1821.

32. boierinaș.

33. neștutur de carte.

34. învățat.

„În locul lui Slugerul Chiriac, care e hoțoman de tipă fiul din maică, se orânduiește iar Pitarul Matache, om de ispravă și cu frica lui Dumnezeu”.

Banu Filipescu pleacă încântat, dar cum află Suțu iar devine paraponisit:

„Er mi-ai scoso pe Chiriaco...”.

Buzoianu, cum îl vede, bate în palme să-i vie secretarul și-i dictează ordin să scoată pe Matache să puie pe Chiriac.

De astădată, secretarul observându-i că iar o să vie Iordache Filipescu cu o falcă în cer și cu una în pământ, să strige și să înjure, Buzoianu îi răspunde:

„Nu face nimic, când o veni Filipescu iar scoatem pe „Chiriac și punem pe Matache”³⁵

IV.

Aga Buzoianu iubea petrecerile și ziafeturile³⁶. Nu-i lipsea bal, nu-i lipsea nuntă, dar mai cu seamă îi plăcea masa pe iarbă verde cu miel fript, cu pelin și lăutari.

Intr'o zi de 1 Mai, pe când se desfăta la Băneasa cu câțiva amici, iată că un boier cunoscut pentru admirațiunea ce avea pentru Regele Louis Philippe³⁷, pe care îl compara cu Vodă Bibescu³⁸, zicând că erau doi oameni care se complectau unul prin altul, care urmează aceeași politică și erau amândoi la un gând, repetând la fiecare vorbă: — „Vodă Bibescu a făcut și de astădată ca Louis Philippe”.

35. aceeași temă, cu alte clemente, se află și în scrisoarea adresată de Ghica lui Ion Blănu, alcătuitorul primei ediții a operei epistolare a scriitorului nostru, (Londra, 14 Oct. 1885) și publicată în *Convorbiri Literare*, 1902, p. 20, reprodusă în vol. IV al *Scrisorilor* scos de Ilarie Chendi în Biblioteca pentru toți, nr 230—231.

36. ospetele.

37. Regele Louis-Philippe 1830—1848; p.,. vezi notele 127, 138, XXIV, p.

38. Domn 1842—1848.

Sau:

— „Louis Philippe a făcut întocmai ca Vodă Bibescu”.

De altminteri, om stimabil, blând, delicat și de o viață foarte cumpătată.

Blajinul boier, atras, se vede, de duioasele melodii ale lăutarilor, se apropie încetîșor de masa boierească salu-tînd cu ișlicul în amîndouă mâinile și cu cuvintele:

„Chef bun la boieri. Vă desfățați, ai? Bîne faceți, că astăzi este și ziua lui Louis Philippe!”

Buzoianu, la aceste cuvinte, se scoală, umple două pahare cu șampanie și dă unul boierului, zicîndu-i:

„Vive Louis Philippe!”

În zadar slăbănogul boier se scuză, căutînd să evite de a bea, căci amfitrionul îl încolțește, strigîndu-i din ce în ce mai îndesat:

„Vive Louis Philippe!”

pînă a trebuit să bea, sperînd să scape cu atîta. Dar de-abia a golit paharul, că boierul Buzoianu are în mînă alt pahar plin gata, zicîndu-i:

„Vive Louis Philippe!”

La refuz, se supără și bate din picior, încruntă sprin-cenele împingîndu-i paharul la gură cu:

„Vive Louis Philippe!”

După al doilea urmează al treilea pahar, tot în sănă-tatea lui Louis Philippe, pînă ce încet, încet, glasul bie-tului boier începe a se confunda cu al lăutarilor, leapădă giubeaua, își sumete pulpanele anterului, joacă bătută, numai în meși³⁹ și ciacșiri⁴⁰, și bea șampania cu fesul.

D'atunci bietul boier n'a mai pomenit numele lui Louis Philippe cîte zile a avut.

39. vezi nota 19, p. 220.

40. idem

V.

Buzoianu avea casă mare în strada Mihai-Vodă, casă cu scos⁴¹ d'asupra uliței, pe sub ferestrele căreia trecătorii erau siliți să se abată, mai ales când se umfla Dâmbovița.

Una din petrecerile boierului era să-și bea cafeaua și ciubucul după masă în sacnasiu⁴², stând la vorbă cu câte un amic.

Dau aci pe apucate un mic fragment despre modul său de a saluta și de a critica pe trecători.

— „Ce mai bunătate de hoțoman ăsta care trece! În trei ani, cât a fost asupra cîsinului⁴³, și-a făcut casă boierească și și-a cumpărat și moșie; lua banii cu lopata dela brutari și grânari, ca să suie prețul pânei săracilor”.

— „Dar dumnealui care vine pe colo! Când era la armășie⁴⁴, închiria țigani domnești cu cetele, de lucrau ca salahori la binala, și banii îi băgă el la buzunar. Așa a făcut starea asta mare ce i-o vezi”.

— „Cu plecăciune, arhon Slugier, ce mai faci? sănătos? Vezi ăsta, om de ispravă: douăzeci de ani mereu în visterie și sărac lipit; d'abia își ține casa d'azi până mâne”.

— „În casă la dumnealui când te duci, ceasornicele îți împuie urechile; la fiecare ceas bat și cântă toate deodată. Se știa: dela fiecare conțipist și pitar ce mijlocea câte o sută de galbeni și un ceasornic cu muzică pe d'asupra”.

— „Ăsta e feciorul căminarului Dobrovici; când era Nenciulescu vistier în vremea Muscalilor, îl pusese la transportul proviantului armatei. Se cerea de exemplu dela *glavna comanda*⁴⁵ zece mii care, el porunceă isprav-

41. balcon, pridvor.

42. pridvor, foisor.

43. expertiză pentru fixarea prețurilor de consumațiune.

44. autoritatea execuțiilor administrative și judecătorești.

45. (rus. *glavno-komanda*): comandatura supremă (rusească).

nicilor să ridice douăzeci de mii, din care numai cinci mii erau pentru armată, iar pe celelalte le împărțea cu generalul și le da drumul acasă, luând dela fiecare câte 10 și 20 de lei. Dau bieții creștini bucuroși, ca să scape, ba încă le zicea bogdaproste. Acum fii-su ăsta nu se mai zice Dobrovici⁴⁶, ci Bunescu, are caretă și cai la grajd, casă cu mobilă dela Paris și cocoana în diamanturi și mărgăritari. Comisia⁴⁷ lui Kisseleff a trecut pe răposatul tată-so, în *ciorna cniga*⁴⁸; dar ce-i pasă: trăește parcă ar fi numele lui înscris în cartea de aur. Nu-i ajungi nici cu prăjina de opt boi la nas.

— „Ce mai faci, nene Iordache, nu poțesti sus la noi, să bei cafea, un ciubuc? Ce om cinstit și hârnice la slujbă!”

— „Da crăișorul ăsta! Ce mai pui de lele! Joacă cărțile de svântă pământul. De câte ori nu l-am prins cu cărți măsluite și cu mâinile prin buzunarele paltoanelor; d'apoi trânteli ce a mâncat! Am auzit că umblă să-l puie în slujbă subprefect⁴⁹ de polițaiu la vreun oraș.

— „Ăsta, când era grefier⁵⁰, nu-ți scotea anaforă⁵¹ până nu-i dai și lui 10 sau 15 la sută din câștig; apoi ce e drept că ți-o făcea pe plac; o ținea câte cinci și șase luni, până ce judecătorii uitase ce hotărîse, și iscăleau cu ochii închiși”.

— „Uite la dânsul! Parcă e Sf. Onufrie! Un hoț și jumătate! Când sărută icoana, îi rămâne lipită de gingii rubiaua⁵² dela gâtul Maicii Domnului! Când era zapciu⁵³, organizase o ceată de Ungureni de-i aducea cai furați și

46. Dobrovici (bulgărește—rusește)=Bunescu (rus. *dobrŭ*=bun).

47. comisia revizuirii boierilor.

48 (rus. *černăi kniga*), cartea neagră.

49. ajutor (mai târziu, subprefectul era căpetenia administrativă a unei plăși sau plaiu).

50. secretar judecătoresc.

51. (grec. *anaforă*), referatul (hotărîrea).

52. *rubia*, mică monedă de aur turcească. în s. XVIII; după obiceiul vremii, podoabă.

53. (turc. *zapcî*), subprefect.

avea geambași pe la târguri, de-i vindea; pe cei furați din Moldova îi ducea de-i vindea la târg la Drăgaica⁵⁴ și pe cei furați de dincoace de Milcov îi vindea la iarmaroc la Fălticeni. Acum are ciocoiul avere mare și scoate coarne boierești”.

— „Dar dumnealui! Știi ce făcea când era logofăt? În-hăma opt cai de poștie la trăsură cu *podorojna*⁵⁵ dela casă; își punea băbaca la dreapta ș'o pleca prin județe în inspecție. Băbaca se tocmea, logofătul executa. Se întorcea acasă umflat ca un roiu”.

— „Cela care vine după dânsul, când era băiețandru se zicea Grec; mai în urmă, intrând în slujba unui Sârb, mai din bacșișuri, mai din camătă, mai din una-alta, a prins chiag, s'a făcut capitalist; apoi atunci să-i fi zis cineva că nu era Sârb, că da cu parul. Acum, dela o vreme în-coace, a ieșit că este Român și Român neaoș, încă din cei din Macedonia; ce o mai fi mâne, Dumnezeu știe”.

— „Asta om meșter! Fură ouă de sub coșofană, fără a o face să cârâie. Când era judecător, se învoia cu amândoi înpricinații și lua dela unul și dela altul. Către unul se obliga să facă să câștige judecata, către celălalt să-și dea glasul în favorul lui, așa că hotărîrea ieșea cu patru iscălituri în favorul celui dintâi și cu părere deosebită a sa în favorul celui de-al doilea; în cât își ținea cinstit tocmeala și către unul și către altul. Banii se depuneau totdeauna înaintea judecății într'o a treia mână”.

Această conversațiune ținea mai până înnopta, și de multe ori atrăgea sub fereastra sacnasiului auditori, în cât unii puteau chiar să asiste la descrierile care îi priveau personal.

Ion Ghica.

54. vestitul (odinioară) târg dela Buzău (24 Iunie).

55. (rus. *podorožna*), poruncă din partea Administrației pentru cai de poștă gratis.

XXVIII.

ION GHICA CĂTRE V. ALECSANDRI

MORAVURI DE ALTA DATA¹

Marele Ban Tudorache Văcărescu, mai de obște cunoscut sub numele de Boier Furtună², President al Inaltului Divan Domnesc din zilele lui Vodă Bibescu³, era om iute la fire și supărăcios; se aprindea lesne și se necăjea, și atunci se înfură, ocăra și înjura; temperament care îi meritase porecla de Furtună.

Dar apoi era om cu frica lui Dumnezeu: nu-i lipsea nici duminică, nici sărbătoare să nu meargă să asculte sfânta liturghie; se închina dimineța și seara dinaintea icoanelor câte un ceas, făcând la mătânii; postea vinerea și miercurea; iar în ajunul Bobotezei, la Vinerea Mare, la Tăierea capului Sfântului Ioan⁴, la ziua Crucii⁵, nu puneă nici untdelemn în gură, și nu strica niciunul din cele patru posturi de peste an⁶.

1. tip. în *Revista Nouă*, nr. 11-12, Februarie și Martie 1891, pp. 406—409, sub titlul de mai sus.

2. Teodor Văcărescu-Furtună (1775—1853), fiul lui Constantin Aga Văcărescu (mort 1794) și al Saftel Const. Kretzulescu; era nepot de soră lui Văcărescu Furtună.

3. Domn 1842—1848.

4. 29 August.

5. 14 Septemvrie.

6. postul Paștelor, postul Sfântului Petru, postul Sfintei Mării, postul Crăciunului.

Conștiincios și cinstit în daraverile sale, era un judecător integru; și la Curtea ce presida el, Generalul Năsturel Herescu⁷ și Ștefan Golescu⁸ câștigaseră reputațiunea meritată de judecători incoruptibili. La el nu încăpea hatâruri și la cuchnia⁹ lui nu se primea plocoane.

Cât despre cunoștința dreptului, Boier Furtună era cam slăbuț, ba încă slab de tot. Sacul său științific sta în cunoștința a câtorva principii din Basilicalele¹⁰ lui Armenopolu¹¹ și din pravila lui Caragea¹², învățate în lunga sa practică de judecător.

La ședințele Divanului Înalt, publicul asistent era totdeauna numeros, nu numai pentrucă acolo se hotăra în mod definitiv pricini care se străgăneau de câte 30 și 40

7. Constantin Năsturel Herescu (1798—1874), fiul lui Radu paharnicul Năsturel (1750—1804) și al Aniței Filipescu; colonel de stat major în 1836; membru al Înaltului Divan; general; mare Ban.

8. (1809—1874), fiu cel mai mare al lui Dinicu Golescu (1777—1828) și al Zoilei Parfara; frunțas în revoluția dela 1848; secretarul Biroului *ad hoc*; președinte al Comisiei Centrale dela Focșani; misiuni în Franța, Anglia; președinte de consiliu în 1861; ministru de externe în 1867.

9. cuhnie (și *cuhne*) bucătăria.

10. (grec. *ta vasilikà*), *Opus Basilicon*, colecție de legi bizantine din timpul împăraților Vasile I Macedoneanul și Leon Înțeleptul, fiul său (s. IX), — legislație ce a stăpânit în Bizanț până la căderea Constantinopolului sub Turci.

[Pravilele împărătești (1640, 1652 Muntenia, 1646 Moldova), sau *Vasilicalele*, sânt compilații după acele *Vasilicale*, din s. IX, ele înseși compilații după legislația lui Justinian (s. VI) *Corpus juris civilis* (*Digeste, Institute, Novele*).

11. Constantin Harmenopol (1320—1383), jurisconsult bizantin. A lăsat o „condică” de drept în 6 volume, publicată pentru întâia oară la Paris, 1540. latinește.

12. din 1818, cu prilejul căreia Iancu Văcărescu a compus vestita poezie *La Pravila țării*, în care, laudând legiuirea Domnului fanariot (1812—1818), patriotul îndrăznește totuși să spuie:

Ah! de-ar pute' a-ne dobândi (*Pravila*)

Și câte-avem pierdute

Atunci ce duhuri n'ar gândi

Ce guri ar mai fi mute?

Atuncea ș'acest corb sărman

Iar Acvilă s'ar face

Și-orice Rumân ar fi Roman

Mare'n războiu și 'n pace.

de ani, începute de pe la Ipsilanti¹³ și de pe la Hangerliu¹⁴, dar mai mult ca să asiste la petrecerea ce da Banul President, certându-se cu împricinații, ocărind și injurând pe avocați în cursul pledoariilor, apostrofându-i cu:

— Ghide, ghide, șiretule!...

— Ce, umbli să vinzi castraveți la grădinari!...

— Gândești să mă faci pe mine să crez că ai dreptate, parcă nu te știu eu ce poamă ești...

— Astea care mi le spui sunt mofturi de mofluz¹⁵...

Apoi când îl înneca necazul, sau nu găsea expresiuni destul de energice, își lua fesul din cap și asvârlea cu dânsul în obrazul împricinatului.

Era mai ales un avocat, unul Manu Bondi, frate sau văr cu Armaș Manu, pe care nu-l putea suferi; și, când îl auzea pledând, se înfură și îl întrerupea, aducându-i aminte câte un episod, două, din viața lui legendară de aventurier, precum istoria clopotului căzut din turnul Colței¹⁶, la cutremurul cel mare dela Vinerea Mare a anului 1802, pe care Bondi îl vânduse starostei¹⁷ de căldărari, făcându-l să creadă că îi fusese dăruit de generalul Prozowski¹⁸, sau istoria când vânduse lui Banu Istrate pe bietu Slugeru Matac, încredințându-l că era țigan rob al lui.

Când Curtea a fost chemată să judece procesul conspirației bulgărești¹⁹, și i s'a adus înainte Deșu și Suțu, Boierul Furtună a răspuns procurorului cu:

13. Alexandru Ipsilante, Domnul Munteniei (1774—1782); a avut și el o «Condică pravilnicească», 1780.

14. Domn fanariot (1797—1799).

15. falit.

16. turn la intrarea bisericii Colței, la ridicarea cărula (1715), după istoricul sas Sulzer (G. I. Ionescu-Gion, *Istoria Bucureștilor*, 1899, p. 181) au lucrat soldați suedezi rătați prin București după Pultava (1709); turnul s'a dărâmat de cutremurul dela 14 Octomvrie 1802.

17. președintelui breslei.

18. vezi nota 43, p. 46.

19. din 1841, care a și fost una din adevăratele pricini ale căderii lui Alexandru Dimitrie Ghica în 1842; conspirația sârbo-albaneză-bulgară împotriva Turcilor și înăbușită de Domnitor fusese inspirată de consulul rus.

— Ce-mi umbli cu șosele și cu momele! Dacă vrei să-ți judec pricina, adu-mi aici pe Împăratul Nicolae²⁰, pe Nesselrode²¹ și pe Dașkoff²², și atunci bucuros.

Boierul Furtună era bogat, putred de bogat, dar sgâr-cit, foarte sgâr-cit, și banii săi îi specula cu dobândă.

Iată împrejurarea ce m'a făcut și pe mine să-i fac cu-noștința:

Tată-meu îi datorea de mult o mie de galbeni²³ chesaro-crăești de Austria, drepti la cumpănă, cu zimți și ne-găuriți, cu dobânda de cinci și jumătate la pungă²⁴ pe lună (13.2 la sută pe an).

După încetarea din viață a tatălui meu, chibzuind cu mamă-mea că era mai folositor pentru familie de a vinde o moșie și a desface datoriile, decât a plăti dobânzi mari, îndată ce am realizat valoarea vânzării, m'am dus la Boier Furtună, unde jupâneasa Neacșa, fără a mă întreba cine eram, nici ce vream, m'a introdus într'o odăiță, în care nu era altă mobilă decât un pătucean de lemn alb, cu o plapomă de cit²⁵. Acolo marele Ban, înfășurat într'o cămașă de borangic, cu cauc²⁶ de noapte în cap, sta așezat pe vine, răscolind la hârtii. Rezemat de ușă, ca și mine, mai era și un alt musafir.

După un sfert de oră de așteptare, boierul și-a aruncat ochii asupra mea, întrebându-mă răstit ce voiam, — întrebare la care i-am răspuns că, răposatul logofăt Dumitrache Ghica fiindu-i dator bani, veneam să aflu la cât se sue astăzi acea datorie.

20. al Rusiei (1825—1855).

21. vezi nota 139, p. 119

22. consulul Rusiei la București în anii 1840—1842, aprobatorul con-spirației.

23. = ducați austriaci, monedă de aur, valoare variată; în sec. XVIII valora 8 lei aur.

24. o pungă = 500 (de lei, taleri, galbeni).

25. stambă.

26. (turc. *kauk*) scufie.

La aceste cuvinte, boierul s'a ridicat în picioare, întrebându-mă și mai răstit:

— Dar ce, o să-mi plătească?

— Da, boierule, îndată ce vom regula contul împreună.

Atunci fața i s'a luminat și, întorcându-se către celalt așteptător, i-a zis:

„D-ta vino altădată, vezi că acum am treabă”.

Se plecă și trage de sub pat un sipet²⁷ ferecat cu bande²⁸ de fier, bătute în cuie de alamă, îl deschide și-mi arată o hârtie fără a o lăsa din mână, zicându-mi:

„Uite, citește, ăsta e scrisu lui Văru Tache”²⁹.

Constatăm împreună că datoria data din anul 1825, Sept. în 15, și că dobânzile erau răfuite numai până la 15 Sept. 1840, și fiindcă eram atunci în Februarie 20, anul 1845, i se datora dobânda de 13.2 la sută pe cinci ani, cinci luni și cinci zile. Eu am luat creionul și, calculând, găsesc că dobânzile la care avea drept se suia la 717 galbeni, la care adăogându-se capitalul de una mie galbeni, suma totală de plătit era de 1717 galbeni.

Arătându-i eu socoteala, îmi zice:

— Apoi stai, că nu se poate să fie așa, că prea te-ai pripit. Să fac și eu socoteala mea.

Și după o oră de muncă, mișcând din buze, numărând pe degete, scriind și tot ștergând, îmi zice cu mirare:

— Tocmai așa face, o mie șapte sute și șaptesprezece.

Când îmi luam pălăria să plec, mă oprește răstit.

— Ei, dar banii cine mi-i dă?

— Eu, boierule.

— Dar când?

— Măine, la orice oră vei porunci d-ta.

— Unde?

27. (turc. *sepet*), ladă de obicei îmbrăcată în piele.

28. benji.

29. soția Boierului Furtună, fiica marelui Ban Costache Dimitrie Ghica, era vară primară lui Tache Ghica.

— Aici.

— Dar vezi să nu mă ții cu vorba! Spune-mi dela care zaraf³⁰ ești, ca să știu unde să trimit să te găsească.

— Nu sunt la zaraf.

— Apoi dacă nu ești zaraf, cum de știi să socotești așa de iute? Atunci ce ești?

— Sunt fiul răposatului Dumitrache Ghica.

— Așa! Vezi, nu știam că văru Tache să aibă băiat așa de mare. Cum de nu te-am văzut până acuma?

A doua zi, foarte de dimineață, eram cu două pungi de galbeni în strada Sf. Spiridon, în odaia de mosafiri, unde boierul m'a primit voios. Era îmbrăcat cu o giubea portocalie, peste o libadea³¹ lungă de pambriu³² verde, având pe cap ișlicul.

După ce i-am pus banii pe masă, a scos un oftat mare.

— Acum mai întâi să-i numărăm.

Și a început a-i grupa în pâlcuri de câte zece, și, după ce s'a încredințat de exactitatea numărului, a luat cutia cu cumpene, și, cântărindu-i unul câte unul din ochi și din degete, întovărășea operația cu reflecțiuni ca aceste:

— Tot pasiri³³, tot pasiri... rar pe ici pe colea câte un blank³⁴... Uite, ăsta galben bun: mai greu și decât blanku; așa când ar fi toți...

— Ovreiul dracului, bată-l Maica Domnului! uite colo câtă bucată de aur a tăiat din bietu galben ăsta! Ar trebui stăpânirea să spânzure pe astfel de calpusani³⁵...

— Când am împrumutat pe văru Tache, l-am împrumutat ca pe un frate, cu dobânda de cinci și jumătate

30. (turc. *sarra*) bancher.

31. (turc. *lebadê*) un fel de anteriu.

32. stofă de lână fină.

33. galbeni cu zimți tociți; subtili; valoarea scăzută, dar admiși.

34. galbeni netezi, cu zimți întregi; buni.

35. turc. *kalpazan*), falsificator de monede.

la pungă pe lună, pe când banii se dau p'atunci cu șapte, ba și cu șapte și jumătate la pungă (17 și 18 la sută pe an). Ia te uită colea, frumusețe de galben! Când îl vezi, crezi c'o să treacă și de blank, și când colo nici cu pasiru nu merge. Afurisitu de Jidov îi ia aur cu apă tare. Păcat că legea la noi nu permite dobândă la dobândă, și, vezi, acu, pierd peste cincizeci de galbeni, dobânzile dela cei 717 galbeni.

Operația aceasta a durat șase ceasuri: puind de o parte toți galbenii mai ușori decât pasiri, care numărându-se s'au ales la 2216 bucăți, în locul căroră i-am adus alți bani pe plac, dându-mi înscrisul tatălui meu achitat.

Când eram să ies din odaie, m'a oprit în ușă și m'a întrebat în ce slujbă eram. La răspunsul meu că nu eram impiegat, a rămas în mirare. Cum, un fecior de boier să nu fie în slujbă?

Se vede că rămăsese mulțumit de modul cum espeduisem acea daraveră, căci, la o adunare, Vodă Bibescu, zărindu-mă într'un grup de tineri, a venit drept la mine, zicându-mi: „qu'avez vous fait à mon oncle Théodore³⁶, il ne me parle plus qu'en faisant votre éloge. C'est dommage que vous soyez si mal noté au Consulat de Russie”.

Cocoana boierului Furtună, fata Banului Constantin Ghica, era cunoscută sub numele de Marița Furtunoaia³⁷ și fie-sa, baroneasa de Uxküll, sub acel de fata Furtunoaiei. Mai avea și un băiat³⁸, pe care îl trimisese pentru învățătură la Paris și care petrecuse mai mulți ani în institutul dela St. Pelagia³⁹.

36. Bolerul Furtună era frate cu mama Domnitorului, Ecaterina Dim. Bibescu, născ. Contantin Văcărescu.

37. v. n. 29.

38. Constantin Văcărescu, (1808—1887), însurat cu Elena Lenș; ministru plenipotențiar; tatăl generalului Teodor Văcărescu.

39. celebră închisoare pentru oameni politici.

Boierul Furtună, tot grămădind dobânzi peste dobânzi și trăind cu cea mai mare economie, adunase o avere mare. Se zice că la moartea sa, în pînă la dînsul, unde nimeni nu îndrăsnea să intre nici noaptea, nici ziua, de frica stafiei, s'ar fi găsit butoaie pline tot cu galbeni chesaro-crăești de Austria, drepti la cumpănă, ferecați cu zimți și negăuriți.

Ion Ghica

XXIX

ION GHICA CĂTRE V. ALECSANDRI

FRAGMENT DINTR'O SCRISOARE INEDITĂ CĂTRE ALECSANDRI ¹

Seara de Mai, 1855, ofițerii Corvetei ² franceze *Le Chaptal* o petrecuse la mine ³ și la miezul nopții le făceam și eu politeța de a-i întovărăși la plecare până la barca care-i aștepta la malul mării. Era o noapte ca ziua: portul Vathi ⁴ reflecta ca o oglindă bolta cerească cu luna plină și cu toate stelele mici și mari. Nu se auzea niciun sgomot altul, decât țipătul șacalilor și vâjiitul aburului, gata a pune helicea în mișcare. Incrucișătorul pornea în goana piraiților greci care bântuiau acele mări, urmăreau și jefuiau transporturile de munițiuni de războiu ale armatelor franceze și engleze din Crimeea ⁵.

Ne despărțeam, urându-ne *la revedere*, când bătrânul comandant Pouthier, un scăpat ca prin minune din îngro-

1. tip. în rev. *Convorbiri Literare*, nr. 11—12, 1 Martie 1892, pp. 915—920, sub titlul: *Fragment dintr'o scrisoare inedită către Alecsandri*.

2. (fr. *corvette*), corabie de războiu cu două catarte.

3. în insula Samos, Marea Egee, S. Smirna, unde Ghica era bey, turc = prinț cărmuitor al insulei (1854—59).

4. port în insula Samos, pe coasta de E.

5. în timpul războiului Crimeii (1854—1855).

zitorul naufragiu al Medusei⁶, puind piciorul în iolă⁷ se'n-
toarse către mine, zicându-mi:

„Adică, Domnia-ta, de ce n'ai veni cu noi? În cinci-
șase zile am colinda Cicladele⁸, am vizita cricurile⁹ Io-
niei¹⁰, doar de am dibui o bandă de pirați,—și te-am aduce
în împărăția ta sănătos”.

A vizita în bună companie ruinele orașelor vechi ci-
vilizațiuni, era o propunere plină de tentațiune și într'un
minut eram și eu pe bordul batelului¹¹.

În revărsatul zorilor ridicam ancora, întorceam ba-
bord¹² și intram în strâmtoarea care desparte insula Sa-
mos de coastele Asiei mici. Îndată ce intri în acest canal,
ți se deschide dinaintea ochilor o vedere încântătoare.
Printre două dealuri, care se ridică în amfiteatru, iese
șerpuiind o apă pe malurile căreia albeau o mulțime de
pietre sfărâmate; de departe ai zice un cimitir părăsit,
sau o turmă de oi în pășune. Mai la dreapta se ridică
ca două piramide vârful muntelui Samsun Day¹³, ve-
chiul Mycale, centrul celei mai strălucite civilizațiuni a
lumii vechi, lume peste care a trecut pustiirea barbarilor,
arzând și dărâmand. Astăzi soarele ridicându-se peste acel
plaiu nu mai luminează flota biruitoare a Grecilor¹⁴, nici
capetele de operă¹⁵ ale lui Praxitele¹⁶ și ale lui Scopas¹⁷;

6. vezi nota 152 p. 310.

7. engl. *jolly* (gîle): barcă cu un singur catart, de serviciu în inte-
riorul portului.

8. lanț de insule în Sudul Mării Egee între Grecia și Asia Mică.

9. (fr. *crique*), micile golfuri.

10. Ionia cuprindea în antichitatea greacă coastele Asiei Mici dela N.
de Smirna spre S. până la Milet.

11. (fr. *batelet*) vaporușului.

12. (fr. *babord*) partea stîngă a corăbiei, cum privești înainte.

13. pe coasta Asiei Mici, în fața insulei Samos (vezi nota 117, p. 302).

14. Grecii, la Mykale, au sfărmat în anul 479 î. Hr. flota Persilor.

15. = capodoperele.

16. celebrul sculptor grec, care a trăit la Atena în secolul IV î. Hr.
Statuele sale *Venus* erau vestite în antichitate.

17. Scopas, tot așa de celebru sculptor grec ca și Praxiteles, con-
temporan.

în văile lui nu mai răsună cuvintele sublime ale lui Bias¹⁸ și ale lui Thales¹⁹.

Singura rămășiță a acelor mărimi este un zid de piatră în ocolul căreia un păstor își adună seara caprele de frica panterelor.

Acea urmă de zidărie a fost odinioară vestitul Panionium, templu de unde emanau povețele la care se supunea lumea civilizată, atunci când între reprezentanții poporului care se adunau acolo domneau iubirea, virtutea și unirea.

Astăzi acea ruină mărturisește trecătorilor de nenorocirile ce năvălesc asupra popoarelor, când domnește corupția și desbinarea.

Pe albastrul transparent al cerului, muntele pare că se suie mai sus, cu cât te apropii de poalele lui, schimbând tabloul cu fiecă clipire din ochiu.

Vederea lui are pentru călător ceva solemn și fioros. Navigatorii, la cincizeci de mile depărtare, se îndreptează ziua și noaptea după cum li se arată pozițiunea vârfurilor între dânsule. Venind dela miazăzi și puind cârma drept spre vârfurile împreunate, intri în canal; venind dela apus și alergând între acele vârfuli, intri în liman²⁰ singur. Astfel că acest munte cu două capete este un far de speranță bătuților de tempeste dela Chio²¹ și până la Cos²². Nu este o familie în Arhipel care să nu-i datoreze vieața unui membru; precum nu este una, care să nu plângă un frate sau un fiu înghițit de valurile ridicate, de rafalele²³ ce aruncă pe miile sale de guri asupra corăbiilor ce se apropie de dânsul. Marinarul experimentat

18. unul dintre cei șapte înțelepți ai Greciei antice (sec. VI î. Hr.).

19. Thales din Millet (s. VII—VI î. Hr.); celebru filosof, autor al unei *Cosmologii*.

20. (turc. *liman*) port.

21. insula Chios, la 80 km. spre N. V. de Samos.

22. insula Cos, pe coasta Asiei, la 140 km spre S. de Samos.

23. (fr. *rafale*) vânturi puternice.

nu trece pe dinaintea lui, decât cu mâinile pe frângerii, gata a coborî într-o clipă pânzele. Câți nenorociți nu devin prada tigrilor și a piraților, ascunși în nenumăratele lui văgăuni și încrețituri.

La poalele lui se află Golful Spilia, unde am ancorat ca să vizităm anticul Milet și locul unde a pierit cea de pe urmă armată a lui Xerxe²⁴, chiar în ziua când pe un alt țarm se dedea bătălia dela Platea²⁵, zi mare și frumoasă pentru libertate. Tot aici viteazul Salitari²⁶ a înfipt brelotul²⁷ său în flota lui Karatali²⁸ și a pus cea dintâi piatră a independenței Greciei.

Râul galben care se arată printre papura verde, ieșind ca un șarpe din poeziei munți ai Lidiei²⁹, lasă pe malul stâng ruinile unui oraș gigantic, pe poarta căruia se citește încă și astăzi în piatră cuvintele ΕΦΕΣΙΩΝ ΚΑΙΣΤΡΟΣ³⁰, iar la dreapta o pădure de chiparoși³¹, unde locuia zeița vânătoarei Artemis³² Ortigia, împrejurul căreia se întinde o câmpie acoperită de marmure sparte, capiteli sfărâmate, bucăți de statui mutilate, pedestale, baso-reliefuri și inscripțiuni; pare o câmpie acoperită de oasele înălbite a luptei Urișilor, cadavrul unui oraș. Pe zidurile unui turn al Cavalerilor de Rhodos³³, se văd bucăți de marmoră pe care a trecut dalta lui Phidias³⁴,

24. regele Xerxe I al Perșilor (485—465 î. Hr.).

25. în Beoția (Grecia), unde (479 î. Hr.) Pausanias și Aristides au înfrânt pe Perși.

26. luptător grec din timpul revoluției pentru liberarea Greciei.

27. (fr. *brălot*) corabie umplută cu materii inflamabile, pentru a da foc vaselor dușmane.

28. comandant turc.

29. ținut, N. de Smirna.

30. se citește: Efesion Kaistros = castrele dela Efes.

31. coniferi totdeauna verzi.

32. (sau Diana).

33. insula Rhodos, lângă coasta Asiei Mici, la 120 km S. de Cos; e vorba de Ioaniții, cavaleri călugări, al căror patron era Sf. Ioan Botezătorul, așezați în această insulă în anul 1309.

34. cel mai mare sculptor al antichității, autorul sculpturilor Partenonului (500—431 î. Hr.).

și penelul lui Apelles³⁵; pe o poartă a aceluia turn, se deosebește pe un baso-relief o obadă de roată, o ureche de cal și un picior de om: negreșit Hector³⁶, târit de calul lui Achile³⁷; un alt baso-relief reprezintă luna între un șarpe și un arc, Hecate biformis³⁸, Proserpina³⁹ în iad, luna pe cer⁴⁰ și Diana pe pământ⁴¹.

Aceste ruine au fost martore a tuturor evenimentelor care au prefăcut fața lumii celei vechi. De acolo au trecut, unul după altul, Mezii⁴² și Cyru⁴³ ca cotropitori; Lisandru⁴⁴ și Agesilas⁴⁵ ca mântuitori; Scipion⁴⁶ și Anibal⁴⁷ discutând prietenește meritele lor de căpitani; în urmă Pavel și Ioan propagând legea lui Hristos, și după dășii Sciții⁴⁸, Mahomet și Timour Lang⁴⁹, arzând și pustiind.

După un vârful de movilă se văd pe muche ca un crater, coloane, cornice⁵⁰, arhitrave⁵¹, căzute grămadă unele peste altele; acele au fost odinioară vestitul Odeon⁵². Iar în vale,

35. celebru pictor grec (330 î. Hr.).

36. marele erou troian, ucis de Achile.

37. celebrul erou grec din războiul Troiei.

38. = Diana biformis: a) Diana în cer, luna, numită de cei vechi Phebe; b) Diana în infern, numită Hecate.

39. regina Infernului, soția lui Pluto.

40. vezi nota 38.

41. Diana era numită așa numai ca zeiță a Pământului.

42. Mezii în epoca Imperialismului lor sub Cyaxare, (s. VII. în Hr.).

43. Cyrus, regele Persiei, (620—529 î. Hr.).

44. rege al Spartei, vestit în războiul peloponeziac (s. V î. Hr.).

45. rege al Spartei (397—360 î. Hr) învingătorul Persilor.

46. Scipio Africanul, învingătorul lui Anibal, la Zama (în Africa) punând astfel capăt războaielor punice (202 î. Hr.).

47. celebrul general cartaginez; după Zama, fugat la Efes, la Bithynia, s'a otrăvit ca să nu cadă viu în mâna Romanilor (247—183 î. Hr.).

48. Sciții, popoare nomade ce se întindeau din centrul Europei până în China.

49. Timur-Lenk sau Tamerlan (1336—1405), întemeietorul împărăției a doua mongolice în Asia.

50. (it. *cornice*, fr. *corniche*), ornament la o coloană compus dintr'o placă ieșită peste arhitravă și friză (mai simplu: ultimul brâu din vârful unei coloane).

51. partea arhitectonică ce vine pe capitulul unei coloane.

52. Odeon, monument în care se țineau, la Greci, concursurile de muzică și poezie.

a fost teatrul Efesilor⁵³ și Stadiul⁵⁴. Pe un alt deal, temnița lui Pavel⁵⁵, chiar în locul unde a fost templul Dianei⁵⁶, unde ne-am scoborît pe o scară rezemată de zid în miile de cotituri ale subteranului, strecurându-ne printre bolte, când în picioare, când de-a-bușele, și luptând cu liliecii, care sbureau speriați de lumina torții, ieșind ca dintr'un roi de prin crăpăturile stâncilor.

Acest templu al Dianei, una din minunile arhitecturii elene, a fost zidit la început de străbunele noastre Amazoane⁵⁷, dar s'a făcut mai în urmă de cetățenii Ephesului, drept recunoștință pentru protecția ce aveau dela zeiță și a devenit monumentul descris de Pliniu⁵⁸, așezat pe 127 de coloane de câte 70 de picioare⁵⁹ de înălțime, cum era când vestitul Erostate⁶⁰, profitând de absența zeiței, care se dusesse la moșia sa Olimpiada, i-a dat foc.

Alexandru⁶¹, drept recunoștință de ajutorul ce dobândise dela Diana la nașterea sa, a venit s'o restaureze mai frumos și mai strălucit decât fusese înainte de a arde; dar locuitorii orașului, crezând că cu eroi este mai bine ca libertatea să nu aibă nici în clin, nici în mănecă, au refuzat, răspunzând că nu se cuvine ca un zeu tânăr să ridice templuri zeiței fecioare.

Nicio rămășiță de viață nu pătrunde de intristare ca ruinele unui vechiu oraș; pare că vezi sculându-se din catacombe umbrele și faptele eroilor, ale artiștilor și filosofilor, care au ilustrat treizeci de secole de mărire.

53. cetățenilor din Efes.

54. Stadlionul, locul unde se făceau alergările pedestre și alte exerciții.

55. în a treia a sa călătorie misionară, Apostolul Pavel a fost și în Efes, unde a stat câțva timp la închisoare.

56. templul Dianei din Efes era socotit printre cele șapte minuni ale lumii.

57. popor legendar de femei războinice.

58. Pliniu cel Tânăr, literat roman, prietenul împăratului Traian (62—120 d. Hr.).

59. măsură antică de lungime egală cu 0,33 m.

60. Erostrate, neînsemnat locuitor din Efes, ros de ambiția să devină nemuritor, a dat foc templului (365 î. Hr.).

61. Alexandru cel Mare, regele Macedonenilor (356—323 a. Hr.).

Deasupra vechiului oraş, sus pe o movilă, se ridica geamia Aghia-Suluk, alteraţiunea numelui Aghios Theologos, fostă odinioară biserică creştină, zidită de credincioşi în memoria aceluia care scria despre Ephes, ca de una din cele şapte lumini ale creştinătăţii care, precum a prezis-o Apocalipsul, s'a stins, şi întunecul este adânc.

A patra zi ancorasem la Monodendro⁶², în faţa ruinelor dela Geronta, templu măreţ ridicat de Branchiţi⁶³ în onoarea Dioscurilor Castor şi Pollux⁶⁴. Am vizitat călea sacră care duce acolo. Statueile colosale ale Branchiţilor astăzi se află transportate în Muzeul Britanic. Seara, cum am intrat în Golful de Cos⁶⁵, am zărit ancorate două bastimente purtând flamura engleză. Eram dinaintea oraşului Budrum, anticul Halicarnas⁶⁶, acolo am găsit pe un vechiu amic, pe Sir Charles Newton⁶⁷, Consul britanic dela Mitilena, însărcinat de Muzeul britanic să descopere şi să facă escavaţii la locul unde a fost mormântul lui Mausole⁶⁸. Sir Charles avea cu dânsul o populaţie de pioneri, fotografi, arhitecţi, sculptori şi mecanici.

Ideea că oraşul turcesc Budrum era zidit peste acel monument se întemeia pe o descoperire făcută cu câţiva ani mai înainte de un călător, care, zăbind într'un turn un fragment de baso-relief, l-a cerut dela mudir⁶⁹ şi acesta i l-a dat, cu condiţiunea de a înlocui acea marmură cu

62. *Monodendri*, cap pe ţărm la S. de Milet.

63. *Branchiţi*, trib în Carla, la S. şi aproape de Milet; se pretindea coborît dintr'un tânăr *Branchus* dela Milet, căruia Apollo îi dăruise darul profeţiei.

64. templul era vestit prin oracolul său.

65. vezi nota 22.

66. E aşezat pe coasta mării la N E. de insula Kos

67. (1816 — 1894), arheolog englez vestit pentru descoperirile dela Smirna, Cirena, Rodos, Halicarnas; (vice-consul la Mitilene 1852, la Rodos 1853).

68. regele Mausol al Cariei (s. IV î. Hr.); soţia sa Artemisia i-a ridicat după moarte un mormânt înalt de 44 m, cu un perimetru de 129 m, care era socotit între cele şapte minuni ale lumii antice; de acolo: *mausoleu*.

69. (turc. *müdir*) căpitanie a ținutului, un fel de prefect.

o altă piatră, ca să nu se smintească tăria turnului. Acest baso-relief a fost dăruit Muzeului britanic, unde, cercetându-se, s'a dovedit că era opera lui Scopas⁷⁰. Trimițându-se mai în urmă Newton spre a face excavațiuni serioase în localitățile vecine de Turnul Cavalerilor, iată cum proceda învățatul Newton:

El cumpăra una după alta casele, le dărâma și săpa, scoțând toate marmurele care se găseau într'acel loc; după aceea astupa cu pământ gropile făcute, le nivela și le vindea la același proprietar, sau la alții, până a descoperit toate bucățile și bucățelele care făcuse parte din acel monument. Newton a petrecut la Budrum mai mult de trei ani și, după ce a transportat la Londra toate bucățile de sculptură și de arhitectură, a lucrat în Muzeul britanic vreo 15 ani, le-a coordonat bucățică cu bucățică și astăzi s'a zidit în Muzeul britanic o aripă întradins, unde s'a așezat sala paralelă cu aceea în care se păstrează marmorele Parthenonului⁷¹. Dar aceasta nu satisface încă amorul propriu al eruditului archeolog; el ar dori un square⁷² în orașul Londrei, unde ar lua asupra-și să ridice acel monument antic, complectând toate bucățile care lipsesc. Ceea ce ar trebui să facem noi cu rămășițele Turnului-Castel dela Adam Klisi.

După trei zile de petrecere în societatea învățatului archeolog, am pornit fiind coasta insulei Stankeni (Cos), lăsând Rhodos⁷³ și trecând între Furni⁷⁴ și patria lui Icar⁷⁵. A opta zi ancoram în punctul de unde pornisem în noaptea de 1 Mai.

Ion Ghica

---

70. vezi nota 17.

71. templul zeiței Atena Parthenos de pe Acropolea Atenei.

72. citește: skuer = piață pătrată.

73. la S-E.

74. insulă mică între Samos la E. și Icaria la V.

75. insula Icaria la 25 km. spre apus de Samos.

ADAUS¹

ADAUSUL la *Scrisorile* lui Ghica către Alecsandri cuprinde încă trei compoziții de Ghica și trei *Scrisori* ale lui Alecsandri către Ghica.

Indreptățirea orânduirii acesteia suplimentare stă în împrejurarea că, din bucățile respective, una e un discurs academic, iar două nu sunt scrisori propriu zis. Consecvent, *Moravuri de altădată* tot aci își aveau locul. E, însă, în toate același material istoric, se trăește în aceeași atmosferă a restului operei epistolare a lui Ghica, e deci o întregire a ei.

Același motiv lămurește aflarea aici a celor trei scrisori ale lui Alecsandri către Ghica — la cât s'a mărginit contribuția lui Alecsandri la plănuita lor corespondență. Ne-am îngăduit să le *deplasăm* în ADAUS, fiindcă întrețeserea lor cu scrisorile lui Ghica — așa cum e în ed. 1884 și 1887 — pare nepotrivită, de vreme ce ele nu sunt răspunsuri *simetrice* ca în cazul corespondenței Caragiale — Vlahuță.

I.

O PAGINĂ DIN ISTORIE ¹

Mai trăesc oameni care-și pot aduce aminte de un biet grec, bondocel și pirpiliu ², numai piele și osul, care se *furlandisea* pe ulițele Bucureștilor, în pas măsurat, oprind pe trecători în drum ca să le zică:

„Stii tu mo, mosico, ca io sinto fețior de Imperato; Vasilopulo, bre!”

Și să te fi pus păcatul să-i contestezi pretențiile, că-ți găseai *beleaua*: se făcea Dunăre, de se aduna lumea. Intindea pumnul, ca cum ar fi dat cu pistolul; făcea din gură *Bum* și o rețea la fugă cu un alaiu de ștregari după el.

Boierii, care pe atunci nu aveau distracție nici dela Orfeu, îi făceau haz ³, îl chemau la masă, petreceau cu dânsul, îi făceau temenele și-l porecleau:

Măria Ta
Eclambrotate ⁴
Megaliotate ⁵
Alteță
Majestate și
Gaidare

1. tipărit în ziarul *Voința Națională*, nr. 1625 din 24 Februarie—8 Martie 1890, cu semnătura trei stelute (*.*). Ilarie Chendi, la ediția din *Biblioteca pentru toți*, n-rele 230—1, dă următoarea lămurire:

«Acest articol, destinat a face parte din scrisorile către Alecsandri, a fost trimis de Ghica d-lui I. Bianu la 15 Iunie 1888, cu următoarele rânduri: «*Citește alăturatul articol, și, dacă place, să se înșire în Revista (nouă) fără numele meu. Te rog să se dea o copie la tipografie și să-mi înapoiezi manuscrisul meu*». N'a apărut, însă, în *Revista nouă*, ci în *Voința Națională*...»

2. = pirpiriu.

3. îl luau în răs.

4. (grec.) străluciture!

5. (grec.) mărite!

Avea numai atâta inimă rea, că cucoana Vasiliki, cu care trăia de mulți ani, îl cam bătea; în colo—nebur—neburul grec o ducea bine cu boierii, până într'o zi luându-se la sfadă cu vestitul Hatman Velișcan, în casă la Banul Mihalache Ghica⁶, dela *Bum* din buze a ajuns la *Bum* cu pumnii. Atunci Marele Vornic a chemat doi dorobanți de l-au luat și l-au dus drept la mănăstirea Bistrița⁷, unde și-a petrecut zilele ce-i mai rămăsese în discuțiuni sgomotoase cu fratele Parthenie, rudă de aproape a unei persoane ilustre, viță de Domn. Conversațiile acestor două ilustrațiuni deveneau înfocate mai ales când da una înapoi.

Intr'o noapte poposim la mănăstire. Mă lua somnul, când mă pomenesc în odaie cu doi inși încăierăți de păr: feciorul de împărat îmi aducea pe călugăraș de barbă, ca să-l încredințeze că-l cunoaștem⁸ de fiu de împărat neaș; iar eu, ca să nu măhnesc nici pe unul, nici pe altul, și să cruț cum se zice și capra și varza, zisei că-l cunoaștem, că cu adevărat este *făt de împărat*; iar după aceea, adresându-mă blând și cu respect către Grec, îi zisei: *atâta numai că nu știu al cărui împărat ești fiu.*

— *Vezi, asta nu o știu nici eu, îmi răspunse Grecul; că nici chiar eu nu aș fi știut că sunt fecior de împărat, până în ziua când Mavromihali a tras cu pistolul „Bum” și a omorât pe Capodistria⁹; atunci în biserică, făcându-se lărmă mare, s'a dat pe față că eram fecior de împărat.*

Acest biet grec se numea Piperophag, fusese dascăl, *logheotatos*¹⁰, la copii lui Drogadan, sau ai lui Modrogan, și când a izbucnit revoluția greacă la 1821 s'a scris și el ca mulți alți aleși călugări greci la *Ierolochite*¹¹, *Mavrophari*¹², apoi dela catastrofa dela Drăgășani¹³, a trecut în Grecia, de unde, după ce a petrecut mai mulți ani, s'a întors iar la *apa cea dulce a Dâmboviței*.

Mai era în București, pe timpul lui Piperophag, și un alt grec. Era sau nu era călugăr; purta însă barbă, plete, potcap și rasă și se preumbla pe strade cu o prăjină lungă cu făclii lipite una de alta, cu care ajungea până la ferestrele de sus ale caselor boierești: acesta era *Patriarhul* făcut, iar nu născut (plizenda, genithenda). *Patriarhul* făcut iar nu născut era un om blând și

6. (1794—1850), nepotul lui Grigore Ghica Vodă, asasinat pentru Bucovina; frate Domnilor munteni dela 1822—9 și 1834—42; unchiu autorului *Scrisorilor* de față.

7. ctitoria vâlceană a Banului Barbu Craiovescu; sfârșitul sec. XV.

8. = recunoaștem.

9. vezi nota 53, p. 99; Capod'Istria, asasinat la Nauplia în Peloponez.

10. (grec. *logiôtatos*), prea învățat.

11. «sacrii luptători» (eteriști)

12. (grec. *mavros*, negru); eteriști.

13. nimicirea eteriștilor de către Turci în 1821.

milostiv, împărțea la săraci tot ce-i dau unii și alții; dar și a-cesta trebuia menajat în pișcatul lunii, căci atunci devenea arțăgos, înjura grecește și da cu cărja de făclii în cine întâlnea.

Grandomania este boală lipicioasă, și, în vremile pe când domniile Valachiei și Moldovei încetaseră d'a mai fi apanajul Grecilor din Fanar, Europa se umpluse de o droaie de prinți care mișunau mai ales pe stradele Vienei, ale Pisei și ale Odesei.

Sute de prinți Ipsilanți, Muruzi, Suți, Hangerlii, Caragea, Mavrocordați, încât Schwarzenbergii, Lichtensteinii, Metternichii, Nesselrozii, începuseră a se îngriji și a căuta un leac răului; căci pe atunci titlurile în Austria, în Germania și chiar în Franța, nu erau o chestiune numai de vanitate, ci la dânselle se alipeau drepturi și privilegii.

Ca să fii Șah, Padișah, Țar sau Împărat; Rege, Principe, Voievod; Vlădică; Negos sau Samoderseu¹⁴; Ducă¹⁵, Marquis sau Baron; General, Colonel, Vornic sau Conțipist, trebuia mai întâi ca cineva, în drept, să-ți dea acel titlu¹⁶, căci intri în categoria Patriarhului făcut iar nu născut, sau a feciorului de Împărat, și ajungi mai curând sau mai târziu la *Golia*¹⁷ sau la *Mărcuța*¹⁸.

Iată leacul ce au găsit împărații. Ca să nu mai cază nimeni în ispită, au regulat poziția fiecăruia dintre acești preținși nobili, în convențiunea dela Akkerman¹⁹. Sultanul și cu Țarul au hotărât ca foștii Voievozi ai Valachiei și ai Moldovei, după mazilie sau abdicare, să rămăie boieri, fără însă a putea să ocupe slujbe, sau a mai fi realeși gospodari; iar fiii lor, beizadelele, cum se zicea, să se prenumere și ei între boierii țării, să poată ocupa funcțiuni și să fie aleși Hospodari. Iată ce se zice în acea convențiune: *Tout Hospodar qui aurait été destitué après avoir fini son terme, ou qui aurait abdiqué, encourrera la déchéance de son titre et pourra rentrer dans la classe des Boyards, à condition de rester paisible et tranquille, mais sans pouvoir ni redevenir membre du Divan, ni remplir aucune fonction publique, et sans pouvoir être réelu Hospodar.*

Les fils des Hospodars destitués ou abdicataires conserveront la qualité de Boyards, pourront occuper les charges du pays et être élus Hospodars". (Convention d'Akerman, explicative du traité de Bucarest; 7 Octobre 1826).

Titlu de principe nu se găsește nicăeri în datinele țării noastre.

14. (rus. *samoderžecû*, cit. *samoderjeť*), autocrat, tiran.

15. = Duce.

16. „lui Ghica îi fusese acordat titlul de prinț, după stăpânirea Samosului" (nota lui Chendi); Ghica a fost Domn în Samos 1854—1859.

17. mănăstire; azil de nebuni în Iași.

18. spital de nebuni; lângă București.

19. (= Cetatea-Albă), 1826, pentru complectarea tratatului dela București din 1812.

În vechime domnitorii noștri aveau titlu de Voievozi ; se zicea Dan Voievod, Radu Voievod, adică capi sau comandiri de cete ostășești. *Sfinții Voievozi* sunt arhanghelii Mihail și Gavril, șefii cetenilor cerești. Nici funcțiunea Domnitorilor, nici titlul lor nu era de moștenire și nu s'a pomenit niciodată de vreun Principe din Petru Rareș, sau din vreun Radu dela Afumați, din Ștefan Tomșa, din Petre Șchiopul, sau din Gavril Movilă.

Mai târziu, când domnitorii Români au recunoscut suzeranitatea Sultanilor, Poarta le da titlu de Bey, adică nobil, titlu obișnuit în unele familii ale Moreei sau ale Bosniei, precum familia Evrenos, Kedici s. a. c., compuse din foști creștini care în timpul cuceririi îmbrățișară islamismul ; nobili cu care valii (guvernatorii de provincii) o duceau cam greu. Exemplu :

Ali Pașa dela Ianina, fiorosul Ali Tebedelen²⁰, un admirator al lui Ludovic al XI-lea²¹ și al lui Richelieu²², a fost silit să scurteze pe mulți Bei din Albania, ca să poată guverna după plac.

Când vreunul dintr'acei signori feudali îi împiedica planurile, avea obiceiul de se jeluia de purtarea acelui Bei dinaintea unuia din credincioșii săi, dinaintea lui *Voia* sau a lui *Nușu*, care a doua zi venea de-i raporta despre o întâmplare tragică din noaptea trecută, care cauzase moartea acelui nobil. La această durosă știre, Ali Pașa începea a se boci zicând : „Păcat de un așa viteaz, bunătate de om !” Și apoi se consola adăugând : „Dar mai bine că a murit, căci cine știe câte rele ar mai fi făcut”.

Sultanul, când da investitura unui *Iflak*²³ *Beg* sau *Bogdan*²⁴ *Beg*, îi puneă cucă (coif de lanicer) și-i da în mână un tuiu (baston în vârful căruia atârna o coadă de cal) în semnul de Liva (general de brigadă).

Pașii, sau generalii turcești, erau de trei grade și anume : *Liva* sau general de Brigadă (*pașă cu un tuiu*) ; *Ferik* sau general de Divizie (*pașă cu două tuiuri*) și *Mușir* (Mareșal, sau *pașă cu trei tuiuri*).

20. vezi nota 35, p. 145.

21. regele Franței din 1461—1483.

(„Niciun prinț din timpul lui n'a cunoscut mai bine decât el stratagamele politice” și mijloacele de a stăpâni pe oameni...

„Cărmuitor fără scrupule”, dar izbutind să crească puterea Coroanei franceze și să merite astfel să treacă drept unul din întemeietorii unității naționale franceze).

22. Armand-Jean du Plessis cardinal de Richelieu (1585—1642), celebrul om de Stat francez.

23. *Iflak*=Vlahia ; era numele turcesc al Țării Românești (Munteniei).

24. *Bogdania*, dela *Bogdan* fiul lui Ștefan cel Mare ; era numele dat de Turci Moldovei.

Dintre toți domnitorii noștri, numai Știrbey²⁵ și Grigore Ghica²⁶ au avut la 1843 grade de mușiri.

Mai târziu, când puterile Europei au început a se amesteca în afacerile Principatelor și a le menționa în tractatele lor, precum au făcut în tratatul dela Kiuciuk-Kainargi²⁷, București²⁸, Akerman²⁹, Adrianopol³⁰, Balta Liman³¹ și Paris³², titlul recunoscut de dânsule domnitorilor noștri era de *Hospodar*.

Țările sunt menționate ca Principate, iar pe Domnitorii lor îi numesc *Hospodari* :

Les deux hautes Puissances contractantes, en confirmant tout ce qui a été stipulé par l'acte séparé de Convention d'Akerman relativement au mode d'élection des Hospodars de Moldavie et de Valachie (acte séparé signé à Adrianopole le 14 Septembre 1829;

Les Hospodars de Moldavie et de Valachie étant choisis parmi les boyards indigènes, leur élection... (acte séparé signé à Akerman le 7 Octobre 1826);

Puterile publice vor fi încredințate în fiecare principat unui Hospodar. (Convențiunea din Paris din 7 – 19 August 1858).

În toate actele, tot Hospodar. Nicăieri, Principe. Titlul de principe nu a existat nici în datinele țării, nici în dreptul public și misiunea de principii românești a ieșit numai din gărgăuni.

Dacă au existat în România unele familii cu titlu de Baroni, Conți și Principi, acele titluri le-au fost date din Ungaria, sau din Austria, precum sunt Baronii Bellu, Meitani, Sakelarie... care aveau titlul dela Austria.

Familia Kontefi, al cărei ram veniți în România, purta numele de Kând-o-fi, sau Kândescu³³, avea titlul de conte dela Ungaria, ramul din Valachia s'a stins pe la începutul secolului, prin moar-

25. Domn al Munteniei, 1849 – 1856.

26. Domnul Moldovei 1848 – 1856.

27. localitate la S. E. de Silistra; aci s'a încheiat în 1774 tratatul care a pus capăt războiului ruso-turc din 1768 – 1774.

28. Mai 1812, în urma războiului ruso-turc din 1806 – 1812.

29. vezi nota 19.

30. 1829, după războiul 1828 – 9; țările românești, sub suzeranitatea Turciei, dar sub protectoratul Rusiei.

31. localitate S. de Terapia, pe Bosfor; tratatul ruso-turc din 1849, după stingerea revoluției din Principate: numirea Domnilor de țară pe 7 ani (Barbu Știrbei în Muntenia, Grigore Ghica în Moldova); înființarea Divanurilor naționale în locul Adunărilor obștești.

32. în 1856, după războiul Crimeii 1854 – 6 (redarea din Basarabia a trei județe: Ismail, Cahul, Bolgrad; hotărârea consultării Principatelor pentru unirea lor).

33. Căndeștii munteni coboară din Mihnea, vornicul din sec. XVI, cu așezarea ulterioară la Căndești și Pătărlage, jud. Buzău.

tea celui din urmă Kândescu, tatăl Luxandrei Câmpineanu ³⁴ și a Marienței Lehliu ³⁵, rămânând astăzi numai ramul din Ungaria, cu numele de Grof Kentefy.

Asemenea s'a stins și familia comitală a Dudescului la 1832, prin moartea vornicului Nicola Dudescu ³⁶, care nu a lăsat decât o fată. Ramul familiei Dudescu din Ardeal purta numele de *Boiar*.

Mai este familia comtală a Bălăceanului, al căreia titlu datează din timpul domniei lui Constantin Brâncoveanu ³⁷; ramul comtal a rămas în Austria.

Este și familia Sturdza (Ex Torda) ³⁸ recunoscută de Împăratul Ferdinand ³⁹ la anul 1840 ca un ram al familiei comtale Bethlen.

Familia princiară a Cantacuziniștilor datează dela Șerban Vodă Cantacuzino, care a fost creat Principe al sfântului Imperiu Roman de Împăratul Austriei, în urma bătăliei dela Viena cu Turcii ⁴⁰.

Familia Princiară Ghica, al cărei titlu datează dela Grigore Ghica Voievod, creat principe al sfântului Imperiu Roman de Împăratul Leopold ⁴¹ la anul 1661 ⁴².

Constantin Vodă Brâncoveanu, creat Principe al Sfântului Imperiu Roman la anul 1700, dându-i-se și două feude în Transilvania: Sâmbăta și Avrigul.

Această familie s'a stins cu desăvârșire la anul 1833, cu încetarea din viață a Banului Grigore Brâncoveanu ⁴³, care n'a-

34. soția lui Scarlat Câmpineanu (mort 1802) fost ispravnic al Bu-
zăului (1785), tatăl Câmpinenilor.

35. Maria Lehliu, moartă 1843, măritată cu Constantin Roseti
(mort 1822); bunica mamei lui Nicolae Filipescu, patriotul român
mort în 1916.

36. nepotul de soră al vestitului Mare Ban Nicolae Dudescu din
sec. XVIII.

37. de când Constantin Bălăceanu, dușman Brâncoveanului și pre-
tendent la domnie ca partizan al Austriei, căpătase titlu de *comite* al
imperiului; a pierit în lupta dela Zărnești—Ardeal, 1693.

38. Sturzeștii sunt boieri de țară (putneni?) din secolul XV—XVI;
(etimologia *Ex Torda*, imposibilă).

39. al Austriei; împărat 1835—1848.

40. 1683; asediul Vienei. (Postelnicul Constantin Cantacuzino pen-
tru ramura munteană, lordache Cantacuzino pentru cea moldovenească,
sunt autorii Cantacuzinilor români; sec. XVII).

41. Leopold I al Germaniei; împărat 1658—1705.

42. (nu 1673?); Grigore Ghica Domn în Muntenia 1660—1674, în
Moldova 1672—1675; străbunicul Domnului asasinat pentru Bucovina,
1777, și al lui Dumitru Alex. Ghica (1718—1807) Mare Ban, din care
derivă numeroșii Ghiculești munteni din sec. XVIII până azi.

43. v. n. 132, p. 118.

lăsat niciun moștenitor al numelui și al drepturilor sale, nici parte bărbătească, nici femeiască⁴⁴.

De unde dar un fiu al fostului Hospodar G. Bibescu a ieșit în lume cu numele de Brâncoveanu Basarab și Principe, nume cu care nu are nici în clin, nici în mână?

De unde Suțu Principe? Poate pentru că-și pusese pe casă o coroană de Principe mai mare decât capul, pe un scut de bour și corb, armurii pe care le-a înlocuit cu un soare strălucitor, ca să semene cu Ludovic al XIV-lea. Dacă nu se mulțumește cu coborîrea din familia anticului și ilustrului Dracon!⁴⁵

De unde și până unde un băiat nu se știe al cui, Principe Cuza? Când după legile morale și creștine europene nu poate fi nici Cuza, nici Principe...⁴⁶

Ion Ghica

---

44. a înfiat însă, pe Zoe Mavrocordat, fiica lui Alecu Mavrocordat-Ursu. Zoe a fost întâia soție a lui Bibescu; fiul lor—numit după bunicul adoptiv tot Grigore Brâncoveanu—a fost tatăl Anei de Noailles.

45. aluzie la unii Suțu care-și ziceau *Dracon*. (Dracon, vestitul arhonte și legislator atenian,—sfârșitul sec. VII în. Hr.).

46. Cuzeștii sunt boieri de țară din sec. XVII.

II

SCHIȚE POLITICE¹

Prin cuvântul Stat, se înțelege o întindere de teritoriu ocupat de o populațiune mai mult sau mai puțin numeroasă, având o organizație socială supusă legilor.

Puterea și acțiunea din lăuntru și din afară a unui stat nu depinde nici de întinderea pământului ce cuprinde, nici de numărul sufletelor care locuiesc în ocolul său; de altfel Chinezii și Indienii ar fi astăzi statele cele mai mari și mai puternice din lume; Germanii, Francezii și Italienii, ar veni în a 3-a și în a 4-a linie; iară Englezii, Olandezii și Elvețienii ar fi niște națiuni de foarte puțină însemnătate.

Când zicem că elementul care constituie o națiune sunt oamenii, înțelegem negreșit, nu suflarea, ci oameni de aceia care lasă urme neșterse de petrecerea lor prin această lume, lasă lucrări de acele de care se poate glorifica istoria civilizațiunii, — oameni care, învingători sau învinși, au luptat pentru o idee, ca acei din Plutarco², a căror umbre au venit după două mii de ani și au combătut alături cu Caraisc și cu Boțari pentru liberarea Greciei³ și a căror suvenire au adus pe Byron⁴, pe Chateaubriand⁵ și pe Stratford Canning⁶ la Missolonghi⁷, la Navarin⁸ și la Poros⁹. Italia a trăit cinci secolii din viața lui Dante¹⁰

1. tip. în *Revista Nouă*, nr. 3—4, 15 iunie—15 iulie 1892, pp. 89—93, sub titlul de mai sus.

2. vezi nota 25, p. 221.

3. v. n. 39, p. 146. †

4. v. n. 5, p. 3.

5. 1768—1848, strălucitul scriitor francez.

6. v. n. 164, p. 126.

7. v. n. 26, p. 144; celebru prin apărarea eroică a Grecilor în războiul de liberare.

8. v. n. 28, p. 144; vestit prin bătălia navală în care Anglia, Franța, Rusia au nimicit flota turcă (1827).

9. lângă coasta Argolidei; S. de insula Egina; aci, 1831, amiralul grec Miaulis a ars flota greacă, să nu cadă în mâna Turcilor; v. n. 45, p. 224.

10. (1265—1321). ilustrul autor al *Divinei Comedii*.

și a lui Michel Angelo ¹¹ temelia pe care au ridicat ei naționalitatea lor, n'au putut să o sape nici puterea, nici vicisitudinile, și pe acele baze Carol Albert ¹², Victor Emanuel ¹³, Garibaldi ¹⁴ și Cavour ¹⁵ au chemat țara lor la o viață nouă și au făcut din Italia, duminică și umilită, un stat mare, puternic și glorios.

Ca un stat, o națiune să existe și să aibă viitor, se cere mai cu seamă ca între oamenii care îl compun să existe o solidaritate, produsă prin identitatea de idei, de aspirațiuni și de credințe, însușiri care sunt rezultatul comunității de origine, de limbă, de religie și de obiceiuri.

Popoarele, ca și individul, au fiecare fizionomia lor proprie, spiritul și modul de a fi și de a cugeta. Chiar aparența exterioară a unui om ne arată mai totdeauna grupul căruia aparține.

Națiunile au interese, aspirațiuni și ambițiuni speciale întocmai ca și individele; și interesele lor, fie ele generale, fie ele numai ale unui partid, își exercită acțiunea lor în contra altor societăți și altor state, prin tot felul de mijloace: prin presiuni politice, și de multe ori chiar prin puterea armelor; cele mari caută să absoarbă pe cele slabe. Statele cele mici și slabe își păstrează independența lor prin patriotismul și prin înțelepciunea oamenilor politici ce posedă și prin interesul ce oferă celorlalte state.

Un om care nu-și păzește îndatoririle către ceilalți, sau care întrebuițează viclenia sau violența contra dreptului și în contra rațiunii, pierde stima și considerațiunea semenilor săi, și, la trebuință, legile prescriu măsuri pentru securitatea fiecăruia. Nu este însă tot astfel și cu colectivitățile. Între state, între națiuni, între popoare, nu se păzesc întotdeauna principiile dreptului și ale echității cu destulă scumpătate. Până acum nu există o autoritate constituită, având misiunea și puterea de a face să se respecte cu scumpătate principiile dreptății deopotrivă cu toate statele mari și mici, slabe și puternice.¹⁶ Istoria popoarelor este mai mult o epopee a vitejiilor prin arme, decât descrierea luptei seculare între bine și rău, între just și injust;—și mai totdeauna aplauzele și admirația lumii au fost și sunt pentru învingător,

11. (1474—1563), celebrul sculptor italian al Renașterii.

12. (1798—1849), regele Sardiniei 1831—1849.

13. rege al Sardiniei 1849—1860; rege al Italiei unite 1860—1878.

14. (1807—1882) vestit general și patriot italian, întrepid luptător pentru unificarea Italiei.

15. (1810—1861), celebru om de Stat italian, însemnat promotor al unității italiene.

16. *Societatea Națiunilor*, instituția internațională creată după marele războiu din 1914—1918, în sensul lui Ghica, s'a dovedit doar o afirmare idealist-umană, fără a putea împiedica, material, încălcările principiilor ei.

numească-se el Anibal,¹⁷ Washington¹⁸ sau Ibrahimi¹⁹, Napoleon, Wellington²⁰ sau Moltke²¹. Invingător, Garibaldi este un erou; învins ar fi fost tratat defăciós și de perturbator, ca Gonfalonieri și ca Silvio Pellico,²² și închis la Spilberg, deși cauza lor ar fi tot atât de bună, tot atât de sfântă.

Între morala individuală și morala guvernului există o mare diferență: sacrificiul și abnegațiunea, care sunt virtuți la indivizi, sunt privite ca o părăsire culpabilă a drepturilor naționale. Puterile cele mari cred că au datoria de a menține în viitor tot ce au cerut, tot ce au hrăpit. Pentru guvernele cele mari, maxima în purtarea lor politică, în loc să fie echitatea și moderațiunea, se poate zice până la un punct că nu există până acum popor destul de luminat, care ar suferi un guvern ce ar lua partea dreptății în contra intereselor națiunii în capul căreia este pus, și astfel nu există sancțiune pe lumea aceasta, când vedem că tunul stă totdeauna întins și când puterea primează dreptul. Statele cele mai luminate din lume se ruinează în pregătiri de răzbel, cu convicțiunea că mijlocul de a trăi în pace este de a se teme unii de alții. Nedreptatea unor state merge uneori până a căuta prin toate mijloacele a împiedica desvoltarea celor mici și a năbuși aspirațiunile lor naționale.

Lăcomia și megalomania unora din statele cele puternice merg până a căuta să împiedice pe cele mici în mersul regulat al desvoltării lor, amestecându-se în afacerile lor interioare și excitând patimile partidelor unora în contra altora, nepermițându-le nici măcar expresiunea aspirațiunilor celor mai naturale și mai legitime. Un exemplu viu despre aceasta este ceea ce se petrece astăzi în statele cele mici ale Peninsulei Balcanice, năbușindu-se desvoltarea lor națională.

Când legionarii și colonii Romani, după multe lupte și emigrări, au venit conduși de Campoducii²³ lor Iovii, Ilarii, Razii, Bucuri și Voievozi, unii după alții, și s'au așezat în masivul Carpaților, între Dunăre, Tisa, Nistru și Marea-Neagră, ei au adus cu

17. vestitul general cartaginez (247—183 în. Hr.)

18. (1732—1799) vestit general; unul din întemeietorii republicei Statelor Unite și cel dintâi președinte al ei.

19. (1789—1848), fiul lui Mahomet Ali, viceregele Egiptului; dibaciu și crud războinic.

20. (1769—1852) general englez «ducele de fier»; biruitorul dela Waterloo (1815).

21. (1800—1890), feldmareșal prusian; vestit în campania 1866 împotriva Austriei și în războiul din 1870 franco-german.

22. (1739—1854), scriitor italian; ținut 9 ani în închisorile dela Spielberg (în orașul Brün, capitala Moraviei); a scris acolo vestita carte *Inchisorile mele*.

23. (latinism) comandanții.

dânșii spiritul de unitate, de origine, de limbă și aspirațiuni, cu care au putut să-și apere ființa în contra cotropirilor numeroșilor barbari, care îi înconjurau din toate părțile; astfel că tendința către unire a trebuit să fie țelul politic ce au avut chiar dela descălecătoare, ideal care a germinat totdeauna, nu numai în sufletul bărbaților care au îndrăsnit a cugeta mărire, dar chiar în spiritul fiecărui Român. Ori pe ce țărâm s'au aflat și oricând viitorul le-a surăs cât de puțin, ei nu au lipsit de a-l manifesta. Radu Negru și Bogdan, boieri guvernamentali, și divanurile Ad-hoc²⁴, sunt o dovadă că unirea este simbolul ființei și garanția cea mai puternică în contra tendințelor și ambițiunilor de afară.

La Români aspirațiunea către unire nu este tendință de mărire sau cotropire, ci este spirit de conservare și de legitimă apărare în contra vecinilor ce îi înconjoară, căci temerea de cotropire și reducerea lor la o stare de inferioritate și de umilire este încă mare și le impune datoria de a căuta să devie un stat puternic, ca să-și poată apăra cu succes existența. Fiecare națiune trebuie să poată conta pe sine însăși, iar nu să se lase la nedreptatea și îndurarea celorlalți.

Pe noi Români necesitatea ne împinge a ne aduna într'un singur mănunchiu, ca să putem înfățișa o rezistență serioasă năvălitorilor și a ne apăra naționalitatea. Români nu pot pierde din vedere că, ca națiune și ca stat, avem o misiune de împlinit, și înțeleg că, pe cât timp vom fi în voia întâmplărilor din afară, geniul nostru național nu se poate desvolta; simțim că avem o datorie imperioasă a ne asigura ființa: a renunța la unire, ar fi pentru noi a abdica ca națiune, ar fi a reînunța la orice speranță.

Un suflet de vieață a adiat acum în urmă prin memoriul studenților asupra stării Românilor de peste Carpați²⁵ și prin răspunsurile simpatice ale tinerimei. Speranță, dar Românilor, și cu Domnul înainte!

Misiunea și datoria oamenilor care devin conducătorii unui popor este de a face ca între locuitorii statului să domnească pacea și buna armonie, a veghia la desvoltarea inteligenței și a indemnă pe popor la arte și meserii, precum și datoria fiecărui cetățean este de a aduce, prin purtarea și aplicarea sa la muncă, folos și considerațiune țării sale. Pe lumea aceasta, unde dom-

24. din 1857, chemate, potrivit art. 24 al tratatului din Paris 1856, să rostească dorințele Principatelor asupra Constituției și unirii lor.

25. e vorba de cunoscuta mișcare națională din Transilvania a *Memorandiștilor* (1892), datorită generației tinere; publicarea *Memorandum-ului*, peste puțină de înmănat Împăratului, a determinat răsunătorul proces dela 1894, din care conducătorii mișcării au ieșit cu deosebite pedepse la închisoare. Ghica înseamnă aici simpatia tinerimii de dincoace de Carpați pentru acea mișcare.

nește lupta pentru viață (struggle for life)²⁶, munca este cea dintâi condițiune a bunului traiu și a libertății: „Pământul va produce spini și ciulini, și vei mânca pâinea ta după sudoarea frunții tale“, sunt cuvintele cu care Creatorul a dat omului libertatea și liberul arbitru. Este în firea lucrurilor, ca fiecare să caute a se sui cât mai sus pe scara socială și să aspire la starea cea mai bună. Este natural să voim fiecare a esersa profesiunea cea mai considerată. În mod absolut, profesiunile nu sunt mai onorabile unele decât altele; în mod relativ, însă, profesiunea cea mai onorabilă pentru fiecare este aceea pe care se simte în stare a o îndeplini mai bine și prin care poate să aducă mai mare folos societății și familiei sale. Dar prejudețele, care rătăcesc și întunecă spiritele, au făcut a se crede, în unele țări, că funcționarii Statului ar fi mai presus decât bancherii, și pe aceștia îi pune mai sus decât pe arendași și pe comercianți, considerându-i mai sus decât pe meșterii meseriași etc. Dar oare trebuie noi ca negreșit să judecăm pozițiunea ce voim a ne face după ceea ce crede lumea? Nu este mai drept și mai bine să o judecăm după gradul de aplicare și de inteligență ce trebuie să aducem la esersarea profesiunii ce alegem și după întinderea mijloacelor de care putem dispune, ca s'o îndeplinim bine și cu demnitate? Ne uităm la strălucirea ce înconjoară pe unele profesii și pierdem din vedere că omul face pozițiunea, iar nu profesiunea pe om.

Omul superior poate ridica și ilustra meseria cea mai modestă și mai umilă. Să căutăm mai cu deosebire, la gravitatea datoriilor ce ne prescrie profesiunea ce voim să îmbrățișăm, la importanța datoriilor ce le impune și la mărimea rezultatelor ce putem dobândi pentru țară. Să căutăm a nu ne expune a nu putea duce greutatea sarcinii ce ne impunem, ci din contră să îngrijim a fi în stare să dominăm dificultățile ei și să nu ne temem că talentul poate rămânea vreodată ascuns; el, în secolul în care trăim, se ridică singur la lumină. Robert Peel²⁷, nu era decât un postăvar; Lincoln²⁸, un tăietor de lemne; Franklin²⁹, un modest tipograf; și cu toate acestea nici modesta lor condițiune, nici umila profesiune ce esersau, nu i-a oprit de a se sui la înălțimea dela care erau să illustreze țara și numele lor. Este însă foarte trist a vedea pe acei care fără știrea lui Dumnezeu s'au suit acolo unde nu-i chema puterile lor intelectuale și morale: nenorociții nu-și pot împlini misiunea cu demnitate și se expun a fi rușinea nației și a familiei.

26. (cit. *strogl for laif*).

27. (cit. *Robert Pil*), 1788—1850, om de Stat Englez; părtaș al liberalismului.

28. (cit. *Lincân*) Abraham Lincoln, 1809—1865, fost președinte al republ. Statelor Unite; luptător pentru destăințarea sclaviei Negrilor.

29. Benjamin Franklin (1706—1790), om de Stat american, fizician.

Secolul în care trăim este realizarea progresului social, condus de progresul raționalismului, progres la care au conlucrat toți oamenii de valoare, filosofi și eroi. Acest progres își are sorgintea lui în muncă.

Prin muncă, produsele brute ale pământului dobândesc valori însuțite și înmiite. Câteva dramuri³⁰ de lână sau de mătase brută, de o valoare de câteva centime, devin prin munca lucrătorilor meșteri stofe de o valoare de mii de franci; o bucată de fier de o centimă, transformată în arcuri de ceasornice, dobândește o valoare de două mii de franci; un cot de pânză, cu câteva vâpseli, devine un tablou de sute de mii de franci, sub penelul unui Millet³¹ sau unui Meissonier³².

Puterea unui stat merge mai totdeauna mână în mână cu bogăția locuitorilor, — și este cu atât mai considerat, cu cât locuitorii lui produc mai mult, mai bine și mai ieftin, și cu cât exportează mai mult în alte țări. Într'această privință, statistica ne dovedește că excedentul producției unui Englez asupra consumației este de patru sute de franci, pe când exportul unui locuitor din România nu trece de șazeci de franci, exportul țării fiind d'abia de trei sute de milioane.

Dela muncă depinde astăzi desvoltarea unei națiuni; dela dânsa depinde îmbunătățirea stării materiale și morale a omului, considerația de care se poate bucura în lume, relațiunile sale în societate, amicii ce-și face, soția ce va lua; într'un cuvânt fericirea, independența omului. Afară de un foarte mic număr de cazuri cu totul excepționale, la tineri de o dispozițiune naturală, de o vocațiune tare, care se manifestă singură, fără știrea nimănui, și care învinge toate împotrivirile și triumfă în contra tuturor piedicilor ce i s'ar face, părinții hotărăsc soarta copiilor și prin alegerea carierei la care îi împing.

La noi, porniți de iubirea ce au către copiii lor, cred că le împletesc zile de fericire ținând la funcțiile Statului; cred că le asigură viitorul prin leafă și prin pensii; li se pare că acelea sunt pozițiunile cele înalte ale societății. Dintr'un om din care ar fi ieșit un cultivator, un artist de merit, sau un meșter însemnat, care să facă onoare țării sale, să poată ține familia sa în îndesulare și da o bună creștere copiilor săi, fac un biet funcționar care d'abia se ține dintr'o zi până într'alta, cerșetor la ușile miniștrilor, a rudelor, a amicilor și a favoriților oamenilor influenți; măresc concurența la lefi și împing la sporirea dărilor.

Noi ne împărțim în două mari categorii: unii care nu știu, cei mai mulți, nici măcar să scrie și să citească; mai toți plugari,

30. = 3,38 gr. (măsură veche de greutate).

31. Jean François Millet (1815—1875), renumitul peisajist francez.

32. Ernest Meissonier (1815—1891).

șezători la țară, locuind în case de nuiele, spoite cu pământ, și chiar încă în bordeie; alții așezați pe la marginile orașelor și ale târgurilor: dulgheri, zidari, precupeți esersând meseriile cele mai groase și mai puțin bănoase, trăind în umezeala și în necurătenia mahalalelor.

Cealaltă categorie se compune din oamenii care, mai mult sau mai puțin, știu să scrie și să citească. Acești din urmă formează în general clasa biurocraților: dela secretar de primărie sau notar, până la președintele consiliului de miniștri; ciocoi vechi și noi, boieri mari și mici, pensionari, funcționari, în activitate și disponibilitate, chivernisiți³³ și paraponisiți³⁴.

„Am pus băiatul la școală” însemnează în gura celor mai mulți părinți: „l-am scos din rândul muncitorilor; când se va face mare va ședeă tolănit pe canapea, va fuma toată ziua țigări, se va plimba zi și noaptea în trăsură, picior peste picior, și va scrie ordine și instrucțiuni fără efect”.

Când copiii vin în vârstă, părinții cu toți amicii și neamurile aleargă, intrigă, se roagă, strigă până ce le procură o slujbă, sau cel puțin o speranță de slujbă, fără a ține în seamă nici neodihna, nici bătăile de inimă, nici umilinta ce le pregătesc; și fără voia lor le frământă o vieață sdruncinată și o pâne amară distrăgându-i dela modesta vieață de meseriaș.

Funcționarismul, cu modul în care se esersează, a devenit un rău mare, care bântue țara noastră. Mai înainte vreme impiegații Statului se ziceau slujbași, adică oameni la serviciul publicului, având datoria de a opri pe locuitorii de sub jurisdicția lor de a se asupri unii pe alții și de a răpi unii dela alții; de a-i obliga pe fiecare a respecta dreptul și proprietatea altora, de a înfrâna pe asupritori, de a face dreptate asupriților și de a împlini dările și datoriile către Stat.

Dar acum lucrurile s'au schimbat. Ei se numesc funcționari, și din servitori ce erau ai poporului, sluga de altădată se considera ca stăpânul publicului; și dela vătășel până la întâiul ministru, de când s'a schimbat numele, s'a schimbat și purtarea; pentru dânsii, numele de funcționar însemnează stăpân. Fie din plugari, fie din mitocănime sau din ciocoime, Românul, de cum se naște, aspiră la o funcțiune: să fie ciocan, iar nu nicovală; voiește să poată trăi o vieață de trândăvie, din munca și sudoarea altora.

Românul, blând și îndatoritor din natura lui, îndată ce i s'a pus în mână sau pe cap un semn de autoritate devine obraznic și insultător. Nu ai de cât să observi purtarea sergenților de oraș cu trecătorii de pe stradă și mai ales cu țărani cu cară cu boi,

33. (grec. *kyvernó*) rostuiți, înstăriți.

34. (grec. *paráponon*) necăjiți.

fără ca să oprească pe vizitiii trăsurilor boierești, și mai ales pe birjarii muscali, de a da peste trecătorii de pe stradă. Când ai vreo afacere la câte o autoritate, trebuie să te duci de câte zece ori, până găsești pe împiegatul însărcinat a-i da deslegare.

Ion Ghica

III.

ION GHICA

DISCURS ROSTIT LA ACADEMIA ROMÂNĂ LA 28 MARTIE 1880

DESPRE

IOAN CÂMPINEANU ¹

Științele naturale au fost obiectul principal al studiilor mele din tinerețe. Descoperirile lui Cuvier ² și ale lui Eli de Beaumont ³, asupra formațiunilor geologice și asupra succesiunii locuitorilor pământului, deschideau în spiritul meu un orizont plăcut vieții în care voiam să intru. Admiram cum Arago ⁴ și Dumas ⁵ făceau inteligibile, chiar diletanților științei, cestiunile cele mai complicate și mai transcendente ale filosofiei naturii și cum învățații secolului al XIX-a învățeau pe toată ziua știința cu o mulțime de descoperiri. Urmam cu religiozitate miile de observațiuni și experiențe cu care Humboldt ⁶ pregătea marea operă științifică ce a lăsat lumii.

Dară evenimentele, la care mi-a fost cu neputință să nu iau și eu parte, m'au distras dela studiile mele de predilecțiune, m'au deslipit de acele ocupațiuni liniștite și plăcute și m'au aruncat

1. tip. în revista *Familia*, Oradea Mare, 1880, pp. 269—271, 277—279, 286—287 sub titlul: *ION CAMPINEANU — Discursu de receptiune la Academia romana —*; în *Analelele Academiei Române*, seria II, tom. II, 1881, pp. 35—57.

2. vezi nota 2, p. 3.

3. Léonce Elie de Beaumont (1798—1874) geolog francez.

4. vezi nota 3, p. 3.

5. Jean-Baptiste Dumas (1800—1884), vestit chimist francez.

6. vezi nota 1, p. 3.

în vârtejul luptelor politice, atât de crâncene și de pasionate, care se urmează la noi continuu de atâtea ani.

Nu aș fi cutezat niciodată să solicit un fotoliu într'această încălțară; dar a fi chemat de libera voastră mișcare, a fost un onor prea mare pentru mine, ca să nu simt cea mai adâncă recunoștință și mândrie. Și, dacă interpret bine intențiunile de care ați fost animați când m'ați admis între voi, îmi zic că ați voit să dați o probă că, în spiritul ce animă învățatul vostru corp, nu despărțiți legile lumii morale și politice de acelea ale lumii fizice, și că priviți studiul societăților omenești ca o situațiune care ține și de științele naturii și de ale spiritului. Ați voit să arătați că aliați morala și politica cu științele exacte și că cereți dela oamenii de Stat a nu mărgini lucrarea lor numai la apărarea drepturilor țării și în organizațiunea administrațiunilor, dară că cereți să îngrijească totdeodată și de dezvoltarea științelor, a artelor și a meseriilor; căci numai astfel s'ar înțelege misiunea ce au de îndeplinit către țară și către națiune.

Dintr'acest punct de vedere, nu cred că aș fi putut să aleg un subiect mai potrivit cu intențiunile voastre, decât vorbindu-vă de un om care a luptat o jumătate de secol pentru dezvoltarea morală, intelectuală și națională a poporului român, pentru răspândirea științelor, artelor și meșteșugurilor—în care el vedea redobândirea drepturilor naționale ale patriei noastre.

Acei care au auzit de Ion Cămpineanu la tribună vă pot spune că el a fost un orator mare și un apărător aprig al drepturilor naționale. El este acela care a redeschis în România lupta pe tărâmul politic și care, prin apărarea ce a susținut în contra acelor care voiau să ne răpească autonomia, a lăsat o pagină frumoasă în istoria politică a țării.

Prin cugetările sale înalte, prin elocința sa și prin încurajările ce a dat literaturii române, numele său are drept la un răsunet în mijlocul învățatului vostru corp. Prin devotamentul și prin sacrificiile ce a făcut pentru țară, el a dobândit drepturi imprescriptibile la recunoștința tuturor Românilor.

Suferințele și nenorocirile unei țări fac de multe ori educațiunea oamenilor politici; ele, când nu corup și nu omoară spiritul, înalță inima, întăresc credințele și devin o școală de patriotism, de sacrificii și de abnegațiune.

Intr'o noapte de iarnă, Luxandra, soția lui Scarlat Cămpineanu, era chemată la curtea domnească. Nicolae Mavrogheni, Domnul de atunci, o primește cu toate onorurile cuvenite rangului și fa-

miliei sale; îi vorbește cu respect și blândețe, făcând o mare laudă despre meritele sofului său; când, deodată acel Domn maniac începe a plânge și a se bate cu pumnii în cap, povestindu-i visul ce zicea că avusese chiar într'acea noapte. Ii spuse că o văzuse în somn călătorind pe drumul Giurgiului, către Țarigrad, și că-i confisca averea. Când tânăra femeie ajungea în capul scării palatului, se întâlnea cu realizarea visului domnesc. Era luată pe sus de arnăuții curții și aruncată într'un car mocănesc. Vodă râdea, privind această scenă după fereastră, strigându-i: Καλὸν κατεβόδιον (călătorie bună).

A doua zi, o șaică⁸ desbarca la Rusciuc încă o familie de exilați. D'acolo era dusă la Eskizara⁹, și mai în urmă în temnița dela Edi-Culè (șapte turnuri) din Constantinopol, unde a fost deținută mai mulți ani, până când Rusciucul Hasan Pașa a pus un termen tiraniei lui Mavrogheni, luându-i capul¹⁰. Atunci s'au liberat familiile surghiuniților și refugiații s'au întors la căminurile lor.

Vina Câmpinencei era că bărbatul său nu voise să ridice oaste românească, ca să meargă să se bată alături cu Turcii în contra Austriacilor, Nemților cu coadă, cum le ziceau Românii¹¹.

Iacă epoca în care Ioan Câmpineanu a văzut ziua¹².

Născut dintr'un tată pe care nu l-a putut cunoaște decât prin numele lăudat ce a lăsat printre boierii țării și dintr'o mamă¹³ model de iubire în suferințele celei mai nemiloase închisori.

Constantin Câmpineanu¹⁴, fiul cel mai mare al lui Scarlat Câmpineanu și fratele lui Ioan Câmpineanu, om de o înaltă învățătură, elevul cel mai lăudat al renumitei școale a lui Lambru Photiadi¹⁵, școala în care s'a format inima și spiritul multora

8. corabie.

9. în Rumelia.

10. Celebi-Hasan, pașa de Rusciuc, dușmanul lui Mavrogheni.

11. Scarlat Câmpineanu, Mare Vornic; comandant de companie în oastea trimeasă să se împotrivescă Nemților care înaintau pe valea Prahovei, a trecut în Transilvania și s'a dus la Viena (1788), de teama lui Mavrogheni, care surghiunise aproape pe toți boierii de seamă ai țării.

12. născut 1798.

13. Luxandra Căndeasca, dintr'o veche familie boierească din părțile Buzăului.

14. v. n. 36, p. 35.

15. 1750—1805; învățat «dascal» grec la școala grecească dela Sf. Sava, mutată apoi la Domnița Bălașa; director dela 1795; dascălul Marelui Logofăt Grigore Brâncoveanu, al lui lordache și Dinicu Golescu, al lui Constantin Câmpineanu, etc.

dintre Grecii care au ilustrat patria lor, prin sabie și prin condeiu, în timpul luptei pentru regenerarea Greciei.

Acel frate mai mare al lui Ioan Câmpineanu, care de copil împărtășise cu maică-sa însemnătatea dela Edi-Culè, i-a servit de tată. El i-a vorbit de tirania și de corupțiunea Fanarioților, de umilirea țării și de drepturile ei nesocotite și călcate în picioare; l-a trimis să urmeze în școala lui Vardalah¹⁶ și a lui Comita¹⁶ și i-a dat de institutor pe Laurençon, un nobil Francez care, după ce luase o parte activă și entuziastă în revoluțiunea cea mare a Franței, neputând mai în urmă să se împace nici cu excesele Iacobinilor, care făcuse din teroare un mijloc de guvernare, nici cu regaliștii care chemau pe străini în ajutorul Burbonilor, scăpat ca prin minune din temnița din care *Chenieri* și *Lavoisieri* ieșeau numai ca să se ărce pe eșafod, trăia pribeag în București, căștigându-și hrana vieții dând lecții de limba lui Voltaire și a lui Rousseau, semănând în țară depărtată ideile cele mari și generoase ale revoluțiunii franceze, alinându-și astfel durerea ce simțea în sufletul său, văzând cum ideile extreme compromit cauzele cele mai bune și fac ca omenirea să se învârtască într'un cerc vițios, trecând dela libertate la licență și la anarhie, dela anarhie la despotism și la tiranie, ca să înceapă dela căpătâi același cerc, și cu toate acestea pășind tot înainte.

Sub îngrijirea unor asemenea învățători și cu exemplele cele frumoase ce avea dela un frate model de virtute și de patriotism, un spirit deștept ca acela al tânărului Câmpineanu nu putea să nu primească adânc întipărirea binelui și a frumosului.

Dintr'o familie din cele mai vechi ale țării, nepot al lui Cantemir și al vornicului Cândescu, frate cu boierul cel mai considerat și mai stimat de Grigore Vodă Ghica, locul lui Ioan Câmpineanu era însemnat la Curte și în mijlocul boierimii, dar inima lui îl trăgea mai mult către lumea învățată, către profesori, către oamenii de litere și către artiști, către oamenii de talent, de spirit și de gust, către aceia care totdeauna și pretutindeni pregătesc viitorul unei țări.

Un om pentru care el avea o deosebită afecțiune era un călugăr din mănăstirea Căldărușani care știa să-i vorbească de originea Românilor, de vitejiile lor, de tractatele Domnilor celor vechi cu Sultanii, de trecerea Bucovinei din mâinile Muscalilor într'ale Austriei printr'un act înic¹⁷ și fără valoare în drept, de cesiunea Basarabiei, călcându-se în picioare principiile cele mai sacre ale dreptului ginților.

Într'o seară, pe când se afla în serviciu la Curtea domnească, auzind pe Grigore Vodă că zicea către un boier că, în lipsa Mi-

16. profesori greci ai timpului.

17. fr. *inique*.

mitropolitul Dionisie Lupu¹⁸, nu mai putea lăsa scaunul arhiepiscopesc vacant și că, de ar cunoaște un călugăr român cu inimă și cu învățătură, l-ar face Mitropolit și ar scăpa țara de călugării străini, la aceste cuvinte Ioan Câmpineanu nu s'a putut stăpâni; mulțumirea lui a fost atât de mare, auzind aceste cuvinte din gura Domnului, încât, cu riscul de a fi înfruntat, a strigat din colțul unde sta respectuos: „Este unul, Măria Ta!“ Informațiunile luate de Domn confirmând recomandățiunea Câmpineanului, călugărul Grigorie¹⁹ fu chemat la palat, unde erau adunați toți boierii. Domnul, urmat de postelnicul său Alexandru Ghica²⁰, înaintază către călugăr și îi pune în mână cărja arhiepiscopescă, zicându-i: „Nici celui care a alergat, nici celui care s'a rugat, ci celui care a binevoit Dumnezeu“.

Surprinderea boierilor fu mare, criticele multe, dară țara dobândise un Mitropolit virtuos, adevărat Român căruia îi era dat să devie un martir al credințelor și al patriotismului său. Mănăstirile închinete s'au luat atunci din mâinile Grecilor și egumeniile s'au dat toate clerului român.

Era în natura lucrurilor de atunci, ca, deodată cu intrarea trupelor rusești, călugării greci să fie reinstalați în mănăstirile zise închinete.

După instalarea guvernului rusesc, la 1828, cu Pahlen²¹ și Zaltuchin²² ca prezenți plenipotenți, a început pentru virtuosul nostru Mitropolit o eră de persecuțiune și de suferințe. Puține luni după intrarea trupelor rusești, a fost exilat la Kiev. Un exil de șase ani, într-o climă aspră și vieța ascetică ce petrecea ca călugăr, i-au ruinat sănătatea. Numai la venirea noului Domn, Alexandru Ghica, la 1834, Mitropolitul Grigore s'a eliberat din exil, deodată cu încetarea ocupațiunii străine; a venit în scaunul arhiepiscopal bolnav, prăpădit în sănătate, ca să-și dea obșteșcul sfârșit. A adormit în Domnul ca un sfânt, binecuvântând țara și turma pe care a iubit-o atât de mult. Memoria lui, scumpă Românilor, va fi totdeauna înconjurată de aureola martirului.

Grigore Ghica, care se suise pe scaunul Domniei la 1822, în urma morții lui Tudor Vladimirescu, era dintre boierii aceia care luptau de mulți ani pentru redobândirea drepturilor strămoșești.

Ideea care predomina în acel partid era că dreptul de suzeranitate, astfel cum rezulta din capitulațiunile încheiate de vechii noștri Domni cu Înaltă Poartă, era o garanție pentru păstrarea

18. 1769—1831; mitropolit 1819—1821; pribeag în Transilvania; întors în timpul lui Grigore Ghica; refuzând Mitropolia, s'a așezat la mănăstirea Dealului; mort în București.

19. vezi n. 50, p. 371.

20. fratele Domnului și viitorul Domn 1834—1841.

21. vezi n. 180, p. 22.

22. vezi n. 181, p. 22.

naționalității noastre. Exemplele celor ce se petreceau în Bucovina și în Basarabia, de când aceste provincii românești încă-puse pe mâinile Nemților și ale Rușilor, îl întărea și mai mult în această credință. Acei boieri recunoșteau că Turcii, deținând fortărețele de pe țărmul românesc, numind Domni d'a-dreptul, fără de a fi aleși de țară, monopolizând exportul produselor noastre și trimițând firmanuri, nesocoteau tractatele. Dar își ziceau totdeodată că, dela o vreme încoace, Imperiul Otoman mergea tot slăbindu-se și că, mai curând sau mai târziu, era să vie ziua când acel Imperiu să se desfacă în elementele sale constitutive și că atunci independența României va fi o consecință naturală a evenimentelor ce au să se desfășoare.

Lucrarea acestui partid, în care figurau pe la finele secolului în întâiul rând Brâncoveanu²³, Banul Dumitrache Ghica²⁴ cu fiii săi, Banul Scarlat²⁵ și Grigore Ghica,²⁶ Logofătul Ienăchiță²⁷ și fiul său Clucerul Alecu Văcărescu²⁸, Constantin Bălăceanu²⁹, Vornicul Scarlat³⁰ și fiul său Constantin Câmpineanu, Logofătul Nicolae Dudescu³¹ — era de a pregăti națiunea din vreme, ca acea desfășurare de evenimente, care se pregătea, să o găsească

23. vezi n. 132, p. 118.

24. «Bătrânul», 1718 — 1807; fratele Domnului din Moldova asasinat pentru împotrivire la cedarea Bucovinei; v. și n. 70, p. 165.

25. Mare Ban (1750 — 1832), unchiul academicianului recipiendar.

26. (1755 — 1834), viitorul Domn 1822 — 1829.

27. Ienăchiță Văcărescu [1730 (40) — 1799 (1800)]; Mare Spătar, Mare Ban; poet; autorul celei dintâi gramatice românești în Țara Românească (1787); autor al unei istorii a împărăției turcești; autorul vestitelor versuri testamentare:

*Urmașilor mei Văcărești
Las vouă moștenire
Creșterea limbii românești
Și-a patriei cinstire.*

28. liric neoanacreontic; mort pe la 1800; în 1800 se cerea³ de către moștenitori inventarierea averii poetului și împărțea.

29. vezi nota 74, p. 63.

30. vezi mai sus n. 11.

31. Ghica-l numește Nicolae, alții Constantin Dudescu; e Marele Logofăt celebru prin risipa averii; în 1805, o anafora a Divanului către Domnitorul Constantin Ipsilante, în urma cererii sorei lui Dudescu — Elena Dudescu, sora bunicei lui Ion Ghica și mama lui Iancu Văcărescu — incuviința *epitropisirea*, adică punerea sub interdicție a celebrului risipitor și original. Lagarde, încă în 1813, îl admira pentru ciudățenia lui trupească (*bossu par tous les bouts; il n'a pas quatre pieds de haut*), pentru spiritul lui *délié et souvent profond*, cât și pentru patima *fastului*: deși acum rămas în lipsă, la plecarea spre Sibii, Dudescu avea un alaiu de arnăuți de parc'ar fi pornit să cucerească — zice Lagarde — Transilvania; v. și n. 62 p. 384.

destul de luminată și de pregătită, ca să poată profita de dânselle pentru întărirea statului român; căci dacă, din contră, ar fi fost să ne găsească într'o stare de inferioritate în comparațiune cu populațiunile de care suntem înconjurați, nu numai că nu am fi știut să ne servim de drepturile noastre, dar chiar independența ce s'ar fi dobândit nu era să aibă alt rezultat, decât acela de a ațâța și mai mult lăcomia puternicilor vecini, și ar fi fost neconținut amenințată de a trece sub un jug mai anevoie de purtat, precum s'a întâmplat cu Tătarii din Crâm și cu Polonia.

Pentru a nu deveni dar victima acelor jocuri politice, ei credeau că nu era de dorit ca disoluțiunea Imperiului Otoman să fie precipitată, ca să lase Românilor timpul să se lumineze; dar își ziceau totodată, că trebuie să lucreze neîncetat la desvoltarea simțului național și să caute a se folosi de toate împrejurările, ca să se redea țării drepturile ei călcate, reintrând în litera și în spiritul tractatelor celor vechi.

Pe aceste baze, boierii noștri au vorbit generalului Sebastian³², când a trecut prin București, la ducerea sa la Constantinopol ca ambasador al lui Napoleon cel Mare.

Pe lângă acest partid mai exista, pe la începutul secolului și un altul. Unii din boieri simpatizau cu politica propagată de Eteria grecească, care lucra la răscularea tuturor creștinilor din Orient și la destiintarea imediată a dominațiunii otomane, — politică încurajată în Franța și în Anglittera de lumea universitară și patronată în România de consulatul rusesc.

Din punctul lor de vedere, Grecii aveau cel mai mare interes să urmărească realizarea acestui scop, căci la ei învățătura era răspândită în toate clasele, pe când celelalte populațiuni nici nu se gândeau la înființarea de alte școli, decât cele grecești. Clerul ortodox pretutindeni în Imperiu era grec, având în mâinile sale toate averile bisericești. Grecii erau poporul cel mai luminat și cel mai avut din Orient. Simțul național era la ei desvoltat în mai mare grad, pe când celelalte popoare ale Orientului confundau încă naționalitatea cu biserica, încât Bulgarii, Arnăuții, Românii din Macedonia, se credeau Greci, fiindcă biserica lor se numea biserica ritului oriental grec.

Grecii, în starea în care se aflau, puteau să aspire a înlocui pe Turci în dominațiunea Imperiului. Ei se răsculau în numele patriei: *διὰ τὴν πατρίδα*, și în numele naționalității elene: *διὰ τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος*; iară celelalte popoare se sculau pentru religione, *za vera*.

Cu cât Imperiul Otoman ar fi căzut mai curând, cu atât Grecii, acest neam mic, numărând cel mult două milioane de suflete,

32. vezi nota 41, p. 97.

avea mai multă probabilitate de a crește numărul lor, absorbind naționalitățile Turciei, pe care încă și astăzi tot cred că le pot desnaționaliza prin școli și prin biserică, precum caută să facă cu Românii din Macedonia și cu Albanezii, — lucru ce era să devie cu neputință mai târziu, când simțul ginții s'ar fi deșteptat în acele populațiuni, precum s'a deșteptat pe toată ziua mai mult.

Ioan Câmpineanu era unul din adepții cei mai călduroși ai partidului curat românesc, al căruia unul dintre membrii cei mai activi și mai importanți era fratele său Constantin.

Pe la începutul mișcării din 1821, guvernul în amândouă Principatele era în mâinile Grecilor și boierilor eteriști, care se puseră la discrețiunea lui Ipsilante, venit din Rusia ca să ia comanda insurecțiunii. Insurecțiunea luase un avânt însemnat prin puternicul concurs al lui Tudor Vladimirescu, om de arme energic și foarte influent în județele de peste Olt, unde se păstra încă viu spiritul războinic.

Cei mai mulți din boieri și chiar dintr'acei care se raliase la acțiunea zăvergiilor eteriști, speriați de prădăciunile cetelor răspândite ale căpitanilor lui Ipsilante, părăsise țara și se refugiasse în Brașov și în Sibii peste Carpați, de unde nu s'au întors decât atunci când atitudinea luată de Ipsilante începuse să deschidă ochii lui Vladimirescu și-l făcuse să vadă cursa în care căzuse, puindu-se cu totul și în toate la discrețiunea Eteriei, — deșteptare târzie pentru el, sărmanul, care a expiat crud încrederea ce a avut. El, care putea să moară ca Bozzari,³³ sau să trăiască ca Coletti³⁴, și-a plecat capul călăilor lui Ipsilante, ca să nu compromită viitorul țării sale, expuind-o la vindicta turcească.

Sacrificiul lui Vladimirescu a fost un act de cel mai mare patriotism. El a început ca un erou și a sfârșit ca un martir, deschizându-ne nouă calea către redobândirea drepturilor naționale.

La chemarea Românilor sub steagul național, la 1831, Ioan Câmpineanu, deși de o sănătate foarte delicată, a fost din cei dintâi a răspunde la apel. Rangul său de paharnic îi da dreptul la gradul de căpitan. Mai în urmă, ajuns maior, i s'a dat comanda unui batalion din regimentul staționat în Ploiești, având ofițeri subalterni pe Nicolae Golescu³⁵, pe Ioan Voinescu II³⁶, pe Nicolae Teologul³⁷, pe Dâmboviceanu și pe alți tineri ofițeri, care toți s'au distins și s'au ilustrat în viața publică.

O împrejurare cu totul neașteptată a făcut ca generalul Ki-

33. vezi nota 39, p. 146,

34. vezi *Scrisoarea* VII, p. 139.

35. vezi nota 59, p. 289.

36. v. n. 25, p. 157.

37. v. n. 76, p. 480:

seleff, guvernatorul rus de atunci ²³, să cunoască pe Ioan Câmpineanu.

Orășenii Ploeșteni și locuitorii satelor de prin prejur, lipsiți de hrană și ne mai putând duce numeroasele sarcini și biruri, podvezi și angarale, se răsculase, pusese mâna pe arme și campau de mai multe zile pe strade și pe maidanuri, ne mai voind să recunoască nicio autoritate. Amenințările și incurările Cazacilor rusești nu putuse să-i facă să reentre în liniște. Incepuse să ridice șanțuri de apărare pe piața oborului. Curierii se succedau pe tot minutul între București și Ploești. Generalul guvernator se găsea în cea mai mare neodihnă și nedumerire, căci nu-i convenea Rusiei să se știe în lumea politică că Românii nu erau mulțumiți de guvernul rusc, — aceasta mai ales într'un moment când Cabinetul de Petersburg își da toate silințele să facă pe Europa să creadă că Românii erau atât de fericiți, încât toate aspirațiunile lor naționale se rezumau în dorința de a fi încorporați în imperiul Țarului. Pozițiunea în care se afla generalul Kisseleff era dificilă, căci pe de o parte nu-i convenea să înăbușească răscoala prin vărsare de sânge, și de alta nu putea să lase lucrurile să ia proporțiuni mari, într'un timp când lupta de pe malurile Vistulei făcea să răsunе Europa de strigătul: *să trăiască Polonia!* — și când victoriile lui Hlopiski, lui Sekrisnewsky și lui Denbinski sileau pe Împăratul Nicolae să-și tragă oștirile din România, ca să le întrebuițeze în contra Poloniei.

După mai multe zile de iritațiune, generalul Kisseleff s'a hotărât să ceară concursul miliției române. Atunci batalionul comandat de Câmpineanu a fost însărcinat cu trista misiune de a restabili liniștea prin arme. Maiorul comandant, lăsând trupa la o parte, intrând singur în mijlocul poporului, a avut nespusa consolațiune de a potoli răscoala prin puterea cuvântului, făcând pe fiecare să se retragă fără a vărsa cea mai mică picătură de sânge românesc.

Câmpineanu era totdeauna ascultat de popor, pentru că cuvintele sale erau pline de rațiune și de distincțiune; vorbea din curătenia inimii și din puterea convincțiunilor.

Generalul i-a mulțumit trimițându-i crucea S-tului Vladimir. Tot în acele vremi, generalul Kisseleff s'a adresat la fratele cel mai mare al Câmpineanului și i-a oferit Ministerul Cultelor, zicându-i că deși cunoaște aversiunea ce are de a servi sub un guvern străin, dar credea că, oferindu-i un serviciu cu totul fără amestec în politică, nu poate să atingă întru nimic credințele și convicțiunile sale. După o convorbire, care a fost o profesiune de credință francă și leală din partea lui Constantin Câmpineanu, generalul rus i-a strâns mâna, zicându-i că-l stima

pentru sentimentele sale cu atât mai mult, cu cât, de ar fi Român, nu ar cugeta altfel pentru țara lui.

Generalul Kisseleff avea inima și spiritul deschis sentimentelor celor mari. Când era ambasador la Paris, pe la anul 1862, om în etate de 80 de ani, Touvenel³⁹, ministrul treburilor din afară al lui Napoleon III, zicea, vorbind despre dânsul, că nu cunoștea în toată diplomația europeană un spirit mai tânăr prin sentimentele sale și mai accesibil la ideile mari și generoase.

Mai în urmă, maiorul Câmpineanu, dând dovezi de aptitudine politică și administrativă, a fost numit director de minister; atunci cariera militară a devenit pentru dânsul numai nominală, și iacă-l aruncat în vârtejul și în preocupățiunile luptelor politice.

La 1833, rămas singur Câmpineanu, prin moartea fratelui său Constantin, stăpân pe o avere din cele mai însemnate, stabilit în București, — casa lui deveni locul de întâlnire a tuturor oamenilor de talent. Și dacă prin poet înțelegem pe omul care are simțul a ce este mare și frumos, a cărui inimă bate la orice faptă nobilă și patriotică, la orice cugetare 'naltă, și care respinge dela dânsul orice nu este demn și curat, — putem zice că el era un adevărat poet. El nu numai că iubea literatura și artele, dară simțea ca poetul și artistul. S'a pus în capul Societății Filarmice⁴⁰, a înființat școala în care s'au format mai mulți artiști dramatici români și a devenit fondatorul teatrului național. Într'acest ram al literaturii, el vedea mai mult decât o școală de moravuri, pe lângă glorificarea faptelor și caracterelor cele mari: era pentru dânsul un mijloc de a da românismului un avânt și de a deștepta simțul național. Memoria lui va fi neștearsă în inimile autorilor și artiștilor noștri dramatici. Printr'însul Românii au putut cunoaște pe Racine, pe Corneille, pe Moliere și pe Alfieri.

Într'o luptă continuă de mai mulți ani în contra indifferenței și a relei-voințe, lesne de înțeles, în contra teatrului național din partea unui guvern care nu putea decât să caute să placă străinului, și-a mistuit o mare parte a averii sale.

Câmpineanu n'a scris nicio carte, dar a făcut mai mult: a îndemnat pe toți oamenii de talent din'acea epocă să scrie. Acei care l-au auzit judecând o operă, sau dând consiliile sale judicioase asupra unei scrieri, pot spune cât era de desvoltat într'acel om gustul literar și artistic.

Stenografia, cu totul necunoscută pe atunci la noi, nu ne-a transmis elocintele cuvinte rostite de dânsul în Obșteasca Adunare; dar acei care l-au auzit în Camera dela 1835 până la 1839, ne pot spune că el a inspirat la o generațiune întreagă simțimintele patriotice.

39. Edouard Thouvenel; v. n. 104, p. 332.

40. v. n. 98, p. 68.

Humboldt, vorbind de marele Arago, zicea că descoperirile și lucrările sale științifice erau mari și numeroase, dară că mai mari și mai numeroase erau acelea ce a pus pe alții să facă prin consiliile și prin indicațiunile sale.

Intr'un timp, când în lumea noastră robia și claca erau considerate ca niște drepturi naturale, de care uzau, fără a simți conștiința lor cătuși de puțin vătămată, — el era din micul număr al acelor ce deplorau nedreptatea care apăsa două clase foarte numeroase ale țării. Devenit deplin stăpân pe averea sa, a liberat îndată mai multe sute de suflete din robie și a desființat claca la moșia sa, împroprietărind pe locuitori. Vestitul lăutar Dumitrache, care sub un alt cer ar fi dobândit un renume european, acel *menestrel* al tuturor veselilor și întristărilor caselor boierești, vioara care a făcut mirarea lui Artot și a lui Liszt ⁴¹, povestea chiar el cum devenise om liber: boierul, al cărui rob fusese, simțindu-l cu bani, i-a propus să-i vândă libertatea pe o mie de galbeni; dar el neavând decât trei sute, restul de șapte sute de galbeni l-a găsit în generozitatea colonelului Câmpineanu. Iși plătea datoria de recunoștință cântând la orice ocaziune, de ar fi fost chiar la masa domnească, cântecul popular:

*Aideți frați la Mărgineanu
Să scăpăm pe Câmpineanu.*

La 1834 Câmpineanu fu ales deputat al județului Brăila. Intrând în Obșteasca Adunare, s'a găsit cu fostul său șef de regiment, cu Vornicul Emanoil Băleanu, și cu doi amici din copilărie, cu lancu Ruset și cu Grigorie Cantacuzino, cu care în tinerețe visase îmbunătățirea soartei României; câteșipatru boieri și feciori de boieri din cei mai considerați pentru spiritul lor cultivat, pentru caracterul lor onorabil și independent. Chiar dela cele dintâi ședințe s'a stabilit într'acești buni Români o comunitate de idei și de acțiune.

Deși boierii țării fusese chemați, patru ani mai înainte, la 1830, în Adunarea extraordinară, să discute Regulamentul organic, dar o lege redijată și votată sub presiunea unei ocupațiuni armate și sub președinția consulului rusesc, pe când țara era guvernată de un general străin, nu putea fi considerată decât ca o operă impusă de străini.

Acești patru bărbați au pus baza principiilor care trebuiau să-i conducă la reformarea aceluși Regulament, căutând totdeodată a se folosi de dispozițiunile cele bune cuprinse într'însul, pentru a dota țara cu școli, a înființa comunicațiuni lesnicioase între centru-

41. Franz Liszt (1811—1886) [vestitul compozitor] și pianist ungar

42. vezi nota 5, p. 130.

rile de producțiune și de export, a regula cursul gârlelor și a le face plutitoare, a silii pe impiegații administrațiunii a se ține în marginile atribuțiunilor lor, a face justiția independentă de influența guvernului și de fluctuațiunile politice, a pedepsi abuzurile și prevaricațiunile și a obliga pe fiecare la paza legilor.

Pe aceste baze s'au unit acești patru bărbați, formând un grup modest și nebăgat în seamă la început, dar pe lângă care au venit de s'au adunat, unul câte unul, toți acei deputați care doreau binele și înaintarea țării. În mai puțin de doi ani, acest partid devenise majoritatea Camerei și comptă în sânul său pe doi din prelații cei mai cuvioși și mai învățați: pe Cesarie dela Buzău⁴³ și pe Ilarion dela Argeș.⁴⁴ Țara întreagă era cu partidul Câmpineanu, partid care prin tăria convingțiunilor și prin curajul său a lăsat urme neșterse în istoria noastră parlamentară.

Majoritatea acelei Camere n'a lipsit niciodată dela datoriile sale, a censurat cu scrupulozitate actele guvernului, a cercetat totdeauna fără preget socotelile visteriei, și, pentru cheltuielile ce găsea făcute fără a putea fi justificate prin voturile Adunării sau prin legi speciale, obliga pe miniștri a le restitui tezaurului împreună cu acele deturnate dela destinațiunea lor, împotriva-vindu-se necontentit la cheltuieli nesocotite și nefolositoare.

Strânse erau p'atunci băierile pungii Statului!

Nu ne putem opri de a avea un mare respect pentru bărbații care compuneau adunarea condusă de Câmpineanu, când considerăm importanța legilor prelucrate și votate de dânsa; și nu putem să nu admirăm pe acei bărbați și să nu-i binecuvântăm, când considerăm curajul și devotamentul lor față cu împrejurările dinăuntru și din afară.

Guvernul, constrâns în marginile legalității, a voit să scape de asprul control al acelei Camere prin intimidare; dar la ofisul sau mesajul prin care Domnul recomandă Mitropolitului, ca Președinte al Camerei, să *distrugă spiritul răzvrătitor și primejdios* ce zicea că se introdusese în Adunare și să *nu o lase să se conducă de niște intriganți și ambițioși ca Ion Câmpineanu, Ioan Ruset și Grigore Cantacuzino* (sic), — Camera a răspuns printr'o adresă prin care pune sub ochii Domnitorului incapacitatea și neîngrijirea miniștrilor.

Dar era în suspens o chestiune mare, menită să aducă o adevărată furtună politică și o luptă crâncenă în Obșteasca Adunare. Această chestiune era revizuirea Regulamentului organic, cerută de Guvernul rusesc, lucrare rezervată legislaturii celei noi, pentru care se pregăteau din vreme alegerile.

43. Chesarie, român transilvănean, vestitul vlădică dela 1826 — 1846, întemeietorul Seminarului dela Buzău.

44. Grec «cu spiritul voltairian» (Iorga), cărturar, episcop 1820 — 23 și 1828 — 1845.

Consulul rusesc, interesat a se admite modificările propuse de dânsul, se coborîse însuși, și fără nicio rezervă, în arena electorală, chema pe boieri și pe proprietari, rînduri, rînduri, acasă la el, la consultat; îi povățuia să înlăture partidul național, îi amenința și le desemna oamenii ce trebuiau să-i trimită în Adunare, ca să placă puternicului protector.

Dela atitudinea și dela voturile acelei Adunări era să se știe, dacă Românii țin la dreptul lor și dacă sunt decîși să aibă o țară autonomă, sau dacă abdică în favoarea străinului.

Alegătorii au răspuns injoncțiunilor Consulatului, respingînd candidaturile oficiale și trimițînd în Obșteasca Adunare pe bărbații combatuți de Consul și de Guvern. Țara se deșteptase și era hotărîtă a-și apăra drepturile. Acea luptă glorioasă, în care s'au distins Ion Cămpineanu, Ioan Ruset și Grigore Cantacuzino, a însemnat redeschiderea campaniei pentru redobîndirea drepturilor noastre strămoșești.

Mă cred în drept, domnilor, a abuza de paciența voastră, când amintesc fapte pe care tinerimea care ne înconjoară trebuie să le aibă totdeauna vii în suvenirile ei, ca să dea memoriei acelor care au apărut cu atîta tărie drepturile acestei patrii tributul de respect și de recunoștință, ce le datorăm, și ca să-i imite, când vreodată străinul ar încerca să se atingă de drepturile României.

În articolul 55 al Regulamentului se zicea că orice act, sau hotărîre, a obișnuitei Obștești Adunări și a Domnului, ce ar fi împotriva tractatelor, sau hătișerisurilor încheiate în favorul său, trebuie să fie socotite fără de nicio putere și neființă".

Consulul rusesc cerea să se adauge fraza: «*ori împotriva drepturilor Curții Suzerane și protectrice*».

La finele Regulamentului, se cerea o modificare și mai mare, ceva care nu ar fi fost nimic mai puțin decît ștergerea autonomiei; căci de unde se zicea în Regulament, că:

„Adunarea va putea, cu concursul Domnului, să facă Regulamentului schimbările și reformele ce trebuința va cere”, —

Consulul cerea să se adauge acestui paragraf un altul cu cuprinderea următoare:

„*Toate acele măsuri sau schimbări, care ar fi urmat în vremea ocupației acestui Principat de către oștirile Împărăției Rusiei, vor avea o putere de pravilă și se vor cunoaște ca parte din însuși trupul Regulamentului.*

„*Pe viitorime, orice schimbare Domnul ar voi să facă în Regulamentul organic, nu va putea să aibă loc, nici să se puie în lucrare, decît după înadîns împuternicire a Înaltei Porți cu împreună unire a Curții Rusiei*”.

În tot timpul discuțiunilor provocate de această propunere, Cămpineanu a stat la tribună, arătînd, cu o elocință rară, că prin această modificare se atacă nu numai drepturile *ab antiquo*

ale țării, dar chiar și tractatele dintre Rusia cu Poarta, și mai cu deosebire tractatul dela Adrianopol și hațișeriful dat cu ocaziunea investiturii Principelui Alexandru Ghica la 1834, precum și manifestul Comitetului Witgenstein dela 1828, când a intrat cu trupele rusești în țară, — acte care toate recunoșteau existența politică a Principatului și drepturile acestui Stat.

Adunarea, pătrunsă de puterea argumentelor aduse la tribună, a respins cu o mare majoritate modificările cerute.

Un asemenea act nu putea să nu atragă asupra Adunării fulgerele Consulatului rusesc, care a și cerut îndată printr'o notă cominatorie încetarea oricărei discuțiuni ulterioare asupra Regulamentului; iar peste câteva săptămâni, țara a avut durerea și umilinta de a vedea pe agentul său dela Constantinopol, pe logofătul Aristarchi, transformat în capugiu⁴⁵ al Porții, venind și citind dela tribuna Adunării un firman prin care se poruncește Obșteștei Adunări să intercaleze în Regulament modificările cerute de Consulul rusesc și invitând pe deputați să iscălească un act de *căință ad-hoc*, pe care logofătul l-a depus pe tribună.

Atunci Câmpineanu, luând cuvântul, protestă cu energie în contra călcărilor ce se făceau drepturilor țării. Cuvintele lui elocinte și atitudinea sa demnă și inspirată umple de lacrimi ochii tuturor deputaților și toți refuză de a iscăli actul adus de logofătul Aristarchi.

Astfel s'a închis acea Obștească Adunare! Dintr'acel moment, lupta nu mai putea fi urmată pe tărâmul parlamentar. Ea era transportată în afară și nu rămăsese altă speranță și alta de făcut, decât de a lumina opiniunea Europei și a face ca puterile occidentale să cunoască situațiunea țării noastre, să le facă să se intereseze la viitorul României, punând o stavilă acțiunii omnipotente a Rusiei.

Câmpineanu n'a ezitat un singur moment d'a lua această cale. Plin de încredere în viitorul Românilor, și-a făcut o datorie sacră d'a continua lupta pe acel tărâm. Profitând de înghețul Dunării, scăpă supravegherii poliției, se duce întâi la Constantinopol, unde explică situațiunea noastră politică ambasadorilor Franței și Engliterei, amiralului Roussin și Lordului Pousomby. Ei îl ascultă, îl înțeleg și-l sfătuesc să se ducă la Paris și la Londra, recomandându-l călduros guvernelor lor respective.

Câmpineanu a pledat prin vorbă și prin scris drepturile țării la Paris și la Londra; a fost în cele mai strânse relațiuni cu

45. (turc. *kapygy*), capigiu; ușier; trimis.

Garnier-Pagès ⁴⁶ cu Cormenin ⁴⁷, cu Dupont de Leure, ⁴⁸ Berier, ⁴⁹ cu Principele Czartorysky ⁵⁰, comitele Zamoiski ⁵¹, cu Lordul Dudley Stuart, ⁵² cu Lordul Morpith și cu mai mulți din oamenii influenți în parlament; a fost ascultat cu cel mai mare interes de Thiers ⁵³ și de Palmerston, ⁵⁴, șefii cabinetelor englez și francez; însă tot ce a putut dobândi, a fost asigurarea că nu era depărtat momentul când Europa se va hotărî a lua măsuri în contra acțiunii Rusiei în Orient, și că atunci memorandele și arătările sale vor fi luate în foarte serioasă considerațiune.

La întoarcerea sa pe la Viena, voind să vadă pe principele Meternich ⁵⁵, cancelarul i-a trimis răspuns că cunoaște chestiunea despre care vrea să-i vorbească, dar că sunt considerațiuni politice care nu-i permit a se ocupa de dânsa. Ajuns la Lugoj, Câmpineanu a fost arestat și dus sub pază la închisoarea dela Caransebeș, de unde, predat guvernului român, care l-a deținut închis doi ani la mănăstirea Mărgineni, și de acolo transferat la mănăstirea Plumbuita ⁵⁶, nu s'a liberat din închisoare decât la anul 1841, deodată cu sosirea unui firman prin care, după o înțelegere între ambasadorul rusesc și Vizirul, se ordonă Domnului să deschidă Obșteasca Adunare.

Alexandru Ghica lăsase să se înțeleagă în mai multe ocaziuni că se supunea cu nemulțumire la sfaturile și injecțiunile Consulatului rusesc și astfel pierduse simpatii Impăratului Nicolae.

Deși câștigase mult în opiniunea țării în ultimii ani ai domniei sale, dară nu i se putea uita slăbiciunea ce arătase în lupta de doi ani susținută de partidul patriot în revizuirea Regulamentului. Adunarea din 1841 se deschidea nu ca să îndrepteze abuzurile și să cheme pe Domn la paza legilor, dar ca să-l răstoarne, căci așa era voința Țarului. Indată după cetirea ofisului de deschidere și verificarea titlurilor deputaților aleși, a ieșit la iveală

46. doi Garnier-Pagès: Louis Antoine, 1803 – 1878; Etienne-Joseph-Louis, 1801 – 1841; amândoi oameni politici francezi; cel dintâi membru al guvernului provizoriu din 1848; cel de-al doilea șeful partidului republican din timpul lui Ludovic-Filip, rege 1830 – 1848.

47. Louis de Cormenin, 1788 – 1868; om politic; influent pamfletar împotriva regalității lui Ludovic-Filip.

48. Jacques-Charles Dupont de l'Eure, 1767 – 1885, om politic și patriot francez.

49. Antoine Berryer, 1790 – 1868, orator «legitimist», mare avocat?

50. vezi nota 33, p. 158.

51. Ladislas Zamoyski, 1803 – 1868; revoluționar polon; la Paris, 1831, emigrat cu unchiul său Adam Czartoryski.

52. v. n. 171, p. 127.

53. v. n. 59, p. 325.

54. v. n. 59, p. 162.

55. v. n. 7, p. 54 și n. 35, p. 266.

56. v. n. 5 p. 130.

faimoasa doleanță care a provocat venirea comisarilor, Generalul Duhamel⁵⁷ și Șekib Efendi, precursorii mazilirii lui Ghica și a simulacrului de alegere, care în anul 1842 a suit pe George Bibescu pe scaunul domniei⁵⁸.

A fost ceva duios a vedea o tânără femeie, una din fetele celei mai mari case din București, pe nepoata Dudescului⁵⁹ alergând pe vreme de iarnă cu copilul la sân, cutreierând pământul din oraș în oraș, din închisoare în închisoare, căutând pe soțul ei; așa a făcut Catinca Câmpineanu, până ce a descoperit pe bărbatul ei în temnița dela Caransebeș.

Dintr'acel moment ea nu s'a mai despărțit de dânsul, a împărțit cu el exilul și temnița.

Trei ani de închisoare și sănătatea sa ruinată nu au putut să-i slăbească credințele, nici să-i înăsprească caracterul blând și voios. El n'a păstrat în inima lui nici resimțământul, nici dorința de răzbunare. Făcea fiecăruia partea slăbiciunilor omenești și a necesităților politice. El zicea că Românii sunt toți patrioți și că între oamenii care își iubesc țara se află totdeauna puncturi de contact și de idei, asupra cărora totdeauna se pot uni într'o lucrare comună. Nimeni n'a fost mai îndrăzneț și mai înfocat decât dânsul în desbateri și nimeni n'a păstrat mai puțină mânie decât dânsul. În viața politică știa că nu trebuie nici pismă, nici resimțământ personal.

Din convorbirile sale cu oamenii politici de atunci, dobândise convingerea că, cu toată indiferența ce arăta Franța, Englitera și chiar Austria pentru drepturile Românilor, ele însă hrăneau ideea de a se folosi de cea dintâi împrejurare, pentru a pune o stavilă influenței rusești și planurilor sale ambițioase în Orient, și că dela acel moment și dela împrejurările în care se va afla atunci Europa va depinde viitorul României.

Câmpineanu nu a avut altă ambițiune decât aceea de a servi țara lui prin sfaturile sale luminate și de a deștepta opiniunea publică a Europei asupra drepturilor noastre. Pe atunci aspirațiunile sale și a celor mai înaintați patrioți se mărgineau în redobândirea autonomiei și în stabilirea unui regim constituțional. Invidioșii și curtezanii nu vedeau alta în zelul și în devotamentul său, decât un ambițios de rând, și-l denunțau Domnului că pe un conspirator și ca un aspirant la domnie, încât Alexandru Ghica, amicul său din copilărie și camaradul său de arme, avu-sese slăbiciunea de a-l crede astfel cum îl depingeau acei care-l săpau lingușindu-l, și ajunsese a-l persecuta.

57. consul rus între 1842 — 1851 cu un agresiv amestec în cărmuirea țării; obiect în 1848 lui Eliade Rădulescu pentru satira *Cântecul ursului*

58. v. n. 56, p. 214.

59. soția lui Câmpineanu era Ecaterina (Catinca) Caribol-Dudescu.

Guvernele care nu-și au puterea și sprijinul în stima și în iubirea națiunii, și caută a se susține numai prin străini, sunt totdeauna temătoare, atribue nemulțumirile și desafecțiunea popoului numai intrigilor opozițiunii și vânării de putere. În zel și devotament pentru binele public, nu văd decât interes personal, invidie și ambițiune proastă.

Nu știu dacă mulți Români au avut boala domniei; dară ceea ce este sigur, este că acest ponos l-au purtat toți acei care s'au bucurat de oarecare considerațiune între concetățenii lor; toți acei care n'au putut să se împace cu abuzurile și cu călcările de lege. Curtezanii au profitat totdeauna de slăbiciunea omezească, la adăpostul cărora nu au fost totdeauna Domnii noștri. Lingușitorii, ca să-și facă mână bună la domnie, arătau pe omul care apăra drepturile țării ca pe un compețitor, care voiește să răstoarne și să se suie el pe tron. Câmpineanu zicea într-o zi unuiu dintr'acești falsi amici ai puterii, însărcinat să-i sondeze cugetările:

«Spune-i Măriei Sale să nu se teamă de un aspirant la domnie care-și pierde timpul căutând-o aiurea decât acolo de unde se poate da».

Numai după căderea sa din domnie, Alexandru Ghica a înțeles cine-l supărase și că acela nu era vechiul său amic.

Înainte cu câteva luni de căderea lui Ghica, Câmpineanu scria Domnului Moldovei, Mihai Sturza, că schimbarea Domnului Țării Românești devenise inevitabilă și că sosise momentul de a uni amândouă coroanele pe capul unui singur Domn. Mihai Sturza n'a îndrăsnit nici să ia el inițiativa, nici să lase pe boierii din București să o facă, temându-se să nu displace curților împărătești⁶⁰.

La ieșirea sa din închisoare, Câmpineanu și-a găsit averea foarte redusă și a fost obligat a duce o viață de privațiuni; însă casa lui modestă era totdeauna deschisă cu afabilitate tuturor amicilor sinceri ai românismului și ai libertății. Oamenii de inimă și de spirit, de toate vârstele și de toate condițiunile, erau siguri a găsi la dânsul o primire plină de amenitate, exemple bune și sfaturi frățești. Jocul de cărți, răspândit pe atunci în toate casele, la dânsul era înlocuit prin convorbiri instructive despre istorie, literatură și știință. Tinerii, atrași către dânsul de numele mare ce-și făcuse, găseau în casa sa o viață simplă, fără lux și fără ostentațiune, o familie unită, o primire afectuoasă și o societate aleasă. Clasele și generațiunile se apropiau, în loc de a sta rasna unele de altele. Se făcea între dânsle un schimb de idei și de sentimente înalte și generoase. Acolo s'a făcut cimentarea oamenilor de sus cu cei de jos, între cei tineri și cei bătrâni.

60. vezi pp. 166 și 167 și nota 77, p. 167.

La 1848 sosise timpul ca ideile de libertate și de egalitate să ceară a trăi la lumina mare. Misiunea Câmpineanului era împlinită.

„Restaurarea Regulamentului“, îmi scria el la Constantinopol după căderea guvernului provizoriu, „s'a făcut cu o mare pompă dinaintea unui public cufundat în întristare. Oamenii care prezidau la acea solemnitate, simțeau că galvanizează un corp mort. Cele trei luni de libertate au lăsat urme adânci în inimile Românilor. Gurile se pot astupa, dar ideile nu pot fi omorâte. Se pregătește pentru voi o listă de proscricțiuni și de confiscare a averilor. Acei care vor brava exilul și privațiunile și vor rezista la cursele care se vor întinde și la tentațiunile la care veți fi expuși, se vor întoarce peste câțiva ani într'o patrie liberă».

Sunt departe de noi acei timpi de convicțiuni profunde, de lupte stăruitoare, de devotamente entuziaste, care animau atâtea inimi nobile și generoase,—o viață plină de abnegațiune, de privațiuni și de suferințe. Mulți nu mai sunt. Mulți au căzut sub povara suferințelor. În tinerimea română domnea numai credința în idei, iubirea binelui,—și nu era loc în inimi decât pentru virtuțile acelea, care se cer della un popor ca să poată sdrobi lanțurile, și fără care virtuți nu se poate conserva libertatea.

Acum viața politică fiind mult mai lesne, pasiunile de partid, luptele personale și ambițiunile mici apar mai mult la suprafață; dară nici sentimentul binelui, nici patriotismul nu au părăsit poporul român, plin de inimă și de vioiciune. Nu avem decât să vedem abnegațiunea cu care au alergat toți, dela mic până la mare, la fruntarie, când țara le-a cerut brațul și pieptul; nu avem decât să vedem eroismul cu care s'au luptat când li s'a spus că este pentru libertatea patriei și pentru gloria ei. Nu, scepticismul nu a cuprins inima Românului! Vedeți întristarea și lacrimile lui când pierde pe câte un om de bine, un om de o viață pură și plină de devotament, precum l-am văzut la moartea Câmpineanului și la moartea fraților Golești.

La apelul Câmpineanului, toți Românii răspundeau, pentrucă el știa să apropie inimile și să cimenteze ideile, știa să puie poezie în logica sa.

Intrarea oștirilor străine dela 1848, moartea tinerei și virtuotoasei sale soții, suflet nobil, spirit ordonat, căzută victimă a iubirii și a devotamentului către familia sa în timpul holerei, și exilul amicilor săi cei mai afecționați: Nicolae Bălcescu, Ruset, Voinescu II etc., au fost pentru Câmpineanu trei lovituri de sub care nu s'a mai putut ridica. Întristarea a cuprins sufletul său voios și a acoperit cu un vâl de melancolie caracterul cel mai vesel și mai glumeț —și spiritul său vioiu a mers scăzând din zi în zi.

Văzut-ați un bătrân gârbovit înaintea de ani, care d'abia își ducea picioarele până în grădina Cișmigiuului, unde rămânea ore întregi pe o laviță, cu capul plecat spre piept? Acelor care-

vorbeau, le răspundea cu râs, sau cu plâns, după cum subiectul vorbei îi aducea suveniri vesele sau triste ale vieții sale. Trecătorii se descopereau cu respect dinaintea lui, iar bătrânii se opreau și-l arătau copiilor.

Acela era Câmpineanu, marele patriot, o umbră care trecea ca o protestare vie în contra nedreptății, a persecuțiunilor și a apăsărilor.

Ion Ghica

V. ALECSANDRI CATRE ION GHICA

I.

V. ALECSANDRI CATRE ION GHICA

VASILE POROJANU¹

Mircești, 1880.

Amice,

Am pierdut în zilele trecute un tovarăș de copilărie cere purta un nume mai mult de șatră decât de salon, căci se numea Porojan! El a fost unul din robii noștri, țigan lingurar de felul lui, însă pitar de meserie.

Mărturisesc că m'am simțit cuprins de o adâncă mâhnire, când am aflat că el s'a mutat cu șatra pe cea lume, ca mulți din contemporanii mei boieri, țărani și țigani, cu care m'am încălzit la soarele Moldovei timp de jumătate secol și mai bine! — Am pierdut în Vasile Porojan pe cel de pe urmă martor al începutului vieții mele, rivalul meu în jocul de arșice și în asvârlitura de pietre pe deasupra bisericii Sfântului Ilie din Iași, vecină cu casa părintească.

Valurile lumii și treptele sociale ne-au despărțit mult unul de altul, eu înălțându-mă pe scară mai până în vârful ei și el rămânând jos, fără a putea pune piciorul nici măcar pe întâia treaptă; însă acum 50 de ani eram amândoi egali dinaintea soarelui, fiind deopotrivă pârliti de dânsul, și formam o pereche nedespărțită de cum răsărea lumina zilei, până ce apunea. Poamele din grădină nu apucau niciodată a se coace din cauza noastră, căci amândoi știam a ne agăța ca veverițele pe vârfurile cele mai înalte ale copacilor roditori. Evreii nu mai îndrăneau a trece pe strada casei noastre, din cauza sburăturilor de pietre cu care îi împroșcam.

Meșteri în arta de a fura merele și perele de pe crângi; îndrăsneți la asaltul stogurilor de fân, din vârful cărora ne plăcea a ne da de-a-rostogolul; neobosiți la *Puia Gaia*, la *Poarca*, la

1. Tip. în revista *Convorbiri Literare*, nr. 5, 1 August 1880, pp. 165—171.

Țirca, și chiar iscoditori de noi jocuri,—eram mândri unul de altul! Singura deosebire ce exista între noi doi consista într'aceea că, pentru făr'delegile noastre copilărești, numai Porojan era pe-depsit de către jupâneasa din casă, mama Gahița! Câte bătăi a mâncat el, sârmanul, pe socoteala mea! De-abia scăpat din mâinile jupânesei cu chica topor² și cu obrații bujorați de palme, el aleargă la mine și, uitând usturimea, mă îndemna să ne jucăm în puf. Eu îl mângâiam, dându-i câteva parale turcești, ca să cumpere halviță și simit: două *friandise*, cum zic Francezii, două *delicatessen*, cum zic Nemții, pentru care Porojan era în stare să-și vândă căciula, dacă ar fi avut-o, și eu în stare să-mi dau papucii din picioare.

Ce talent avea el pentru confecționarea arcelor de nuiele cu săgeți de șindrilă! Cum știa de bine să înalțe smei de hârtie poleită până sub nori și să le trimeată răvașe pe sfoară!... Acei smei cu cozi foarte lungi erau fabricați de dascălul bisericii și purtau pe fața lor următoarele cuvinte scrise cu slove chirilice:

„Afurisit să fie cu totul neamul lui și să ardă în jeratecul iadului, acel care ar găsi acest smeu căzut și nu l-ar aduce în ograda Sfântului Ilie”.

Smeul sforăind purta acest blestem pe deasupra orașului, fiind pândit de toți băieții mahalalelor, și când i se întâmpla să cadă din văzduh, devenea prada lor. Blestemul nu producea niciun efect, din cauză că hoții nu știau carte, însă Vasile Porojan pleca îndată ca să-și găsească paguba, sărea peste zaplaze, peste garduri, până ce da de hoți, începea ceartă cu ei, și câteodată izbutea a se întoarce cu o bucată din coada smeului în mână, iar mai adeseori el venea cu părul vâlvoi și cu cămașa ruptă.

Atunci fața lui se posomora și ochii lui se aprindeau de dorul răzbunării. Cu o iscusință de sălbatic, el își pregătea armele, adică o piatră rotundă legată de capătul unui pac³ de sfoară, și, când vedea pe deasupra capului înălțându-se vreun smeu străin, de-o dată asvârlea piatra în văzduh, și-o asvârlea cu atâta măiestrie, încât piatra sbura totdeauna pe deasupra sforii smeului și cădea iar lângă el.

„Al nostru-i, cuconașule!” striga Porojan cu glas triumfător. Și în adevăr trăgând sfoara lui încălțită de aceea a smeului, acesta în curând cădea în mâinile noastre.

Ce bucurie! Nicio comoară nu putea plăti acea izbândă.

Tovarășul meu, pe lângă aceste dispoziții de știință strategică mai poseda și aplecări artistice: el suna din drâmbă cu un talent la care nu am putut ajunge niciodată și pe care-l admiram mai mult decât am admirat mai târziu talentul lui Liszt; știa să imi-

2. ciufulită.

3. (germ. *Pack*), păpușă, ghem.

teze şuierul şerpilor şi să-i cheme astfel la el, când ne rătăceam împreună prin fânaşele înflorite din lunca dela Mirceşti... Şi însă toate aceste aptitudini a lui fiind nesocotite, el a fost destinat a deveni pitar.

Într'o bună dimineaţă, Porojan a fost dat pe mâna unui brutar, pentru ca să înveţe a plămădi pâni, ciurecuri⁴, colaci, cozonaci etc, şi eu am fost trimis la pensionul d-lui Victor Cuenim⁵, ca să învăţ tot ce se învăţa pe atunci: un pic de franţuzească, un pic de nemţească, un pic de grecească şi ceva istorie şi ceva geografie pe deasupra.

Adio nepăsare a copilăriei! Adio libertate! Adio fericire!

Ce-o fi păţit tovarăşul meu sub lopata brutarului nu ştiu, dar cât pentru mine, îmi aduc aminte că, lipsit de Porojan, îmi părea că eram o fiinţă fără umbră.

Acea vieată nouă de şcolar închis în sala de studiu, ghemuit pe un pupitru şi condamnat a învăţa pe de rost verbe franceze, germane şi greceşti⁶; obligaţia de a ne trezi dimineaţa în sunetul unui lighian de alamă lovit, ca un tamtam chinezesc, de doamna Cuenim; sila la care elevii erau supuşi de a mânca bucate cu care nu erau deprinşi; o mie de mici mizerii ce sânt legate de bietul copil ieşit din casa părintească, foamea, frigul, neodihna şi examenele zilnice ale profesorilor, mă aduseseră la o disperare amară. Deşi luam parte la jocurile camarazilor mei, când suna ora de recreaţie, însă cea mai scumpă petrecere a mea consista întru a mă sui pe capra unei trăsurii vechi şi părăsită sub o şură deschisă din toate părţile. De acolo priveam

4 (turc. *çorək*), un fel de franzeluţe.

5. Victor Cuénim, unul din profesorii francezi care au înfiinţat pensioane în Iaşi pentru fiii de boieri; al lui Cuénim data din 1830.

6. „Obiceiul era la *Pansion* a învăţa lecţiile pe de rost. Elevii cei mari, studiind istoria, ajunseră la secolul al XVII-lea şi recitau în gura mare pasajuri din istoria Germaniei. Sala răsună de cuvintele: *paix de Westphalie... paix de Westphalie*, care mi se tipărise în creeri, fără ca să ştiu ce însemnează, dar ele mai târziu mi-au fost de mare ajutor, într'un moment foarte critic. La 1836, trecând examenul de bacalaureat în Paris, profesorul de istorie mă întreabă cum se numeşte pacea care a pus capăt războiului cunoscut sub numele de războiul de 30 de ani? N'aveam nicio cunoştinţă de istoria evului mediu şi rămăsei mult dinaintea profesorului. Moment grozav, căci dela răspunsul meu atârna soarta examenului... Deodată începu să-mi răsune capul de cuvintele *paix de Westphalie*, auzite cu patru ani mai înainte, şi, în nedumerirea ce mă cuprinsese, am rostit cu glas uimit: *paix de Westphalie!*

— Très bien, mon ami!... a replicat profesorul şi mi-a dat o bilă albă.

Mult am binecuvântat pansionul d-lui V. Cuenim, când am aflat că am fost primit *bachelier ès lettres*. (nota V. Alecsandri).

cu melancolie dealurile Socolei, mișcarea norilor pe întinderea cerului, trecerea cârdurilor de cocoare prin aer, drumul vestit a Bordii ce ducea în țara de jos — și mai ales orizontul albastru, orizontul necunoscut și plin de-o atragere misterioasă... Dorul de călătorii se deșteptase în mine de când, într-o noapte, doi școlari, frații Cuciuc, ne povestiseră nenorocirile lui Robinson Cruzoe, și de atunci mintea mea devenise un muzeu de tablouri ce reprezentau corăbii sfărâmate de stânci, valuri de mare umflate cât munții, cete de sălbatici care frigeau oameni pentru ospățul lor, etc.

Mare înrăurire au exercitat asupra imaginației mele de copil întâmplările lui Robinson, povestite de frații Cuciuc! Acești elevi aveau o memorie extraordinară și aptitudine la învățătură, două calități care erau de natură a-i duce departe... dacă nu i-ar fi dus în spânzurătoarea de pe câmpul Frumoasei, ca paricizi, îndemnați la crimă de însăși mama lor.

Un rege alungat din țara lui și-a fi aducând adeseori aminte de tronul său aurit. Astfel îmi aduc aminte eu de capra trăsorii de sub șopron. În momentele ce stam aruncat pe ea, imaginea lui Porojan trecea pe dinaintea ochilor mei țintiți, însă nu neagră și veselă, ci pudruită cu făină și umilită de această albeață nefirească. După dânsa veneau figurile celorlalți robi, servitori din casa părintească, și anume: Stoica, vizitiul tatălui meu, care avea mania de a fura tingirile cu bucate din curțile boierești pe unde părintele meu se ducea în vizită, și le ascundea în lădița trăsorii, fără a se gândi că va fi trădat de mirosul bucatelor și de zinghenitul tingirilor urducate pe pavea; Ana, femeia lui, pe care el cerea să o lese sub cuvânt că *i s'a învechit țiganca*; Costachi bucătarul, care nimerea foarte bine sarmalele, ihnelele, ostropășurile, etc., dar se încurca în blanmangele, căci le da un miros de sopon... *inde* era obligat să le mănânce întregi; Casandra, Maria și Zamfira, trei fete frumoase, pe care mama Gahița le luase cu de-a-sila din țigănimea dela Mircești, pentru ca să le crească în casă, să le deprindă a coase la gherghef, etc.; Casandra, albă ca o fată de boier, se înamorasese de Postolachi, cobzarul dela țară, și dorea să se mărite cu el; însă jupâneasa o căsătorii fără voie cu Costachi bucătarul, obligând pe Postolachi să-i cânte la nuntă! Zamfira, mai norocită, izbuti a fugi cu Didică scripcarul, dela care am adunat mai multe cântece populare, și a duce o vieață nomadă cu iubitul ei, până a murit, nu se știe unde.

Cât pentru Porojan, el deveni un pitar de frunte sub ciomagul profesorului său și fu ridicat la rangul de ciurecar a casei. Cariera lui fu astfel desemnată pe gura cuptorului cu litere neșterse de cărbune!... Domnii țării puteau să se mazilească, daținele puteau să se schimbe în Moldova, fața lumii putea să se

prefacă în orice mod; eu, tovarășul lui de odinioară, puteam să devin din simplu Comis, ce eram, Postelnic mare, Ministru, Domn chiar!... Porojan avea să rămâie pitar și numai pitar până la sfârșitul vieții sale!... Stranie nedreptate a soartei!

Din ziua tristă a despărțirii noastre, numai duminicile ne mai întâlneam în curte, când ne întorceam de la *pansioanele* noastre, și atunci recăștigam tot timpul pierdut cu studiul... Ambiția noastră era de a chiti și a sburutăi cu pietricele late și rotunde pe palamarul⁷ bisericii Sfântului Ilie, când el, suit în clopotniță, bătea toaca, executând variații fantastice cu ciocanul de lemn pe scândura spânzurată alături cu clopotele. Într-o zi avui satisfacerea de a-l lovi peste mână tocmai când obținea un admirabil efect de toacă. Auzirăm un răcnet în naltul cerului și pe urmă o grindină de amenințări, care cădeau de sus pe capul nostru. Fiind însă că⁸ distanța ce ne despărțea de palamarul virtuos era mare, i-am răspuns prin o nouă bombardare și, ca Partii, am rupt-o de fugă voinicește. Victima noastră se plânse la dascăl, dascălul la diacon, diaconul la preot, preotul la jupâneasa Gahița. Rezultatul acestor plângeri succesive a fost că îndată furăm prinși pe 'mprejurul Bisericii și duși dinaintea mamei mele, care mă dojeni puțin cu blândețe și apoi mă șterse de sudoare pe obraz... Iar Porojan plăti gloaba pentru amândoi... Sărmanul, mult l-a costat onorul de a fi tovarășul de nebunii al cuconășului.

Asemenea o păți și înainte de a fi dați la învățătură.

Pe la 1827 aveam de profesor pe călugărul Gherman⁹, acel care a vândut lui Gr. Ghica-Vodă¹⁰ manuscriptul lui Șincai¹¹. El ședea la noi, și afară de mine avea și alți elevi externi, dintre care M. Kogălniceanu. Acesta venea în toate zilele, îmbrăcat în antereu de cutnie¹² și purtând un ișlic¹³ rotund de piele de miel sură... Vai de nenorocitul ișlic! El devenise o minge în mâinile noastre și ne atrăgea ocări aspre din partea părintelui Gherman, ba uneori chiar și palme. Cum... să ne răzbunăm?... Vasile Porojan găsi modul de răzbunare!... Dascălul nostru avea obiceiul să doarmă după amiază și să horăiască de se răsună ograda. El atunci se afla într'un soiu de letargie, din care nu l-ar fi trezit nici tunul. Profitând deci de această împrejurare,

7. (gr. *paramonários*, prin rutean *palamar*) paracliserul.

8. = *însă fiindcă*, sau: *fiindcă însă*.

9. arhimandritul Gherman Vida, transilvănean.

10. Domn 1849–1856.

11. *Cronica Românilor* pentru anii 86–1739; a tipărit-o în parte, la 1843, la Iași, arhimandritul Gherman Vida; în 1853, din porunca Domnitorului, s'a tipărit întreagă, în trei tomuri, sub îngrijirea lui August Treboniu Laurian.

12. (turc. *Kutni*), un fel de ștofă cu fața de mătase și căptușeala de bumbac.

13. un fel de căciulă; v. n. 8, p. 220.

ne-am apucat de am zugrăvit cu cerneală vișinie sprâncenele, barba și mustățile călugărului. Efectul produs a fost de minune!... Părintele Gherman nu mai îndrăzni să iasă în lume vreo două luni de zile, pentru ca să scape de glumele oamenilor, iar bietul Porojan făcu prima oară cunoștință cu sfântul Neculai din cuiu.

Sunt dator însă a mărturisi că amicul meu știa să rabde suferințele cu un stoicism antic.

Nici țipa, nici vărsa lacrimi, dar plângeam eu pentru dânsul.

În sfârșit suna ora unei despărțiri complete!... În vara anului 1834, d-nul Cuenim dusese elevii săi pe malul Prutului, pentru petrecerea vacanțiilor. Eram în gazdă pe la casele țărănești din satul X și ne găseam la largul nostru, veseli, nebuni, sburdalnici ca rândunelele. Între sat și râu se ridica un buchet de copaci rari și pletosi, care devenise arena jucăriilor noastre. Adăpostiți la umbra lor, priveam Cazacii de pe cea mal, înarmați cu sulii lungi, și, când ne scăldam, strigam la ei: *zdraste, ciolovec*, ca și când am fi salutat pe Cesar.

Sedeam într-o amiază culcat la tulpina unei răchiți, crezându-mă că-s Robinson Cruzoe și așteptând să apară de după copaci o ceată de sălbateci, când zării deodată figura lui Porojan!

— Vasile!... am strigat cu bucurie... Vasile!...

— Eu, cuconașule, răspunse Porojan. Am adus o scrisoare a boierului lui domnul Cuenim.

— Și te-a trimis pe tine?

— Ba nu; dar m'am luat pe urma slujitorului dela Visterie, care a fost însărcinat cu scrisoarea. Îmi era dor să te mai văd odată, cuconașule, pân' a nu te duce la Paris.

— La Paris? eu?

— Așa... am auzit vorbind fetele de sus, că boierul a hotărât să te trimeată la carte, tocmai în fundul lumii... și am venit să te rog ca să mă iei cu d-ta.

— Lasă pe mine, Vasile... făr' de tine nu mă duc, am răspuns cu siguranță.

Însă peste vreo zece zile mi-am luat adio dela maica mea, care plângea, dela tatăl meu, care se stăpânea să nu plângă, dela frate, dela soră, dela mama Gahița, dela servitori, și am plecat, lăsând în urma mea pe bietul Vasile Porojan... Ochii lui se umplură cu lacrimi pentru întâia oară de când îl cunoșteam. Am plecat odată cu Alexandru Cuza, căruia norocul îi rezerva tronul României, cu vărul său N. Docan și cu pictorul Negulici¹⁴, care a murit la Constantinopole, în urma evenimentelor dela 1848. Conducătorul și guvernatorul nostru era însuși secretarul vestitului Corai, d-nul Filip Furnaraki¹⁵.

14. rus. *zdravii*, a fi sănătos; *čeloviakū*, om.

15. Ion D. Negulici (Câmpulungean), 1812—1851; părtaș la revoluții din 1848; refugiat la Brașov și Constantinopol, unde moare.

16. În text, greșit, *Furnasaki*; v. n. 2, p. 139.

Cinci ani întregi am stat la Paris, cercând, după dorința părintelui meu, să mă pregătesc pentru studiul medicinei, apoi pentru studiul Dreptului... Cercare zadarnică, fiind contrară imaginației mele vagabonde și aplecării mele pentru literatură!

La întoarcerea mea în țară, pe la sfârșitul anului 1839, după o plăcută călătorie prin Italia, am găsit casa părintească completă... Porojan singur lipsea, căci fugise a doua-zi după plecarea mea la Paris și nu se mai întorsese la stăpâni, de frica sgardei cu coarne de fier și mai cu seamă de groaza polițaiului Urzică, prin mâinile căruia era de obicei ca să treacă toți țișanii leneși, tâlhari sau prea iubitori de libertate... Nu trecu însă mult timp și el apărură în curte, căci auzise de întoarcerea mea. Dorul de mine îl făcu să înfrunte asprimea pedepsei ce meritase... dar am avut nespusa mulțămire de a-l scăpa și de a-l reintegra iarăși în postul său de pitar al casei.

După moartea părinților mei, am eliberat toți robii noștri, voind astfel să recunosc amicitia lui Porojan pentru mine. Frumoașă zi a fost aceea când, din balconul casei dela Mircești, am declarat Țiganilor adunați, că sunt liberi; că nu li se vor mai lua copii, pentru a fi crescuți și deprinși ca servitori în casa boierească și că pot să meargă unde le place, fără împiedicare din partea nimănui!

Surprinderea lor s'a manifestat prin o exclamare sălbatică, și bucuria lor prin o mie de sărituri deșanțate ca oameni mușcați de tarantelă. Vreo trei bătrâni însă au început a plânge și a-mi zice:

„Stăpâne, stăpâne, ce ți-am greșit, ca să ne urgisești astfel, păcătoșii de noi!... Ne faci slobozi?... Cine o să ne poarte de grijă de azi înainte?... Cine o să ne hrănească, cine să ne îmbrace?... cine să ne cunune, cine să ne îngroape?... Stăpâne, nu te îndura de noi și nu ne depărta de mila Măriei tale!”

Vorbe deșarte pentru mulțimea ce intrase în paradoxul beției!... Toți, părăsindu-și bordeiele, plecară a doua zi cu tot avutul lor, ca să meargă... Unde?... Nu o știau nici ei, dar se porniră ca să calce peste orizont și să afirme dreptul lor de oameni liberi... Laia se opri la cea întâi crâsmă, pentru ca să cinstească în sănătatea cuconășului, apoi se opri la a treia, pentru ca să boteze cu vin *libertușca*; apoi la a patra, pentru ca să guste dacă rachiul *liber* e mai bun decât celalt, etc., și astfel au dus-o întruna până ce, bându-și până și căciulile și apucându-se de furturi, au ajuns în închisorile dela Roman, dela Piatra și dela Bacău.

Peste șase luni s'au întors cu toții la Mircești, goi, bolnavi, morți de foame, înghețați de ger și au căzut în genunchi, cu rugămintea ca să-i primească iar robi *ca în vremile cele bune*, după cum spuneau ei... Această reîntoarcere de bunăvoie la

sclavie, m'a făcut a cugeta mult asupra modului de a libera popoarele ce sunt sclave din naștere, și m'am convins că pre cât e de neomenos faptul de a lipsi pe un om de libertate, pe atât e de necumpătat faptul de a libera deodată pe un sclav, fără a-l pregăti la fericirea ce-l așteaptă și a-l feri de neajunsurile unei libertăți pripite.

Porojan însă nu împărtăși soarta celorlalți Țigani. Devenit liber, el se duse să exerciteze în ținuturi meseria lui de pitar și în sfârșit se stabili la Piatra. Astfel ne pierdurăm din vedere ani îndelungați... Mi se spusese chiar că ar fi murit...

Intr-o zi, pe când ședeam la masă în umbra copacilor din grădina dela Mircești, zăresc un străin cu surtuc de Nankin și cu picioarele goale... Figura lui nu-mi părea necunoscută, o privesc cu luare aminte. Ce să văd? Porojan!... Cine poate spune bucuria mea!... Tovarășul meu de copilărie trăiește! Iată-l!... Iată-l plângând și sărutându-mi mâinile!... Nu știam ce să-i dau ca să-i fac mulțămire... Imi venea să-l poftesc la masă; să-i propun o partidă de arșici.

După cele întâi momente de uimire, el îmi povestii *Odiseea* lui, un lung șir de mizerii omenești, apoi se rugă să-l primesc a fi pitar la Mircești, zicând că voiește să moară unde s'a născut. Am primit cu recunoștință, l-am îmbrăcat din cap până 'n picioare, i-am hotărît o leafă bună și i-am gătit o odaie deosebită în ogradă. El s'a instalat și... după două zile s'a făcut nevăzut, împreună cu un cal al vătafului.

De atunci, l-am întâlnit odată la Piatra, slăbănogit, plin de reumatisme, plecat spre pământ de aspra mână a bătrâneții și desgustat de lume. Sărmanul, a părăsit-o în sfârșit, luând cu el partea aceea din tabloul social care ne arată familiile boierești înconjurate de servitori țigani, precum erau casele patricianilor romani pline de sclavi aduși din lumea întreagă.

V. ALECSANDRI

V. Alecsandri
(Acad. Rom.)

II

V. ALECSANDRI CĂTRE ION GHICA¹

Mircești, Decembrie 1883

Iubite amice,

Iată-ne cu iarna în țară! . . . Ea a sosit noaptea pe furiș și s'a grăbit să-și scuture cojoacele pe fața pământului, pentru ca să afirmeze stăpânirea ei. . . . A doua zi României s'au trezit vasați acestei regine aspre, a cărei miniștri sunt crivățul și gerul, a cărei curtezani sunt lupii și corbii, a cărei armată sunt fulgii de zăpadă și țurțurii de ghiață, a cărei palaturi sunt clădite cu troian. Baba cochetă și sulemenită se mirează² în oglinda râurilor înghețate și poartă pe frunte-i o coroană de brilianturi, ce te pătrunde de fiori, când o privești, și te prefăce în sloiu, când te atingi de dânsa.

E timp de a se culege pe acasă și de a se adăposti la gura sobei în așteptarea altei regine, mult mai atrăgătoare, *Primăvara*, care va detrona în curând pe bătrâna usurpătoare. Sperare drăgălașă! . . . Ea ne face a răbda despotismul îngrozitor al iernei, fără nicio încercare de răscoală în contra ei, căci orice manifestare răzvrătitoare ar luneca pe ghiață și ar cădea slăbită sub un număr înfiorător de graduri de frig.

Pădurile apar ca niște pete negre pe fundul alb al tabloului iernatic. Copacii desfrunziți au aerul de schelete pârлите în foc, și printre crengile lor sboară ciripind mulțime de păsărele, stigleți, pițigoi, vrăbii, ciocârlani etc., căutându-și hrana, pe când sub cerul noros cărduri lungi de corbi fac manevre prevestitoare de vijelii. În toate zările, pe toate câmpiile se întinde o

1. Scrisoare — prefață la volumul de *Scrisori* publicat de Ghica la Sococ 1884; titlul ei în ed. 1884: *Prințului Ion Ghica de V. Alecsandri*; în ed. 1887, e Scrisoarea XVII.

2. fr. (*se mirer*), se admiră.

pătură albă, ca o pânză pe un mort; iar pe drumurile dispărute sub zăpadă se văd mișcându-se încet săniile încărcate cu lemnele dela pădure. Vitele par chircite, păsările sgrebulite și oamenii vineți la față. Iarna găsește o petrecere de artist lipind pe geamuri flori fantastice de ghiață și vopsind cu coloare patlaginie urechile și nasurile omenești. Ea simte mulțămire de a pune natura în suferință și de a face ca însuși aerul să pară tremurând de ger, când privești fulgii spulberați de suflarea vântului.

Eu, amice, deși mare admirator a frumuseților Iernii, splendide la lumina soarelui și fermecătoare sub razele lunii, mă feresc de contactul ei prin întrebuintarea unui număr, *ajuns a fi le-gendar*, de paltoane și de blăni. Când o văd sosind, o întâmpin cu bătrânescul cântec popular:

*Soră-mi ești, soră să-mi fi,
Iar la noi mai rar să vii.*

Și ea drept mulțămire, întoarce cheia în broasca ușii mele, trântindu-mă astfel la închisoare până la epoca sosirii naghizilor. Trei, patru și uneori cinci luni de zile, retras în căsuța mea, îmi închipuesc că sunt într-o corabie prinsă de sloiurile Mării Baltice. Părere, negreșit, dar părere așa de înțetită în mintea mea, că zăresc chiar urși albi trecând pe câmp . . . Cât despre lupi, îi aud noaptea urlând în marginea satului și ziua îi recunosc în impiegații fiscalului.

Cât ține timpul aspru, cât termometrul face gimnastică sub linia dela zero ca sub un trapez ideal, îmi umplu zilele cu îndelnetniciri intelectuale și cu întreținerea focului din sobe. Am ajuns în arta aceasta la înălțimea Vestalelor, și acum știu a da clădirii despicăturilor de lemne forme arhitectonice care ar merita medalie de aur, dacă asemenea talent s'ar recompensa în țara noastră.

Dimineața îmi place să mă scol de cu noapte și să găsesc cabinetul meu de lucru bine încălzit și vesel luminat de un candelabru aprins. Ceaiul e gata pe masă. Căteii mei sar prin cameră cu mii de jocuri și de desmierdări, așteptând porțiile lor de zahăr. Biroul mă chiamă lângă el, arătându-mi călimara plină, condeiul sburdalnic, hârtia albă. La lucru! — îmi șoptește un glas ce iese din tuspătru colțuri ai cabinetului și cu plăcere ascult adeseori îndemnul său. Încep prin corespondența cu Londra, cu Parisul, cu Bucureștii, cu Iașul, cu Montpellier, chiar și cu America; apoi mă apuc de vreo lucrare mai serioasă și ziua trece, fără a băga de seamă dacă ninge și dacă suflă crivățul.

Sunt zile în care . . . însă te văd zâmbind și clătînând din cap . . . Sunt zile în care ies pe afară, învelit cu blana nr. 3 și fac o plimbare scurtă, pe cărările trase în omătul din grădină. Admir în treacăt cerul oțelit, zăpada cristalizată ce scârție

sub picioare, păsărelele ce zboară împrejur-mi tipând de mirare (?) . . . , clătinarea copacilor în semn de căinare pentru imprudența mea, — și mă simt cuprins de un avânt eroic înfruntând dușmana lumii, larna! Dar să ne grăbim a ne întoarce în casă, căci îngheț cu tot eroismul meu.

Seara, când perdelele sunt trase, cad pe gânduri, privind la salamandrele³ din sobă. O melancolie adâncă pătrunde în sufletul meu, pe când viscolul vâjjește prin horn; iar pentru ca s'o alung, adun cu mintea împrejur-mi pe unii din contemporanii mei ce se bucură încă de vieață și răsfoim împreună albumul suvenirilor noastre.

Tu ești unul din cei chemați și mai aleși. Iată dar un raport exact de cele ce am grăit cu tine ieri seară, în ajunul sfinților Tirs, Lefkie și Filimon. Amice, când vine vârsta nemiloasă și ne spune că e timp de astâmpărat pornirile inimii și de strâns aripile închipuirii; când sburdalnicele sboruri prin lumea nălucirilor atrăgătoare devin periculoase și călătoriile depărtate prin lumea reală o întreprindere obositoare, ne rămâne o ultimă și neprețuită petrecere, pentru mângâierea zilelor din apusul vieții. Ea consistă întru aducerea aminte a trecutului și reînvierea, prin povestire, a diverselor epoce prin care am trecut, întâlnind în calea noastră tipuri originale și luând parte la fapte care se ating de istoria țării. Acest voiaj în jilț are avantajul de a fi și comod și încântător.

Tu mi-ai povestit adeseori întâmplări mult interesante, pe care le auziseși din bătrâni, și mi-ai zugrăvit, cu un adevărat talent de pictor, unele figuri din generația ce ne-a precedat, întrevăzută de tine în copilărie. Eu însumi am cercat să fac a sbura pe sub ochii tăi un stol de suveniri variate, și astfel orele noastre de întâlnire au fost totdeauna pline de veselie, sau de uimire, pline de încântări culese în grădina trecutului, sau de visuri patriotice vâdate pe câmpul viitorului necunoscut. Am îmbătrânit, însă fără a pierde patima acestui vânat; căci dintre toate pasiunile omenеști, amorul de patrie este singurul care nu se stinge niciodată.

Dacă am fi avut o mașină stenografică de buzunar, mașină ce se va inventa negreșit în secolul nostru de avocați și de deputați elocvenți, ea ar fi produs o mică bibliotecă de anecdote, de schițe ușoare, de memorii istorice și de portrete bine colorate, care formau un soi de muzeu demn de a fi vizitat; iar generația actuală, a cărei cunoștință de trecut nu se întinde peste limitele celor din urmă treizeci de ani, ar găsi în el multe subiecte de studiu atrăgător și folositor. Câte romanuri, câte piese de teatru,

---

3. un fel de batraciene prelungi, cu membre scurte, de care se crede că pot trece prin flăcări fără să se ardă; aici: *metaforă*.

câte scrieri fiziologice s'ar putea clădi cu materialul adunat în el! — și câte spirite sănătoase s'ar retrage cu mulțămire în sanctuarul său, spre a se odihni de luptele zilnice și de preocupările zise politice ale epocii de față! . . .

Tipuri pentru tipuri: sunt de preferat acele dispărute din societatea română, în locul acelor de venetici alungați din țările lor și adăpostiți astăzi între noi cu pretențiile lor ridicole de critici și de reformatori; în locul acelor de Don Juani de *trotoires*, acelor de salvatori patentăți de patrie, acelor de invidioși care stupesc veninul lor spre tot ce-i mai sus decât dânsii, chiar deși sunt convinși că stupitul cade tot pe obrazele lor etc., etc. Fapte pentru fapte: istoria va judeca valoarea acelor care s'au desăvârșit cu sacrificiul de avere și de viață chiar, — și acelor săvârșite sub îndemnul ambiției personale, sau a dobândirii de averi colosale.

Această idee m'a îndreptat către tine, amice, cu propunerea ca să concepem între noi o corespondență menită de a continua convorbirile noastre și să le publicăm într'o foaie literară, pentru plăcerea noastră intimă. M'am măgulit totodată cu slaba sperare, că acea corespondență va fi bine primită de unii din compatrioți, care binevoiesc a recunoaște puține merite predecesorilor și ceva măririi evenimentelor petrecute înainte de venirea lor pe lume.

Tu ai admis propunerea mea și ai realizat-o în parte cu o activitate de care s'au folosit cititorii foaiei *Convorbirilor literare*. Mi-ai trimis din București și din Londra un șir de epistole care, în curând, vor fi adunate într'un volum demn de a figura în bibliotecile bine compuse⁴. Oaspe iubit, el va veni să ia loc în familiile române spre a le povesti cu graiul său limpede, vesel, plăcut, câteva scene dela începutul secolului nostru, sau din zilele noastre, și a desfășura o galerie originală de figuri ce poartă sigiliul caracteristic al epocii lor.

Sunt încredințat, amice, că ai găsit o mare plăcere de a rechema la viață acele umbre care din zi în zi se afundă mai mult în pustiul uitării și al nepăsării. Nu mai puțin sunt convins că volumul tău va procura o deplină satisfacere persoanelor inteligente, ce-l vor ceti din scoarță în scoarță, și vor fi călăuziți de el prin regiunile unei lumi necunoscută lor. În epoca de astăzi, e mare meritul unei opere literare care poate să distragă spiritul omenirii din vârtejul ce o conduce cu repegiune spre ținta intereselor materiale.

Cât pentru mine, locuitor dela țară, retras în pașnica singurătate dela Mircești, apreciator și iubitor de roduri intelectuale, îți mulțămesc cu sinceritate pentru corespondența ta îmbelșugată. Totodată însă mă îngân cu ademenitoarea speranță că vei da un

4. volumul a apărut în 1884, la Sococ, București; vezi nota 1.

frate gemine volumului tău, dacă nu mai mulți. Tu ai încă un tezaur de suveniri, care foiesc în capul tău cu dor de a ieși afară, precum se bat păsărelele de grațiile coliviei. Fă-ți milă cu ele și le deschide colivia, și ele, spre mulțămire, să ne încante cu glasul lor armonios. Din parte-mi îți promit să urmez exemplul tău, precât îmi vor permite puterile și împrejurările vieții.

Spune-mi dar anii tăi petrecuți în insula Samos, în calitate de Beiu, guvernator acestei insule, și călătoriile tale prin Asia mică. Din acea epocă a vieții tale eu nu-mi aduc aminte decât unele trăsături povestite mie de veselul nostru amic, răposatul locotenent de marină Laurent, care a primit oaspeț în casa ta de pe malul mării Egee... Pe atunci, în timpul războiului dela Crâm, pirateria luase o mare desvoltare în Archipel. Grecii ostili armiiilor aliate, franceză și engleză, care făceau asediul Sevastopolului, atacau adeseori corăbiile încărcate cu provizii pentru Camieș și Balaclava, le predau și le scufundau în adâncul mării. În zadar vapoarele de război ale Franței le dădeau goană aprigă printre insule! Indrăsneții imitatori ai lui Canari, știau a se adăposti sub maluri și în peșterile stâncilor, fiind ajutați de toți compatrioții lor... Nicio pedeapsă, nici amenințarea de moarte nu înduplecau pe aceștia de a trăda locul ascunderii, și bieții căpitani de vapoare se întorceau totdeauna fără izbândă din expedițiile lor, retrăgându-se furioși în portul dela Samos. Laurent râdea de ei, poreclindu-i amirali *Bredouille* ⁵.

Una din acele bande de pirați devenise mai cu seamă o calamitate pentru corăbiile de transport. Ea fiind urmărită de aproape de către vaporul pe care se găsea Laurent, în calitate de ofițer de marină, și tu în calitate de amator de vânat, debarcase în insula Leros și se făcuse nevăzută într'o peșteră adâncă din sânul ei... Vaporul ajunsese în port, după pirați; comandantul cheamă autoritățile locale și le ordonă să-i predea în mâna lui. Toți Grecii se jurară pe toți sfinții din calendarul ortodox că nu sunt gazde de hoți, deși ei se găseau în buza puștilor întinse spre dâșii de marinarii francezi. Un semn numai al Căpitanului, și cădeau morți, fără a-și încărca sufletul cu mărșavul păcat al trădării!

Acum, după spusa lui Laurent, tu te-ai apropiat de comandant și, domolindu-i mânia, l-ai sfătuit să debarce oamenii lui în insulă, pentru ca să cerceteze cu de-a-mănuntul toate malurile și toate stâncile. Sfatul tău fu ascultat, dar cercetările rămaseră zadarnice! În fine, întâlnind o turmă de capre, ai întrebat pe păstorul lor, un băietan de vreo 16 ani, unde stau ascunși pirații? El răspunde mândru că nu știe!... Căpitanul iar se înfurie și porunci să-l împuște. Grecul se puse dârz în fața armelor încăr-

5. fr. *bredouille*, fără noroc.

cate, fără a deschide gura, fără a-și pierde liniștea, deși da ochii cu moartea. El era sublim de abnegare și de eroism!

„Căpitane“, ai zis tu în acel crâncen moment, „nu ucide păstorul, ucide caprele lui, de vrei să afli adevărul“.

Așa s'a și întâmplat... Abia marinarii francezi împușcaseră vreo zece capre, și păstorul, uimit, mărturisi că pirații se găsesc într'o peșteră apropiată, care comunica cu un turn părăsit din timpul cavalerilor de Rod.

Asediul stâncii se făcu după toate formele strategice, lupta începu cu înverșunare. Trăgeau pirații cu disperare; omorîse trei marinari și rănise patru—și după câteva ore banda fu nimicită! Unul singur din ei toți scăpară cu vieață și fu găsit peste câteva zile, plutind pe mare într'o cutie de scânduri fabricată de el și condusă prin valuri de o lopată ruptă... Sărmanul fu prins; însă grațiat. Și merita să fie!

Spune-mi cum, la aceeași epocă, ai oprit flotila lui Saltafero care venea dela Calcis să abordeze la Samos, cu scop de a răscula pe Samoiti contra Sultanului, pe când Franța și Engllitera apărau drepturile și existența imperiului otoman. Măreață a trebuit să fie scena întâlnirii tale cu șeful energetic al flotei, în capătul insulei Samos, la Calabactas, având de cadru cerul albastru al Asiei și întinderea albastrie a mării; având tu, în urma ta, poporul adunat din Samos și Saltafero având în urma lui flotila cu steaguri jumătate albe și jumătate albastre! In asemenea împrejurări și într'un asemenea tablou poetic, conversația voastră a avut negreșit un caracter epic, căci Saltafero se depărtă de Samos fără a-și împlini scopul și tu ai rămas stăpân pe insula ta⁶.

Spune-mi cum ai arestat pe vestitul Hioglu, născuț în satul Sefdikios de lângă Smirna, acel hoț îndrăzneț care, după ce făcuse multe morți de om și atacase în trei rânduri caravanele dela Meca, se retrăsese în insula Samos, îmbogățit, liniștit și foarte considerat de compatrioții lui și trecut între ofițerii de jandarmierie ai insulei. Ordinul de arestare a lui sosise dela Constantinopol, dar autoritățile locale se sfiau de a-l îndeplini, căci Hioglu nu era comod de prins. Pentru el vieața chiar a Beifului nu plătea nicio lețcae.

Laurent mi-a povestit că tu, suindu-te călare și întovărașit numai de un singur jandarm, fost și el palicar, adică hoț de soiul lui, te-ai dus la casa lui Hioglu, prin care jandarmii chiar se cam fereau de a trece. Toți locuitorii se aflau în piață, căci era o zi de sărbătoare, iar Hioglu, purtând la piept un silaf⁷ bogat de arme, sta mândru sub un măslin. El își făcea cheful cu ciu-

6. vezi pp. 305—307.

7. și seleaf (turc. silâh), brâu.

buc și cafea, după obiceiul oriental, pe când frunțașii satului stau în picioare dinaintea lui, smeriți și respectuoși.

Tu, descălecând, te-ai apropiat de el și i-ai zis :

— Bre Hiotoglu ! Am venit să-ți spun că am ordin dela Poartă să te arestez și să te trimit la Stambul... Deci te gătește să vii cu mine... Nu te arestez. De te-i purta bine, nu va fi rău detine; dar de-i căuta să fugi, te-oi găsi în fundul pământului și atunci va fi rău de tine.

— Eu ? întrebă hoțul, încruntându-și ochii.

— Peste două săptămâni eu mă duc la Constantinopol. Să te cobori la malul mării, ca să ne imbarcăm împreună ! Ai auzit ?

Cuvintele tale au căzut ca un fulger în gloata ce te înconjură. Hiotoglu te avea la cheremul lui, după cum zic Turcii, căci avea la îndemână un arsenal întreg. Cu toate acestea el se stăpâni și, căutând drept la tine, cu ochirea lui de vultur, răspunse : Bine ! Apoi ceru calul său și te întovărăși până la jumătatea drumului. Acolo v'ăți oprit lângă un izvor, ca să adăpați caii, și Hiotoglu îți adresă aceste cuvinte :

— *Bei mu*, ai auzit de mine ? Am mâncat zilele multor Turci. Sunt neîmblânzit când mă aprind la mânie, ucid tot ce-mi stă în cale... Și tu însă ai îndrăsnit să-mi spui mie verde în ochi că ai de gând să mă dai pe mâna Turcilor... Privește ! Suntem acum singuri ; aş putea să te sting dela lumina soarelui și apoi se trec în Asia, ca să mă fac nevăzut. O știi ?

— O știi ; ai răspuns tu. Însă dacă ai comite această crimă, dacă m'ăși lăsa ca un mișel ca să-mi răpești tu viața, nu ai scăpa de urgia guvernului nici în sânul maicei tale, căci eu sunt guvernatorul de Samos, stăpânul tău... și privește, am cu ce să te culc la pământ până a nu pune mâna pe sealef...

Zicând aceste, ai scos din buzunar un revolver cu șase încărcături.

Hiotoglu privi revolverul zâmbind și replică : „Nu arma ta mă domolește, ci dârzia ta față cu mine !... Ești palicar și creștin ca mine ; să trăiești ! Când vei fi să pleci, m'oiu afla la malul mării la Vathy⁸.

Hoțul atunci dispăru, și la ziua hotărîtă se află la malul mării !

Căți oameni de meseria lui Hiotoglu, și chiar de alte meserii mai puțin periculoase, s'ar găsi între popoarele civilizate capabile de a urma pilda lui ? Orientalii nu au obiceiul să anine *parole d'honneur* la promiterile lor ; ei zic un simplu : *pola cola* pe grecește, sau un *peki* pe turcește, adică un simplu *bine* pe românește, — și chiar dacă aceste cuvinte le-ar scurta viața, ei se feresc de a le călca. Și pe la noi, în vremile de demult, se țineau legăturile cu sfințenie, însă de când obiceiurile noastre

8. portul și capitala insulei Samos.

s'au altoit cu *parole d'honneur*, altoiul a corupt în parte vechia și curata lor simplitate.

Pe vestitul tău vânător de caravane, am avut eu însumi prilejul de a-l cunoaște. Îți aduci aminte de întâlnirea noastră neașteptată, pe vaporul mesageriilor *La Jourdain*, ce pleca dela Smirna la Constantinopol, în toamna anului 1854, sau 1855 ? Tu, veneai dela Samos cu Hiotoglu și cu jandarmii Cara-Vasili și Temistocli. Eu veneam dela Paris, cu scop de a mă duce să asist la asediul Sevastopolului și să vizitez ruinele acestui oraș. Hiotoglu tău era de talie înaltă, însă părea conformat cu mușchi și cu nervi de oțel; fața lui uscățivă și arsă de soare avea un nas corioat ca un plisc de uliu și niște ochi negri, înfocați, pătrunzători, care îi da un aspect de vultur hrăpitor. Învălit într'o burcă⁹ mohorită, el sta pe podul vaporului, ghemuit lângă cataract, și părea nepăsător de soarta ce-l aștepta. Privirea lui era pironită pe înlinderea mării și părea că vânează fantastice caravane în fundul orizontului... I-am adresat cuvântul în mai multe rânduri, dar el nu mi-a răspuns decât prin monosilabele grecești, *né, ohi*, și acest mod de convorbire m'a descurajat de a lega o mai strânsă cunoștință cu el.

După două zile de călătorie, sosind la Constantinopol, ne-am suit tuspatri într'un caic, am abordat la Tophanè și de-acolo ai trimis pe viteazul mâncător de Turci la cancelaria de Samos din Galata, liber și fără pază alta decât cuvântul său. Știind că a doua zi era să fie dat ministerului de marină, mărturisesc că am simțit în mine o neînvinsă părere de rău, căci oamenii energici de soiul lui Hiotoglu mi-au inspirat totdeauna multă simpatie. Am aflat însă, mai târziu, că după stăruințele tale pe lângă firosul Mehemet Ali-Pașa, s'a arătat îndurător către dânsul, primind din parte-i cuvântul că va lăsa în pace caravanele dela Meca, și l-au trimis îndărăt la Samos, unde mi-ai spus că se făcuse tutungiu.

Grăește-mi de epoca aceea din tinerețe, când ședeai cu mine în casa părintească din Iași, pe ulița sfântului Ilie, astăzi numită *Strada Alecsandri*. Îți amintești de nedespărțitul nostru tovarăș de locuință, frumosul pudel Caro, și fetele ce jucam numeroșilor noștri creditori? Cum alungam pe cei mai înțepți dintre Evrei cu sburdările nebune ale cânelui care, la un semn, sărea pe d'asupra lor smulgându-le tichia neagră de pe cap?... Admirabil Carol!... deși el avea oarecari apucături de comunist și fura din băcăni provizii ce le ascundea sub patul tău; el pricepea misiunea lui de a ne scăpa de fiarele nesățioase ce ne importu-

9. (rus. polon *burka*): zeghe (manta) blănită, cu blana întoarsă afară, pe față.

nau pe când eram ocupați cu redactarea foii *Progresul*¹⁰, fundată de Negruzzi, Kogălniceanu, tu și eu. El era considerat de noi ca cel mai activ și mai prețios colaborator al nostru, și se bucura de o stimă fără margini din partea tuturor. Mărturisește, amice, că, dacă ar mai trăi Caro, nul-ai da pe mulți literațorași de astăzi, lătrători ca dânsul, dar nu ca dânsul inteligenți...

Prin îndemnul tău, atunci am scris și publicat critica mea glumeață asupra *Stanțelor Epice* a răposatului Aristia, în care vodă Bibescu era comparat cu un *singur și țepăn catarg*. Nenorocitul poet s'a dus pe cea lume fără să mă ierte.

Fie răspunderea a ta *in secula seculorum* !

Describe-mi tabloul societății iașane sub domniile lui Sturza și Ghica Vodă, cu tinerețea ei vioasă, elegantă, entuziastă, patriotă; cu boierii și bătrânii îmbrăcați în haine bizantine și înspăimântați de avântul ideilor moderne; cu buchetul ei de dame frumoase, simțitoare, nobile, spirituale, părtașe a visurilor noastre de independență și de mărire pentru patrie. Ce înrăurire puternică au avut ele asupra mișcării naționale și cât au contribuit a introduce la noi tot ce distinge pe o societate civilizată ! Multe tipuri grațioase de acum 30—40 de ani ar merita să formeze o galerie încântătoare și numele lor să fie înscris în litere de aur pe table de marmoră.

Improspătează în minte-mi un alt tablou, de un caracter mai prozaic, acela al falansterului nostru la Pera, în timpul războiului dela Crâm. Șefii aceluia falanster erai tu, Negri și Rallet, iar adeștii lui erau toți ofițerii francezi din lagărul dela Maslac, așezat aproape de Constantinopol. Negri și Rallet se luptau cu călugării greci în chestia averilor mănăstirești și răbdau multe neajunsuri din partea politicei mișeștii a Divanului Turcesc față cu Românii ; noroc pentru ei că locotenentul Laurent, căpitanul *avizului*¹¹ ambasadei franceze, venea în toate zilele ca să-i facă a-și uita necazurile. El reprezenta veselia și spiritul glumei a compatrioților lui Rabelais, și poseda un repertoriu bogat de anecdote umoristice, afară de talentul extraordinar de a imita, sau cântând, sau suierând, toate instrumentele unui orchestru întreg. Aventura lui Guillaume Tell o esecuta în deplină perfecție, împetriștând-o cu niște note false de clarinetă, care produceau efectul cel mai comic.

În asediul orașului Sevastopol, el comandase o baterie și căștigase un reumatism ca și dânsul de posnaș. Boala lui se dezvoltase mai târziu într'un mod straniu, aducându-l în starea jalnică de a nu putea pași înainte, însă lăsându-i facultatea de a merge îndărăt și a coborî astfel scările cu o repejune miracu-

10. = *Propășirea* (1844).

11. (fr. *aviso* ; cuvânt sp.) corabie ușoară purtătoare de ordine.

loasă. Cu toate acestea spiritul lui nu pierduse nicio părțică din vechia-i veselie. Îți aduci aminte balul dat de stăpâna casei ce locuiam la Pera? Laurent, în uniforma lui de căpitan de marină militară, făcu o intrare splendidă în salon și, apucând dela ușă, se adresă pe rând la toate dămele, asigurându-le că semănau cu împărăteasa Franței, Eugenia. Amicul nostru a fost sublim de elocventă în seara aceea și a devenit eroul preferat al sexului frumos din Pera. Mi se pare că el a și abuzat de o faoare atât de bine meritată.

Istoriseste-mi întrevederile și convorbirile tale cu oamenii politici din Turcia și din Englitera, în chestia intereselor noastre, și modul cu care fostul guvernator al Caucazului, generalul Graben, trimisul împăratului Nicolae, a surprins aderarea Înaltei Porți la tratatul dela Balta-Liman. Generalul, pe care îl cunoscusem la Iași, căci era căsătorit cu una din surorile cumnatului meu Rolla, ajungând la Constantinopol, adresă Divanului mai multe cereri gogonate, cum se zice la față, precum: dreptul de trecere liberă prin Bosfor flotei rusești de războiu; dreptul de protecție ortodoxă pentru Împăratul asupra tuturor creștinilor din Peninsula Balcanică; dreptul de a cumpăra flota vice-regelui de Egipt și alte asemenea enormități. Divanul, susținut în taină de către ambasadorii puterilor occidentale, răspunse prin un refuz categoric, pe care generalul Graben se făcu că-l înțelege ca un act de ostilitate în contra Rusiei și pomeni cuvântul de declarare de războiu.

În zadar noi, Românii aflători în Constantinopol, noi cei cu durerea ne încercărăm să asigurăm pe Turci și pe ambasadori că era o simplă comedie, ce avea de țintă numai tratatul de Balta-Liman. Marii politici orientali și apusani ne tratară de țărani dela Dunăre. Generalul Graben simulă pregătirile sale de plecare, însă pân'a nu se imbarca avu o ultimă întâlnire cu Vizirul și-i zise: „Ce răspuns să duc eu Împăratului? Înțelegerea nejustificată a Divanului are să fie privită de Maiestatea Sa ca o ofensă personală, și martor mi-e Dumnezeu că eu doresc a feri pe Turcia, precum și pe Rusia, de calamitățile unui războiu. Tot ce v'am propus în numele Împăratului, le-ați respins după îndemnul ambasadorilor străini. Ei bine, puneți-mă măcar în posibilitate de a domoli mânia Maiestății-Sale, ducând la Petersburg tratatul de Balta-Liman subsemnat de Sultan”. — Turcii se consultară cu Ambasadorii și a doua zi tratatul era investit cu toate formele usitate. Graben plecă din Constantinopole răsând în barbă; iar faimoșii diplomați, convinși că au dat probe de o măiastră dibăcie diplomatică, trimiseră pe la guvernele lor respective o notă identică care proclama în cuvinte pompoase preținsa lor victorie contra politicei rusești în Orient!

Descrie-mi în tot adevărul lor evenimentele de la 11/23 Fe-

bruarie 1866 care, ori cum ar fi caracterul lor, formează o pagină importantă în istoria Țării.

Spune-mi, în fine, tot ce știi din trecut prin alții și prin tine însuși. Te gândește, amice, că dintre contemporanii noștri tu ai fost și încă ești unul din cei mai activi pe tărâmul politic și posedezi prin urmare un tezaur de suveniri, care cer imperios să iasă la lumină în ochii generației actuale și a celor viitoare. Urmează dar șirul epistolelor tale cu acea vervă fericită ce distinge cuprinsul volumului tău, și să-ți ajute Dumnezeu a lăsa în urma ta un complet de schițe pitorești, de memorii istorice, de tablouri sociale, care să îmbogățească analele Academiei noastre și comoara literaturii române. Ele vor adăogi un titlu mai mult la cele dobândite de tine în ochii țării, ca unul din introducătorii României în era sa de lumină, de mărire și de glorie.

V. Alecsandri

III.

V. ALECSANDRI CĂTRE ION GHICA

PÂNEA AMARĂ A EXILULUI¹

Mircești 11 (24) Februarie, 1881

Amice Ghica,

Gustat-ai vreodată *pânea amară a exilului*? Sper că nu, dar în orice caz îmi place a constata că ai scăpat teafăr, ca și mine de influența sa perturbătoare.

Pânea amară a exilului posedă strania proprietate de a crea în țara noastră martiri noi și patentăți. Ea trebuie să fie plămădită cu o parte din făină neagră, mucedă, aprinsă² și cu trei părți de lacrimi de crocodil, de zeamă de mătrăgună și de bocete patriotice. A fi mâncat pânea amară a exilului este un fapt

1. tip. în rev. *Convorbiri Literare* nr. 9, din 1 Decembrie 1890 pp. 721—726, sub titlul *O scrisoare inedită a lui Alecsandri către Ion Ghica*. Informația introductivă a lui I. Negruzzi, directorul Revistei, arată că, deși era în stăpânirea acestei scrisori încă din 1881, totuși n'a putut-o publica, fiind oprit de Alecsandri, „poate pentru a nu atinge susceptibilitatea unor contemporani”. Publicarea s'a mărginit numai la fragmentul acesta, cu toată făgăduiala din *va urma*, cu care se încheie; de sigur Alecsandri atâta va fi lăsat din seria de scrisori ce va fi plănuit în jurul temei exilului de care e vorba.

Scrisoarea poartă, în alte ediții, titlul *Pânea exilului*, împrumutat din întâiul rând al cuprinsului. Aici s'a întregit cum trebuia acest titlu.

2. „încinsă”, stricată.

care dela 1848 încoace a devenit la noi un titlu la admirarea, la recunoștința generațiilor prezente și viitoare.

Pe frontonul Panteonului din Paris este scris în aur:

Aux grands hommes, la Patrie reconnaissante.

Pe frontonul Panteonului ce se va ridica odată în Bucureștii va figura următoarea inscripțiune:

*Celor cu pânea amară a exilului:
Patria recunoscătoare.*

Ești un om cât de ordinar, destinat a trece pe lume necunoscut; a face umbră pământului de azi până mâne? E destul să te împingă norocul a te înfrupta măcar cu alocuția de pânea amară a exilului, pentru ca să te trezești cu un nimb strălucit pe frunte, ca sfinții din ceaslov, să devii om însemnat, patriot de prima clasă și să aspiři la orice onor, ba chiar și la o recompensă națională... reversibilă, sub pretext că ești mucenic al unei credinți la care nici nu ai visat. Cu cât mai mult, dacă destinul te-a ajutat a juca un rol oarecare în evenimentele țării, dacă ai fost silnic depărtat dela sânul ei, sau chiar dacă te-ai depărtat însuși de bunăvoie ca un om prudent, când ai simțit apropierea unui pericol serios.

Totul e să fi fost condamnat să pui pe umeri haina de proscris, a petrece câțva timp în centrurile cele mari ale civilizației, în Paris, în Viena, în Londra, etc., a-ți lumina mintea la focarul științelor și al artelor frumoase, a deveni pe nesimțite un om nou... îndopându-te cu pânea amară a exilului!

Când privesc prin fereastră câmpiile acoperite cu zăpadă, copacii pudruți cu praf de gheață, cerul ascuns sub o păclă deasă, natura moartă, viscolul ce spulberă omătul de pare că însăși atmosfera tremură de frig; când aud șuieratul înfiorător al crivățului care stinge vieața în treacătul său, mă gândesc la adevărații martiri din timpurile noastre și îmi sboară prin minte unele strofe din *Pohod na Sibir*:

*Sub cer de plumb întunecos,
Pe câmp plin de zăpadă,
Se trăgănează 'ncet, pe jos,
O jalnică grămadă
De oameni triști și înghețați
In lanțuri ferecați!*

Sărmani, de șase luni acum
 Ei merg fără 'ncetare
 Pe-un larg pustiu ce n'are drum,
 Nici adăpost nu are,
 Din când în când un ostenit
 Mort cade părăsit!

E lung cel șir de osândiți!
 Pe vânăta lor față
 Neconținut sunt palmuiți
 De un crivăț plin de ghiță
 Și pe-a lor trup de sânge ud
 Des cade biciul crud!

.....

Convoi 'ntreg nedeslipit
 Ingenunchind se lasă
 Pe câmpul alb și troienit
 Sub negura geroasă
 Și stă grămadă la un loc
 Făr'adăpost, nici foc!

.....

Treptat omățul spulberat
 Se 'ntinde ca o mare
 Și crește—și sub el treptat
 Convoiu 'ntreg dispare
 Și 'n zori tot câmpu-i învelit
 C'un giulgiu nemărginit!

Au fost !... Acum ei unde sunt?...
 Un cârd de vulturi sboară
 Pe sus c'un răpede avânt
 Și iute se coboară,
 Iar dintre brazi vine urlând,
 Urlând lupul flămând!

Iată suferinți, iată martiri! Ochii se umplu de lacrimi, când această imagine grozavă trece pe dinaintea lor.

Când mă gândesc însă la exilul dela 1848, din care noi înșine am făcut parte, și îmi aduc aminte de așa zisa pâine amară a

acelui exil, nu mă pot apăra de o ironică zâmbire. Unde ne-am exilat de bunăvoie, noi pretenșii eroi ai acelei epoci? Unii în Paris, alții în Viena, adică în orașele care ne atrag mai mult pe noi, Români; alții în Constantinopol, pe malul Bosforului feeric, unde tu avusesesi mulțămirea de a da ospitalitate, cu pânea amară a exilului și cu alte cataifuri, la mulți din compatrioții noștri, victime ale revoluției dela 1848 (sic); alții la Brusa, în Asia minoră atât de frumoasă, unde guvernul turcesc i-a tratat ca pe musafiri ai Sultanului, dându-le pensii.

Care dintre noi a pierit de foame, de frig și mizerie, în tot timpul cât ne-am delectat sub cerul albastru al Orientului și ne-am bucurat de bunurile civilizației occidentale? Unul singur a murit de dorul țării și a copiilor lui, nenorocitul Ioan Voinescu³. Iar noi, ceilalți proscrisi, afară de vr'o doi, trei, care au trecut din viață ca toți muritorii lumii aceștia, ne-am reîntors acasă din străinătate, din exil, ca dintr'o plimbare prin țări încântătoare, dintr'o călătorie în care am câștigat experiență, suveniri plăcute și cunoștințe de folos țării noastre.

Am mâncat însă pânea amară a exilului? Dar! am mâncat cu destulă veselie, și la restaurantele cele bune, și în bună companie, — și după revenirea noastră în patrie, ne-am gândit adesea la dânsa, mărturisind între noi că era destul de albă și nu tocmai amară. Unii dintre noi au mers până a o binecuvânta ca pe o anaforă, cu care s'au împărtășit Moldoveni cu Munteni pentru ca să ajungă la unirea țărilor surori.

A veni dar astăzi și a se posa dinaintea publicului ca un martir cu stomacul stricat de pânea amară a exilului, este un act sau de naivitate, sau de smintire, sau de șarlatanie, — și e de mirat cum de se mai pot găsi oameni care să aibă nedemnitatea a întinde mâna la favoarea publică, strigând cu tonul calicilor:

Dă la păcătosul care a mâncat pânea amară a exilului!

Dar ce să ne mirăm, amice Ghica? Nu suntem oare deprinși a vedea în zilele noastre minunile boscăriei celei mai perfecționate?

Epoca noastră este o epocă producătoare de tot soiul de saltimbacuri politice și sociale. Ea dă naștere la o mulțime de îndrăsneli impudente și la feluri de ființe eteroclite, care ar putea să ocupe un loc însemnat în muzeul lui Barnum, celebrul exhibitor de monstruoziități⁴. Pe lângă vițelul cu trei capete din Australia, pe lângă invalidul cu cap de lemn și femeia cu barbă din Franța etc., ar figura cu destul succes productul cel mai

3. vezi nota 25, p. 157.

4. Phineas Taylor Barnum, 1810 - 1891, un înșală-lume american; Barnum e sinonim cu exhibitor de monstruoziități.

straniu din România, adică: omul cu burta plină de pânea amară a exilului, — și un alt product nu mai puțin comic, despre care voiu scrie altădată, adică omul care *singur el* a făcut tot în țara aceasta și a ghiftuit-o de glorie, de libertate, de măririi și de prosperități, fără știrea ei.

În primii ani a domniei lui Cuza, răsăriră ca ciupercile niște patrioți de a treia mână, care se porecliseră cu emfaz *ăi dintâi*. Ei susțineau că *aclamasera ăi dintâi* cu entuziasm ziua de 5—24 Ianuarie 1859; ei aclamasera cu frenezie *ăi dintâi* cu convincțiune și admirațiune proclamațiunea convincțiunii, după stilul lor; ei aclamasera *ăi dintâi* pe Două Mai etc.; prin urmare acei aclamatori de meserie găseau că aveau dreptul a fi tot *ăi dintâi* și la împărțeala plăcintei.

Acum însă nu mai pare destul de avantajoasă cariera de *ăi dintâi*. Lumea e în progres, ambițiile au crescut odată cu poftetele. Astăzi a ieșit în piață o nouă bandă, care, neavând cu ce să atragă ochii lumii, își pun pe cap *pânea amară a exilului* ca o cunună de spini și strigă cât le ține gura că fiecare din ei în parte a desmormântat România. Ei sunt cioclii salvatori ai Fiicei lui Traian!... Și astfel e de neghioabă gloata gurelor căscate, că se ademenesc a crede la eroismul acelor ciocli și la existența unor fapte, care n'au existat și nici se vor găsi în istorie, precum și la desmormântarea țării noastre care — slavă Domnului! nu murise niciodată.

Cât de ticăloasă, cât de căzută ar fi trebuit să fie moșia strămoșească, dacă era deajuns brațul unui pitic să o ridice pe picioare! Inchipuește-ți Bucegiul dărămat printr'un cutremur de pământ și ridicat... de cine? de Statu-Palmă din poveste!

Ce răs omeric o să arunce posteritatea când a privi în panorama timpului trecut caricaturile comice *ale ălor dintâi*, acelor cu *pânea amară a exilului* și a domnilor *desgropători de țară!* Cu ce sigil neșters de ridicol au să fie, sărmanii, înfierați pentru totdeauna! Cum au să fie exploatați în folosul comediei de către autorii dramaticei ai viitorului!

Astfel Shakespeare a nemurit pe *Falstaff*, Molière pe *Tartuffe*, Cervantes pe *Don Quijotte*, etc. Astfel poporul italian a încarnat grotescul în *Pulcinello*, Francezul în *Guignol*, Românul în *Vasilache Țiganul*, Rușii în *Hagi Aivat*, etc.

Fericți urmașii noștri! Vesele ore au să petreacă și mult au să se minuneze de naivitatea străbunilor lor⁵¹!

V. ALECSANDRI

ION GHICA. VIEȚA ȘI OPERA

CARACTERIZARE

[Handwritten signature]

Grigore Ghica Vodă, asasinatul pentru Bucovina
(V. A. Urechia)

1. Ion Ghica s'a născut la 12 August 1816, în București. Tatăl său, boierul Tache Ghica, se trăgea dintr'o veche familie albaneză, a cărei spiță coboară până în veacul XVI. Ilustra familie a Ghiculeștilor a dat țărilor românești vreo 9 domnitori, printre care și pe Grigore-Vodă Ghica, cel care și-a găsit, în Octomvrie 1777, un sfârșit așa de tragic, pentru împotrivirea la luarea Bucovinei de către Austriaci. Scriitorul Ion Ghica era strănepot jertfitului Domnitor, tatăl său Tache Ghica (1734—1845), fiul Marelui Ban Scarlat Dimitrie Ghica (1750—1802), fiind nepot lui Dumitru Alexandru Ghica, Marele Ban, „Bătrânul” (1717—1807), fratele Domnitorului moldovean ucis. Mama lui Ion Ghica, Maria, era o Câmpineancă, dintr'o familie boierească de țară din sec. XVII, fiica lui Scarlat Câmpineanu, soră patrioților Câmpineni, de numele cărora, — mai ales de-al lui Ion, sunt legate cele mai însemnate fapte naționale din epoca Regulamentului Organic (1831—1859).

2. Boierul Tache Ghica, tatăl scriitorului, el-insuși Mare Ban, a jucat un rol însemnat în treburile publice contemporane, chiar dacă n'a strălucit prin atitudine de sublimă înfruntare a încălcărilor străine și de luptă pentru demnitatea națională, așa cum au făcut-o un Iancu Văcărescu, un Ion Câmpineanu, ca să pomenim pe cei mai pilduitori dintre contemporani. Dar a fost un om prețuit pentru autoritatea lui morală, mai ales dacă ne gândim la mediul de atunci, în care *prevăricațiunile* și cele mai neînchipuite traficări de conștiință făceau parte din arsenalul de parvenitism al vremii.

3. N'avem știri îndestulătoare asupra primului învă-

țământ urmat de Ion Ghica. El va fi primit de sigur cele dintâi cunoștinți acasă, cu dascăli particulari, ca pe vremuri, vremuri așa de cald evocate de el însuși în unele *Scrisori*, (*Școala acum 50 de ani, Dascăli greci, dascăli români*). Pe la 1831, îl găsim, alături de alți fii de boieri (și de Grigore Alexandrescu), școlar de franțuzește al profesorului Vaillant; iar în 1832, școlar la colegiul Sf. Sava, probabil în același timp și elev al lui Vaillant. Vaillant fusese angajat de Eforia Școalelor din Mai 1832 ca director al *pensionului* Sf. Sava, cu îndatorirea (neplăcută lui Vaillant) ca elevii lui să urmeze la „Școala publică națională”, care era Sf. Sava, aflată sub direcția, sub *provizoratul* cum se zicea pe atunci, al lui Petrarhe Poenaru, care înlocuise de curând pe venerabilul și eruditul călugăr Eufrosin Poteca. În 1832, Ion Ghica ia premiul I la Geometrie și accesitul la Aritmetică, la Sf. Sava; iar în 1834 îl găsim tot aici, școlar în cl. IV, trecut deodată în cl. VI, căci, potrivit Jurnalului Eforiei din 25 Ianuarie 1834, înființându-se alte două clase umanoare pe lângă cele patru, recrutarea școlarilor pentru aceste două clase se face respectiv dintre școlarii claselor III și IV; Ion Ghica făcea parte dintre cei aleși din cl. IV ca să formeze cl. VI; încât în 1834, el, măcar formal, e elev în cl. VI de umanoare la Sf. Sava¹.

4. Va fi plecat, deci, Ion Ghica la Paris în 1834, cum se crede, ori în 1835, când se și află întradevăr acolo?²

La Paris, își trece bacalaureatul în 1836, apoi se înscrie la Școala de mine, pe care o termină după 5 ani, dobândind diploma de inginer de mine. A urmat în același timp și cursurile Școalei Centrale, frecventând și cursurile de Fizică și Chimie dela Sorbona. Anii aceștia sunt pentru Ion Ghica anii de așezare spirituală pentru totdeauna. Economistul idealist și sociolog, entuziastul *colporteur* în societatea românească al întregului sistem de civilizație modernă în spiritul pozitivismului contemporan, știuse să-și însușească din interesanta spiritualitate franceză a anilor 1830—50, eclectic: și idealismul romantic în floare (atât în literatură, în filo-

1. V. A. Urechia, *Istoria Școalelor*, I 253 și nota.

2. Pompiliu Eliade, *La Roumanie au XIX-e siècle*, II, 261, îl credea pe Ghica la Paris la sfârșitul a. 1833.

socie, cât și în politică), și pozitivismul ce își croia, sincronie cu spiritul științific nou, un drum din ce în ce mai larg în interpretarea fenomenelor sociale. Dintr'o parte îi rămânea încântarea faptei desinteresate, pasiunea pentru obiect; dintr'alta echilibrul și adâncimea.

Relații sociale în cercuri influente îi pregătesc o prielnică ambianță de propagandă națională. În salonul doamnei Champy, face cunoștința generalului Coletti, român macedonean, trimis extraordinar al regelui Otto al Greciei; în casa prințului polonez Czartoryski, el însuși revoluționar, Ghica cunoaște pe scoțianul David Urquhard, mare diplomat al Angliei, un romantic în atitudine, care câștigase atâta influență în Franța în cât conducea politica lui Thiers,—și Urquhard devine un călduros apărător al României. Prin Armand Carrel, Ghica are la îndemână coloanele jurnalului *Le National*, unde sub *Correspondance de Bukarest* el publică articole pline de simț politic și de judiciozitate, privitoare la interesele românești. Principele Czartoryski, care avea mare influență asupra oamenilor politici ai Europei și mai cu deosebire asupra guvernelor Franței și Angliei, e câștigat și el pentru drepturile Românilor. Prin secretarul său, contele Voronici, trimis la București, Czartoryski se pune în legătură cu Ion Câmpineanu și cu partidul potrivnic Rusiei. În aceste împrejurări, Ghica scrie însuși câteva broșuri care atrag atenția Apusului asupra stării de lucruri din Principate. În 1835, deci la 19 ani, el publică la Paris, *Coup d'oeil sur l'état actuel de la Valachie*; în 1838, *Poids de la Moldo-valachie dans la Question d'Orient. Coup d'oeil sur la dernière occupation militaire russe de ces provinces*, iar în 1839 *Précis des droits des Moldaves et des Valaques fondé sur le droit des gens et sur les traités*, un extras din opera de apărare românească a prietenului său Filip Colson, secretar pe atunci al consulatului francez din București.

Între 1835 și 1839, tinerii moldoveni și munteni aflați la studii în Paris se înfrățesc în același ideal de propagandă în Franța pentru drepturile firești naționale. Legăturile lor cu cele mai ilustre personalități franceze și unele engleze au creat în mediul francez și englez o largă simpatie și în unele locuri chiar entuziasm pentru tânărul popor dela Dunăre, simpatie ce se datora și drep-

tății cauzei, dar și pasiunii cu care tinerii apărători știau să intereseze pe marii lor ocrotitori. Niciodată roman-tismul n'a fost o putere morală mai sublimă ca în frământările naționale dila jum. sec. XIX. Ghica, atât singur, cât și alături de unchiul său Ion Câmpineanu, venit înadins la Paris, a jucat un rol de căpetenie, în Franța, pentru prezentarea problemei românești.

5. Reintors în patrie în 1841, Ghica, diplomat în științele de mine, voia să obție o catedră la Colegiul Sf. Sava, sau să întreprindă o științifică exploatare a salinelor din Muntenia, găsind în vărul său, Iancu Manu, director la Vornicie, și în unchiul său Iancu Otetelișanu, unul din concesionarii salinelor, înțelegere și îndemn. Proiectul lui Ghica, în condițiunile de atunci fiind însă prea costisitor, e inaplicabil și Ghica rămâne să se mulțumească cu cariera profesorală. E caracteristic pentru el această preferință. Imbierea familială cu o prefectură — era dorința tatălui și sfatul unchiului său Mihalache Ghica, fratele mai mare al lui Vodă — nu-l ispitește, dar nici catedra dela Sf. Sava n'o dobândește, pentru reputația lui de spirit prea liberal. Legăturile lui cu Grigore Alexandrescu, cu Nicolae Bălcescu, cu Ion Câmpineanu; articolele lui franceze din *Le National*, precum și publicațiunile franceze antiruse; mișcările secrete naționale în care era direct amestecat, — toate acestea făceau din Ghica, pentru consulul rus, un suspect, încât el a trebuit, dela sine, să treacă în Moldova. Era acolo și purtătorul de cuvânt al patrioților munteni, care, în preajma căderii lui Alexandru Ghica (1842), credeau că pot anticipa de fapt o unire a Principatelor, — incredințând tronul Țării Românești Domnului Moldovei, Mihail Sturza. Indrăsneăța încercare n'are aprobarea lui Mihail Sturza, dar învățatul *ambasador* muntean e oprit la Iași pentru Academia Mihăileană, — și astfel Ghica, alături de Kogălniceanu, ilustrează Academia ieșană ca profesor timp de doi ani (1842—1844)¹.

6. Profesoratul lui Ghica la Academia Mihăileană nu pare un diletantism și nici mărginit, simplu-profesional,

1. Despre profesorul și inspectorul școlar Ion Ghica la Iași v. V. A. Urechia, o. c. II, 239—240; N. Iorga, *Istoria învățământului românesc*, 255.

la catedră. Părtaș alături de Alecsandri și Kogălniceanu la întemeierea *Propășirei*, Ion Ghica aruncă pentru întâia oară în mijlocul societății românești, prinsă în hora romantismului pe tot câmpul muncii celei nouă, idei pozitive care aveau menirea să deschidă un drum sigur în orientarea înfrigurată spre modernism. Romanticii patruzeptiști, ceruți mai întâi de *politic*, nu se preocupau de fel de *economic*, în toate laturile lui care, în fond, sunt adevăratele *temelii* ale *politicului*, — și, drept vorbind, nici nu erau pregătiți pentru așa ceva. Doi economiști avea toată generația Unirii: un teoretician format la școala nouă pozitivistă, cunoscător al tuturor problemelor sociale moderne, Ion Ghica; un practician în problemele agricole, Ion Ionescu dela Brad. Ghica pare, însă, a nu fi fost prețuit cum trebuia pentru luminoasele lui perspective ce deschidea în Bărăganul social contemporan. Ghica aducea soluții ideale; urmărite metodic și corectate pe condițiile noastre locale, avute în vedere și de Ghica, ele ar fi prefăcut țara românească într'un organism etnic de invidiat. Fictiva insulă *Prosta*, construită de Ghica, e semnificativă. Reformatorii noștri, însă, mărgineau economicul la improprietărirea țăranilor și la institutele bancare. Nu puteau înțelege prefacerile *visate* de un raționalist, deși așa de practic. Cele patru studii ale lui Ghica publicate în 1844 în *Propășirea: Unirea vâmlor între Moldova și Valahia; Despre importanța economiei politice* (care era lecția lui de inaugurare a cursului dela Academia Mihăileană, curs redus însă numai la atât); *Insemnări asupra învățăturii publice* și *Ochire asupra științelor*, sunt caracteristice. Pentru întâia oară, la noi, se făcea cunoștință cu noua stare a științei în legătură cu întreaga propășire umană, — știință aplicată, dela cele ale spiritului (noologice), până la cele ale materiei (fenomenologice). Ghica ia din toate științele cât trebuie spre a proba că știința aplicată la viață — și la cea morală și la cea materială — e singura care poate crea o civilizație superioară vrednică de om. El nu face știință pentru știință, ci adevărată pedagogie. Planul lui asupra învățământului public la noi și asupra celui sătesc în special, cuprins în *Insemnări*... e de un realism românesc ce ar putea atrage luarea aminte și reformatorilor de azi ai învățământului nostru public. Nu mai

puțin *Programul școalelor pentru partea literară*, publicat în 1847, în *Foaia pentru minte, inimă și literatură* dela Brașov. E în totul un umanism românesc foarte ispititor și actual.

Aceste afirmări ieșene ale lui Ghica arată pe sociologul în spirit modern aplicat împrejurărilor românești și pe patriotul pozitivist care, în refacerea vieții naționale în ritmul cel nou, se păstra alături de romantici, dar se despărțea de ei prin concepția *realistă* a acestor prefaceri, prin spiritul critic, luminos și întradevăr modern pe care îl aducea în epoca noastră de anticipări dela jumătatea sec. XIX.

Deși cu acest fel de mentalitate pozitivistă, revoluționarul Ghica stă alături de cei mai aprinși romantici în lupta pentru libertatea națională. E destul să amintim de frăția de luptă dintre el și Bălcescu, dintre el și frații Golești. Intemeierea, împreună cu Bălcescu, a societății *Frăția* (1844); întemeierea, cu participarea și a Moldovenilor, a *Societății literare* (1844) pusă sub președinția lui Iancu Văcărescu, — ca și, în 1846, la Paris, întemeierea *Societății studenților români* pusă sub ocrotirea lui Lamartine și aflată sub președinția lui Ghica — toate aceste societăți, nuclee revoluționare în fond — probează rolul de mare părtaș al lui Ghica la pregătirea actului dela 1848.

7. În 1847 e întors dela Paris. Se căsătorește cu fiica generalului Nicolae Mavros¹, Alexandrina, moartă la o venerabilă vârstă în timpul nostru.

8. În mișcarea dela 1848, Ghica este unul din cei trei (el, Bălcescu și Alecu Goleșcu-Negru) organizatori și pare a se fi bucurat de o deosebită autoritate, poate tocmai prin spiritul lui mai realist, mai pozitivist. Imprejurările cerând un acord cu Poarta, Ghica e trimis acolo (Mai 1848), ca reprezentant al tuturor patrioților munteni, și a rămas și după potolirea revoluției, ajungând un

---

1. Despre acest distins om de spirit, arheolog și om politic influent mai ales în timpul domniei lui Alexandru Ghica, pe a cărui soră Pulheria (Profirița) o șinea în căsătorie, venit cu Kisseleff ca general inspector al carantinelor, rămas la noi și ajuns pare-se un reputat agent rusesc în timpul domniilor regulamentare, părerile sânt împărțite. Cf. G. Bogdan-Duică, *Excurs despre Gen. N. Mavros*, în *Istoria literaturii române moderne*, Cluj 1923, pp. 34 - 38.

prestigios apărător al pribegilor din Impărăția turcească și al drepturilor naționale; în 1853, el publică, sub pseudonimul G. Chanoi, *Dernière occupation des Principautés danubiennes par la Russie*.

9. În 1854, se începe războiul Crimeii. Țările sunt ocupate de Ruși. Arhipelagul bântuit de pirați făcea ne-sigure legăturile franco-turco-engleze. Convins de Lord Redcliffe, ambasadorul englez la Constantinopol, Ghica primește propunerea Porții de a fi Domn, *bey*, al insulei Samos, cu scopul imediat de a curăți Arhipelagul de pirați. Siguranța transporturilor era o contribuție indirectă la victoria aliaților de care atârna, firesc, și Principatele românești. Ghica n'a șovăit. A stărpit, uneori cu peripeții pline de pitoresc, pirateria. În loc de trei luni a stat cinci ani. În 1859 s'a întors în patrie, lăsând între Samioți neșterse amintiri; în sala festivă a Primăriei din capitala Wathy stăpânește și azi bustul în marmură al *beiului* Ion Ghica, reformator modern al administrației, justiției, învățământului și economiei samiote; Sultanul i-a acordat solemn titlul de *Prinț de Samos*.

10. În țară, Ghica, îndată după așezarea pe tron a lui Cuza Vodă, e prim-ministru și ministru de interne, întâi în Moldova, apoi în Muntenia. Măsurile de *mană tare* ce se cer, însă, în anii 1862—1864, culminând cu lovitura de Stat, vin în contradicție cu sociologul pozitivist și astfel Ghica se află alături de promotorii lui 11 Februarie 1866, grăbind înfăptuirea ultimei dorințe a Divanurilor: dinastia străină.

În timpul domniei începătoare a lui Carol I, Ghica a avut de câteva ori răspunderi de prim-ministru. Cazul din Martie 1871, când Vodă Carol, cu geamantanele gata, chemase Locotenența domnească să-i predea domnia, a făcut pe Ghica, dovedit atunci slab ministru, neprevăzând insidioasa manifestare filofranceză din sala Slătineanu care putea să arunce iarăși țara în danțul primejdios de abia uitat, l-a făcut să se retragă definitiv din politica militantă, rămânând să-și slujească țara, în același domeniu, numai ca reprezentant al ei la Londra (1881—1889).

11. Ion Ghica nu era un om de Stat, oricâtă pregătire ideologică probează prin studiile lui de adevărată sociologie. El nu era un temperament de voința unui Kogălniceanu.

niceanu, ori a unui Ion C. Brătianu, — ceea ce e poate explicabil și prin tradiția „domnească” a Ghiculeștilor nedepriși să coboare în mulțime, deși Ghica urmărea teoretic binele mulțimii. Dar altele erau acum luptele politice.

Răsplătirea lui cu alegerea, în 1874, ca membru al Academiei Române și cu reprezentanța țării, ca ambasador, la Londra readuce pe Ghica în cercul lui simpatic, intelectual și literar.

Ghica, nici în celălalt timp al activității lui, nu rupsesese cu știința și literatura.

Traducător încă din 1835 a „*Precioaselor*” lui Molière, încearcă un roman (*Don Juanii din București* începând să apară în ziarul *Independența*, 1861), rămas neisprăvit; încearcă o comedie; iar ca știință socială, se ocupă cu problema căilor de comunicație, cu reorganizarea României pornind cu Comuna; cu problema liberschimbului și a tuturor formelor moderne de economie publică, făcând obiectul așa de interesantei lui opere *Convorbiri Economice*; cu relația dintre omul fizic și cel intelectual, etc.

— teme sociale în a căror tratare Ghica rămâne același spirit limpede, cu bogate perspective, cu un deosebit bun simț în aplicarea pozitivismului ideologic la împrejurările românești. Primirea în sânul Academiei și în scurt (1876) alegerea lui ca Președinte al Academiei, i-a sporit cu câteva studii, tot așa de interesante, contribuția lui la știința socială românească. *Inceputul omului* (1879), *Semințele, soiurile său rasele* (1881), *Pământul și Omul* (1884) sunt studii de istorie a civilizațiilor, cu toate cunoștințele la zi, într-o atracțioasă simplitate a înfățișării, cu o puternică valoare sugestivă pentru reformatorii români. Păcat că anticipările impuse de vreme n’au lăsat reformatorilor noștri răgazul unor studii serioase în cadrul admirabilului sistem sugerat de Ghica în atâtea din domeniile sociale, — și toate sănătoasele planuri ale lui altoite pe noua stare de spirit realistă, pozitivistă, au rămas simple iluzii de *rara avis*, aplicate doar (ca o amară evadare din realitate) la comunități utopice ca cea din *Insula Prosta*.

12. Intre timp, 1877—1881, Ghica e director general al teatrelor, dovedindu-se și aici un organizator ales. Două fapte probează spiritul diriguitor al lui Ghica:

1. formarea talentelor în stil european, prin trimitere cu burse în străinătate a artiștilor talentați (cazul Aristizzei Romanescu și al lui Grigore Manolescu); 2. îndemn scrisului dramatic (cazul cu Alecsandri sau cu Grigore Ventura) ¹.

13. Din 1880, până în 1890, cu o prelungire „adiacentă” până în 1892, în ani de întoarcere spre ce a fost, Ghica întreprinde acea corespondență (am putea spune de unul singur) cu Alecsandri, corespondență ce a îmbogățit literatura română cu o operă de mare valoare și documentară și literară. E o corespondență de reconstrucție a pitorescului vieții românești de acum un veac, sau a problemelor sociale de atunci determinate fie de idealismul romanticilor socialiști ca Saint-Simon, Charles Fourier sau al economiștilor moderni; fie de realismul proaspetei științe sociale întemeiate de Auguste Comte — Ghica simpatiza cu unele și era adept convins al celorlalte — ori în sfârșit corespondența aceasta reînvie fapte istorice cu valoare memorialistică ce întregesc, ca document și culoare, celelalte izvoare.

14. Cuprinsul scrisorilor lui Ion Ghica îl formează mai cu seamă istoria politică și culturală a Românilor pe o durată de aproape trei sferturi de veac: dela sfârșitul veacului al 18-lea până după războiul Crimeii; iar faptele politice sunt puse totdeauna în strânsă legătură cu marile evenimente europene, care le-au produs sau numai le-au influențat. Această bogăție de fapte dă cuprinsului scrisorilor o varietate imensă. Varietatea aceasta este sporită prin schimbarea deasă a scenei pe care se desfășură întâmplările: Muntenia, Moldova, Paris, Londra, Constantinopol, insula Samos, și prin numeroasele și foarte deosebitele persoane care apar în mijlocul sau în preajma diferitelor întâmplări. Din acest punct de vedere, mai cu seamă, scrisoriile lui C. Negruzzi par incomparabil mai monotone. Această nesfârșită varietate de fapte, idei, locuri și persoane apare cel mai adesea chiar în aceeași scrisoare, dând cuprinsului, prin arta de a povesti a lui Ghica, un farmec deosebit.

Valoarea informativă a scrisorilor are un caracter

---

¹ Cf. N. Georgescu-Tistu, *Ion Ghica scriitorul*, pp. 57—58.

riguros științific. Adevărul a fost principalul scop și cea mai prețioasă călăuză a scriitorului.

„Mie nu-mi este iertat, mărturisește Ghica, să scriu decât numai atunci când pot spune un adevăr, — și a cunoaște adevărul și a-l spune, nu e lucru lesne, mai ales când în chestie se amestecă și puțină politică... Țin mult, dar foarte mult a nu-ți scrie decât ceea ce a fost și așa cum a fost... Fii sigur, amice, c'or putea găsi epistolele mele proaste, lipsite de aprecieri de înghițit, dar niciodată nu le vor putea găsi alături cu adevărul”.

Scriitorul se nedreptățește, intenționat, numai într'o privință, anume că toate aceste împărtășiri memorialistice retrăesc, subț pana povestitorului, nu numai prin document, ci și prin puterea de evocare, prin coloarea lor, prin pitorescul lor, într'un admirabil peisaj, deși caleidoscopic de caprițios peisaj.

15. În mijlocul acestor aieva *vedenii*, ce-l fericesc postum prin păstrarea farmecului și pierderea răspunderilor de odinioară, Ghica, retras (1889) din plenipotența dela Londra și izbit de paralizie, își găsește sfârșitul în ziua de 22 Aprilie 1897, la Ghergani. E îngropat acolo, în cripta familială.

16. SCRISORILE. Istoric-sociolog și pedagog-sociolog, chiar în evocările istorice, în înțelesul unei propagande pentru un om nou în locul patriarhalului dela gurile Dunării, Ghica n'a urmărit, ca s. p. Odobescu în nuvelele istorice, o operă literară. O mărturisește singur. Mai aproape de documentar, decât de meșteșug al expresiei, ba neîngrijit complet de expresie, Ghica nu e un artist. Compoziția lui pare deslănătă. Interesul prins de un fapt sare adesea la altul, deși, după ocoluri câteodată prea mari, se întoarce iarăși rămânând acum unic. Imprejurări în legături cu totul îndepărtate de obiectul principal sunt însemnate numai pentru valoarea lor documentară, nu pentru rostul lor în economia compoziției. Limba — nici ea nu e îngrijită. Recursul la formele populare arată pe iubitorul de ele, dar nu pe cunoscător: *te lua la ochi; câte în lume și în soare; ți-ai dat coastele cu agenții* sunt adevărate barbarisme. Greșeli de acorduri, neglijențe sintactice, arată și starea limbii de acum 60 de ani, dar și pe indiferentul la controlul exprimării.

Poate fi vorba de un purism de stil la Ghica, cum îi găsește cineva?

În ce constă atunci valoarea literară a *Scrisorilor* lui Ghica?

O însușire fundamentală caracterizează stilistic întreaga operă epistolară a lui Ghica: scriitorul izbuște să-și însușelească obiectul amintirilor până la o vie reîntâlnire în actual cu oamenii, cu mediul, cu vremea și cu spiritul de-atunci. E aici o sensibilitate deplin, deși fără dibăcie prinsă în structura frazelor, care poartă intradevăr vina viciului formal al unor incorectitudini lexicale și sintactice. Ghica are o putere de evocare, un dar de povestire excepțional în spontaneitatea lui.

Înțelegerea *artei* lui Ghica trebuie raportată la *intenția* lui în operă.

Pe lângă citatul de mai sus, adăugim următorul:

„Într-o seară lungă de iarnă — povestește el în *Introducțiune* la ediția din 1887 a *SCRISORILOR* — pe când ninsoarea bătea în geamuri, așezați pe jețuri la gura sobei dinaintea unei flăcări dulci și luminoase, am petrecut ore întregi și plăcute cu amicul meu Vasilie Alecsandri, povestindu-ne unul altuia suvenirile noastre din tinerețe. Se apropia de ziuă, când ne-am adus aminte de camerele noastre de culcat, și ne-am despărțit găsindu-ne amândoi la un gând, zicându-ne:

„De ce nu ne-am scris unul altuia sub formă de epistole intime, cele ce ne-am povestit într'astă seară; poate că unele din istorioarele noastre ar interesa pe unii dintr'acei care n'au trăit p'acele vremuri”.

Stilul epistolar, deci, trebuie căutat, când e vorba de judecata literară a operei. — Era — se vede — o preferință a lui Ghica; nu numai decât un fel de *metodică*, de *pedagogie*, cum totuși o mărturisește în *Precuvântarea* la *CONVORBIRI ECONOMICE*, ci ea o rămânere în libertatea exprimării nepretențioase.

Stilul *SCRISORILOR*, prin definiție nu-și poate lua o cadență pompoasă, ori îmbrăca un academism solemn. El implică familiaritate, spontaneitate. Valoarea lui literară stă în puterea de zugrăvire, în puterea de caracterizare, în evocare. Ghica-l păstrează, cum știm, chiar în teme științifice. Libertatea familiară a stilului epistolar îngăduie cu drept cuvânt ocoliri poate nemă-

surate în preajma esențialului, împletiri de informații în locuri poate nepotrivite, după jocul neînstrunit al imaginației. E cazul cu Ghica. Dar Ghica nu vrea să fie decât un *causeur*. Și e unul de talent. Toate abaterile epizodice dela linia principală, toate acele *viții* de compoziție sunt „condimente” narrative care plac prin noutate, prin culoare, prin interes, prin idee, ori prin humor, prin ceva în sfârșit ce trezește o sugestie, ce deschide o zare mai largă în câmpul obiectului respectiv. Impresia de deslănare poate să pară astfel, numai datorită unui asemenea variat complex stilistic.

Scrisorile lui Ghica sunt retrairi în spontaneitate. Controlul scriitorului a fost să păstreze credincios faptele și să le păstreze, chiar în perindarea lor, cât mai aproape de realitate. Stilul epistolar, familiar, a fost cel mai potrivit pentru aceasta. O sistematizare ar fi fost o constrângere și ar fi părut o găteală gratuită. De aceea, cea mai mare însușire din punct de vedere literar, a *Scrisorilor*, rămâne această *naturalețe* în prezentare. *Naturalețea* stilistică nu e, însă, mărginită la simplitate, deși

La simplicité plaît sans étude et sans art, vorba lui Boileau.

Prezentarea lui Ghica se mai înfățișează cu un dramatism caracteristic prin punerea în scenă a personajelor. Dialogurile lui sunt de o vioiciune și un firesc ce-ți amintesc pe cei doi maestri în cauză: Caragiale și Brătescu-Voinești. De altmintrelea Ghica și Brătescu-Voinești (acesta un *alter ego* pentru vremurile noastre al strămoșului său Ioan Voinescu II coluptător contemporan cu Ghica) se întâlnesc și în ținuta lor de moraliști, deși în câmpuri deosebite. În sfârșit, anecdota, ineditul, coloritul, adesea senzaționalul sau pitorescul, ori aluzia sugestivă, sau perspectiva intelectuală se adaugă aici, ca într'un curs natural al împrejurărilor, spre a da varietate și spre a adăuga viață.

Scrisorile lui Ghica rămân o mare operă de reconstrucție a unei faze palpitate din istoria Românilor, de acum o sută de ani, nu numai în precizarea ei descriptiv-documentară, ci în dinamismul ei, în formele plastice ale desvoltării.

Panorama Colorii de Reșu a Bucureștilor (Academia Română)

BIBLIOGRAFIE

- C. D. Aricescu, *Politica lui Ion Ghica*, București 1890.
- G. Bogdan-Duică, *Istoria literaturii române moderne*, Cluj, 1923.
v. Alecsandri, București, 1926.
- George Baiculescu-Ion Massof, *Teatrul românesc acum 100 de ani*.
București 1935.
- G. Bengescu, *Câteva suvenire ale carierei mele*, Bruxelles,
1899.
- Șerban Cioculescu, *Viața lui I. L. Caragiale*, București, 1940.
- Ovid Densusianu, *Literatura română modernă*, I—III, București,
1920, 1921, 1933.
- Pompiliu Eliade, *La Roumanie au XIX-e siècle*, II, Paris 1914.
- G. Fotino, *Boierii Golești*, I—IV, București 1939.
- N. Georgescu-Tistu, *Ion Ghica scriitorul*, București, 1935.
- I. Ghica, *Scrisori către V. Alecsandri*, București, 1884.
- " " " " " București, 1887.
- " " " " " " 1905.
- " " " " " (ed. P. V. Haneș)
București, 1915.
- " " " " " (Biblioteca pen-
tru toți, n-rele 224—231).
- " *Amintiri din pribegia după 1848*, București,
1889.
- V. I. Ghika, *Spicuri istorice*, Iași, 1936.
- G. Ghibănescu, *Cuzeștii*, București, 1912.
- Ștefan D. Grecianu, *Genealogiile documentate ale familiilor bo-
erești*, I—II, București, 1913, 1916.
- Petre V. Haneș, *Studii de literatură română*, București, 1910.
- Hurmuzaki, *Documente...* X (Iorga) București 1897; XVI
(Nerva Hodoș), București 1912; XVII (id.)
Buc. 1913; XVIII (id.) Buc. 1916; supl. I,
t. III, VI, București, 1889, 1895.
- G. I. Ionescu-Gion, *Istoria Bucureștilor*, București, 1899.

- N. Iorga, *Istoria literaturii românești în s. XIX, I-III*, București 1907, 1908, Vălenii de Munte 1909.
 ” *Istoria învățământului românesc*, Buc. 1928.
 ” *Istoria bisericii românești, I-II*, Vălenii de Munte, 1908, 1909.
- Dr C. I. Istrate, *Activitatea științifică a lui Ion Ghica*, București, 1902.
- Octav G. Lecca, *Familiile boerești române*, București, 1911.
 T. Maiorescu, *Istoria contemporană*, București, 1925.
 Constantin G. Mano, *Documente...* București, 1907.
 Ioan Massof, *Matei Millo*, București, 1939.
 Aristizza Romanescu, *30 de ani. Amintiri*. București, 1904.
 Victor Slăvescu, *Opera economică a lui Ion Ghica*, Buc. 1937.
 Oltea Cudalbu-Slușanschi, *Contributions à la biographie et à l'oeuvre de J. A. Vaillant în Mélanges de l'École roumaine en France*, XIV, 1937-1938.
- L. Șaineanu, *Influența orientală asupra limbei și culturii române*, II, București, 1900.
- V. A. Urechia, *Istoria Școalelor, I-II*, București, 1892.
 Ion Vârtosu, *Correspondența literară între Nicolae Văcărescu și Iancu Văcărescu*, București, 1938.
- A. D. Xenopol, *Istoria Românilor, IX-XII*, Iași, 1896.

REVISTE

- Magazinu istoriku pentru Dacia*, I, II, IV, București 1845, 1846, 1847.
- Familia*, Oradea Mare, 1880, 1897.
Convorbiri literare, București, 1880-1890, 1892.
Revista nouă, București, 1889, 1890, 1892.
Arhiva, Iași 1905.
Boabe de grâu, București, 1933.

Z I A R E

- Voința națională*, 1890, 24 Februarie (8 Martie).

TABLA ILUSTRĂȚIILOR

	Pag.
1. Ion Ghica	2
2. Pasvantoglu. Boieri români s. XVIII	16
3. Grigore Ghica (1822—28). Boier conșipist. Fecior de Curte	32
4. Călăreț român s. XVII	48
5. Ion Caragea. Planul Bucureștilor—Sulzer. Piața Sf. Anton (Preziosi)	64
6. Vornicul Dinu Filipescu. Pană Il Filipescu și Nicolae Filipescu (s. XVIII). Văcărești	80
7. Boieroaice române. Marea Băneasă Zoița Văcăreasca. Ultima Căndească	96
8. Eteriști. Ipsilanti. Alexandru I al Rusiei. Tudor Vladimirescu. Steagul lui	112
9. Ion Sandu Sturza. Harta Crimeii și a Caucaziei	128
10. Mihai Sturza. Nicolae I al Rusiei	176
11. Căruță de poștă	208
12. Lambru Phodiadi. Boieri români contemporani	224
13. Hoț în obezi	240
14. Biserica Stavropoleos. Sf. Gheorghe Nou. Mitropolia. Biserica Colței	256
15. Harta Arhipelagului	304
16. Scarlat Dimitrie Ghica. Alexandru Scarlat Ghica. Pantazi Ghica	384
17. Mavrogheni. Hanul Manuk. Vederea Bucureștilor (Preziosi)	400
18. Frații Golești. Vornicul Iordache Goleescu. I. C. Brătianu	480
19. N. Bălcescu	496
20. Alexandru Dimitrie Ghica. Gh. Bibescu	512
21. Ion Otetelișanu. Grigore Grădișteanu. Serghiescu-Naționalul	528
22. Grigore Filipescu-Găță	544
23. V. Alecsandri	640
24. Grigore Ghica Vodă (m. 1777, Bucovina)	661
25. Panorama culorei de roșu a Bucureștilor	672

TABLA CUPRINSULUI

	<u>Pagina</u>
<i>Introducere</i> de Ion Ghica	3
I. Clucerul Alecu Gheorghescu	31
II. Polcovnicul Ioniță Ceganu	41
III. Din vremea lui Caragea	53
IV. Școala acum 50 de ani	71
V. Din timpul zaverei	91
VI. Liberalii de altădată	129
VII. Generalul Coletti la 1835	139
VIII. David Urquhard	153
IX. Libertatea	169
X. Egalitatea	189
XI. O călătorie dela București la Iași înainte de 1848.	205
XII. Dascăli greci și dascăli români	219
XIII. Tunsu și Jianu	233
XIV. Teodoros	245
XV. Theodor Diamant	259
XVI. Căpitanul Laurent	279
XVII. Căpitanul Laurent (urmare)	313
XVIII. Ovreii	337
XIX. Legile	359
XX. Băltăreșu	377
XXI. Bârzof	399
XXII. Insula Prosta	411
XXIII. Amintiri despre Grigore Alexandrescu	471
XXIV. Nicu Bălcescu	491
XXV. Un bal la Curte în 1827	533
XXVI. Două călătorii în vis	545

XXVII. Un boier cum a dat Dumnezeu	569
XXVIII. Moravuri de altădată.	579
XXIX. Fragment dintr'o scrisoare inedită	587

AD AUS

I. O pagină din istorie	595
II. Schițe politice.	603
III. Ion Câmpineanu	611

V. ALECSANDRI către ION GHICA

I. Vasile Porojanu	633
II. Iată-ne cu iarna în țară	641
III. Pânea amară a exilului	653

ION GHICA. VIEȚA ȘI OPERA. — CHARACTERIZARE 661

BIBLIOGRAFIE 673

TABLA ILUSTRĂȚIILOR 675

TABLA CUPRINSULUI 677

INDREPTĂRI

Cu mare părere de rău supunem pe cititori la chinul următoarelor îndreptări, care totuși nu cuprind și greșelile prea vizibile de forme și punctuație (puține), cerând iertare și lor și duhului lui Ghica pentru stâlcirile care, rămase așa, ar fi întărit și înmulțit mai rău desfigurările suferite de Ghica în unele din edițiile de după 1887. Drept mângâiere, trimitem la interesantul articol de un amar umor al lui Mircea Eliade («Greșelile de tipar») din Revista Fund. Regale pe Dec. 1939; acolo se găsește un adevărat motto al oricărei cărți tipărite: Un livre sans fautes est une chimère...

Pagina

- 4, rândul 1: Mayerbeer nu Meyerbeer; Watt nu Wat.
„ nota 13: profilaxiei nu profilacției.
„ „ 14: după vorbele: Țării Românești să se adauge: după domnia Fanarioșilor.
6, ultim rând al notei 40: al nu a.
8, rândul 19: fratele nu fratete.
21, „ 4: ia-i nu i-ai.
22, „ 14: Bârzoș nu Bârzoii.
23, notele 190, 193: de închis parantezele.
29, rândul 13: dintr'acei nu dint'acei.
32, „ 22: de șters virgula după cuvinte.
33, nota 17: tot ce e în paranteză trebuie așezat la sfârșitul notei următoare.
41, rândul 4: virgulă după Cloșani.
44, ultim rând al notei 29: locu-i nu locui; Prozorowski nu Brozorowski; v. nota 43 nu v. nota 42.
47, rândul 6: bună luată nu bună parte.
51, „ 7: virg. după rău.
52, nota 3: Kiuciuc nu Kuciuc.
„ „ 5: necunoscută nu necunoscii.
54, nota 9: lui nu iul.
„ „ 17: de șters tot ce urmează după punct și virgulă.
58, rândul 5: Curte nu curte.

Pagina

- 58, rândul 15: *mă-ta* nu *măta*.
 62, „ 4: *la arc* nu *de arc*.
 63, „ 10: κλέπτεις nu κλέπτειξ.
 66, nota 80: *Amadeus* nu *Amedeus*.
 „ 82: *Friedrich* nu *Frederik*.
 67, nota 88: *de adaus*: sau *de Alfieri*?
 68, rândul 8: *vânătoarea* nu *vânătoare*.
 69, „ 1: *fată* nu *tată*.
 „ 7: *de nu dă*.
 „ nota 112: *dela un Palama* nu *dela Palama*.
 71, nota 3: Ξενοφόντος Ξενοφόντος.
 „ 11: expresia *din baie* să fie ştersă.
 74, rândul 3: *de şters deci*.
 74, „ 7: *bieţi* nu *băieţi*.
 „ nota 36: *pela 1800* nu *1838*.
 75, ultimul rând: *opt* nu *opi*.
 76, rândul 16: *lasă* nu *lăsa*.
 77, nota 56, după vorba *işlice*, urmează așa:
 (*pentru ișlic, vezi nota 115, p. 16*).
 78, rândul 9: 68 nu 67 în dreptul numelui *Grigore Ghica*.
 82, „ 6: *Bălăcescu* nu *Bălcescu*.
 106, „ 23: ἱερὸς nu ἱερὸς.
 115, „ 25: *amic al lui* nu *amic a lui*.
 127, nota 167: *Latour* nu *Lătour*.
 140, nota 12: *comitem* nu *eomitem*.
 144, nota 26: *golfului* nu *golfului*.
 150, nota 67: *PARTHICI* nu *PARTCH*; *NEPOS* nu *NEPOTS*.
 151, rândul 20: *recipiendarul* nu *recipiendrul*.
 „ nota 69: *Boliac* (*vezi nota 47... p. 499*) nu *Biloac* (*vezi nota 49... p.*).
 152, rândul 8: *poporul* nu *popporul*.
 156, rândul 27: *Silistrei* nu *Stlistrei*.
 158, nota 31: *Le National* nu *La National*.
 161, nota 44 trebuie înlocuită așa: *Alecui Mavrocordat, tatăl Zoei Mavrocordat, înfiată de Grigore Brâncoveanu și viitoarea soție (întâia căsătorie) a lui George Dimitrie Bibescu*.
 164, nota 63: *căderea regelui* nu *căderea împăratului*.
 165, nota 69: *ministru* nu *minitru*.
 „ 70, al 6-lea rând: 1750—1832 nu 1760—1802.
 167, rândul 25: *genealogia* nu *geneologia*.
 169, rândul 14: *numele* nu *numeple*.
 172, nota 7: *laisser* nu *laiser*.
 175, nota 10: *a fi tot una cu...* nu *a fi tot un-a u...*
 185, nota 26: *vătămărilor* nu *vătămărilor*.
 185, nota 29: *filolog* nu *fiolog*.

Pagina

- 187, nota 31: *ingérence* nu *ingérencé*.
 188, rândul 16: *asupra acestui* nu *asupraa acestui*.
 191, rândul 17: *et* nu *at*.
 194, rândul 6: *Salust* nu *Salusts*.
 205, nota 1: cuvântul *Riegler* vine în rândul următor după cuv. *cofetăria*.
 206, nota 16: de pus două puncte după cuv. *Kurta*.
 214, nota 54, ultimul rând să se citească: 18, p. 142.
 „ „ 56, la al 3-lea rând: 1765—1855 nu 1765—1895.
 215, nota 61: 1835 nu 1847; 1847 nu 1895.
 218, nota 75: *Rosnovanu* nu *Romavanu*.
 223, rândul 5 de jos în sus: *se găsea* nu *să găsea*.
 „ „ 7 „ : *se ducea* nu *te ducea*.
 224, nota 47: *vestit* nu *vesti*.
 225, nota 51: *în* nu *iu*.
 228, nota 77: *lângă* nu *l(ângă)*.
 241, rândul 9: *cei* nu *cel*.
 247, nota 27: *bunicul* nu *unchiul*.
 255, rândul 8: *gazetele* nu *gazdele*.
 259, cifra deasupra titlului este *XV* nu *XI*.
 277, nota 96: *revoluționară* nu *revoluționară*.
 280, nota 5 să se înlocuiască astfel: *localitate N. Constantinopol*,
S. Terapia, pe Bosfor.
 288, nota 52: *attention* nu *attentionu*.
 289, nota 59: 1810—1877 nu 1810—1878.
 290, rândul 13: *Ghiritliu* nu *Chiritliu*.
 „ „ 21: *doctoral* nu *doctorat*.
 294, rândul 9 de jos în sus: *Redcliffe* nu *Redciff*.
 302, nota 117: *șir* nu *sir*.
 306, nota 134: 50.000 nu 500.000.
 325, nota 60; 1787—1874 nu 1787—1892.
 332, nota 103: p. 326 nu 326.
 339, rândul 11; *căzut* nu *căzută*.
 „ nota 11: anul morții lui Charles George Gordon e
 1885 nu 1855.
 349, nota 32: *Strousberg* nu *Strousburg*.
 356, dela subsolul paginei să se șteargă cifra 1 dela *Μάβοϋ* și pa-
 ranteza x. n.
 356 nota 35: *trevlörslüb*, nu *trevlörclub*.
 361, nota 12: *al comisiunii* nu *a comisiunii*.
 364, rândul 4 de jos în sus: *de răzvrătitori* nu *pe răzvrătitoti*.
 366, rândul 6: *Beșlii* nu *Beșlii*.
 369, la rândul 16, de șters cifra 47 dela cuv. *București*; la note,
 de șters nota 47.
 375, nota 62, de adaus: după alții, *Văcărescu* a fost surghiunit
 la *Curtea de Araes*; după alții, la *Câmpulung*.

Pagina

- 381, nota 31: *Ghica* nu *Chica*.
 384, nota 62; *cheltuială* nu *cheltueală*.
 386, nota 80; *meșin* nu *meșiu*.
 390, rândul 4: *jucător* nu *judecător*.
 393, nota 136: de îndreptat numele Ștefan Vodă în Șerban Vodă.
 396, rândul 11; *serhaturi* nu *serbaturi*.
 400, „ 6: *Durac* nu *Murac*.
 407, nota 43: *refugiase* nu *refugease*.
 „ rândul 7 de jos în sus: după *regulele retoricești* nu *regulele retoricești*.
 418, rândul 11 de jos în sus: a *dobândi* nu a *dobândit*.
 432, rândul 8: de pus linie de dialog.
 434, nota 43; *otnošenje* nu *otnošenje*.
 441, nota 52: *sosătitz* nu *sosăiti iăz*.
 447, nota 65: *Kritik der ...* nu *Kritik des ...*.
 452, rândul 5 de jos în sus: de *lucru* nu *un lucru*.
 469, rândul 1: *actuale* nu *actule*.
 „ „ 17: *Internaționala* nu *Internaționale*.
 471, nota 3: și *sculptate* nu și *e sculptate*.
 475, rândul 13: din *copilărie* nu de *copilărie*.
 476, rândul 1–2: *Romains* nu *Roumains*.
 477, rândul 18: *recitisem* nu *recitasem*.
 481, rândul 8: de *icoană* nu la *icoană*.
 493, ultimul rând: *elementar* nu *elemntar*.
 „ nota 10, la ultimul ei rând, să se adauge după *Dacia* cifra
 I, spre a se citi: *Magazin istoric pentru Dacia, I, II, 1845–46*.
 501, rândul 3: la nu *lau*.
 504, la al doilea rând al notei 76: au *avut* să *sufere* în loc de
 nu *avut* să *sufere*.
 515, rândul 4 de jos în sus: *prealabilă* nu *prealibilă*.
 516, nota 150: *Țara Românească* nu *țara Românească*.
 521, rândul 8: *destinați* nu *distinați*.
 533, rândul 9: *spuind* nu *sperând*.
 534, „ 4: *printre case* nu *printre care*.
 537, „ 7: (se) *gătea pe o a doua perioadă* nu (se) *gătea o a
 doua perioadă*.
 537, rândurile 20–21: *ageamii de pașale* nu *ageamii de parale*.
 „ nota 32: *ișlice mici* să se înlocuiască cu: (*rut, polon tatarka*).
un fel de căciuli de postav cu marginile tivite cu blană.
 538, nota 36: *ce imitează* nu *ne imitează*.
 539, „ 52: *Blaremburg* nu *Blaramberg*.
 542, rândul 6 de jos în sus; cifra de trimitere e 67 nu 57.
 „ „ 5 „ „ „ „ „ „ „ 69 nu 59.

Pagina

- 543, nota 72: *fulya* nu *fulga*.
 544, rândul 2: *dela* nu *de la*.
 " " 9: în *stânga* nu în *stângă*.
 549, " 18: *Deschide-ți* nu *deschideți*.
 551, " 7: *prăvălie* nu *prăvăliei*.
 556, rândul 2: *națională* nu *națională*; și nu *șii*.
 563, rândul 13 de jos în sus: *rodul* nu *rolul*.
 565, rândul 10 " " " " : *cumpă-* nu *compă-*
 567, rândul 14: 1852 nu 1858.
 " " 15: 1856 nu 1859.
 " nota 39: *Lenkestersair* nu *Lenkestersair*.
 573, rândul 1: *Mi-am zis*: dar *dacă...* în loc de *Mi-am zis*, dar: *dacă...*
 573, rândul 5 de jos în sus: *de țipă* în loc de *de țipa*.
 574, nota 36: *ospețele* în loc de *ospetele*.
 " " 37: 124 în loc de 127; 136 în loc de 138; XXIV, p. să se înlocuiască cu : *Scrisoarea XXIV*, pp. 513, 515.
 576, rândul 16: *băga* nu *băgă*.
 580, rândul 5: cifra de trimitere e 9 nu 8.
 583, " 11: *înscrisu* nu *scrisu*.
 589, " 3 de jos în sus: să se șteargă virgula de după cuvântul *ridicate*.
 594-95, la ADAUS, se va adăuga, la ultimul rând: *spre pildă*.
 604, rândul 1: de pus punct și virgulă după *Michel Angelo*.
 612, " 11: *spiritului* nu *spiritului*.
 " " 9 de jos în sus: *sacrificiile* nu *sacrificile*.
 625, " 16: *mănăstirea* nu *mănăstirea*.
 627, " 22: *surpase* nu *supărase*.
 628, rândul 19: (*vir*)*tușile* nu (*vir*)*tușile*; *dela* nu *della*.
 633, " 1: *care* nu *cere*.
 634, " 18; *cu tot* nu *cu totul*.
 638, " 17: să se puie cifra 14, sus, la dreapta cuvântului *ciolovec*.
 " nota 15: *revoluția* nu *revoluții*.
 645, rândul 11: *ospeț* nu *oaspeț*.
 647, rândul 24: *să trec* nu *se trec*.
 648, " 3 de jos în sus: *Caro* nu *Carol*.
 " " 14 de " " " : *îndurător* nu *îndurător*.
 649, " 4: *din* nu *die*.
 657, rândul 10; *proclamațiunea convențiunii* nu *proclamațiunea convincțiunii*,
 664, rândul 4: *dela* nu *dila*.

BCU IAS/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

17.869

250

196.

BCU IAS/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

LEGATORIA
BIBLIOTECA U. J. R.

1 A 31

29 OCT, 194

BCU IAS/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

